HİKMET TANYU

Türkiye'de Adak ve Adak Yerleri

HİKMET TANYU

Türkiye'de Adak ve Adak Yerleri

ELİPS kitap

ELiPS
kitap

Elips Kitap / 364

Kitabın Adı / Türkiye'de Adak ve Adak Yerleri
Yazar / Prof. Dr. Hikmet Tanyu
Baskı / Cantekin Matbaası

1. Baskı Kasım 2007

ISBN: 975-6132-95-7

© Bu kitabın yayın hakları Elips Kitap'a aittir.

ELİPS KİTAP
Uğur Mumcu'nun Sokağı No: 21/4
GOP / ANKARA
Tel: (312) 447 04 57 Faks: 447 66 35
www.elipskitap.com
e-posta: elipskitap@elipskitap.com

Türkiye'de
Adak ve Adak Yerleri

Prof.Dr. Hikmet Tanyu

Kasım 2007

İçindekiler

1. Bölüm

Giriş

A- Adak Yerlerinin İnceleme Sınırı, Ad Olarak Adak . . .21
B- Adak ve Makale, Hikâye, Masal, Şiir ve Fıkralar 22
C- Sözlüklere Göre Adak ve Nesir Kelimelerinin Anlamı 25
Ç- Adak veya Nezir Tariflerinin veya Tariflerle ilgili Bilgilerin Tahlil ve Tenkidi 28
D- Adağın Etimolojisi 39
E- Adak ve Nezir Kelimesiyle Benzerliği Olan Deyimler 41
F- İnceleme Sahası ve Metot 43
G- Seyahatnameler ve Adak 50
H- Türkiye Sınırları Dışında Kalan Türklerde Adak İnancı Hakkında Bilgiler 57
Danyal Peygamber 59
Baba Gürün (Baba Gürgür) 60
I- Başka Ülkelerde Adak ve Adak Yerleri 60

2. Bölüm

Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerleri

Ankara'da Adakla ilgili Atasözleri 77
Ankara'da Adaklar 80
Baca Adağı 80

Dörtyol Adağı 81
Helva Adağı 81
Şeker Adağı 81
Zekeriya Sofrası Adağı 82
Derder Sofrası 84
Herhangi Bir Yerde Yapılan Dilek ve Adak 84
Müslüman Olma Adağı 84
Su Adağı 84
Ankara'da Türbeler, Mezarlarla İlgili Adak ve Adak Yerleri
Ahi Şerefeddin 85
Cenabi Ahmet Paşa 86
Hacı Bayram Veli 87
Taş Yapıştırma Niyet ve Adağı 93
Makara Çözme Usulü ile Niyet ve Adak 93
Yedi veya Kırk Bir Taş Usulüyle Adak 94
Mendil Sallama, Gömlek Sallama, İç Fanilâsı
Sallama, Kıravat Sallama 94
Karacabey Türbesi 95
Karyağdı Türbesi 96
Kul Derviş Dede 97
Taceddin Sultan 98
Tezveren Dede 101
Yürüyen Dede: Şeyh İzzeddin 102
Ermeni Adağı 103
Nakşibendi Sultan 103
Yusuf Dede 103
Mamak'ta Karaağaç Dedesi (Altıağaç Dedesi) 104
Hüseyin Gazi 107

— B —

Ankara İlçe ve Köylerinde Adak ve Adak Yerleri

Elvan Köyü 115
Hasanoğlan Köyü 115
Hacı Dede Yatırı 116

Ayaş **117**
Bünyamin Hazretleri 117
Toprak Dede 118
Kesikbaş Sultan 119
Yavuz Ana Sultan 119
Şeyh Zekeriya 119
Şemsi Dede 119
Değnekli Dede 120
Sıtma Dedesi 120
Ahmet Dede 120
Um-Um Dede 120
İskender Dede 120
Göz Pınarı Dedesi 120
Aslan Altından Geçme 120
Akkaya Dede 120
Bâlâ **121**
Kartal Dede 121
Afşar Köyünde Tutdede 122
Şeydi Yusufî Dede 122
Beypazarı **123**
Ayvaşık Dede (Ivaz Baba) ve Diğerleri 123
Çubuk **128**
Gülbaba ve Diğerleri 128
Seyit Siyami ve Kalender'in Türbeleri 132
Kalender Sultan 134
Susuz Köyündeki Çam Ağacı 138
Güdül **138**
Kasım Dede 138
Kızılcık Ağacı Ziyaret Yeri (Dedeağaç) 141
Haymana **142**
Cimcime Sultan 142
Kalecik **144**
Koçu Baba ve Diğerleri 144

Keskin **145**
Halil Dede 145
Haydar Dede 146
Kırıkkale **150**
Hasan Dede 150
Kızılcahamam **153**
Mehdi Dede, Hızır Dede, Dikmen Dede 153
Nallıhan **154**
Emrem Sultan 159
Bacım Sultan 156
Akdere Köyünde Hoşebe 162
Gebe Sakızlık 162
Öksürük Taşı 163
Hasan Dede 163
Polatlı **164**
Karaca Ahmet 164

3. Bölüm
Türkiye'nin Bazı İllerindeki Adak ve Adak Yerleriyle İlgili İnançlara Umumi Bir Bakış ve Karşılaştırma

Adana **167**
Zilli Dede 167
Adıyaman **169**
Seydi Vakkas 169
Afyonkarahisar **169**
Sultan Divani ve Diğerleri 169
Karacaahmed 170
Sultan Divani 174
Kırklar Makamı 177
Furuni Dede 178
Devrani Baba 178
Misri Sultan 179
Merdik (Mürdümek, Merdiyek) 179
Su Adağı 180
Öksürük Dedesi 180

Şakalak Dede 180
Deve Dede: Mustafa Dede 181
Sarıkızlar 181
Ziyaret Edilen Ağaç 181
Kız Kulesi 181
Amasya 182
İlyas ve Diğerleri 182
Pir İlyas 182
Bektaş Baba 183
Kurtboğan 183
Yorgan Baba 184
Halkalı (Halkalı Dede) 184
Seyit Hoca 184
Yukarı Türbe (Şirvanlılar Türbesi), Şirvanlı Camii 184
Kuba Dede, Şeyh Hüsameddin Hazretleri 184
Dilek Kuyusu (Cehennem Kuyusu) 185
Torumtay (Toruntay) Türbesi (Kılıçaslan Türbesi) 185
Selamet Hatun 185
Hamdullah Baba 185
Ambarlı Evliya 185
Şeyh Şerafeddin Hamza 185
Hz. Ali'nin İzleri 186
Merzifon Yatırları 187
Gani Baba 187
Bakırbaş 187
Kurtboğan Dede 187
Hacı Veli Yatırı 187
Fenerli Dede 188
Abdürrahim, Kaşe Sultan 188
Üçler 188
Piri Baba 188
Sucu Hatun (Şucaeddin) 189
Ali Cebbar 189
Gani Baba 189
Gül-Ali Baba, Alicik (Alicük) 190

Rumi Hoca 190
Karaağaç 191
Kemal Baba 192
Antalya 192
İnsaniye Köyü 193
Akseki 193
Yılancık Ocağı 194
Uzun Dede 194
Muhtelif Yatırlar 194
Aydın 195
Nazilli Mehmed Zühdü Efendi 195
Hıdır Baba 195
Balıkesir 195
Töm Dede 196
Kızdedesi 197
Çırpıl Dede 197
Bardakkıran Dede 197
Sarıkız 198
Kazdağı'nda Kutsal Ağaç 199
Mukaddes Koruluk 200
Kılavuz Dede 200
Hızır İlyas 200
Edremit Yatırları 200
Şıp-Şıp Dede 201
Yusuf Dede (Çitlenbik Dede) 202
Arap İbrahim Dede 202
Güre Başa (Çam Ağacı) 202
Erdek 202
Dilek Tepesi, Murad Dede (Seyit Gazi) 202
Dilek Ağacı 202
Bolu 203
Kemal Ümmî 203
Tekke Baba 204
Aftal Dede 205
Mukaddes Su 205

Fındıcak Türbesi 205
Türbe Kırı 205
Davut Baba 205
Kırkkızlar 206
Yağmur Duası Zamanında Ziyaret Edilen Türbe 206
Bursa 206
Zekeriya Sofrası 207
Emir Sultan 208
Kara Mustafa 208
Yürüyen Dede 209
Abdal Murad 209
Sultan Baba veya Geyikli Baba, Geyikli Sultan Baba . 210
Kral Kızı (Gemlik) 211
Orhaneli 211
Demirkaynak Dede 211
Burdur 212
Çankırı 213
Akkız Çalısı 213
Sıtma Çalısı 213
Çorum 213
Hıdırlık Sultan 214
Çelebi Gazi 214
Mehmet Paşa ve Yusuf Bahri 215
Diyarbakır 215
Sultan Şeyhmus 215
Üç Demir Çubuğa Hâlka Geçirilmesi 217
Sultan Şeyhmus'un Birinci Halifesi 217
Sultan Şeyhmus'un Bulunduğu Yer 217
Tövbe Mahalli 218
Çocuk Dileği Mahalli 218
Edirne 218
Dönen Taş ve Dilek 219
Hıdır Baba 219
Elazığ 220
Harput Ziyaret Yerleri 220
Ankuzu Baba 220

Fatih Ahmed Türbesi 221
İbrahim Baba Türbesi 221
Nadir Baba 222
Nazır Baba 222
Şeyh Hacı Osman Bedreddin Efendi 222
Şeyh Şerafeddin Türbesi 222
Uryan Baba 222
İğneli Baba 223
Şeyh Hasan Dede 224
Erzincan 225
Terzi Baba 225
Erzurum 225
Huy Kesen Yatırı 225
Eskişehir 226
Dede Baba 226
Şücaeddin Veli 226
Türkmen Baba 227
Çoban Baba 227
Seyit Battal Gazi 227
Kral Kızı 228
Valide Sultan'ın Türbesi 228
Kırkkızlar veya Kırgızlar 229
Gaziantep 229
Hallac-ı Mansur 230
Ökkeş 231
Müdevvir 231
Şürahbil Bin Hasene 232
Küt Küt Dede (Samson, Şemun Dede) 232
Muhammed-ul Ensari 233
Karababa 234
Hz. Talha ve Zübeyr 234
Hulk Dede 234
Pancarlı Dede ve İncir Ağacı 235
Şeyh Ahmed ve Şeyh Burhaneddin 235
Şeyh Mansur 235

Şeyh Yusuf Aziddin Ebu Hamra 236
Hakkari 236
Beytüşşebap (Şeyh Abdullah) 236
İçel 237
Mukaddem Dede 237
Muğdat 237
Eshabı Kehf 238
Bilali Habeşi 238
Isparta 238
Ayak Dedesi 238
Şeyh Muslihiddin Türbesi 239
Abdülkadir Türbesi 239
Piri Efendi 240
Sıtma Dedesi 240
Sanlık Dedesi 240
Polat Dede 241
İstanbul 241
Bağdat Köşkü Önündeki Dilek Havuzu 242
Koyun Dede 242
Tezveren Dede 243
Kahhar Baba 243
Horoz Baba 244
Baba Cafer 244
Nalıncı Dede 245
Elekli Dede 245
Yıldız Baba 245
Çifte Sultanlar 246
Yavuz Er Sinan 246
Gül Baba 246
Terler Direk 247
Yuşa Nebi 247
Yavedud Sultan 249
Sümbül Efendi 249
Selami Dede 250
Aziz Mahmut Hüdai 251

Merkez Efendi 251
Tuz Dede (Baba) 252
Karacaahmet Sultan 253
Karacaahmet'in Atı 253
Lohusa Hatun 254
Lohusa Sultan 255
Saka Baba Türbesi 255
Eyüp Çevresi Adak Yerleri 255
Eyüp Sultan 255
Kısmet Çeşmesi 258
Üç Kardeşler (Çifte Gelinler) 259
Niyet Kuyusu (Can Kuyusu) 260
Ahmet Turani Hazretleri 263
Telli Baba (Telli Dede) 263
Helvacı Baba 263
Azizler, Azizeler, Ayazmalar 264
Yeniköy Ayazması 265
Panayia Ayazması, Azizi 266
Zuhurat Baba 271
Çatalca'da Ziyaret ve Adak Yerleri 271
Yalova'da Adak Yerleri 271
Murat Köprüsü 271
Zekeriya Sofrası 273
İzmir **275**
Polikarp 275
Testili Dede 275
Narlıdere Yatırları 276
Yanyatırlar 276
Narlıdere Dağlarının Tepelerinde Beş Yatır 277
Tekke Dede 279
Deliktaş 280
Meryem Ana Tapınağı, Mukaddes Su 280
Bergama'da Niyet ve Adak Yerleri 281
Bölcek Köy 281
Gül Adağı, Kırmızı Gül, Al Krep ve Çömlek Âdeti 281
Kırmızı Bez, İlk Lokma ve Rüya 282

Kastamonu **282**
Kayseri **282**
Battal Gazi 283
Hz. Ali'nin İzleri 283
İbrahim Tennuri Hazretleri 283
Kule Deliği 284
Seyid Burhaneddin 284
Helvacı Baba 284
Eski Ocak Yeri 285
Kırklareli **285**
Muradiye Baba, Kaygusuz Baba, Gül Baba,
Ahmed Baba, Hamza Baba 285
Kırklar ve Çömlek Baba 285
Âriz Baba 285
Balaban Baba 285
Hızır Baba, Mahye Baba 286
Kırşehir **286**
Ahi Evren Veli, Süleymanı Türkmani ve Diğerleri 286
Karakurt Baba 286
Hacı Bektaş, Balım Sultan 286
Âşık Paşa 287
Dilek Taşı 288
Konya **288**
Mevlâna 288
Çarpık Tekkesi 290
Dede Karkın 291
Dede Molla 291
Kütahya **291**
Ergun Çelebi, Acar Sultan, Dede ve Diğerleri 291
Manisa **292**
Aynî Ali 292
Akhisar'da Kulak Dede 293
Akhisar'da Martifal 293
Karacaahmet 294
Malatya **295**
Kara Baba ve Diğerleri, ... 295

Maraş **295**
Sahabiler 295
Şeyh Ukkaş ve Diğerleri 296
Muğla **297**
Seyyit Kemalettin ve Diğerleri 297
Hamursuz Dede, Üçler, Semikoz 297
Kazancı Dede 297
Çınar Ağacı 298
Buga Dede 298
Sarıana 298
Benliler, Şeyhler, Çomaklı Baba ve Diğerleri 299
Ağaç Ereni 299
Muş **300**
Yalpuz (Yahuz) Ağacı 300
Karir Baba ve Diğerleri 300
Köşkâr Baba 300
Nevşehir **301**
Hasan Dede 301
Rize **301**
Şehitler Mezarı 301
Samsun **302**
Seyid Kudbeddin 302
İsa Baba (Ese Baba) 303
Kılıç Dede 303
Sinop **304**
Seyid Bilal Dede ve Diğerleri 304
Sazlı Dede 304
Sivas **305**
Hızır Direk 305
Şeyh Çoban 305
Ali Baba 306
Şeyh Şemsi Aziz Dede 306
Yügrükşah (Yürük Şah) 306
Mor Ali Baba 307
Kadı Burhaneddin 307

Mum Baba (Bumbaba) 308
Emir Ahmet Dede 308
Arap Şıh 308
Dönbaba 308
Dabaz, Güdük Minare, Dabaz Tekkesi 309
Abdülvehap Gazi 309
Kırklar 310
Kılavuz Baba 310
Ahmed Duran 310
Çeltek Tekkesi ve Hacetpınar 311
Ozmuş Tekkesi 311
Tokat 312
Timurlenk Türbesi (Lenk Timur Tekkesi) 312
Sümbül Dede 312
Zeğzencane veya Boyunbaba 312
Gijgij Baba 312
Şeyhi Şifane (Şeyh Şirvani) 312
Tunceli 314
Çoban Baba (Çobandede) Türbesi 314
Uşak 314
Adakçılar 314
Hacım Sultan 315
Urfa 315
Kutlu Göller, Balıklar 316
Hacı Taş Bekir Ocağı 317
Bedri (Bedii) Zaman, Abdurrahman Dede 317
Şeyh Tüfh 317
Zeve 317
Hakim Dede 317
Nebi Efendi 317
Koç Ali, Latif Efendi 318
Hacı İbrahim Efendi 318
Hazreti İsa'nın Mendili ve Adak Kuyusu 318
Zonguldak 319
Demirci Dede 319

Köstepe Dede 319
Mersin Dede 320

Güneyde Türkmen Oymaklarında Adak ve Adakla İlgili İnançlar

Bozoğlan Dede ve Diğerleri 321
Bozgeyik Dede 322
Mürsel Dede 322

4. Bölüm
Sonuç

Adak Yerleri, Niyetler ve Adaklar 326
Adak Yerleri Şunlardır 326
Niyetler Şunlardır 326
Adaklar Şunlardır 328
Atla İlgili Ziyaretgâhlar, Adak Yerleri 330
İslamiyetten Önce ve Sonra Adak 332
Türbe ve Yatırların Menşei Meselesi 342
Adak ve Adama Sebeplerine Dair Muhtelif
Görüşlerin Tahlil ve Tenkidi 345
Bibliyografya 357
İndeks 387
Yazar Hakkında 391

1. Bölüm
Giriş

A- Adak Yerlerinin İnceleme Sınırı, Ad Olarak Adak[1]

Gündelik hayatta kendini gösteren, uğurlu uğursuz gün, hayvan, eşya, sayı (bir, üç, yedi, kırk, kırk bir),bazı hareketler (nazar, büyü, sihir), suyu, ağaçları, taşları, dağları kutlu tanımak; falcılık, gaipten haber vermek; suyla, aynayla, eşikle, ocakla, dağla ilgili, ince ayrımlarıyla sayılacak olursa yüzü aşan konumuz dışındaki inançlardan başka, araştırma ve incelemeye çalıştığımız ADAK ve ADAK YERLERİ bilhassa dikkati çeken bir önem, genişlik ve derinlik arz ediyor. Çeşitli inanç, ayrılık, farklılık noktaları olmakla beraber, bazen din yanında, dinle beraber veya dinle karmaşık bir durumda beliren adak ve adak yerleri üzerindeki bu araştırma denememizde, konunun ilmî gözlem tespitini Ankara ve çevresine yöneltmek ve Ankara ve çevresindeki adak ve adak yerleri ile

---

1 1958 yılında Ankara İlahiyat Fakültesinde, "Dinler Tarihi" doktora Tezi olarak sunulan bu kitap, Dinler Tarihi Kürsüsü Profesörü Dr. Annemarie Schimmel ve Din Psikolojisi ve Din Pedagojisi kürsüsü Profesörü Dr. Bedi Ziya Egemen ve Hadis Profesörü Dr. Tayyib Okiç'ten kurulu jüri tarafından tetkik ve kabul edilmiştir. Bu, "Dinler Tarihi" doktora tezi, Prof. Dr. Annemarie Schimmel tarafından, 18 sayfa içinde Almancaya özetlenip çevrilmiş ve ayrıca (Die Welt Des Islams)ın isteğiyle Prof. G. Jaschke, tarafından seçilmek suretiyle 3 sayfalık bir bibliyografya gönderilmiş ve yayınlanmıştır.

Das Gelübde İm Türkischen Volksglauben, von Annemarie Schimmel, (Türkiye'de Adak ve Adak Yerleri, Dr. Hikmet Tanyu-Diş. Theol. Fakültât Ankara 1958), Die Welt Des Islams, Vol. VI. Nr. 1-2. Leiden 1959. S. 70-91.

Ayrıca doktora tezinden iki parça yayınlanmıştır:

Dr. Hikmet Tanyu, Başka Ülkelerde Adak ve Adak Yerleri, Türk Yurdu, 1961 III/3-4.

Hikmet Tanyu, Ankara'da Adakla İlgili Sözler ve Adaklar, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi C. IX,. 1961'den Ayrı Basım, Ankara 1962.

benzerlik, ayrılık ve çeşitlilik hakkındaki gözlemlerden başka, Türkiye'nin 45 ili ile ilgili olarak adak ve adak yerlerini tanıtmaya, Türkiye dışında kalmış Türklerdeki adak ve adak yerleri, adak inancı, çeşitleri ve gene bazı ülkelerde adak hakkındaki ilgi ve inanca dair bilgi sunmaya çalıştık. Yalnız Ankara ve çevresindeki adak ve adak yerleri üzerindeki araştırma ve inceleme ile yetinseydik birçok farklılıklar, apayrı tarzda adak şekilleri gösteren diğer memleket ve halkları hiç dikkate almasaydık, neticedeki tahlil ve hükümlerimizde eksiklik kalabilecekti.

Türkiye'de adak kelimesinin soyadı ve sokak adı olarak kullanıldığını "Adak Şevket; Adaklı Zülfü",[1] İstanbul sokaklarından birisinin adının Adak Sokağı[2] olduğunu görüyoruz.

Adak kelimesinin Arapça karşılığı olan "nezir"in de ad olarak kullanıldığına dair örnekler mevcuttur. Balkan Savaşı sırasında Ankara'nın Hasanoğlan köyüne gelen köy hocasının oğlunun adı Nezir'dir. Ölümle ilgili bildirmelerin birisinde "Mütevaffa alay müftüsü Ahmed Nezir" ve Muş'ta çıkan bir gazetede "Nezir"[3] adlarına rastlamaktayız. Daha önceye ve İran'a bakacak olursak orada iki İran şairinin mahlas olarak "Nezir" adını kullandıkları, gene iki Fars şairinin adının "Nezir" olduğunu görüyoruz.[4]

Türkiye'de Satı, Satılmış, Ökkeş ve muhtelif evliya adları hep adakla, adama ile ilgili adlardandır.[5] Bunlar üzerinde Ankara çevresi ve diğer illerle olan incelemelerimizde etraflıca durmaya çalışacağız.

B-Adak ve Makale, Hikâye, Masal, Şiir ve Fıkralar:

Adak kelimesinin edebiyatın muhtelif türlerinde de kullanıldığını tespit etmek güç olmuyor. Bir başmakalede: "Ve daha çok hür, daha çok müstakil, daha pek çok mesut olmasını dilediği insanlık kâinatı içinde inanarak kendini adadığı gibi bu aziz vatan ve bu büyük millet için çalışmakta devam edecektir."[6] Refik Halid Karay, Hüseyin Rahmi Gürpınar, Ahmed Rasim, Ömer Seyfeddin'de

---

1 Ankara Telefon Katalogu, 1958, s. 38

2 Reşat Ekrem Koçu, İstanbul Ansiklopedisi, C. I. Fas. 5. (s. 205.) İstanbul 1958, Tan Matbaası.

3 Şark Telgraf (Muş), 3 Mayıs 1958. s. 1 Lisemizin Başarısı adlı yazıda.

4 Şemseddin Sami, Kamusul-A'lâm, C. VI. s. 4571, 4572.

5 M. Şakir Ülkütaşır, Türkiye Etnografya ve Folklor Sözlüğü üzerine bir kalem tecrübesi, Fas. I. (s. 26, 27), İstanbul 1937, Burhaneddin Basımevi. Mehmed Yusufoğlu, Şer'iye Sicil Defterlerinde Türkçe Kişi Adları, Anıt, (S. III. s. 11-12.) Anıt Dergisinin 4. sayısında (s. 11-12) ve müteakip sayılarında tefrika edilmiştir.

Kırzıoğlu M. Fahreddin, Kuzeydoğu Anadolu'da Kullanılan Türkçe Erkek Adları, Türk Folklor Araştırmaları, C. I. (S. 5), İstanbul 1949 ve Folklor Postası, C. II. (S. 19), Aralık 1946.

6 Hıfzı Oğuz Bekata, Devam, Çığır S. 158, (s. 1-2.), Ocak 1946

adakla ilgili bahisler bulmaktayız. Doğrudan doğruya, Turgut Evren'in "Adak" adlı bir hikâyesi ve Melek Salkaya'nın "Adak Pınarı" adlı bir piyesi vardır.[1]

Refik Halid Karay "Yatır" adlı hikâyesinde konu olarak, yatıra saygı dolayısıyla, ihtiyaçları olduğu hâlde ağaçları kesilmeyen bir koruluğu ele alıyor. Çok sert bir kışta kiraladığı hamamın kapanması tehlikesiyle karşılaşan İlistir Nuri adlı kurnaz birisi, Apti Hoca adlı, tütsü yapan, nefes üfleyen, keramet sahibi bilinen, sözde bir hocayı kandırarak, bu çam koruluğun kesilmesine vasıta kılıyor. Yatırı ferahlatmak bahanesiyle güzel koruluk, birkaç yılda çıplak bir tarla hâline geliyor. Bu hikâye okul kitaplarına kadar konu olmuştur: "Suyun yanında Dede'nin kabri vardı. Halk, özenmiş bezenmiş, mezarın etrafına yeşil boyalı bir tahta parmaklık çekmişti. Gül dikmişler, fener koymuşlardı. Tam baş tarafında güneşsizlikten büyüyemeyen cinsi belirsiz, cılız, bücür bir ağaç yeşermişti. Renk renk paçavralarla donanmış olan eğri büğrü dalları, onu tuhaf bir fidana, uzak, sıcak memleketlerin yaz kış çiçeğini dökmeyen mahsulüne benzetiyordu. Fenerin altındaki taş, çıra isinden kararmış, şamalı kibrit uçları yapışarak, mumlar eriyip taşarak kirlenmişti. Devrilmiş bir pirinç şamdan, dipleri kırık iki üç kandil, mütemadiyen dökülen kuru çam yapraklarıyla her gün biraz daha örtülüyordu. Evliyalar, karanlık, izbe yerlerden, ille çam korusundan hazzetmezler. Onlar, servi ile gül severler. Vaktiyle ben Malatya'da dervişken bir veli, hepimizin rüyasına girer, 'ferahlatın beni!' diye seslenirdi. Türbesinin etrafındaki ağaçları baltalamadıkça bizi rahat bırakmadı." Böylece İlistir Nuri, Apti Hoca'yı kandırarak, ben de rüyasını gördüm, etrafını açtıralım, diyor. İşe önce İlistir başlıyor, sonra yatıra saygı, korku zayıflayınca, önüne gelen, ağaçlara saldırıyor.

Masallar içinde de adakla ilgili birçok masal bulmak mümkündür.[2] İstek veya niyette bulunmak, adak adamak, dilekler gerçekleşince adağını yerine getirmek masallarda da görülüyor. Dede Korkut'ta: "Aç görsen toyurgil, yalıncak görsen tonatgıl, borçluya borcından kurtargıl, depe gibi et yığ, göl gibi kımız sağdur, ulı toy eyle, hacet dile, ola kim bir ağızı dualının alkışıyla

---

1 Turgut Evren, bu hikâyesinde "adak yapmak, adağım yerini buldu." gibi sözler görülüyor. Adak (Hikâye), Millet Dergisi, C. I. S. 4., s. 113-116, Ağust. 1942. S. Melek Salkaya, Adak Pınarı, Bursa 1949. Mahmut Makal, Memleketin Sahipleri, Varlık Yayınları, s. 6-9, ve s. 68-70. İstanbul 1954, İst. Yeni Matbaa, s. 68-70 de belirtilmek istenilen eski ve bilinen bir hikâyedir. M. Makal bunu kitabında tekrarlıyor.

2 Naime Halid Yaşaroğlu, Dedemin Masalları, (Dilekler Mağarası) masalı, s. 35-48 İstanbul 1953, Tan Matbaası.

Bu sahada çalışan Naki Tezel ve E. Cem Güney'in derledikleri ve yayınladıkları masallar arasında bol örnekler vardır.

Tanrı bize bir yetmen iyal (oğul) vere, dedi"[1] gibi, adak ile ilgili bir cümle dikkatimizi çekmektedir.

Masallar yeniden yazılmış olsalar bile, işlenilen tema, dilek mağarası, su, üç, yedi ve kırk gibi sayı ve hareketler hep birtakım inançları belirtmekte, dinler tarihi ile ilgili birçok hususlarla uygunluk göstermektedir.

Şairler üzerinde de adak, tesirini belli ediyor:

Türlü yemin eden diller,
Sallanan yaşlı mendiller.
Adanan mumlar, kandiller,
Unutulur, unutulur.[2]

Ü. Y. Oğuzcan da "Adak" adlı şiirinde: "Şana şiirler okuyacağım, gitme" mısrası ile başlayarak, güneşler doğurmaktan, ışık getirmekten, umut getirmekten, Afrika gecelerini getirmekten, çiçekler, serinlik, yıldız, engin denizlerin maviliği, rüzgâr getirmekten bahsediyor ve bu "Adak" manzumesini:

"Gitme, sana zamanı getireceğim
Zamanın bittiği yerden"

diye sonuçlandırıyor.

Nezir nezreylemekle ilgili Fuzûli, Nedim, Nâbî, Nevres'in şiirleri mevcuttur. Âşık Ömer'in bir beytini örnek olarak alıyoruz:

"Vermem sana çek benden elin ey melek'ül-mevt
Cananıma nezreylediğim canıma değme."[3]

Umumiyetle bu şairler sevgiliye canlarını, hayatlarını adamaktadırlar.

Adakla ilgili fıkralar ise çok daha fazla sayıdadır. Ahmed Vefik Paşa'nın Bursa valiliğinde, sokakları genişletme faaliyeti sırasında, arabasını çıkmaz sokaklara sokarak yol kapanınca: "Vali Paşa'nın arabasının, durması hiç olur mu?" diyerek hemen belediyeden amele getirtip engel olan duvarın yıktırıldığı bilinen fıkralardandır. Bir gün yollara engel olan "Yürüyen Dede"nin Türbesi'nin yıkılması gerekince din bilgini ve ileri gelenlerden bazılarını alarak türbenin yanına gelir: "Yürü ya dede" diye üç defa bağırır. Sonra, Dede hazretleri elbette yürümüş gitmiştir. Ayak altında kalmayacak ya, diyerek türbenin yıkılmasını emreder.[4]

---

1 Dede Korkut, Orhan Saik Gökyay neşri, Aylı Kurt yayını, s. 5, İstanbul 1938, Arkadaş basımevi. 32, sahifede "Adailu" nişanlı anlamında kullanılıyor. Doç. Dr. Muharrem Ergin, Dede Korkut Kitabı I, s. 81. Ankara 1958, T.T.K. B.

2 Yanıkoğlu, Seçmeler, s. 18. "Unutulur" manzumesinden bir kıta, İzmir 1945.

3 H. Kâzım Kadri, Türk Lügati, C. IV. s. 403 488, 489.

4 Mehmed Zeki Pakalın, Tarihe Mal Olmuş Fıkralar ve Nükteler, s. 197.

Bazı hocalara dokunduran ve adak kurbanının dağıtılması ile ilgili bir fıkrada, adak kurbanının nasıl dağıtılacağı sorusuna şöyle cevap veriliyor: "Başı hocanın, ardı hocanın; göğsü, kaburgası, döşü hocanın; altı hisseden beşi hocanın; var geri kalanla işi hocanın."[1]

Bindiği geminin fırtınada batması tehlikesi karşısında bir Bektaşi'nin: "Bu fırtınadan kurtulursam adını bilmediğim velinin türbesine bir kurban adağım olsun." demesine karşılık, bir yolcunun: "Be yahu, hiç adını bildiğin bir eren yok mu?" sorusuna, Bektaşi'nin: "Adını bildiğim çok ama hiç birisine yüz yok, hepsini birer defa aldattım." anlamındaki fıkrası oldukça yaygındır. Doğrudan doğruya "Adak" adlı fıkralar da vardır.[2]

Bütün bu makale, hikâye, masal, şiir ve fıkraların bize gösterdiği hakikat, adağın ne derece halk içinde yaygın ve yerleşik olduğunun birer edebî örnekleridir.

Adakla ilgili atasözleri ise bilhassa dikkati çekici bir değer taşıyor. Bu atasözleri, Ankara ve çevresi ile ilgili olduğundan ve araştırma, incelemelerimizde bunun gerçeklik değerini oradaki çerçeve dâhilinde ölçmeye çalıştığımızdan, "Ankara'da Adak'la İlgili Atasözleri" bölümünde üzerinde durmak istedik.

C-Sözlüklere Göre Adak ve Nezir Kelimelerinin Anlamı:

Yaptığımız araştırma ve incelemelerde gerek Ankara ve çevresi gerek muhtelif Türk illerinde "adak, adak yeri, adamak, adağımı yerine getirdim, adak borcum var, adak çocukları, adak aşı" gibi kelime, deyim ve cümlelerin kullanıldığını gördük. Genellikle nezir kelimesini telaffuz ettiğim zaman, bunu ya anlamıyorlar veya bir muhakeme, hafıza yoklamasıyla bunu anlayabiliyorlardı.

Sözlükler üzerinde bir inceleme yaparsak şu açıklamaları görürüz: Şeyhülislam Esad Efendi, "adak" kelimesinin Arapça "nezir" anlamına geldiğini, bunun çoğulunun "nüzûr" olduğunu, Farsçanın dahi Arapçada istimsal olunduğu vech üzere "nezir" olduğunu, "adamak" mastarının Arapça "nezir"de isim hâlinde bulunduğu gibi mastar olarak da kullanıldığını; Farsçada ise "nezir kerden" olduğunu;[3] Şeyh Süleyman Efendi'ye göre atağ: namzed, ahd olunan şey, menzur, nezir, vaat, hisse, kısmet anlamlarına geliyor; atağlamak, yemin, aday ve vadetmek; atağlanmak,

---

1 Trabzon İlköğretim Müfettişi Şevket, Trabzon'da Toplanmış Halk Hikâyeleri, Halk Bilgisi Haberleri, S. 5. s. 77. İstanbul 1930.

2 Mustafa Salman, Balıkesir Tarih, Coğrafyası, s. 79 "Adak" fıkrası. Balıkesir Türk Dili Matbaası.

3 Şeyhülislam Esad Efendi, Kitabu Lehcet'il-Lügat, s. 33.1138 yılında başlanarak 1145 yılında tamamlanmış olan eserin 3. ve 4. üncü sayfalarında o zamana kadar yazılmış, lügatle ilgili eserlerden hangilerinin kaynak olduğu anlatılıyor.

itsam olmak, nişanlanmak, adanmış olmak, anlamında ve atağlık; adaklu, yavuklu, namzed olmuş kız, korkutulmuş şey ve nihayet adag - adak kelimelerinin Arapça karşılığının nezir, adağlığ, menzur, mev'ud, ataglığ olduğunu söylüyor.[1] Âsım ise En-Nezir: "Bir adam vacip olmayan bir şeyi kendi nefsi için vacip eylemeye denir ki isimdir. Cem'i Nüzûr'dur. Mutlaka yaralarda olur ki onların muakili yani diyetleridir. Nezir ve nüzûr meydana çıkan vezninde mastar olup bir adam bir nesneyi kendi nefsine vacib ve lazım kılmak manasında yani Allah için bir ibadeti mesuliyet kişi almaktır ki bu yolla Allah katında dahi vacip olup edası lazım gelmekle."diyor. Bazıları dediler ki nezir, şartı bulunduran mukarin vaatten ibarettir. Nezrin manası Hicaz'a göre "diyet", Irak'a göre "erş" deniliyor. Bu da erş de diyet manasına geliyor.[2] Şu açıklamaya göre istenilen, şifa vb. olursa şöyle yaparım, diyerek şartlı bir yemin, söz veriş, adayış, nezir anlamına geliyor.

Ahmet Vefik Paşa, "adak" kelimesinin Türkçe olduğunu söylüyor ve "Adamak, bir isim ahdetmek; nezir vaat ile korkutmak, sınırlamak, ıtma etmek; adatmak, doğrudan doğruya vaat; nezretmek, diğerinin nezrine vasıta olmak; adak, nezr, vaat, ahdolunan şey." demektedir.[3]

Radloff, kısaca "Atağ, ahdolunan şey; nezir, vadolunan şey."[4] diyor.

Şemseddin Sami, kelime anlamını biraz daha ayrımlarına götürüyor: "Adak (Adamak'tan), mukaddes bir şahıs veya makama ahdolunan şey, nezir; adamak, mukaddes bir şahıs veya makama bir şeyi ahd ve nezretmek, tekkeye kurban adamak."[5] Bu tarife uyanların tartışmasını (Ç) kısmında yapmaya çalışacağız.

Mehmed Salahî'nin eserinde adak kelimesi Türkçe olduğundan alınmamış, onun yerine nezir kelimesi açıklanmıştır: "Nezir, and, vadetmek, adamak, şart ve talika mukarin vaat, adanmış şey, adak." olarak gösteriliyor; "Bir kimsenin vacip olmayan bir şeyi kendi nefsi üzerine vacip kılması anlamına geldiğini ve çoğulunun 'nüzûr' olduğunu, bu açıklamadan başka nezire, nezir için eda olunan şey; adak" diyor.[6]

---

1 Buharalı Şeyh Süleyman Efendi, Lügat-i Çağatayî ve Türkî-i Osmanî, C. I. s. 4 ve 7, İstanbul 1298 (1880), Mihran Matbaası.

2 Âsım, Kamus Tercümesi, s. 700, İstanbul H. 1305, Bahriye Matbaası.

3 Ahmed Vefik Paşa, Lehçe-i Osmanî, s. 14., Tab'ı Cedîd, Dersaadet 1306 (1888). Mahmud Bey Matbaası.

4 W. Radloff, Versuch eines Wörterbuches der Türk-Dialekte, C. I. s. 452-453, Sanktpetersburg 1893.

5 Şemseddin Sami, Kamus-ı Türkî, s. 25, Dersaadet 1317, İkdam Matbaası.

6 Mehmed Salahî, Kamusul Osmanî, s. 578. İstanbul 1329, Kanaat Matbaası.

Ali Seydî, Resimli Kamusul Osmanî adlı eserinde "Adak ve Adamak Türkçedir." dedikten sonra, adak, adanmış şey, ahd olunan şey, vadolunan şey ve adamak, ahd ve nezretmek, demekten ileri geçmiyor.[1]

Nihayet Hüseyin Kâzım Kadri'nin, bütün bu bilgileri gözden geçirdiğini görüyoruz. Atag - Çağatay-isim-adak, nezir, vaat, ahd; bakınız-Adağ, Atagılık, Atakılık-Kıyasi-Adaklı, namzed; mav'ud anlamına geldiğini "Ataglamak - müteaddî - adamak, nezretmek; adaklamak, namzet etmek, tevkil etmek. Ataglanmak-lazım; adaklanmak, adaklı ve namzed olmak. Atak (Atak) - Uygur-İsim, ayak; bacak. Ad- (ad) Garb-isim, nam, şöhret, ün, san. Ad-Kazan-isim, ad. Azerî, keza. Ad (Çağatay) - İsim, arka, son, hâtime, nihayet. Ad. Çağ. -İsim, Yüksek yer, Tepe. Adağ, Adak- (adg-k) Çağatay- İsim-Adak, nezir, bakınız atağ.

Adaklık-Kıyasî-Adaklı, namzet, yavuklu. Adamak-Müteaddî-Adamak, nezir etmek; nişanlanmak, namzet etmek. Adağ- (adag)- Çağatay-isim, çocukları yürümeye alıştırmak için kullanılan uçları tekerlekli iskemle. Adak (adak)-Çağatay-isim- Türkistanda bir mevki adı. Adak-(Adak)-Çağatay-zaman, vakit, çağ zaman, hengâm, mevsim"[2] diyerek adak kelimesine benzer ve ilgili kelimeleri ayrı ayrı gösteriyor. Bu arada Nevaî'nin, adakla ilgili muhtelif beyt ve kıtalarını naklediyor: "Adak-(adak)-Çağatay-İsim, ada, cezire; derelerin ortalarında milden ve çakıldan vücuda gelen ve üzerinde ot ve çalı biten adacıklar" (s. 42).

Hüseyin Kâzım Kadri, "nezir" hakkında da şu açıklamayı yapıyor: (nedhi nezir) - Arapça - isim - Lûgat - Hayır veya şer ile vaat, Allah için bir ibadeti yüklenme, şarta yaklaşmış olan vaat, adak; bir kimseyi veya bir şeyi Allah'a hasr'u tahsis etmek, vacip olmayan bir şeyi kendine vacip saymak, istenilen bir şeyi elde edebilmek veya maksada vasıl olabilmek ümidi ile ve manen delalet ricasıyla mekâbiri-i evliyaya adak kabilinden verilen şeyler, ki nazar-ı İslam'da küfr'ü sarihtir."[3]

İslam'dan önce ve sonraki adak ve adak hakkındaki inanç ve görüşün tartışmasını sonuç bölümünde gözden geçirmeye çalışacağız.

---

1 Ali Seydî, Resimli Kamusul Osmanî, s. 18, İst. 1330, Matbaa ve Kütüphane-i Cihan.

2 Hüseyin Kâzım Kadri, Türk Lügatı, C. I. s. 17,40, 41, 1927.

3 Aynı eser, C. IV. s. 488, 489.

Türkçe-Almanca, Türkçe-İngilizce sözlüklerde yalnız kelime karşılığı olarak adak veya ant, yemin, vaat şeklinde zikredilmekte[1] veya yeni "Redhouse" sözlüğünde ise buna, "Vow" karşılığı "nezir" kelimesi de alınarak, ant, yemin, ahit, nezir, adak; yemin etmek, and içmek, ahdetmek, adamak, nezretmek, vakfetmek gibi[2] veya Farsça-İngilizce sözlüklerinde "nezr;" peyman, ahd, kavl, aht kerden, nezr kerden, va'd kerden[3] gibi karşılıklar kullanılmaktadır. Bunlar ve yukarıda bahsettiklerimizde nezir ile adak aynı anlamda kullanılmaktadır. Günlük hayat ve yazılarda da anlamdaş olarak geçmekte, halkın çoğunluğu da adak kelimesini benimsemektedir.

Ç- Adak veya Nezir Tariflerinin veya Tarifle İlgili Bilgilerin Tahlil ve Tenkidi:

M. Şakir Ülkütaşır, adak hakkında "Türkiye Etnografya ve Folklor Sözlüğü Üzerine Bir Kalem Tecrübesi" adlı eserinde, bu konu üzerinde iki sayfalık açıklama ve birkaç kaynakla yetinmiş de olsa derli toplu olarak bilgi vermek istemiştir.[4] "Adak, kutsal sayılan bir şahsa, bir şeye, herhangi bir dileğin olması için adı söylenilerek yapılan nezir ve nezir edilen nesnedir." denilmekte ise de tatbikatta adak, Tanrı'ya, kutsal sayılan bir şahsa, bir yere (ağaç, su, taş, kuyu, tekke vb.), bir şeye herhangi bir dileğinin olması, yerine getirilmesi şartıyla adı bildirilerek yapılan şartlı bir vaat, şartlı bir söz, bazen şartlı, bazen peşin (mum, tuz serpme vb.) bir ant olarak, ferden veya toplulukça yapılan bazı hâllerde de (gün dönümü zamanında, bereket vb.) temini için (oğlak kesimi) gibi otomatikman, bir yerine getiriliş hâli olarak görülüyor. Üstelik bu adak bir nesne olabileceği gibi, bir hareket, bir davranış tarzı, bir dua da olabiliyor. Asıl önemli nokta İslam görüşüne göre adağın kullar (evliya) ve bazı İslam esaslarına

---

1 Turkish-English Dictionary, By. F. İz and Hony, p. 3, Oxford 1957. Arif Cemil Denker, Dr, Bülend Davran, Almanca-Türkçe Büyük Lügat, C, II. s. 201, İstanbul 1947, Kanaat Kitabevi. Alfred Bertholet, Wörterbuch der Religionen, s. 159, Stuttgart, 1952.

2 Yeni Redhouse Lûgati, s. 1155. İstanbul 1956.

3 English-Persian Dictionary, Ferheng-i İngilishi-Farisî, C. I. s. 1249. 1322 H.

4 M. Şakir Ülkütaşır, Türkiye Etnografya ve Folklor Sözlüğü Üzerine Bir Kalem Tecrübesi, Fas. I. s. 23-24. İstanbul 1937, Burhaneddin Basımevi. Bu eser daha önce, Halk Bilgisi Haberleri Dergisinde tefrika edilmiş, sonradan bir kitap hâline getirilmiştir. Kaynak olarak özel araştırmaları ve 1-Ankara Budun Bilgisi, 2-Anadolu'da Halk Âdetleri, 3-Atasözleri, 4-Büyük Türk Lûgati, 5-Bektaşilik ve Edebiyatı, 6- Bektaşi Şairleri, 7- Cenupta Türkmen Oymakları, 8-Çankırı Tarih ve Halkiyatı, 9-Halk Bilgisi Haberleri (Dergi), 10-Kayseri Sözlüğü, 11- Çeşitli Sözlükler, 12-Anadolu'da Halk Âdetleri (Makale), gösterilmiştir.

uygun görülmeyen maksat ve anlam ihtiva edebileceği, bu tarifin reddolunacağı hususudur. Ülkütaşır, "Bu töre, bir kısmının, zamanla kendiliğinden ve bir kısmının da devlet kanunlarıyla ortadan kalkmasına rağmen yine halk arasında yaşamaktadır." demektedir. Devam eden sayfalarda, adak üzerinde yasağın ne derece tesiri olduğunu gözden geçirdiğimizde, burada bu iddianın araştırılmasına ihtiyaç olduğunu söylemekle yetineceğiz. Adak, bilhassa kadınlar arasında önemli bir özgürlük gösterir. Esasen adağı yaptıracak sebepler, kadınları daha çok meşgul eden şeylerdir. Mesela bir oğlan çocuğu olması, evde kalan bir kızın kısmetinin çıkması, çocuğun yürümesi gibi işlerde yedi mahallenin yoksulunu doyurmak, yine yedi yoksulun sırtını giydirmek, yedi dedeye mum dikmek, hep kadınlar tarafından yapılan adaklardır. Her ne kadar adak inancına uyma ve hareket etmede kadınlar çoğunlukta görünüyorlarsa da ileriki sayfa ve fotoğraflarda da görüleceği üzere murat, dilek, istek ve niyet çeşidi çok olduğu gibi, erkeklerle ilgili dileklerin de toplamı az değildir. Üstelik Alevi, Bektaşi vb. yatırlarını, türbelerini ziyaret, adak hususunda erkekler kadınlara yakın bir seviyededir, denilebilir. Şakir Ülkütaşır, "Adaklar para vermek, mum dikmek ve dağıtmak; horoz, tavuk, koyun, keçi, sığır hatta deve kurban etmek suretiyle yapıldığı gibi, Yasin okumak, hatim indirmek ve mevlit okutmak, oruç tutmak, nafile namazı kılmak gibi şeylerle de yapılır." diyor. Bu sayılanlar, adakların ancak bir kısmıdır. Sonuç bölümünde, ne gibi murat, dilek, istek ve niyetlerin olduğundan başka, nelerin adak olduğuna dair ayrıntılı bir liste arz etmekteyiz. Adak adanan bazı yatırlara, onun hayatta iken tabiatı göz önüne getirilerek, ruhlarının bundan memnun kalacakları inancı dolayısıyla, buna göre adak adamak âdeti de vardır. Bu ortalamayla:

"İbrahim Edhem Dede
Gömleği keten dede
Eğer muradım olursa
Sana üç göbek atam dede."

tekerlemesiyle yapılan adak da bilhassa kadınlar arasında pek meşhurdur. "Bu adak bir kapının duvar köşesine dönülerek üç göbek atmak suretiyle yerine getirilir." deniliyor. Bu gerçektir; yaptığımız inceleme ve araştırmalarla bu hususta da etraflı bilgi elde etmiş bulunuyoruz. Yalnız kapıya dönük olarak göbek atmadan daha çok, İstanbul Sulukule sakinlerinin doğrudan doğruya bir parmaklık içinde bulunan yatır karşısında yalnız üç değil,

adamışsa daha fazla alenen göbek atmakta bir mahzur görmemekte ve bu adağını yerine getirirken seyreden olursa gülümsemektedirler: "Adağı icap ettiren sebeplere gelince, bunlar da belli başlı olmak üzere; çocuğu olmak, yaşamak, yürümek, bir hastalıktan kurtulmak, bir felaketi hayırlısıyla atlatmak, bir işe girmek, bir kızın kısmetinin çıkması, borçtan kurtulmak, bir evi başarıp bitirmek, yağmur yağması, askerde bulunan birinin salimen dönmesi gibi şeylerden ibarettir. Bunlara bazı ilaveler yapacağız; çocuğun konuşması, çocuğun huysuzluğunu gidermek, neşelenmek, yaz mevsimini, bereketi kutlamak, boşanmak vb.

Adaklar, yatır denilen erenlere, evliyalara adandığı gibi, kutsal sayılan taş ve ağaçlara da adanır. Mesela Sinop ilinin Gerze ilçesine bağlı Şeyh Hüseyin köyünde "Satı Taşı" denilen ve kutsal sayılan bir taş vardır. Yani her şehrin, hatta her köyün dedesinin, özetle adak adanacak yerleri vardır. Bu hükümde isabet vardır; yalnız adak yerleri, yatır, türbe, taş ve ağaçtan ibaret değildir. Tekke, minare çevresi, su, kuyu, mağara, kovuk vb. Sonuç bölümünde bütünüyle görüleceği gibi birçok adak yöreleri kaydetmek mümkündür. Hatta adak adamak için böyle yörelere, yerlere bile lüzum kalmaksızın yapılan adak çeşitleri mevcuttur. İstanbul'un Sünbülefendi, Merkezefendi, Karacaahmed ve eski Maarif Nezareti altındaki Tezveren Babası pek meşhurdur.

Çocuğu yürüyen, hastası iyi olan, en aşağı bir horoz olsun keser. Bu gibi adaklar için daha ziyade kan akıtmak gerekir. Adak yerine getirilmezse, yani bir kan akıtılmazsa, o ailenin başı ferah gitmeyeceği için dirlik ve düzen görmeyeceği inancı yüreklerde kökleşmiştir. Kesilen kurban büyükse, konu komşuya ve yoksullara büsbütün dağıtılır ve etinden ev halkı bir lokma dahi almaz. Bazı taraflarda sevap olduğu inancı ile parmakla bir parça yalanır. Şayet kurban küçük ise adağı icap ettiren sebep de küçüktür. Bu ya bir yoksula verilir yahut mahallenin çocukları toplanır, eti pilav pişirilip çocuklara yedirilir ve bu suretle adak yerine getirilir. Adak töresinde çocuklar da göz önüne getirilir, yedirilir, içirilir, para verilir ve onların "Adağın kabul olsun." demeleri bir uğur sayılır, adağı gerektiren sebep büyük fakat adak, mesela bir mum, bir süpürge de olabilir. Hatta bir testi kırmak, tuz serpmek gibi de olabilir. Bunlar şahsın mali durumundan ziyade, murat, dilek, hacet veya niyet için gidilen ziyaret yerinin tabiatı, isteğine göre yapılır. Bundan dolayı büyük bir muradın gerçekleşmesi için mutlaka büyük bir hayvanın adak kurbanı olması gerekmez. Bundan başka adak seremonisinde çocuklara çok büyük bir yer verilmesine, öyle sanıyoruz ki, Şakir Ülkütaşır, bazı bölgelerde

rastlamış ve umumi bir hüküm olarak ifade etmiştir. Yoksa incelememizde böyle yaygın umumi bir hüküm elde etmiş değiliz. Güney Türkmenleri arasında adaklar mutlaka bir ziyarette kesilip yedirilir. Arta kalan kısım "Sen de ye, ya mübarek!" denilerek yatırın üzerine dökülür. Kırşehir ve dolayında oturan Alevi köylüler de eskiden çocuklarını Hacı Bektaş Çelebilerine tekke için adak olarak verirlerdi (s. 24). Şakir Ülkütaşır'ın adak hakkındaki yazısı kısa olmasına ve eksikliklerine rağmen dikkat ve önemle ilk başta incelenmeye layıktır sanıyoruz.

Prof. Celâl Esad Arseven, adak maddesinde bazı eksiklikler bırakmış olmasına rağmen "Adak Kurbanı" ve "Kurban" arasındaki ayrılığa ve Hristiyanlıktaki adakla ilgiye temas etmesi bakımından Şakir Ülkütaşır'ın incelemesindeki bazı noktalara bir ilavede bulunmuş sayılabilir: "Adak (os. nezir), herhangi bir işin ve niyetin olması için kesilen kurban veya mukaddes ve mübarek sayılan bir veliye yapılan mali hediye ve ibadet."[1] şeklinde eksik bir tarif yapılmaktadır. Yukarıda söylediklerimizden başka önce şunu belirtmek isteriz: Niyet, zaten işi de ihtiva eder. Bundan başka burada adak ve adak yerleri çok dar tutulmaktadır. Kısaca şunların göz önüne alınması gerektiğine işaret etmek isteriz. Bu adak, kurban, mali hediye veya ibadetten ibaret değildir. O adak yerinden alınan taşı yerine geri bırakmak, alınan toprağı iade etmek, bir ağaçtan koparılan yaprakları, adak yerinden toplanan mısır tanelerini muradı oluncaya kadar saklayıp tekrar alındığı yere götürüp bırakmak, göbek atmak, mevcut durumunu muradı olunca değiştirmek, Müslüman olmak gibi ileride listesini sunacağımız adak şekillerine temas edilmediğini görüyoruz. Yeni adak "Uğranılan bir felaketten veya bir hastalıktan kurtulmak için evliyalara veya bir camiye, bir kiliseye vadolunan (nezir olunan) şey."

Burada, yöresel olarak sayılanlara bir de su, ağaç, taş, mağara, kuyu vb. adak yerlerinin eklenmesi gerekiyor.

Hristiyanlarda hastalıktan kurtulanlar kiliselere götürülüp bir tarafa astıkları şeylerdir ki bunların bazıları vücudun hasta olan kısmını gösterir; bir şekilde balmumu, altın ve gümüş gibi kıymetli bir maddeden yapılır. Hristiyanlarda "ex-voto" diye bir dileğin olması üzerine, onun meydana geldiğini göstermek için bir taşa oyulmuş şükran mahiyetindeki yazılara ve tablolara da denir. Bir nevi adaklar da vardır ki, bir dileğin meydana gelmesi için niyaz amaçlı olarak kiliselerin duvarlarına harçla tutturulmuş

1 Prof. Celâl Esad Arseven, Sanat Ansiklopedisi, s. 15, İst. 1943, Maarif Mat.

yazılı taşlardır; Müslümanlarda bir dileğin meydana gelmesi veya bir hastalıktan kurtulunması için cami veya türbelere adanan mum ya da kurban gibi şeylere veya fakirlere dağıtılmak üzere adanan et ve ekmek gibi şeylere de denir; bir tekkeye kurban adamak gibi. Nezir ile adak arasında ufak bir mana farkı vardır. Nezir, şarta dayalı vaat manasına gelir; öldükten sonra bütün malını bir hastahaneye nezretmek gibi. Neziri, şarta dayalı vaat olarak gösteriyor ki bazı adak da şarta dayalı, yani dilenen, istenen, murat edilenin gerçekleşmesi kaydıyla yapılmaktadır. Bazı adaklar derhâl yerine getiriliyor (mum yakma, tuz serpme...) Anında yapıldığı gibi, gene ayrıca bir adakta da bulunulabiliyor. Bu itibarla arada öne sürülen noktadan bir fark kabul etmek pek de mümkün değildir. Müslümanlarda adakla kurban arasında da bir fark vardır. Adak olarak kesilen hayvanın "kesim gününde" kesilmesi icap etmez. Fakat kurban mutlaka kesim güğünde kesilir. Adak olarak kesilen koyunun etinden yenmez, yalnız dağıtılır. Şayet yenecek olursa yenilen etin bedeli kadar bir para fakirlere verilir. Kurban etinden ise bu sadakaya ihtiyaç olmaksızın yenebilir.

Adak kurbanı ile dinî mahiyette olan kurban arasında yeme, kesme günü bakımından fark vardır. Buna kurban farkı diyebiliriz, üstelik hangi hayvanların kurban edilebileceği de İslam Dini bakımından belirtilmiştir. Prof. Arseven, ansiklopedisinde adaklık bir dileğin veya niyetin yerine gelmesi hâlinde inşası vadedilen ve o işin olması üzerine yaptırılan kilise; "Fr. Votif" (s. 15) ten bahsetmektedir ki; türbe mezar yaptırmak, onarmak gibi adak, Müslümanlar arasında da olabileceği gibi, cami veya mescit yaptırmak gibi bir adağın Müslümanlar arasında olmayacağını öne sürmek elbette kolay değildir.

Türk Ansiklopedisinin "Adak" maddesi üzerinde bilhassa durmak gerekiyor: "Adak (Ar. Nezr, Lat. Votum), Tanrı'ya karşı yapılan vaat".[1] Yukarıda saydıklarımızda bu şekilde bir eksikliğin, yanlışın bulunmaması onları takdire sevk edilebilir. Fiiliyatta adak, Tanrı'ya, hatta Tanrı'dan daha çok yatırlara, evliyalara, taş, ağaç, su, kuyu, mağara vb. muhtelif yerlere türlü isteklerin gerçekleşmesini temin, ziyaret ve vaatte bulunuşunu ihtiva ettiğine dair daha önce açıklamalarda bulunmuştuk. Bu ansiklopedinin "Adak" maddesi yukarıdaki tariften sonra şöyle devam ediyor: "Adak, insanlar arasında dinler kadar eski bir âdettir.

1 Adak maddesi, Türk (İnönü) Ansiklopedisi, C. I. s. 109, Ankara 1945, Maarif matbaası.

Bir isteğin yerine gelmesi veya bir korkunun savulması için yahut sadece kulluk ve sofuluk duygusu ile mecbur olmadığı bir ibadeti veya fedakârlığı adamak, ilk cemiyetlerdeki dinlerde de yüksek dinlerde de görülmüştür." Bu açıklamada, bir isteğin yerine gelmesi veya korkunun savulması, gene bir istek olduğundan, bu maddedeki tarif hiç olmazsa bir isteğin yerine gelmesi hâlinde yapılan bir iş olarak gösterilebilirdi. Yukarıdaki tarifte dinler de 1- İlk cemiyetlerdeki dinler 2- Yüksek dinler, olarak belirtiliyor. Yüksek dinlerden maksat açık değildir. Dünya çapında, semavi, vahye dayanan dinler mi kastediliyor? Brahmanizm, Budizm, Konfüçyüs dini hangi kısma alınıyor? Şimdi nakledeceğimiz "İlk İnanış" ise büsbütün karışıklık arz ediyor; ilk inanışlara göre, insanların işlerini ve kaderlerini idare eden tanrıların bir kısmı iyiliği, bir kısmı da kötülüğü temsil ederler. Bundan dolayı bir kısım tanrıların iyiliklerini kazanmak, ötekilerin de fenalıklarından kurtulmak için sevilen bir şeyi feda etmek lazımdır. Tanrılara, hâkim oldukları tabiat ve hayat unsurlarına göre ayrı ayrı adaklar verildiği de görülür. İlk insanlar, tanrıları bu suretle memnun edeceklerine, yerine getirilmeyen adaklar yüzünden aldatılan tanrıların gazabına uğranıldığına, felaketlerin ve uğursuzlukların bu yüzden meydana geldiğine inanırlardı.

Bu madde de "İlk İnanış" olarak çok tanrılar ele alınmış oluyor. Daha önce ilk cemiyetler, üstün cemiyetler ayırması yapılmıştı. Burada ilk inanış, ilk cemiyete aitse, Grek, Romen mitolojilerinin kullanıldığı eski Yunan'ın, Romalıların, ilk cemiyetlerden mi sayılması gerekiyor? Böyle bir iddianın ispatı ise herhâlde güç olacaktır. Üstelik bu "İlk İnanış" şeklinde belirtilen hareket tarzına, meşhur Sokrates'in son anlarında horoz adağının yerine getirilmesi vasiyeti dolayısıyla, Sokrates gibi birisi işlenmemiş zihniyetli bir kimse olarak mı kabul edilecek? Hele "İlk İnsanlar" deyimi üzerinde dikkatle durulması gerekiyor. Aksi hâlde hümanizm hareketinin bu düşünceler karşısında yeri ne olacaktır?

Bu ansiklopedide devam eden kısmı naklediyoruz: "Din tarihlerinde kişiye ait adaklarla birlikte cemaatçe, milletçe yapılan adaklara da rastlanır. Romalılarda tanrıların imparatorlardan memnun olmaları uğrunda her beş yahut on veya yirmi yılda bir defa tekrarlanan genel fedakârlıklar, bunun misallerindendir. Toplulukla yapılan adakların sebebi çok defa salgın hastalıkların, tabii olaylardan ileri gelen korkuların savulması isteğidir. İlk adaklarda insanların, hele feda edilmeleri en güç olan evlatların kurban edilmesi gibi kanlı misaller de göze çarpar.

Bir efsaneye göre, Truva Savaşı sırasında Yunanlıların başkomutanı Agamemnon, denizde fırtınalann durması için fırtınalar tanrıçası Artemis'e kızı İphigenia'yı kurban etmiştir.

"Eski Türklerde en büyük adak 'at'tır. Araplarda İslam'dan önce tapınılan putlara evlat adamak âdeti vardı. Peygamber Muhammed'in dedesi Abdülmuttalib'in on oğlu olursa birini putlara kurban edeceğini adamış olduğu ve onuncu oğlu olan Abdullah'ı (Muhammed'in babası) kurban etmek üzere iken bir kâhinin aracılığı ile yüz deve keserek bu 'nezr'inden kurtulduğu hikâye edilir. Yahudilik, Hristiyanlık ve Müslümanlık gibi dinler bu türlü vahşi âdetlerin önüne geçmiştir." (s. 109).

Bu adak maddesinde ilk adaklar, adak kurbanı, kurban ve insan kurbanı gibi bahisler, hepsi aynı şeylermiş sanılarak birbirine karıştırılmıştır. Musevilik,[1] Hristiyanlık[2] ve İslam dininde[3] adak (nezr) mevcuttur.

Yalnız İslam'da (Allah rızası için) adak, Tanrı'ya bir dilekte bulunmak ve gerçekleşmesi neticesinde dua, ibadet (namaz), adak orucu, adak kurbanı şeklindedir. Burada vasıta yoktur, istek Tanrı'ya sunulur. Ayrıca dileğin de sınırı ve mahiyeti bakımından İslam dininin bu hususlaki görüşüne uyması istenilir. Allah'tan dilenişin de bir şekli, İslami bir esası ve sınırı olması kabul edilir.

Karıştırılan noktalardan başka, efsane ve hikâye diye kaydedilmesine rağmen bunlardan ilmî hüküm ve neticeler elde edilmeye çalışılmıştır. Yunan, Roma, İslam'dan önceki adak hakkında yeniden objektif, ilmî bir araştırma yapmaya ihtiyaç bulunduğu gibi, bilhassa Abdulmuttalib'in oğlunu kurban etme olayı hakkında

---

1 Kitabı Mukaddes, yani Ahdi Atik ve Ahdi Cedid, İbrani ve Geldani'ye Yunancadan tercüme, s. 10, 25, 35 (Yakub'un nezri), İst. 1885, Boyacıyan Agop Matbaası.

2 Das Neue Testament, (Ubersetzt und kurz erlautetert) von B. Konstantin Rösch D. M. Cap. s. 37, 287, 294 (Nezir); Kurban T. 13, 37, 56, 89, 300, 345. Kurban: Opfer: 240, 499, 514, New York 1928.

3 İslam'dan önceki adak ve İslam'da adağın derece ve önemi hakkındaki görüş netice kısmında tahlil edilecektir. Burada üç eserin adını sunuyorum:

Muhammed Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, Yeni Mealli Türkçe Tefsir, C. VI. s. 4926, C. VII. s. 5504, İstanbul 1938, Matbaai Ebüzziya.

Zaynüddin Ahmed Zebidi, Sahihi Buhari Muhtasarı Tecridi Sarih Tercümesi ve Şerhi, Prof. Kamil Miras tercümesi, C. XII. s. 247, 248, 250, 259, 260. Diyanet İşleri Reisliği Neşriyatı No: 9. İstanbul 1948- Hüsnütabiat Matbaası. Ömer Nasuhi Bilmen, Büyük İslam İlmihali, dördüncü kitap, s. 416-422, İstanbul 1954 Ahmed Sait Matbaası.

İslam tarihine uyar bir inceleme yapılması ve bununla ilgili yanlışın düzeltilmesi zarureti karşısında bulunmaktayız.[1]

Mehmed Zeki Pakalın: "Adak (Hâl.), bir işin veya bir niyetin olması için nezrolunan şey hakkında kullanılır bir tabirdir. Kurban, cami veya tekkelere, mum, yağ yahut mukaddes ve mübarek sayılan bir veliye yapılan yardım o kabildendir. 'Adak' ile 'nezir' arasında ufak bir mana farkı vardır. Nezir, şarta bağlı vaat manasına gelir, öldükten sonra malını bir yere nezretmek gibi."[2]

Yukarıda yaptığımız tahlil ve tenkitleri tekrarlamıyoruz. Yalnız "Adak" tarif edilmek istenilirken gene eşit anlama uyan fakat mastar olarak kullanılan "nezretmek = adamak" şeklinde tarife çalışılması, tarifin esas ve şartlarına da uymamakta, tanımlanmak istenilen gene kendisiyle tanımlanmaya çalışılmaktadır. Bu tarif, İslami adak anlayışına da aykırıdır. Bundan başka adakta da "dilek yerine gelirse, şayet olursa..." gibi bazı hâllerde şartlı bir yönü de vardır. Hatta "Sağlığında çok isterdi olmadı, anamın bir adağı vardı." tarzında konuşmalarla, ölmüş bulunan yakınlarının adağını yerine getirme hâlini de adakla ilgili araştırmamızda öğrenmiş bulunuyoruz. Adağını yerine getiremeyen bir kimsenin adağının yerine getirilmesini yakınlarına vasiyet etmesi gibi olguları da görebiliyoruz. Mehmed Zeki Pakalın: "Kurban bayramı münasebetiyle kesilen kurban etinden, kurban kesenin yemesi caiz olduğu hâlde, adak olarak kesilen koyunun etinden yenmez." diyor. Tek başına adak kurbanında bunun aksine rastlamadık. İstisnai olup olmadığını veya bazı yerlerde adayan ve kurban kestirenin bundan yediği hakkında, Türkiye ölçüsünde bir inceleme ve araştırma yapmaya ve ancak ondan sonra çok kesin konuşmaya imkân olduğunu kaydetmekle beraber, bazı hâllerde topluca, koyun, oğlak kurban edildiği (Kazdağı, Nallıhan...) veya yağmur vb. ile ilgili topluca adak kurbanı

---

1 Prof. Dr. Neşet Çağatay, İslam'dan önce Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı, s: 82. A Ü. İlahiyat Fak. Yayını 20, Ankara 1957, Mars. T. ve S. A. Ş. Matbaası. Abdülmuttalib, on oğlu doğup yetişerek kendisini koruma durumuna gelirlerse içlerinden birini Tanrı adına Kâbe'nin önünde kurban edeceğini adamıştı; sonradan on oğlu olup artık kendisini koruyabilecek duruma geldiklerini anlayınca bir gün içlerinden birini kurban etmek için kura çekmek üzere Kâbe içinde bulunan Hübel Putu önüne geliyor. Kura çok sevdiği küçük oğluna çıkıyor, İsaf ile Naile putlarının önünde kurban etmek üzere götürünce, bütün Kureyşliler ile Abdülmuttalib'in oğulları hep bir ağızdan: "Tanrı'ya ant içeriz ki Abdullah ile onun diyeti olan develer arasında kura çekmeden onu kesemezsin; çünkü sen Abdullah'ı kesersen artık herkes oğlunu kurban edeceğini adar ve onu keser. İş bu kerteye varırsa insanlar ne diye yaşıyorlar? "dediler.

2 Mehmed Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, C. I. s, 19, İstanbul 1946 Millî Eğitim Bakanlığı.

kesilmesi, toplu ziyaretler sırasında muratlarının yerine getirilmesi için kafile hâlinde gidildiği zamanlarda o yatır, evliyanın mezarı veya türbesinin bulunduğu çevrede kesip topluca bir ziyafet hâlinde yenilmesi gibi (Ankara ve diğer illerle ilgili bölümlerde bu konunun üzerinde durmaktayız) olaylarla karşılaşmaktayız. Bu itibarla adak kurbanından tek olarak kesilen kurbanların çok vakit yenilmemesine mukabil, topluca gidilip kesildiği zaman yenildiği görülüyor. Helva, Zekeriya sofrasındaki çerez, yemişlerin, aşure çorbası vs. nin, adayan tarafından da aşırı gitmemek, tadına bakmak suretiyle yenildiğini görüyoruz. Yiyecekle ilgili bir adakta ise kesin olarak, "Adayan yemez!" diye çok umumi bir hüküm ileri sürmek hususunda tedbirli davranmanın tercih edilmesini söylemek isteriz.

Mehmed Zeki Pakalın, "Nezr maddesindeki açıklamasında, nezir; (Fık.) adamak, adak, kimsenin vacip olmayan bir şeyi kendi nefsi üzerine vacip kılmak yerinde kullanılan bir tabirdir. Kurban, cami veya tekkelere, mum, yağ yahut mukaddes ve mübarek sayılan bir veliye yapılan yardım o kabildendir."[1] Gene yukarıdaki tahlilleri zikretmekle beraber, "Kendi nefsi üzerine vacip kılmak" hakkında adak adamakla da ilgili bir tahlile ihtiyaç bulunmaktadır.

Burada Hamdi Yazır'ın açıklaması ve hadislerle ilgili bilgilerin ışığından başka, nezrin şartlarının da dikkate alınması ve neyin vacip olabileceğinin tahlili gerekmektedir.

Mehmed Zeki Pakalın, "nezir" maddesinde, "'adak" maddesinde olduğu gibi, gene nezri, şartla bağlı vaat manasında alıyor ve adağın şarta bağlı vaat olmadığını ifade etmiş oluyor. Ayrıca kurban etinin kesen, kestiren tarafından yenildiği hâlde, adak kurbanının etinden, kesenin yiyemeyeceğini söylüyor.

Nezir yeya adak hakkında İslam bilginlerinden Hamdi Yazır, Türkçe tefsirinde nezri tarife çalışıyor: "Nezir; ahid ve adak demektir ki bir kimsenin üzerine vacip olmayan hayırlı bir işi kendine vacip kılarak, yapayım diye taahhüt etmesidir. Ve şüphe yok ki kendine vacip olmayan nafileyi üzerine alıp da ifa eden kimseler, kendilerine vacip olan vazifeleri öncelikle ifa ederler. Bu haysiyetle, gerek kendilerinin icabı ve gerek Cenabıhakk'ın icabı ile üzerlerine vacip olan her türlü vecibe ve vazifelerini ifa ederler, demek olur."[2] diyor.

---

1 Aynı eser, C. 2. s. 690-692.

2 Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, Türkçe Tefsir, Ç. 7. s. 5504.

Ömer Nasuhi Bilmen'e göre; "Nezir, Allah Teala'ya tazim için mübah bir fiilin yapılmasını üstüne almak, öyle bir işin yapılmasını kendi nefsine vacip kılmaktır. Nezrin çoğulu, 'nüzûr'dür. Nezredene de 'nâzir' denir. Nezrin Türkçesi adaktır.[1] Nezirlerin, zaman, mekân, şahıs ve nezredilen şey itibariyle belirli ve belirli olmayan türlere ayrıldıkları gibi, bir şarta bağlı olup olmamak itibariyle de mutlak sonucu olan türlere ayrılır." (s. 416).

Ömer Nasuhi Bilmen, nezrin, şeriata uygun, güvenilir, yerine getirilmesi gerekli olabilmesi için ne gibi şartlara lüzum olduğunu, İslam'da hangi nezir adaklarının doğru olabileceği, yerine getirmek gerekeceği hususunda devam eden sahifelerde bilgi vermektedir. İslam dini bilginlerinin yaptıkları tarifler, şeriaten caiz olan nezirle, adakla ilgilidir. Hangi adakların veya kime, neye adanacağının İslam dini bakımından incelenmesini, önce gerçekte olan, yapılanın gözlem ve tespitinden sonra ele alacağız.

Şu hâle göre adağın veya nezrin tarifi için dikkate alınacak noktaların tespitinde çok önemli bir durumla karşılaşmaktayız. İslam dininin tasvip ettiği adama esas ve şartlarına göre, dinî bir geçerliliği, meşruiyeti olan adak tarifi veya gündelik hayatta "Allah" tan başkasına dilek bildirilerek, başlangıçta, dileğin bildirildiği anda veya muradı yerine gelecek olursa ne yapacağına, ne adayacağına dair bir vaat, bir sözde bulunma hâline göre bir tarif yapılması gerekmektedir. Bu itibarla adağın hem dinî meşruiyeti olması hem de gündelik hayattaki unsurlarına göre müşterek bir tarifine teşebbüs edilmesi, temelde apayrı görüşleri içermesi bakımından iki farklı zihniyeti bir tarif içine toplama gayreti, bizi tuhaf bir sonuca götürebilir. İslam dininin, diğer dinlerin ve inançların, günlük hayattaki davranış tarzlarına göre adak hakkında çeşitli istikamet ve anlamların olması kendisini belirtmektedir. Günlük hayatta birçok çeşitleriyle görülen adak şekilleri, adama yerleriyle dinler, daha doğrusu İslam dini arasında tam bir uygunluk olsaydı adağın tek ve müşterek bir tarifine teşebbüs, başarı sağlayabilirdi.

Adak olayının Ankara ve çevresinde gözlem ve tespiti; Türkiye'nin bazı illeri ve Türkiye illerinin sınırları dışında yaşayan Türklerin tatbikatta nasıl bir davranış ve inanç içinde bulundukları; ayrıca başka dinler ve ülkelerdeki adak olayına, inanç ve davranışına bakıp ne olduğunu gördükten sonra sonuç kısmında da bu adakla ilgili hususların (taş, iplik, toprak, mum vb.) incelenmesini ve nihayet İslam'dan önceki inançlarla, İslam dininin

1 Ömer Nasuhi Bilmen, Büyük İslam İlmihali, Dördüncü Kitap, s. 416

ne tarzda bir adağı dine uygun saydığını arz etmeye çalışacağız. Burada, tarif hususundaki görüş farklarını, meselenin çetinliğini ortaya atmakla, yukarıdan beri yapmaya çalıştığımız tahlil ve tenkidin bir sonucu olarak nazarlara sunulmak istenmiştir.

Hatta İslam esasları dikkate alınmaksızın yapılmış bazı batılı ansiklopedilerin, eserlerin tarifleri, unsurları üzerinde de bu yönden bir tahlil ve değerlendirme bize adağın tarifi ve meşruiyeti üzerinde farklı görüş ve düşüncelerin belirtilmesini zaruri kılmaktadır. Zira bu yalnız tarihte değil muhtelif dinlerde de adağın yapılış şekilleri ve merasimleri farklıdır.[1] "Vow, Allah'la insan arasında bir münasebet, alışveriştir ki, bu işte insan, istikbal için Tanrı'ya bazen hizmette bulunmakta, bazen hediye vermekte yahut kendisini ve bazı kıymetli eşyaları vakfetmektedir." (S. 260) deniliyor.

Bu tarzda bir tarif, Tanrı inancı olan dinler için kabul edilebilecek dahi olsa böyle din ve inançlar dışında kalmış halklar, dinler ne olacaktır? Zira aynı adak adama, orada da şekil ve istikametleri oldukça farklı da olsa görülmektedir. Diğer bir eserde: "Adak, insanın normal vazifesinden daha fazlasını yapmak hususunda isteyerek verdiği bir vaattir. Onun bir şarta dayanması esastır."[2] denilmektedir. İlk bakışta böyle genel bir tarif, unsurları işe karıştırmamak, daha netice verici gibi görünüyor. Burada "adak mutlaka bir şarta bağlıdır." esası ilk planda dikkati çekiyor. Hâlbuki daha önce gördüğümüz tarifler ve açıklamalarda şart esasının dikkate alınmadığı da oluyordu. Üstelik, bütün adakların şartlı olduğunun kabulü veya ispatı gerekiyor. İncelememizde karşılaştığımız tuhaf noktalardan birisi de bir muradın ardından fazla beklemeden peşin bir adak sunuluşu (tuz, mum, para vb.) hususunun mevcudiyetidir. Bunu peşin bir armağan mı kabul etmeli yoksa bir avans olarak mı görmeli? Dileğini bir mum yakma suretiyle gösteren şahıs, aynı anda tekrar aynı mahiyette bir mumu da adamış olabiliyor. Niyetleniyor veya o anda mum dikip yakıyor. Veya o evliya, aziz neden hoşlanıyorsa (tuz, su vs.) onu yapıyor. Sonra bu, normal bir vazifeyi de çoğu zaman aşabiliyor. Muradım olursa falan yatırda bir testi kıracağım, hatta çingenelerle göbek atacağım, diyor.Bu bir vazife dışı hareket sayılacaktır. Fakat bu olay, bir adak adayışın neticesidir. Öyle sanıyoruz ki buradaki tarifte vazife olarak görülen, dinî bir mahiyettedir,

1 Encyclopedia Britannica, p. 260-261. Vol. XXIII, 1955.

2 Handwörterbuch des Deutschen Aberglaubens, (Gelühde) , Bd. 3, s. 626. Hrog. V. Eduard Hoffmann-Krayer und Hans Bachtold-Stabli. Berlin 1927.

bir ibadet ve bu gibi bir harekettir. Normal hareket dışında, bundan fazla olarak bir vazifeyi benimsemektir. Fakat o zaman vazife şekil ve inancına göre adak tezahür edecektir. Burada ansiklopedi, eser adlarını ve tariflerin sayılarını arttıracak değiliz. Adak yerleri, adak çeşitleri, adaktaki davranış, seremoniler vb. adakla ilgili türlü noktalar birer birer göz önüne serilmedikçe ve bunların tahlilleri yapılmadıkça, başlangıçta genel bir tarif belirsiz hatta karışık görünmek tehlikesine maruzdur. Şimdilik tarifleri bir tarafa bırakarak önce olanı olduğu gibi görmeye çalışacağız.

D- Adağın Etimolojisi:

Türkçe olan ve Türkler tarafından yaygın bir şekilde kullanılan "Adak" kelimesinin etimolojisinden ümitlenerek bir şeyler elde etmeye çalışmak isteği maalesef adağın anlaşılması için bizi elverişli bir açıklama yapmaya yöneltemiyor. "Her kelimenin anlamı içinde bir parça hakikat saklıdır." denilmesine rağmen adak kelimesi için tam bir aydınlığa erişmek şimdilik pek de mümkün görülmüyor.

Kelimenin ses ve anlamı bakımından bir yakınlık olabileceği ihtimali üzerinde durularak, "Ata" ile ilgisi ve "k" ile mekân bildiren bir takısı olup olamayacağı veya ağaç anlamına gelen "Ida", "id" ile bir ilgisi bulunup bulunmayacağı üzerinde, Türk lehçeleri sahasında ihtisası ile tanınmış kimselerle şahsi soruşturma ve görüşmemiz böyle bir bağlantı kurmanın imkânsızlığı cevabıyla karşılaşmıştır. Adak hakkında başlıca üç görüş beliriyor: Abdülkadir İnan, "Adak" kelimesinin önceleri "idik" olması ihtimalinden bahsetmekte, pek de kesin bir hükme varmanın kolay olamayacağını ifade etmektedir.

"Idık" kelimesini "Divanı Lügat-it Türk"te bulmaktayız. Idhuk, kutlu ve mübarek olan her nesne. Bırakılan her hayvana bu ad verilir. Bu hayvana yük vurulmaz, sütü sağılmaz, yünü kırkılmaz, sahibinin yaptığı bir adak için saklanır.[1]

Abdülkadir İnan: "Idık" önceleri mukaddes değil gönderilmiş manasına geliyor. Sonra mukaddes oluyor. En eski şekli "Izık", "Itık" sonra, "Idık" hâline geliyor; Altayca = Başkurtça "İyik" Yakutça "Itık" oluyor.[2] Böylece "Idamak", göndermek, Tanrı'ya göndermek gibi kutlu bir anlam alıyor görünüyor.

---

1 Kaşgarlı Mahmud, "Divan-ı Lügat-it-Türk", çev. Besim Atalay, C. I. s. 65. Türk Dil Kurumu, Ankara 1939. Alâeddin Kral Basımevi.

2 Pekarski, Sözlük, (Yakutça it), I. 425; Sağay, Kaç lehçelerindeki Izık (Radloff), Proben IX, 591, 601 v.d. (Ink mı Idık mı?) adlı makalede zikreden Abdülkadir İnan.

"Idık, Iyık, İyik" hepsi "Idık" kelimesinin değişmiş şekilleridir. Yakutçada "Itık" mübarek, hatta "İlah" manasına geliyor, demektedir.

Abdülkadir İnan "Ink mı Idık mı" başlığıyla yazdığı bir makalede bir tartışma konusu olan "ıdık" kelimesinin de aslını araştırmıştır. Görülüyor ki adak şöyle dursun "ıdık, ınk" bile bir incelemeyi gerektirmiştir: "...Gerçekten Moğolcadaki 'Ongon' Türkçede 'Iduk' anlamına gelir; 'Id' kökünden yapılan bir partisiptir." "Gönderilen, salıverilen" demektir. Moğolların "Ongon" olarak salıverdikleri hayvanlara da binilmez, dokunulmaz, sütü sağılmaz. Dokunulmaz olduğu içindir ki "mübarek, kutlu" anlamına da gelir.

Abdülkadir İnan, ayrıca önemli bir görüşle, "atmak"tan adak gelebilir, diyor. Zira yer ruhlarına, onların şerrinden sakınmak veya yardım elde etmek için kurbanlara, nehirden çıkarken nehirlere, elbise parçasından veya bindiği atın kılından, hatta bazen nezir olarak, taş bile atıldığı bilinen olgulardandır. Bu atmadan, atılmadan (Altaylarda) taş tepeleri bile vücuda gelmektedir. İleriki sayfalarda görüleceği üzere Türkiye'de de bu türlü olayları tespit etmiş olmaktayız.

Reşidüddin, "Ongon" kelimesini de Türkçe sanarak bunun etimolojisini "Iduk" kelimesinin yardımı ile yapmak istemiştir.

Ord. Prof. Zeki Velidi Togan, Işık kelimesinin kutlu, mübarek anlamına geldiğini, bunun "Idık" yerine kullanıldığını, "Isıggöl"ün aslında "Sıcakgöl" anlamına gelmediğini, zira bu gölü yakından tanıdığını, suyunun sıcaklık şöyle dursun soğuk olduğunu, adakla ilgili geçmişi de bulunduğunu belirtiyor.[1] Aynı eserin 49. sayfasında şu bilgiyi veriyor: "A'nın İ'ye tebeddülü (mesela mukaddes manasında Azık ve Izık), muhakkak ki milattan önceki devirlerde şimdiki 'Isık-göl' civarında yaşayan şivelerde cereyan etmiş ve Sümercede de aynı manayı ifade eden kelime 'Azık' şeklinde mevcut bulunmuştur."

Ord. Prof. Togan, "Izık" adıyla çok yer olduğunu da ilave ediyor.

Kutlu, mübarek manası yanında "Idı" gönderdi, irsal etti[2] manası arasında bir açıklamayı yukarıda "Divanı Lügat-it Türk" te daha önce görmüştük.

---

1 Ord. Prof. Dr. Zeki Velidi Togan, Umumi Türk Tarihine Giriş, Tarih Araştırmaları No. 2 C. I. s. 18, 27. İst. 1946, İsmail Akgün Matbaası.

2 Abu Hayyan, Kitab al-İdrâk li-Lisan al-Atrâk, (Prof) Dr. Ahmed Caferoğlu, s. 41. İstanbul 1931. Evkaf Matbaası. Bu eserin 37 sayfasında: idi: Tanrı; Kaş. Abu Hayyan'a göre eski (garb) Türk kelimelerinde mevcut değilmiş, buna yalnız Bulgar kelimelerinde tesadüf edilirmiş.

Prof Dr. Saadet Çağatay, "Türk Lehçeleri Örnekleri, VIII. yüzyıldan XVIII. Yüzyıla Kadar Yazı Dili" adlı eserinde "Id-gönder,at, kaçır, terket; ıduk, mukaddes" şeklindedir.[1]

Hüseyin Namık Orkun, "Eski Türk Yazıtları" adlı eserinde muhtelif yerlerde, ıduk= mukaddes, ıduk yeri=mukaddes yeri, ıdmış= göndermiş (haber) anlamında kullanılıyor ve Türk yazıtlarında bu kelime sık sık geçiyor.[2]

Prof. Dr. Saadet Çağatay'ın bu meselede, "Izık; ışık olabilir, mana bakımından da birdirler, mübarek gibi fakat fonetik bakımdan bunun adakla birleşmesi imkânsızdır; ızık, ıdık'la birleşir, fakat adak olamaz." diyor. Adak'tan "Idık" fonetik bakımdan hiç uygun değildir, bununla beraber "Idik" kelimesi yerine bu kelime kullanılmış olabilir, zira mana çok yakındır, demektedir. "Idık"ın "mukaddes" anlamına gelmesinin açık olmasına rağmen, "Adak"ın "Idıktan" gelmediğini belirttikten başka bunun "Ad" kökünden gelme olabileceğini, bildiğimiz ve kullandığımız ad=at=isimin, "adak"ın kökü olduğunu açıklamaktadır. Atak=adak, Türkmencenin tesiriyle "Hive" de olabilir, diyor... Mukaddes nesneyi ad koyarak tahsis etmek gibi bir görüşü daha uygun görmektedir. Prof. Saadet Çağatay ayrıca, "Kurbana gitmek", "kurbana gidiyorum diye adağa gidildiğini" bu tarz konuşma ile adamanın kasdedildiğine rastladığını da ifade ediyor.[3]

Bu araştırmamız adak kelimesinin kökü ve anlamı üzerinde kesin bir hüküm vermeyi çetinleştirmekle beraber, mukaddes, mübarek, kutlu anlamlarının yanında, kutlu şeyi adlandırarak tahsis ve tespit etmek gibi bir sonuca ulaşabiliyor.

E- Adak ve Nezir Kelimesiyle Benzerliği Olan Deyimler:

Adak aşı adak çocukları, adağını kesmek, aezir akçası, aezre kesmek, nezri Mevlevi (Mevlana nezri), nezri Şems...

---

1 (Prof) Dr. Saadet Çağatay, Türk Lehçeleri örnekleri, VIII. Yüzyıldan XVIII. Yüzyıla Kadar Yazı Dili, s. 54. Ankara Ü. D. ve T.C.F. yay. N. 62. Türk Dili ve Edebiyatı Ens. N. 9. Ankara 1950. T. Tarih K. Basımevi.

2 Hüseyin Namık Orkun, Eski Türk Yazıtları C. I. s. 34, 40. 60. 62, 102, 112, 113, 164, 165, 172, 174. Türk Dil Kurumu 1936. IV. Ciltteki sözlüğün (1941) 56. sayfasında, idug= mukaddes, mübarek, kudsi anlamına alınmış, dört ciltteki bazı önemli yerlere işaret edilmiştir. Gene aynı sayfada id=göndermek, terk etmek, bırakmak olarak benimseniyor.

Şükrü Kurgan, İzahlı Eski Metinler Antolojisi, Lûgatça ksm. s. 219, Ankara 1943, Mf. Vek. Yayını, Mf. Matbaası. Aynı anlamda gösteriliyor.

3 17.11.1958 günü Dil ve Tarih Coğ. Fakültesindeki ilmî inceleme.

Adak Aşı: Uşak ilini incelerken gözden geçireceğimiz, kapı kapı dolaşarak adak maksadıyla toplanarak pişirilen yiyeceğe benziyor. Daha ziyade kurak zamanlarda yağmur yağması için yapılan duadan önce çocuklar kapı kapı dolaşarak tekerlemeler söyleyerek yiyecekler toplar, sonra şenlikle tekerleme ile pişirilir. Bu pişirilen adak aşıdır.[1]

Adak Çocukları: Şeker ve Kurban Bayramlarının arife günleri sabahleyin erkenden kapı kapı dolaşarak öteberi toplayan çocuklara verilen addır.[2]

Adaklamak: küçük çocukların yürümeye başlamasını anlatan, emekleyen çocuğu birkaç adım karşıda bekleyen büyüklerinin "adak, budak" sözleriyle cesaretlendirip yürütmeleri hâlidir (s. 24). Zaten "ayağın" eski şekli "adak"tır.

Adağını Kesme: Sık sık düşen çocuğun düşmemesini, rahat yürümesini temin için, adaklayan çocuğun ayakları bir sicimle birbirine bağlandıktan sonra çocuk bir başkası tarafından usulen kaçırılıyor, bunu bir başkası kovalayıp kaçırılan çocuğu yakalayarak ayağındaki sicimi kesiyor, buna da adak kesmek deniliyor (s. 22).[3]

Adakla ilgili görülen bu kelimeleri kısaca gözden geçirdikten sonra nezirle ilgili dört kelime üzerinde gene kısaca durmak istiyoruz.

Nezir Akçası: Hükûmetin, bazı sebeplerle suçlayarak para cezası neticesinde alınan para karşılığı olarak tell kullanmasıdır. Halktan bu suretle para alınma keyfiyetine de "nezre kesmek" deniliyor.[4] Nezrin, ant, vaat, adak şeklinde açıklanmasıyla "halk hükûmete sadakat ve itaat vaadinde bulunmuş olduklarından hilafı hakikat, ahdin nakzi (sözlerini tutmamak) mahiyetinde kabul edilir ve bu suretle haklarında ceza tertip olunurdu". Tanzimatın ardından bu gibi örfi cezalar artık tatbik edilmiyordu.

---

1 M. Şakir Ülkütaşır, Türkiye Etnografya ve Folklor Sözlüğü Üzerine bir Kalem Tecrübesi, Fas. I. s. 24.

2 Aynı eser. s. 64.

3 M. Şakir Ülkütaşır, Ayak Kösteğini Kesmek, Halk Bilgisi Haberleri, C. VIII. S. 95.

4 Mehmed Z. Pakalın, Tarih Deyimleri ve Terimleri, s. 692-693, Lütfü Tarihi C. IV. s. 56'dan naklen Tosyalıların nezir akçesiyle cezalandırılmasından bahsediyor.

Ahmed Refik, Anadolu'da Türk Aşiretleri, (966-1200), s. 181, 182, İstanbul 1930, Devlet Matbaası. (Ankara'da sakin Tabanlı kabilesi mülhakatının nezirlerine dair)

Nezri Mevlevi[1] veya Nezri Mevlâna;[2] Mevlevi terimlerindendir. Mevleviler, on sekiz sayısını nezr olarak benimsiyorlar. Mevlâna'nın "Mesnevi"nin ilk 18 beyitini kendisinin yazmış olmasıyla bu 18 beyte kıyasen, Mesnevi'nin özü kabul edildikten başka, ayrıca bu 18 sayısı da "Mevlâna'ya her gün 18 defa ulaşan zatın" göründüğünden dolayı önem kazanıyor. Bundan başka "Tanrı adlarından "Hayy-daimi diri" adı ebced hesabına göre 18 olduğundan veya 9 sayısının Türklerce kutlu oluşu, eski Şamanlık kalıntısı ve bu gibi tesirlerle Mevlevilerin 18 sayısına değer verdikleri ileri sürülüyor. "Nezri Mevlâna"nın tarifi için: "Mevlâna nezri, 9 ve 9'la kabili taksim olan sayılardır. 9'un iki misli olan 18 sayısı tam nezir sayılır ve 18 sayısı, Nezri Mevlâna'yı ifade ederdi. Tekkeye giden, dergâhtan çıkarken dedesi ile görüşür ve bu sırada sır olarak yani gizlice avucuna yahut niyaz ederken postunun altına, kudretine göre 18 kuruş yahut 18 yirmi beşlik yarım lira koyardı. Kudreti yoksa yeşil bir yaprak, nezir yerine geçerdi."[3]

Mevlevilerin ayrıca "Nezri gün"ü de olup bu nezirin sayısı da 6'dan ibarettir.

Adak ve nezirle ilgili başlıca deyimleri gözden geçirmek, konumuzun incelenmesinde karşılaşacağımız bazı hususların anlaşılması için fayda sağlayabilirdi.

F-İnceleme Sahası ve Metot:

Ankara ve çevresindeki incelemelerimizde, hemen hemen Ankara merkez kazası ile birlikte diğer ilçeleri, bu arada çevrenin konumuzla ilgisi derecesinde bazı köylerini gözden geçirmek istedik. Bununla beraber şunu açıkça belirtmek isteriz ki, biz Ankara ve çevresindeki adak ve adak sayımını yapmak gibi konumuzu aşan bir anlayıştan uzak kalarak şehrin ve çevrenin belli başlı, meşhur adak ve adak yöreleri üzerinde durmamız gerektiğine inanıyorduk. Aksi hâlde hemen Ankara'nın birçok köylerinde sınırlı mahiyette bulunan bir yatıra dilekte bulunulması, mum yakılıp kurban adanması gibi benzer tarafları bulunan birçok türbeyi, yatırı, sıra sıra saymak gibi bir durumdan öteye geçemezdik. Bütün bunlara rağmen Ankara ve çevresinde incelemeye çalıştığımız adak ve adakla ilgili yerleri sayı bakımından da tahlile elverişli bir seviyeye ulaştırmaya çalıştık.

---

1 Tarih Deyimleri ve Terimleri, C. II. s. 692.

2 Abdülbaki Gölpınarlı, Mevlâna'dan Sonra Mevlevilik, s. 436, 437.

3 Aynı eser. s. 436.

Şimdiye kadar Ankara ve çevresindeki evliyalara veya evliya sanılanlara dair etraflı ilmî bir eser olmaması, üstelik konunun hukuki yönden ve inanış bakımından barındırdığı önem ve anlam, araştırmamızın çetin olmasına, tahribe, alıkoymaya; ilginin idari bir gözle incelenmesine geliş gibi şüphelerin yarattığı çekingenlikler, önemli noktaları tespit etmemize engel olmasına rağmen köyleri ve köylü psikolojisini oldukça yakından tanımakla, öğretmenlik sırasındaki sosyal araştırmalar sonucunda bazı tecrübelerin verdiği bilgi ile oldukça fazla malzeme derleyebildik. Türbelerin kapatılmasına dair 30.11.1925 tarih ve 677 sayılı Kanun'un halk üzerinde yaptığı tesir ve yabancılara karşı tedbir, kanunun ilgili kısmının kaldırılmasına rağmen henüz kaybolmuş değildi.[1] Doğuda lokal bir isyan sırasında ve İstiklal Mahkemelerinin faaliyette bulundukları zamanda çıkarılmış olan bu Kanun, aynı köyden veya çevreden olanların dışındakilere karşı bazen bir çekingenlik, kendisinin gerçek davranışını örtmek gibi bir harekete sevk ediyordu. Düzeltilmiş 677 sayılı Kanun'un (1341 = 1925) birinci maddesi şöyle idi:[2] "Türkiye Cumhuriyeti dâhilinde gerek vakıf suretiyle gerek mülk olarak şeyhinin tahtı tasarrufunda, gerek başka şekillerde tesis edilmiş bulunan bilumum tekkeler ve zaviyeler, sahiplerinin diğer şekilde sahip olma hakkı ve tasarrufları baki kalmak üzere büsbütün kapatılmıştır. Bunlardan usulü mevzuası dairesinde şu an cami veya mescit olarak kullanılanlar hariç tutulabilir.

Genellikle tarikatlarla şeyhlik, dervişlik, müritlik, dedelik, seyitlik, çelebilik, babalık, emirlik, nakiplik, halifelik, falcılık, büyücülük, üfürükçülük, gaipten haber vermek ve murada kavuşturmak maksadıyla nüshacılık gibi unvan ve sıfatların kullanımıyla bu unvan ve sıfatlara ait hizmet, ifa ve elbise giyilmesi yasaklanmıştır. Türkiye Cumhuriyeti dâhilinde salatine ait veya bir tarikat veyahut yardım ve menfaate dayanak olanlarla bilumum diğer türbeler ve türbedarlıklar kaldırılmıştır. Kapatılmış olan tekke, zaviye ve türbeleri açanlar veyahut bunları yeniden ihdas edenler veya ayini tarikat icrasına mahsus olarak -hatta geçici olsa bileyer verenler ve yukarıdaki unvanları taşıyanlar ve bunlara mahsus hizmetleri ifa veya kıyafet iktisa eyleyen kimseler üç aydan eksik olmamak üzere hapis ve elli liradan aşağı olmamak üzere cezai nakdiye ile cezalandırılır".

Bu Kanun gereğince yalnız evliyaların değil devlet ve tarih büyüklerinin de türbeleri kapatılmış ve ziyaret yasak edilmişti.

1 Abdülbaki Gölpınarlı, Mevlâna'dan Sonra Mevlevilik, s. 436, 437.

2 Aynı eser. s. 436.

"Bu Kanun hükmünce kapatılan türbelerin içinde mimari ve tarihî değeri pek yüksek olanlar da bulunduğu için, bunlardan 127 türbe Evkaf İdaresinden Millî Eğitim Bakanlığına geçmiş ve bu Bakanlık adına İstanbul Müzeleri Genel Müdürlüğüne bağlanmıştı (1925). 1940'ta da bunların idaresi Topkapı Sarayı Müzesi Müdürlüğüne devrolunmuştur.

Bu çeşit türbelere bekçiler tayin edilmiş, onarılmalarına da çalışılmış ve çalışılmaktadır. Yalnız 1940 yılı içinde İstanbul'da aşağıda gösterilen türbeler onarılmış bulunmaktadır" (s. 537). Bunlar arasında adak ve adak yeri olarak kullanılan Şeyh Aziz Hüdaî'nin türbesini de görüyoruz.

Tahsin Öz "Türbeler Açılırken" adlı başmakalesinde "Karacaahmet Mezarlığı'nda defnedilmiş bulunan bir zatın mezarı istenildiği zaman ziyaret edildiği hâlde, bir kubbe altına alınmış olan diğer bir şahsiyetin mezarının kapatılması bir tezat teşkil etmez mi? İstanbul'da 400'den fazla türbe bulunduğuna nazaran bunlardan 8-10 tanesinin açılmasıyla birçok âlimin, sanatkârın, kumandanın, devlet adamının türbelerinin kapalı kalması ne suretle izah edilebilir?"[1] diye soruyor ve diğer türbelerin de açılması tezini müdafaa ediyor.

Tarih Dünyası dergisi "Açılan Türbeler" başlığıyla Vekiller Heyeti kararı ile İstanbul'da 8 türbenin açılması haberini ve açılacak türbelerin adlarını bildiriyor: "Açılan türbeleri halk çarşamba ve cumartesi günleri öğleden sonra, millî bayramlarda sabahtan akşama kadar ziyaret edebilecektir."[2] Ayrıca Bakanlar Kurulu'nun, hazırlıkları tamamlanan diğer bazı türbelerin açılması için de karar verdiği tarih haberleri arasında zikrediliyor. Bunlar arasında Ankara'da Hacı Bayramı Veli ve diğer ziyaret ve adak mahallerini de buluyoruz.

Gerek tarihî şahsiyetlerin ziyaretlerine hukuki bir engel çıkarmaktan dikkate alınmamak ve gerek Kanun'un çıktığı zamandaki şartların değişmiş olması gibi sebeblerle Kanun'un türbelerle ilgili kısmı böylece bir ek kanunla kaldırılmış oluyor.

Zaten araştırmalarımızda da görüleceği üzere ne Ankara içinde ne Ankara çevresinde ve diğer illerde bu Kanun evliyalara, adak mahallerine gitmeyi, niyette bulunmayı, adak adamayı asla önlemiş ve kaldırmış değildir. Bunu delilleri, fotoğrafları ile arz edeceğiz. Yalnız bu ziyaretlerde hareket tarzı oldukça başkalaşmıştır.

---

1 Tahsin Öz, Türbeler Açılırken, Tarih Dünyası, Yıl. I. S. 2. 1. Mayıs 1950. s. 47.

2 Tarih Haberleri: Açılan Türbeler; Tarih Dünyası Yıl. I. S. 3. s. 91, 15.5.950.

Araştırmayı zorlaştıran diğer bir nokta da zaman zaman (1939-1940) türbe, yatır, şifalı su gibi bazı ziyaret mahalleriyle ilgili yerlerin jandarma, bekçi veya ücretle tutulan şahıslar tarafından kısmen veya tamamen yıktırılmış olmasıdır. İncelememizde bu gibi tesirlerin adak mahalline olan ilgiye ne derece tesir ettiğini de gözden geçireceğiz. Ayrıca evliya, yatır, ziyaret yerlerine dair verilecek bilgilerle günaha girmek veya küçümsenmek, şehirli olayıyla karşılaşmak gibi endişeler de araştırmayı zorlaştırıcı idi. Bütün bunları dikkate almak gerekiyordu. İnceleme yaptığım yerlerde şahsımıza güven ve inanç sağlamayı ilk başta ele almaya mecburduk. Türlü hareket tarzlarıyla bunu sağladık. Bazı yerlerde, bizim için zahmetli olmakla beraber bütün tarihî eserleri, kitabeleri, binaları, camileri ayrı ayrı gözden geçirerek notlar aldık. Bazı yerlerde, sınırlı sayıda da olsa Bizans eserleri üzerinde durduk. Kısaca geniş bir saha içerisinden, endişeyi yok ederek asıl inceleme noktasına intikal ettik. Samimiyeti sağlamak üzere de türlü türlü sohbetlerde bulunduk. Çok zaman o çevrede güvenilen, sevilen tanıdık arkadaş veya onların aracı olduğu kimselerin yardımı ile bilgi alabileceğimiz kimselerle temasa geçtik. Çok zaman bir şüpheye yer vermemek amacıyla soruşturma yaptığım kimselerin adlarını sormadım. Adları öğrenmek gerektiğinde başkalarından usulü ile bilgi aldım. İnancını, güvenini sağladığım, tanışıklık tesis ettiğim, yolcu, çoban, çiftçi, otel görevlisi, öğrenci, bekçi, seyyar fotoğrafçı, otel sahiplerinden vs. inceleme hususunda faydalandım. Derlediğim bilgileri birbirinden haberli veya habersiz birçok kimselere doğrulattım, karşılaştırmaya, farklılıkları tespite, bir başkasına sormak suretiyle imkân dâhilinde doğru bilgi edinmeye çalıştım. O yerde inceleme yapmadan önce hemen hemen son altmış yıllık nüfus, okul, yol, bina, hastane, atölye vs. gelişmeye dair bilgiyi kimi eserlerden almış ve inceleyeceğim yerin tarihini ve ona ait bazı rakamları gözden geçirerek gittiğimde inceleyeceğim yer hakkında rakamlara dayanan bilgi vs. lehime olarak, incelememe güven ve yakınlık duyanları çoğalttı. Bütün bu inceleme münasebetiyle yüz kişiden fazla insanla görüşmem gerekmiştir. İstanbul folkloru, evliyaları, adak yerleri vb. inceleme ve araştırmaların elverişli bir sayı ve seviyede bulunuşu kadar, Ankara ve çevresinde de buna dair araştırma ve incelemeler, yayımlar yapılmış olsaydı araştırmamız elbette daha kolay olacaktı.

Ankara ve çevresi derken, il sınırları içinde kalmakla ve araştırmanın ağırlık merkezini burada kurmakla beraber, Türkiye'nin

başka illerinde yaptığımız bazı incelemeleri, gözlemlerimizi tanıtma ve kısa bir mukayese bakımından ele almak istedik. Bununla da yetinmeyerek bulabildiğimiz başlıca kaynaklar ve incelemeler nispetinde diğer illerle Ankara ve çevresinde tespit ettiklerimizi zaman zaman yan yana belirtmek, benzer ve farklı noktaları imkân dahilinde (3. Bölüm) açıklamaya çalıştık. Afyonkarahisar, Amasya, Antalya, Balıkesir, Bolu, Bursa, Çorum, Diyarbakır, Elazığ, Eskişehir, Gaziantep, İçel, Isparta, İstanbul, İzmir, Kayseri, Kırşehir, Konya, Manisa, Muğla, Samsun, Sivas, Tokat, Uşak, Urfa Zonguldak'tan, diğerlerinden biraz daha fazla bilgi sunmak imkânını bulabildik. Böylece Türkiye'nin kırk beş ilindeki ziyaret, adak ve adak yerlerinden kısa da olsa esasları kaydetmeye çalıştık. Bilhassa İstanbul'la Ankara'yı karşılaştırmak istedik. Bulabildiğimiz kaynakların inceleme zamanındaki il sınırlarında bazı değişikliklerden doğabilecek veya inceleme zamanında meydana gelebilecek il ve ilçe bağlılıkları hususiyetleri gibi idari bölüm ve zaman tesiri, yıkılma, yol açılma gibi sebeplerle meydana gelen değişiklikler gibi tesirlerle bir eksiklik veya hata olabileceğini arz etmekle beraber bunun sayı bakımından önemsiz olacağını da sanıyoruz. Zaten, meselenin idari bölüme gereken önemi vermekle ve yakın zamanı da dikkate almakla beraber, meselenin incelenmesi bakımından bunlar zaruri birer şartı da barındırmamaktadır. Zira bu il, ilçe, bucak bağlılıkları; zaman, temas, yol vs. sebeplerle değişmeler her zaman için muhtemeldir. Bundan başka Ankara ve çevresi dışındaki illerde açık bir şekilde türbedardan bahsedilen bilgiler 1925 yılından önce sayılabilir. Fakat bu hususta çok zaman türbedarlar hariç fazla bir değişme olmamıştır denebilir. Büyük şehirlerdeki padişahlar, sultanlar, devlet büyükleri vb. genellikle birer adak yeri ve lütufları olmadığından, dilek ve adak sebebiyle zaten ziyaret edilmediğinden ziyaretçileri azalmıştır, düşüncesi haklı olabilir. Fakat adak ve adak yerleri çok zaman yıkılmasına, yıktırılmasına rağmen ortadan tamamen silinmedikçe ziyaret yerinin etrafında herhangi loş bir bina veya tekke, taşlık, kuyu vb. gibi yerler baki kaldıkça bu dilek dileyenler ziyarete, bazı şekil ve ziyaret tarzları farklılaşmakla beraber devam etmiştir. Bunu ileriki sayfalarda örnekleriyle arz edeceğiz.

Giriş bölümü içerisinde seyahatnameler, Türkiye dışındaki Türkler ve adak yerleri hakkında kısaca fakat esas noktalarıyla bilgi sunmaya çalıştık. Anadolu'da rastlanmayan bazı adak şekillerinin bunlarda olduğunu gördük. Nihayet, Türkiye'deki araştırmalarımızda mukayese imkânı sağlamak üzere giriş bölümü sonunda başka ülkelerde adak ve adak yerlerine

temas ettikten sonra, önce Ankara ve çevresi sonra 45 il üzerinde durduk. Sonuç bölümünde, adakla ilgili olarak meydana çıkan şekiller, sebepler üzerinde gereken tahlili yapmaya, İslam'ın adağa bakışını belirtmeye çalıştık.

Yöresel soruşturma ve mülakatlardan, mahallî gözlem ve incelemelerden başka, 1- Salnamelerden, maarif tarihlerinden, tarihlerden, İstatistik Um. Md. yayınlarından, kamuslardan ve ansiklopedilerden, 2-Ankara ili hakkında gezi, seyahat, inceleme ve araştırma ile ilgili eserlerden (kitap ve makale), 3- Hatıralar ve mektuplardan 4- Adakla uzaktan yakından ilgili eserler ve yazılardan faydalanmaya çalıştık.

Adak ve adak yerleri üzerinde hangi anlamda olursa olsun, tesirleri, sebepleri, şartları, ihtiyaçları, dilekleri inceleyebilmek ve tahlil edebilmek için o yerdeki, o çevredeki kültür, sağlık ve din tesisleri; yol, posta, temas, gazete, dergi, vasıtalar, teknik gelişme, iktisadi farklılaşma gibi noktaları ayrı ayrı gözden geçirmeye çalışarak gözlemlerimizi yaparken, elektrik (ışık tesisleri), cami sayısı, hoca sayısı, hocanın kültürü, mezun olduğu yer; dinî eserler ve dinî kütüphaneler olup olmadığı; o çevrenin din hakkındaki inanç ve görüşü; okul, öğretmen sayısı ve mezun oldukları yerleri okul kitaplıkları, eczane, hastane, doktor, ebe durumu başlıca hastalıkların, sıhhi şikâyetlerin neler olduğu (sıtma, verem, asabi, ruhi hastalıklar, kısırlık vb.); o yerin geçim durumu, geliri, suyla, yolla, ağaçla ilgisi, şifalı suları, kooperatifleri (tarım, kredi), bankaları (borç verme, para ile ilgili dilekleri tespit sebebiyle); tahsil için ayrıca ilgili kurumlar, dernek ve kuruluşlar olup olmadığı; bunların yeterlilik meselesi, mesken durumu, evlenme ve boşanma, borçlanma işleri, sebepleri, âdetleri, diğer şehirlere seyahatler, şehirlere göçme gibi hareketlerin olup olmadığı; bunun dilek ve adak üzerine bir ilgi, rağbet yaratıp yaratmadığı; oralarda başka dine mensup kimseler olup olmadığı gibi bazı hususlarda incelememiz sırasında bir bilgiye sahip olmaya da çalıştık. Böylece birçok tesir, âmil muhtemel noktalara dikkat ettiğimizi burada açıklarken bu konuyu çok etraflı ve türlü cephelerden ele almak ihtiyacını bilhassa belirtmeliyiz. Aksi hâlde sonuçta tahlillerimizin isabet ihtimalini zayıflatmış olacağımıza inandığımızı söylemek isteriz. Muhtelif tesir ve nüfuzları itibar nazarına alarak yaptığımız incelemede bir sıra istatistiki karşılaştırmalar, bir sıra rakamlar vererek bahsimizi pek fazla büyütmekten de çekindik. Başlıcalarını kısaca yukarıda belirttiğimiz ve yeni durumu mahallinde öğrenmeye, bilgi edinmeye çalıştığımız yerler hakkında son altmış yılda bu gibi noktalar üzerinde

bilgi derlemiş olduğumuzdan bunları karşılaştırarak adak ve adak yerleri hakkındaki inanç ve alakayı ölçmeye, değerlendirmeye ve tahlile gayret ettik. Doğrudan doğruya dinî inançmış gibi bir şekil gösteren adak ve adak yerleri üzerine başka dinlerle ilgili karşılıklı tesir meselesini de ihmal etmemeye çalışarak o yerde bulunmuş olan gayrimüslimlerin sayı ve teşkilatını da dikkate almak ve bunlar hakkında yeri geldikçe açıklama yapmak istedik.

Erenlerin, evliyaların menkıbeleri, kerametleri, tarihçe ve türbe yapıları konumuz dışında kaldığından bunlar üzerinde, adak yeriyle çok sıkı ve sürekli bir bağlantısı varsa kısaca durmaya çalıştık.[1] Bunlara dair etraflı bilgileri, tarih, sanat tarihi ve menkıbeler kitabından almak gerekiyor.

Bir adak yerinin ve oraya gelenlerin gözlemi ve bu hususta bilgi derlenmesi için 44 esas tespit ettik; bilhassa aşağıda belirteceğimiz hususlara dikkat etmeye çalıştık. Adak yerinin (aynı semtteki) sayısı, şehir, ilçe ve köye mesafesi; o yerin durumu, görünüşü, su, yol, tepe, ağaçla bağlantısı; adak yerlerinin çeşitleri; adak yeri yanında bir mescit, bir kulübe, bir bekçi veya türbedar bulunup bulunmadığı; kitabesi olup olmadığı, bir kitabe varsa ziyaretçiler tarafından bilinip bilinmediği; adak yerinin tarihçesi, efsanesi, kerameti hakkında bilgi toplamak ve bu bilginin ziyaretçiler tarafından bilinip bilinmediğini denetlemek; ziyaret zamanı; fertler veya topluluklar tarafından yapılan ziyaret şekilleri, ziyaret yerine, adak yerine hususi bir kıyafetle mi, yoksa her günkü kıyafetle mi gelindiği; adak yerinde özel bir dua veya duaya benzer tekerlemeler, maniler söylenip söylenmediği; bir adak yerine günde takriben kaç kişinin geldiği; gelenlerin cinsiyeti, geldikleri yer ve mesafeler; hangi vasıtalarla geldikleri; bu gelişin zahmetli veya masraflı olup olmadığı; gelenlerin yaş durumu, içlerinde çocukların olup olmadıkları; gelenlerin kültür dereceleri, şahsiyetleri; adak yerinde ne gibi hareketlerin, işlerin yapıldığı; adak yerine gelenlerin İslam dini hakkındaki bilgilerinin derecesi, seviyesi; ziyaret yerine Müslümanlardan başka Hristiyanlar veya diğer dinlere mensup insanların gelip gelmediği; adak yerine gelenlerin yanlarında ne gibi şeyler getirdikleri (mum, süpürge, kurban vb); nelerin adandığı, nelerin niyet edildiği; adakların yerine getirilip getirilmediği; adak yerinde adakların yerine getirilmesine elverişli yerler olup olmadığı;

1 İstanbul Kütüphaneleri Tarih-Coğrafya yazmalan Katalogları, (3337 Evliya Menkıbeleri) (Biyografiye ait eserler: Evliya Tezkereleri ve Menkıbeler) s. 537-571, Mf. Vek. Kütüphaneler Katalogları ya. Seri I, No. I. İstanbul 1943 Maarif Matbaası.

ziyaret edilen, adak adanan yerin eski bir tarikat mensubuna ait olup olmadığı, bunun, hangi tarikata mensup olduğunun ziyaretçiler tarafından bilinip bilinmediği; o çevredeki din bilginleri ve hocalar tarafından bu türlü ziyaret ve adak adamaların nasıl karşılandığı; adak yerine gelenlerin din psikolojisi bakımından gözlemi, orada geçirdikleri ruhi hâl; adakla ilgili bilinen atasözleri.

Önce deneme mahiyetinde birkaç ziyaret ve adak yerini gözlem ve incelemeden sonra, hangi sorular, hangi noktalarla incelemeye devam etmem gerektiği üzerinde bir yoklama yaptım. Yukarıda ancak başlıcalarını arz ettiğim aslında 44 esas üzerinde ilerleyerek araştırmalarıma devam ettim. Bütün bu gözlem, inceleme ve bilgi derlemeleriyle elde etmeye uğraştığım malzemeyi takiben, dinler tarihi yönünden, vakaları tahlil ve değerlendirmeye çalıştım.

Ankara içindeki araştırmalarımızda pek az duyulduğunu veya hiç bilinmediğini, daha başka bir ifade ile ilim âlemince ve yayım sahasınca değinilmemiş bazı bilgileri tespit edebilmiş olmamızda, tahsil hayatımızın Ankara'da geçmiş olması ve yakın tanıdıklarımızın çokluğunun da bir dereceye kadar etkisi olmuştur.

Türlü usul ve taktiklerle derlenmiş bilgileri, ayrıca çok zaman yerinde tekrar tekrar yaptığım şahsi gözlemlerle, boşlukları eksiklikleri gidermeye veya yeniden başka noktaları tespit etmek üzere aynı yerlere gidiş, niyet ve adak maksadıyla gelenlerle konuşmaya ve konuşturmaya çalışmamızın zahmeti nisbetinde bizim için zevkli olduğunu da belirtmek isteriz.

G- Seyahatnameler ve Adak:

Bugünkü Türkiye dışında kalmış, Türklerin yaşadığı veya bir zamanlar yakın bir bağlantı kurduğu ülkelere ait belli başlı seyahat kitaplarında dağ, taş su, ağaç; atalara ve şeyhlere secdeye varırcasına saygı ve bilhassa ziyaretgâhlarda adakla ilgili işlemlere dair bilgi edinmek mümkün oluyor.

İbni Fadlan (921-925) seyahatnamesinde,[1] Nezir adlı birisinden, suya verilen kutsiyetten, ölünün gömülme şeklinden, ölünün hayvanlarını kesip eti yenildikten sonra başlarının, ayaklarının, derilerinin kuyruklarının bir tahtaya asılarak kabrinin üzerine koyulması, veya yanına asılmasından, Türklerce kutlu tanınan kayın

1 İbni Fadlan Seyhatnamesi, T. Çeviren: Lütfü Doğan, İlahiyat Fak. Dergisi, 1954, I-II. Ankara Türk Tarih Kurumu Basımevi, Sf. 59-80. (Ord. Prof. Dr. Zeki Velidi Togan, İbni Fadlans Reisebericht, Leipzig 1939. Metin ve tercümeden.

ağacından yapılmış kürek, sandık vb. eşyaların birçok yerde kullanılmasından, erkeklik uzvu şeklinde yontulmuş tahtaların kutlu tanınmasından, öpülüp başa konulduğundan, ona secde edildiğinden, kış yaz 12 ilaha inanıldığından, yılanbalığın ve turnaya tapıldığından, kurbanlardan bahsedilmektedir; fakat açık bir şekilde adak ve adanan yer ve işine dair bir bilgi verilmemektedir.

Ebu Dülef[1] seyahatnamesinde (914-944) Türkler arasında 935 Horasan'dan, diğer Türklerden ve ülkelerinden, kısaca hem Müslümanlardan hem Şamanlardan bahsetmektedir. "Bu ülkede ateşin yakmadığı bir nevi ağaç bulunur ki Oymaklıların bu ağaçtan yapılmış putları vardır" (Sf. 58).

Timur devrinde "Kadis'ten Semerkant'a Seyahat"[2] adlı eserde Horasan ile Semerkant arasında hattı fasıl teşkil eden Ceyhun Nehri'nin cennetten gelen bir nehir gibi görüldüğü (sf. 15), türbelere bir bağlanış olduğu (Sf. 22), Timur'un oğlu ile babasının ruhuna sadakalar verildiği (Sf. 22), "Semerkant'tan Tebriz'e" başlıklı VII. fasılda Damgan şehrine vardıkları zaman (1405) edindiği bilgi, zihniyet ve inanç bakımından, konumuza dair bir tahlile zemin hazırlamaktadır: "Halkın rivayetine göre, şehrin civarındaki muazzam dağda bir pınar vardır şayet bu suya çirkef gibi bir şey düşecek olursa derhâl böyle bir fırtına koparmış. Ahali derhâl dağa koşarak pınarı temizler ve fırtına hemen durgunlaşırmış." (Sf. 95)

"Seyahatnamei İbni Batuta" (H. 703) da, adak yerleri ve gözlemleri hakkında geniş bir bilgiye rastlamamakla beraber, ziyaretgâhlardan, çok rağbet gören türbelerden bahsedildiği, hatta şeyhlerin kerametleri üzerinde uzun uzadıya durulması vakası karşısındayız:[3] "Mısır'da (sf.33) 'Karafe' namıyla bir mezar vardır ki kutsiyet ve berekatı ile meşhurdur. Gecenin bile burada geçirilişi Leylei nısfı Şaban'da böyle yaptıkları gibi, çarşı ve pazar esnafı dahi her türden yiyecek ile ziyarete çıkarlar." (Sf. 33) demekte ve sıra ile birçok ziyaretgâhları ve onların kutsiyeti anlatılmaktadır.

---

1 Yusuf Ziya Yörükan, "Onuncu Asır İptidalarında Yazılmış olan Ebu Dûlef Seyahatnamesine Nazaran Orta Asya'da Türk Boylan ve Bunların Dinî Vaziyetleri, Darülfünun İlahiyat Fak. Mecmuası, 1932. Sa 22 Sf. 51-64., Sf. 23, Sf. 39-52.

2 Klaviyo, Kadis'ten Semerkant'a, (Timur Devrinde Kadis'ten Semerkant'a Seyahat), iki kısım, 2. Kısım, Türkçeye Çev. Ömer Rıza Doğrul. Ankara Kütüp. Ahmet Sait Basımevi.

3 Seyahatnamei İbni Batuta, Türkçe'ye Çeviren Mehmet Şerif, 2 cilt, İstanbul 1333-1335, ist. Matbaai Amîre C. 1, Şeyhin Kerameti sf. 22. 28., 216., 231., 443, C. 2. 278.

Keza Şam'daki ziyaretgâhlar (sf. 103), bilhassa "Şehit mezarında bulunan cennet ile mezar" (189-191) üzerinde etraflıca durulmaktadır. Üç mezardan birisinin Hazreti Adem aleyhisselam, diğerinin Hazreti Nuh aleyhisselam ve üçüncüsünün Hz. Ali radyallahu anha ait olduğu söylenti, inancını kaydettikten sonra "mezarlar beybibde gül suyu ve misk ve her çeşit hoş kokular içeren altın ve gümüş leğenler vardır. Zahir bunlara elini batırıp teberkân yüzünü mesh eder." (sf. 190) Bu belde halkının Şii olduğunu söyledikten sonra burasını büyük kümeler hâlinde "Leylei Mahya" olarak adlandırılan recebin 27. gecesi (Irakeyn), (Horasan) (Bilât Fars) ve (Rum) ahalisinin bilhassa geldiğini kaydediyor: "Lakin Hazreti Ali radyallahu anh hakkında haddi tecavüz edip mesela: Bilâd (Irak) vesaire ahalisinden bir kimse bir hastalığa tutulmuş olduğu hâlde, berai afiyet elde etmek şartıyla, cennete nezr ettiği gibi, diğer birisinde baş ağrısı, altın yahut gümüşten bir baş imal ile cennete gönderip aziz reis tarafından hazineye vazolunur. Orada el, ayak vesair azadan pek çok bulunur. Cennetin hazinesi pek büyüktür içindeki envalin, fazlalığı sebebiyle meydana çıkarma miktarı kabil değildir" (sf. 191).

Anadolu'daki Bektaşiler, Aleviler, Çepniler vb. kendilerini Horasan erleri tanıdıklarına göre türbe ziyareti ve adakla ilgili bağlantı hakkında ilk tesirlere dair bir bilgi edinmek mümkün oluyor.

Şiraz'da bulunan ziyaretgâhlar, onların kutsiyeti belirtilirken "Türbenin kapısından tabi ve nefîr çalınır." (sf. 230) diyor.

Türbelerin yanında genellikle zaviyeler bulunduğunu, burada yenilip burada yatıldığını, şeyhlerin yakınlığını anlatıyor. Ahilerin mahiyeti (sf. 312, 366.) ve Türklerin karakteri, zina, hırsızlık ve kaçgöç olmadığını, kadınlara erkekler tarafından gösterilen saygı ve eşitliği (sf. 368, 369) anlatırken bu arada şeyhlere, türbelere olan saygıdan da bahsediliyor. Biz adak yeri ile şeyh, baba, pir arasındaki münasebeti ve Alevi ve Sünni köylüler arasında kadınla erkek hayatının benzer taraflarına işaretle, "baba" üzerinde verilen bilgi ile ilgilenmek istiyoruz (sf. 386). Rum memleketinde Türk şehirlerinin sonuncusu olarak Baba Saltuk'tan ve adadaki bir beldeden bahsediliyor. Onlarca "baba" Berberilerdeki manaya müstameldir. Yalnız Türkler "ba" harfini daha kalın telaffuz ederler (sf. 386), diyor.

Belh haricindeki ziyaret edilen kabirlerde, zaviyelerde, buraya yakın göl ve ağaçtan (ceviz ağacı) bahsederek seyyahların, yazın bu ağacın gölgesine indiklerini (sf. 433) söylüyor.

Bedehşan Dağları civarında, Seyit Mekki'nin mübarek tanınan mezarından (Hindikuş ile Perven arasında?) ve Ata Evliya Şeyh Salih'in zaviyesini, kendisini 350 yaşında gösteren keramet sahibi olarak tanıtan zatı, halkın büyük bir saygı ile ziyaret ettiğini ve bu adamdan şüphelendiğini söylüyor (sf.445). "Dihli'nin bazı ziyaretgâhları" (C. 2. sf. 31) başlığı ile muhtelif ziyaretgâhlardan bahsederken "kutsiyeti zahir ve halkın hakkında saygı görme ve hürmeti kesindir." demekte, fakirlikten kurtulmak ve malının alınması dolayısıyla şikâyette bulunmak veya evlenecek kızların çeyiz tedariki için bu kabri ziyaret ederek ona müracaatta bulunduklarını ve onun altın ve gümüşten peksimet verdiği bilinir (sf. 31). Bu çevredeki diğer ziyaretgâhların da "bereketi aşikâr, nuru yüksek ve güzeldir." (sf. 31) denilmektedir.

İbni Batuta bu seyahatnamesinde (Defeten de) "Camii Şerifin karibinde kâin şecerei acibiye" (sf. 213) başlığı ile "Caminin yakınında yeşil ve taze bir ağaç gördüm. Yaprakları incir yaprağına benzer ise de daha yumuşaktır. Etrafında bir duvar bulunduğu gibi yanında dahi bir namazgâh mevcuttur. Orada iki rekât namaz kıldım." diyor. Her yıl bu ağaçtan "Kelimeişehadet"i yazan bir yaprak düştüğünü anlatıyor. Ve evvelce hükümdarın küfre sapan bir oğlu tarafından bu ağacın kesilip atıldığı hâlde yeniden önceki gibi yetiştiğini söylüyor (sf. 214). Bu ağacın böylece bir ziyaret yeri olduğu anlaşılıyorsa da adak ve adamakla ilgisi hakkında bir bilgi verilmiyor.

Serendip Dağı'ndan ve orayı ziyaretten (sf. 259), oradaki mağaradan bahsediliyor.

Bu eserin incelenmesinden çıkan sonuç İbni Batuta'nın gezdiği yerlerde suya, ağaca ve daha ziyade türbelere büyük bir kutsiyet kattığı, zaviyelerin faal bir hâlde bulunduğu, şeyhlerin keramet söylentisinin derecesi nispetinde büyük bir saygı ile muamele gördükleri ve birçok ziyaretgâhlarda nezirler yapıldığıdır.

Evliya Çelebi (1611-1693?),[1] on ciltlik "Seyahatname"sinde bugünkü Türkiye ve onun dışına yaptığı seyahatlerinde, "Dede, Efendi ve Çelebiler" hakkında bilgi verdiği gibi birçok ziyaretgâhlardan, onların kerametlerinden, sulardan edinilen keramet ve şifa tesirlerinden, evliya kabirlerinden, geceleri nur yağdığından inançla bahsediyor.

1 Evliya Çelebi, Seyahatname.

1871-72 yıllarında Hiyve'ye bir seyahat yapan Amerikalı Magaman,[1] daha çok Rus istilası, Türkmenler ve diğer Türk kabileleri ile savaşın gözlemine tahsis ettiği eserinde, Türkler arasında kutlu tanınan karaağaçlar hakkında şu bilgiyi veriyor: "Hiyve taraflarında olan karaağaçlar öylesine inlemiş ki üç insan kucaklayamaz" (sf. 169, 247). İtina ile yapılmış türbelerden (sf. 271, 272), sandukalar etrafında şamdanlar bulunduğundan bahsediyor.

Türklerin 13200 koyun ve kuzu verdikleri (sf. 444) kaydediliyor (Hiyve'ye Dair Malûmatı Muhtasara).

Amerikalı Şiller'in 1873 yılındaki Türkistan seyahati,[2] âdetler ve inançlar üzerinde daha ziyade durması bakımından adak ve onunla ilgili bilgileri görebilmekteyiz: "Taşkent'te bir cenaze defnolup Allah katına erişirken kabirden bir avuç toprak almak âdet olduğu gibi, bu âdeti Rusyalılar da icra etmektedir. Tanışmaya çalıştığım biri, evladının vefatında mezardan bir avuç toprak alıp validesinin göğsü üzerine bırakmasını, acısının gittiğine faydası olduğunu beyan etti. Taşkent ahalisi ölenin yıkandığı testiyi mevta ile beraberinde kabre defnederler" (sf. 206). Şiller, Çoban Ata hazretlerinin bir tepede bulunan türbesinin mübarek tanınarak ziyaret edildiğini, Çoban Ata'nın "keramete ermiş bir zat" olduğunu yazıyor. Onun mezarı başında koyun kurban etmek ve tencereden çıkacak koyunun uzuvları ile fala bakmak gibi bir inancı görüyor (sf. 302, 303).

Gene Semerkant ahalisi nezdinde mübarek sayılan ve içinde yalnız kalınan, ziyaret edilen kayadan oyulmuş mağaralar bulunduğunu söylüyor (sf. 303); bu çevrede Bibi Hatun'un türbesinden bahsediyor. Gene kabristanda birden fazla türbe gördüğünü; "Bunların içinde ve sağ tarafında Kasım İbni Abbas hazretlerinin yuvarlandığı kuyu vardır." diyerek, o kuyuda Kasım Abbas'ın hâlâ göründüğünü söylediklerini, bu kuyunun suyunun hastalıklara çok şifalı geldiğini (sf. 326), adı geçen tepenin zirvesinde iki türbe dahi olduğunu söylüyor. Bu Kasım'ın türbesinin türbedarları da mevcut... Caminin içinde gayet kalın fakat kısa dokuz mermer direk üzerindeki gayet güzel ve nadide ulu bir kıta "Kelâmı Kadîm" olup bunun altındaki direklerin arasından sürünerek geçmenin dahi bazı hastalıklara fayda sağladığını ahaliye beyan etmişti. (sf. 328). Şiller'in bu gözlemi ile yaptığımız inceleme ve

1 Amerikalı Magaman, Hiyve Seyahatnamesi ve Tarihi Musavver,Türkçeye Çeviren Ahmet Efendi, Dersaadet 1292, Basiret Matbaası.

2 (Amerikalı) Şiller, Musavver Türkistan Tarih ve Seyahatnamesi, Türkçeye Çeviren Muallim Ahmet Efendi, Dersaadet 1294, Basiret Gazetesi Matbaası.

araştırmalar birbirini tutmamaktadır. Hatta taşla ilgili inanç ve adak şekli de gerek Ankara gerek diğer illerimizde görülmüştür. "Adı geçen medresenin önünde yüksekçe meydanın bir köşesinde bir taş olup ahaliden çoğunun bu taşın üzerine mum dikmek ve para bırakmak ile adakta bulunduklarını gördüm" (sf. 329. 330). Gene bir gece, yanmakta olan kandillerin ziyası ile bir türbe görüyor. Şiller bu eserinde meşhur göktaş hakkında bilgi vermekte önce meirin eski sarayı içinde "divan âlinin bir köşesinde" 3, 4 adım yüksekliğinde ve ortası kurna gibi oyuk mermer bir taş olup buraların Hristiyanlık zamanında iken vaftiz edilen kurna olduğunu ve buraya konulduğunu, divanhaneye girilecek kapının karşısında beyaz renkte yekpare mermerden mamul bir taş bulunduğunu (üzeri cilalanmış ve iki tarafları dahi arap usulü mimarisi tarzında oyulmuş taştan mamul 4 sütun üzerine vazolunmuş, göktaş diye tabir ettikleri bir taş olup bunun on adım dört inç tuğlü ve dört adım dokuz inç eninde ve üzerindeki sütunlar ile beraber iki adım yükseklik var ise de zirinde olan sütunlardan başka taşın kalınlığı ancak dokuz parmaktır.) söylemektedir. Taşın renginin de açık mavi ve yeşile yakın olduğunu anlatmaktadır. Diğer bir saraya Aksaray denildiği gibi buraya da Göksaray denildiğini yazıyor. Timur'un sülalesinden ne kadar han ve emirler gelmiş ise merasim biatini bu Göksaray'ında icra ettirdikleri ve bu taşın üzerine oturmadıkça hükümdarlığın gerçek olamayacağı inancı âdet hükmüne girdiğinden, miladın 1722 senesi Ebülfeyzî Nam Han aleyhine, ahalinin kıyamıyla adı geçen taş üzerine oturmadığı cihetle hanlığı gerçek değildir, denmiştir ve hanlıktan def ile yerine Rahim Han'ı hükümdar nasbetmişlerdir (sf. 333, 334), diyerek göktaşın ne derece büyük önemde olduğunu bir defa daha belirtmiş oluyor.

Adaklar ve adak yerinde bulunan taşların ne derece bir önemi ve değeri bulunduğu hatırlanacak olursa taş ve onun kutsiyeti ile ilgili bu merasimle de arada bir bağlantı kurmak mümkün olur.

Dr. Wilhelm Radloff (1837-1918), "Sibirya'dan" adlı eserinde su, kutsal dağ (I. sf. 348), mağara (I. sf. 132) ile ilgili inançlar, Altaylıların Şamanlıkla ilgileri ve put hâlinde duvara astıkları şekillerden bahsetmekte; ufki bir ipe dokuz adet muhtelif renkte şerit veya bezler asılmış olduğunu, birçok yurtların önünde de yere çakılı iki kazık arasına gerilmiş ipe asılı karışık renkte bez parçalarına (I. sf. 282) rastladığını söylemektedir. En yüksek Tanrı'ya, yer ve gök tanrısına (Ülgön) kurban sunulduğunu (sf. 340), her evin yanında tavşan derisi gerilmek suretiyle dikilmiş bulunan kayın ağaçları (sf. 340) gördüğünü söylüyor.

Kayın ağaçlarının Türklerce kutlu tanındığı, ardıç ağacına verilen önem, öteden beri bilinmektedir. Kurban sunarak şeytanları yenmek üzere (Azaya) Şamanlar kurban kestiriyorlar (I. sf. 350). Abakan Tatarları, Kaçarlarda ve Altaylarda kurban hayvanlarının (aygır ve kısrak) şeritlerle süslendiğini belirtiyor. Bunlardan anlaşıldığına göre bez, şerit, kayın ağacı, kutsaldağ (Altay) genel olarak yaygın bir inancın mahsulü olarak dikkati çekiyor. Dinî inançlarını aydınlatmaktan çekinmeleri, yazarın zikrinden de anlaşılacağı gibi, hatta bazen bazı yerlerde kendilerini Hristiyan'mış gibi göstermeye kalkmaları fakat çekinilecek bir şey olmadığını anlayınca Şamani inançlarına uyduklarını görüyoruz.[1]

Radloff'un araştırmalarında Türklerin evliyalara verdiği önemi ve evliya adlarının dualarda anısını buluyoruz:

Mekke'de Evliya
Medine'de Evliya ve bilhassa
Han Çıngız'da Evliya,
Kızıl Dağ'ın başında,
Kız Evliya.
Öküz Dağı başında,
Öküz Evliya.
Kaçkar Dağı başında,
Konur Baş Evliya.
Dağdaki geyiğin,
İçinden çıkan yılanın,
Bektav Ata Bek Azıl,
Ölü desem ölü değil,
Diri desem diri değil,
Ata Korkut Evliya.

Bundan sonra, kendisinin mensup olduğu orta yüze mensup Kazak boylarının atalarını çağırır (Burada, hakiki Şamanlığın hususiyeti olan eski atalara hürmet şeklinin izlerini de görüyoruz demektir) (sf. 70, 71).

1 W. Radloff, Sibirya'dan II. çeviren Dr. Ahmet Temi, İst. 1956 Maarif Basımevi. Şamanlık ve bunun kültü sf. 3-75. Bilhassa kurban eti takılmış kayın dalları s. 31 şerit, ip, ardıçla ilgili (ardıçla tütsü) s. 33, Kurban fal s. 55 (S. 67) İslamiyet'in Türkler arasında birçok yerlerde Şamanizm'i kaldırdığı (s. 65), ondan bazı izler kaldığını zikrediyor.

Radloff, Semerkant çevresinde Hazret Şah Zinde Kasım Ben Abbas'ın türbesini ziyaret sırasında refakat edenler hakkında "Evliyanın mezarına varınca hürmetle yüzlerini parmaklığa dokundurarak ellerini sürdüler, sonra da fatiha okudular." diyor.[1] "Mezarın üzerinde yeşil ve mavi kumaştan bir yığın paçavra vardı, yanında bulunanlar, şimdi, evliyanın neslinden geldiğini söyledikleri türbe bekçisine bir hediye vermekliğimizi talep ettiler." (s f. 462).

Müslüman Türkler arasında yapılan seyahatlerde (Şillerdeki gibi) daha fazla göze çarptığı hâlde bir adak yerinin bütün ayrıntıları ile Radloff tarafından da kolayca tespit edilememesi üzerinde durulmaya değer bir anlam gösterir.

H- Türkiye Sınırları Dışında Kalan Türklerdeki Adak İnancı Hakkında Bilgiler:

Mesafelere, siyasi sınırlara, hatta ayrı dinlere, coğrafi, iktisadi, sosyal türlü tesir ve inançlara rağmen adak ve adama ile ilgiyi, Azerbaycan'daki Azeri Türkleri arasında, Makedonya'daki Yürükler arasında da bulmaktayız.

Azerbaycan vakıfları incelenirken, türbelerin gelirinin olduğu göze çarpıyor: Evliyadan Hakim Hatun ve Bibi Eybat Türbelerinin geliri, hediye edilen eşyadan ve sadaka ile nezir olarak verilen paradan ibarettir.[2] Bilhassa "nezir" Türkçe deyimle "adak" geliri, adaklara olan ilgiyi göstermiş oluyor.

Azerbaycan'da adak inancı olmakla beraber, Ankara ve çevresinde adananlardan bazı adak ve adlarda farklılık arz ediyor. Prof. Ahmet Caferoğlu, "Nezirler muhtelif vesilelerle yapılır. Azeri Türklerinde nezretmek pek bolca revaçta olduğundan, çeşit çeşit şekilleri vardır."[3] diyor. Bu incelemede 5 türlü adaktan bahsediliyor. 1-Pişi Adağı, 2- Semeni, 3- Feseli, 4- Şile Adağı, 5- Goot. Recep, şaban, ramazan aylarında yağda kızartılmış olan pişi adındaki börek, bu regaip aylarında günahları affedilebilen ölüler için fakirlere verilmek üzere yapılır. Yağ ateşe konulurken Hz. Muhammed'in, sonra imamların, sonra ölülerin nihayet kimsesi kalmamış ölülerin adları anılarak kızartılır.

---

1 W. Radloff, Sibirya'dan II, T. Çeviren: Ahmet Temir, Mf. V. Yayını, İstanbul 1957, Maarif Basımevi, sf 461

2 K. S. Gubaydulin, Azerbeycan vakıfları, T. Çeviren: Y. Kalantay, Vakıflar: 1. sf. 142. Vakıflar Umum Md. Neşriyatı Ankara 1938.

3 (Prof.) Ahmet Caferoğlu, Bâtıl İtikatlar, (Nezir-Adak), Türklük, S. 3. sf. 206. 1 Haziran 1939.

Semeni de bir yemek adı olup birçok dilekle ilgili olarak ezilip sıkılan yeşil buğday suyuna un karıştınldıktan sonra içine ceviz veya fındık atılarak yapılan bu yemek, adak olarak konu komşuya dağıtılır. Semeni piştiği zaman kazanın etrafında mumlar yanar. "Semeni pişince kazan kapağının üzerine, içerisinde un bulunan bir kap konulur, üstüne ayrıca beyaz ve ince bir bez gerilir. Bir iki saat sonra unun üzerinde beş parmak izi hasıl olur. Bu beş parmak izi Peygamber'in kızı Hazreti Fatma'nın, yani Hazreti Ali'nin karısının parmak izleridir." (sf. 206). Kazan etrafında pişerken ve piştikten bir müddet sonraya kadar mumlar yanmakta devam eder. Hamurdan yapılan, çörek veya börek "fesli" adındaki yiyecek de regaip ayında yapılır. Ve adak maksadıyla dağıtılır. Et, nohut, pirinç vb. yiyeceklerin karıştığı çorbayı andıran Şile de kızıl çıkaran çocuğun hastalıktan kurtulması için adanarak yapılır ve komşulara dağıtılır. (Prof. A. Caferoğlu, Azeri şivesinde bazı Moğol unsurları, Azerbaycan "Yurtbilgisi" dergisinde bu gibi kelimelerin kaynağını araştırmak istiyor).

Kışın son elli gününde farklı dileklerin yerine gelmesiyle konu komşuya adak olarak dağıtılan dürülmüş veya yumurta şeklinde bir tatlı yemeğidir.

Bu "Goot"un adanma zamanı mutlaka kışın son elli gününden birinde olması gerekir.

Adağın Azerilerde niyet ve fal[1] kadar önemli bir rolü olduğu anlaşılıyor.

Makedonya yörüklerinin ziyaret, adak yerleri olarak başta Dilek taşı, Babu taşı, Hacatlar taşı en tanınmışlarıdır. Dilek taşı, "Sivritepe denilen yerde, yüksekçe bir kayadır. Bayram, Hıdırellez ve Nevruz günleri ziyaret edilerek dibinden taş toplanırdı."[2] Babu taşı, Karasinan köyü yakınında bulunuyor. Bir ev büyüklüğünde olan bu taşın üzeri düzdür. Yan tarafta oraya çıkmak için merdiven şeklinde bir yol bulunuyor. Taşın üstünde ortaya doğru yirmi santim çapında bir dairevi oyuk mevcuttur. Bu oyuk at nalı biçiminde olduğundan halk buna dair bir menkıbeye inanmakta idi.

Hz. Ali, atı ile bu taraflara gelmiş. Atının bir ayağı bu taşın üstüne, diğer bir ayağı da "Hisseler" denilen ve köye yarım saat mesafede bulunan diğer bir taşın üstüne basarak geçmiş,

1 Raci Damacı, Azeri Türklerinde Niyet ve Fal ile Ölüm ve Ağı. T.F.A.C. 2 S. 32 Mart 1952.

2 İbrahim Gükçen, XIX. Asırda: Makedonya Yürük Folkloru, (Ziyaret mahalleri: Dilektaşı - Babu taşı-Hacatlar taşı), T. F. A. C. 2. S. 26, sf. 415-416.

hatta atı, bu taşın üstünde ağnamış (sırtını sürterek yuvarlanmış); bu sebepten Babu taşının üstünde adı geçen oyuk (birkaç kişinin oturacağı kadar) hasıl olmuş. (sf. 415) Bu taşın altında bir mağara da bulunuyor. Mağaranın kenarlarındaki oyuklarda ince uzun bal mumundan yapılmış kilise mumları bulunuyordu. Bunları herhâlde civar Bulgar köylüleri gizli gizli koymakta idiler. Gerek taşın adından ve gerek mumun koyma işaretlerinden, bu taşın Hristiyanlık devrinde de mukaddes bir yeri olduğu anlaşılıyor. Babu, ihtiyar Bulgar kadınlarına verilen isimdir (sf. 416). "Hacatlar taşı; Mayadağı arazisi içinde mukaddes tanınan diğer büyük bir kayadır. Bu taş bir tepe üzerinde olup buraya da 'Hacatlar tepesi' derlerdi. Burada ara sıra mumlar yakılırdı. Buradan başka hayli uzakta İzvor arazisi içinde Delikli taş denilen bir kaya vardı. Burada senenin belirli zamanlarında toplantılar yapılırdı. Bu toplantılara Hristiyanların da iştirak ettikleri olurdu." (sf. 416).

Bu Delikli taş aynen Anadolu'da rastlanan ve muhtelif yerlerde bir adak mahalli olarak tespit ettiğimiz taşlara benzemektedir. Bu Delikli taştan vaktiyle koyunları hastalıktan ölen ve tek bir koyunla kalan bir çoban, koyununu geçirmiş ve böylece koyun salgın hastalıktan kurtulmuş. Tek koyun üreyerek gene sürü olmuş "İşte bu kayadan kadın ve çoluk çocuklar geçerdi. Geçmekte güçlük çeken olursa halk tarafından silah atılırdı. Delikten geçemeyen insanların günahkâr olduklarına inanılırdı. Buradan kederli insanlar, çocuğu olmayan kadınlar, üremesi için hayvanlar ve ipek böceği tohum kutuları geçirilirdi. Buna benzer bir hadise de Manisa'daki Haki Baba tekkesinin bahçesinde geçmektedir. Burada geçilen yer taş olmayıp iki yaşlı servinin arasıdır." (sf. 416).

Hayvanlarla (at) ilgili adak yerlerinden sonuç bölümünde bahsedeceğiz. Burada koyunun (ipek böceği tohum kutularının) delikli taştan geçirilmesi bir özellik ihtiva ediyor. Günümüzde Ankara ve çevresinde biz böyle bir olayı tespit edemedik.

Danyal Peygamber:

Kerkük Kalesi'nde, Beni İsrail enbiyasından sayılan Danyal Peygamber'in ufak bir cami içinde bir türbesi Müslüman, Yahudi ve Hristiyan dinlerine mensup dertlilerin, muradı olmamışların, çocuk dileyen çocuksuzların ziyaret yeridir.

Dilek dilemek için gelenler yeşil bir perde ile çevrilmiş yatırın mezarını dolanırlar ve bir kilidi parmaklığına geçirip kapatırlar.

Bu parmaklıkta asılıp kalmış, çözülmemiş birçok kilit, erişilmemiş, olmamış dileklerin örneğine işaret ediyor. Genellikle bu dilekte bulunma zamanında, şayet murat yerine gelecek olursa türbeye şamdan, süpürge veya bir kurban adanıyor. Daha çok genç kızlar geliyor "Yatır muradı verince kilit çözülür, adak yerine getirilir."[1]

Tipik bir adak şekli olan bu kilit çözme tarzındaki bağlantı ve dilekte bulunma nadir olarak görülüyor.

Baba Gürün (Baba Gürgür):

Kerkük'ün kuzeybatı yönündeki tepelerde sekiz on yerde, gece gündüz sönmeden yanan sıra tepelerin arasında, bir de binlerce yıldır hiç sönmeden yanan "Baba Gürgür" denilen düz, yuvarlak bir toprak parçasında mavi alevler görülür. Tarih boyunca hiç sönmeden yanan bu topraklar, ilahlaştınlarak saygı görmüştür.

"Bugün de Baba Gürgür'ün evliyalığına inanırlar. Murat dilemeye, niyet tutmaya giderler oraya. Bir ağaç parçasıyla yer eşelenir. Açılan çukur tutuşursa, niyet olacak, denir.

Baba Gürgür'ün çevresinde, elle kazılmış bir sürü çukur var. Kimisi parlamış, kimisi kara, kör, umutsuzların kederi ile dolu."[2]

Ateşle, yanma ile dileğinin olup olmayacağını tespit nadir ve çok önemli bir olay olarak dikkati çekmektedir.

Bu neftin toprağa yakın olduğu çevrede, şifa niyetine (kaşıntılı hastalıklar) yıkanılmakta, tas tas kükürtlü sular içilmektedir. Bir Kerkük hoyratında "Baba Gürgür bir kızdı / Kerkük üste yulduzdu / gözün aç, dünyaya bak / gece değil gündüzdü" deniliyor.

Kerkük Türklerinin sözlüğünde adaklı, nişanlı adaklanmak; nişanlanmak[3] anlamında kullanılır. Önemli türbeler ve yatırlarıyla, ziyaret yerleriyle en tipik olanlardan yalnız ikisi yukarıda arz edilmiştir.

I - Başka Ülkelerde Adak ve Adak Yerleri:

Dünya milletlerinin hemen hepsinde falla, yıldız falı vb. gaipten haber vermekle ilgili inançlar, bazı cisimlere, eşyalara,

1 Nermin Neftçi, O yakadan Bu yakaya, İstanbul 1957. s. 6, 7.
2 Aynı kaynak. S. 19, 20.
3 Aynı kaynak. Sözlük. S. 59.

ağaçlara, yerlere karşı türlü bağlılık, kutlu tanıma ve inançlar görülmektedir. Uğurlu uğursuz sayılar, uğurlu uğursuz günler, tuzun yere dökülmesi; mumlarla, saçlarla, hortlakla, üfürükçülükle ilgili bir sıra inanç gündelik hayat içerisine girmiştir. Bu âdetleri, Amerika Birleşik Devletleri, Almanya, Fransa, İngiltere ve diğer batılı devletlerde bol görmekteyiz.[1] Tedavi ile ilgili inançlar ise hâlâ halk içinde yaşamaktadır. Belçika'da bunu etraflıca görüyoruz.

Katolik müesseselerinde ise adak çok daha fazla bir genişlik gösteriyor. Amerika ve Avrupa kıtasında adakla ilgili inancın yaygınlık ve genişliği, mezhep farklarıyla artmakta veya azalmakta ise de gene incelenecek, araştırılacak olursa halklar arasında adak ve adak yerlerine rağbetin, bazen dinle karışık bir şekilde devam ettiği veya ettirildiği anlaşılıyor.

"Handwörterbuch des Deutschen Aberglaubens" adlı eserde bunun ölçüsü dikkati çekiyor: "Katolisizm teşkilatında adak büyük bir rol oynuyor. Kilise hukukunda iyice tanzim edilmiştir. Protestanizm'de ise adağın resmî olarak yeri yoktur. Çünkü herkes vazifesini yapmalı ve bundan fazlasının yapılmasının istenilmesi manasızdır. Bununla beraber halkta yine adaklar adanmaktadır."[2]

Avrupa memleketlerinde umumi olarak şunlar için adakta bulunuluyor: Bir felaketten veya hastalıktan kurtulmak, vücutla ilgili bir sakatlığın iyileşmesi, geçmesi, ilerlemek, yükselmek vb.

Adak olarak başta mum adağı, dinî dualar okumak, sadaka vermek geliyor. Avrupa'da varlıklı şahısların adak olarak kilise adadıklarını veya bir azizin türbesini onarttıklarını görüyoruz. Halk bir kısım yerleri mukaddes tanımaktadır. Buna dair bol örnekler bulmak mümkündür.[3]

Almanya'da bazı yerlerin önce pek ufak oldukları hâlde, ziyaretçilerin çoğalması ve ilginin, yakınlığın artması ile büyüdüklerine dair muhtelif misallerden birisi de şudur: "Ritichappeli ilkin gayet küçük imiş, sonra hasta bir oğlan çocuğu olan bir kadın, Meryem Ana çocuğuna yardım ederse kiliseciğe bir mum vereyim, diye bir adak adamış; bu andan itibaren oğlan iyileşmiş ve

---

1 Die Religion İn Geschichte und Gegenwart, (R. G. G.), Tübingen 1927. I. Bd. S-426. Aberglaube.

T. Türker, Kadın, Fal ve Bâtıl itikad, Yeni istanbul, 23 /2 /1952. Uğursuzluk (Avrupa ve Amerikadaki batıl inançlar h.), Yedigün. s. 10, 20.

2 Gelübde, Handwörterbuch des Deutschen Aberglaubens, Bd. 3, 626-629.

3 Alman Halk Bilgisi Takvimi, Halk Bilgisi Haberleri, S. 9. Prof. Dr. Clemens Möller, Alman Halk Bilgisi, Konferanslar 7, Ankara 1939, Recep Ulusoğlu B. S. 43-66.

onun şifası haberi o çevreye yayılarak o yere yapılan ziyaretlerin artmasına sebep olmuş. Allgan ve Geisenriet'teki tarla kiliseciği şöyle meydana gelmiş: Yollannı şaşırmış birkaç asker, eğer kendi alaylarını bulacak olurlarsa bir kilisecik tesis edeceklerine söz vermişler. Tirol'deki Geiselberg St. Wolfgang kiliseciğinin binasını, bir ayı ile korkunç bir mücadeleye girişmiş olan bir çiftçi adamış."[1] Buna dair örnekler devam etmekte: Brixental'deki, Kirchberg'deki kiliseciğe gelince onu "bir beyaz şeytanla" selametle bitirdiği bir savaştan sonra bir lokanta sahibi yaptırmış. "Memlekette hemen bütün hayvanlara gelen korkunç bir veba salgınında, hayvanlarına dokunmazsa üç sene matem tutup dans etmeyeceğine ve nişanlısına gitmeyeceğine dair, bir kız, bir adak adamış ve hayvanları hakikaten bu vebaya uğramamış; kız da bu üç sene, adağına sadık kalmıştır." denilmektedir.

Adağını yerine getirmeyenlerin orada da nasıl bir ıstırap içinde kaldıkları, hatta eğer adağını yerine getirmeden ölürse hortlayacağına dair örnekleri bu eserde bulmaktayız. Adağını yerine getirmeden ölen birisinin gulyabani şekline girerek dolaştığına dair dikkati çeken bir vaka anlatılmaktadır. Adağını yerine getirmeyen veya yerine getirmeden ölenlerin başlarına neler geldiğine dair sayılan hikâyeler pek fazladır.

Belçika: Prof. Dr. Tricot-Royer'in 24 Haziran 1937'de İstanbul Üniversitesi'nde "Belçika Tıbbi Folkloru" üzerinde verdikleri konferans çok dikkati çekicidir. Profesör Tricot Royer, sihire, aksırıktan mana çıkarmaya, kuşların veya diğer hayvanlardan çıkan seslere türlü manalar verildiğine; bazı günlerin uğurlu, bazılarının uğursuz sayıldığına, taşlara, çeşmelere, menbalara, mukaddes ormanlara tapıldığına, dört yol ağızlarında ateş yakıldığına, bir ağacın veya bir taşın ortasından yapılmış bir delikten hayvanlar geçirildiğine, bazı cinlere karşı veya uğur ve bu gibi maksatlarla üzerlerinde de türlü eşyalar taşındığına dair pek dikkate şayan bilgi vermektedir. 1 Aralık (M. 744) yılında ruhani meclislerin toplanarak türlü batıl inançlardan halkı kurtarmak üzere kararlar aldıkları, halka yeminler ettirdikleri hâlde alınan neticeyi Profesör Dr. Tricot Royer şöyle belirtiyor: "Fakat bu hiçbir netice vermedi, eski itikatlar köklerinden sökülemedi... Bütün kuyu, menba, çeşme, taş ve ağaçları Allah'a vakfetsinler ve böylece fikirlerini değiştirsinler.

---

1 Handwörterbuch des Deutschen Aberglauben. Hrog. V. Edvard Hoffman-Krayer und Hans Bachtold- Staubli. Berlin 1927, Bd. 3. 626-629.

Bundan sonra, memleketimizde halk tedavi usulleri aşağıdaki hatlar dâhilinde oldu.

Fakat halk kelimesinin bütün millete şamil olduğunu öğrenmek lazımdır. Hakikaten zengin, fakir, okumuş veya cahil, kim ise ilmin ve kanun harici olan bu hekimlikten kurtulamıyor."[1]

Profesör Dr. Tricot Royer, Belçika'daki bu türlü inançları sıra sıra dikkat nazarlarına arz etmektedir. Bu çok uzun bilgilerden buraya ancak pek azını nakletmek mümkün olacaktır: Hummalar, Azizler, Albert-Vilvorde'da, teselli kilisesi, götürülmek üzere mukaddes su.

Amand- Elingen, kilise, menba, tarlalara dökülen "fievre aphteusee" iyi gelen hususi toprak (s. 254-255) Birçok örnekten tipik olanlar ve Türkiye'dekine de benzeyenler dikkatimizi çekiyor: Evrermar Russon les Tongres: Kilise, kilisenin duvarında bulunan bir delikten alınan toprak, (fievre tierse için). Gudule-Eecloo: Menba, küçük ekmekler (sıtma için). Hubert-Zolder: buraya mutlaka dokuz kişi birden gitmelidir....

Lambert-Denderwindeke Menba: Üç kere bir taraf, üç kere de aksi tarafa etrafı gezilen kilise, hastanın elbisesinden bir parça, belli bir ağaca bağlanır. Kruikensberg, Herenthout kilisesi, parmaklığa bir yün parçası bağlanır ve o civarda bulunan beş kuyudan su çekilir." (s. 255).

Üç azizler (Eutropie, Bertilie ce Genevieve): Brusthem, memba. Kilise ile kaynak arasındaki mesafeyi üç defa yürümek. Prof. Dr. Tricot Royer'in Hazreti Meryem'le ilgili tedavi niyeti ile hareketi arasında bazı benzerlikler bulmak mümkündür:

"İsa'nın annesi Hazreti Meryem'in herkes tarafından bilinen dua yerlerini burada saymayacağız. Ancak muayyen bir şey için gidilen yerleri sayacağız:

N-Dau Bois, Braine-le-chateau kilisesi, Bruxelles de Bon Secours kilisesi. N-Dau Rouge (kızıl). N-D.d'acrene, Deux-Acren, kanayan Hazreti Meryem. Hummalılar, hastalıklarını, bir hasır vasıtasıyla bir ağaca bağlarlar." (S. 256). Gene hangi kiliselere ne gibi niyetlerle, hangi tip hastalıkların şifası için gidildiğini, neler yapılması gerektiğini sıra sıra gördüğümüz bu tabloda, kaynaklara ait inançlar sayılmakta ve Limal adlı kilisenin parmaklıklarına hastaya ait yün parçalarının parmaklıklara bağlandığını, gene adları sayılan kiliselere bir çorap veya bir çorap bağı bırakıldığını ve arkaya dönmeden kaçıldığını görüyoruz (s. 256).

---

1 Profesör. Dr. Tricot Royer, Belçika Tıbbi Folkloru, Türkçeye çeviren: Metine Belger, Halk Bilgisi Haberleri C. 7. S. 83. s. 250-259. C. 7. S. 84. C 8. S. 85. C. 8. S. 86. C. 8. 87. C. 8. S. 88. C. 8. S. 89-90.

"Sauves Rumilies kilisesi: Bağlanmak üzere bir ip hediye edilir.

Sauveur-Borght-Grimberghe. lez-Vilvorde, kilise: Buradan bal mumundan küçük bir baş alınır. Kilisenin etrafında üç kere döndükten sonra küçük baş hediye olarak (adak) bırakılır ve gidilir.

Therese-Alost-kilise: Mukaddes su ile beraber içilecek toprak.

Trudon-Lembeek-Azizin kabrinden alınan toprak herhangi bir hummaya iyi gelir. Fakat bilhassa tifoya iyi gelir.

Veron-Lembecq-Kuyu: Azizin kabrinden alınacak toprak bir torbaya konur ve hastanın yastığının altına bırakılır.

Verone-Yukardakinin kardeşi, Leefdael, azizin kabrinden alınacak toprak yemeğe karıştırılarak yenir." (s. 256).

Kuduzdan kurtulmak için bazı azizlerin ziyaretine gidildiği veya kilisenin bu maksatla kullanılmak istenildiği de görülüyor:

Azizler: Forannan-Waulsort. Azizin oturduğu yer.

Hubert: 80'den fazla kilise buna atfedilmiştir. Abbatiale kilisesi: Şüpheli bir hayvan tarafından ısırılmış olan bir adam kiliseye girer; hususi bir memur onu küçük bir odaya götürür. Hasta diz çöker ve alnını masaya dayar. Papaz buraya küçük bir şak yapıp cilt altına mukaddes bir iplik parçası koyar. Burada da ipliğin ne derece rolü olduğunu görüyoruz. Boğaz ağrıları için de şifa niyetiyle mum ve sadaka gibi adaklarla muhtelif azizlerin, kiliselerin ziyaret edildiği anlaşılıyor.

"Aziz Blaise-Arlon, Limerle, Petit-Rechain, Virton, Verviers, büyük kilise. Omuz üzerine iki mum koyup put şeklinde tutulur. Mukaddes su, mukaddes ekmeğin de şifa niyetine nasıl kulanıldığına dair birçok örnekler bulunuyor (s. 273-274). Aziz Godelieve-Ghistelles, kilise ve kuyu. Saint-Jean-Ypres hastanesi. Azizin resmi batırılarak su takdis edilir. Kuyuların, Aziz Sucie'yi ziyaretle, bunu müteakip kilisenin içi ve dışının üç kere dolaşılması, Aziz Trond'a-Houppertigen-sucuk hediyesi, daha doğrusu sucuk adağı dikkati çekiyor. Aziz Amand'a gidilerek hastanın onu alıkoyduğuna inanılan bir çemberden geçmesi, Aziz Soup; Vuy, Namur adlı Cizvitlerin kilisesinde, pasta adağı yerine getirilmekte ve kilise de pasta dağıtılmakta olması (s. 274), mide ağrılarından şifa bulmak için "Noel'de, saat 12'de çekilen kuyu suyunun içilmesi" (s. 275), diğer bir azizle ilgili kilisede hastanın yatağından alınan toplu iğne yastığının, kiliseden alınan toplu iğnelerle değiştirilmesi ve çarşafın bununla iğnelenmesi, diğer bir azizin ziyaretinde, başa demirden bir taç alarak kilisenin etrafını dolaşmak (s. 275), Lucie azizini ziyaret ve kırmızı iplik bağlayarak

dizanteri hastalığından şifa bulmak (s. 276), Hristiyanlıkta mukaddes günlerde, muhtelif maddeleri (köpek maddei gaitesinin beyaz kısmı vb.) yemek, Aziz Gerard-Huy; Paix-Dieu... Sarılıklı hastalar tarafından ziyaret edilerek hemen orada bulunan çeşmede yıkanıyorlar. Bazı kimselerin aynı yere zengin olmak niyetiyle gittikleri (altın sarı olduğu için) Jehay en Hesbaye azizinin heykelinin ayağına dokundukları ve çeşmede yıkandıkları, suyu içtikleri, üstelik bu ziyaret yerine ya üç kişi veya üçe bölünmesi mümkün bir sayıda gidildiği, civardan birkaç ot toplanarak St. Gerrard çayı yapıldığı (s. 276) dikkatimizi çekiyor.

Prof. Dr. Tricot Royer birçok aziz ve kiliselerin ziyaret ve tedavi ve şifa neticesinde neler yapıldığını ayrı ayrı kaydettiği bu incelemesinde kırmızı ipliğin doğrudan doğruya azize bağlandığı veya oraya götürüp aldıkları gibi bu kırmızı ipliğin kilisede takdis edilişini ve birçok aziz ve kilisede kırmızı ipliğin çok hususi bir yeri olduğunu anlatıyor (s. C. 8. s. 18-19).

Çuentin - Azizi hakkında verilen bilginin benzerini Ankara ve çevresinde tespit mümkün olamamıştır: "Quentin-Lennick St. Quentin; Louvain; Ellignies, Grandriex, Peruwelz Quaregnon; Tournai; Wodecq. Bu azize, her türlü yara için dua edilir. Bu yerlerin ekserisinde, hastaya, uzvun şeklini taklit eden ve yulaf ile dolu olan bir torba hediye edilir (adanır) (C.8.s. 20). Bazı azizlerin mutlaka hususi bir hastalığa şifa teşkil ettiği ve ona göre adandığını görüyoruz. Kemikler, kaslar ve eklemlerle ilgili romatizma, gut, kramplar, felçler, raşitizm; yürümeleri veya gelişimi gerilemiş çocukların (C. 8. 21-22) iyileşmek için hangi azizleri ziyaret edecekleri, hangisinde yere konulan demir bir halkadan hastaların geçirilecekleri, hangisinde mukaddes sudan faydalanacakları, hangisine azizin mezar taşı sandığı bir taşa sırtını sürteceği, hangisine hastanın arkasını azizin ayak parmağına sürteceği, hangi memba ve çeşmelere gidileceği, hangisine hem azize hem kiliseye gidileceği ve kilisenin üç kere sağdan sola, üç kere soldan sağa etrafının dolaşılacağı, aynı zamanda kaynaktan su çekilerek hastanın yemeğine karıştırılacağı ayrı ayrı açıklanıyor. C. 8. s. 43'te kırmızı ipliklere ait inancın, azizlerin bunlardan daha çok ilgilenişinin örnekleri verilmektedir. Aziz Quintin'e romatizmadan şifa bulmak için başvurulduğu, eğer şifa görürse veya şifa görmek maksadıyla gene Ankara ve çevresinde ve inceleyebildiğimiz Türkiye illerinde rastlayamadığımız bir adağın adanışını görmekteyiz. "Tohum ile doldurulmuş çorap hediyesi. Bu bir büfeden geçilerek boşaltılıyor." (s. 43).

Aziz Vincent'e kumaştan şeritler bağlanıyor. Taş altından geçmeleri Belçika'da da tespit edebiliyoruz: "Aziz Begge-Audenne-manastır: Orada üç sütun üzerine konmuş bir taş vardır ki fıtıklı hastalar bunun altından geçerler." (s. 44). Dimağ ve asap hastalıklarına karşı şifa verdiğine inanılan 19 azizin ve bazılarında kilisenin de iştirakıyla hangi çeşit hastaların gitmesi gerektiği ve orada neler yapılmasının hayırlı olacağına dair ayrıntılı bir liste bulmaktayız. Demir taçları, oralardan alınan toprağın, kuyudan çekilen suyun tesirine olan inancı görüyoruz. Gene Türkiye'de rastlayamadığımız şapka adağını nakletmek isteriz: Aziz Sauveur-Grimberghen, Borght kilisesi: Buraya bir şapka hediye edilir. Aynı zamanda balmumundan bir baş veya bir bebek alınarak dua esnasında elde tutulur; Wieze (sersemlik) böylece iyi edeceklerine inanılıyor (s. 45), Aziz Veth'in ziyaretinde şifa dileğiyle para adandığı anlaşılıyor. "Bazı kadınlara para verilir, bunlar da hastalar için dua ederler." (s. 46). Sara tedavisi için yapılan dilekten ziyade tavuk adağı özellik arz ediyor.

"Aziz Corneille-Aelbeke, Alost, Beersse, Denderbelle, Dieghem, Herli sous-Poederle, Ninove. Burada hasta siyah bir tavuğu satışa çıkarır, nihayet yine kendisi satın alır ve kazandığı para iyi şeylere gider. Hayvanı evine götürür ve orada ölünceye kadar "hacı" namı altında yaşar.

Aziz Jean Baptiste-Hemelvendeghem; Lachtem: Burada da hediye olarak (adak) bir tavuk verilir. Fakat bunun rengi belirli değildir. Civarda, bu hacı tavuğun mutlaka bulunması lazım gelen birçok çiftlikler vardır." (s. 46).

Ateh, budalalık ve bilhassa azizleri ziyaretle delilik tedavisine olan inancı Belçika'da da görmekteyiz (s. 46-47). Bunun adağı dua, kiliseye kendi tartısı miktarında tohum vermektir. Bu maksatla önceleri kilisenin birisinde büyük bir kantar bulunmakta ve tohum, buğday adağını tartmakta imiş. Tatbikata elverişli olmayan bu tarz adak sonra değişmiştir (s. 47).

Cilt hastalıklarına karşı şifa için Aziz Cudule'ye gidiliyor. Brüksel' deki bu azize gidiş şekli de dikkat çekicidir; eller bir un torbası içinde gidilir. Bu torba sonradan atılır veya ilk rast gelen fukaraya verilir (C. 8. S. 87. s. 67). Yüzü aşkın azizleri, adlarıyla ve onlar namına adlanan hangi kiliselerde hangi şekilde şifa dileneceği belirtilen bu azizlerden, ziyaret ve adak yerlerinden etraflıca bahseden Profesör Dr. Tricot Royer'in çok önemli incelemesinden, Türkiye'de güney ilimizde Hz. İsa'nın mendilinin düşürüldüğü söylenilen bir kuyuya Hristiyanların yalın ayak gidişi gibi bir hareketi Belçika'da da görüyoruz: Ayaklardaki terlemeyi

gidermek için Chevremont kilisesine doğru yayan çıkmak, çoraplarını çıkarıp orada bırakmak; ondan sonra kilisenin içine girilerek on ayak parmağını ifade eden on mum yakmak (C. 8. S. 89-90. s. 119. Dr. Metine Belger çevirmesi).

Türkiye'deki seğil (siğil) tedavisine benzer bazı inançları Belçika'da da buluyoruz. Yalnız orada ilk defa ziyaret edilen bir kiliseden alınmış mukaddes su domuz yağı ile dokunmak, karınca yuvasının üzerinde toplanan toprak ile yeni ayda ovmak, bu ovmayı toprakta çürütülmüş yarım patates ile yapmak gibi farklılıkları da görüyoruz. Türkiye'de bir çalı ağacı dalı kırılıp kurutulmaya bırakılırken Belçika'da bunun şekli değişiyor: Hasırdan put yapılıp çürümeye bırakılıyor. Bir ip alınarak mevcut olan seğil adedince düğüm yapılması ve toprağa gömülmesi Türkiye'de de yapılan bir âdettir. Kısırlığa karşı Aziz Remoule-Huy; Spa, Souveniere çeşmesinde yapılan hareket, kadının ayağını azizin taşta bıraktığı ayak izine basarak çeşmeden su içmesi gibi hareketlerle şifa dileği ve şifa hâlinde kiliseye mum, sadaka gibi adaklar genellikle benimsenmiş bir yaygınlıkta görülüyor.

Belçika'da da gebelik ve kolay doğum için sık sık azizleri ziyarete gidildiği, dilek ve adakta bulunulduğu anlaşılıyor (s. 120-121). Azizin elbiselerinin umutlanmak, kuşak kuşanmak gibi inançlar yanında güzel ve gürbüz çocukların doğması için Anbel de Vth adlı azize başvurulduğunu görüyoruz. (C. 8. S. 89-90. s. 121).

Fransa'da da azizlerin büyük bir saygı ile ziyaret edilişini, adaklar adanışını gösteren, yüz yıl önce bir kızın Hazreti Meryem'i görmüş olduğuna inanılarak Lurd kasabasında onun bir azize hâline getirilerek şifa bulamayan hastaların her yıl binlerce kişilik kafileler hâlinde ziyareti olayını tespit ediyoruz. Bu Fransa'ya ait tek örnektir.[1]

Hindistan'da, adamak fiiline çok sık rastlanmaktadır. Zaten adaklar Hinduların dinî ibadetlerinin en önemli kısmını teşkil etmektedir. Orada da bu dilek ve adama işinde çoğunluk kadınlardadır. Çocuğunun sağlığı için dua eden bir kadın, karşılık olarak da bir adakta bulunuyor. "Birbirini takip eden 6 yıl, her ayın ilk yarısının 6. gününde oruç tutacaktır."[2] Bu perhiz şeklini her yıl biraz daha artırıyor. Bu gibi adaklar her yıl

1 Prof. Dr. Bedi Ziya Egemen'in notlarından.

2 Swaprasad Bhattacharyya, "Religious Practices of the Hindus", The Religion of the Hindus, Neşr. Kenneth W. Morgan, New York 1953, pp. 176. Türkçeye (Prof.) Dr. Hüseyin Yurdaydın tarafından çevrilmiştir.

muntazam bir şekilde görülür veya bazı buhranlı zamanlarda yapılır (S. 176). Kadınların dinî ibadetleri sayılırken bu adaklar biraz daha belirmektedir: "Bir kadın için dinî ibadetlerin en mühim kısmı, adaklarda kendini göstermektedir. Adaklar belli günlerde yiyecekten sakınma, perhiz şeklinde kendini gösterir. Bu birkaç yıl da olabilir. Mesela bir kadın kocası veya çocuğu hastalıktan kurtulursa o belirli günlerde tespit edilen ay ve yıl boyunca hiç yemeyecek veya belirli gıdaları yemekten sakınacaktır. Dişi cinsler için hususi adaklar vardır. Sâvitri ibadeti yoluyla kocaya ibadet demek olan Sâvitri adağı böyledir. Efendisi Satyavat'a ve ölüm tanrısı Yama'ya adak da böyledir.

Adak zamanı tamamlandığında Brahmanlara hediyeler verilir; akraba ve arkadaşlara ziyafet çekilir. Kadınlar da şemsî ayların nihayetinde ve diğer hususi zamanlarda, birtakım meziyetlerinin artması için hediyeler verirler. Bunları ilk önce ilahlara, sonra da Brahmanlara verirler." (s. 202).

"Geographical Magazine"de İngiltere'de İskoçya'da Con of Groad'da bir çeşmenin, pınarın üzerindeki tellere, çite muhtelif renklerde, kırmızıların çokluğu teşkil ettiği şeritler, kurdelelerin asılı olduğu, etrafını birçok kültürlü, kıyafeti düzgün gençlerin çevrelediği dilek ve adakta bulunduğu büyük, renkli bir tablo göze çarpmaktadır. Bu çeşmeye, perilere hediye olmak üzere birer bez, şerit, kurdele bırakılmakta, mayıs ayının ilk pazar günü dilenecek dileklerin doğru çıkacağına inanılmaktadır.[1]

İtalya'da azizleri ziyaret ve adaklar, sayı bakımından çokluktadır. Biz burada yalnız Roma'da turistleri çeken Fontana di Trevi adlı mahalle arasındaki bir çeşmeden bahsedeceğiz. Bu çeşmeyi ziyaret eden bir seyyah şöyle anlatmaktadır: "Sette ve çeşme başında dört bucaktan gelen turistler, Japon, Amerikalı, Alman, Fransız... Bir rahiple ayaküstü ahbap oldum. Burada vaktiyle bir kaynak varmış. Papa IX. Pio bir çeşme yaptırmış. XII. Clement da çeşmeyi bugünkü hâline koymuş (1758). Ortada Neptün'ün heykeli. Deniz atlarının çektiği bir dev istiridye kabuğuna binmiş. İki yanda iki heykel. Biri sağlığı, biri bolluğu temsil ediyor."[2] Bu çeşmeyi ziyaret, bir kaynağın ziyareti, ondan dileği ve adağı ifade ediyor. Sırt suya döndürülerek gözler yumuluyor, sol elle sağ omzun üzerinden suya para atılıyor. Burada dilenen Roma'ya

1 Geographical Magazine CX. I, July 1956. s. 12. Bu yazıyı da Prof. Dr. Hüseyin Yurdaydın'a çevirttik.

2 Neyyire, Roma'nın Çeşme ve Meydanları, Milliyet, 8 Eylül 1957.

tekrar sağ salim gelebilmektir. Havuzun içi çil çil liretlerle dolu. Bin bir dilek gece gündüz pırıldıyor.

Avrupa'da ziyaret ve adak yerleri ve inancını bol bol görmek ne kadar mümkünse Japonya'da da ziyaret, dilek ve adaklar o derecede boldur. Japonya'da çocuk sahibi olmak için kadınlar bir inek heykeli önünde adaklar adıyorlar. Mabetlerin yanında mukaddes bir ağaç bulunuyor. Bezler bağlanıyor ve buna da adaklar adanıyor. Ağaçlara bağlanan bez parçalarından ağaç görünmüyor. Çocukların sınıf geçmesi için dilekte bulunmaları başta geliyor. Esasen Japonya'da çocukların dilek ve adakta bulunmaları için Japonya'da mabedler de hususi adak yerleri tesis edilmiştir.

Japonya'da dağlara da büyük bir inanç mevcuttur. Oralara da ziyarete gidiyor, dilekte bulunuyor ve mumlar yakıyorlar, ruhların gelmesini bekliyorlar.

Öküz heykellerinin üzerine asılı ipler, Türkiye'de ve Avrupa'da, Amerika'dakinden biraz farklıdır. Onlar birer halat şeklinde durulmuş bezden olabiliyor. Bu halat kalınlığındaki bezlerle öküz heykeli baştan başa sarılıyor.[1]

Gene Japonya'da dişi ağrıyan kadınlar diş ağrılarının kesilmesi için bir adak adıyorlar ve bu suretle diş ağrısından kurtulacaklarına inanıyorlar.

Müslüman ülkelerde ziyaret ve adak inancı veya görüşü birbirinden farklılık gösteriyor. Vahabilerin bulunduğu yerlerde evliya, türbe ziyareti ve ondan dilekte bulunuş gibi hareketler makbul değildir. "muhtelif yerlerde bulunan türbeler bugün yıktırılmış bulunmaktadır."[2]

Hatta İslam'ın ileri gelenlerinin mezarları bile halk tarafından dilek yeri gibi kullanılmaya teşebbüs ettirildiğinden yıktırılmıştır. Evvelce bütün bu yöreler birer ziyaretgâh iken Hicaz'a Vahabilerin hakim olması üzerine ve Ziyareti Kubur Vahabilerce haram sayıldığından şimdi bu vasıflarını kaybetmiş bulunmaktadır. Bu binalar ve türbeler yıktırılmış bir durumdadır.

Vahabilerin bu hareketlerini doğru bulmayanlar olduğu gibi, Hazreti Muhammed'in: "En makbul mezar, toprakla bir seviyede bulunan ve üzerinde hiçbir nişan bulunmayan mezardır."

---

1 Prof. Dr. Annemarie Schimmel Japonya ve Japonya'da Din konulu 3/12/1958 tarihli konferansından.

2 Hac Yolu, Yeni Sabah Neşriyatı, İstanbul 1950, Gün Basımevi, s. 46

sözünü ileri sürerek Suudi hükûmetinin bu kararını yerinde bir hareket olarak telakki edenler de vardır (s. 52).

Hicaz'daki bu duruma rağmen Irak'taki hareket ve inanç tarzı farklıdır. Irak'ta mukaddes sayılan Kerbela şehri, ziyaretçiler tarafından büyük bir ilgi görmekte ve bilhassa İmam Hüseyin'in adıyla anılan camide onun gümüş parmaklıklı, üstü altınla örtülü ve sedef sandukası, ziyaretçiler tarafından çok büyük bir saygıya mazhar olmakta hatta bu gümüş parmaklıklar ziyaretçiler tarafından öpülmektedir. Buraya aynı zamanda hastalar da gelmekte veya getirilmekte, şifa dilenmektedir. Şifa dileyenler bu gümüş parmaklıklara bez bağlamaktadırlar. Irakta muhtelif tarikatlara mensup bazı eren ve şeyhlerin mezarı da birer dilek ve adak yeri hâlinde kullanılmaktadır.

Durum İran'da da aynıdır.

2. Bölüm

Ankara ve Çevrdesinde Adak ve Adak Yerleri

Çok eski kuruluş ve tarihe sahip Ankara'nın başlıca Hitit (MÖ 20-8. yüzyıl), Frig (MÖ 8-7. yüzyıl), Lidya, Galatlar (MÖ 333), Med ve Pers, İskender istilasını takiben (MÖ 333) Helenistik Çağlarını görüyoruz. Bunu müteakip Roma (MÖ 2. yüzyıl), Bizans egemenliği, 7. yüzyılda (620) İran Sasani imparatorluğunun tesirleri başlıyor. 654-53 yılında Ankara'ya bir müddet de Araplar hâkim oluyor. Arap ordularında (9. yüzyıl) Türk başbuğlarının Ankara'yı zapt ettiğinden dolayı Türk tesirleri daha kuvvetli bir şekilde başlıyorsa da devamlı olmuyor.[1] 1071 yılında Malazgirt Ovası'nda Alparslan ordusunun Bizans ordusunu yenmesiyle, 1073 yılında Ankara'yı kısa bir zaman muhafaza edebiliyorlar. Haçlı kuvvetleri 1101 yılında Kommenler namına şehri Danişmentlilerden alıyor. Çevresi Türklere geçen Ankara, bu tarihlerde bir Bizans kalesi hâline getirilmek isteniliyor. Nihayet Türkler kesin bir şekilde 1127'de Selçuklulardan Danişment hükümdarı Emir Gazi'ye geçiyor. Selçuklular, Danişmentliler, İlhanlılar (muhtemelen 1308-1304 yılları) ve Osmanlılar (1354), Türkiye Cumhuriyeti (1923) Ankara'ya sahip ve hâkim oluyorlar.[2]

---

1 Türk Ansiklopedisi, C. 3. s. 42. M. E. B. Y., Ankara Maddesi, Ankara 1949, M. Eğ. Basımevi.

2 Besim Darkot, Ankara Maddesi, İslam Ansiklopedisi, C. I. s. 437, İst. 1940. M. Eğ. Basımevi.

A. A. Vasılıev, Bizans İmparatorluğu Tarihi, Çeviren: Arif Müfid Mansel, C. I. s. 248-268. (Selçukî Türkleri), s. 448. Ankara 1943, Maarif Matbaası (Prof.) Dr. Mehmet Altay Köy-men, Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nun Kuruluşu, s. 98. Not. 2., 98, 99, 100, 106 Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih Coğrafya Fak. Dergisi, XV. C. 1-3. sayıdan ayn basım, Ankara 1957. Türk Tarih Kurumu Basımevi. Ayrı Basım II. C. S. 4. 4. Aralık 1957. Ayrı Basım III. D. T. C. Fak. S. 34. 1958.

(Prof.) Dr. Mehmet Altay Köymen, Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi, C. II. İkinci İmparatorluk Devri , Türk Tarih Kurumu Yayınlarından VII. Seri, Nu: 23. Ankara

1243 yılında Ankara çevresinde Moğol nüfuzu altında kalış çağını, bilhassa Timur'un (1402) ve olayların tesirini dikkate alacak olursak, Ankara ve çevresinde muhtelif nüfuz ve tesir çağları bulunduğunu müşahede etmiş oluruz. Bu tesir ve nüfuzların en sürekli ve baskını olarak Ankara'ya sahip ve hâkim oluşun 12. yüzyıldan beri İslam-Türklere ait olduğunu ifade etmemiz gerekir.

Bir tarikat mahiyeti arz eden Ahilerin 13-14. yüzyıllarda çok kuvvetli bir tesire sahip olduğunu, gene Ankara'da bilhassa Nakşibendilik, Mevlevilik ve Bayramilik, Ankara çevresinde bazı ilçelerin köylerinde (Kırıkkale'nin Hasandede, Çubuk'un Sele, Karkın vb.) Alevilik, Bektaşilik'in tesir ve nüfuzu beliriyor. Ankara şehri ve ilçelerinde sayıca az olmakla beraber, Rumlar (Ortodoks), Ermeniler (Gregoryen) ve Museviler bulunuyorlardı.[1]

1954, Tarih Kurumu Basımevi, önsöz s. XIII-XX. Giriş 1-4., 68 N., 230, 399,400,401, 402, 418 n. Nurettin Can Gülekli, Ankara, Tarih-Arkeoloji, Ankara 1948, Doğuş Mat. s. 21. Ankara Kronolojisi s. 152.

Türkiye Kılavuzu, Ankara İli, C. I. s. 202-205, 1946.

Dr. Muslihiddin Saffet, Tükiye'nin Sıhhi İçtimai Coğrafyası, Ankara Vilâyeti, T.C.Sıh. Muav. Vek. Neşriyatı Nu: 17, İst. 1925. Hilal Matbaası, s. 5-9. Kamus-ul Âlâm'dan faydalanılmıştır.

Mübarek Galip, Ankara, T.C.Maarif. Vek. istanbul 1341, Matbaai Amire Birinci Kısım.

Mübarek Galip, Ankara, Marif Vek. İst. 1928, Devlet Matbaası.

Jean Sauvaget, İslam Dünyası Kısa Kronolojisi, T. Çev. (Ord). Prof. Suut Kemal Yetkin, Faik Reşit Unat, Ankara, Yeni Matbaa, İlâh. Fak. Ya. I. s. 8- Ankara-Vilâyeti hakkında İdarî, İktisadî, İçtimaî, Tabiî, Ziraî ve Tarihî malûmat, Ankara 1933, Matbaacı Şeref, (Tarihî Kısım) s. 44-55. Ankara, Hayat Ansiklopedisi. 3. Fasikül, Nisan 1961, s.205-211. Bibliyografyası: Ankara Tarihi (A. Galanti Bodrumlu) 1950: Ankara Vilayeti (Kandemir, 1932); Ankara İlk Çağda (Afif Erzen, 1946); Tarihte Ankara (Hayrettin Abidin 1934); Ankara (Osman Yalçın 1957); Ankara. B: 2 (Kemal Atatuğ, 1956). Ş. Sami, Kamus-ul Âlâm, İst. 1306, Mihran Matbaası. C. I. s. 439.

Kâtip Çelebi, (Kitab-ı) Cihannümâ, (1145) (1732). Darültıbbaatıl Âmire. s. 633-637, 673.

1 Ş. Sami, Kamus-ul Âlâm, İst. 1306. C. s. 439. Ş. Sami, şehrin 70.000 nüfusu olduğunu, bunun 7000 kadarının Hristiyan ve Yahudi, geri kalan nüfusun Müslüman olduğunu, Hristiyanların 6 okulları, Müslümanların 23 cami, 19 medresesi, 1 rüştiye mektebi, 18 sübyan mektebi, 4 tekkesi bulunduğunu yazıyor. 440. sayfada bütün Ankara vilayetinin (Ankara, Yozgat, Kırşehir, Kayseri), nüfusunu 850.000 olarak gösteriyor ve bunun 70.000'inin Rum, Ermeni, Katolik ve protestan olduklarını, 400 kadarının Yahudi olduğunu kaydediyor. Ankara sancağının o vakitler 11 ilçe ve 18 bucak nüfusunun takriben 210.000 olduğunu, bunların 10.000 kadarının Hristiyan ve Yahudi, geri kalanın Müslüman olduğunu belirtiyor. Ankara sancağında 516 cami, 279 mescit, 57 medrese, 3 rüştiye mektebi, 419 sübyan mektebi ve Hristiyanlara ait 8 sübyan mektebi olduğunu bildiriyor. Evliya Çelebi (Seyyahatname C.2.) şehirde 76 cami, 180 sübyan mektebi, 6000 den fazla hane olduğunu gösteriyor.

Ankara nüfusu 1848 de 22342, 1863 yılında 28.000, 1875 de 38.150 ve bu nüfuslardan daha

Ankara Vilayeti yıllıklarında[1] türbei şerif bilinen ve ziyaretgâh olanların başında Hacı Bayram Veli, Taceddin Veli, Ak (Ahi) Şerefeddin, Şeyh Hüseyin Bahaeddin gelmekteydi. Bilindiği üzere bu zatlar, Ahi, Nakşibendi, Bayramı tarikatının en büyüklerindendi. Ankara Vilayeti yıllıklarında bu türbeler "türbei şerif" veya "merkadi mübareke" başlıkları altında, saygılı, inançlı bir ifade ile sayılmaktadır. 1925 yılında yayınlanan "Ankara Vilâyeti"[2] adlı eserde ise "İtikadatı Batıla" (s. 62) başlığı altında adları sayılan inançlar arasında üfürükçülüğe olan inanç bakidir: Mesela yılancığa müptela olanlara "yılancık taşı" bağlanır. Bu taş yapışır ise yılancıktır, yapışmazsa yılancık değildir. Yılancığa tutulanlar yılancık dedesi tarafından okunur. Sıtmaya tutulanlar Namazgâh civarında "Uzun Dede" kabrine giderler. Buradan yedi taş alır ve bu taşları suya koyup o suyu sıtmalı kimselere içirirler. Sıtma geçince yedi taş geri verilir ve taş geri verilirken "Bu taş senin, al taşını şu da ışığın!" denip bir mum yakılır. Sıtma için bir de bazı türbelerin pencerelerine, kapılarına bez bağlamak gibi âdet hâlâ sürmektedir." (s. 63).

Ankara'nın diğer türbelerinden etraflıca bahsedilmemekte, yalnız "Asarı Âtika" başlığı altında türlü türlü tarihî eserler ve "Ankara'da doğan tanınmış âlimler" arasında Hacı Bayram, Ahi Şerafeddin, Taceddin Sultan ve camiinden pek kısa bir şekilde bilgi verilmektedir. "Batıl İtikadat" başlığı altında adak ve

---

önce Evliya Çelebi Seyyahatname'sinde Ankara'yı 6000 hane gösterdiğine ve her hane 5 kişi olarak hesaplanacak olursa 30000 kadar nüfusa sahip olması gerektiğini söylüyor. 17.yüzyıldan 1923 yılına kadar Ankara şehrinin nüfusu 25.000 ile en çok 40.000 arasında kalıyor. Bu da Ankara'nın nüfusça pek büyük bir değişikliğe uğramadığını, 1923 yılından sonra şehrin kader ve nüfusunun birden değiştiğini gösteriyor. Kandemir, Ankara Vilayeti, Türk Maarif Cemiyeti Neş: I. Ankara 1932.s. 139 da Şemseddin Sami'nin Ankara'nın 70.000 nüfusu olduğunu yazmasını yanlış olarak kabul ediyor. Ankara vilayeti günümüzdeki 4 şehri (Ankara, Yozgat, Kırşehir, Kayseri) ve bunların nüfus toplamı takriben 850.000, Ankara sancağı (Ankara, Ayaş, Bâlâ, Zîr, Beypazarı, Çubukabat, Haymana, Seferihisar, Mihallıccık, Nallıhan, Yabanabad) (s. 442) gibi 11 kazadan ve bunların bucaklarından ibaret olup nüfusu takriben 210.000 (s. 442), doğrudan doğruya Ankara kazası da (s. 442), Ankara şehri ve civanndan ve İstanos bucağından ibaret olup Ankara şehrinden başka bu kazanın nüfusu takriben 60.000 deniliyor. Kamus-ul Âlâm'ın C. 6. s. 4421 de: Nüfusu 20.000 den fazla olan şehirler sırasıyla yazılmıştır. Bir üstteki 29.000 iken Ankara 72.825 olarak gösterilmiştir. Hâlbuki ondan sonra gelen Muş'un nüfusu 27.003 tür ve sırayla devam etmektedir. Ankara'nın nüfusu hakkındaki mürettip hatası açıktır. 27825 olacaktır.

1 Ankara Vilayeti yıllığı, H. 1325, Vilayet Matbaası, 15. defa yıllık basımı yapıldığı kaydedilmiştir, s. 131.

Ankara Vilayeti yıllığı, 1300, 1307, 1311, 1318, 1325. 5 cilt. Ankara 1300-1325, İstanbul Matbaai Ebüzziya ve Matbaai Vilayet.

2 Dr. Muslihiddin Saffet, Türkiye'nin Sıhhi İçtimai Coğrafyası, Ankara Vilayeti, T.C. Sıh. Ve Muav. İçti. Vekâleti Neşriyatından, İstanbul, 1925 = 1341, Hilâl Matbaası.

adak yeri ile ilgili olarak yukarıda naklettiğimiz bilgi sunulmakta, türlü inançlar, âdet ve hareketler sayıldıktan sonra "Elhasıl, her tarafta olduğu gibi bu vilayet dahilinde de bu gibi inancı batıla mevcuttur (s. 64), denilmekte, ayrıca bunlara okul ve sağlık tesislerinin azlığı veya yokluğunun sebep olduğu inancı öne sürülmektedir.[1]

Ankara'nın eski mezarlarından, Bizans'tan kalma mezarlar (yeni cezaevi ve istasyon çevresinde), Ermeni mezarlığı Sarıkışla yakınında bulunduğu yerlerde hâlen bir adak yerine bir ziyaretgâha rastlamıyoruz. 1923 yılını müteakip Ankara şehrinin içerisindeki

---

1 1325 tarihli Ankara Vilayeti yıllığında eczane sayısı Ankara merkezinde 6, Kalecik'te I, Keskin'de I adet gösterilmektedir (s. 352). 1341 = 1925 yılında yayınlanmış, Türkiye'nin Sıhhî içtimaî Coğrafyası Ankara Vilayeti, adlı eserde (s. 66) ise asker ve sivillere mahsus iki hastahane bulunduğu, ancak 100 yatağın ücretsiz olduğunu (s. 68) görmekteyiz. "Muntazam bir ameliyathanesiyle pek nakıs bir bakteriyoloji laboratuvarı vardır." (s. 68) denilmektedir. 1340 yılına kadar dispanser teşkilatı olmadığı, 1340 yılında Keskin, Haymana ve Nallıhan kazalarında birer dispanser vücuda getirildiği, tabibinin yörenin hükûmet tabibi olduğu (mütehassıs değil), hususi eczanelerin ise dördünün vilayet merkezinde, birinin Keskin kazasında, birinin Beypazarı kazasında olduğunu (s. 69) görüyoruz. Hastahanelerin kendisine mahsus iki eczanesini de ilave edersek ancak 6 eczane bulunduğunu da görüyoruz. Ankara merkezi nüfusunun 21445 olduğu, kaza ve köyler toplamının ise 313.320 olduğunu (s. 113) anlıyoruz. O yıllarda, hatta yıllarca Ankara ve çevresinde sıtmaya yakalanmamış pek az kimse bulunuyordu. Adı geçen eserde "Hemen sıtmaya musahip olmayan kimse kalmamıştır" (s. 92, 93) deniliyor. Üstelik sıtmadan ölenlerin sayısı da yüksektir. (listesi s. 97). Evliya Çelebi'nin, havasının çok sıhhi, insanlarının zinde, gürbüz olduğunu söylediği memlekette ve çevresinde bataklıklar birer mikrop yuvası hâlindedir. Kültür durumu ise şöyledir: Merkez kaza ve onun merkeze bağlı köylerinde 2 okul, kazalarda -10 kazada- toplam olarak 18 okul (bazı kazalarda kız okulu yoktur), bucak ve köylerinde 46 okul, okul binası olduğu hâlde öğretmen bulamayan 35 okul da kapalı olarak durmaktadır (s. 116). 1924 yılının kültür ve sağlık durumu böyledir. Şu duruma göre hemen batıl inanç adı verilerek ve sebep olarak da hastalık, bilhassa sıtma ve okul, öğretmen yetersizliğini öne sürüvererek doğru bir cevap ve netice bulunduğunu sanıvermek mümkündür. Fakat mesele bu derece basit değildir. 1956, 1957, 1958 yıllarında yapmış olduğumuz incelemelere göre inançlar üzerinde iki sebep ve tesirin nasıl rolü olduğunu ayrıca gözden geçireceğiz. Burada başlangıçta bu nokta üzerinde sayılara dayanan bir bilgiye ihtiyaç görüşümüz o vakitlerde yapılan gözlemin ve hükmün isabet derecesini tayine bir zemin hazırlamaktan ibarettir. Üstelik Ankara Vilayeti yıllıklarında yapılacak inceleme ile kültür durumunu tayin eden yer olarak yalnız okul ele alınacak olursa (kültür durumunu yalnız okulun tayin edip etmediğinin tartışılması konumuz dışındadır), H. 1325'te, Ankara şehrinde 27 medrese, 1 darülmuallimin, 1 rüştiye, 4 ilkokul, 65 sübyan mektebi, Rum, Ermeni, Katolik ve Yahudilere mahsus da 8 okul görmekteyiz (Ankara V. S. 1325. s. 133).

Kandemir'in Ankara Vilayeti adlı eserinde kültür ve sağlık tesislerindeki mütemadi artış ve gelişme açıkça görülüyor. 1930-1931 yıllarında vilayetin ilkokul sayısı 185'e çıkmıştır. Bunun 23'ü Ankara, 15'i kaza merkezlerinde, 147'si köylerdedir (s. 51, 52). Sıtma mücadelesi, kazalara hastahane, dispanser açılması (s. 44, 45) gibi işlerle sağlık ve kültür konusunda Birinci Dünya Savaşı ve İstiklal Savaşı'ın ağır tesirleri giderilmeye çalışılmıştır.

büyük mezarlıklar[1] kaldırılmış, hatta bazı türbeler inşaat ve yol dâhiline rastladığından yıktırılmıştır. Bu itibarla eski Ankara'da şehrin merkezinde birçok ziyaretgâhlar veya bir mezar kenarında bulunan, etrafını çalıların çevrelediği, parmaklıklı mezarlar, bez, çaput bağlarıyla kuşatılan bu yerler (Hamamönündeki eski mezarlık, Etnografya Müzesi, Türk Ocağı çevresi vb.) tamamen kaldırılmış; yerlerini binalar, apartmanlar, dernekler ve okullar almıştır.

Bu 30 yıl önceki mezarlara bez, iplik bağlanıyor; genellikle adanıyordu. Dua olarak da Elham ve üç İhlas okunuyor ve türlü türlü istekler ve dilekler için ziyaret ediliyordu. Bilhassa cami ve türbeleriyle günümüze intikal edenlerden ilgi ve ziyaret dereceleri farklı olan bu yerler arasında Hacı Bayram Veli Türbesi ve çevresinin, İstanbul'un Eyüp ziyareti kadar olmasa da şehrin şartları içerisinde, diğerlerine kıyasen en fazla ilgi çektiğini ve bir kısım halkın ona daha çok inanıp bağlandığını belirtirken, diğer türbe ve ziyaret yerlerinden daha çok onun üzerinde duracağımızı ifade etmek isteriz.

"Türkiye'nin Sıhhi ve İçtimai Coğrafyası Ankara Vilayeti" adlı eserin bahsettiği Namazgâh mevkiindeki Uzun Dede'nin bulunduğu yer, Etnografya, Türk Ocağı çevresine rastladığından burada böyle bir türbe ve ziyaretgâhın kalmadığını da açıklamak isteriz. Keza Prof. Ahmet Hamdi Tanpınar'ın, Evliya Çelebi'nin tam bir inançla zikrettiği Erdede Sultan adlı yatırı aradığı, bunun Kuşbaba adlı bir yatır olabileceği fakat onun da Yeni Hal civarındaki okulun (o okul da oradan kaldırılmıştır) altında kalmış olabileceği, bu itibarla çok aramasına rağmen bu yatırı bulamadığı[2] hakkındaki düşüncesini naklederken, Ankara'nın, şimdiki Işıklar Caddesi çevresinde büyük bir yangına uğradığı (1917), ayrıca Cumhuriyet çağında da şimdiki hâlin bulunduğu yerle, Anafartalar, eski adları ile Tahtakale, Balıkpazarı ve Karaoğlan yakınlarında birçok tarihî eser, mescit, türbenin yanmış olduğunu kaydetmek yerinde olur sanırız.

Otuz yıl kadar önce, eski, Tahtakale denilen semtin, Kerestecciler yakınında Kurtbaba Türbesi vardı. Yakınlarda yıktırılan İnkılap (Devrim) ilkokulu ile Hal binası arasına, yola veya yolla bina arasındaki bir yere rastlayan bu türbe, Ankara'nın büyük yangınlarından ikincisi olan Tahtakale yangınında yanmıştır.

---

1 Mübarek Galip, Ankara, Birinci Kısım-Kabristanlar-Mescitler-Camiler, T. C. Maarif Vak. Hars Dairesi Neşriyatından: 2, İstanbul 1341, Matbaai Âmire.

2 (Prof.) Ahmet Hamdi Tanpınar, Beş Şehir, Ankara 1946, T.C. Ziraat Bankası Matbaası. s. 13-14.

Üstü kapalı idi. İçeri girilip namaz kılınırdı. Huysuz, bağırıp çağıran, söz dinlemeyen aksi çocuklan oraya götürerek türbeye kapatırlardı. Beş dakika bıraktıktan sonra çıkarırlardı. Mum adanır, mum dikilirdi. Bez, iplik bağlayanlar da olurdu. Bu türbedeki zatın adı Kuşbaba değil Kurtbaba idi. Halk öyle bilirdi.

Prof. Ahmet Hamdi Tanpınar'ı, Erdede Sultan'ı araştırmaya sevkeden sebebin Evliya Çelebi olduğu anlaşılıyor. Evliya Çelebi Hacı Bayramı Veli'yi ziyarete gidiyor. Orada hatmi şerifi tamamlıyor. Dönüşte bir ihtiyarla karşılaşıyor. Bu zat, kendisini neden atladığını soruyor ve ziyarete çağırıyor. Bu zatın türbesi Tahtakale'de Odunpazarı semtindedir. Evliya Çelebi bu macerasını etrafıyla anlatır.[1] Ersultan "Güleşçiler tekkesinde ve Sultan Muradı Râbi huzurunda pehlivanlara duacılık ederken 'Engürü'de Eryatar, Rum da Sarı Saltuk' demez miydik? İşte Engürü'deki (Ersultan) benim, diyerek, Erdede Sultan'ı ziyarete çağırıyor (s. 433). Ersultan kubbeli bir türbededir. Evliya Çelebi, "Kabri şerifinin sandukası olan yeşil sof ile yazılmış zarfının altına girip Himaye Ersultan Himayal, dedim." diyor. Onunla selamlaşıyor, kendi üzerinden ter boşandığını söylüyor (s. 435) ve onun asıl adının Mahmut olduğunu bildiriyor (s. 437).

Yukarıda bahsettiğimiz ve büyük bir yangınla ortadan kalkan Tahtakale semtinde, Tahtakale Hamamı (şimdiki Hal binası çevresinde), odun pazarı veya sonraları Keresteciler denilen mahalde bulunan türbe, o çevrenin en meşhuru idi. Kurtbaba Türbesi orada idi. Bunun Ersultan'a ait olması muhtemeldir. O yangından kurtulamamıştır.

Ankara'da çoğunun tarihçesi belli, başlıca şu türbeler vardır: Ahi Şerafeddin, Canabi Ahmet Paşa, Hacı Bayram Veli, Karacabey, Taceddin Sultan, Öksüzce Baba, Kesikbaş, Sinan Paşazade Abdullah ve Karyağdı.[2] Bunlara biz, adakla ilgisi olduğundan şunları da katabiliriz: Şeyh İzzeddin, Kul Derviş Dede, Tezveren Dede, Yürüyen Dede, Mamak'ta Karaağaç Dedesi (Altıağaç Dedesi) ve Hüseyin Gazi Dağı'nda Hüseyin Gazi ve çevresindeki ziyaret yerleri...

Önce Ankara ve çevresinde kullanılan adakla ilgili atasözleri üzerinde duracağız.

---

1 Evliya Çelebi, Evliya Çelebi Seyahatnamesi, İkinci Cilt, İlk tabı, İstanbul 1314, Dersaadet İkdam Matbaası, s. 433, 434, 435, 436, 437.

2 İslam ve Türk Ansiklopedileri, Salnameler, Mübarek Galip'in Ankara adlı eserleri (I. Kısım, Kabristanlar, Mescitler, Camiler); İkinci Kısım kitabeler.Nurettin Can Gülekli'nin "Ankara" adlı eserleri. Evliya Çelebi, Seyahatnamesi, İst. 1314, C. 2. s. 427, 438. Kâtip Çelebi, Cihannüma, (1145 = 1732) S. 633

Ankara'da Adakla İlgili Atasözleri:

Yüzyıllardır, Türk halkının dilinde ve şuurunda yer alarak günümüze kadar gelmiş bulunan ve toplamı 10.000'i aşan atasözleri bize çeşitli konular arasında adak hakkında da üzerinde durulmaya değer bilgi vermektedir. Bu bilgi:

a) Adağın, Türk'ün dilinde yüzyıllarca önceden beri yaşadığını gösteriyor.

b) Adak kelimesinin Türk halkı ağzında nezir kelimesine tercih edilir bir durumda ve daha yaygın, gündelik hayatta kullanılır olduğunu da belirtmiş oluyor.

c) Türk halk düşünürlerinin bir cümle ile bu konuda ne derece derin bir tahlil ve tenkitte bulunduklarını ortaya koyuyor:

1. Adamanın karşılıklı bir iş olduğu, 2- Çok bol adandığı hâlde az verildiği, adağının yerine getirilmediği veya getirilmesinin güç olduğu veya adamanın kolaylığı, ödemenin zorluğu, 3- Adamakla kesin bir sonuç alınamayacağı. Bu fikirleri ve Ankara'da kullanılanları aşağıya naklettiğimiz atasözleri tam bir açıklık ve kuvvetle anlatmaktadır:

1. Ada bana adayım sana.[1]
2. Adadığı çok verdiği yok.

---

1 Türk Atasözleri, Derleyen: Mustafa Nihat Özön, İst. 1952, İnkılap Kitabevi, Yeni Matbaa, s. 6. I, II, III, IV, V, VIII sayılı atasözleri, bilhassa Şinasi, Ahmet Vefik Paşa, Ebüzziya'dan derlenerek bir araya getirilmiştir. 8257 atasözünü ihtiva eden bu kitapta, Şinasi'nin (1826-1871), 1858 yılında hazırlayıp 1863 yılında birinci, 1870 yılında ikinci defa basılan Durub-ı Emsal-i Osmaniye ve Ebüzziya Tevfik (1848-1913)'in yeni gayretlerle geliştirdiği, Şinasi'nin ilk basımda 1800 kadar atasözü ve deyim derlemesini, ikinci basımda atasözü ve deyim sayısını 2500'e çıkarabilmesine rağmen Ebüzziya atasözü ve deyim sayısının 4000'i aşan derlemeleri; Veled Çelebi İzbudak'ın 1480 (H. 885) yılında yazılmış, Atalar Sözü (1936 yılında yayınlanan, 695 söz ihtiva eden kitap; Selim Nüzhet Gerçek-Kırımlı Sadi'nin yayınladıkları, Atalar Sözü, İst. 1939, Kanaat Kitabevi, 4900 kadar, deyim ve atasözü ihtiva eden (Ahmet Vefik Paşa ve Ebüzziya yayınları kaynak olarak alınan eser, (M. N. Özön, ad olarak Selim Nüzhet Gerçek'i almış Osman Peremezci'nin 1940 yılında bastırdığı "Atalar Sözü" 7000 den fazla, Hamdi Akverdi (Hamdi Akverdi, Halk İçin Atalar Sözüne Tatbik Edilmiş Ruhî Bilgiler-Psikoloji bakımından bir inceleme olan bu kitapta tahlili yapılan seksene yakın atasözünden, Hasan Çekli ve Mehmet Dobada'nın 1945 yılında yayınladıkları "Atalar Dilinden" adı altında yayımlanan 2400 atasözünden kaynak olarak faydalanılmış ve bunlardan derlenmiş olmasına rağmen bir noktanın açıklanması gerekmektedir. Mustafa Nihat Özön, yukarıda adı geçen kitabında Ebüzziya Tevfik'i bir naşir, bir tâbi olarak göstermekte ve "üçüncü defa bastırdığını öne sürmektedir. Aynı zamanda, M. N. Özön, Önsöz, s. X. da, Ebüzziya'nın bu bastırdığı eserdeki atasözü ve deyim sayısını da 4004 olarak kaydediyor. Yalnız bu bile, Ebüzziya'nın üçüncü defa basımla yetinmediğini ispat eder. Ayrıca Fevziye Abdullah Tansel, İslam Ansiklopedisi, C. 4. s. 100-103; 103. sayfada "Durub-ı emsâl-i Osmaniye (Şinasi ile müşterek)" olduğunu yazmaktadır.

3. Adamakla deniz tükenmez.
4. Adamak ile mal tükenmez.
5. Adamakla mal tükenmez, Hak saklasın ödemekten.
6. Adamakla mal tükenmez, Hak saklasın vermekten.[2]

Bu hususta Ankara Millî Kütüphane 1955, A 1208'de kayıtlı eser üzerindeki inceleme, Fevziye Abdullah Tansel'i teyit etmektedir: Şinasi, Ebüzziya, Durûb-ı Emsâl'i Osmaniye, 4004 adet emsali hâvidir. 3. temsili, Kostantiniye 1302, Matbaai Ebüzziya, Tâbi Ebüzziya, "İfadei mahsusa kısmen de Şinasi merhumun eseri tertibi olan işbu (Durub-ı emsal-i Osmaniye) mecmuası birinci defa 1280 ve defai saniyede bazı ilâve ile 1287 senelerinde 'Tasviri Efkâr' matbaasında tab olunmuş idi." diyor. Ve "tarafı âcizanemden nısfına karib camiin mütehadilisi olan usule "uyarak, kendisinin yarı yarıya ilavede bulunduğunu yazıyor. Şinasi'nin kitabı 329 sayfa olmasına rağmen Ebüzziya ve Şinasi'nin müşterek kitabı, 510 sayfadır. Ebüzziya bu eserde kendi ilave ettiklerine (§) içinde gösterilen işareti koymuştur. Bahsettiğimiz eserde "Adamak ile mal tükenmez." (sayfa 15) atasözünü buluyoruz. İşaretsiz olduğuna göre Şinasi'nin yayınladığı kitaptan aynen alınmıştır. A. V. Paşa'nın (1823-1891), Müntehabat-ı Durub-ı Emsal-i Türkiye (M. N. Özön, Türk Atasözleri s. X.) da zikrettiği, A. V. Paşa'nm Bursa'da bulunduğu (1879) sırada, hazırlanış tarihi bakımından bir hayli eski olması gereken bu kitabında 4300 atasözü bulunduğu bilhassa belirtiliyor. İslam Ansik. C. I, A. V. Paşa, Ahmet Hamdi Tanpınar, s. 207-210. da bu hususta bir bilgiye rastlanılmıyor. N. Sami Banarlı, Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, s. 332 de: Ahmet Vefik Paşa'nın "Atalar sözü isimli, darb-ı mesel mecmuası" olduğu, kaydedilmekte ve "Paşa, bu eserinde 6-7 bin darb-ı mesel toplamış ve bunları oldukça muntazam bir harf sırası ile tespit etmiştir. Eser, Türk Darb-ı Meselleri üzerinde işleyecekler için zengin bir kaynak durumundadır." denilmekte ve (I) sayılı notta ayrıca şu bilgi verilmektedir: "Ali Emîri ve Türkiyat Enstitüsü kütüphanelerinde matbu nüshası bulunan ve üzerinde sahibinin ismi yazılmamakla beraber Ahmet Vefik Paşa'ya ait olduğu bildirilen darb-ı Mesel mecmuası, Müntehabat-ı durub-ı emsal ismini taşımaktadır." (s. 332, 333). Hamit Zübeyir Koşay, Etnografya ve Folklor Klavuzu adlı kitabındaki Atasözleri hakkındaki bibliyografyada, Müntahabat-ı Durûb-ı Emsal: Atalar Sözü, İstanbul, demekte, ilk sırayı buna vermektedir.

1 Şinasi, Durûb-ı Emsal-i Osmaniye, Tanzimi 1268, S. II.

329 sayfa olan bu kitap alfabetik (elifbe) sırasına göre düzenlidir. Bazılarının Arapça, Farsça, Fransızca mukabilleri tercümeleriyle beraber metne ilave edilmiştir. Bu kitapta, emsal, ıslahat, tabir ayrılmadan alınmıştır. Ebüzziya da bu usulü bozmuyor.

Derleyen (önsöz yazan) Naki Tezel, Türk Atasözleri, I- Türk Folklor Araştırmaları, C. 4. S.73. Ağustos 1955. Türkiye'nin diğer yerlerini olduğu gibi Ankara'yı bilhassa açık şekilde ifade ederek, buradaki Atasözlerini de derlemeye çalıştığını söyleyen Naki Tezel, "II-Adamakla mal tükenmez." atasözünü, 730 atasözü arasında buluyoruz. C. 4. S. 77 de tamamlandı. Bu atasözleri arasında nezir ile ilgili, nezir adıyla yazılı olanı yoktur. Naki Tezel'in 1943 yılı derlemeleri arasında, adakla ilgili olanı yoktu. Naki Tezel, Türk Atasözleri, Çığır, C. 12, 13, C. 13. S. 123, Ankara 1943, 773 atasözü, üç sayı yayınlandı.

2 M. Halit (Bayrı), İstanbul'da Derlenmiş Atasözleri, Halk Bilgisi Haberleri, C. 2. S. 21, 22, s. 213-217. Halit Bayrı'nın bu derlemeleri, S. 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 33, 40, 96, 97 ve nihayet C. 9. S. 98'de nihayete ermiştir. C. 2. S. 21, 22, s. 214: "Adamak kolay, vermek zor. Adamakla mal tükenmez, Hak saklasın vermekten". Mehmet Halit Bayrı, İstanbul Folkloru, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1947, Türkiye Basımevi, eseriyle derlediği atasözlerini bir araya getirmiştir, s. 34-51. Adakla ilgili iki atasözünü aynen burada da buluyoruz. Allah'la ilgili olanlar arasında "Allah'la kulun arasına girilmez, s.46. Ne gelirse kula Hak'tan gelir. Ne istersen Allah'tan iste." gibi dikkate değer atasözleri ayrıca konumuzla başka yönden ilgi göstermektedir. Böyle atasözlerine, muhtelif derlemelerde de rastlıyoruz.

7. Adamak kolay, vermek zor. [1]
8. Adamakla pilav pişse deniz kadar da yağ benden.
9. Adamakla mal bitmez, hak saklasın vermeden.[2]
10. Uyuz adağı çapa yatağına olur.[3]
11. Adama ile mal mı tükenir?[4]
13. Adadığı çok verdiği yok.[5]

Ankara ve çevresinde, "Adamakla deniz tükenmez; adamakla mal tükenmez; adamak kolay vermek zor." atasözleri daha yaygın durumdadır. Soruşturmalarımızda daha ziyade bunların

---

1 Aynı eser.

2 Derleyen: Mustafa Berke, Kırım Atasözleri, I. T. F. A. C. 2. S. 25. s. 395. Kırım Atasözlerinden bu seride 2000 kadarı yayınlanmıştır. Türk F. A. C. 3. S. 71 de. 13 sayı tefrika edildikten sonra sona ermiştir. Şinasi, Ahmet Vefik Paşa, derlemelerindekine pek yakın olan bu atasözü de adak sözünün Türkler arasında yaygın olduğunu göstermektedir.

3 Prof. Dr. A. Süheyl Ünver, Türkiye'de Cilt Hastalıklarına Müteallik Halk Bilgi Ve Tedavileri: Uyuz Hastalığı Hakkında Darbı Meseller, Halk Bilgisi Haberleri, C. 7. S. 75. Ocak 1938, s. 55.

Türk-î Durub-ı Emsal, 168 sayfa. Birisi Ankara Millî Kütüphanede, 1946/A/861 de ve diğeri 1955 A/610 da yazarı ve basın tarihi yazılı olmayan, yalnız 1946 A/861 numaralı olanın kapak kâğıdının ilk sayfasında Arap harfleri ve el yazısı ileTürk-î Durub-ı Emsal, Matbaa-i Âmire 1288, yazılı olan bu eserin 5. sayfasında: Ada bana adayım sana; adamakla pilav pişse deniz kadar yağ benden; adamakla mal tükenmez hak saklasın ödemekten; atasözleri kaydedilmiştir. İçerisinde atasözleri, kinaye, tabirleri de ihtiva den 168 sayfalık bu eserde 3500 kadar atasözü alfabe sırasına göre derlenmiştir. Adnan Cahit Ötügen, atasözleri bibliyografyası kitabiyatı ile ilgili dikkate değer çalışmasında, atasözleriyle ilgili muhtelif kitaplar hakkında etraflı bilgi vermektedir. Adnan Cahit Ötügen, Darbı Mesel Mecmuaları Kitabiyatı, Atsız Mecmua, S. 12.1932), bu inceleme Atsız Mecmuasının 17. sayısında tamamlanmıştır, s. 112-121. Bu incelemede, Durûb-ı emsâl'i Osmaniye: Şinasi-Ebüzziya, olarak yazıldığı gibi bilhassa, bu incelemenin sonunda (Haşiye) işaretiyle aşağıdaki açıklamayla Ahmet Mithat Efendi'nin "Durub-ı Emsâl-i Türkî"sinden matbu kapaklı bir nüsha bulduğunu yazmakta ve "Buradaki kayıttan eserin 1288 de Matbaai Âmire"de basıldığı anlaşılıyor, demekte 12 sayılı Atsız dergisinde çıkan yazısının tertip hatası yüzünden karıştığını, Ahmet Mithat Efendi'nin eserinin "1288 de", bunun Londra-Davis Tab'ı hicrî 1295'te çıkmıştır" demektedir. Millî Kütüphanede derleyen şahsı belli olmayan incelediğimiz eser de bahsettiğimiz zata ait olabilir.

4 Mehmet Ferit, Saadettin Nüzhet, Konya Vilayeti Halkiyat ve Harsiyatı, Konya 1926, Konya Vilayet Matbaası, s. 16. (58. ve 61. atasözleri). "Darbımeseller" başlıklı bu derlemede 2057 atasözü vardır.

5 Aynı kitap. Dehri Dilcin, Bekşîoğlu Şemsettin, Hikmet Turhan Dağlıoğlu, Selâhattin Arıkan, Prof. Mahmut Ragıp Gazimihal, Ziya Günalp, İ. Hilmi Soykut, Şemsi Yastıman, Muzaffer Uyguner, Sait Uğur, Mehmet Önder, Ferit Birtek, (En Eski Türk Savları, Divanı Lügat-it Türk'ten Derlemeler), Dr. Hâmit Koşay'ın atasözleriyle ilgili kitap, makale ve derlemelerini gözden geçirdiğimiz hâlde adakla, ilgili bir atasözü üzerinde durmadıklarından burada bahsetmiyoruz. Bunları bibliyografya kısmında zikredeceğiz. Hatta Necip Âsım'ın, Atalar Sözü Ve Osmanlı Tarihi ve Eski Savlar; Ahmet Rıza'nın, Türk Atalar Sözü adlı, makale ve kitapları değerli olmakla beraber burada üzerinde durmayacağız.

bilindiğini ve bunların da saygıyı gözden kaçırmayan bir tarzda kullanıldığını, adak işinin saygılı bir mahiyete sahip bulunduğunu tespit ettik.

Veled Çelebi İzbudak'ın 1936 yılında yayınladığı, 500 yıl kadar önceki sözler[1] arasında bugün kullanılanlar çoğunluğu teşkil etmektedir. Bu kitapta adakla ilgili bir söz bulunmaması, 695 atasözü gibi mahdut sayıdaki sözleri derlemiş olması sebebiyle açıklanabilir.

Adakla ilgili atasözlerine günümüzün yakın birçok araştırmalarında rastlanılmaması, temas edilen şahıs, çevre ve bu konu ile yetki kadar, adakla halk nazarında gösterilen saygı veya çekinme, ona dokunmama durumunu da sezmek mümkündür. Bunu başkaca yorumlamak pek isabetli olamaz düşüncesindeyiz. Zira adayan, adağını yerine getirmeyi kendisi için çok önemli bir ödev olarak tanımakta, gecikme hâlinde acı, üzüntü duymaktadır.

Ankara'da Adaklar:

Ankara ve çevresindeki adak ve adak yerlerini açıklarken, önce yatır, evliya, türbe,ağaç, taş, kaya, mağara, kuyu, minare, tekke vb. gibi bir yerle ilgisi olmayanlardan başlamak istiyoruz:

Baca Adağı :

Gece yarısı mutfak bacasına gidilerek baş, bacanın içinden gökyüzüne kaldırılıyor ve Allah'tan bir dilekte bulunuluyor. Ne dilerse o olurmuş. Yalnız bu arada 700 defa besmele çekiyorlar. Bu adak yerine geçiyor. 700 besmeleyi yanlışsız çekmek için 99, luk bir tespih kullanılıyor. 7 X 99 = 693. Ayrıca 7 defa daha çekilerek bu 700 e tamamlanıyor. Aynı zamanda bacaya da aralıksız üfleniyor.

Burada muradın yerine geleceğine dair kesin bir inanç vardır. Adağını, 700 besmeleyi derhâl ortaya koyuyor. İleride de göreceğimiz gibi bazı adaklar, adamak suretiyle murat yerine geldikten sonra yerine getiriliyor. Bazıları dilekle beraber veya ondan az sonra (dileğin gerçekleşmesini beklemeden) yapılıyor. Mum yakma, tuz dökme vb. gibi.

Bacada dilekte bulunmak ve 700 defa besmele çekmek ve üflemek kadınlar tarafından yapılmaktadır.

---

1 Hazırlayan: Veled İzbudak, Atalar Sözü, T.D.K. İstanbul 1936. Devlet Basımevi.

Dörtyol Adağı:

Gece yarısı dört yolun kavuştuğu yere gidiliyor. Niyet neyse orada dört yolun birleştiği yerde Allah'tan dilek dileniyor.

Her çeşit dilekte bulunulabiliyor. Bu arada sadaka, kurban adanabiliyor. Bu yer kutlu bir yer gibi benimseniyor ve ne istenirse olacağına inanılıyor. Gene bu çeşit dilek ve adakta bulunanlar kadınlardır. Çoğu zaman birkaç kadın beraber gidiyor. Yalnız gece yarısı ile gün ışımadan önceki zamanlarda dört yol adağı olabiliyor.

Baca adağı ile bilhassa dört yol adağı dikkati çekecek bir şekilde fazla değildir. Bununla beraber vardır, yapılmaktadır.

Helva Adağı:

Dualardan sonra helva pişirilerek evin içindeki dört köşeye, odaların köşe taraflarına azıcık helva (birer lokma kadar) konuluyor.

Bu maksatla yapılan helva başka kimselere dağıtılmıyor. Murat ve adak adanarak öteye beriye konuluyor. Helva katiyen yenilmiyor. Bu adakla muradı yerine getiriliyor. Bu türlü dilek ve peşin adakta bulunan, konulan helvanın kimin işine yaradığını bilmiyor. Adayan bundan tamamen bilgisizdir. Ancak bazı kimseler, gözlem ve inceleme maksadıyla araştırmamızdan uyanıklık göstererek, bir şeyler sezinleyerek benden bilgi almak, bunun sebebinin ne olduğunu öğrenmek istediler. Dinler tarihi ile ilgili olarak tahlilini yaptığımızı söylediğimiz zaman inandılar ve hayretlerini de gizlemediler.

Burada dikkati çeken bir nokta da bazen dilek, murat yerine gelinceye kadar helvanın köşelerde bırakılışı, niyetin gerçekleşmesi hâlinde süpürülmesidir.

Şeker Adağı:

Herhangi bir niyette bulunan kimse, şeker üzerine adakta bulunuyor. İsteği yerine gelirse kadınlardan ibaret bir toplantı vücuda getiriyor. Bu toplantıda şeker dağıtıyor (Kesme şeker de olabilir). Herkes birer şeker yiyor, oradan da her muradı için ayrıca bir şeker alıyor; muratlar fazla ise şeker de ona göre artıyor. Alınan şekere bir dua okuyor. Sonra o şekeri, adağı olana kadar münasip bir yerde (mesela evde) saklıyor. Muradı olunca o da öyle şeker dağıtılan bir toplantı yapıyor. Her çeşit murat için bu toplantı olabiliyor.

Süt Adağı; Süt Adak Mevlidi:

Sütlü adak mevlidinde şeker yerine fincan veya bardakla süt dağıtılır. Mevlid okunması sırasında Hazreti Peygamber'e saygı gösterilmek üzere ayağa kalkıldığında herkes bir dilekte bulunuyor ve bu dileğiyle ilgili olarak herhangi bir parayı bir mendil içerisine sarıyor; bu anda dileği olursa bir sütlü mevlid okutmayı adıyor. Bu mendile veya beze sarılı parayı dileği gerçekleşinceye kadar evinde bir yere asılı bırakıyor. Muradı olunca bu parayı mutlaka bir fakire veriyor. Murat çeşitlidir: Evlenmek, kolay doğum yapmak, çocuk sahibi olmak ilk başta gelen isteklerdir.

Bu süt adağını kadınlar ilgiyle devam ettirmektedirler. Yaş, kültür konu değildir. Tahsili olmayan, tahsili orta, lise, fakülte olan, genç, ihtiyar, her seviyede kadın, kız bu sütlü adak mevlidine katılıyor. Kendisi namına olmasa bile başkası için dilek ve adakta bulunabiliyorlar. Yalnız daha önce, dileği olanlar arasında bir anlaşma ve böyle bir muratta bulunma ve adağını yerine getirme için söz birliği oluyor. Kızının kısmetinin açılması, evlenmesi için bir anne, adakta bulunmuşsa bunu kızından saklayabiliyor.

Zekeriya Sofrası Adağı:

Şabanı şerifin içinde Zekeriya sofrası kuruluyor. Önce hiç kimseyle konuşulmadan, kimseyle görüşülmeden geliniyor. Allah rızası için iki rekât namaz kılınıyor.

Sofranın kurulma zamanı akşamla yatsı arasıdır. Konuşmamak, Zekeriya sofrası başına oturup mum dikinceye kadar devam eder. Sofranın açılması ve mum dikilmesi zamanı da yatsıyı geçemez. Masa bulunmazsa, yoksa veya yemek yerde, sinide yeniliyorsa (1923-1930 yılları arasında yer sofrasında yemek yiyenler vardı) sofra sini üzerinde kuruluyor. Hâlen bu sofra masa üzerinde kurulmaktadır. Bununla beraber makbulü yer sofrasıdır.

Muhtelif yemişler, mevsimine göre meyveler, salatalık, dereotu, maydonoz vb. 41 çeşit yiyecek tamamlanıyor.

Önce kılınan iki rekât namazın ardından Kur'an-ı Kerim'in halkın deyişine göre Kâha suresi- İstanbul'da Zekeriya suresi diyorlar -19. suresi olan Meryem suresi okunuyor. Kâha denilmesi, birinci âyetteki (kâf, Hâ, Yâ, Ayn, Sâd) sebebiyle oluyor. Bu sure içinde Zekeriya ile ilgili ayetler bulunuşu, bağlantısı oluşu dolayısıyla, bilhassa Zekeriya adı geçen ayetler hiç kimseyle konuşulmadan okunduktan sonra herkes muradı ne ise dileyerek, evvelce aldığı, hazırladığı mumu, daha isteği yerine gelmeden sofraya dikiyor ve "eğer muradım olursa gelecek sene şaban ayında

böyle bir sofra kurmayı" veya "Zekeriya sofrası kurmayı adıyorum." diyor. İki niyet dilerse iki mum, üç niyet dilerse üç mum dikiyor. "Dileği ne kadarsa o kadar mum dikiyor. Böylece sofra üzerinde sıra sıra mumlar yanıyor. Niyetler tamamlanıyor. Herkesin niyet tutması, adaması tamamlanır tamamlanmaz 41 çeşitten ayrı ayrı yemeye çalışılıyor. Bir daha dua edilmiyor ve akşamla yatsı arasında, yatsı namazı okunmadan bu Zekeriya sofrasının adak faslı bitiyor.

Zekeriya sofrasına çağırılanlar mutlaka gitmeye mecbur değildirler. Niyeti olan, arzu eden gidiyor. Niyeti olmayanlar varsa bunlar da oraya hatır için gidiyorlar, mum dikmeyerek duruyorlar, yemiş, yiyecek yeme zamanında yemeye katılıyorlar.

Çocuklar genellikle götürülmüyor; zira susmak, konuşmamak bu sofranın şartlarındandır.

Zekeriya sofrasına iştirak, çağrı için belirli bir sayı ile sınırlama, buna mahsus, hususi bir davetli sayısı yoktur.

Şaban ayında Ankara'da hemen her mahallede birkaç Zekeriya sofrası kurulur. Bu sofrayı kuranlar, gelenler için bir kültür seviyesinden bahsetmek imkânsızdır. Türlü tahsil, meslek sahibi kimseler buna iştirak etmektedirler. Hatta bu suredeki ayetleri bilmeyenler, bunları bile yakınlarına rica etmekte, onlar da iki rekât namaz sırasında ilgili ayetleri okumaktadırlar. Bu şekilde hareket edenler içinde çeşitli fakültelere mensup, oralardan mezun kızlar, evli kadınlar vardır.

Bu âdetle ilgili olarak yaptığımız incelemede Ankara'da 1923 veya 1925'ten sonra bu âdetin göründüğü ve benimsendiği bazı Ankara yerlileri bunun "dışarıdan gelenler tarafından" getirildiğini ileri sürüyorlar. Bunun 15-20 yıldan beri çok arttığını, hele bir ara 1930-1941 yılları arasında bir salgın hâline geldiğini görüyoruz. Savaş yılları içinde 41 madde temininin güçlüğü gibi zamanlarda pek fazla kurulamamış ise de hâlen gene her semtte Zekeriya sofrası düzenlenmekte, rağbet bulmaktadır.

Eski Ankara'da kurulan sofralar kadınlar arasındadır. Genellikle kadın erkek aynı sofrada bulunmuyorlar. Okulda öğrenci olan genç erkekler bazen istisna teşkil edebiliyor.

Yenişehir veya Ankara'nın yeni semtlerinde kadın ve erkeğin birlikte, aynı Zekeriya sofrasında toplandığı işitiliyorsa da bu âdette cinsiyet farkına itina edildiği gözden kaçmıyor. Esasen bu çeşit adağa kadınlar daha çok meyillidirler.

İstanbul'da tespit edilen Zekeriya sofrası ile Ankara'da yapılan Zekeriya sofrası arasında bazı noktalarda ayrılık vardır.[1] Bursa ve İstanbul'da yapılan Zekeriya sofraları arasındaki farkları bu şehirler içerisinde belirteceğiz.

Burada Zekeriya sofrasının iki kişi tarafından müşterek olarak hazırlanabileceğini, yalnız bu birliğin 41 + 41 = 82 tabaklı olması gerekiyor.

Derder Sofrası :

Zeytinyağlı, mercimekli bulgur pilavı pişiriliyor. Önce herkes adak mumlarını dikiyor, sonra pilavı yiyor, üç İhlas bir Elham okunuyor. Genellikle, cuma günü öğleden sonra yapılıyor. 1967 yılında bu adak sofrası âdeti artmaktadır. Bilhassa kültürlü, üniversite mezunu kimseler bu adağa "Derder Sofrası"na katılıyorlar.

Herhangi Bir Yerde Yapılan Dilek ve Adak:

Bir şahıs herhangi bir yerde, herhangi bir murat için bir adakta bulunabiliyor. Dileği gerçekleşirse türbe veya camiye süpürge, mum (mum yerine camiye, hatta genellikle) ampul götürülüyor.

Müslüman Olma Adağı:

Doğu Almanya'daki Rus bölgesinden ailesinin Ankara'ya nakli olursa "İslamiyet'i kabul edeceğim." diyerek bunu adayan bir Alman kadını dileği gerçekleştiğinden Müslüman oluyor. Türk olan kocası için karısının Müslüman olması pek önemli sayılmadığından bunun üzerinde hiç durmuyor. Bu noktayı açıklamak isteyişimiz, kocasına yaranmak, onunla aynı dinden olmak gibi bir sebebin katiyen bu işe tesiri olmayışını ifadedir. Burada esas olan kadının muradına erip adağını, din değiştirme suretiyle yerine getirmiş olmasıdır.

Su Adağı:

"Ya Vedût, ya Vedût, ya Vedût, innehu, maksudum Sensin. Mâbûdum kulhüvallahi ahad. Bin bir isminle medet. Yetiş imdadıma ya Muhammed." şeklinde olan dua bir kâğıda yazılarak, muhakkak cuma günü seladan önce akan büyük bir suya (Ankara'da Baraj, Çubuk Çayı, başka yerlerde deniz de olabilir) atarken: "Elimi saldım ulu deryaya, yalvarırım ululer ulusu Mevla'ya, muradımı isterim önümüzdeki cumaya." deyip dua yazılı kâğıdı

1 Müşfika Abdülkadir (İnan), İstanbul Âdetleri (Peygamber yahut Zekeriya sofrası), Halk Bilgisi Haberleri C. 2. Sa. 19. Mayıs 1931.

suyun içine atıyor. O kâğıt kaybolup gidiyor. Bu su adağı: 1- Bir işte ilerlemek, yükselmek, 2-Sınıf geçmek, 3- Evlenmek, 4- Doğurmak, 5-Ev almak, gibi dilekler için daha fazla yapılıyor.

Adak yerine bu dua suya (kutlu bir anlam verilerek) atılmış oluyor. Bu hareket adak yerine geçiyor.

Başkasına kötülük için de aynı şekilde yapıldığı oluyormuş; bunu tespit edemedim.

Doğrudan doğruya Tanrı'dan dilekte bulunurken yapılan, namaz kılma, tespih çekme ve bu gibi hareketlerle muradının yerine gelmesi için yalvarma gibi davranışlarla adak arasında çok zaman bir bağlantı kurmak mümkün değildir. Bunları dinî bir ibadet ve niyaz saymak daha yerinde olacağından buraya nakletmek istemedik. Esasen bunlarda iki rekât namaz kılmak ve sonra murat ettiği işini aklından geçirmek ve sonra "dört ismi şerifi" bir tespih çekme (99'luk) arasında söyleme: "Ya Halimi, Ya Alimü, Ya Aliyü, Ya Azîm!" demek ve sonra dileğini Cenabıhak'tan dilemek, sunmak veya başka başka şekillerde, yine murat için bir tespih çekme ve: "Lâ havle velâ kuvvete îllâbillâhil aliyül azîm," Ya Kadîmü, Ya Daimü, Ya Kayimü" gibi Tanrı adlarını sayma ve sonra Ihlâs'ın: Ya ahadi ya Samedi" deyiş, "Allahümme Salli." okunuşu gibi hareketlerde adama ile ilgili bir fiil mevcut olmadığından bu çeşit dileklerden bahsetmeyeceğiz.

Ankara'da Türbeler, Mezarlarla İlgili Adak ve Adak Yerleri

Ahi Şerefeddin:

Aslanhane Mahallesi'nde Aslanhane Camii'nin karşısında bulunan bu türbeyi Ahi reislerinden[1] Ahi Şerefeddin, ölümünden 20 yıl önce yaptırmış olup[2] (Ölümü 1350, türbenin yapılışı H. 731, M. 1330), babası Ahi Hüsameddin'in (ölümü 1296) ölümünden 54 yıl önce vefat ettiği hâlde, türbeye konulurken, babası Ahi Hüsameddin,[3] kendi mertebesini oğlunun aşması üzerine ayağa kalktığı, oğlunun ise babasına karşı yere eğildiği ve sandukalarının bu şekilde kaldığı halk arasında söylenilen ve Mevlâna ile babası hakkındaki söylentilere bir benzerlik gösteren kimselerdir. Ahi Şerefeddin'in sandukasını orada görenler bunu teyit etmeye çalışmaktadırlar. Sanduka oradan Etnografya Müzesi'ne

1 Hasan Fehmi, Ahiler'e Dair Halktaki Bilgiler, Halk Bilgisi Mecmuası, C. I. S. I. Ankara 1928. s. 49-54.

2 Doç. Dr. Bahaeddin Ögel, Selçuk Devri Anadolu Ağaç İşçiliği Hakkında Notlar. Yıllık Araştırmalar Dergisi, I, Ankara Üniv. İlâh. Fak. Türk ve İslam Sanatları I Tarihi Enst. Yayını S. 5. Ankara 1957, s. 199-220.

3 Evliya Çelebi, Evliya Çelebi Seyahatnamesi, İst. 1314. C. 2. s. 437.

kaldırılmıştır; bu itibarla bu hususta bir fikir öne sürmek mümkün olamamıştır. Buraya kadınlar başta olmak üzere dilekte ve adakta bulunurlar. Dilekler muhteliftir. Adaklar mum ve Yasin suresidir. Nadiren de kurbandır.

Cenabi Ahmet Paşa:

Hapishane civarında olup Ulucanlar Mahallesi, Sinan Meydanı, Cenabi Ahmet Paşa Camii'nin sol tarafındadır. Bu camiye Yeni Cami de deniliyor. Kanuni Sultan Süleyman'ın sarayında yetişen[1] Cenabi Ahmet Paşa, Anadolu beylerbeyi olmuş, şiirler yazmış bu zatın ölümü H. 969 olup türbesinin yapılışı 1565 (H. 973) yılındadır. Burada cami yanında yalnız türbeyi değil bir depo olarak kullanılan bir tekke binasını da görüyoruz.[2] Burasının önceleri Mevlevihane olduğunu, tarikatların kaldırılmasına kadar Ankara Mevlevilerinin canlı bir merkezi[3] olduğunu biliyoruz.

Bu çevrede Mevlevi mezarlığı bulunmaktadır. Bu cami karşısında başka türbeler de vardır (iki tane). İkinci türbe ise üstü kiremitle örtülü adi bir oda biçiminde olup içinde tek bir mezar vardır. Kitabesine nazaran, mezar on dört sene emiri haçlık vazifesini yapmış olan İsmail Paşazade Hacı Esad'a aittir. Bu türbede yatan Hacı Esad'ın biyografisine ve babası İsmail Paşa'nın hangi İsmail Paşa olduğuna dair bir bilgiye rastlanmamıştır. (s. 215). Mezar taşının manzum kitabesinde "Şehadet şerbetini nuş eylediği" yazılıdır. Cenabi Ahmet Paşa hakkında 216, bilhassa 217. sayfada soyu sopu, işi hakkında bilgi verilmekte, onun Gürcü olup sıhhi sebeplerle şaraba tutkun olduğu da bildirilmektedir. Cenabi Ahmet Paşa[4] Türbesi'nin camlarını örten tellere birkaç bez bağlanmış olmasına rağmen hemen pek yakınında diğer bir türbe ondan çok daha fazla rağbete mazhar olmuş görünüyor. Burada adak mahalli olarak bu türbeyi belirtmek daha yerinde olur. Pencere demirlerine bezler bağlanmış olan bu türbenin içindeki mezarın baş ve ayak ucuna niyet taşları yapıştırılmıştı. Herhangi bir niyette bulunan, bu niyetinin olup olmayacağını hemen o çevreden aldığı ufak bir taşın mezarın baş ve ayak ucundaki taşa yapışmasıyla anlamak istiyor. Her çeşit dilekte bulunuluyor,

---

1 Adı geçen kaynaklar, Kamus-ul Âlâm, C. 3. s. 1838, 1839. Cenabi Paşa Maddesi.

2 Y. Mimar A. Saim Ülgen, Ankara'da Cenabi Ahmet Paşa Camii ve Türbesi, Vakıflar Dergisi, S. 2. Ankara 1942, s. 221-222.

3 Hikmet Turhan Dağlıoğlu, Ankara'da Cenabi Ahmet Paşa Camii ve Cenabi Ahmet Paşa, Vakıflar Dergisi, S. 2. Ankara 1942, s. 213-219.

4 Evliya Çelebi Seyahatnamesi, İst. 1314, C. I. s. 169. C. 2. s. 430. Peçevi Tarihi, İstanbul 1273, C. I. s. 37.

adak olarak en ufaktan başlayarak mum, fakire fukaraya sadaka, kurban (horoz, koyun) adanıyor. Bu taşlar üzerinde yapışmış olanlar öylece duruyordu. Buraya kadın ve erkek ziyaretçiler geliyor, kültür, yaş farkı mevzu bahis değildir. Bu sırada oraya gelen bir erkek, niyetini denemek üzere taş yapıştırmak istedi. Gelenler bunun yanılmadığına mutlak surette inanıyorlar. Taş (kireç ve tuğla) parçasıdır. Taşa bir dua okunacak olursa, daha doğrusu ağıza yaklaştırılırsa veya hafifçe tükürürlerse, çok zaman yapışmaktadır.

Sıra ile duran türbeler içinde, hakkında kesin hiçbir bilgi edinmek mümkün olmayan bu türbeye, keramet sahibi bir veli olarak bakılıyor; diğer türbelere biraz da nezaketen bir ödev ifa edercesine gidiliyor, asıl bu taş yapıştırılan türbeye inanılıyor.

Oradaki türbenin adı, yandaki caminin hocasından aldığımız bilgiye göre İsmail Hakkı Paşa Türbesi imiş. Bu türbe yandaki türbeden daha eskiymiş. Dr. Haluk Karamağaralı sanat tarihi bakımından aynı düşünceye iştirak etti. Bu türbenin daha eski olması gerektiğini söyledi. Mezar taşında 1171 olmasına rağmen Osmanlı devrinin ilk zamanları olabileceğini belirtti. Pencere kenarlarında mum izleri görülüyor.

Buradaki araştırmamız, zaman bakımından önelen şahsın sonrakilere nazaran adak merkezi hâline geldiğini, hakkında kerametler anlatılanın daha ziyade rağbete mazhar olduğunu, bir tarikata mensup olanın, müritler ve diğer taraftarlar tarafından ziyaret edildiğini ve böylece bir alışkanlık ve gelenek kurulduğunu gösterdi. Bundan başka aynı çevrede birkaç adak yerinin birden bulunabileceğini, fakat bunlardan birisinin diğerlerinden üstün bir rağbete mazhar olduğunu gösterdi. Bu düşüncenin ne derece isabetli olduğunu diğer adak yerlerinde de denetlemeyi benimsedik.

Hacı Bayram Veli:

Hacı Bayram Veli'nin[1] türbesi ve çevresi yalnız tarih bakımından değil, dinler tarihi, adak ve adak bakımından da Ankara'da

---

1 Abdülbaki Gölpınarlı, Bayramiye-Maddesi, İslam Ansiklopedisi, İst. 1949, Millî Eğ. Basımevi. C. 2. S. 423-426.

Abdülbaki Gölpınarlı, Melâmilik ve Melâmiler.

Bayram, Hacı Bayram-ı Veli-Maddesi, Türk Ansiklopedisi, C. 5. s. 474. Ankara 1952. Bayramilik-Maddesi. s. 475-476.

Bursalı Mehmet Tabir, Osmanlı Müellifleri, İst. 1333, s. 56. (Prof.) Mehmet Ali Aynî, Hacı Bayram Veli, İstanbul 1343, Evkafı İslamiye matbaası.

en önemli yerlerin başında gelir. Hristiyan[1] ve İslam seyyahları,[2] İstiklal Savaşı ve Cumhuriyet'in ilanından sonra 1923, 1924 yıllarında Atatürk tarafından da ziyaret edilen Hacı Bayramı Veli (Ölümü 1429 veya 1430)'nin 14. yüzyılın sonları ile 15. yüzyılın ilk yarısında Ankara'da Bayramiye tarikatını kurduğu ve elde birkaç şiirin ona ait olduğu belirtilen Hacı Bayram aslen Ankara'nın Solfasol köyündendir. Bu bilgi halk tarafından da bilinmektedir. Ankara'da şöhreti çok yaygın ve kerameti hakkında bol söylentiler olan bir zattır.

Ankara'nın en uzak mahallelerinden Hacı Bayram Camii'nin içerisinde höykürenleri seyretmeye (1925 yılından önce) gelenler çok olurdu. Caminin ortasındaki kırmızı halı üzerinde 15-20 kişi halka hâlinde dönerdi. Ortaya da şeyhleri oturur ve kumanda ederdi. Bayramiye tarikatından olmayan, vecde gelen, coşan hafızlar da buna girerlerdi. Caminin içinde birkaç sazın "düm düm" sesleriyle tempo tutulurdu. Dönenler el ele tutuşarak dönerlerdi: "Hu! Hu!" diye höykürürlerdi. Bu, cuma ile pazartesi geceleri akşam ve yatsı namazından sonra olurdu. Bej, lacivert cübbe giyerlerdi. Başlarında deve tüyünden keçe külah vardı.

Hacca gitmeden önce dümbeleklerle kafile hâlinde Hacı Bayram Veli'nin türbesi ziyaret edilirdi. Sonra İstanbul'daki Hazreti Eyüp Türbesi'ne ziyarete gidilirdi. Bunlar yapılmadan o hac makbul sayılmazdı.

Çilehane: Camideki minberin altında "Hacı Bayram-ı Veliullah"ın zikrettiği yer vardır. Etrafında (takriben 6 metre kadar yer altında) dört oda vardır (1.50 x 1.50 m.). Yerde yalnız hasır bulunuyor. Rutubetli, bozuk havalı, karanlık olan bu yer mumla gezilebiliyor. Evvelce (1925'ten önce) oraya kapanılarak 40 gün çileden geçiliyordu. Karanlıkta, mahrem olarak defi hacette bulunuluyor, hemen eski yerine dönülüyor, bu çile zamanında çok az gıda alınıyordu (birkaç zeytin tanesi gibi). Hâlen bir oda, adanan süpürgelerle, takunya, mum, ve ampullerle dopdoludur.

Lâlizade Esseyid Abdülbaki, Tarikat-ı Bayramiye-i Melâmiye, İst. 1156. Abdülbaki Lâlizade, Tarikat-ı Bayramiye'den Taife-i Melâmiyenin ananei istekleri beyanındadır.

Hocazade Ahmet Hilmi, Ziyareti Evliya, İstanbul 1325, Cihan Kütüphanesi Matbaası, s. 68.

Hocazade İbrahim Hilmi, Hadikatül Evliya, Hacı Bayram Veli.

F. Hüsrev Tökin, Bayramilik, Türk Düşüncesi, C. 7. S. 5. s. 46-50.

Mehmet Ali Okhan, Hacı Bayram Veli, Münakaşaları Münasebetiyle, Ankara, 1950, Biricik Basımevi.

1 G. de Busbeck, Kanuni Devrinde Bir Sefirin Hatıratı (Türk Mektupları), Serdengeçti Yayım: 5, Ankara 1953, İstiklal Matbaası, s. 37, 38, 39. Tekke ve dervişler, kerametler h. 106,107.

2 Evliya Çelebi Seyahatnamesi, C. 2. s. 428, 430, 433, 436.

1925 yılında türbe, tekke ve tarikatların kaldırılması veya kapatılması ile Hacı Bayram'ı ziyaret şeklinde ve adak tarzında başka türlü hareketlerde bulunulmaya başlanılmıştır. Bundan başka Ankara ve çevresinde türbelerin kapatılması, bazı yerlerde yıktırılması ile birlikte birçok söylenti, vaka tespiti mümkün olmuştur. Hacı Bayram Veli Türbesi içinde çok dikkate değer bir söylenti Ankara'da yayılmış, halkın ilgisi, sevgi ve inancı böylece muhafaza edilmiş oluyordu. Nezihe Araz'ın, "Anadolu Evliyaları" adlı eserinde bu hususta verilen bilgi daha şaşaalı bir şekilde, evvelce, şehrin bilhassa bu semtinde yayılmıştı:"Türbelerin kapatılması kararından sonra her yerde olduğu gibi oraya da bir kilit asılmış. Fakat sabahleyin erkenden yoldan geçenler, kilidi açılmış kapıyı arkaya dayalı görürlermiş. Alakalılardan biri, bu kapıyı elbet bir açan var diye iki polisi vazifelendirmiş. "Bekleyin sabaha kadar, gözetleyin, kim açıyorsa şu kapıyı, yakalayın." diye emir vermiş (Bu türbenin karşısında zaten polis karakolu vardı). Polisler, gün ışıyıp sabah ezanları okununcaya kadar bekleyip sohbet etmişler. Ortalık boz bulanık bir hâl aldığı demde, çıt demiş kapıdaki kilit açılmış, kapı ardına dayanmış ve az sonra türbeden o mübarek ve güzel yüzü ile Bayram Veli zuhur etmiş, şöyle etrafına bakınıp havayı kokladıktan sonra başlamış usul usul yürümeye... Polisler şaşkına dönmüşler. Birinin dili tutulmuş, öbürü durmadan arkadaşını tokatlamış. Bir daha kim bekler?.. Lakin o olmuş, artık ne kapı açılmış ne kilit, Hacı Bayram bir zaman ortalıkta görünmemiş...[1]

Ankara'da yola veya inşaat yerine rastlaması münasebetiyle bazı türbeler yıktırılırken birtakım söylentiler de şehre yayılmıştı. Ziraat Bankası çevresinde bulunan türbenin yıkılmasına emir veren ilgili zatın çıldırdığı, öldüğü ve türbeyi yıkma esnasında amelelerin, burası tekin değildir, diye itiraz ettikleri, nihayet tuhaf bir şaşkınlık ve bağırışla işi bırakıp kaçtıkları o yıllarda Ankara'ya yayılmıştı.,

Hacı Bayram Meydanı adının değiştirilmesi ile ilgili diğer bir vaka da vardır: Bir zat, "Bu meydanın adını değiştirelim, artık caddelerimizin başından Hacı külahını çıkaralım, buranın adı Ogüst Meydanı olsun." diye bir teklifte bulunmuş. Hacı Bayram sevdalılarından bir zatın da bu teklif pek fenasına gitmiş. O gece hiç uyumamış, sabahleyin de erkenden türbe kapısına gidip niyaza başlamış. Bir de ne görsün? Hacı Bayram Veli karşısında tebessüm ediyor, memnun: "Ne üzülüyorsun be oğlum! Her güzelliğin bir yok oluşu olduğu gibi her yok oluşun da bir kemali vardır. Allah adildir, bağışlar ve affeder, sen işine bak!" demez mi?

1 Nezihe Araz, Anadolu Evliyaları, istanbul 1958 S. 147, 148 (135-149).

Gerçekten aradan az bir zaman geçmiş geçmemiş, sokakların başından Hacı külahını çıkarmak isteyen o zat yürekler acısı bir ölümle ölmüş, çoluğu çocuğu darmadağın olmuşlar. Hacı Bayram adının kaldırılarak o caddeye Bayram Caddesi denildiği, sokak tabelalarının değiştirildiği bir vakadır. O meydana Ogüst Meydanı adı takılmış ve tabelalar oraya asılmıştı. Şikâyet üzerine bunlar tekrar kaldırılmış, Bayram Caddesi olarak kalmıştır.

Yukarıda ölümünü takiben ve yakın zamanlarda Hacı Bayram 'ın yeni kerametlerinin söylentisi, halkın saygı, merak ve inancını kuvvetlendiren sebeplerden olmuştur. Türbenin kapısı kilitlendikten sonra türbenin dışında durularak dua ve niyazda bulunmak gene devam etmiştir. Hatta adaklar devam etmiştir. Yaptığımız inceleme ve araştırmalar yasak suretiyle bir inancın giderilmesinin ve adama fiilinin önlenmesinin mümkün olmadığına dair ilk izlenimi vermiştir. Bundan sonra diğer adak yerlerinde yasak edilişi takiben adak yerleri ile olan ilgi ve ziyaret üzerinde dikkatimizi yoğunlaştırdık. Bununla ilgili fotoğraflar çektirdik.

Hacı Bayram Türbesi'ne, Hacı Bayram Türbesi kapatıldıktan sonra gelenler, kadınlar kadar lise ve fakülte talebeleri oluyordu. Genellikle etraflıca dinî bilgileri bulunmayan talebeler imtihan zamanlarında türbe kapısının önünde dua ediyor, dilekte ve adakta bulunuyorlardı. Evvelce kurban adağı cami civarındayken bu defa adak, evlerinde veya münasip başka bir yerde icra ediliyordu. Bundan başka ziyarete, murat ve adağa gelenler gece yarısı saat 12 ile sabah arasını tercih etmeye, mümkün mertebe pek fazla dikkati çekmemeye, sağa sola göz atarak yaklaşmaya çalışıyorlardı. Bu suretle olan ziyaretlerde sinsilik, çekingenlik ve biraz süratle bu inancını yerine getirmek olayı cereyan ediyordu.[1]

Gece yarısını müteakip başlayan, sabaha kadar devam eden ziyaretlerde, ziyaretçi şu şekilde dileğini belirtiyordu: "Ya Rabbi, senin himmetinle, Hacı Bayram Veli (bazen Hazreti de ilave ediliyor, bilhassa kadınlar tarafından) yüzü suyu hürmetine, ben sınıfımı geçeyim. İşimi rast getir. Senin (Hacı Bayram Veli için) himmetinle, yardımınla, benim bu muradımı ihsan et!.." İnançla gidenin bu andaki düşünce ve psikolojisi şöyle ortaya çıkar: Hacı Bayram ermiş, Tanrı katında mertebesi yüksek olduğundan, kendisi doğrudan doğruya bir dilekte bulunursa bunun olamayacağına inanıyor; Hacı Bayram'ın Allah'a daha yakın olması sebebiyle, onu arada vasıta kılmak istiyor. Ziyaretçi, korku, heyecan ve tutkunluk içerisinde bulunduğu, böyle bir psikolojik durum arz ettiği zaman, zahmetle dilekte bulunabiliyor.

1 1924-1949 yılları arasında Hacı Bayram semtinde ikamet etmiş bulunuyoruz.

Önceleri (türbelerin kapatıldığı zamanlarda) ziyaretçiler, muratlarını türbe içerisine girmemekle beraber kapı ve pencere dışında arz etmek istiyorlar; bunun için de Hacı Bayram Veli Türbesi'nin mermer olan kapısının kenarına, yanlarına, pencere yanlarına dileklerini (çok zaman kurşun kalemleriyle) yazıyorlardı. Hatta buralara beyitler, kasidelerden parçalar karalanıyordu. Bu dilek belirtmeden bir örnek veriyoruz: "Ya Hazreti Pir, senin kapına geldim, yalvarıyorum, benim muradımı senin yardımınla bana ihsan et, ver." Bu tarzda başlayanlar arasında "Sınıfımı geçeyim, sana mum getireyim." diye yasak olduğu zamanlarda bile yazılıyor ve gene yasak olduğu zamanlarda pencere kenarına, deliklerine mum koyuyorlardı. Bazılarının mumları yaktığı da oluyordu. Polisler daha titiz davranarak hiç olmazsa mum yaktırmamaya çalışıyorlardı.

Bir ramazan günü öğleden sonra, yıllarca kapalı kalan türbenin içerisi çok toz olduğundan müezzin türbeyi silmek, temizlemek maksadıyla açınca halk fırsattan faydalanarak türbeye hücumla içeriye giriyorlar. Baştan başa toz toprak olan bu yere hücum eden halk, bu tozları, sandukanın kenarındaki yüksekliği insan boyunu geçen demir parmaklıklara, ellerinin yetiştiği yere kadar uzanarak aldıkları tozu ellerine, yüzlerine, üstlerine sürmüşlerdir. "Onun mübarek tozu!" demişlerdir. Bekçiler, polisler, bazı şahısların bağırmalarını, haykırmalarını önlemeye çalıştıkları hâlde bu büyük karmaşa önlenememiştir. Ramazan dolayısıyla çok kalabalık olan cemaatin arkası kesilmek şöyle dursun, içeri girmek için hücum edenler artmıştır. Türbenin hemen karşısında polis karakolu olduğu ve polisler koşuştuğu hâlde buna mâni olunamamıştır. Türbeye hücum ederek girenlerin çoğu kadınlar olmuştur. Bunlardan 61 yaşlarında, İslamiyet hakkında bilgisi olan dindar bir hanımla görüştüm. Vakanın 1938-1941 yılları arasında geçtiğini, yılını kesin olarak hatırlayamadığını anlattı. Araştırmalarımıza göre bu vaka aynen bu şekilde olmuştur.

Türbelerin kapanma tarihinden sonra türbe kapı ve pencere kenarına murat yazma çoğalmıştır. Bu, yüzlerce yazı türbenin onarılması ve boyanması sırasında temizlenmiştir. 1947 yılında Türkiye Anıtları Koruma ve O. Y. Derneği tarafından onarıldığına göre bu tarihlerde temizlenmiş olacaktır. Bunu takip eden yıllarda türbe cami ve çevresi onarılmıştır.

Hacı Bayram Veli Türbesi'nin açılışı ile bu âdet kalkmıştır.

Dinî ziyaretten başka bilhassa murat ve adakla ilgili çok geniş bir sahası olan bu yerde Hacı Bayram Veli sandukasının yanında

diğer sandukalar da bulunduğu hâlde, yalnız Hacı Bayram Veli'den dilekte ve adakta bulunulmaktadır.

Ziyarette bulunan dindar, yaşlı bir hanımdan türbe içerisinde nasıl bir hissiyata sahip olduğunu, neler duyup hissettiğini sordum. Din psikolojisi bakımından dikkate değer bir anlam gösteren bu anlatışı aynen naklediyorum: "Büyük bir adamın huzurunda oluşun heyecanı içindeydim. Kalbim çok hızlı çarpıyordu. Ne dua edeceğimi bilemiyor, şaşırıyordum. İçimden ağlamak geliyordu."

Türbelerin kapatılmasından önce pencere kenarında adak mumları dikilip yakılıyordu. Buna zaman zaman bazı kimselerin ve hocaların kızıp söylendikleri olmuşsa da bu türlü ayak üzeri yapılan önlemelere aldırış eden çıkmamıştır. Türbeler kapatılınca yukarıda da açıkladığımız gibi, adak mumu pencere önüne bırakılıyor. Türbenin pencerelerine iplik bağlanmıyor fakat öyle görülüyor ki bırakılsa, engel olunmasa iplik bağlayanlar çıkacaktır. Polisler mumu da oraya diktirmiyorlar. Zaten türbe penceresi üzerinde "mum atmak yasaktır." diye bir levha konulmuştur.

Hacı Bayram Veli'ye dinî maksatla yapılan ziyaretlerden ayrı olarak, kültür, servet, seviye, yaş, cinsiyet farkı gözetilmeksizin kadınlar çoğunlukta olmak üzere gidilmekte, hemen her türlü dilekte bulunulmaktadır.

Kurban, takunya (abdest alanlar için), mum yerine ampul, süpürge, en çok götürülenlerdir. Beş yıl önce adak suretiyle çok fazla yığılan süpürgeyi camide kullanma imkânı bulunamadığından hepsi kamyona doldurularak götürülüp satılmıştır. Fakir fukaraya sadaka, Yasin, oruç adanmaktadır.

"Muradım olursa bir öksüz sevindireyim." denilerek, bir fakire elbise vb. alınıyor. Veya "Muradım olursa üç gün oruç tutayım." deniliyor.

1925 yılından önce horoz kesilmesi pek nadir iken ve sadece türbe arkasında bir ağacın altında koyun kesilirken, bilhassa günümüzde horoz kesenler artmıştır. Kurban etleri, hemen o çevreye toplanan, fakir görünen insanlara dağıtılmaktadır.

Kandil günleri ölmüşlerin ruhuna helva, pide, françala dağıtılmaktadır. Bunlar çok zaman adak maksadıyla yapılmamaktadır.

Türbeye yakın ağaçlar, çeşme, cami (zikri önceleri cami içinde yaparlardı) mevcuttur. Diğer adak yerlerinde de türbe, türbedar, tekke, su, ağaç, tepe, taş gibi noktalar üzerinde duracağız. Hacı Bayram Türbesi üstü geniş bir tepe üzerindedir.

Hacı Bayram çevresinde, yürüyemeyen çocukları sallamak, türbe anahtarını konuşması gecikmiş çocukların ağzına sokarak çevirmek gibi hareketler üzerinde duracak değiliz.

Hacı Bayram Türbesi'nin çevresi adak bakımından önemli bir çeşitlilik göstermektedir.

Hacı Bayram Türbesi çevresine genel olarak "büyük bir zat" denilerek geliniyor. Bu çevredeki murat ve adak yerlerinin başlıcaları şunlardır:

Taş Yapıştırma Niyet ve Adağı:

Minarenin arkasındaki duvara kadınlar (genç, yaşlı), öğrenciler taş parçalarını yapıştırmaya uğraşıyorlar. Taşları yapıştırmaya uğraşırken Salavatı Şerife de getiriyorlar. Bir niyet tutuluyor ve taşlar (taş parçaları) yapıştırılarak dilek isteniliyor. Yapışan veya yapışmayan taş parçaları var.

Makara Çözme Usulü ile Niyet ve Adak:

Bildiğimiz dikiş makarası çözülüyor. Arabi ayının ilk cuması (her arabi ayın) bunu yapanlar. "Şimdiki ayı ne yapalım, arabi aya bak. Onun ilk cuması." diyorlar, makara çözmek suretiyle kısmet açmaya çalışıyorlar.

Her renk makara bu iş için kullanılıyorsa da daha ziyade kırmızı, yeşil, beyaz makaralar göze çarpıyor.

Ezan okunurken, niyeti olup adayan, kelimeişehadet, tevhit, salavat getiriyor. Bir yandan bunları okuyor, bir yandan da el işleyerek o cuma günü bütün makarayı açıyorlar, ikinci cuma gene aynı şekilde hareket edilerek tekrar yeni bir makara daha çözülüyor. Üçüncü cuma gene makara getiriyorlar. Üç makara da açılmış olarak öylece yan yana tutuluyor. Her makara açışta niyet ve adak tekrarlanıyor. Sonra üç makarayı da götürerek evlerine bırakıyorlar. Üç cuma üst üste çözülen ve niyetler, adaklar tekrarlandıktan, aynı şekilde bir yandan da dualar okunduktan sonra niyetin olması bekleniyor. Muratlar şunlardır: 1- Kızını evlendirmek için, 2- Kısmet için, zenginlik için, 3- İşin hayırlı bir şekilde gelişmesi, engele uğramaması için.

Muratlar olunca o üç makaranın ipliklerini ortasından (yaklaşık olarak) kesip akan bir suya atıp adağını da yerine getiriyor.

Bu şekilde hareket edenler her kültürden, karışık bir durum arzediyorlar. Kıyafette çarşaflı olduğu kadar mantolu ve rujlu şık hanımlar da vardır. Başlar örtülü, saygılı bir durum içindedirler. Her ayın ilk cuma günü bu çevrede 15-20 kişi mevcuttur.

Yedi veya Kırk Bir Taş Usulüyle Adak:

Herhangi bir dileğinin olması için minarenin çevresindeki yerden, toprağın, kumun arasından ufak ufak (leblebi büyüklüğünde) 41 tane taş veya 7 tane taş alınıyor, her taşa bir İhlas suresi sala vaktinde okunuyor; sonra yeşil bir bez parçasına sarılıyor, niyet ne ise dua ediliyor. Sonra oradan alıp evlerine götürüyorlar. Evlerinde bu taşlar kıbleye doğru asılıyor. Muradı olduktan sonra bu taşlar asıldığı yerden alınarak gene cuma günü sala vakti (öğle üzeri) daha önce alındığı çevreye bırakılıyor.

Bu taşlar yakındaki Ogüst Mabedi'nin bulunduğu sahadan alınmıyor. Cami veya minare yakınından, duvar dibinden alınıyor.

Buradaki adağın esasını, alınan taşı yerine geri vermek, aldığı yere koymak teşkil ediyor.

Bu şekilde yedi veya kırk bir taş toplayanların çoğu, hatta hemen hepsi kadın veya genç kızlardır. Duvar dipleri oyuk oyuk olmuştur. Makara adağından ziyade, taş toplama adağı işi çok fazla rağbettedir. Bir cuma günü 100 kişi kadar bir kalabalık bu işle uğraşmaktaydı.

Mendil Sallama, Gömlek Sallama, İç Fanilası Sallama, Kravat Sallama:

Gene minare çevresinde, aynı yerlerde iki kadın sala vakti bir hastalarına ait iç çamaşırlarını elleriyle kıbleye doğru sallıyorlardı. Eskiden bunları müezzinlere ve onlara minarede, şerefede sallatırlarmış. Bu hareketi ezan okurken yapanlar bile varmış. İstanbul adak yerlerini incelerken bunun üzerinde orada duracağız.

Bu sallanan gömlekler, iç çamaşırları, evlerine götürülerek hastaya giydiriliyor, şifa elde etmeye çalışılıyormuş.

Kravat Sallama:

Elinde tuttuğu kravatı, ıstırap, ümit ve yardım bekleyen bir ifade ile aralıksız sallayan bir kadının yaptığı bu hareketi açıklayışı şöyle olmuştur: "Ezan okunur, hutbe okunurken sevap çok olur, murat yerini bulur, hasta ise şifa görür." Bu kadın bunu takiben gene kravat sallamaya devam etmiştir. Ellerinde şifa bekledikleri hastalarına ait eşyaları sallayıp duran kadınların sayısı 10 kişi idi. Bu sallanan veya orada teşhir edilen ve hayırlı anlara ortak edilen hastalara ait eşyaları sonra götürerek takıyorlar, giydiriyorlar, veriyorlar. Bu arada da adak adanıyor.

Bu esnada dikkate değer bir vaka oldu. Müezzine ezan sırasında minarede sallanmak üzere eşya vermek veya ileriki hafta için vaat almak isteyen bir kadına müezzin yüksek sesle çıkıştı: "Bırakın böyle şeyleri. Bu nedir? Bunlar hiç doğru değil!" diye kızdı.

Bu gibi hareketler (makara çözme, taş toplama) o çevredeki yerli halktan aldığım bilgiye göre yeni sayılıyor. "Bunlar şimdi, dışarının tesiriyle Ankara'ya geldi."diyorlar. Yaptığımız incelemede, Ankara'da daha önce taş toplama olduğunu öğrenmiş bulunuyoruz.

Önceleri yapılanlar, minarede gömlek vb. sallama ve iplik yahut çaput bağlama (türbelerin pencerelerine mendil kenarından yırtmak suretiyle), gibi hareketlerde bilhassa bulunuluyormuş. "Şimdi çok çeşitlendi." diyorlar.

Adananları sayacak olursak şunları görüyoruz:

1- Süpürge, 2- Mum yerine ampul, 3- Camiye nalın (abtest alanlar giyecek), 4- Kurban (koyun ve horoz), 5-Suya atma, 6- Alınan taşları yerine bırakmak, 7- Sadaka dağıtma, karın doyurma veya giydirme.

Karacabey Türbesi:

Ankara şehri içinde hiçbir türbe Hacı Bayram Veli Türbesi kadar ilgi ve rağbete mazhar olmuş değildir. Bununla beraber bilhassa semtlerin türbeleri, ziyaretgâhlar, daha çok o semtin sakinleri tarafından ziyaret edilmekte veya diğer türbe ziyaretlerinden netice alamayan, muradı olmayanlar ötekilerini ziyarete gitmektedirler. Karacabey Türbesi, Sümer Mahallesi'nde İmaret Camii (Karacabey) avlusunda bulunmaktadır. Türbe üzerindeki kitabeden bilgi edinmek mümkündür. Varna Savaşı'nda şehit olan (H. 9 Recep 848, 22 Ekim 1444)[1] Karacabey'in Anadolu beylerbeyi olması muhtemel görülüyor. Rumeli'nin zaptında önemli bir vazife ve hizmette bulunduğu anlaşılan Karacabey[2] külliye vücuda getirmiş ve vakıf suretiyle sürdürmüş bir Türk kumandanıdır. Hamam da dinler tarihi bakımından dikkati çekiyor. Bu hamamın kadınlar kısmının işletilmediği, orasının tekin olmadığı hakkında söylentiler varmış.[3]

---

1 Ankara Vilayeti Salnameler, Kamus-ul Âlâm ve Mübarek Galip'in Ankara I. kısım, adlı eseri s. 54. Türk Ansiklopedisi C. 3. s. 57.

2 Nurettin Can Gülekli, Ankara, 1948, Doğuş Mat. s. 119, 129, 131.

3 Dr. Şükrü Akkaya, Orta Anadolu'da Bir Dolaşma, Ankara 1934, Hakimiyeti Milliye Matbaası, s. 38-39'a ait not.

Yaptığımız incelemede orada "dede kurnası" denilen yerden su dökmenin erkek ve kadınlarından uğurlu sayıldığı, zamanında kadınların oradan çıkarken su dökünmeyi uğur saydıkları merkezindedir.

Karacabey Türbesi'nin sağ ve solunda pencere oyuklarında yanmış mum artıkları görülüyor. Etrafını pencereler çevrelediği hâlde makbul olan yerler kapının sağ ve solundaki mihrabiyelere (iki mihrabiye var) mumlar yakılıyor. Türbenin etrafında çam ağaçları var ve türbeyi sarmaşıklar sarmış durumda idi. Türbe civarında mezarlar olduğu hâlde burası üstünleşiyor. Adak maksadıyla ziyarete gelenlerin hususi bir dilek ve adak tarzı yok; herhangi bir muratta, mum, kurban adağında bulunuluyor. İnceleme yaptığımız zamanlarda Hacı Bayram Veli Türbesi ve çevresinde olduğu gibi çeşitli muratlar ve adaklar görülmediği gibi etrafı, diğerine nazaran pek tenha sayılabilir.

Karyağdı Türbesi:

İtifaiye (Opera) Meydanı'nda kubbeli olan bu türbenin 1577, H. 985 yılında yapıldığı kitabesinden anlaşılıyor.[1] Bu türbenin kapısı üstündeki Türkçe kitabede "Gülü fazlasıyla naziktir" denilmesinden burada yatanın kız olduğu hakkındaki söylenti teyit edilmektedir. Bu türbe evliyalar arasında, Müslümanlar içinde de kadınlar, kızlar bulunduğunu, onların da ziyaret edildiklerini, onlara da adak adandığını Ankara merkezinde gösteren bir başka örnektir. Türbedarlık gibi bir vazifeyi kendiliğinden yapan ninenin ifadesine göre, bu severek gelin olmuş, çok güzel ve faziletli bir kızmış, hamile kalıp aşerdiği zaman kar istiyor. Aylardan en sıcak zamandır. Ağustos ayında dağlarda da kar yoktur. Gelin bir gece bahçeye çıkıp Tanrı'dan kar muradında bulunur. Bu dileği kabul edilir, kar yağmaya başlar. Gelin avuç avuç kar yer. Gün ağardığında, şehir halkı hayrettedir. Bu gelinin dileği her yana yayılır. Fakat hamile gelin hastalanır ve ölür. Bu söylentinin tahlili haricinde, bizi ilgilendiren ilmî netice, bu hanımın gömüldüğü ve türbe yapıldığı yerin bilhassa kadınlar tarafından ziyaret edildiği ve ona adaklar adandığıdır.

Pencereler, Karyağdı Hatun'a adanmış mumlarla dolu. Kolay tahmin edeceğiniz gibi, bu türbenin ziyaretçileri daha çok kadınlar. Çocuğu olmayan genç gelinler, evlenme çağına gelmiş kızlar, dertli çileli analar, ondan medet umuyorlar, nazlarını ona geçiriyorlar.

---

1 Türk Ansiklopedisi, aynı bahis ve sayfa, Nurettin Can Gülekli, Ankara, s. 132.

"Eh! Çeken bilir elbet, kadınlar birbirlerinin dilini, hâlini kolay anlarlar."[1]

Tarihçesi bugün için ilmen meçhul olan Karyağdı Hatun münasebetiyle, Ankara'nın kuzeybatısına Karyağdı Dağları bulunduğunu bu münasebetle hatırlıyoruz.

İncelediğimiz, bilgi edindiğimiz kadın erenlere ait türbeleri daha çok kadınların ziyaret ettikleri ve muratlarını ona söyledikleri, ona adadıkları bir gerçektir (Nallıhan'daki Bacım Sultan gibi).

Mum yakmaya mahsus türbe dışında ayrıca teneke, saçlardan yapılmış bir yer vardır, Burası isten kapkara ve yanan mum döküntüleri ve bulaşıkları ile dopdoludur. Ayrıca orada mum almak isteyenlere mahsus bir kaç demet de pencere içine mum konulmuştu. Bundan başka ziyaretçileri kadınların teşkil ettiği, hemen hemen pek nadir olarak buraya erkek ziyaretçinin geldiği de bir hakikattir. Üstelik buraya Yenişehir'den şık, kürk mantolu, rujlu hanımlar daha ziyade rağbet göstermektedirler.

Ziyaretçiler önce "kulhüvallahi ve elham" okumakta sonra dileklerini dudak mırıltısıyla belirtmektedirler. Mum adaklarını peşin olarak yerine getiren, hemen oracıktan bir mum alarak saç ve tenekeli mum yakma yerinde mumu yakıp bırakanlar vardır. Ayrıca mum satan, türbedarlık yapan kadına da bahşiş verilmektedir. Yaşlı türbedar, türbe hakkında ayrıca şu bilgiyi veriyor: "Türbenin üstüne her gece bütün herkes derin uykuya vardığı saatlerde bir şey yağar, kar mı yağar, nur mu yağar bilmem artık, yere değmeden kaybolur gider."

Bu türbenin etrafını demirciler, tamirciler sardığı ve çok fazla çarşı içi olduğu, ziyaretçinin kendi başına, kendi hâline kalamaması, hatta erkekler tarafından seyredilmesi gibi bir durum ziyaretçilerde çekingenlik yaratıyor. Bununla beraber oraya taksi ile veya hususi arabalarıyla gelen aileler de görülüyor. Günlük ziyaret birkaç kişiyi geçmiyor, cuma günleri bu miktar en çok 10 kişi oluyor. Türbeye bakan, onu gözeten, temizleyen kadın, türbenin hemen yanındaki bir kulübede oturmaktadır.

Kul Derviş Dede:

Kurtuluş semtinde, kenar sokaklardan birisinin önünde bulunan bir mezarda yatan zat o çevrenin evliyası (semt evliyası) olarak tanınmıştır. Önceleri bir türbesi olduğu hâlde yıkılmış, bir mezar yığını hâline gelmiştir. Hacı Bayram Veli'ye hizmet etmiş bir derviş olarak tanınan zatın geçmiş yıllara dair menkıbeleri,

1 Nezihe Araz, Anadolu Evliyaları, (Karyağdı Hatun) S. 79.

kerametleri üzerinde durmayarak günümüzde yayılan kerameti ve şöhreti üzerinde duracağız. O semtten Hacettepe'ye yol açma faaliyeti sırasında, müteahhidin rüyasına giriyor; üç gece ona, kendi mezarının harap bir hâlde kalarak çiğnenmekte olduğundan onu da onarmasını istiyor. Müteahhit ilk günlerde hiç önem vermiyorsa da bunu üç defa rüyasında görüş ve üçüncü gecedeki sert tavrı dolayısıyla kapı kapı dolaşarak oralarda bir evliya olup olmadığını soruşturuyor. Yeni gelen kiracılar tarafından bilinmeyen bu zatın mezarı, nihayet tekrar ele alınıp onarılıyor. Müteahhit bundan sonra işlerinin çok iyi gittiğini, bütün o semtte tanıdığı kimselere anlatıyor. Eski yerlilerden birkaç kişi, o evliyanın zaten o semtte turşudan hiç hoşlanmadığını, kim turşu yaparsa kavanozunu, küpünü devirdiğini biliyorlar. Buna inanmayanlar deniyorlar ve turşu kuruyorlar. Turşu küpünün üzerinde bir gün bir yılanın çöreklenip oturduğunu görerek mahalleyi ayağa kaldırıyorlar.[1] Bundan başka temizlik hususunda çok titiz olan Dede'yi gücendirmemek için herkes evini ve kapısı önünü çok daha temiz tutuyor. Sabah namazına kalkamayanları Kul Derviş Dede'nin uyandırdığına inanıyorlar. Bir zamanlar unutulmakta olduğu hâlde Kul Derviş Dede, o semtin manevi desteği oluyor. Mahalleden imtihana gidenler üzerinden küçücük bir taş alarak gidiyor. Doğuracak kadınlar kundak takımını bir gece üzerinde bekletiyorlar. Adaklar Kul Derviş'e adanıyor, kurbanlar onun namına kesiliyor. Genç kızlardan birisi bir delikanlıya sevgi duyuyor ve onunla evlenmek istiyorsa veya ailesi onu istemedikleri biri ile evlendirmek niyetinde iseler, ilgili kız, sabaha karşı veya mahallelinin uykuda bulunduğu bir sırada, mezarın başına gelerek, üç İhlas bir Fatiha okuduktan sonra ona dilekte bulunuyor ve yalvarıyor. Kızın işi istediği gibi neticelenince hemen bir çil horoz kesilir, Kul Derviş'in fukaralarından birine ikram edilir.

Taceddin Sultan:

Taceddin Sultan, Taceddin Camii civarındadır. Baba oğul yan yana yatıyorlar. Mum adağını hoca yazı ile yasak ettirmiştir. Bu levha türbenin kapısında asılı idi. Türbe bakımlı ve temizdi. Hoca: "Çok uğraşıyoruz, mumdan ne çıkar, işe yarayacak bir hayır işleyin, süpürge, ampul getirilse, hiç olmazsa bir iş görür." diyor. Söz ve öğütlerle bu akını durdurmak güç. Doğrudan doğruya yasak etmekten başka çare bulunmuyor, diyerek dert yandı.

---

1 Aynı eser, Kul Derviş Dede. Nurettin Can Gülekli, Ankara, s. 124. "Kurtuluş Mescidi (Kul Derviş)" olarak gösteriliyor.

Taceddin Sultan da Ankara'nın en şöhretli erenlerinden bir zat olarak sayılır, ziyaretçileri çoktur. Sevgi duyulan bir kimsedir. Onun şöhreti Kul Derviş Dede, Karyağdı'dan fazladır. Hatta Ankara'da tanınma ve ziyaret bakımından Hacı Bayram Veli, Hüseyin Gazi'den sonra gelir, denilirse pek de hata edilmiş olmaz. Bunu müteakip Ahi Şerefeddin ve Mamak semtinde bulunmakla beraber Karaağaç (Altıağaç) Dedesi'ni sayabiliriz.

Taceddin Sultan'ın bulunduğu yerin çevresi dar ve din adamları tarafından denetlenmesi, üstelik yerlerin büyük taşlarla örtülü olması bakımından Hacı Bayram Veli çevresindeki kadar çeşitli adak tarzları görmek mümkün olmuyor. Bununla beraber bu yasak etmek yazısı da gösteriyor ki alaka çok fazladır. Adak adamak niyetiyle gelenler çoktur. Buraya her çeşit adak için müracaat edilmekte, kurban, süpürge ve daha ziyade ampul adanmaktadır. Ziyarete gelenlerin çoğu o semtten olanlar veya semte yakın bulunanlardır. Çocuk isteyenlerden, çocuğu olunca Taceddin adını verenler de vardır.

Buraya Taceddin Sultan'a, önceleri (1925) nasıl dilekçe dahi vermek istenildiğini, bu dilekçeyi kavuk arasına sokmaya çalışıldığını gösteren bir bilgi dikkate değer bir mahiyet arz etmektedir: Arapça olarak "Âciz kuldan ulu Tanrı'ya" diye başlayan küçük ve hazır arzuhâlleri kullanmaya yer yoktu. Bu arzuhâller birçok yerde yalnız Hıdırellez gecesi, Hıdırellez sabahı verilir. Bazı yerlerde, her zaman, her cuma olabilir. Ankara hariç tutulursa her yerde arzuhâli Tanrı'ya ulaştıran sudur. Bursa'da Alişar suyu dedikleri kaynağa bırakılır. Bunun en güzeli hiçbir vasıta karıştırılmayan şeklidir. Mektep çocuklarına yazındırılan (Yazınmak = İstinsah etmek) arzuhâlleri, genç kızlar, kısır kadınlar, ayrı düşmüş gelinler, kendi elleriyle dereye salıverirler. Bursa'da bu arzuhâl sunması Molla Fenari türbedarının eline kalmıştı. Her yanında yüzlerce arzuhâl hazırdı."[1]

Makale yazarı, arzuhâli daha doğrusu dileği içeren kâğıdın Ankara'da suya atılmadığını, bunun için suyun vasıta edilmediğini sanıyor. Bu düşüncesi isabetli değildir. Ankara'da da gerek önceleri ve gerek şimdi, murat adamak işlerinde su, araya bir araç olarak girmiş bulunmaktadır. Bu dileği türbede gömülü bulunan bir zatı vasıta kılarak yollamak, hatta onun kavuğunu vasıta kılmak günümüzde yapılmayan bir âdettir. Yalnız türbedeki seccade, halı, sanduka örtüsü altına konulabilir. Bu hususta Konya'da Mevlana Türbesi ile yaptığımız mukayesede bu nokta üzerinde durmuş bulunmaktayız.

1 Hasan Fehmi, Tanrı'ya Arzuhâl, Halk Bilgisi Haberleri, C. 3. S. 28. s. 104, 105. 15 Eylül 1933.

Gene Ankara'da bazı sandukalı türbelerin üzerine veya örtü altına baş örtüsünü veya bir baş örtüsü koymaya teşebbüs edenler çıkıyorsa da buna meydan verilmeyerek, baş örtüsü, yazmalar, eşarplar derhâl iade ediliyor.

"Tanrı'ya Arzuhâl" başlıklı yazıdan Taceddin Sultan ile ilgili kısımları naklediyoruz: "Ankara'da bu arzuhâl işi bayağı bir başkalık gösterir. Arzuhâller her zaman sunulabileceği gibi suya da lüzum yoktur. Tekke ve türbelerin şeddi üzerine Ankara'nın bu arzuhâl işine anlam getirmeye çalıştık. Taceddin Türbesi kapatılırken Hazret'in sarığının arasının bir kâğıt yığını ile dolu olduğu görüldü... Evrak birer birer dikkatlice okununca bunların Taceddin vasıtasıyla Allah'a takdim edilmiş arzuhâller olduğu anlaşıldı... Bu dosyadaki kâğıt parçalarından birisine bakıyoruz. Abdi âciz kulları Hüseyin imzalı bir arzuhâl okuyoruz, meğer bu adamcağızın aleyhine bir dava kurulmuş, bundan kolaylıkla ve iyilikle kurtulması için Taceddin hazretlerine gidiyor. Diğer bir istek "Taceddin Sultan Hazretlerine" başlıklıdır. Arzuhâl sahibi Afyonkarahisar, Kütahya, Eskişehir vilayetlerinden birisine becayiş suretiyle naklini rica ediyor. Evinden kilimi çalınanlar, çocuğu olmayanlar, hastası olanlar, boşanmak isteyenler, koca arayanlar, kimi muntazam bir arzuhâl şeklinde (sade pula tabi değil) kimi küçük bir pusula hâlinde Taceddin'e müracaat ederek arzularının, muratlarının meydana gelmesi için Tanrı nezdinde aracılık buyurmasını istirham ediyorlar. Arzuhallerin bir kısmında maksat açık bir şekilde ifade edilmiyor, sade "göynümün muradını" diyor."

Türbedarların ziyaretgâhlarda, adak işlerinde nasıl bir rolü bulunduğuna dair açıklanan hususlar üzerinde durmayı gerektiriyor: "Arzuhâl sahiplerinin, bu pusulalarda yalnız kendi isteklerini değil, bir nottaki kimseye de onun muradına da delalet ricasında bulunuluyor. Arzuhâldeki kayıtlardan anlaşıldığına göre türbedar efendi yaman bir yol da bulmuş. Muradını hırsla bekleyen dilek verene kurbanlar adatıyor. Birer senet mahiyetinde olmak üzere bu adaklar arzuhâlin bir tarafında tespit ediliyor. Eğer murat hasıl olursa bir horoz kurban edeceğim, gibi kayıtlar ekseri arzuhâllerde görülüyor. Tabii bu kurbanları türbedara teslim ediyorlar" (Sf. 104-105).

Türbedarın zorla, dilekte bulunana kurbanlar adatması veya bu adakların ilgili kâğıda yazılışı senet şeklinde görüşün isabetli olduğunu kabul etmek araştırmalarımıza göre pek güç oluyor. Zira şahıs adağını kendi iradesiyle yapmakta, üstelik bu istek bir yazıya dönüşmediği hâlde adağını yerine getirmek artık

kendisi için manevi bir zaruret hâline gelmekte; verilmiş, üstelik manevi mertebesi yüksek bir zata karşı yapılmış vaadin, sözün yerine getirilmemesi hâlinde adayan kimseler de bir korku, zaman zaman bir iç sıkıntısı görüldüğü gibi, sık sık "Adağımı yerine getiremedim, adağımı yerine getiremedim." diye ihmalden doğan bir vicdan azabı çektiğini, hatta bir ölüm hâlinden önce adağının yerine getirilmesi için imkân verilmesini niyaz ettiği veya yakınlarına, "Adak kurbanım var, mutlaka yerine getirilmeli." "denildiği, bundan ölümden sonra bile bir azaba vesile olacağına dair çok kuvvetli bir inanç içinde bulunulduğunu yaptığımız inceleme ve araştırmalarımızla tamamen teyit etmiş bulunmaktadır. Vaktiyle türbedarların veya şimdi türbe yakınana yerleşmeye özenenlerin bu adaklardan faydalandığı doğrudur. Çok zaman bunlar kurbanları kesmekte, bir parçasını kendileri almakla beraber diğer kısımlarını fakirlere, muhtaçlara dağıtmaktadırlar. Türbedarların veya o role özenenlerin asıl yaptıkları iş, türbeye, ziyarete, adak yerine dair ilgiyi, inancı devam ettirmek, buna elverişli menkıbeleri tekrarlamak veya o tarikata mensup zatın diğer müritleri ve halifelerinin gayretiyle menkıbeleri, kerametleri daima canlı, yaşanılır bir hâlde tutmaktır.

Taceddin Sultan Türbesi'nin günümüzdeki durumuna gelince, türbe açık olduğu hâlde bu türlü arzuhâllere rastlamış değiliz. Üstelik hoca, "Türbe pencerelerinin içine mum yakmak yasaktır." diye de bir levha asmış bulunmaktadır. Oraya mum atanlara kızdığı gibi, ip bağlayıp gidenlere de öfkelenmekte ve ipleri koparıp atmaktadır. Fakat başa çıkmakta zorluk çektiğini de üzüntüyle bildirmektedir.

Tezveren Dede:

Samanpazarı semtinde Esen Park'ın arka kısmında, inceleme tarihimizden iki ay önceye kadar bir mezar başında ve mezarın etrafında çepeçevre olmuş yüzlerce mum yakılıyordu. Bu mezarın etrafı evlerle çevrili ve birkaç evin bahçesinde bulunuyor. Komşular bu yatıra sevgi ve saygı duyuyorlar, Dede'ye yakınlıktan memnun oluyorlar. Yangın tehlikesi dolayısıyla, itfaiyenin müracaatı üzerine mum adağına mâni olunmak istenildi. Resmî makamların buyruğu ile Tezveren Dede mezarının baş ve ayak ucundaki yuvarlak taşlar kaldırılarak bir kenara bırakıldı. Lakin bu müdahaleye rağmen, toprakla bir seviyeye indirilen, şeklen çok basit bir hâle getirilen mezara gene ziyaretler devam etmektedir. Yalnız, mumlar, yandaki evde oturan şahıslardan rica edilerek alınır ve o şahıslar çok zaman tanımadığı kimselerin hatırlarını kırmayarak kendi evlerinde yakılmaktadır. Şu duruma göre mum adayanlar mezar çevresinde yakılmamasını, yatırdan 15-20 metre kadar ötedeki evde de yakılmasını tabii görüyorlar. Bu ışık yakmayı kendi evlerinde değil de ona yakın bir evde yakmayı tercih ediyorlar.

Mum adayanlar niçin adadıklarını bilmiyorlar. Adanılan mum bilhassa cuma günleri yakılıyor. Ziyaret her gün olabiliyor. Genç, kadın, erkek, herkes geliyor. Her çeşit dilek için geliniyor. Adakların esasını mum teşkil ediyor.

Burada yatan zatın kim olduğuna dair bir bilgiye rastlanmıyor. Ziyaretçiler büsbütün bu hususta bilgiden mahrum bulunuyorlar. Mezar taşındaki yazı da okunamıyor. Bu yatır muratları çok çabuk yerine getirirmiş. Bu yüzden ona Tezveren Dede deniliyor. Ankara çevresindeki incelememizde görüleceği gibi dede adıyla anılan bu gibi yatırlar baba adıyla anılanlarla birlikte çokluk teşkil ediyorlar.

Tezveren Dede ile ilgili fotoğraf bir yatır ortadan kaldırılsa yerle bir edilse dahi ona karşı bir ilgi ve inanç mevcutsa şeklin hiçbir değeri olmadığını, hatta halkın yakınlığını artırdığını teyit ediyor.

Yalnız evvelce bir yatır bulunduğuna dair ortada hiçbir işaret kalmaz, onun yerine kamilen faal hâlde bulunan müesseseler kurulur ve o yer çevresinde ziyaret ve adakla ilgi kurmaya elverişli en küçük bir yer olmazsa, zamanla kaybolma ihtimali beliriyor. Aksi hâlde orada bir yatırın bulunduğu, onun çok mütevazl bir mezarı olduğu bilinirse o ilgi yasak ve tahriple önlenemiyor. Buna dair araştırmalarımızda bazı örnekler zikredeceğiz.

Yürüyen Dede; Şeyh İzzeddin:

Ankara'da Öncebeci'de ve Öksüzce Çeşmesi sokağında bir evin bahçesinde bulunan Yürüyen Dede Türbesi ve Bentderesi, Tabakhane semtinde bulunan Mescit yakınında Ak Şemseddin ve Şeyh İzzeddin'in Türbesi de ziyaret edilmektedir. Bu türbelerde yatan Ak Şemseddin'i halk, Hacı Bayram Veli'nin hocası tanıdığından onu ziyaret eder ve muradını bildirir, aynı zamanda adakta bulunur.

Mübarek Galip'in "Ankara" adlı kitabında yalnız adından bahsedilen Şeyh İzzeddin Mescidi, kapısı üzerinde Şeyh İzzeddin Camii Şerifi yazılı olup, şeyhin mezarı, içerisi ağaçlı bir bahçededir. Burasını ziyaret etmek için bahçe yanındaki evden kapının anahtarını almak gerekiyor. Fakat o semtte ziyaret edilen ve evliya olduğuna inanılan zatın yanına kadar gitmeye lüzum hissetmeden uzakta kalan pencerelere mum yakılıyor, demirlere bez, çaput bağlanıyor. Dilekler için bir sınırlama görülmüyor. Adak olanların başlıcası, mum ve horozdur. Bu türbe de bir tepe üzerindedir. Yakında bir de çeşme vardır. Esasen türbelerin hemen hepsinin yakınında su ve ağaç bulunmaktadır. Çoğu görünür yerde, yol kenarında veya bir tepe üzerindedir.

Ermeni Adağı:

Hisarönü'nde olan 1917 yılı yazında çıkan bir yangınla Ankara'da bulunan Darülmuallimin ve birçok binalarla birlikte kilise de yanmıştı. Yaptığımız incelemede bu kilise içinde karanlık bir yerde 30-40 santimetre çapında yuvarlak bir taş bulunduğu ve bu taşın önünde daima adak mumları yanmakta olduğunu tespit edebildik. Bu taşa niyet tutan, niyetim olursa yapışsın diye taş veya para (5, 10 para vb.) yapıştırmak isterlerdi. Bazıları yapışır dururdu. Kurban kesilmezdi. Mum veya kiliseye para adanırdı. Buraya niyet ve adağa gelenler Ermenilerdi.

Ankara'da tarih boyunca nüfuz ve tesiri olmuş kavimlere dair mezarlar bulunmuş, lahitler çıkmışsa da bunların hiçbiri bir adak yeri olarak, bir ziyaretgâh olarak kullanılmış değildir.

Ermenilere ait Etlik yolundaki Vank Kilisesi yanında basit bir ayazma vardı. Bunun olduğu tarihlerde Müslümanlar bu ayazma şöyle dursun, kilisenin bulunduğu yerden bile geçmek istemezlerdi. Bu itibarla oralarda bir murat ve adakta bulunulmazmış. Ankara'da bağlarda bulunan su akışı bakımından ayazma mevcutsa da buralara da Ermeniler gitmekteydi. İtfaiye Meydanı tarafındaki Ermeni Kilisesi'ne ise yalnız meraklı çocuklar giderler, kapıdan bakarlardı. Oraya ve yakınındaki bir yere murat ve adak maksadıyla gidilmiş değildir.

Ankara'da yıktırılmış (32-33 yıl önce) bazı türbe ve adak yerlerinin, eğer tamamen kaldırılmış ve yerine başka binalar yapılmışsa, zamanla, yeni kiracıların bilmeyişiyle de unutulmuşları vardır.

Nakşibendi Sultan:

Samanpazarı'nda Esen Park'ın (İnci Gazinosu) olduğu yerde Nakşibendi Sultan vardı. Ona her murat için gidilir, adak (mum, kurban) adanırdı. Mezarların arasında üstü kapalı bir türbe idi. Pencerelere, tellere bez bağlanırdı.

Yusuf Dede:

Hacı Bayram'da Anafartalar Polis Karakolu garajının olduğu yerde Yusuf Dede adlı bir yatır vardı. Üstü kapalı bir türbedeydi. Her akşam mum alınır, yakılırdı. Sanduka üzerinde yeşil bir örtü vardı. Cuma günleri ziyarete gelinir, türbe içinde namaz kılınırdı. Başı günbatıya, ayakları gündoğuya, sağ tarafı (alışılageldiği) kıbleye gelen bu evliya çok saygı görürdü. Yusuf Dede'yi ziyaret edip ruhuna dua edenler olduğu gibi, murat dileyenler de çok olurdu. Hacı Bayram'a gidilirken önce o ziyaret edilir, sonra Hacı Bayram'a gidilirdi. Dönüşte Yusuf Dede tekrar ziyaret edilirdi.

Hacı Bayramı Veli'ye komşu olduğundan onun da çok makbul büyük bir zat olduğuna inanılırdı.

Şimdi karakol olan yerin bulunduğu saha baştan başa mezarlık olmasına rağmen ziyaret yeri burası idi. Penceresinden para (on, yirmi para, bir, iki kuruş) atılır, o paralarla mum alınırdı. Dul kadınlar, fakir kimseler orayı siler süpürür, atılan paradan mum alarak diker, bunları da akşamlan yakarlardı. Buraya bakanlar, türbeye hizmet etmekle büyük sevap kazandıklarına inanmışlardı. Yusuf Dede'nin türbesinin çevresindeki pencere demirlerine bezler bağlanırdı. Eski yerliler arasında Yusuf Dede'nin kerametleri hâlâ söylenmektedir. 1924 yılında bu gibi sokak aralarında olan, tarihî büyük bir şöhrete sahip olmayan türbelerin kaldırılması zamanında (1925 yılı türbelerin kapatılmasından önce) Yusuf Dede'nin de mezarı açıldığında onun sararmış kefeniyle hiç çürümeden, hiç bozulmadan çıktığı sabittir. O şekilde başka bir tarafa nakledilmiştir.

Bugün Eti Sokağı'nda bir evin bahçesi içinde de önü yüksek duvarlarla örülmüş bir yerde de bir yatır vardır. Ahi Turan Dedesi adındaki bu evliya da o sokağın dedesi sayılırdı. Saygı görür, ziyaret edilir, muratta bulunulur ve adak adanırdı.

Hacı Bayram Veli çevresinde de birçok evliya, yatır vardı. Onlar da saygı görürler, ziyaret edilirlerdi.

Mamak'ta Karaağaç Dedesi (Altıağaç Dedesi)

Doğu tarafında Hüseyin Gazi Dağı görünen, 5. Zırhlı Tugay'ın bulunduğu tepelerin karşısında, Karaağaç köyü yolunun sol tarafında, 100 metre kadar dik bir yamaçtan kestirme olarak tırmanılıyor ve Karaağaç Dedesi (Altıağaç Dedesi)'ne çıkılıyor. İki mezar yan yana bulunuyor. Aralarında 10 metre kadar bir açıklık var. Taşlarla düzgün bir şekilde çevrilmiş, mezarın baş ve ayak ucundaki taşlar da yeşile boyanmıştır. Soldaki mezarın sol yanında bir su kaynağı bulunuyor. Bu mezarın hemen baş tarafında oldukça büyük bir ağaç vardır. Gene bu mezarın hemen arka kısmında mum yakılmak üzere ocak gibi bir yer bu maksat için hazırlanmış ayrıca duvarda bir oyuk göze çarpıyor. Mezarın baş tarafındaki taşa niyet, adak taşları yapıştırılmak istenmiş, fakat taşlar tutmamıştır. Taşları tutturmak için mumlamışlar. Normal bir taşı denedik tutmadı. Mezarın (Küçük Yatır'ın) sol yanında bir çalı mevcuttur. Bunun üzerine bezler bağlanmıştır. Mezar çok bakımlı, her tarafına ağaç fidanları dikilmiştir. Ağaçların cinsi muhteliftir. İçlerinde meyve ağaçları da vardır. Daha ziyade yeşilliği ve ziyaretçilere gölge temin ettiği için dikilmişe benziyorlar.

Küçük Yatır'ın arkasındaki büyük, geniş gövdeli, epeyce yaşlı ağaç Karaağaç'tır.

Bu iki yatırdan solda olan dede (Büyük Yatır) daha büyük, onun boyu da normal bir mezarın iki misli uzunluğundadır.

Büyük Yatır'a yazılan yazı yeni olup ziyaretçilerden yalnız bir Fatiha talep etmektedir. İsmail adında bir zat tarafından yazılmış diğer mezarda, Küçük Yatır'da yazı yoktur. Büyük Yatır ortada duruyor. Arkasına çam ağacı dikilmiştir. Bu çevredeki ağaçlar da yeni dikilmiş ağaçlardır. Esasen bu ziyaret 1953 yılından beri onarılmış. Daha önce, bir harabe hâlinde imiş. Zengin bir şahıs (İsmail adlı bir zat ve diğer yaşlı bir zat) çok masraf ederek onarmışlar. İsmail adlı zat hacca gitmeden önce burasını rüyasında görmüş. Ve bu sebeple onarmaya karar vermiş. Aslında bu Karaağaç Dedesi'ne yıllarca önce (15-20 yıl) ve söylendiğine göre çok eskiden beri ziyarete geliniyormuş. Benim yaptığım araştırmada buraya 15-20 yıl önce gelenleri Hacı Bayram semtinde bularak onlardan, buranın öncesi hakkında bilgi edindim. Bu Karaağaç Dedesi Ankara'nın tanınmış ziyaret yerlerindenmiş. Hatta önceleri Karaağaç'ta yatılıp uyunuyor, bir gece geçiriliyormuş. Orada niyet tutuluyor, oraya boğmacalı çocuklar götürülüyormuş. Hâlâ da götürülürmüş.

Büyük Yatır'ın yakınındaki ufak mescitte namaz kılınıyor.

Hâlen tek olarak kalmış ve üzerine birkaç bez bağlanmış. Karaağaç'ın yanında eskiden kalma bir kulübe varmış. Orada namaz kılınıyormuş.

1956 yılında yanmış. Sonradan gene ziyaretçilerin ibadet etmesi için, büyük yatırın yanına yeni, ufak, tertipli, düzenli bir mescit yapılmış (1956-57).

Ziyaret zamanı: Bu iki yatıra ziyaret, her zaman olabiliyor. Kadın, erkek, zengin, fakir, cahil, tahsilli (ilk, orta, lise vb.) geliyorlar. Hatta hususi arabalarla geliniyor. Ayrıca bir şahıs her yıl mutlaka buraya ziyarete gelip kurban kestiriyor ve etini bu çevredeki fakirlere dağıtıyormuş.

İncelemeye gittiğim gün cuma ve nisanın güneşli bir günü olmasına rağmen gelenler azdı (birkaç kişi). Daha ziyade pazar günleri geliniyor. Pazar günü kutlu sayılmamakla beraber tatil günü olduğundan daha kalabalık oluyor. İkinci derecede kalabalık olduğu gün cumartesiymiş.

Şifalı Su: Aynı zamanda şifalı sayılan bir su da çok uzun boylu (6 metre kadar) bir mezarı olan dedenin (Büyük Yatır'ın) hemen baş tarafında (beş metre kadar) bulunuyor. Bu sudan da şifa niyetine içiliyor. Bu tepenin dik yamacında böylece su çıkıyor.

Küçük Yatır'ın sol yanında (beş metre kadar) kazıldığı zaman su çıkmasa imiş asıl mescit orada yaptırılacakmış. Temelleri kazıldığı zaman su çıkınca buradan vazgeçilmiş. Mescit, Büyük Yatır tarafına yapılmış.

Ağaç: Bu Büyük Yatır'ın (Karaağaç Dedesi) bulunduğu yerde önceleri altı karaağaç varmış. İki üç kilometre kadar yakındaki Karaağaçsın köylüleri, çok sert bir kış zamanında ağaçlardan beşini kesmişler, tek bir ağaç kalmış. Bu altıncı karaağacı da o çevrede bilgili tanılan bir köylü keserken, ağacın üstünden 100 metre kadar aşağıdaki kuru dereye yuvarlanıp ölmüş. Bu ölen şahıs kesmek istediği ağacın önüne gömülmüş. Ağaçta balta izleri, kesikleri görülüyor. Bu şekilde ölüp gömülene Küçük Yatır deniyor. Geçmişinin 25 yıl kadar önce olduğu söyleniliyor. Diğer mezara Büyük Yatır da deniyor. Büyük Yatır çok eskiden beri varmış. Hüseyin Gazi'nin adamı imiş, ölmüş ve buraya gömülmüş. 60 metre kadar solda dar yolun kenarında -Karaağaç yolunda- bir çeşme bulunmaktadır. Bunun hakkında, Hüseyin Gazi'nin vurulduğu anda kanının damladığı her yerden bir kaynak çıkmış, diye söyleyenler var. Bu çeşmenin adı Altıağaç çeşmesidir. Çeşme 1950 yılında yeniden yapılmıştır. Daha yanda ve bir kuyu durumunda iken buraya alınmış.

Taş yapıştırma, bez bağlama, mum yakma: Küçük Yatır'ın ve Büyük Yatır'ın baş taraflarında mum yakmak üzere yerler ve sol tarafta bez, çaput bağlanmış çalılar mevcut. Hatta Küçük Yatır'ın baş tarafında bir metrelik bir set üzerinde bulunan kalın gövdeli karaağaca da birkaç bez bağlanmış. Küçük Yatır'ın baş tarafındaki mezar taşına adak, niyet taşları yapıştırılmak istenmişse de tutmamış. Bu yüzden taşların tutması için mumlanmış.

Adananlar: Mum, süpürge, tavuk, horoz, koyun (kurban). Kurban adadım, denilmesi hâlinde çok zaman hatıra koyun geliyor. Eğer horoz adanmışsa horoz kurbanından daha yaygın ve benimsenmişi horoz adağı deyimidir.

Mumları gündüz de yakıyorlar: Gece olması şart değildir. Bu duruma göre, aydınlık, nurla ilgililik meselesi üzerinde durulmaya değer görünmüştür.

Halka göre taşların tutmaması sebebi: Burada taş yapıştırılmaması, yalnız bez bağlanması gerektiğini, taş yapıştırmanın

bu ziyaret yerinde uygun olmadığını, burasının o türlü bir ziyaret yeri olmadığını, her ziyaret yerinin kendisine göre mevcut olan usulüne uyulması gerektiğini bu çevredekiler belirtiyorlar.

Yatırlar arasında mertebe: Büyük Yatır, Küçük Yatır diye ayrılmış. Her ikisi de ziyaret yeri olmakla beraber, duruma göre üstün mevkide olan ve asıl ziyaretgâhın sıkıntı merkezi mevkiinde bulunan büyük yatırdır. Onun daha ziyade rağbet gördüğü çok aşikâr bir şekilde anlaşılıyor. Onun eskiliği, geçmişi ve hayatı, Hüseyin Gazi ile ilgisi bulunuşu, Anadolu'yu İslamlaştırma işindeki gayreti, "kâfirlerle mücadelesi" vb. mezarın tabii mezar boyundan birkaç defa daha büyük oluşu, korku, heyecan, ilgi, merak vb. halk üzerine tesir ediyor. "Büyük Yatır, Hüseyin Gazi'nin adamı olup onun emrinde çalışandanmış." deniliyor. Hüseyin Gazi, adına Hüseyin Gazi denilen dağa yaralı olarak gitmiş, orada şehit olarak gömülmüştür.

Hüseyin Gazi'nin, Hüseyin Gazi Dağı üstündeki türbesi, çok daha makbul tutuluyor.

Hüseyin Gazi:

Hüseyin Gazi Türbesi, Hüseyin Gazi Dağı'nın (1400 metre) zirvesine yakın bir yerdedir. Yıktırılmadan önce geniş bir teşkilatı olduğu anlaşılıyor.

Evliya Çelebi "Seyahatneme"sinde[1] Hüseyin Gazi köyünden ve "Ziyaret Hüseyin Gazi"den bahsetmekte "Bu zat Malatyalı Seyit Battal Cafer Gazi'nin pederi azizidir." demekte ve kabri başında Yasin okuduğunu, mezar çevresinde süslü, muhteşem şamdanlar olduğunu, ayrı ayrı yaz ve kış meydanları bulunduğunu belirtmektedir. Senede bir kere burada mevlit okunup kırk, elli bin adam bir olmakta; "İmam Hüseyin evladından ve sadatı kiramdan olan bu Hüseyin Gazi burada din uğrunda şehit olmuştur. Bu tekyedeki fıkraya on kuruş tasdik edip üç kurban keserek şeyhi (Muhî Can) dedenin hayır duasını aldık..." demektedir. 1058 senesinde tekrar Hüseyin Gazi köyüne gelmiş; gene azizin tekkesini ziyaret ederken hatıra, düşünmeksizin şu beyit geldi:

Gelip ettik dua ile niyazı
Bize himmet ede Hüseyin Gazi
Kaddes Sırrullah, demektedir (Sf. 426).

Evliya Çelebi, Hüseyin Gazi tekkesinin vakfının çok olduğunu da aynı ziyarette belirtmektedir.

---

1 Evliya Çelebi, Evliya Çelebi Seyahatnamesi, İst. 1314. C. 2. s. 425, 426.

Kâtip Çelebi de "Engürü üzere şereflenmiş bir yerde Hüseyin Gazi tekkesi vardır. Abdalan sakin olurlar." demektedir.[1]

Hasluck, "Christianity And Islam Under The Sultans"[2] adlı eserinde Hüseyin Gazi'den bahsetmektedir. Hasluck'un bilgisine kaynak olan Evliya Çelebi Seyahatnamesi ile (C. 2. Hammer Tercümesi), Kâtip Çelebi'nin Cihannüma'sı, Armain tercümesidir. "Ankara civarında ve Ankara'nın şarkında var olan 'Hüseyin Dağ' üzerinde Bektaşiler tarafından mutasavvuf bir veli olarak kabul edilen bir Arap'ın, Hüseyin Gazi'nin mezarı vardır. Evliya zamanında burada yüz Bektaşi dervişini içinde bulunduran bir tekke vardı ve her sene çok kalabalıklı bir ayin yapılırdı. Şimdi yalnız. Ankara Bayramı dervişleri tarafından idare edilen bir türbe vardır." demektedir. Ankara çevresinde bu dağa Hüseyin Gazi denildiği gibi 1925 yılından sonra Bayramı dervişleri tarafından idare edilen bir türbe olmayıp yalnız türbe mevcuttur.

Hâlen Hüseyin Gazi'nin Türbesi ve etrafı harap duvarlarla çevrili olup, çatı, kubbe gibi şeyler kalmamıştır. Altı metre kadar uzunluktaki Hüseyin Gazi mezarı dahi yıkık bir durumdadır.

Yer yer mum yakılmış. Pencere içlerinde mumlar bulunuyor. Kısmen kapalı türbenin sağ tarafında, adanan iki adak mumu duruyor. Para, bez, ip, iri taşa bağlanmış bezler görünüyor. Bir sıra mum yanmış duruyor, adanmış süpürgeler görünüyor. Mezar üzerine para bırakılmış. Bezleri taşa bağlayıp koymuşlar. Rengârenk bezler dikkati çekiyor. Mezarın sağ tarafındaki duvarda mihrap gibi bir yerde duvara ve mihrabiye gibi olan yere düğme (sedef), mavi boncuk, siyah düğme, ufak taş parçaları (kireç, tuğla parçası), paralar adak adanarak yapıştırılmış.

---

1 Kâtip Çelebi, (Kitabı) Cihannüma, s. 633.

2 F. W. Hasluck, M. A, Christianity And Islam Under The Sultans, Oxford 1929, At The Clarendos press, Volume II. s. 504.

Hasluck'un makalelerini ihtiva eden iki ciltlik bu eserinin Bektaşilik, tekkeler vb. ilgili kısımları ki, başlıca ikinci cildin (500. sayfasını takip eden kısım), Ragıp Hulusi tarafından "Bektaşilik Tetkikleri" adıyla Türkçe'ye daha önce çevrilmiş bulunuyordu. İngiliz doğu bilimcinin bu makaleleri "Atina İngiliz Mektebi Senelik Mecmuası"nın, XIX, XX, XXX. ciltlerinde yayınlanmış makalelerinin tercümesi olup "Bektaşilik Tetkikleri" adı verilerek yayınlanmış oluyor. Ord. Prof. Fuat Köprülü'nün esere yazdığı "Mukaddeme"de bu hususta bilgi veriliyor. Bu yazılarda tekkelere ve bazı Bektaşi dede, babalarına dair bilgi vardır. Adak, adak yerleri hakkında, bunlara dair gözlemler, açıklamalar eksikse de bu makaleler üzerinde dikkatle durulmağı gerektirecek bir seviyedir. Bununla beraber Ankara ve çevresinde incelediğimiz zatların, dede, baba vb. den hemen hemen pek az bahsedilmiş veya çok zaman hiç bahsedilmemiştir diyebiliriz. Hasluck'un bazı yanlış tahlil ve hükümlerine ayrıca işaret edeceğiz. Bunları ilgili yerlerde göstermiş bulunuyoruz.

F. W. Hasluck, Bektaşilik Tetkikleri, Mütercimi Ragıp Hulusi, Anadolu'nun Dinî Tarih ve Etnografyasına dair tetkikat merkezi neşriyatı, I. İstanbul 1928, Devlet Matbaası, s. 7.

Paraların değeri, yüz paralık ve beş kuruşluktur. Hemen duvar çepeçevre bu şekilde adak işaretleriyle doludur. Duvarlara ziyaretçiler imza ve tarih kazımışlar. Hüseyin Gazi mezarının üzerinde, baş tarafta ve ayak ucunda mumlar yakılmış. Türbenin içerisi temiz. Erenin mezarı üzerinde taşlara bağlanmış bezlerden başka 1 kuruş ve 5 kuruş da bırakılmış.

Adak çeşitliliği bakımından bu ziyaretgâh çok önemli bir yer olduğunu derhâl fark ettiriyor. Kurban da kesilmiş. Bu kadar çeşitli adak yeri ve işaretine nadiren rastlamak mümkündür.

Kurban Adakları 1- Koyun 2- Horoz 3- Hindidir. Hindi adandığını tüylerini incelemek suretiyle anladık. Kurban kesme yerine mahsus halkaya benzer geniş bir taş mevcut; bunun etrafı da taşlarla çevrilmiştir. Bu kurban kesilme yerinin arka kısmı, biraz ötesi uçurumdur. Arka sırada muhtelif tepeler ve takriben 5 ve 7 kilometre gerilerde köyler var. Tepelere, uçaktan bakılır gibi hâkim olan bu Hüseyin Gazi zirvesi ihtişamlı bir manzara arz ediyor. Zaten nirengi noktası ile bu türbenin arası 80-100 metre kadardır.

Hüseyin Gazi ziyaretgâhında: 1- Hüseyin Gazi Türbesi 2- Onun baş tarafa göre sağında, doğusunda etrafı kısmen çevrili bir başka mezar vardır. 3- Bu mezarın baş tarafa göre sağında veya doğusunda, etrafı yarım metre kadar yüksek taşlarla çevrili bir adak, niyet kuyusu görülüyor. Burada bir mezar mevcut olmamasına rağmen taşlara bağlı bezler, ipler var. 4- Bu niyet adak kuyusunun ön kısmında (gene dört metre kadar) önde bir mezar görülüyor. Baş tarafında uzun bir mezar taşı var. 1.50 metre yükseklikte olan bu taştan başka mezarın etrafını taşlar çevirmiş. Bundan başka birçok bez kendisini gösteriyor. 5- Bu sıra sıra türbe, mezarlar ve adak, niyet kuyusundan biraz ileride (30 metre kadar) kayalar üzerindeki bir çalıya bezler bağlanmış; burada da ağaç, çalı ziyaretgâhı görülüyor. Böylece sıra sıra adak yerleri birbirini takip ediyor. Bu adak niyet çalısından 10 metre ilerideki kayaları dolaştım. Buralarda aynı şekilde başka çalılar olduğu hâlde onlara rağbet gösterilmemiş, hiçbirine bez bağlanmamış. Üzerine bezler bağlanmış ziyaret çalısının bulunduğu yerin bir efsane, menkıbe ile ilgili bir tarihçeye ve göreneğe sahip bulunması kuvvetle muhtemeldir.

Bu Hüseyin Gazi ziyaretgâhı sahası 17-20 yıl önceye kadar mamur vaziyette imiş. Türbe bakıcılarına mahsus odalar, türbenin güzel bir kubbesi varken yıktırılmış, aynı zamanda türbenin içerisindeki halılar, kilimler ortadan kaldırılarak götürülmüş. Fakat burasını bir harabe yığını hâline getiriş de alaka ve sevgiyi

sarsmak şöyle dursun, bilakis artırmış. Bunu açıkça ispat eden duvarlardaki binlerce tarih ve imzayı barındıran, muhtelif kalem ve şahıslardan çıktığı aşikâr bir surette görülen yazılardır. Bunlar orada sıra sıra, bazen üst üste durmaktadır.

Türbenin kırk elli metre kadar aşağısında, yerin altında kapı genişliğinde bir taşın arkasında bir mağara mevcut olup bunun güzel, soğuk bir suyu kayadan sızmakta ve rivayete göre Hüseyin Gazi'nin buradan su aldığı ve dar yerde efsanevi bir maharetle atını suladığı söylenmektedir.

Bu çevredeki mezarlardan birisi Hüseyin Gazi'nin çobanına aitmiş.

Halk arasındaki söylentiye göre Hüseyin Gazi, Battal Gazi'nin babası olup Ankara'yı İslamlaştırmıştır. "Çetin ve kanlı savaşlarda yaralanan Hüseyin Gazi'nin ayağını bastığı, kanının damladığı yerlerde çimen ve çiçek bitmiş, asasını vurunca su çıkarmış."[1] Suyu hem soğuk hem de şifalıdır. Fakat tepeye çıkınca artık takati kalmamış ve şehit düşmüş. Diğer bir zattan Dr. Şükrü Akkaya'nın aldığı bilgi Bektaşiliğin Anadolu'ya yayılışı ve Anadolu'nun İslamlaşması ile ilgili bir anlam taşıyor. Bektaşi köylerinde dolaşan rivayetlerin esası şöyle oluyor: Osman oğlu Orhan zamanında Ahmet Yesevî'nin işareti ve Batum padişahının emriyle Bektaş Veli Hüseyin Efendi'mizin neslinden 300 halife Orta Asya'dan hareket etmiş. Malatya'dan girerek küffarla çok kanlı harpler yaparak Eskişehir'e kadar İslamiyeti yaymışlar. Malatya'da Seyit Battal Cafer, Erzincan'da Seyit Gazi, Ankara'da Hüseyin Gazi, (Sf. 48) İslamiyeti yaymaya çalışıyorlar.

Dip Hacı köyünün imamı Haydar Hoca'dan aldığı bilgi din tarihi bakımından dikkate değer bir menkıbesini anlatıyor: "Hüseyin Gazi Şehit düşünce oğlu Seyit Battal Cafer Malatya'da bulunuyormuş. Bağdat halifesi Abdüsselam'dan babasının yerini ister. O da: 'Daha babanın kanı kurumadı, kanını al da ondan sonra gel.'der. Bunun üzerine Seyit Battal Cafer yola çıkar. Çorum taraflarında Alaca kazasına bir saatlik yerde Balıklar Havuzu denilen, şimdiki Hüseyin Gazi Tekkesi'ne misafir olur. O vakitler burası manastırmış. Keşişinin adı da Şambaz Baba imiş. Keşiş, ben seni birine benzetiyorum. Sen, Hüseyin Gazi'nin oğlusun, demiş. Seyit Battal'ı içeri almış. Yemek yemişler. Sonra keşiş cüppesini çıkarıp bir kapı açar, orada yeşil cüppe, yeşil sarık ile yeşil örtülü Kur'an'dan bir sayfa okurlar. Bunun üzerine Şambaz, Battal'ı, babasının kanını almak üzere Ankara'ya gönderir.

1 Doç. Dr. Şükrü Akkaya, Orta Anadolu'da Bir Dolaşma, Ankara 1934; Hakimiyeti Milliye Matbaası (Hüseyin Gazi Efsanesi, S. 6).

Dört gâvurun başını keserek getirir. Şambaz birisini tanır: Aha, babanın katili bu idi, diye gösterir. Bu başı tekkenin eşiği önüne gömer ki dünya durdukça çiğnensin. Bu tekkeye 'Hüseyin Gazi Kolu' yahut 'kutlu' denir" (Sf. 51).

Hüseyin Gazi hakkındaki söylentiler ne yolda olursa olsun bu söylentilerden çıkan netice onun bir İslam ve fetih şehidi olduğu noktasında iştirak ediyor.

Her türlü murat için ziyaret edilen, dinî mahiyette dualardan başka niyet ve adakta mum, süpürge, kurban başta olmak üzere bez, iplik bağlama (taşa, mezara, çalıya), taş yapıştırma (mezar taşına, duvar taşlarına), para bırakıldığı (mezar üstüne), duvara para yapıştırma, imza ve tarihle ziyaretini tespit etme gibi birçok hareket tarzlarını görmekteyiz.

Ankara köylerine geçmeden önce Dr. Hâmit Z. Koşay'ın "Ankara Budun Bilgisi" adlı eserinde adak ve adakla ilgili yerlere genel bir bakışta bulunmak faydalı olacaktır. Bu eser de her ne kadar doğrudan doğruya türbe, adak yerleri ve adama ile ilgili inançlar konu olarak ele alınmamışsa da bazı âdetleri zikrederken Hâmit Koşay'ın kısaca da olsa konumuza temas ettiğini görüyoruz: Çubuk Çayı; Engürü (Ankara) de lüzumu olan, "Allah kabul etmedi duamı, arzuhâlimi suya salayım" der; yahut "Gideyim de Allah'ın tizarına bekleyeyim (inkisar) de arzuhâl sunayım." der. Ne ise muradı yazar içine:

"Hey yarebbil âlemin! Beni perişan etme de benim de muradımı ver, başka kimsem yok, benim muradımı kabul et, sen bakmasan ben kime yalvarayım?" der. Varır oraya üç Kulhüvallah, bi Elhamdülillah okur, suya salıverir. İpıl ıpıl (parlaya parlaya) akar gider. Çalıya çırpıya takılır. Arzuhâlci ciğerden ciğerden ağlar, arkasından gitmez.[1]

Türbelerin kapatılmasından önceye ait bir âdeti Hamit Z. Koşay belirtirken kadınların çocuk sahipi olmak için dedelerin adını bir anahtara vererek onları içinde su bulunan bir helkeye attıkları ve ayın ilk çarşambasında bu helkeyi kıbleye karşı bir çörtene astıkları, sabaha kadar hangi anahtar paslanırsa ona göre o anahtar hangi dedeye aitse onun türbesine gidildiği üzerinde duruyor: "Dede'ye gider. Pamuk ipliği götürür, türbedar okuya okuya yediye katlar, ona göre de yedi düğüm atar. Evliyanın üstüne artar. O gün orda durur. Olmayacak ise böğrüne atıverirmiş. Türbedar; Evliya ipliği kabul etmedi, der. Bu sefer de

1 Hâmit Z. Koşay, Ankara Budun Bilgisi, Ankara Halkevi Dil-Tarih-Edebiyat Şubesi Neşriyatı No: 14. Ankara 1935. Ulus Basımevi, s. 45.

başka yere niyet eder. Başkasına gider, orada yılar takar (türbedar yeşil kuşak boynuna takarak, üç kere kabrini dolandırır). Evliya ipliği kabul ederse türbedar ipliği o kadına verir, aklı eriyor olmadıkça çocuğa bağlatırlar.

Başka bir anlatış; ayın ilk çarşambasında yedi Memet adlıdan aneter (anahtar) toplarlar, nişan yaparlar, al iplik Hüseyin Gazi'nin, mavi iplik Tacettin Sultan'ın, siyah iplik... yedi çeşit iplik yahut çaput bağlarlar anahtarlara. Üç Kulhüvallah bir Elhamdülillah ile çörtene takarlar. Erken kalkar, eğer Hüseyin Gazi'nin anahtarı küflenmişse gider kuşak kuşanır. Türbedar da yuları takar satar. Uzak olursa kuşak ısmarlanır. Ankara'nın Yalıncak köyündeki Yalıncak Sultan'ında kuşak kuşanırlar (Satılmış, Satı korlar). Yular takarlar başına. Dul kadın, dölek koca okuya okuya üç kere fırlatır, bitiminde durur baş ucunda, yuları çıkarır, dedenin üstüne atarlar. Eğer durursa kuşak kuşatır türbedar, eğer olmayacaksa yuları böğrüne atıverirmiş. O zaman kuşak kuşatmazlar." (Sf. 97). önceleri pek fazla revaçta olan bu kuşak kuşanma işi de şöyle oluyordu: Kuşak kuşanacak kadın "yedi kat dikiş ipliğini katlar, türbedara verir, türbedar okuya okuya yedi düğüm yapar, sonra yular takıp dedeyi dolandırır. Yular durursa, kuşak alırsa kız veya oğlana niyet ettiğine göre aklı ermeyen kız veya oğlan üç Kulhüvallah bir Elhamdülillah ile kuşağı kuşatır. Çocuk doğarsa kurban keser. Bir yarımını türbedar alır, bir budunu misafirler yer, geri kalanını dağıtır. Kurban getiren çarşı fiyatından satın alır, öyle yer (Sf.97). Böyle niyetli kadınların bellerinde iplikler bağlıdır. Şayet çocuğu dünyaya gelirse bir müddet sonra çocuğunu ve adak kurbanını alarak dedeye ziyarete gider. Kurban orada kestirilir. Türbedar adak kurbanı etinden faydalandığı gibi derisini de satarak dedeye mum alır. Bundan başka türbedara "süpürgecilik hakkı olarak bir iki lira" veriliyor. Ayrıca, çocuk dilediği evliyanın adını da doğan çocuğuna takıyor. Ankara'da önceleri yakınında bir dede bulunan çeşmenin suyu için de dedeli olduğundan "bal gibi" görülür.

Bu eserde cinlere karşı korunmak için "köpeğe bir parça ekmek atıverin, neziri diye" denilerek bir konuşma naklediliyor. Köpeklerin karnını doyurmak bazen adak yerine geçebiliyor. Bu insanlara sadaka vermek, doyurmak, giydirmek adağı gibi, hayvanlardan köpek, güvercin gibileri için olabiliyor (Sf. 100).

Baş ağrısını geçirmek için ağrılı şahsın şakaklarına çayır kurbağasından iki tane alarak sararlar. Şayet bu kurbağalar ölürse onların "nezrini verirler" ölmezse yüreğinden başına vuruyor diye

etini yedirirler (Sf. 141). Burada bir hayvanın diyeti gibi bir anlamda nezrin kullanıldığını görüyoruz.

Boğmaca öksürüğünü geçirmek üzere Aslanhane'de türbenin eşiğine, taşın üzerine çocuk yatırılıyor. İlgili derviş kadın, bıçak ile çocuğu sıvadıktan sonra "hastalığı boğazlamış" oluyor. Çocuk iyileşirse bu işi yapan kadına para ve mum veriliyor. Ayrıca, horoz kurban edilerek dul bir kadına veriliyor. Burada da türbedarın işe karıştığını, türbe anahtarını çocuğun boğazına üç defa soktuğunu görüyoruz. Bunun ardından çocuğu sıvıyor. Oradaki dedenin yanında bırakılan gömlek bir gece kaldıktan sonra alınıp hasta çocuğa giydiriliyor ve bu gömleği çocuğun sırtından kırk gün çıkartmıyorlar. Dedenin hasta tedavisindeki rolü kadar, türbedarın, türbe ile ilgili derviş adı verilen kadının nasıl bu gibi işlere karıştıklarını tespit etmiş oluyoruz (Sf. 142). Nitekim sıtmalıların "dedeye bağlattırıldıklarını, türbedarın koluna, bileğine iplik (bazen yedi kat iplik vb.) bağlatıldığını görüyoruz (Sf. 149). Gene sıtma için türbe, dede toprağı alınarak (bu toprağa halk o vakitler cevher toprağı diyor) suya karıştırılıp yemeniden süzüldükten sonra içiriliyor. Artan toprak tekrar dedenin mezarının altına konuluyor. Bu hareket 3,7 veya 11 gün yapılıyormuş. Toprak yerine yedi taşın alınarak ıslatıldığı, suyunu içtikleri de oluyor. Taşları sonradan götürüp dedenin türbesine veya mezarına bırakıyorlar. Hasta ağırsa dedenin türbesine veya mezarına götürülerek dedenin postuna yatırıyorlar; birkaç saat yalnız bırakıyorlar, dede sıvasın diye (Sf. 149). Baş ağrısının geçmesi için de saçımızdan koparırız, türbeye bağlarız. Türbenin bir mücresi olur. Oradan para atarız. Türbedar süpürge alsın türbeyi süpürsün diye (Sf. 149). Birçok hastalığa, temrede cevher toprağı ıslatılıp sabahın en erken zamanında henüz bir şey yemeden hastaya çalarlar. Böylece dede, türbe toprağının, taşının ıslatılarak haricen ve dahilen kullanılmak suretiyle hastalıkları tedavide sık sık işe yaradığına inanıldığına tanıklık etmekteyiz. Hatta bazı kimselerin çok uzak memleketlerinden yanlarında getirdikleri cevher toprağı ile bir vakitler (1925 yılından önce) sıtma tedavisi işiyle geçindikleri geçmiş bir vakadır (Sf. 156).

Dr. Hamit Z. Koşay'ın "Ankara Budunu" adlı eserinde hocaların o vakitlerde de horoz kurbanına olur vermediklerini, fakat bazı kimselerin "cebrail kurbanı" dediklerini ve bunu dedenin başında kestiklerini ve orada iki rekât namaz kıldıklarını bildiriyor: "Yitiğim bulunsun da Allah'ım rızası için, Mukaddem Sultan'ın ruhu için keseyim de bir fukaraya vereyim. Kanını akıta akıta getirir, bir fukaraya verir. Al horoz keserler, ak horoz kesmezler.

Ak horoz yedi mahalledeki cinleri kaçırırmış. Süt beyaz horoz gökdeki horozun sülalesinden imiş (Sf. 167).

Ankara'da hacca gitmeden önce yatırların önünde durulup dua edildiğini ve bilhassa Hacı Bayram Veli'ye uğramadan hacca gidilmediğini, yatırlara verilen önemi bir defa daha teyit etmek bakımından kaydediyoruz.

Ankara'daki adakların ancak birkaçından, daha ziyade çeşitli ve tipik olanlarından bahsettik. Yoksa bir adak ve adak yeri sayımı gibi bir maksatla hareket etmedik. Esasen vakanın tespiti için bu kadarla yetinilebilirdi. Ancak Ankara çevresinin, köy ve ilçelerinin de incelenmesine ve Türkiye'nin diğer şehirlerindeki türlü adak yeri ve şekillerinin dikkate alınarak birbirleriyle karşılaştırılmasına ve ilmî sonuçlar elde edilmesine ve sonradan bunların dinler tarihi bakımından tahlil ve açıklanmasına, diğer ülkelerdeki, dinlerdeki ile karşılaştırılmasına ihtiyaç vardır. Bunları ayrı bölümler hâlinde sunmak istiyoruz.

Ankara'da yaptığımız inceleme ve araştırmalar bize, Cumhuriyet çağından önce de sonra da bu türlü âdet ve inançların olduğunu ve devam ettiğini gösterdi. Bilhassa İslami bilginin eksikliği ve Allah'la kul arasına bir araç koyma gibi, İslamiyette mevcut olmayan, hatta herhangi bir ölüyü veya yeri, eşyayı, ağacı, vb. kutsal, kudretli tanıyıp dilekte bulunma onun bu isteği yerine getireceğini sanma gibi hususların, alışkanlıkların, saf ve yüksek bir seviyede bulunan İslam'da Allah inancıyla bağdaşmadığını dinî bilgiye gerçekten vakıf olamayanların bu önemli noktalar üzerinde durmadığını, düşünemediğini tespit ettik.

Bilgili din adamları bu âdetler, inançlarla mücadele etmekteydiler. Cami ve mescitlerde (Hacı Bayram, Taceddin, i...) vaaz, hatta hutbelerde Allah'la kul arasına herhangi bir ölünün giremeyeceği, dileğin, duanın Allah'a yapılması gerektiği, mum adayıp yakma ve bu gibi âdetler ve hareketlerin gerçek İslamiyette yeri olmadığı belirtilmekteydi. Bu maksatla bazı cami, türbe pencerelerine "Mum atmayınız, mum yakmayınız, yasaktır, iplik bağlamayınız!" anlamında levhalar asıyorlardı. Bununla beraber bu âdetler, bu türlü davranışların ardı arkası kesilmemekteydi.

Bu konu üzerinde, Ankara çevresi, köy ve ilçeleri, diğer şehirler ve dinler gözden geçirildikten sonra bir sonuca varmanın mümkün olacağını şimdilik tekrarlamakla yetineceğiz.

Ankara İlçe ve Köylerinde Adak ve Adak Yerleri

Ankara köylerinden çoğunda o köyün manevi hayatını destekleyici sayılan, saygı gösterilen bir yatır, bir dede vardır.

Elvan Köyü:

Ankara'ya 22 kilometre mesafede bulunan Etimesgut'a bağlı bu köyün bir köşesinde bütün diğer köylerde de görüldüğü gibi bir evliya vardır, bunun baş ağrılarını geçirdiğine inanılır. Çocuğu olmayan kadınlar ona adak adarlar.[1]

Hasanoğlan Köyü:

Hasanoğlan Köy Enstitüsü, hâlen Atatürk İlköğretmen Okulu'nun bulunduğu Hasanoğlan, Ankara'nın 34 kilometre kuzeydoğusunda olup Çankaya ilçesi Elmadağ bucağına bağlı, 1923 yılına kadar Hacı Bayramı Veli'nin manevi nüfuzunda olan ve vakfı bulunan bir köydür. Bugün Ankara-Elmadağ şosesindeki Hasanoğlan'a ayrılan yolun kavşağındaki eski mezarlığın ucunda "Hasan Dede" diye ün alan bir yatır ve onun yanı başında "Hasan Dede Pınarı" diye anılan bir yer vardır. Herhâlde köyün tarihi ile bu "Hasan Dede" arasında sıkı bir ilgi bulunması ihtimal içindedir. Gerçekten bugün dahi "Hasan Dede Yatırı" köyün manevi hayatında özel bir yer tutmaktadır. Mesela köylüler ekseriya yağmur dualarını ve adaklarını onun mezarı dolaylarında yaparlar. Fakat köyün hangi tarihte kurulduğunu ve Hasan Dede'nin bu hususta ne dereceye kadar rol sahibi bulunduğunu kesin olarak bilemiyoruz.[2]

İlk başta ve en önemlisi, Elmadağ şosesi yakınında köyün güneyinde Hasan Dede ile beraber köyün Hasan Deresi'nde Asiye Abla (Asiye Ebe) ve Çaldede, Hüseyin Gazi, Çet deresinde Sarı Dede, yatırlarıyla beraber beş ereni, beş adak yeri olduğunu görüyoruz: Çocuğu olmayan kadınlar köyün dışındaki yatırlara giderek dua ederler; taşların üzerine uzanırlar, ayrılırken yatırın toprağına yüz sürerler. Hasan Dede'nin etrafında sabahın seher vakti üç defa dolaşır ve beygir gibi kişnerler. Uzun zaman

---

1 Dr. Mediha Berkes, Elvan Köyünde Sosyal Bir Araştırma, Dil ve Tarih-Coğrafya Fak. Dergisi, 1943. C. II. S. I. s. 135.

2 Doçent. Dr. İbrahim Yasa, Hasanoğlan Köyü'nün İçtimai-İktisadi Yapısı, Türkiye Ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü, Ankara 1955. Doğuş Ltd. O. Matbaası, s. 18. Bu eserin "Bölüm II: Din ve İnançlar" bahsini, İbrahim Yasa, öğrencisi Sami Akıncı ile birlikte hazırladıklarını, onun mezuniyet tezinden faydalandığını söylüyor: s. 210-224 arası. Aynı eserin 25. sayfasında Asiye ebe, diğer tarafta (S. 219 ve 273 endeks) da Asiye abla denilmektedir. Köylülerin her iki şekli de kullandığı anlaşılıyor.

hasta yatanlar Teberik Köyü'ndeki Sultan Baba'ya giderek şifa dilenirler. Sıtmaya tutulanlar, başı ağrıyanlar da yatırlara koşar. Üzerlerinden kopardıkları bir ip veya çaput parçasını mezarın taşına, varsa çalısına bağlarlar. Ağzı yan dönenler (çarpılanlar). komşu köylerden birindeki yatıra gider; dua ederek taşların üzerinde yarım saat uzanırlar (Sf. 219).

Hasanoğlan köyündeki yatırlara bilhassa hastalıktan kurtulmak, şifa bulmak, çocuk sahibi olmak niyetiyle gidildiği, mum ve kurban adandığı (Sf. 242) ve genellikle yatırın etrafında üç defa dönüldüğü görülüyor.

Hacı Dede Yatırı:

Hasanoğlan köyünün 15 kilometre kuzeyindeki bu yatıra koyunlardaki bozca hastalığına karşı tedbir almak veya şifa bulmak üzere gidildiğini, adanan kurbanları sivri taşın etrafında döndürüp kestirdikleri hakkında bir cümlelik önemli bir bilgi bulmaktayız (II-Bâtıl İtikatlar başlıklı kısım, s. 263).

Hasanoğlan köyünde sıtmadan kurtulmak için çalıya iplik bağlandığını, yatırlara daha ziyade kadınların gittiği hakkında bir köylüye dair bir gözlemi görmekteyiz.

Ankara'nın Solfasol ve Yalıncık köylerinde de Ankara'dan gidilerek ziyaret edilen evliyalar vardır. Bunlardan da muratta bulunulmakta ve adak adanmaktadır. Murat ve adaklarda bir başkalık yoktur. Yalnız Solfasol köyündeki eski, delikli taştan geçilmektedir.

Ankara köyleri üzerinde pek az inceleme yapılmış olup bunlar da daha çok, köyü edebî veya iktisadi cepheden ele almıştır. Etraflı bir inceleme olmakla beraber, din, inanç, âdetler, manevi davranışlar, evliyalar, ziyaret yerleri, adaklar hakkında onlara değinmeyen[1] eserlerden başka, bu insan hayatı üzerinde önemli mevkii olan davranışlar, birkaç cümle ile ifade edilmiş olmasına rağmen Ankara köylerinin evliya ve adakla olan münasebetini gösterebiliyor: "Bunlardan başka evliya adaklarında, bazen de ziyafetlerde kuzu ve koyun kesilir. Senede bir defa herkes mutlaka et yer; o da kurban bayramıdır."[2] "Bazı Ankara Köylerinde Bir Araştırma" adı altında incelenen Ankara köylerinin adı belirtilmemiş kitapta "ehemmiyet daha ziyade köy cemaatinin sosyal kuruluşuna ve bu kuruluş temellerine verilmiş" (Sf. 172)

1 Sadri Aran, Evedik Köyü Bir Köy Monografisi, T. C. Ziraat Vek. Ankara 1938.

2 Doçent Niyazi Berkes, Bazı Ankara Köyleri Üzerinde Bir Araştırma, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Felsefe Enstitüsü Neşriyatı Sosyoloji Serisi No: 2, Birinci Kitap, Ankara 1942. Uzluk Basımevi, s. 108.

olmasına rağmen, incelenen iktisadi, mali bakımdan fakir sayılabilecek kimselerin az olmadığı bu köylerde, (1940 yılında, II. Dünya Savaşı zamanında) az et yenildiği hâlde, evliyaya adadığı koyun veya kuzunun kesilmesi, bu inanca verilen önemi de teyit etmiş oluyor.

Ayaş

Bünyamin Hazretleri:

Ankara'ya 45 kilometre kadar bir yakınlıkta bulunan Ayaş'ta[1] "Hacı Bayramı Veli müritlerinden Şeyh Mustafa Bünyamin'in türbeleri bulunup ziyaretgâhtır."[2] diyerek önemle belirtilen bu ilçede Şeyh Mustafa Bünyâmin Veli hazretlerinden başka Ayaş'a bir saat mesafede Tekye (Tekke) köyünde Veli Dede Türbesi ziyaretgâhı bulunduğu, onun "Beş bin okka ağırlığındaki taş büyüklüğünde testi keramet piyustleriyle yaptıkları rivayettir."[3] denilmektedir. Evliya Çelebi ise Beypazarı istikametinde Emir Dede ziyaretiyle karşı batı tarafındaki dağ üzerinde (Şeyh Buhari) ziyareti vardır."[4] demektedir. Kandemir "Ankara Vilayeti" seyahatnamesinde Ayaş hakkında kısmen folklorundan bahsettiği hâlde Ayaş'taki ziyaretlere temas etmemektedir.[5] Zikrettiğimiz kaynaklar üzerindeki bilgilere göre bütün halkı Müslüman olan bu ilçede ziyaretgâh olarak başta Hacı Bayramı Veli'nin ikinci halefi olan Mustafa Bünyamin'i Ayaşi, ölümünden sonra kendi adına yapılan Bünyamin Camisi'nin bitişiğindeki türbede yatmakta ve ziyaret olunmaktadır."[6] Bünyamin'in sandukası cami yanında olmasına rağmen cami içinde sayılabilir. Zira caminin içinden oraya giriliyor. Kanuni Sultan Süleyman zamanında yaşamış ve bir sebeple hapsolmuş olan, dindar ve evliyadan bir zat olarak sağlığından beri böyle sayılan Bünyamin, Rodos adasının bir türlü fethedilememesi, bu tahliyesinden sonra fetih olabileceğinin söylenmesi üzerine tahliye edilir edilmez fetih kısmet olmuş, deniliyor. Ziyaretçilerin bu hususta böyle bilgileri mevcuttur.

---

1 Türk Ansiklopedisi, Ankara 1950, C. 4. s. 369. Türkiye Kılavuzu Ankara ili. 1946. s. 272, 274

2 Ş. Sami, Kamus-ul Âlâm, İstanbul 1306. Mihran Mat. C. I. s. 506.

3 Ankara Vilayeti Salnamesi, s. 139. Ayaş h. bilgi 138. sayfadan başlıyor. H. 1325-

4 Evliya Çelebi, Evliya Çelebi Seyahatnamesi, İst. 1314. C. 2. s. 455-456.

5 Kandemir, Ankara Vilâyeti, Türk Maarif C. Neş. No: I. Ankara 1932, Başvekâlet Müdevvenat Mat. S. 209-219.

6 Ayaş ve Karakaya kaplıcası, Ayaş Hakkında Birkaç Not-Broşür-Burada Şeyh Neccari okunmuştur. Şeyh Buhari olması gerekiyor.

Bünyamin'i Ayaşi'ye dinî bir vazife veya saygı eda etmek gibi bir maksatla yapılan ziyaretten, hacı adaylarının hacca giderken ve dönüşlerinde yaptıkları türbeyi ziyaretten başka her murat için geliniyor ve adak adanıyor (mum adağı). Kadınlar tarafından uyuyamayan çocukların şifa bulması için çocuk elbisesi getirilip türbenin penceresine bırakılıyor. Çok şifalı olduğu, çocukların uyuduğu ve yaramazlık etmediği söyleniliyor. Daha çok kadınlar tarafından bu hususta ilgi gösteriliyor. Adanan mum şamdanda yakılıyor. Bu caminin imamı bu türlü adak konusunu batıl bir inanç olarak görüyor.

Toprak Dede:

Ayaş'ın Yukarı Mahallesi'nde (Karakaya'da İlicek Tepesi eteğinde), mezarlık çevresinde tepede birer harabe hâline getirilmiş olmasına rağmen Toprak Dede (Ahmet Dede) ve Bayram Dede yatırları gene ilgi görmektedir. Yatırların mezarları beşer metre kadar uzunlukta etrafı iri taşlarla çevrilmiştir. Bayram Dede'den toprak yalatılıyor. Bu bilhassa rastgele toprak yiyen çocuklar için yapılıyor. Buradan alınan toprak yalatılınca o çocuk bir daha ağzına toprak koymuyormuş. Orada konuştuğum bazı zatlar bu gibi hususlara inancın azaldığından üzüntü duyduklarını söylüyorlar, taşını bile söküyorlar, diyorlar. Hasta çocukların doktora da götürüldüğünü anlatıyorlar. Ayaş'ta hastahane de vardır.

Evvelce bu yerlerin türbedarları, bakıcıları varmış. Onlar öldü,türbelere bakılmaz oldu, diyorlar.

Toprak alınıp yatırın etrafında [Toprak Dede (Ahmet Dede)] dönülüp dua ediliyor. Bu dönüş sırasında elde bir avuç da toprak vardır.

Şifa muradı için mum adandığı da oluyormuş. Çocuklara yalnız yalatılmak değil toprak da yediriliyor. Toprak yiyen çocuklar, buraya getirilerek cebine toprak dolduruluyor ve "İstediğin kadar ye!" deniliyor, bunu yiyen çocuk bir daha toprak yemezmiş.[1]

Toprak Dede (Ahmet Dede) 'nin ölümü H. 1037'ymiş gibi oralarda böyle silik bir yazı gördüm. Ahmet Dede'nin heybetli mezarı tepe üstünde olduğu gibi, kuyu, dibek, yeni ağaçlar (önceleri buralarda ağaçlar varmış) görülüyor. Mezar, daha doğrusu büyük bir taş yığını hâlinde uzaktan görülebiliyor.

1 Arkadaşım Ayaş Kaymakamı (Şu anda Vali) Mehmet Aldan inceleme yaptığım yılda (1958) "Türlü yönleriyle Ayaş Ankara 1966" kitabını hazırlıyordu (S. 102, 103, 104).

Bu çevrede oldukça hâkim bir tepededir. Bayram Dede ise birkaç yüz metre ileride bir yamaçtan zirveye çıkılan diğer bir tepe üzerinde, yakınlarında bir kuyu bulunuyor.

Killik Camii ve Killik Çeşmesi türbelere 200 metre kadar uzaklıktadır. Ayaş'ın bu çevresinde (türbelerden oldukça uzakta) manastır denilen bir yer olduğunu söylüyorlar. Burada Bizans eserleri, küpler, Hristiyan mezarları çıkıyormuş. Oralara herhangi bir murat ve adak maksadıyla giden hiç kimse olmadığını, buralara halkın gitmediğini söylüyorlar.

Kesikbaş Sultan:

Aşağı uçta kendi adıyla anılan caminin bitişiğinde türbesi olan Kesikbaş Sultan'ın gövdesinin türbede, başının yanındaki kuyuda bulunduğu anlatılıyor. "Hastalıklı çocuklar, kuyunun suyunu içer ve bu su ile yıkanırlarmış. Kuyu tez iyi olacak hastalara tez, geç iyi olacak hastalara geç su verirmiş. İyi olmayacaklara da su vermezmiş." (Türlü Yönleriyle Ayaş S. 102).

Türbeye dikilen mumları gizlice almak üzere türbeye giren birkaç kişinin mumları aldıktan sonra kapıyı bulmaya muvaffak olamadıkları, ancak mumları bıraktıktan sonra türbeden çıkabildikleri anlatılıyor.

Yavuz Ana Sultan:

Yukarı uç Aktaş Camisi'nin karşısındaki ufak mezarlıkta yatan, Yavuz Ana Sultan'a, uyumayan, çok ağlayan çocuklar getirilerek, mezarının yanına yatırılıyor, "Ya al ya ver." diye sallanıyor.

Şeyh Zekeriya:

Hacı Memi Mahallesi, Şakir Efendi Sokağı'ndaki mezarının yanına, hastalıklı çocuklar getirilerek şifa niyetine yatırılıyor. Vaktiyle buradaki arsada ev yaptırmak isteyen Hacı İbrahim Efendi, rüyasında bu zatı görür ve onun "Ben Bünyamin Hazretleri'nin arkadaşlarındanım. Evcek burada yatıyoruz. Üzerimize bina yaparak bizi rahatsız etmeyin!" demesi üzerine, o yerdeki toprak kazılınca kemikler ortaya çıkıyor ve "Erenlerden Zekeriya" yazılı bir taş bulunuyor.

Şemsi Dede:

Hayri Kayran bahçesinde mezarı olan, Bayramiye tarikatının Şemsiye koluna bağlı Şeyh Şemsi Dede, sıtmalıların tedavi maksadıyla ziyaret ettirilen ve yanına yatırılan bir zattır.

Değnekli Dede:

Âmin Tepesinde, mezarından kalıntılar olan Değnekli Dede'nin mezarının başına genç kızlar, kısmetlerinin açılması maksadıyla mezarın baş tarafına diktikleri değneğe bez bağlıyorlar ve o çevreden aldıkları taşlarla niyet tutuyorlar.

Sıtma Dedesi:

Namazgâh ortasında mezarı ve yakınında pınarı olan bu dedenin, kaynağından sıtmalılar su içer ve yıkanırlarmış.

Ahmet Dede:

Karakaya'da, Arıklar yolunun sağ yanında mezarı bulunan bu dedeye yürümeyen çocuklar getiriliyor.

Um-Um Dede:

Gene Karakaya'da, Arıklar yolunun sol tarafında, kumlu dorukta mezarı bulunan bu dedeye, göğüsleri süt dolayısıyla şişen emzikli kadınlar getirilerek onlara buradaki topraktan yediriliyor.

İskender Dede:

Hacı Memi Mahallesi'nde, İskender Dede adlı çeşmenin yanında türbesi olan İskender Dede'ye, çıbanlı hastalar getiriliyor. Çıbanı olan kimseler çeşme önündeki çamurdan alarak çıban üzerine sürüyorlar ve çeşme örtüsünü tutan demirli direğe bir çivi çakıyorlar.

Göz Pınarı Dedesi:

Ova Bağlar'da, Ayaş Çayı kenarında Göz Pınarı yanında, yatan dedenin pınarının gözdeki çıbanlara iyi geldiğine inanılıyor.

Aslan Altından Geçme:

Ayaş içmesinde, çocuk muradı ve adağı ile oraya başka yerden getirilmiş aslana benzeyen bir taşın bacakları arasından geçiliyor. Bu aslanın, aslında oraya başka yerlerden süs olarak getirildiği, bunun çocuk olması maksadıyla ilgili bir tarihçesi olmadığı hâlde, bir söylenti üzerine, kısır kadınların tavaf edercesine bunun altından geçmeye özendikleri görülünce oradan kaldırılmak ve bu âdetin önüne geçilmek istenilmiştir.

Akkaya Dede:

Ayaş'ın içmelerinden biraz ileride Beypazarı'na doğru Akkaya köyünde, ağzı eğilen, çarpılanların, felçlilerin gidip, götürülüp ziyaret ettikleri, "fevkalade tesirli" olduğunu söyledikleri bir ziyaretgâh bulunuyor ve bu yatır üzerine türbe yaptırmıyormuş.

Birkaç defa türbe yapmaya teşebbüs edilmişse de türbe yıkılmış. Bunu dede arzu etmediği için yıkmış. Dedenin yakınındaki çalılıktan kesip sopa yapan mutlaka yaralanır, onları kesene zarar verirmiş.

Başkaraağaç Yaylası'nda Yurt Dede, Dibekli Yaylası'nda Veysel Dede, Tekke köyünde Veli Dede, Gökçebağ (Tiske) köyünde Güdüm Sultan vb. muhtelif ziyaret ve adak yerleri Ayaş ve çevresinde bu konudaki zenginliği gösteriyor.

Bâlâ

Kartal Dede:

Ankara'ya 69 kilometre mesafede bulunan Bâlâ,[1] yatırlar, evliyalar bakımından zenginlik arz etmektedir.

Bâlâ'da Kartaltepe,[2] Bâlâ'ya bir vakitler ona uyularak Kartal denilmek istenecek kadar Bâlâ için bir önem taşıyan 1400 metre kadar yükseklikte (Bâlâ 1300 metre) bulunan ve kasaba içme suyunun getirildiği, kasabanın hemen yakınında olan bu tepede bir yatır bulunmaktadır. Adı Kartal Dede olan bu yatır Bâlâ'nın manevi destekleyicisi sayılmaktadır. Kartaltepe zirvesine 150 metre ve gene yola 150 metre kadar olan, yakınında kuyu (çeşme) bulunan, dedenin mezarının üstü açık olup büyükçe mezarının etrafı taş yığını ile çevrilmiştir. Mezarın ortasında ufak ağaçlar vardır. Buradan bütün Bâlâ ve çevresi görülmektedir. Pek tabii olarak çok uzak yerlerden de burası göze çarpmaktadır. "Rahmet" duası için çıkılan ve çıkılıp dua edildikten sonra daima yağmur yağdığı görüldüğü kuvvetle ileri sürülen bu yeri daha ziyade kadınlar ziyaret etmektedir. Bilhassa hastalıktan kurtulmak, şifa bulmak (Bâlâ'da iki yataklı bir dispanser vardır), çocuk sahibi olmak için geliyorlar; mum adıyorlar, baş ucunda ve etrafında mum yakıyorlar, dedenin mezarının üzerinde bulunan Sarı çiçekli yabani gül ağacına bez ve iplik bağlıyorlar. Zaten tepe üzerinde başka ağaç yoktur.

---

1 Besim Darkot, Bâlâ, İslam Ansk. tst. 1949. C. 2 S. 263.
Türk Ansk. Ankara 19b2, C. 5. s. 101.
Kamus-ul Âlâm, C. 2. s. 1206.
Ankara Vilayeti Salnamesi; 1325, s. 179-
Kandemir, Ankara Vilayeti; 1932, Bâlâ, s. 253, 260.

2 Türkiye Kılavuzu Ankara İli 1946, Bâlâ ilçesi, s. 278.

Kartal Dede'nin Selçuki devrinden kalma olduğunu, tarih üzerinde çalışmış ve eski kaynakları gözden geçirmiş bir zat söylemektedir.

Bâlâ'nın 2.3 kilometre yakınında Bahçekardalak köyünün çevresinde iki dağ bulunmaktadır. Bu dağın bir tepesinde İdris Baba, diğer tepede Ahibaba adlı erenler ziyaret yerlerindendir. Bu babaların bulunduğu tepelere de İdristepe ve Ahitepe denilmektedir. Gene aynı köyün içerisinde (Bahçekardalak) bu dedelerin kız kardeşleri yatıyor. Bu erenler hep Horasan'dan gelmedir, deniliyor. Ziyaret ve murat, adak şekli Kartal Dede'ye benzemektedir.

Afşar Köyünde Tutdede:

Bâlâ'ya 15 kilometre kadar olan Afşar köyündeki Tutdede veya Tutbaba denilen ziyaretgâh, oralarda değerli tanınmaktadır. Tutbaba'nın yüksek irade ile tayin edildiği ve önemli bir şahsiyet olduğu anlaşılıyor. Bu zatın da Horasan'dan geldiği, Hacı Bayram Veli'nin kızını aldığı, bu suretle bu arazinin Hacı Bayram soyuna intikal ettiği söyleniliyor. Bu hususta bilgi verenlere onun yaşadığı çağı tahmin edip edemeyeceklerini sordum; Kartaldede'nin çağdaşı mıdır, soruma, Kartal Dede Selçuklular devrinde, Tutdede daha sonra, Osmanlılar (2. Murat) zamanındadır. Tutdede ondan daha yakındır, anlamında bilgi vermişlerdir. Bu bilgiyi veren şahıs, onlarla ilgili fermanların, bazı köylülerin ellerinde bulunduğunu, bunların malları olduğunu belirtti. Bu dedelerin Türkmen olduklarını, Horasan'dan geldiklerini bilhassa ileri sürdü. Önceleri bu türbelerin bakıcıları varmış. Şimdi kendi hâllerine bırakılmışlar. Fermanlar da bir gün kaybolabilir diyor. Bütün bu deliller bunların yaşamış olan tarihî şahsiyetlere ait olduğunu gösteriyor. Dinler tarihi bakımından önemli olan onların varlıkları belli, kerametine inanılan, bu kudretlerinin ölümlerinden sonra bile devam edebileceğine güvendikleri, Tanrı katında önemli yerleri olduğuna dair kuvvetli bir inancın bulunduğudur.

Seydi Yusufi Dede:

Bâlâ'nın Karaali bucağına bağlı, Bâlâ'ya 25 kilometre mesafede ve Konya asfaltına bir saat uzaklıkta, Zıvra köyünde Seydi Yusufi Dede, o çevrenin şöhretli bir ziyaretgâhıdır. Söylenildiğine göre bunun da malı varmış, sonra hükûmete miras bırakılmış.

Bâlâ kazasında abdalların[1] oturduğu bazı köylerde[2] murat, adak ziyareti ve kurban kesme ile ilgili inançlar üzerinde ayrıca inceleme yapmak gerekiyor.

Bâlâ civarında Altınçanak'ta bir çeşme duvarında bulunan mezar taşı"[3] İslamiyetten önceki çağlardan kalma olup görüldüğü gibi bir inşaat maksadıyla, bilhassa, iri, düzgün taş ihtiyacı dolayısıyla yakın tarihlerde yapılmış bir çeşmede kullanılmıştır. Yaptığımız incelemede Bâlâ ve çevresinde Roma veya Bizans'tan intikal etmiş bir yatır ve adak yeri mevcut olmadığını söylememiz hatalı olmaz düşüncesindeyiz.

Beypazarı

Ankara'ya 100 kilometre kadar uzaklıkta bulunan[4] Beypazarı, ziyaret yerleri bakımından da önemli bir mevkiye sahiptir.

Beypazarı'ndan Evliya Çelebi de (Seyahatname C. 2. s. 456-458) bahsetmektedir. Buradaki ziyaret yerlerinden kısaca da olsa "Ankara Vilayeti" seyahatnamesi (1325) bilgi vardır. "Merkadi Mübareke" başlığıyla "Karaca Ahmet Sultan hazretlerinin makamı" ile "Mehmet Efendi" ve "Ivaz Baba" ve "Üç Kızların mezarları" ziyaretgâhı, duyum, avam ve civar kasaba ve kura da Kara Davut, Necmeddin Kibri ve Yediler namıyla meşhur kimselerin türbeleri ziyaretgâhı mevcuttur. Kasabaya üç saat mesafede Kızıl Saray kariyesinde defin olan gufran olan ceddi Al Osmaniyen Gündüzalp'in mezarı şerifleri mevcuttur.[5]

Ayvaşık Dede (Ivaz Baba) ve Diğerleri:

Asıl Beypazarı'na en yakın 2-3 km. ziyaret ve adak yeri bir tepenin dik yamacı üzerinde zirveye yakın Beypazarı'na hâkim ve

---

1 M. Fuat Köprülü, abdal maddesi, Türk Halk Edebiyatı Ansiklopedisi, S. I. s. 23-56. İstanbul 1935, Burhaneddin Basımevi. Anadolu'da abdal adlarını taşıyan köylerin adları, s. 46.

2 Prof. Yusuf Ziya Yörükan, Anadolu Alevileri ve Tahtacılar, Darülfünun İlahiyat Fak. Mec. (1928), bu seri makalelerin, 17. sayısının (1931). Tahtacılar başlıklı yazının "Sohbet" adı altında 73. sayfada "Bâlâ kazasının Ebuhas köyündeki abdallar hakkında bilgi verilmektedir.

3 Prof. Frans Miltner, Haymana Civarında Bulunan Yeni Kitabeler, Türk Tarih, Arkeologya ve Etnografya Dergisi, İstanbul 1936, Devlet Basımevi, S. 3. s. 91-99. Bâlâ ile ilgili olanı, s. 91-92.

4 Bir ilçenin Ankara'ya olan uzaklığının bile tespiti bazen bir mesele olmaktadır. Ankara Rehberi, İst. 1949. s. 27 de (100) kilometre, Kandemir'in "Ankara Vilayeti" adlı eserinde, s. 224.70 kilometre, "Türkiye Kılavuzu Ankara İli" adlı kitapta, s.279,100 kilometre; Türk Ansiklopedisi C. 6. s. 293, 294. de 90 kilometre, Kamusul Âlâm C. 2. s. 1332 de 80 kilometre olarak gösterilmektedir.

5 Ankara Vilayeti Salnamesi, 1325, s. 147.

etrafı üç yandan gören bir yerde bulunan, halkın deyişiyle Ayvaşık Dede, aslında Ivaz Baba'dır. 80 metre kadar önünden yol geçiyor. Yatırın bulunduğu yerde ve biraz aşağısında çok yaşlı ağaçlar var. Ankara yolu buraya 500 metre kadar yakındadır. Ayvaşık Dede (Ivaz Baba)'nin mezarı yıktırılmış. Hemen yanında kuyu ve çeşme benzeri, kenarı taşlarla örtülü bir yer var. Buradan hafifçe su sızıyor. Evvelce Ayvaşık Dede (Ivaz Baba)'nin mezarının muntazam olduğu anlaşılıyor. Ziyaretgâh etrafında patikalar, yollar hasıl olmuş. Bu açılan yollar bile bu ziyaretgâhın çevrede ne derece geleni ve önemi olduğunu gösteriyor.

Buraya her murat için gelindiği gibi, bilhassa sinir, akıl hastalıklarına karşı şifa istenilmek üzere geliniyor. Gelenler aynı zamanda bez de bağlıyorlar. Çevresindeki çalılara binlerce bez, çaput asılı, bağlı olarak durmaktadır. Türbeyi evvelce bir jandarma komutanı yıktırmış. Yıktırılan taşların üzerinde mum akıntıları bol bol görülüyor. Eski ilgi azalsa bile gene devam ediyor. Hâlbuki apaçık bir yerde bulunan ziyaretçilerin kolayca görünebileceği bu yer yasağa rağmen rağbeti kaybetmiyor. Yalnız bu defa hastaları olanlar yıkıntıyı, harabeyi ziyaret ediyorlar. Jandarma komutanı, kaymakamın emriyle türbeyi yıkınca artık bu ilginin tamamen kesileceğini sanıyormuş. Halkın ziyaret edişine hayret etmiş. Harabe kalıntısı, hatta bütün o mahal gene saygıya layık olarak görülüyor. Araştırmamız sırasında birisi: "Türbeleri yıktılar, deli çoğaldı. O bizim için manevi bir destekti, bu destek yıkılmak istendi."diyor. Halk tarafından burasını ve benzerlerini yıktıran kaymakama: "Deli kaymakam bu türbeleri 1939-1940 yılında yıktırdı." denilmiştir. Yaptığımız incelemede bu kaymakamın ve jandarma komutanının başına gelen birtakım vakaların, bu türbenin, ziyaretgâh tahribinden ileri geldiği söyleniliyor. Önceleri bu tepede Ivaz Baba'nın bulunduğu yerin üstünde yağmur duasına çıkılırmış, Ivaz Baba'nın sağındaki su haznesinin üzeri kapalı iken orasını da kaymakam yıktırmış. Bu, üzeri kapalı ve muntazam bir şekilde yapılmış, tarihî bir değeri olması kuvvetle muhtemel yeri yıktırırken kaymakam, büyük bir korku geçirerek yıkma işini orada yarım bıraktırıyor. Gerçekten yaptığımız inceleme de yıkma işinin yarım kaldığını göstermiştir. Su haznesi, üstü kapalı muntazam bir çeşme veya bir ayazma şekline benziyor. Burasının ziyaret ve adak yeri olduğu ve bu ağır tahribe rağmen ziyaret yeri olmaktan çıkmadığını yerinde yaptığımız inceleme ile tespit ettik. Bu muntazam taşlar arasında on binlerce mum yakılmış. Duvarları simsiyah olmuş. İnceleme yaptığım yerlerin hiçbirinde bu kadarına, bu kadar yekpare

büyük taşları simsiyah hâle getirecek kadar çok mum yakılmışına rastlamamıştım. Yıkıntıya bakılarak burasının üstünün kubbeli olduğu tahmin edilebilir. Dikilmiş, adanmış mumlar duruyor. İlk defa olarak bu adak yerinde sentomisetin ve bromürlü ilaç kutuları ve tarifelerini tespit ettik. Bu mahalde yaptığımız araştırmanın verdiği sonuç şu oldu: Sinir, akıl vb. hastaları, buraya geliyor veya getiriliyorlar, oradaki tastan onlara su içiriliyor. Çok zaman bu türlü ilaçların tesirini arttırmak veya tam bir şifa elde etmek üzere, mübarek sayılan sudan da yardım görülmek isteniliyor. Tıp, ilaç ve mübarek su ile tedavi böylece birleşmiş oluyor. Bu su haznesinin olduğu bölmeye sokulmuş bir ağaç dalı üzerine bezler bağlanmış. Yeni ve içlerinde çok eski olduğu anlaşılan yüzlerce bez dikkati çekiyor. Bunlar, patiska, iplik, elbise kumaşı, pamuk ipliği vs. dir. Bazılarına birkaç küçük taş da konulmuş. Su sızan yer iki metre kadardır. Su, sızdıktan sonra yamaca doğru bir oluk içinde akıyor. Burada hayvan pislikleri göze çarpıyor. Bunların o tepede yayılan, otlatılan hayvanları sulamak maksadıyla mı buraya getirildikleri, yoksa hasta hayvanların mı buradan iyileşmek üzere su içirildiğini tespit mümkün olamamıştır.

Tıpla mistik inancın birleştiği ve çok şifalı olduğuna inanıldığı bu suyun buraya kadar getirilemeyen hastalara alınıp götürüldüğü nadir de olsa mevcuttur.

Su haznesi ve bu şifalı su ziyaretgâhının solundaki türbelerin, hâlen mezarların (mezar taşları birer tarafa atılmış vaziyettedir), yakınlarındaki ağaçlar bir köylüden aldığım bilgiye göre, fındık aşılanmış çitlembik ağaçlarıdır. "Ankara Vilayeti" seyehatnamelerinde Ivaz Baba ve Şeyh Mehmet adları ile "havas ve avam" tarafından yardımcı, önemli bir ziyaretgâh olarak gösterilen eski türbeler bunlardır, Ivaz Baba (Ayvaşık Dede)'nın tarihçesi belli olmamakla beraber asırlarla ifade edilebilecek kadar eskidir. Onun yanında sanatkârane bir yazı ile yazılmış, bir kenara atılmış ve toprak yığınına gömülmüş bir mezar taşından bu Şeyh Mehmet'in kim olduğunu anlayabiliyoruz. Bu zat çok muhterem bir evliya olarak tanınmış ve inanılmış Ivaz Baba'nın yanına veya yakınına gömülmeyi vasiyet etmiş. "Ya Hu" diye başlayan ve "Kimse baki değildir." diyerek manzum bir şekilde devam eden mısralardan çıkan netice bu zatın "Tarikati Halvetiye'den merhum Şeyh Mehmet Efendi" olduğudur. "Sene 1264" yazısı 1 ve 6 kırık olmasına rağmen okunabiliyor. "Kimse baki değildir...Gel oku İhlasla bir Fatiha etme sükût gel nazar eyle bu mevta kabrine ibret al." gayet açık okunmaktadır. Mezar taşının baş kısmı (sarık ve şekli ile) "bayramı" "halveti" başlıklarını gösteriyor.

Yaptığımız araştırmada burayı ziyarete gelenler ve tahsili (orta) olanlar asıl dedenin bu olmadığını söylüyorlar. Burada evliya, dede (eren anlamına) olarak inanılan asıl Ivaz Baba, halkın deyişiyle Ayvaşık Dede'dir. Buradan çıkan diğer bir netice böyle bir evliyanın yanına gömülmeyi o günün ileri gelenlerinin vasiyet ettikleri ve yakınına gömülmeyi benimsedikleridir.

Burada bu dede münasebetiyle, şifalı su, bez bağlanılan ağaç birliğini gördüğümüzü belirtirken, bu mahalden hemen 30-40 metre kadar yakınlardaki aynı cinsten ağaçlara hiçbir suretle bez bağlanmamıştır.

Beypazarı, tarihî yönden olduğu kadar türbeleri, ziyaret yerleri bakımından da zengindir. Beypazarı çarşısında Karacaahmet Tekkesi ve Türbesi var.

Tepede, daha çok kadınların ziyarete gittiği, üstü açık, etrafı taş dizili Üç Kızlar ziyareti, İnözü Boğazı'nda Yediler, Beypazarı'ndan 2 km. kadar uzaklıkta Bulgur Dedesi, etrafı çıplak, düz bir yerde iki taş duvar arasında bir mahalde bulunuyor. Mezarlıktan aşağıda kalan bu yere ufak çocuklar hasta olursa götürülüp yatırılıyor, orada uyutuluyorlar. Çocuğu uyuttuktan sonra etrafına biraz bulgur götürüp serpiyorlar. Ne istenirse adanıyor. Buraya mahsus bir adak şekli mevcut değildir.

Beypazarı'na 5 kilometre kadar bir mesafede bulunan Tekke köyünde Tekke ve Karadavut Türbesi, bir de cami avlusunda dikili iki Kuru Ağaç direği dinler tarihi bakımından da büyük bir önem taşıyor. Bu iki ağaç direk arasından bir insan geçecek kadar açıklık var. Bir niyet için adakta bulunularak (kurban) oradan sığıp geçiliyor. Niyeti (işi vb.) olursa kurban kesiliyor. Hastalar da gidiyor. Kurbanlar; koyun, sığır, horoz (fakir için) dur. Ayrıca mum da adanıyor ve dikiliyor.

Dikili direkler cami içindedir. Cami içindeki iki direk altında dede vardır. Mum, direklerin çevresinde cami içinde yakılıyor. Burayı ziyarete her taraftan, her köyden geliyorlar. Ziyaret daha çok kışın yapılıyor; günlerden hangisi olursa olsun ziyarete geliniyor. Kadın, erkek, çocuk gidiyorlar. Niyeti yerine gelecek olan direkler arasından geçiyor, buna böylece inanılıyor. Oradan geçemeyen de (bunların çoğu günahkârmış) oluyor. O anda kurban adıyor ve böylece geçiyorlarmış. Tabii bu arada dua da okunuyor ve abdestli olarak buraya giriliyor.

Tekke köyünde Beypazarı'nda birçok vakıfları olan (camilerin bakımı için bu vakıflar satılmış,) vakfiyeleri vakıf sicillerin de kayıtlı),

600 yıllık bir geçmişi olduğu ileri sürülen Karadavut Türbesi bulunuyor. Yaptığımız incelemede halkın "deli" adını taktığı kaymakamın bunu da yıktırdığını, fakat türbesinin yeniden yaptırıldığını öğreniyoruz. Karadavut da büyük bir ilgi ve inançla, her murat için ziyaret ediliyor ve buraya da adakta bulunuluyor. Adaklar, mum veya kurban (koyun, kuzu) dır.

Bir genç: "Bunlar birer manevi dayanaktı. Halkı ruhen saygılı, edepli kılıyor, içten bir tesir yapıyordu, kime ne zararı vardı?" diye sordu. Bu düşünce din psikolojisi kadar dinleri de ilgilendiriyor, bu bakımdan tahlilini sonuç kısmında yapacağımız bu gibi düşünceleri bu münasebetle belirtmek istiyoruz.

Karadavut, Tekke köyünde yattığı ve ziyaret yeri olduğu gibi Karadavut'un babası da Kozaları köyündeymiş.

Beypazarı'na 25 kilometre kadar bir mesafede bulunan Kabaca köyünde "muazzam bir türbe" varmış. Burası da benimsenen ziyaretgâhlardanmış. Bilhassa deliler ve çocuğu olmayanlar tarafından ziyaret ediliyormuş.

Kaplıca gibi bir pınarda yıkanılıp kurban kesiliyormuş. Bunlar hastalıklardan kurtulmak muradı ve kurban adağı ile yapılıyor.

Bu inceleme bölgesinde Tekke köyü ve Tekke'nin bulunduğu yerde bir türbe bulunuşu ve gene ziyaret yeri oluşu dikkatimizi çekiyor.

Hırkatepe köyünde tarihî hüviyeti belli olan Gündüzalp'in türbesi, murat ve adak ziyaretgâhı olarak değil, saygı gösterilen bir türbe olarak tezahür ediyor. Her türbesi olan tarihî şahsiyetin hizmet ve mevkii ne olursa olsun bir murat ve adak ziyaretgâhı hâline gelmediğini buradaki incelememizle bir defa daha görmüş oluyoruz. Araştırmamızın konusuna uygun bir ziyaretgâh olabilmesi, bir adak yeri olabilmesi için oraya gömülmüş bulunan şahısta başka vasıflar aranmaktadır.

Türbesi yıktırılan Ivaz Baba (Ayvaşık Dede)'nın bu durumunu yorumlayan bir şahsın; dede üzerine zaten türbe yapılırsa yıkar atar, diyorlar. Bazı dedeler türbe istemezlermiş. Belki bu da arzu etmiyordu, diyerek durumu açıklamak istiyordu. Türbe yıkma işine girişenlerin başına gelen bir vaka derhâl çevrede yayılarak dedelerin, babaların yeni bir kerameti olarak görülüyordu.

Çubuk

Gülbaba ve Diğerleri:

Ankara'ya 42 kilometre[1] mesafede bulunan Çubuk ilçe ve köylerinde Gülbaba, Kalender Baba (Seyit Siyamı; Kuzukıran Baba) Türbeleri başta geliyor; Susuz köyündeki ziyaretgâh olan çam ağacı ise ayrıca önem taşıyor.

Çubuk'a 1931 yılında seyahat ederek gördüklerini yazan Kandemir'in, Çubuk içerisinde Tekke ve Gülbaba Türbeleri hakkında şu bilgiyi verdiğini görüyoruz: "Eski bir mezarlık içinde yerlilerce Tekke denilen ve Selçuk kümbetlerini andıran bir türbe var. Dışarıdan görünüşü ve kubbe tarzı, kubbe ile asıl oda arasında bir tavan bulunması gibi hususiyetler bunun bir Selçuk eseri olduğunu gösteriyor. Fakat ne bir kitabeye ne de bir ize rastlayabildim.

Bunun yanında üstü gül ağaçları ile örtülü ve dallarında bin bir pez parçası bağlı Gülbaba Türbesi var. Mezarın etrafı eski kalelerde görülen kalın tuğla ve taşlardan mürekkep doldurma parçalarla çevrili. Burada yatan adam rivayete göre, İmam Muhammet Bakır'ın dördüncü torunudur. Bunun birçok müritleri varmış. Birisi Sele köyünde yatan Kalender Sultan, diğeri Cücük köyünde yatan Kuzukıran Baba imiş. İneği doğurmayanlar, yolcusu gelmeyenler, muradına ermeyenler Gülbaba'ya horoz keserlermiş.

Tarikatların kaldırıldığı güne kadar kasabanın iki saat kuzeyine düşen bir mevkide Karkın köyü ile daha kuzeyde Sarıkoz, Çit, Mahmutoğlan, Sele, Çavundur köylerinde Alevilik vardı. Asıl Alevi köyü Sele idi. Burada meşhur Seyit Siyami ile Kalender Baba yatar. Bunun zaviyesi bir türbedir. Buraya her taraftan yardım dilemeye, okunmaya gelirlerdi. Kendi itikatlarınca burada yatan dede delilleri iyi eder."[2]

Çubuk'ta o yıllarda bile zayıflamış bir inanç olarak, yeni gelinin erkek evine götürülürken, bazen Gülbaba'nın da etrafını tavaf ettikten sonra, gün batışı tarafından yeni evine girdiği (s. 208) belirtiliyor.

---

1 Kamus-ul Âlâm, C. 3. s. 1867, Çubukabad maddesi.
Türkiye Kılavuzu, Ankara İli, s. 285-287.
Ankara Rehberi, s. 27.
Çubuk'un mesafesi de 40 ile 44 arasında değişiyor. Kandemir'in Seyahatnamesi'nde ise 42 kilometre olarak gösteriliyor.

2 Kandemir, Ankara Vilayeti, Ankara 1932, s. 207, 208.

Çubuk'ta Gülbaba Türbesi'ni epeyce araştırdıktan sonra bir avukat arkadaşımın ilgili şahısları toplamasından, uzun bir soruşturmadan sonra burasını bulmak mümkün olabildi. Türbe üzerine ve etrafına evler yapılmış. 1939 yılından önce bu türbe ve mezarların üzerini güller sarıyormuş. Bunun nasıl, ne zaman, kimin tarafından yıktırıldığını, Gülbaba'nın ne olduğunu muhtelif şahıslarla yaptığım konuşmalarla bulmaya çalıştım. Birisi: "Şehirde inanç zayıfladığından burası sönük bir hâle geldi. Gelenler kalmadı, büsbütün unutulmak üzere. Zaten camiye gidenler de az. Üç cami var. Lokantaların da hemen hepsinde içki var. İçenler de fazla." diye bilgi vermek istiyordu. 1931 yılında burada inceleme yapan Kandemir'in Çubuk hakkında verdiği bilgi şöyleydi: "Çubuk'ta içki düşkünlüğü hemen yok gibidir. Fuhuş da pek azdır. Kuvvetli dinî itikatlar ve muhitin ekseriyetle saf Türk kalmış olması, bugün vücutça ve ruhça sağlam bir neslin varlığını temin etmiştir." (s. 208).

Çubuk'un bir köyünden olan ve kasabaya yerleşen avukat arkadaşımın yardımıyla bu türbeyi yıkanı bulmak mümkün oldu. 1939 yılında yıktırılmış. Ameleler korkup kaçmışlar. Bir kısmı bunu günah saydığından işi bırakmış. Burasını kaymakamlığın emriyle (ona emri veren de Ankara Valisi imiş) yıkan ve "ziraatçi" lakabıyla tanınan şahıs durumu şöyle anlattı: "İşçiler, bu işten kaçtılar. Benim gündeliğime kaymakam 10 lira teklif etti. Bu para o zaman için çok büyüktü. Kabahat bana ait değil ya, emir emirdir, bana değil, ne olacaksa emri verene olsun." diyerek yola yakın ve ziyarete elverişli şartları bulunan bu yatır ve mezarları kaldırmaya koyulmuş. Gül ağaçları yolunuyor. Bu türbeyle birlikte diğer mezarlar da kaldırılıyor. Buradaki mezar taşlarından birkaçı (bunlar yazı ve nakış bakımından sanatkârane ve çok eski yıllara aittir) hemen buranın bitişiğindeki Tekke denilen yerin avlusuna atılıyor. Tekke'nin de 1.50-2.00 metre kadar yan toprakları açılıyor. Gülbaba Türbesi'ni yıkan şahıs: "Evliyalar çürümez, öylece durur, derler. Eh ne yapalım, biz de başka bir mezara naklederiz diye düşündüm. Fakat yalnız kemikler kalmış." dedi. "Onları da bir çuvala koyarak mezarlığa taşıyıp gömdüm." Bu konulan yer mezarlıkta belli değildir. Bir çukura gömüldüğü anlaşılıyor. Bu yatır üzerine ev yaptıran şahısla konuştum. O endişesiz bir ifadeyle "Temelden tek tük kemik çıktı. Belki buradaki mezardan kalanı da olmuştur." dedi.

Tekke'nin mahzen kısmı derinde kalıyordu. Sözlere göre burası artık büsbütün unutulmuştu. Yaptığım incelemelerin verdiği

tecrübeyle bunun böyle olmayacağına inanmıştım. Bu tahminimde yanılmadığımı gördüm. Tekke'nin mahzen kısmına (Çukurda loş, ağır bir kokuyu barındırıyordu.) girdim. Burada yeni yakılmış mumlar, birçok mum lekesi, sıra sıra yarım kalmış (sarı renkli) mumlar görülüyordu. Duvarları is karartmıştı. O çevredeki şahıslara ve hemen ilerisinde inşaat işleriyle meşgul olan ustalara bunların ne olduğunu sordum. "Yerli kadınlar geliyor. Murat diliyor ve mum adıyorlar." dediler. Bu, içerisi karanlık, izbe hâlinde ve ağır kokulu yerde, 5 metreli sütun şeklindeki zemine oturarak kadınlar mum yakıyorlarmış. Gülbaba Türbesi'ni yıkan şahısa (ziraatçi), bu gözlemimi anlattım: "Bazen mumları bana veriyorlar ben de işe yarasın diye tekkenin üst odasında yatan amelelerin yattığı yerde yakıyorum." dedi.

Yaptığımız inceleme bize şunu gösterdi: Gülbaba ve diğer mezarlardan bu adak ve adak adama yeri Tekke denilen yere tamamen geçivermiş. Aynı zamanda bu hâlin mistik, karanlık durumu buna amil olmaktan başka, ürpertici bir tesir de yapmış.

Selçuki eseri olması ihtimalini sanat tarihçilerine bırakırken burası hakkında tarihî söylentiyi arz etmek istiyoruz. Bunun tarihî bir yer, Timur devrini de görmüş, önceleri askerî bir mahzen olarak kullanılmış olması, sonradan tekke hâlini almış olması ileri sürülüyor.

Tekke'nin merdivenle çıkılan kısmına göre, sağ duvarında insan veya arslan başı, hatta Timur bayrağı işaretinde de olduğu gibi üç yuvarlaktan ibaret dört ayrı bölümde kabartma görünüyor. Daha önce yan tarafta yatanlara ait dört dede ile ilgili olduğu, bunların insan başı anlamına geldiği söylentisi de vardır.

Çubuk köyleri türbe ve adak yerleri bakımından dikkate şayandır. Bilhassa Alevi köylerinde, çoğu dede, baba adlı yatırlara çok fazla bağlılık görülüyor, önce Yusuf Ziya Yörükan'ın incelemelerinden bahsedeceğiz.[1]

---

1 Prof. Yusuf Ziya Yörükan, Anadolu Alevileri ve "Tahtacılar", Darülfünun İlahiyat Fak. Mec. İst. 1928, Evkaf Matbaası, Yıl 2. S. 8 mart, s. 109-150. 12, 13, 14, 15, 17, 19, 20. sayılarda devam eden bu incelemede Çubuk'taki bazı Alevi ziyaret, adak yerlerinden bahseden yazı 8. sayıdadır. Biz bu incelemelerden faydalanırken Yusuf Ziya Yörükan, Anadolu'da Dinî Zümreler: Anadolu'da Alevi Köylüleri ve Bunların İtikat ve Âdetleri, Hayat, C. 3. S. 56. s. 67, Aralık 1927 ve C. 3. S. 60, s. 155 Ocak 1928, Anadolu'da Alevi İtikatları 4- de Çubuk ilçesinde Kalender ve Seyit Siyami'nin yatmakta olduğu Sele köyünde, 5-6 köyün ocaklı dedeye (en sonunda Çelebi) tabi, bu dedenin zaviyesinin, bir türbe olduğu, buraya yardım için gelindiğinden, oradaki fal taşları, geyik boynuzlarından ve "mezarın altına doğru kırık bir tahta aralığından içinde pamuk, toprak, taş gibi muhtelif manalara delalet eden şeyler bulunan bir delik" görüldüğünden, türbe duvarlarında adanan kurbanların kan lekelerinden, burada 4-5 gün içinde delilerin iyileştiğinden bahsediyor. Bu incelemelerle İlahiyat Fak. Mec. nın Çubuk'tan bahseden yerlerini karşılaştırdık.

Anadolu'da Çubuk taraflarında abdal köylerinde ve Eskişehir civarında görülen Alevilik, Anadolu'nun ekseri yerlerinde olduğu gibi "Çelebi köyü" Aleviliğidir.

Bunların merkezi, Hacı Bektaş'ta oturan çelebidir. Çelebiden sonra ikinci derecede merkezler gelir ki bunlar çelebilerle muhabereyi idare ederler. Bunlardan birisi Eskişehir civarındadır ve buna üçüncü derecede merkezler tabidir. Üçüncü derecede merkezlerin birisi Keskin'de Hasandede köyündedir. Çubuk'taki Karkın kariyesinde bulunan ve o civarın en meşhur ocaklısı olan dede, Keskin'e bağlıdır. Ankara şehri içinde eski kalenin civarında ve içinde bulunan Aleviler Karkın Dedesi'ne, Çubuk taraflarında bulunan Sele kariyesi ocaklısı gibi dedeler de keza Karkın'a tabidirler. Dedelerin genellikle malumatı, ağızdan ve atalarından gördükleri ve belledikleri şeylerdir. Bunlar içinde okur yazar takımı da vardır (s. III-112). Yusuf Ziya Yörükan Alevilerden çok bu dedelerin rakıya düşkün olduklarını, "herhâlde bu dinî vazifeyi sızıncaya kadar ifa ettiklerini söylüyor (s. 112). Alevilik hakkında açıklamada bulunmak, incelememizin dışında olmakla beraber, araştırmamız sırasında bilhassa Kırıkkale (önce Keskin)'nin Hasandede köyünde, türbe ve adak yerleri üzerindeki gözlemimizle ilgili olan böyle bir bağlantıya lüzum hissettik. Bundan başka Çubuk'taki incelememizle ilgili Kalender Sultan (Baba)'la ilgili diğer dede ve babaların kaynağı ve bunların akrabalıkları, dereceleri hakkında da bilgi bulmaktayız.

"... bir heyet hâlinde kasabaya gidiyorduk. Uzaktan bir kubbe göründü. Burası Hamdi Sultan'ın türbesiymiş. Hamdi Sultan Kargın Dedesi'nin ceddi âlâsı imiş. Eskiden bu aile Düdük kariyesinde oturuyorlarmış. Fakat Düdük kariyesi Sünni olmuş. Şimdi orada yalnız türbe kalmış. Hamdi Sultan'ın babası Kalender, Sele kariyesinde yatar. Fakat hâli hayatında her ikisi karşıki tepede, Düdük tepesinde oturuyorlardı.

Hacı Bektaş Veli, Malatya'dan Seyit Battal Gazi'nin ziyaretine giderken Kalender'i ziyaret etmiş. Kalender, pirinin teşrifini görünce salaktaki[1] kuzuların hepsini pirin kudümüne kurban etmiş. Akşam koyunlar gelince meleşiyor. Hacı Bektaş bunun sebebini soruyor ve kurban edilen koyunları tekrar salaktan çıkarıyor, analarına gönderiyor. Bu sebeple Düdük köyü tepesine Kuzukıran Tepesi denir. Şimdiyse kuzuların yattığı yerler bellidir. Hacı Bektaş kütüğünde burası Kuzukıran Dergâhı diye okunur.

1 Salak: Etrafı çevrilmiş yer, sele, kalbur veya elek demektir. Yusuf Ziya'nın makalesindeki 1 numaralı notu.

Kalender, Sultan Murat'ın alemdarıdır. Muharebe esnasında kendisinden su istemişler, eline sele geçmiş, onunla su getirmiş. Bu sebeple kabrinin bulunduğu köye 'Sele' denilmiş.

Yol arkadaşlarım, bana o civarda görünen tepelerde birer yatır bulunduğunu ve bunlara ait menkıbeleri birer birer anlattılar. Bu kadar yatır (evliya) bolluğunu hiçbir yerde görmedim: Dur Hasan Baba, Türünlü Baba, Kepçeli Baba, Sırıklı Baba, Üç Baş, Yalın Gazi, Hüseyin Gazi, Yediler ve bunların her biri bir tepeyi tutmuş ve her tepe bu suretle yalnız maddeten değil, manen de Alevileri ruhlarından cezbetmiştir. Bu noktadan hareketle denebilir ki Aleviler, yatırlar vasıtası ile vatanlarının taşını, toprağını tanrılaştırmışlardı.

Bu yatırların biyografileri çok caziptir ve bu hikâyeler yayılmışlardır ki Sünniler dahi yatırlardan yardım isterler. Ziyaretlerine giderler ve faydalarını umarlar." (s. 120).

Seyit Siyami ve Kalender'in Türbeleri:

Prof. Yusuf Ziya Yörükan, 30 yıl önce bu türbeleri incelemiştir. Biz onun incelemesinden sonra edindiğimiz bilgilerle ikisini karşılaştıracağız. "Köye yaklaşmıştık. Arkadaşım, etrafı dört duvar ile çevrilmiş bir yeri gösterdi. Bu Seyit Siyami (Siyam Fâkiye), köydeki büyük türbede yatmakta olan Kalender'in babasıdır. Gerek Kalender'in ve gerek Seyit Siyami'nin yattıkları yerler çok gönüle yerleşmiştir. İki tarafı çamlık ve ağaçlık olan ardı ardına sıralanmış tepelerin arasından Çubuk suyu akıyor. Dere kenarı hep bahçeliktir. İkisinin de kabirleri, dere kenarında ağaçlıklar arasındadır. Yalnız Seyit Siyami'nin türbesi yoktur. Çünkü Horasan erenlerindendir. Horasan'dan gelen erenler gayet gazaplı ve sıkıntılı oldukları için üzerlerinde kubbe tutmazlar. Bu köydeki ocaklılar da kendilerini Kalender nesline dâhil ederler. Hâlbuki bunlar, biz Türkmen değiliz derler. Kargın'daki dede ise halis Türkmen olduklarını söyledikleri hâlde kendi neslini Kalender'e dayandırıyordu." (s. 123). Yusuf Ziya Yörükan'ı misafir eden Alevi dedesi Kalender'den ve Seyit Siyami'den bahsettikten sonra türbelere delilerin geldiğini ve iki üç gün burada kaldıktan sonra iyileştiklerini anlatıyor ve isim sayarak misaller veriyor. "Ankara ve çevresindeki erenlerin birbiri ile bağlantısı bakımından dikkati çeken, Hacı Bektaş'ı, Seyit Battal Gazi'nin torunu olarak gösteren, Hacı Bektaş'ın 70 000 erenle Horasan'dan geldiğini, ona dünya ve ahiret sultanlığı verildiğini, fakat onun yalnız ahiret sultanlığını kabul ettiğini, her tarafa halifelerini gönderdiğini, Kalender'in de onun halifesi olduğunu, Seyit Battal Gazi'nin

asıl adının Abdülvehap Gazi olduğunu, onun babasının Hüseyin Gazi olduğunu, onun da Ankara'da yattığını, o zamanlar halifenin Bağdat'ta oturduğunu, bu erenlerin Malatya'dan dışarı çıktıklarını, köpeklerinin Ayaş tarafında Abdüsselam Dağı'nda yattıklarını, Seyit Battal'ın Kalecik kalesini fethettiği zaman oranın ahalisinin ağaca taptıklarını anlatıyor: Ağaca 'Aman' demişler, secde etmişler, ağacın adı 'Aman' ağacı kalmış. Şimdi orada 'Aman' ağacı diye anılan bir mesire varmış." (s. 125).

Yusuf Ziya Yörükan, öğle yemeğinde misafirlere kurban kesilmezse muhakkak bir horoz kesildiğini, yemek esnasında, Şahı Merdan Pirimiz Hacı Bektaş kelimelerinin geçtiği bir dua ile yenmeye başlandığını, yemeğin sonunda pirlerden, erenlerin ruhundan bahsedilen dualar okunduğunu söylüyor. Bundan sonra Kalender'in türbesini ziyaret ettik. Türbe taştan bir bina hâlinde ve oldukça muazzam kubbesiyle eski bir tarihe ait olduğunu gösteriyordu. Türbenin hiçbir yerinde tarih yoktu. Köylüler arasında buna dair anane mevcut değil. Bu köyün muvahhir zamanda oluşturulduğu ve türbenin çok eski olduğu anlaşılıyor. Türbenin duvarında kan pıhtıları görülüyor. Demek ki kurbanlar orada boğazlanıyormuş. Türbenin birinci kapısından içeri girdik. Burada geyik boynuzları ve bu boynuzlara bağlanmış birçok çaput parçaları görüldü. Köşede tersine konmuş bir sütun başlığı duruyor. Üzerinde 8, 10 küçük taş dar; bunlar da fal taşıymış. Muradı olan bu taşları çift tek ayırır, arasına para karıştınr ve niyetine göre cevap alır. İkinci kapıdan girince türbe görülür. Burada da birçok bez parçaları... Türbe örtüsü parçalanmış, tahminen ondan parçalar koparıldığı anlaşılıyor. Türbenin bir tarafında zeminden altına doğru bir delik var. İçinde bez, pamuk, taş ve toprak var. Bunlar, eline ne gelirse tefaül edilecek ve maalce edilecek şeyler. Türbe resmen kapalı olmakla beraber şamdanların kalıntıları içinde... Hükûmetin nazarı dikkatini çekmek mahiyetinde değil.

Fakat Kalender'in asıl çekici olan yeri, Damlalı Taş'taki çilehanesidir. Burası köye yarım saat mesafede. Damlalı Taş, büyük bir kayadan su sızmasından dolayı bu namı almıştır.

Burada Hazreti Ali'nin atının izi ve kılıcının işareti var. Karşı tepede yatan yatır bir kızı takip edermiş. Kız bu taşın içine dalmış ve taş kızı içine aldığı için yatırın bedduasına uğramış. "Sonsuza dek gözünün yaşı dinmesin!" Bundan dolayı damlalar devam ediyormuş.

"Bu uçurum gibi kayanın üzerinde güçlükle gidilebilen bir yerde, çilehane, bir taş kovuğundan küçük bir inden ibaret. İnin tavanının ortasına tel ile bir nal parçası bağlanmış. Gerek tel gerek nal parçasının etrafı bez parçaları ile dolu." (s. 125, 126).

Yusuf Ziya Yörükan, köylülerden çoğunun ataların isimlerini bir silsile hâlinde bildiklerini, ellerinde soy cetvelleri bulunduğunu ve dedelerin, halkı kendilerine bağlamak için eski gelenekleri korumaya çalıştıklarını anlatıyor ve bunların bu köylerde oturmadan evvel nerelerde gezdiklerini ve mensup oldukları ataların yatırlarının biyografisini bilenler de görüldü (sf. 127), diyor.

Yörükan, Çubuk'ta ziyaret ettiği türbe ve diğer yatırlar hakkında yukarıya naklettiğimiz bilgiyi veriyor. Alevilerin yatırlara, erenlere çok önem verdiklerini, o derecede ki bazı meçhul kabirler bile ziyaretgâh sayılmıştır. Tepelerin başında muhakkak bir yatır bulunur. Ekseriya yatırların ziyaret mevsimi vardır. Her yatırın kendine has tesiri ve belli başlı hastalığa şifa verme etkisi bulunduğuna inanılmaktadır (s. 148), demektedir. Bu meçhul kabirler nerededir, nasıl ziyaretgâh olarak sayılmıştır? Bu makalelerde bu cihete temas edilmemektedir. Şecere kitabı ve ecdat şeceresini bilişle bu nasıl uzlaştırılabiliyor, üzerinde durulmaya değer görülüyor. Bu yatır çokluğundan doğmuş olacak, nitekim Alevi köylerinde cami azlığı dolayısıyla "Alevi köylerinin hiçbirinde minare ve cami yoktur." (s. 147) denilmesine rağmen, Keskin ilçesinin (şimdi Kırıkkale) Hasandede köyünde minare ve cami mevcuttur. Yusuf Ziya Yörükan'ın yukarıda görülen, Horasan erlerinin gazaplı olduğu ve kubbesini attığı da genelden sayılamaz, zira Horasan eri için de kubbeli çatılı olanları vardır. Bunu yeri geldikçe kaydettik. Prof. Yörükan'ın tespit ettiği şu gözlem, Alevilerin yatırlara verdiği önemi bir defa daha göstermiş oluyor: "Her şeyi hoş görürler, olur olmaz şeylere kızmazlar. Yalnız imamlara ve erenlere karşı söylenen sözlere tahammül edemezler." (s. 149). Gerçekten de yaptığımız araştırmalar Aleviler hakkında bilgi veren yukarıdaki incelemeyi teyit etmiş durumdadır. Kalender Sultan hakkında yaptığımız incelemede bazı ilaveler görülecektir.

Kalender Sultan:

Çubuk ilçesine 12 kilometre kadar bir mesafede bulunan Kalender Sultan'ın üstü kapalı türbesi, vakıflarca tamir de görmüştür. Bir yatır kısmı, bir de üstü örtülü giriş yeri vardır. Kalender Sultan, Çubuk Çayı yatağının, çayın membasına nazaran sol tarafında, tahminen 5-7 derece meyilde ve mecraya 80-100 metre uzakta bir yerde bulunmaktadır. Türbe köyün içindedir.

Etrafında basit bir duvar vardır. Türbeye yakın birkaç meyve ağacı, türbenin gerisinde devam eden yamaçta ise epeyce yaşlı iri mazı, meşe ağaçları mevcuttur. Türbe işlek bir yerde ve hemen bitişiğinde köy yolu bulunan, ziyareti kolaylıkla mümkün olan bir yerdedir. Kalender Sultan'ın türbesi yanında başka bir türbe, daha açıkçası başka bir adak yeri yoktur. O tek başınadır. Türbedarı Kalender Sultan'ın neslinden geldiğine inanılan birisidir. Türbenin yakınında ayrıca türbedara veya ona bakıcıya ait hususi bir kulübe yoktur. Türbe çok uzaklardan, karşıdan belli oluyor. Esasen türbenin yüksekliği 3.50-4 metre kadardır. Üst kısmı tek kubbedir, uzaklardan kolaylıkla görülebilir. Türbede bir yazı varsa da Kalender Sultan Türbesi'ne çok sonradan konulmuş olabilir. Seleli çok yaşlı bir köylüye (dede veya baba olması muhtemel) Hacı Bektaş Veli'nin Kalender Sultan'ı ziyaretine dair bilgisini anlatmasını rica ettim. Bundan şiddetle çekindi. Israrlarım ve ısrarlarımız uzun müddet devam etti. O, sakallı, ihtiyar zat, anlatamam günah, diyor, inat ediyor ve yarım anlatırsam olmaz, günaha girerim, diyordu. Bunu diyen ihtiyar çok fazla rakı içermiş. Avukat arkadaşımın ısrarıyla anlattı. Bu anlatışla Yusuf Ziya Yörükan'ın tespit ettiği hikâye arasında yakınlık ve benzerlik varsa da ayrı noktaları olduğu da görülüyor: "Çubuk kazasının Cücük köyünde Kalender sülalesinden Hamdullah iyileşmekte iken kendisini ziyarete gelen Hacı Bektaşi Veli'ye, Hacı Bektaş'ın haberi olmaksızın sahibi bulunduğu kuzuların hepsini kesip bunları yemek hâline getirmekte iken, kuzusunu emzirmeye gelen koyun sürüsü, kuzularının emmek için gelmediklerini fark edip meleşmeye başlayınca, gelen misafir kuzuların ne olduğunu merak edip ev sahibi Hamdi'den sorduğunda, kuzuların kendisine ikram olmak üzere kesildiğini öğrenince, 'Kalender, bunların uzuvlarını bir araya getirelim, bir de Allah'a dua edelim; canlansınlar, tekrar analarına kavuşsunlar.' diyerek istenilen şekil meydana getirilip, misafir Hacı Bektaş dua ve Kalender de 'âmin' demek suretiyle Allah'a müracaat edince, istek kabul edilerek, kuzular tekrar canlanıyor ve annelerine gidiyorlar." Bu sebepten Hamdi'ye Kalender'den başka, "Amma da kuzukıran mışsın" diye ona ayrıca "Kuzukıran" adını takıyorlar. Bu sebeple Kalender'e Kuzukıran da derler, denmektedir. Bu kesilen kuzuların ne kadar olduğunu sordum. Tahminen 100 kadarmış.

Ziyarete gelenler, bu tarihî bilgiyi biliyorlar. Ziyaret zamanı bahar ve güz ayları olup sabahleyin ziyaret ediliyor. Bu ziyaretler ferden olduğu gibi grupla da yapılıyor. Ayrıca topluca bir istek olan yağmur duası maksadıyla da hep birlikte oraya gidiliyor.

Bu ziyarete gidişte elbisenin temiz veya yeni olmasına gayret ediliyor. Adak yerinde Kur'an'dan sure ve ayetlerle dualar okunuyor.

Buraya mahsus hususi bir dua yoktur. Güz ve yaz aylarında günde iki veya üç aile, Çankırı, Çubuk ve çevresinden buraya ziyaretçi olarak geliyor. Ziyaretçilerin yarıdan çoğu kadındır. Daha çok yakınlardan ziyarete geliniyorsa da uzak yerlerden de hiç umulmadık kimseler geliyormuş. Genellikle buraya gelişte canlı araçlardan (hayvan, at, eşek) köylü traktörleriyle ve bazen da yayan geliniyor. Ziyaretçiler arasında çocuklar da görülüyor. Fakat bunlar ekseriya on yaşından yukarıdır. Ziyaret, adak yerine lohusa şerbeti veya su dökmek, taş atmak, mısır serpmek gibi hareketler yapılmamakta, yalnız ziyaret yerinden toprak, buradaki deyimiyle "güher" alınır ve yenilir. Çocuk isteyen kadınlar bunu daha çok yaparlar. Kültür seviyesini araştırmak için sorduğum soruya şu cevabı aldım, inançla ilgisi olduğundan mektep mezunu da olsa geliyor. Gelenler hiç olmazsa İslamiyetin esas ve kaidelerini bilenlerdir. Ziyaret yerine, Hristiyan veya diğer dinlere bağlı insanlar gelmiyormuş. Bunu görmemişler. Bu adak yerine gelinirken, ziyaretçiler yanlarında kurban, mum getiriyorlar. Kurban orada kesiliyor ve yeniliyor. Para da adanarak konuluyor. Yatıra adak kurbanı oluyor. Bu kurban başta koyun, kuzu, sığır, tavuk cinsi horozdur. Bunlara mum ve parayı (ehemmiyetsiz değerde, kuruş gibi) da eklersek adananlar bu kadardır. Bez dışarıya, dışarıda bulunan ağaca, türbenin penceresindeki parmaklık pencerelerine bağlanıyor. Sebebini sordum, bilmiyorlar. Bez, iplik, üzerlerinden, gömleklerinden, baş örtüsünden ketenden, entariden koparılıyor. Dikkate değer bir taraf da elbiseden bez veya iplik koparılıp bağlanışıdır. Burada taş yapıştırma veya taşla ilgili bir adak yok. Yalnız iplik ve bez bağlanıyor. Birbirlerine bez, iplik vermiyorlar. Vermezlermiş. Üzerlerinden koparıyorlar. Yalnız yerden cevher -toprak- alınır, yenilir veya saklanır.

Adak yeri etrafında dönme vardır. Bir veya üç defa dönülüyor. Başlangıç noktası seçilir. Dönüşten sonra o noktaya gelince dönmenin bitişinde başlangıç noktası öpülür. Bu, türbenin duvarıdır. Adaklar, adak vaadi mutlaka yerine getiriliyor. Getirilmemesi hâlinde çok ıstırap duyuluyor. Getirilmemesi hâli değil de adağın gecikmesi hâlinden bahsedilebilir ki bu ıstırap verici hâlden kurtulmak şahıs için en zaruri iş, bir mükellefiyet olarak (sorumluluk) sayılıyor. Adak, türbede yerine getiriliyor. Kurban kesimi vb. Fakat adak adama yalnız türbede, ziyaret yerinde olmuyor. Türbe dışında da -şahsın evinde vb.-olabiliyor.

"Şu niyetim olursa..." diye apayrı bir yerde adanabiliyor. Kurban adağı için türbe yanında kurban kesmeye uygun bir yer var. Mum adağı için yer kendiliğinden doğmuştur (pencere içi gibi). Türbenin bakıcısı mevcut. Yalnız onun menfaat düşünmediğini, bunu dinî bir maksatla, daha çok sevap olduğu için yaptığını öğrendim. Kalender Sultan'ın Alevi olduğunu daha önce görmüştük. Ziyaretçilerin tahminen % 60'ı Alevi geri kalan % 40'ı Sünni'dir. Sünniler, Alevi dedesi olduğunu bildikleri hâlde buraya gelirler. Sünnilere bunu nasıl izah edecekleri sorulunca, "Biz yalnız veli olduğu için ziyaret ediyoruz." diyorlarmış. Bu ziyaret edilen şahsın bir tarikata mensup olduğu hemen herkes tarafından biliniyor. Buna o çevredeki din adamları cephe almıyorlar, hiçbir müdahalede bulunmuyorlar.

Tam bir inançla ziyaret olunan bu zatı, isteklerinin olması için Allah nezdinde vasıta kılıyorlar, onun veliliğinden istifadeye kalkıyorlarmış. Bunu efsanevi bir inançla, mistik bir ilgi, heyecan, korku ile yapmaya kalkıyorlar, bu işin tahlilini, evveliyatını yoklamayı hiç düşünmüyorlar; daha doğrusu düşünmek bile istemiyorlarmış.

Kalender Sultan'dan bilhassa şunlar dileniyor: 1-Çocuk, 2- Hastalıktan kurtulmak, 3-İşlerinin hayırlı olması, 4-Fena yollardan, şeytan şerrinden kurtulmak, 5- Hayırlı yol, yolculuk dileği, 6- Hasrete kavuşma...

Aşk, birleşme, evlenme hususunda ne adama ne de bir ziyaret olduğu söyleniliyor. Bu ziyaret yerinde de olumsuz olarak başkasına bela temennisinde bulunulmaz, fenalık talep edilmez.

Kalender Sultan'a olan rağbet ve ziyaret devam etmektedir. Bu çevrede ilk akla gelen ve adı ileri sürülen şahıs Kalender Sultan'dır. Gülbaba'yı yaşlılar, kadınlar ve eski mahalleliler biliyorlar.

O köylerle ilgili kimselerle yaptığım soruşturmada, Sele köyündeki Kalender Sultan'la Kuzukıran'ın aynı şahıs olduğunu, Kalender'in akrabalarının, hepsinin de Kuzukıran sayıldığını, asıl Kalender'in kökünün de Kuzukıran olduğunu ve orada bu türbeden başkası bulunmadığını söylemişlerdir. Çubuk ilçesine kadar tesir eden bu yatırların tesir derecesi ve bilgisi hakkında konuştuğum kimseler Cücük köyünde Kuzukıran Baba Sultan'ın da yatırı var, diyorlar ve Sele köyünde Seyit Siyami'nin (Kalender'in Babası) bulunduğu, Kalender'in evlatları, Kalender baba onun ismi, diyorlar; asıl ziyaretgâhın Seyit Siyami olduğu, fakat adına Kalender denildiğini anlatmak istiyorlar. İncelemelerden çıkan netice

Kalender Sultan'ın akrabaları ve yaşadığı yerlerin, soyunun, yer, takma ad ve asıl ad dolayısıyla karıştırıldığını gösteriyor. Fakat Sele köyünde türbesi olan Kalender Sultan adı en yaygını ve ziyaretgâh sayılanıdır.

Susuz Köyündeki Çam Ağacı:

Çubuk ilçesine 16 kilometre olan Susuz köyünde yatırsız, iki üç çam ağacından ibaret bir ziyaretgâh vardır. Oraya yağmur duasına çıkıldığı gibi , muratlar için bez, çaput da bağlanmaktadır (tek ağaca). Bu ağaçlardan bilhassa birine rağbet fazladır. Bu çam ağacının kutlu tanındığı yerdeki köy halis bir Türk ve Sünni köyüdür. Ağacın çok yaşlı olduğu bellidir, fakat buranın neden böyle olduğu hakkında kesin bir bilgi edinmek mümkün olmuyor.

Çubuk ilçesinin yakınlarındaki, Yakacık'tan sonra Memlik köyünde ovaya yakın bir türbe bulunduğu bu ziyaret yerinden de muratta bulunulduğu adak adandığı (mum, kurban) anlatılıyor. Kabrin üstü açık da olsa türbe deniliyor. Bu yatır da üstüne yapılan türbeyi yıkıyormuş. Yıktırılan türbelerin, halk tarafından yorumlanışı burada da diğer ilçelerdekine benzemektedir.

Güdül

Kasım Dede:

20. yüzyılda Güdül ilçesi hakkında yayınlanmış yıllıklar ve diğer eserlerde[1] ilçede de gayrimüslim bulunmadığını, bucak olduğu zamanlarda da çevrenin dikkatini kültür, iktisat ve müesseseleri bakımından üzerine çekiyor. Ayaş ilcesine 25 kilometrelik bir mesafede bulunan Güdül, sunulan bilgi doğruysa Selçuk hükümdarlarından Birinci Kılınçarslan'ın damadı, Güdül Bey'in Ankara şehrinin hem fatihi hem de valisi olmak ve onun adını taşımakla[2] ziyaret ve adak yerleri bakımından da bir önemi olup olmayacağını merak ederek incelemeye başladık. Güdül'e iki kilometre kadar bir mesafede Kasım Dede ziyaretgâhının, ayrıca başka bir mahalde Dedeağaç adlı bir ağacın bulunduğunu gördük.

---

1 Kamus-ul Âlâm, C. I. s. 506. Ayaş maddesinde-Güdül nahiyesi kısmında Türkiye Kılavuzu, Ankara İli, s. 275.

2 Refi Cevat Ulunay, Tarihten Bir Sahife, Milliyet, 1958.

Güdüldeki adak yerlerini incelemede, güdül kaymakamı arkadaşını (merhum) Mustafa Arif Arık'ın incelemeyi kolaylaştırıcı yardımları olmuştur.

Türbe, tepede, etrafı ağaçla çevrili, biraz ilerisinde yamaçtan aşağıda, içinde akar suyu bulunan bir dereye yakın ve yola tamamen hâkim bir noktada bulunuyordu. Türbenin üstü açıktı, tek başına idi. Yanında başka bir adak yeri yoktu. Türbenin bitişiğinde denecek kadar yakın bir mescit vardı. Mezarın boyu tabii bir mezarın boyunun üç misli kadardı. Adak yerinden 100 metre kadar ileride, ufak bir dere ve çeşme bulunan yerde, tedavi (sıtma) maksadıyla daha önceleri suya giriliyormuş.

Kasım Dede Türbesi'nin baş ucunda "dedenin hayratı sayılan" bir kut ağacı vardı. Bu adak yeri bilhassa mayıs ayında karşıdan, yollar ve çevreler yemyeşil bir tepe olarak görülüyormuş. Evvelce Kasım Dede'nin çevresi evlerle kuşatılmış (40 hane kadar) iken sonradan burada oturanlar, türbe ve tekkenin tahribi, arazi darlığı, iş bulma vb. sebeplerle Güdül'e, Ankara'ya veya başka yerlere göçmüşler. Bu eski evlerin taş yığınları hâlinde sıra sıra harabeleri kalmış. Böylece bu Tekke köyü dağılmış. Kasım Dede ziyaret yerinin baş ucunda ve çevresinde bir kitabe bulunmuyor. Sadece yuvarlak mezar taşları duruyor.

Burayı ziyarete gelenler bu ziyaret yeri hakkında şu bilgiye sahiptirler: Kasım Dede'nin Genç Osman'ın Bağdat'ı fethi zamanında yaşadığı söyleniyor. Genç Osman Bağdat fethinde iken Kasım Dede bulunduğu bu yerde savaşın cereyanını sezerek elindeki sopayı yere vuruyor, "O tarafa, bu tarafa" diye söyleniyormuş. Bu tarihi 7. yüzyılın başları diye tamamlamak isteyenler oluyor.

Kasım Dede için diğer bir söylenti de şudur: Dede o yoldan geçen askerlere bazlama sunuyor, elinde birkaç bazlama olduğu hâlde bazlamalar tükenmeksizin devam ediyor. O kadar bereketli ve kerametliymiş. Onun bu kerametleri, iyi, temiz yürekliliği sebebiyle buranın bir ziyaretgâh hâline geldiğini, söylüyorlar. Buraya ziyarete gelenler açıkladığımız bu bilgiyi bilmektedirler.

Ekmek, bazlama ile ilgili kerametleri Ankara çevresinden başka Türkiye'nin diğer illerindeki ziyaret yerlerinde de hatta Hz. İsa'nın ekmekle ilgili ziyafeti münasebetiyle İncil'de de görüyoruz. Evliyaların ekmek, yiyecek kerametleri de esasen bir hayli çokluk göstermektedir. Ziyaret zamanı olarak hususi bir ay ve gün tahsis edilmiş değildir. Ziyaret ferdi olarak yapıldığı gibi, daha ziyade birkaç kişi ile de yapılmaktadır. Yağmur duası maksadıyla bu tepede toplanıldığı zaman topluca ziyaret ediliyor. Ziyaret yerine gündelik kıyafetle geliyorlar. Dinî dua dışında, hususi bir dua veya tekerlemeye rastlayamadık.

Ziyaretin zamanı, ihtiyacın meydana gelmesi ve dileğin gerçekleşmesi gibi, hemen isteme gibi sebeplerle ilgili. Genellikle iş zamanları dışında veya bir dinlenme zamanında geliniyor. Yağmur duası gayesiyle gelişi bundan ayırmak gerekiyor. Ziyaretçiler arasında kadınlar daha çoktur. Sayıyı tahmin etmek mümkün değildir. Bunun niçin böyle olduğunu sorduğumuzda, erkeğin daha çok vakit alan bir iş hayatına sahip olduğu ileri sürülmüştür. Kadınlar da hissi olarak bir yakınlık bulunduğu gibi, kendi aralarındaki gündelik konuşmalarda bu ilgi ve inancı kuvvetlendirici hikâyelerin, olayların anlatıldığını öğreniyoruz.

Buraya Ankara şehrinden yalnız adak maksadıyla gelenlere rastlanmamıştır. Daha ziyade çevreden gezmeye gelenler uğruyorlar. Bir ziyaret ve bir gezinti (manzaralı, havadar) yeri ve durumu buna uygundur. Bu yerin ziyaret sınırı ortalama beş kilometre kadardır. Çok defa yayan geliniyor. Gelenlerin ortalaması haftada 10 kişi (soğuk, kış vb. gibi engelli günler hariç) denebilir. Bir gezinti, bir oturma yeri (mesire) durumu da mevcut olduğundan çocuklar nadiren de olsa getiriliyorlar. Daha önceki yıllarda (15-20 yıl önce) çocuklar da ziyarete getirilerek mezarın bir tarafındaki toprak bu çocuklara yalatılıyormuş. Böylece o çocuk kuvvetli oluyormuş, hastalıkları yeniyormuş. Oraya önceleri gelmiş olan bir zat bunu anlattıktan, bu topraktan kendisinin de çocukluğunda yaladığını söyledikten sonra, "Günümüzde bu inanç ve âdet kaybolmuştur." dedi. Gelenlerin tahsil durumları ilkokulla, ondan daha azıdır. İslam dini hakkında bilgileri de vasattır. Daha çok İslam'ın şartları ve ibadetle ilgili kısımlar üzerinde bilgileri var.

Ziyaret yerine yemekli gelindiği gibi, adak niyetiyle mum, kurban (koyun, horoz) da getiriliyor. Önceleri kurban kesmeye elverişli bir yer olmuş. Hüseyin Gazi Ziyaretgâhı'nda olduğu gibi kurban kesmeye mahsus bir yer yapılmamış. Esasen Tekke köyündeki Kasım Dede Türbesi'nin (türbe ve çevresi 20 yıl önce 1939-40'ta valilik emriyle yıktırılmış) hem mescit hem de türbedarı varmış. Şimdi ise birisi, koyunlarını otlatma işiyle buranın bekçiliğini yapıyor. Türbeye koyun adandığı oluyor. Bu bekçi bu iş için yardım edebiliyor. Adak yerinde mum da adanarak yakılıyor. Gündüz buna dair bir ize ve yanık muma rastlamış değilim.

Ziyaret, adak yeri etrafında bekçi (türbedar durumunda) görünmesine rağmen bu şahsın yalnız ticari bir maksat güttüğü de ileri sürülemez. Ziyaret yerini incelediğim zatın bir tarikata mensup olup olmadığını araştırdımsa da bu hususta sağlam bir bilgi edinmek mümkün olmadı. Bu türbenin bulunduğu köyün Tekke köyü adını alması da gösteriyor ki bu harabeler,

taş yığınları arasında bir tekke varmış. Türbeden elli metre kadar ileride bir kamyon tekerleğinden iri bir taşın evvelce üzerine çıkılarak ezan okunduğunu, başka bir maksat için kullanılmadığını öğrendik. Bunun mukaddes tanınıp tanınmadığını, başka bir tarihî tesiri ve önemi olup olmadığını araştırdımsa da daima "Hayır" cevabını aldım. Kasım Dede etrafında bir dönüş olup olmadığına da "Hayır" karşılığını aldım.

Kasım Dede'ye bez bağlama, hâlen ziyaretçiler tarafından iyi bir gözle görülmüyor. Bez, iplik bağlama, para bırakma, taş yığma, taş yapıştırma gibi âdetleri türbe çevresinde görmedik.

Kızılcık Ağacı Ziyaret Yeri (Dedeağaç):

Bez veya iplik, Güdül'e iki kilometre kadar bir mesafede bulunan Dedeağaç mevkiindeki kızılcık ağacına bağlanırmış. Bu ağaç önceleri çok rağbet görüyormuş. Ziyarete gelen şahıs üzerinden kopardığı veya getirdiği bir ipliği, bezi ağacın bir tarafına bağlıyor. Ziyaret yeri etrafında bir dönüş olmuyormuş. Burada bir adağın yerine getirilişini tespit edemedim. Fakat Kasım Dede'ye adanan bir adak yerine getiriliyor. Ziyaretçilerin çoğunu kadınlar teşkil ediyor. Onlar da adaklarını yerine getiriyorlar.

Güdül'e iki kilometre kadar ayrı bir istikamette hâlen işlevsiz ve ziyareti kesilen, bilhassa erkekler tarafından hiç ilgi görmeyen bu yere neden rağbetin azalışını araştırdım. Burada okulların tesirinden ziyarete bilhassa hocaların (Güdül'de üç cami var) bu gibi hareketleri "batıl" hatta "şirk" olarak gördüklerini ve bunu cemaate anlattıklarını haber aldım. Bilgili bir hoca ile bu hususta konuştum. Hoca "bu âdetlerin İslamiyete sığmayacağı hususunda" cemaate telkinde bulunduğunu söyledi. Hoca ile yaptığım görüşmede onun samimiyetle bu gibi hareketleri önleyici olarak çalıştığına kanaat getirdim. Hatta hoca bunlarla ilgilenmeyi bile arzu etmiyordu. Kasım Dede Türbesi'nde bile benim teklifimle Fatiha okumayı kabul ederek: "İşte ölünün istediği yalnız budur!" dedi. "Yoksa şu veya bu işi yapacakmış gibi onun ruh varlığını apayrı bir şekilde düşünmek hatalı olur. Dilek, Allah'tan dilenir." dedi.

Hocanın vaazlarında iyi karşılamadığı, uygun görmediği, tenkit ettiği ve öğütler verdiği bu konuda aldığı netice çok dikkati çekecek bir seviyededir. Hususi sohbetleri arasında da bu yolda konuştuğunu öğrendim. Türbenin yıkılması, yıktırılması, yasak edilmesi gibi hâllerde bile ziyaret ve adak yerlerinin rağbetten düşmek şöyle dursun bazen geliştiğini bile tespit etmiş ve

gözden geçirmiştim. Kanuni yasakların bu âdeti gizli bir hâle getirdiğini, oraya yemekler götürülerek bir kır gezintisi havası içinde ziyarete gidildiğini, bazen bir tarihî eseri inceleme veya merak ederek bakılıyormuş gibi ziyarette, murat ve adakta bulunduklarını öğrendim. Hocaların horoz adağı, horoz kurbanı hakkında da olumsuz düşündüklerini, horozun kurban sayılmayacağına dair düşünceleri olduğunu işittim. Hele mum adamak, mum yakmak gibi davranışları bir Hristiyan âdeti olarak görüyorlardı.

Güdül'de Dedeağaç ziyaretinin, hatta Kasım Dede ziyaretinin murat ve adak yeri hâlinden çıkma durumunu, çevresinde saygı duyulan bir şahsın dinî vaazlarının çok büyük etkisi ve rolü olduğunu bu ilçede açıkça tespit etmek mümkün oldu.

Haymana

Cimcime Sultan:

Ankara'ya 76 kilometre uzaklıkta olan bu ilçede[1] Cimcime Sultan adlı bir evliya, ziyaret ve adak yeridir. Nezihe Araz buradaki ziyaret yerini etraflıca incelemiştir. Anadolu'nun baştan başa şifalı sular ülkesi olduğunu, her bölgenin bir içmesi, bir kaplıcası ve her içmenin her kaplıcanın da bir evliyası bulunduğunu söylüyor. Gerçekten de içme ve kaplıcaların çoğunun yanında bir ziyaret, bir adak yeri veya uğurlu tanınan bir yer vardır. Nezihe Araz: "Şifalı kaplıcaların sahibi genellikle kadın evliyalardır. Hikâyeleri büyük değişiklik göstermez. Küçük farklarla hep birbirine benzer."[2] "...dar bir sokağa saptık. Küçük bir tahta kapı vardı, kilitliydi.Mahallenin çocukları türbedar nineyi buldular.

...Aydınlık şipşirin küçük bir bahçeye gelmiştik. Kocaman bir dut ağacı hemen hemen de tek gölgelikti. Altında küçük bir kabir vardı, başında, en küçük bir yazısı bile olmayan küçük bir taş. Türbedar nine Cimcime Sultan hakkında hiçbir şey bilmiyordu.

---

1 Kamus-ul Âlâm, İst. 1308, C. 3. s. 2006.

Ankara Vilayeti Salnamesi, 1325, Tarihçesi s. 174. yeni kurulmuştur deniliyor. Bu tarihlerde kasabada Müslüman olarak 304 erkek 292 kadına mukabil, gayrimüslim 92 erkek, 49 kadın var. Köylerde (30083), gayrimüslim yok. (s. 175) 1923'ü takiben gayrimüslim görülmüyor.

Kandemir, Ankara Vilayeti, Ankara 1932, s. 241-253.

Türkiye Kılavuzu Ankara İli, Ankara, 1946. s. 288-292.

2 Nezihe Araz, Anadolu Evliyaları, Cimcime Sultan.

Na zaman yaşamış, kimin kızıymış, neden adı Cimcime'ymiş? Nafile... Onun bildiği tek şey, çok ulu bir sultandır, her derdimize koşar, her dileğimizi yerine getirir, her kara günümüzü aydın eder. Bahçeden çıkıyorduk ki nine omzumu tuttu: 'Nereye gidiyorsun, bir şey dilemedin ki' dedi. 'Ne dileyim, ziyaret ettim, kâfi' dedimse de dinletemedim. 'Olur mu ya... Gücenir sonra, hatırı kalır Cimcime'nin' diye ısrar etti. Döndük, mendilimi istediler. Cimcime Sultan'ın üzerine serdiler: Eğer dileğin olacaksa yarın sabaha kadar mendil üzerinden düşmez." dediler. Ev içinde bulunan bir yatırı daha ziyade, hatta hemen hemen kadınlar, genç kızlar ziyaret etmekte, evlenmek çocuk gibi dileklerde bulunmakta, niyetlerinin olup olmayacağını anlamak üzere de mendillerini mezarın üzerine sermektedirler. Mum ve kurban adandığı da oluyor.

Adı ile Arap harflerinin "cim'i" arasında bir benzerlik bulanlar var. Üvey bir annenin kendi kızından çok güzel ve iyi kalpli olan üvey kızını kıskandığından, nihayet onu babasına yaptıkları telkin ve tesirler, kavga dövüşle evden uzaklaşmaya razı ediyorlar. Babasını, kızını hiçbir şey söylemeksizin, önceleri yalın bir tepe olan kaplıcaların bulunduğu sahaya getiriyor. O geceyi orada geçiriyorlar, babası kızını bırakıp kaçıyor. Yalnız kalan, güneş ışığı altında sıcak ve açlıktan bunalan kız hastalanıyor, vücudundan yaralar, çıbanlar çıkıyor; kızcağız tırnakları ile toprağı kazıyor, Tanrı yerden su kaynatıyor, onunla yıkanıyor, çıbanları geçiyor. Böylece buranın namını çobanlar, köylüler her tarafa yayıyorlar. Bu suretle Haymana'nın meşhur kaplıcaları doğmuş oluyor. Bu kızın kerameti ve duasının kabul edilişi sebebiyle öldükten sonra büyük bir sevgi ve saygı görüyor.

Haymana çevresinde bazı köylerde çok eski, latince mezar taşları muntazam bir şekilde muhafaza edilmiş olarak bulunmuştur. Bu taşlardaki yazılar okunmuş ve mezar taşlarının bulunduğu yerlerde de inceleme yapılmıştır.[1] Biz de başka bir bakımdan soruşturma yaparak bu gibi mezar taşlarının bulunduğu yerlerde ziyaret ve adak yeri bulunup bulunmadığını, bu mezar taşlarının kutlu sayılıp sayılmadıklarını sorduk. Bunlara herhangi eskiden kalma süslü, oymalı taş nazarıyla baktıklarını ve bunlarla ilgili bir ziyaret ve adak yeri duymadıklarını bildirdiler.

1 Prof. Frans Miltner, Haymana Civarında Bulunan Yeni Kitabeler, Türk Tarih, Arkeologya ve Etnografya Dergisi, İstanbul 1936, Devlet Basımevi, Sf. 91-99.

Kalecik

Koçu Baba ve Diğerleri:

Evliya Çelebi'nin de üç gün geçirdiği Kalecik, Ankara'ya 72 kilometre mesafede tarihî[1] bir ilçedir. Kuruluşu 15. yüzyılı bulur. Evliya Çelebi, Kalecik ilçesinin Türk köyündeki Koçu Baba ziyaretgâhından bahsederken bunun Bektaş halifesi de olduğunu Türkmen tayfasının bu babaya gayet dindar olduğunu söylüyor ve şu beyti de ilave ediyor:

Bu yol için bütün ömrümüz oldu heba
Lütfunla Anadolu şehrine gidelim Koçu Baba.[2]

Keskin içinde Kalecik kazası nahiyesinde güzel bir köy olan Şeyh Sami de Bayramı tarikatından olan ve asıl adı Hamza olduğundan (Ziyaret Hazreti Şeyh Sami) kerametinden, onun nasıl su çıkardığından bahsediyor ve gene bir beyit söylüyor:

Hazreti Şeyh Sami gelip ziyaret eyledik
Çok şükür Hakk'a yine güzel ibadet eyledik. (Sf. 416).

Gene Evliya Çelebi (Kazancı Baba) ziyaretinden ve onun kerametinden bahsetmektedir. (Sf. 417)

Koçu Baba Kınkkale'nin Hasan Dede köyündeki Hasan Dede Türbesi gibi bakımlı değildir. Hatta kısmen haraptır. Alevi dedesi olduğuna inanılıyor. Ziyaret edenler ve adak adayanlar gene az değildir.

"Ankara Vilayeti" seyahatnamesinde görüleceği gibi[3] ilçede Baba Nahas ve Şeyh Davut gibi erenlerin, çevresinde de Şeyh Âlimî, Şeyh Hüseyin, Mahmut Çelebi, Balı Şeyh ve Koçu Baba türbe ve ziyaret yerlerinin tarihini kesin olarak tespit imkansızsa da bu ziyaret edilen şahısların eski bir mazileri bulunduğu, çoğunun bir tarikatla ilgisi olduğu anlaşılmıştır. Kalecik'e 4 saat mesafede Çöte köyünde Balım Gazi adlı diğer şöhreti yaygın olan bir zat gömülmüştür. Bu saydıklarımız ve köylerdeki diğer erenlerin saygı ve inançla ziyaret edildiği, murat (hastalıktan şifa, çocuk sahibi olmak başta geliyor) ve adaklarda bulunulduğu

---

1 Türkiye Kılavuzu, Ankara İli, s. 302-304.

Ankara Vilayeti Yıllığı, (Merkadi Mübareke) S. 191.

2 Evliya Çelebi, Evliya Çelebi Seyahatnamesi, İst. 1314. C. 2, Sf. 415.

3 Kalecik o zamana mahsus (1325) olarak bulunan gayrimüslim sayısı 342 erkek ve 354 kadındır. Aynı ilçede ise müslim 2816 erkek ve 2963 kadındır. Bütün köylerin nüfusu 40.000 kadar olup köylerde gayrimüslim yoktur, s. 188.

30 yıl önce buraya (mum, kurban, süpürge, örtü vb.) uğrayan Seyyah Kandemir tarafından şöyle tasvir edilmiştir:

"Mezarlıklar, harap türbeler, yıkık pencerelerinde hâlâ binlerce bez parçasının düğümünü saklayan veliler"[1]

Önceleri çok bakımlı olan türbeler harap olmuş, muhtelif tesirlerle yıkılmışsa da bilhassa kadın ve kızların bu murat ve adak yerlerini ziyaretleri, onlara saygılı tavırları değişmemiştir. İplik, bez bağlama gibi âdetleri burada da görüyoruz.

Keskin

Evliya Çelebi'nin Türkmen Keskin'i (Seyahatname C. 2.) dediği Keskin, Kırıkkale ilçesine 28 kilometrelik bir yolla bağlıdır. Kırıkkale'yi de dâhil edecek olursak Ankara'ya 60 kilometre (Kırıkkale 30 km. trenle) kadar bir mesafededir.[2]

Keskin'in köylerinde bulunan Halil Dede ve Haydar Dede'nin türbeleri yalnız bu çevrelerde değil, başka şehirlerde bile geniş bir şöhrete sahipmiş. Yaptığımız incelemede çok dikkate değer türbe, ziyaret yeri olarak gördüklerimizin başında gelenlerdendir, diyebiliriz. Halil Dede hakkında söylenilenler çok dikkate şayandır.

Halil Dede:

Çelebi bucağına bağlı Türbe köyünde bulunan ve Bâlâ'ya gidiş yolunda İğde Beli köyünde inilerek yürünmesi gereken bu türbe, Keskin ilçesine yaya olarak 5-6 saat kadar sürmektedir.

Köylüler onun Alevi olmadığını söylüyorlar. Çevredeki ilçelerde (Kırıkkale) de bu hususta bilgi edinmeye çalıştım. "Bunların (Halil Dede ve köylüleri) aile efradı derviştir. Türbelerinden bir şey alamazsın. Derhâl türbe kapısı kapanır. Türbe içinde bir yılan vardır. O yılan türbe içinde ve türbenin bekçisi gibidir. Türbeye zararlı bir hareket olmazsa çıkmıyor. Ziyarete gelenlere sataşmıyor, görünmüyor. Fakat orada yılan olduğu muhakkaktır." diyorlar. Halil Dede'nin türbesinden bir şey çalanın başına derhâl felaket gelirmiş.

---

1 Kandemir, Ankara Vilayeti, Ankara 1932, s. 276. (Kalecik bölümü).

2 Ankara Vilayeti Yıllığında, kaza merkezi olarak Maden kasabası gösterilmekte, (Sf. 268-270), 271. sayfada da 43.000 müslim 2000 gayrimüslim olduğu, köylerde hiç gayrimüslim bulunmadığı kasabada iki cami ve iki kilise bulunduğu hakkında bilgi ediniyoruz.

Keskin'in 1931 yılındaki iktisadi ve sosyal, kültür durumunu gösteren Kandemir Ankara Vilayeti, Ankara 1932, s. 260-272. de bilgi mevcuttur. Kasabada 1931 yılında 120 Ermeni bulunduğunu bildiriyor (Sf. 272).

Türkiye Kılavuzu, Ankara İli, 1946, s. 305-309. Nüfus, İktisadi Durumu (Zirai Kredi Kooperatifleri, okul, v.s. dahil) 124

Daha aşağıda bahsedeceğimiz, Haydar DedeTürbesi'ne bağlı o köyden olan, Baba makamında bulunan bir zat, kendi köyündeki türbe ile mukayese etmek suretiyle: "Halil Dede daha çabuktur. Ona karşı kötülük işlemek isteyenin başına felaket çabuk gelir fakat bizim Haydar Dede ona nazaran daha geçtir, felaket daha sonra olur." demektedir.

Halil Dede'nin türbesi köyden hariçte köye nazaran aşağıdadır. Halil Dede türbede, toprak bir mezardadır. Türbenin her tarafı açık, üstü toprak, tepede bir kulübede olmasına, kapısının kapatılmamasına, başında bir bekçi olmamasına rağmen o türbenin içinden kimse bir şey alamıyormuş. Hatta o köyün davarlarını bile çalamazlarmış. O türbe bütün köyü, köylünün eşyasını korurmuş. Buna çok kuvvetli bir inançla bağlıdırlar. Bu derviş denilenler, hastayı, sızılı olanları sıvarlar, onların sıvadıkları kimseler mutlaka şifa bulurmuş. Buna başka köyden olanlar (Aleviler) da inanıyorlar. Haydar Dede köyünden yaşlı, kültürlü bir şahıs, bu çevrenin en kuvvetli dedesi budur, diyor.

Halil Dede'nin fermanları var. Dördüncü İmam Zeynelâbidin'in soyundan geldiğine inanıyorlar.

Halil Dede'ye ziyarete gelenler orada isterlerse bir şeyi emanet olarak bırakıyor. Bu emaneti kimse alamıyor, almaya niyetlenenler mutlaka bir zarara uğruyormuş. Hatta türbelerin kapatılmasından sonra bazı yerlerdeki türbeler yıktırıldığı hâlde, Halil Dede'ye önce hiç kimse dokunamamış. Bunun hakikat olduğuna tanıklık edenler çoktur. Keskin'de bir tahsildar, Halil Dede şöyle dursun -onun evlatlarına, borçlarını ödeyemedikleri için hakarette bulunuyor, biraz sonra attan düşüp bacağı kırılıyor, sonra kangren olan ayağını kesiyorlar. İyileşince, ikinci defa inat ederek yine gidiyor, hakaret ediyor. O ayağı da kangren olup kesiliyor. Bu hakikattir, şahitleri çoktur, diyorlar. Diğer türbeleri kapatan veya yıkan jandarmalar, nihayet gayretle Halil Dede'nin türbesini de ne yapıp edip yıkmaya karar veriyorlar. Türbeyi kısmen tahrip ediyorlar. Fakat elleri ayakları derhâl felç oluyor. Türbeyi kilitleten iki jandarma on metre ileride düşüp ölmüşler.

Halil Dede'ye her murat için gidilebiliyor. Ona dilekler için bir sınır tanımıyorlar. Adaklardan kurban başta geliyor.

Haydar Dede:

Keskin-Kaman yolu üzerinde, Keskin'den yaya 3 saat, Konur'a yaya bir saat kadar sürüyor.[1] Keskin'in batısında,

1 Ahmet Refik, Anadolu'da Türk Aşiretleri (966-1200), İstanbul 1930 Devlet Matbaası. s. 197-198, burada Haydar Dede Vakfı'ndan bahsedilmektedir. H. 1147.

Hasan Dede köyünün güneyindedir. Haydar Dede'nin türbesi Böyrek Dağı'nın gün doğusunda, dağın eteğine doğrudur. Kızılırmak ilearasında bir dağ vardır. Bir yanı bir saat kadar yürünürse Kızılırmak'a çıkar. Haydar Sultan'a ait ufak türbenin yakınında bir kuyu vardır. Kâtip Çelebi, "Cihannüma"da ve bu Engürü semtinde bir garip şey naklederler ki Engürü'nün şarkında Kızılırmak'ın beri tarafına yakın harap bir kilise vardır. Onda bir kuyu vardır. Suyu yoktur. İsmine Deliler Kuyusu derler. Deli olan kimseyi ol kuyuya kefeni ile götürürler. Oraya vardıktan sonra onu kuyuya baktırırlar. O deli, o kuyuya bakarken ya ölür yahut o marazdan kurtulur. Engürü halkında meşhurdur. Hatta o kuyu etrafında bir büyük mezarlık vardır. Deliler Mezarı derler. Sağ kimse baksa asla birşey görmez ve asla zarar olmaz. Ancak, kibrit kokusuna benzer bir koku neşreder."[1]

Kâtip Çelebi'nin bahsettiği, yön bakımından güneydoğuya düşen (Keskin ilçesinin) güneyinde, Kızılırmak'ın berisinde (doğusunda) olan yer, ziyaret ve adak yerlerinden olan ve kuyu hakkında da bilgi vereceğimiz yer olması kuvvetle muhtemeldir.

Türbenin tavan kısmı betonla yapılmıştır. Bu kuyunun suyu kaynıyor, sudan buğu çıkarıyor, insana baygınlık veriyor. Üstelik suyu soğuktur. Burada kuvvetli kükürt kokusu vardır. Türbe ve kuyu bir avlu içindedir. Türbeye yakın, suyu uzaktan emekle getirilen bir su da vardır. Buranın ziyaretçisi çoktur. Deliler, akıl hastaları tedavi edilmek üzere buraya getiriliyorlar. Deliler, kuyunun üzerine yatırılıyor, uzatılıyor. İnsan bu kuyunun üzerinde ancak birkaç dakika yatabiliyor, kalabiliyor. Daha fazla kalınırsa baygınlık geliyor. Kuyu yerle bir hizada, derinliği üç metre kadar. Suyu aralıksız kaynıyor, al, yeşil buhar çıkıyor. Altından, bir çalgı çalınır gibi ses çıkıyor. Kuyunun yarım metre kadar ağzı var. Bu ağız kısmı mermer taşla kapalıdır. Bir hasta gelince geçici olarak açılıp kapatılabiliyor. Suyu gazoz gibi acımsıdır, bununla beraber içilebilir; hayrete değer tarafı da soğuk olmasıdır.

Bu yer hakkında yaşlı ve bilgiç kimseler şu bilgiyi veriyorlar: "Ahmet Yesevi'nin[2] oğlu, Rum diyarını İslamlaştırmak için geliyor, buradaki mücadelede de esir oluyor. Ve Haydar Dede köyünde bir kuyuya (Deli Kuyu) hapsediliyor. Babası çok uzak mesafeye rağmen hissediyor; of diyor, oğlunun hapsolunduğunu söylüyor.

---

1 Kâtip Çelebi, (Kitabı) Cihannüma, s. 633, 634 (633 mükerrer).

2 Küprülü Zade Mehmet Fuat, (Prof. Fuat Köprülü), Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, İstanbul 1918 Matbaai Âmire, Ahmet Yesevi'nin Hayatı ve Menkıbeleri h. s. 31-96 ve Ahmet Yesevi'nin Halifeleri ve Tarikatı hakkında s. 97-133. Hoca Ahmet Yesevî'nin eseri hakkında s. 134-182 ve Ahmet Yesevî'nin Tesirleri muakipleri hakkında s. 183-201.

Nihayet onu kurtarıyorlar. Babasını ziyaretten sonra gene dönüyor. Tekrar mücadele ediyor, oraya yerleşiyor. Fakat bu yandaki kâfirler tekrar tekrar döndükleri için, buranın kâfiri amma keskinmiş!" diyor. Bu hikâyeyi başka başka yerlerden ve birbirinden habersiz kimselerden dinledim. Bazı şahıslar daha ayrıntılı ve etraflı anlatıyorlar: İslam ordusu başında çarpışırken, Bizanslılara esir düşüyor. Bu kuyunun bulunduğu yere Haydar Sultan'ı hapsediyorlar, burası onun zindanı oluyor.

Üzerini taşla örtüyorlar, artık yeri belli olmuyor. Ahmet Yesevi; her kim benim oğlumdan haber getirirse diye konuşuyorsa da nihayet kendisi güvercin kılığına girip onu zindanda buluyor. Oğlunu burada çok perişan bir hâlde görüyor. Memleketine götürmek istiyorsa da o, ben gitmem diyor. Babası dönüyor. Fakat o da babasını son defa görmek üzere doğan kılığına girip babasının yanına ulaşıyor. Tekrar bu çevreye dönerek burayı İslamlaştırmak istiyor. Fakat yedi defa Müslüman olup dönüyorlar. Hazreti Pir, buranın ne keskin kâfiri var, diyor. Hazreti Pir bir defa daha Türkistan'a gidiyor. Tekrar buradaki Türk memleketine geri dönüyor. Eceli ile vefat ediyor. O kuyuya "Haydar Sultan'ın çile çektiği kuyu" denilir.

Haydar Dede'yi buralarda en önceki erenlerden tanıyorlar. Hoca Ahmet Yesevi'nin oğlu olduğuna inanıyorlar. Diyar-ı Rum'a ilk gelenlerdendir, diyorlar. Hacı Bektaşi Veli, Türkistan taraflarında iken Haydar Dede ondan çok önce buraya gelmiştir, demektedirler. Biz o çevredeki şahıslarla, içlerinde baba olmuş zatlarla olan konuşmalarımızda bunu böylece tespit ettik.[1]

Burası kış hariç, bilhassa yazın ziyaret ediliyor. Deliler, İzmir, Sivas, İstanbul taraflarından getiriliyorlar. Hatta İstanbul'dan Yahudiler de buraya geliyorlar. Oğlu deliren bir Yahudi, İstanbul'da tedavi ettiremediği oğlu ile birlikte, buraya, inceleme yaptığım günlerden birkaç ay önce gelmiş. Bir hafta kadar buradaki tedaviye devam etmiş, o buğuya, oğlunu üç defa baktırmış. Fazla olursa insan kendinden geçiyor, bayılıveriyor. Yahudi'nin oğlu

1 Köprülü Zade Mehmet Fuat (Prof. Fuat Köprülü), Türk edebiyatında İlk Mutasavvıflar, İstanbul 1918 Matbaai Âmire s. 60, 61. Ahmet Yesevi'nin Oğlu Haydar ve Onun 12 yaşında "Başına taç ve beline kılıç kuşatılıp" 5000 savaşçıyla savaşa gidişi ve şeyhin oğlunu gönderirken her nasılsa Allah adını anmadığından ordunun yenildiği, Haydar'ın esir edildiği, emri altındakilerin kılıçtan geçirildiği, Haydar'ın 7 yıl hapiste kaldığı, Horasan ahalisinin Bedehşari kâfirlerinden çekmedikleri kalmadığı, nihayet gelip Hoca Ahmet Yesevi'ye yalvardıkları, onun Allah'a dua ettiği ve birdenbire tekke kapısında Hacı Bektaşi Veli'nin belirdiği, Şeyhe selam verip eşiğe yüz sürdüğü, Bektaşi Veli'nin hemen şahin kıyafetine girip uçtuğu, Haydar'ı esaretten kurtardığı, sonra onun Anadolu'ya Yesevi'nin emriyle gittiği vb. Velâyetname için Hacı Bektaşi Veli'den naklediyor.

(adını ve adresini biliyorlar) iyileşmiş. Buradan çok memnun ayrılan Yahudi, birçok hediye göndermiş; gaz ocağı bile göndermiş.

Bu kuyu tedavisinde şifa niyetine adaklar adanıyor. Şifa bulanlar kurban kesiyorlar. Kurban adağı burada da başta geliyor.

Haydar Dede Türbesi'ne kısır kadınlar da çocuk istemek üzere geliyor, çocuk diliyor, kurban adıyorlar.

Kesilen kurbanları, çoban ve diğer şahıslar yiyormuş.

Suyun tahlilini yaptırmışlar. Şişeye koyamıyorlarmış, şişeyi patlatıyormuş. Suyun tazyik ettiği anlaşılıyor. Buğuyu tahlil ettirip ettirmediklerini sordum. Buğuyu tahlil ettirememişler. Sudan radyoaktif ışınların kaybolması ihtimali kuvvetle beliriyor.[1]

Önceleri doktorların tedavide başarı sağlayamadıkları akıl, ruh ve sinir hastalarını barındırmak üzere bütün ihtiyaç malzemesi mevcutmuş. Deliler için hususi odalar, bakıcılar vb. tekkelerin kapatıldığı türbedarlık ve bu gibi işlerin yasak edildiği günlerden sonra, bu gibi vazifeliler işlerini bıraktıklarından, delileri, akrabaları, yakınları getirerek kuyunun kapağını açıp koklatmak mecburiyetinde kalmışlar. Buraya üç yerine dört defa gelen, belirli nefesten fazla alanlar, koklayanlar bayılıyor, daha fazla bu buğudan, havadan teneffüs etmişse derhâl ölüyorlarmış. Bakıcıların nezareti olmadan kendi kendilerine tedaviye girişilmesi ve hastanın bu buğuda, havada fazla tutulması ve koklatılması sebebiyle ölenler olmuş.

Halil Dede ve Haydar Dedelerin (sülalesinin) ellerinde fermanları olduğu söyleniyor. Bu fermanların kimde olduğunu tespit, fotokopisinin alınması günlere ve güvendirmeye bağlı bir iş olmakla beraber, mümkündür.

1925 yılında türbelerin kapatılması ve türbedarlıkların kaldırılması şehirlerde tatbikata yansımakla beraber, buralarda 1927 de Haydar Dede'nin türbesini kapatmışlar. Buranın kapatılması ve kısmen tahribinde rolü olan müftünün gözünün kör olduğunu, kuyuyu dolduranın iki yıl sonra başka bir vaka münasebetiyle bıçaklanıp öldürüldüğünü, kısaca bu çevrede türbeleri,

---

1 Haydar Sultan Tekkesi ile karşılaştırılması ve böylece muhtelif hikâyeler, ad benzerlikleri v.b.

F. W. Hasluck, Bektaşilik tetkikleri, mütercimi: Ragıp Hulusi, İstanbul 1928 Devlet Matbaası s. 63. "Anadolu'nun Dinî Tarih ve Etnografyasına Dair Tetkikat Merkezi Neşriyatı: 1" (Ankara civarında Haydar Es Sultan Tekyesi) ve Notlar kısmında "Haydar, Hoca Ahmet ve Karaca Ahmet hakkında" s. 85-86. F. W. Hasluck, Christianity And islam Under The Sultans, Vol. 1, Oxford 1929 The Clarendon Press, s. 52-53.

dedeleri rahatsız eden, yıktıran, tahkir eden kimselerin başlarına felaketler geldiğini, hatta hepsinin öldüğünü, ismen anlatmak suretiyle teyit etmek istiyorlar.

Hacı Bektaşi Veli'nin Türbesi'nden alınan birçok eşyanın, topuz, tesbih (sıvanırmış) vs. toparlanıp Ankara'ya (Etnografya Müzesi olacak) götürülmesi zamanında, Haydar Dede Türbesi'nden de bazı eşyaların alınmış olduğunu ileri sürüyorlar.

Haydar Dede ve diğer türbelerin tarihçesinin ve haklarındaki diğer bilgilerin derlenip yayımlanmasını, bu çevreden tahsil sahibi kimselere söyledim. Halil Dede ve Haydar Dede hakkında bir kitap kaynağı olup olmadığını da araştırdım. Haydar Dede'yi Evliya Çelebi'nin ziyaret ettiğini, "Yetiş, ya Hacı Bektaşi Veli" adlı bir kitapta kısaca Haydar Dede'den bahsedildiğini bildirdiler. Araştırmamıza rağmen böyle bir kitabı henüz ele geçirebilmiş değiliz.

Haydar Dede'yi benimseyen köylülere göre, muhtemelen Haydar Dede Alevi'dir.

Keskin'de Hacılar köyünde Şaban Dede (Sarıkaya) adlı bir türbe bulunduğunu haber aldımsa da bunun hakkında bilgi edinmek ve yerinde bir inceleme yapmak mümkün olamadı. Bunun ayrı özellikleri olduğu hakkında bir bilgi mevcut değildir.

Kırıkkale

Hasan Dede:

Ankara'ya demir yolu ile 30 kilometrelik bir mesafede bulunan Kırıkkale, 1923 yılından sonra gelişen bir ilçe olmakla şehir içerisinde bir türbe, bir ziyaret, adak yeri bulunmamaktadır.

Hasan Dede, Keskin ilçesine 8-10 kilometre bağlı olduğu Kırıkkale'ye kara yolundan 10-12 kilometre kadar bir mesafede[1] Alevilik bakımından da meşhur Hasan Dede köyündedir.[2] Caminin minare tarafından ilk türbe Hasan Dede'ye, ikinci türbe onun oğulları Şeyh Halil İbrahim ve Şeyh Mustafa ile kızı Ümmühan Ana'nın müşterek türbeleridir.

---

1 Kandemir, Ankara Vilayeti, s. 272-273. Türkiye Kılavuzu, Ankara TIi, s. 293-296.

2 Kumahmetoğlu Naci, Anadolu Etnolojisi ve Etnografyası: Türkmen Baraklar-III, İş Dergisi, C. 14 S. 79, s. 56-57, İst. 1948 "Barakların asılları Alevidir, Keskin'in Hasan Dede Köyü'nde yatan Hasan Dede'nin ocağına bağlıdır", s. 56 "Baraklar arasında Hasan Dede'nin menkıbeleri söylenmektedir." s. 57.

Kumahmetoğlu, 1944 yılında Ülkü'de yayınladığı bir makalesinde Hasan Dede Köyü'nden ve Hasan Dede'den bahsetmektedir.

Hasan Dede, ziyaret edilen, murat dilenen ve adak adanan, kerametine ve evliyalığına inanılan bir zattır. Her nevi murat için ziyaret ediliyor, mum ve kurban adanıyor. Ziyaretler ferden veya topluca da yapılmaktadır. Köy çocukları da topluca ziyaret ediyorlar.

Hasan Dede Camisi'nin (yapılışı h. 1014) ön duvarlarında kapının sol kısmında, duvarla aynı hizada bulunan, yüksekliği bir metreden biraz fazla olan, 20-30 santimetre kadar uzunluğunda, 15 cm kadar eninde bir dörtgen ayrıca saygı ve ilgi gören bir taş vardır. Parlak, siyah, beyaz cilalı mermere benzeyen bu taşa ziyaretçiler tarafından el sürülüyor ve öpülüyor.

Kendilerini Türkmen olarak bilen ve Horasan diyarından geldiklerini anlatan buradaki dede ve babalar tarihî bilgiye de sahiptirler.[1]

Hasan Dede'nin babasının Horasan Diyarı Karaman'da yaşayan Şeyh Yakup olduğunu, h. 970'te buraya geldiğini, tarikat yönünden (Hacı Bektaş'ın ondan 300 sene kadar önce olduğunu biliyorlar) bağlı, Balım Sultan zamanından olduğunu, rehberinin Balım ve Otman Baba olduğunu, Hasan Dede'nin nefesleri bulunduğunu, Eşref Oğlu diyerek yazdığını, (hatta bir fıkıh eseri yazdığını) elinde fermanı mevcut olduğunu araştırmalarımda öğrendim ve şeriat sicilini vs. gördüm.[2] Bu bilgi hakkında başka kaynaklardan araştırdım, bir Alevi babası olan Kırıkkale'ye yerleşip orada mağaza açmış, yaşlı bir zattan da (İ. Ö). teyiden şu bilgiyi aldım; h. 970 yılında bu memlekete Horasan'dan 7 dervişle geliyor. Hazreti Pir Balım Sultan'a varıp ondan nasip istiyor. O da "Anavarza Kalesi'ne git, orada 4 aşiret var onları kendine tabi kıl." diyor. Hasan Dede Gündeşli, Beydili, Kuyumcu ve Gökçekli aşiretlerini kendine tabi kılıyor. Bunların millî türküleri var. Keskin civarına yerleşiyorlar. Hasan Dede'nin emrinde padişaha

---

1 Enver Behnan Şapolyo, Etnolojik Köy Araştırmaları, Ankara'da Beydili Aşireti; Türk Yurdu, S. 3 (236). Eylül 1954.

2 Hasan Dede Camisi'nin yapıldığı tarih h. 1014 (1605), Hasan Dede Türbesi'nin yapılış tarihi 17. yüzyıl. Ankara Şeriat sicili: 83. Belge Nu. 540. Hasan Fakı Zaviyesi için söylenen Fermanı Şeriftir. Emir-ül Ümera-ül-Kiram keb ir-ül-kübera-ül-fiham zül-kadri ve'el ihtiram sahib-ül izzi ve'el-ihtişam...

(Hasan Dede Zaviyesi, Hasan Fakı Zaviyesi olarak geçiyor. Fermanı şerifin tarihî h. 1116 dır.)

İmza

Be-Makamı Konstaniyye

El-Mahzura

Bu fermanda diyarı Karaman'dan geldiği, vakfı zaviye-i Hasan Fakı Veled-i Şeyh Yakup Fakı, mezkûr Şeyh Hasan Fakı 8 nefer dervişan ile diyarı Karaman'dan gelüp zaviyeye ve vakfına müsaade edildiği hak.

çok yardımları dokunuyor. Hasan Dede Viyana seferine de iştirak ediyor. Fermanda bunlara dair işaret vardır.

Hasan Dede köyünden Hasan Dede oğlu Abdullah Demirhan ise Gündeşli, Beydili, Kuyumcu ve Gökçekli adındaki 4 aşireti ile Hasan Dede'nin köyünü beğenip -Sarı Selim veya Süleyman zamanında- yerleştiğini, cami yapımını başlattığını, kendisinin aynı zamanda hoca olduğunu fakat camiyi kızının bitirdiğini anlattı. Cami duvarındaki taşı Kırıkkaleli (Hacı Ömer Ağa) Ali Akyürek'in dedesi Hacı Ömer Ağa Mekke'den getirtiyor. Mekke'deki mukaddes taşa (Haceri Esvet'e) benziyormuş. Cami yapılırken getiriliyor. Hacı Ömer Ağa 40 ölçek buğday ile bir öküz veriyor.

Abdullah Demirhan; Çubuk'ta gözden geçirdiğimiz Kalender Dede'nin, Hasan Dede'nin çağdaşı olduğunu söylüyor. Bu civardaki Alevilerin en büyük pirini Hasan Dede tanıyor.[1]

Hasan Dede'yi ziyarette, türbe içine girilip bir defa dönüşten sonra duruluyor: "Esselamü Aleyküm Nuru Muhammet Mustafa, Esselamü Aleyküm Nuru Aliyül Murtaza..." denilerek hep bir ağızdan tekrarlanıyor, sonra on iki imamın adı sayılıyor. İsteyen iki rekât namaz kılıyor.

Türbelerin kapatılması zamanında Hasan Dede Türbesi'nden dört sandık eşya ve dört külliye kazanı alınıp götürülüyor. Bunlar kilim, seccade, mum, örtü gibi adanmış eşyalardır. Ve vakıftırlar. Haydar (Dede) Sultan'ın (daha önce Haydar Dede h. 600-700) müritleri yoktu. Haydar Dede köyü halkı Hasan Dede'yi mürit (h. 900-1000) sayar.

Hasan Dede köyü muhtarı, Hasan Dede'nin nefeslerini, mısralarını coşkuyla okumaktadır (muhtarın adı Hüseyin İlhan'dır). Hasan Dede'nin Eşrefoğlu'na (ölümü 1469)[2] şiir ve kinayelerini, bu köy halkının çoğu ezbere bilmektedir. Zaten şiirleri, çok bakımlı türbesinin duvarına camlatılmış levhalar hâlinde asılmıştır.

---

1 Enver Behnan Şapolyo, Ankara'da Beydili Aşireti, Türk Yurdu, Sa. 236. Eylül 1954, s.222.

2 Abdülbaki Gölpınarlı, Mevlâna'dan sonra Mevlevilik, s. 435. Muhtar, Hasan Dede'nin: Eşrefoğlu al haberi bahçe biziz gül bizdedir ile başlayanının ve Hasan Dede'nin oğlu Şeyh Halil İbrahim'e söylediği: "Hasan Dede ciğerciğim sızılar / Böyle imiş mukadderde yazılar — Gurbetteki sılasını arzular Hubbül vatan minel iman İbrahim" mısralarını vecitle söylemektedir. Bu hususta Abdülbaki Gölpınarlı şu bilgiyi veriyor: Köçek; niyaza ve bilhassa yeni semâ çıkaran genç muhibbe "köçek" ve "Mevlâna köçeği" denirdi. Ayrıca herhangi bir dedenin, yahut şeyhin hücre veya daire hizmetine bakan ve onun terbiyesi altında bulunan dervişe de "filanın köçeği" derlerdi. Eşrefoğlu'ya (Ölm. 1469) tariz yollu, Hasan Dede tarafından söylenen meşhur nefeste: Tekkelerin çiçeğiyiz / Dervişlerin gökçeğiyüz / Hacı Bektaş köçeğiyüz / Edep erkân yol bizdedir. Dörtlüğünden anlıyoruz ki bu tabir, Bektaşiler tarafından da kullanılmıştır. İhtimal Kalenderi veya Haydarilerden geçen bu tabir, sonradan Mevlevilere mahsus terimlerden olmuştur." (Sf. 435), Mevlana'dan Sonra Mevlevilik, Abdülbaki Gölpınarlı

Keskin-Kırıkkale yolu kenarında bir set üzerinde olan türbeler ve cami yakınında bulunan bir çeşme de vardır. Buraya Hristiyanlar (Amerikalılar) ziyarete gelmişler ve büyük şamdanlar hediye etmişlerdir. Bunun örnekleri çoktur. Fakat bunların bir adak olup olmadığını tespit güçtür.

Kızılcahamam

Mehdi Dede, Hızır Dede, Dikmen Dede:

Ankara'ya 86 kilometre mesafede bulunan Kızılcahamam[1] içerisinde bir adak yeri tespit edemedik.

Köylerden, Ahi köyü[2] yakınında Mehdi Dede'nin bir ziyaret ve adak yeri olduğunu, buraya bilhassa çocuk sahibi olmak için "bağlanmaya" gidildiğini, kurban, mum veya oğlan çocuğu olursa dedenin adının konulduğunu öğrendik.

Örencik köyünün[3] Dikmen Dede ve Hızır Dede ziyaret ve adak yerleri o çevrede tanınmıştır. Bu yerlere hastalıktan kurtulmak, çocuk sahibi olmak gibi dileklerle gidilmektedir. Kurban, mum gibi, yiyeceğe ve aydınlığa ait adaklarla beraber, doğacak çocuğun o dedeye adanarak adlanması gibi hareketleri tespit ediyoruz. Bu ziyaret ve adak yerlerine fert olarak veya topluca gidilebiliyor. Hususi ziyaret günleri yoksa da genellikle iyi havalarda ve iş dışında gidildiğini öğreniyoruz. Bunlardan başka Dikmen ve Hızır Dedelere yağmur duası için gidildiğini; su, tepe, ağaç münasebetinin burada da bulunduğunu öğreniyoruz.

"Ankara Vilayeti" seyahatnamelerinde "Merkad-i mübareke" başlığı altında başka ziyaret yerlerinden de bahsedilmektedir: Şeyhler köyünde[4] Hazreti Ömer-ül Faruk (Radyallahu anh) efendimizin sülalesinin şerefliliğinden Şeyh Ali-ül Semerkandi'den ve kerametlerinden ve oradaki Sığırcık Suyu'nun nereye götürülürse karın ve kanatları beyaz bir nevi sığırcık kuşu olduğu ve börtü böcek yediği hakkındaki söylenti anlatılmakta, Kürt ve Çeki köylerinde Encik Dede Sultan ve Hasan Baba ziyaretleri öğütmektedir.[5]

---

1 Kamus-ul Âlâm, C. 6. s. 4791. Yabanabad maddesi. Kandemir, Ankara Vilayeti, Ankara 1932, s. 279-290.

2 Türkiye Kılavuzu, Ankara İli, Ankara 1946, s. 298-301. Dr. Mehmet Tuğrul, Ankara Örencik ve Ahi köylerinin Türküleri, Halkevi Neşriyatı Nu. 28. Ankara 1945, Recep Ulusoğlu Basımevi, s. 8.

3 Aynı eser, s. 7.

4 Kandemir, Ankara Vilayeti, (Şeyhler Yaylası), s. 289. Şeyhler Köyü hakkında da bilgi verilmektedir S. 289, 290.

5 Ankara Vilayeti Yıllığı, (1325), s. 192. Yabanabat h. "Merkad-i Mübareke" bahsi s. 199.

Çeltik bucağına bağlı Verimli köyünde, "Turasan Şah oğlu Duman Ağa'nın türbesi vardır. Bu türbenin 600 yıllık bir tarihi olduğu ileri sürülmektedir.[1]

Kızılcahamam türbelerinden (Nallıhandaki gibi) farklılık ve özellik görülmemekle beraber, o köy çevresindekiler tarafından ilgi ve rağbet bulmakta, manevi bir destek, bir yardımcı sayılmaktadır.

Nallıhan

Emrem Sultan:

Nallıhan ilçesi, Ankara'dan 162 kilometre kadar uzaklıkta olup ziyaret ve adak yerleri bakımından çok dikkate değer bir mevkide bulunmaktadır.[2]

Nallıhan ilçesinde inceleme ve araştırma sırasında ilk önce Emrem Sultan (Tapduk Emre)'ı önemle söylüyorlar.[3]

"Nallıhan kazasının 3 saat mesafesinde Emrem Sultan kariyesinde Kibar Evliyaullah'dan Emrem Sultan Hazretleri ve Tekke Kariyesinde de Veliyyü sözü edilen kerimeleri Bacım Sultan Hazretleri defin-hâk-i olup hastalığa müptala olanların, sözü edilen kabrini ziyaretle şifa buldukları tecrübe edilmiştir."[4] denilerek gerek Emrem Sultan gerek Bacım Sultan hakkında 60 yıl önce de saygılı bir durum ve inanç belirmiş oluyor.

Bu çevrede, köylüler tarafından tanınan ve inanılan, ziyaret ve adak yeri hâlinde bulunan birçok türbe arasında, Emrem Sultan, Bacım Sultan başta geliyor. Bunlardan başka şimdiye kadar incelediğimiz yerlerde rastlamadığımız apayrı ziyaret ve adak yerlerini burada buluyoruz.

Nallıhan'a yaya 3 saat kadar süren, takriben 16 kilometre kadar bir mesafede bulunan; yakınlarda Etibank tarafından türbesi kubbeli olarak yapılan Taptuk Emre Türbesi, tatlı bir meyil

---

1 Türkiye Kılavuzu, Ankara İli, s. 298-

2 Evliya Çelebi Seyahatnamesi, 1314 tabı, C. II, s. 459. E. Ç. "Müslüman köyüdür" diyor. Ankara Vilayeti Yıllığı, 1325, s. 148-154. 15989 İslam ve 923 gayrimüslim kayıtlıdır. Kandemir, Ankara Vilayeti, s. 232-237. Türkiye Kılavuzu, Ankara İli, s. 210-212.

3 Tapduk Emre ile Yunus Emre arasındaki münasebet hakkında, bu çevredeki yerli zatlar arasındaki söylenti ve köylülerin bilgisi ile "Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar" eserdeki bilgi arasında bazı farklar mevcuttur. Köprülüzade Mehmet Fuad, Türk Edebiyatında ilk mutasavvıflar İstanbul, 1918, Matbaai Âmire, s. 290, 291, 301, 302, 303. Yunus Emre'nin hayatı hakkında: Aynı eser, s. 289-320, Yunus Emre'nin eseri, tesiri ve muhatapları, s. 320-394.

4 Ankara Vilayeti Yıllığı Resmisi, İstanbul h. 1318, s. 146.

üzerinde bulunuyor ve halk tarafından büyük bir ilgi ve sevgi ile ziyaret ediliyor. Türbe yol üzerinden görülebiliyor. Türbenin ön tarafı ağaçlı, meyve bahçelidir. Türbe yakınında su yoktur. Su köyde bulunuyor. Köyün adı da Emrem Sultan'dır. Bir kilometre ilerden Sakarya Nehri geçmektedir. Emrem Sultan'a bilhassa kısır kadınlar geliyor ve çocuk diliyorlar. Mum götürülüyor, kurban kesiliyor. Buranın adaklarının mum ve kurban olduğu anlaşılıyor. Taptuk Emre'yi ziyarete yakın çevredekilerden başka uzak yerlerden de geliyorlar.

Emrem Sultan köyünde türbenin karşısında 500 metre kadar ileride, öksürük, boğmaca için çok şifalı sayılan, bir çocuk sığacak kadar ortası delik yerden (taş), hasta çocuk geçiriliyor, bu sırada 3 İhlas okunuyor, çok şifalı neticeler alınıyormuş.

Emrem Sultan'ın hikâyesi, incelememizde açıklamaya çalışacağımız Bacım Sultan'la da ilgili bulunduğundan bu çevrede ince farklara rağmen anlatılan birbirine benzeyen deyişleri naklediyoruz:

Yunus Emre'nin hocası olan, Yunus Emre'nin hizmet ettiği Taptuk Emre'ye, Yunus, odun taşıma anında bir ara "of" diyor. Âmâ olan Taptuk Emre bu "of"u üzerine alınıp "Mademki şikâyetçisin artık hizmetin bana haramdır." diyor. Yunus oradan ayrılıyor. Ayaş civarında iki evliya ile karşılaşıyor. Onlar da acıkmışlar. Erenler dua ediyorlar, önlerine birer kap yemek çıkıyor. Sıra Yunus'a gelince Yunus Emre: "Ya Rabbi onlar neyi anarak dua ettilerse ben de onun huzurundaki sevgisine ediyorum." diyor ve Yunus'a üç kap yemek geliyor. Diğer erenler şaşırıyorlar. Onlar: Yunus kulunun aşkına, demişler. Yunus, bunun üzerine pişman olarak Taptuk'a dönüyor. Taptuk'un karısı Yunus'a: "Kapı eşiğine yat, Taptuk geçerken sana değneği ile dokunur ve kimdir o?" diye sorarsa ben de "Yunus!" derim, "Bizim Yunus mu?" diye sorarsa seni kabul ediyor demektir, diyor. Taptuk Emre'nin "Bizim Yunus mu ?" demesi üzerine, Yunus kalkıp Taptuk'un elini öpüyor. Bir müddet sonra Taptuk asasını atarak Yunus'a: "Ara, onu bul!" diyor. Yunus yedi ve yetmiş yıl onu arıyor, nihayet buluyor, bulduğu yerde vefat ediyor ve oraya gömülüyor.[1]

---

1 Yunus Emre Divanı, (Burhan Toprak) İstanbul 1953 İnkılap Kitabevi 3. baskı. Abdülbaki Gölpınarlı, Yunus Emre Divanı İstanbul 1948 Ahmet Halit Kitabevi, C. 2, 3. "Türk Klasikleri serisi: 4" Faiz Demircioğlu, Yunus Emre'nin mezarı hakkında notlar, Türk Folklor Araştırmaları C. 4, Sa. 95. Bu makalede Sarıköy'deki mezarın Yunus'a ait olmadığı, Yunus Emre adlı başka bir şahsa ait olduğu öne sürülmek isteniyor. Nezihe Araz, Bugün Yunus Emre Günü, Yenisabah 25/5/1958. Abdülbaki Gölpınarlı yayını.

Emrem Sultan'ın kadın-erkek münasebeti ile ilgilendirilerek çıkarılan (Kızı Bacım Sultan ile Derviş Yunus Emre'nin Sakarya kıyılarındaki dağlardan odun kesmeleri ile ilgili) dedikoduların yanlışını belirtmek üzere, ateşle pamuğu bir araya koymuş; ateş yanmış, pamuk yanmamış; böylece dedikoduculara bir ders vermiştir.

Naki Tezel'in derlediği bilgiler arasında Yunus'un kapı eşiğine yatması ile ilgili olan Bacım Sultan'dır. Bu yazıdaki bilgide Taptuk Emre'nin kirpik ve kaşı çok olduğu için gözünü örttüğünden önünü göremediği, kapıda yatan Yunus için "Bu kim?" diye sorduğu, kızı Bacım Sultan'ın "Yunus" dediği, o da "Bizim Yunus mu?" deyince Yunus'un Taptuk Emre'nin eline sarılıp öptüğü belirtiliyor. Emrem Sultan "Sen kendine malik değildin şimdi bu sırra vakıf oldun; o hâlde bu asayı atıyorum, gözle; nereye gidersе oraya git yat!" diyor. Asayı atıyor, asa Sarıköy'e düşüyor. Yunus 5 yıl sonra Sarıköy'de asayı buluyor ve orada ölüyor.

"Taptuk Emre, Selçuklular devrinde Türkistan taraflarından gelerek Emrem Sultan köyüne yerleşmiş. Geldikleri tarih 600 olarak tahmin edilmektedir. Birçok senedi varmış. Hâlâ evkafta kayıtları vardır. Bacım Sultan Vakfı'ndan diye senetler ve beratlar mevcuttur."[1]

Emrem Sultan'da Taptuk Emre'yi ziyarette, saygı ve abdest esastır. Burada define olduğunu sanarak kazmaya yeltenince, kazma, gömülü bulunan Taptuk Emre'nin başına değecek ve ses çıkaracak kaçak kadar işi ileri götüren birbirinin candan arkadaşı olan üç kişi, bu hadise sonrasında basit bir sebeple bozuşuyorlar ve birisi iki arkadaşını da öldürüyor. Bu tarafta görüştüğümüz şahıslar bunu Emrem Sultan'a yapılan saygısızlığın cezası olarak kabul ediyorlar.

Bacım Sultan:

Tekke köyünde türbesi olan Bacım Sultan çok dikkate şayan bir ziyaret yeridir. Bacım Sultan, Taptuk Emre'nin kızıdır, böyle olduğuna inanılıyor. Bacım Sultan Türbesi'nin bulunduğu Tekke Köyü Nallıhan'a 15-16 kilometre kadardır. Yağmurlu ve karlı havalar hariç ziyarete gidilebilir. Türbe tepededir, etrafında ardıç ağaçları ve yakınında yol vardır. Buradaki tek ziyaret ve adak yeridir. Türbenin yakınında köyün bekçisi bulunmaktadır. Türbe bu çevreye hâkim bir mevkide olup batıdan bakılınca 7-8 saatlik köyden görülüyor. Baş ucunda bir yazı, bir kitabe yoktur.

1 Naki Tezel, Rivayetten Gerçeğe: Nallıhan ve Yunus Emre, Ülkü (Dergisi), C. 6, S. 63, s. 13-14, Ankara 1 Mayıs 1944.

Türbeyi ziyarete gelenler Bacım Sultan'ın tarihini, hikâyesini, biliyorlar: Bacım Sultan, Hamza Sultan'ın oğlu Ulvi Sultan'a (Hulbiye Sultan) gelin gidiyor. Bacım Sultan'ı yolda, erenler mevkiinde kaybediyorlar. Bunun üzerine dönüp babası Taptuk Emre'ye başvuruyorlar. O da "Gidin, gelin orada, yerdedir." diyor. Geliyorlar, onun bir ardıç ağacına dayanmış olarak (hâlen o semtte gömülü imiş) öylece durduğunu görüyorlar. Kocası olacak zat için, ben buraya kadar geldim, o da buraya kadar gelsin, diyor. Böylece evleniyorlar, orada kalıyorlar ve orası köy hâline geliyor.

Bacım Sultan Türbesi'nde, dört erkek, üç kadın, üç hizmetçiden ibaret 10 kabir daha vardır. Tek çatının altında üç ayrı oda var. Kapıdan girince hizmetçiler, sağdaki odada erkekler (4 kişi), solda da üç kadın yatmaktadır. Büyük hürmet gören Bacım Sultan'dır.

Bacım Sultan oradan gelip geçenlerin yemesi, içmesi, barınması için odalar yaptırdığından köyün de adı Tekke oluyor.

Bacım Sultan'ın hayat hikâyesini anlatan bir ilahiden birkaç mısra naklediyoruz:

Erenlere selam verdik,
Öğlenin dal vaktinde namaza durduk,
Selam verdik, gelin kayboldu.

Benim adım Bacım Sultan,
Senin adın Hulbiye Sultan,
Yunus eşiğimizde yatan.

Ben Allah'ın aşıkıyım,
Zikr-i tevhid maşukuyum,
Peygamberler dervişiyim.

Gelinlerin düğünlerde başına kına yakılırken söylenilen bir ilahiyi Nallıhan'da bütün kadınların bildiğini söyleyen Ali Öztürk, bunu da Aba'dan yazdığını, Naki Tezel, "Nallıhan ve Yunus Emre" adlı yazısında belirtmektedir:

Emrem Sultan'a varalım,
Hacet namazın kılalım,
Hayır duasın alalım,
Emrem Sultan, Bacım Sultan.

Yunus eşiğimizde yatan,
Dertlililere derman katan,
Emrem Sultan, Bacım Sultan.

Emrem Sultan bir kişidir,
Evliyalar yoldaşıdır,
Emrem Sultan, Bacım Sultan.

Sağ yanında oğlu yatır,
Sol yanında kızı yatır,
Var kendini nura batır,
Emrem Sultan, Bacım Sultan.

Türbesinin önü güller,
Güllerde ötüşür bülbüller,
Bana Emrem Sultan derler,
Emrem Sultan, Bacım Sultan.

Türbesinin önü vefa,
Orada sürerler sefa,
Ceddim Muhammet Mustafa,
Emrem Sultan, Bacım Sultan.

Naki Tezel, suretini aldığı bir fermanda Bacım Sultan'dan ve onun senetlerinde bahsedildiğini, Bacım Sultan'ın Tekke köyü civarındaki senetlerine ait tapu kayıtları bulunduğunu anlatıyor. Onun incelemesi Yunus Emre'nin asıl mezarını tespitle ilgili olduğundan yazısının bütünü bu görüşünü ispatlamaya yönelmiştir.[1]

Taşlık bir tepede, etrafında ardıç ağaçları bulunan, üstü çatı olan bu türbenin 200 metre kadar aşağısında, suyu kova ile çekilen bir kuyu bulunmaktadır. Suyu tuzludur. Bunun sebebini inceledim:

Bacım Sultan hamur yoğururken ona, baban geliyor, demişler. O da sevinçle fırlayıp tarlalara doğru koşmuş. Elinin hamurlu olduğunu görünce babasına karşı saygısızlık olacağından ürpererek birden toprağa diz çökmüş, Allah'a yalvarmış.

1 Naki Tezel, Yunus Emre'nin mezarı hakkında Sarıköy'de, Erzurum'da, Konya Aksaray'ında, Sivas civarında, Kula ve Salihli arasında, Sandıklı'da, Keçiborlu'da ve Bursa'da olduğuna dair iddialardan Sarıköy'ünü delillerini üstün buluyor. Gerçi bazı yerlerde Yunus ve Taptuk mezarları yakındır. Fakat Taptuk'un kızı, akrabaları, vakıf kayıtları, beratlar vb. ile Sarıköy ve Nallıhan çevresinin delilleri üstün görülüyor. Yunus Emre'nin Karaman'da yattığı ve oralı olduğu iddiası ve delilleri de dikkati çekiyor ve bu konuda tartışmalar devam ediyor. Cahit Öztelli, Yunus Emre ve Şikârı Tarihi, Türk Dili, XIV, 165, 1 Haziran 1965. S. 618-621.

Toprağa eğilip: "Çık ya mübarek!.." demiş, oradan hemen su çıkmış, Bacım Sultan da ellerini yıkamış.

Bacım Sultan'ın bu yaptıklarını ziyaretçiler biliyorlar. Ona Bolu tarafından, Eskişehir çevresinden ziyarete geliyorlar. Hatta önceleri (40-50 yıl) İstanbul'dan bile zincirli deliler getiriliyormuş. Deli, 5-6 gün Tekke köyünde kalıyormuş. En ziyade kara sevdaya iyi geliyormuş. Burada iyileşenler, iyileşmeyenlerden daha çokmuş.

Bacım Sultan'a ziyarete gelen veya getirilenler başta kadın-erkek sevdası ile akıl, ruh hastalıkları ile ilgili olanlar ve kısır kadınlardır.

Buradaki adak kurbandır. İkinci olarak adak maksadı ile mum getirilmektedir. Ziyaret için hususi bir gün, zaman mevcut değil. Tek veya toplu olarak geliniyor. Buna dair bir hüküm verilemiyor, bununla ilgili kesin bir kaide yoktur. Ziyaretçilerin sayısı belli olmuyor. Bazı yıllar çok ziyaretçi geliyormuş, bu yıl günlerce yatan bir ziyaretçi gelmemiş. Uğrayıp geçmişler. Geçen yıl (1957) Bolu'dan ziyaretçiler gelmişler. Gelenler yaşlı, genç, kadın, erkek, çocuktur. Ekseriyetle kadınlar veya kadın deliler getiriliyormuş. Delileri bağlama, bakma usulleri olduğu gibi önceleri bu işin uzmanı durumunda olanlar da varmış. Azgın deliler, tokmaklar veya ağaç arasına bağlanıyor, okunuyor, sıvazlanıyor. Ziyaretçiler, hastalar canlı araçla veya ciplerle getiriliyormuş.

Buraya getirilen hastaya fazla yiyecek verilmediği, perhiz ettirildiği, hatta müshil verildiği söyleniyor. Bilhassa deli "Bacım Sultan"ın şifalı suyunda yıkanıyor. Su hamurla karıştığı için tuzlu imiş. Kova ile su alınarak deliye içiriliyor. Eve bile götürülerek içiriliyormuş. Bu suyun geleni tuttuğu anlaşılıyor.

Gelenlerin şahsiyeti, kültür derecesi karışık. Her kültür seviyesinden kimseler geliyormuş. Bu yeri ziyarete gelenlerin İslam dini, İslamiyetin geniş ruh ve anlamı hakkında, şartları ve ibadet hakkında oldukça bilgileri varmış.

Önceleri din farkı gözetmeksizin Hristiyanlardan da gelenler oluyormuş. Köy halkı tarafından da çok iyi muamele görüyorlarmış. Fakat yakınlarda gelen bir Hristiyan ziyaretçiyi kimse hatırlamıyor.

Buraya gelip birkaç gün kalanlar, yiyeceklerini vs. köyden temin ediyorlar. Deli iyileşirse adak kurbanı kesiliyor. Kurban kesme işini köyün bekçisi yapıyor. Kurban işi ile tedariki vesairesi ile köyün imamı ilgileniyormuş. Kurban kesmek istenilmezse,

katiyen talep veya ısrarda da bulunulmuyormuş. Kurbanlar; koyun, keçi, sığırdır. Horoz adağı ve kurbanı burada olmuyor. Kesilen kurban yakındaki köylüye dağıtılıyor.

Kurban adağından başka çocuk dileğinde bulunan kadınlar, adak mahiyetinde, ince tülbent gibi veya çuhadan, çuhaya benzer bir bez (tülbent) alıp şimdi tahtadan, ağaçtan çatma yapılıp mezar üstünde olan yerin üzerine koyuyorlar, getirdikleri eşyanın ucunu da kimse kullanmasın diye koparıyorlar. Eskiden burada ustalıkla yapılmış bir sanduka varmış. Onun üzerine sıra sıra yayarlarmış. Kurban, tülbent adağından başka, seccade, kilim, türlü hazır veya işlenmiş örtüler buraya armağan ediliyormuş.

Ziyaretçi, türbenin içinde yedi defa dolanıyor. Yedi defa dolandıktan, bu dönmeyi tamamladıktan sonra kadınlar, türbe odasında bulunan Bacım Sultan'ın baş kısmını öpüyorlar. Sonra seccadede iki rekât namaz kılıyorlar (Müslümanlar).

Erkekler, kadınların gömülü bulunduğu tarafa girmiyorlar. Erkekler erkeği, kadınlar kadını ziyaret ediyor, murat ve adakta bulunuyorlar.

Adağı olanlar, muratları olmuşsa mutlaka adaklarını yerine getiriyorlar.

Kurban kesmeye mahsus bir yer yapılmamıştır. Fakat alışılan bir yer vardır. Mamafih hangi taraf olursa olsun kurban kesilebilir. Mum, örtü gibi şeylerin yerleri vardır.

Ziyaret ve adak yerinin yakınında bekçi bulunmaktadır.

Akıl, ruh, sinir hastalarına mahsus saçla ilgili bir durum olup olmadığını, saç adağı gibi bir hareketin burada bulunup bulunmadığını araştırdım. Böyle bir şeyi burada da bilmiyorlar. Yalnız getirilen delilerin saçlarının kesildiği, yıkandıkları, temizletildikleri, hocanın (önceleri) onlarla konuştuğu, hocayı en azgın delilerin bile saydıkları, onun yanında uysallaştıkları, hocanın delileri sıvazlayıp (masaj şeklinde) telkinde bulunduğu, tedavi zamanında delilerin mülayim tutuldukları, az ve belirli yemek verildiği yüzde seksen şifa buldukları, gelenlerin ve getirenlerin bu inançla geldikleri anlatılmaktadır.

Köyde deli mezarlığı bulunup bulunmadığını araştırdım. Yalnız delilerin gömüldüğü bir mezarlığın bulunduğunu öğrendim. Adına da Deli Mezarlığı denilmektedir.

Evvelce hastaların tedavi edildiği bu yere, hükûmet tarafından çorbalık para veriliyormuş.

Türbe yıkmak ve türbe eşyalarını alıp atma veya satma gibi olayların nasıl inanç ve sonuçlara yol açtığı araştırılınca burada da diğer yerlerdekine uygun olay ve sonuçlar anlatılmaktadır. 1939-1940 yılında, oraya başçavuş ve emri altında atlarla geldikleri, hem türbeyi tahrip hem de eşyaları alıp Nallıhan'a satmaya götürdükleri, tasalı fakat neticeden memnun bir şekilde hikâye ediliyor. Başçavuş türbe mahallinde bir de türbeye ve yatanlara ağır hakarette bulunuyor (vakayı ismen uzun uzadıya anlatmaktadırlar). Başçavuş türbeden dönüşte atından yuvarlanıyor.

Atı derhâl ölüyor, kendisi yaralı olarak evine dönebiliyor. Eve dönüşünde karısını çıldırmış buluyor. Karısı ve kendisi tedavi olmak üzere alelacele İstanbul'a gidiyor. Bir daha da Nallıhan'a gelmiyor. Başçavuşun dine, imana söverek balta ile türbenin ahşap kısmını kırdığını, on iki hayvana türbe eşyalarının sarılıp yüklenerek Nallıhan'a getirildiğini, çok ucuz fiyatla, örtü, seccade, kilim, halı, şamdanlık vs. birçok eşyanın alenen satılığa çıkarıldığını, hiç kimsenin almadığını, eşyaların öylece yığılı kalakaldığını, fakat din cephesi çok zayıf birisinin aldığını (bunun adını da tespit etmiş, diğer vakalar gibi muhtelif şahıslar tarafından teyit edilmiş olduğunu belirtmek isteriz), halkın buna hoşa gitmeyecek bir ad taktığını (gâvur) anlatıyorlar. Bu tecavüzün sonrasında bazı ormancıların da türbe ile eğlenip türbeye sataştığını, oradan ayrılır ayrılmaz, ormandan hücum eden bir domuz tarafından karnının parçalandığını, bu vaka üzerine ormancıların, değil türbeye Tekke köylülere bile dokunmayacaklarına dair tövbe ettiklerini ilave ettiler.

Üçüncü olarak tespit edilen ve gerçek olduğu araştırmalarımıza göre tezahür eden bir vaka da şöyle cereyan ediyor:

Nallıhan'a yaya 3 saat kadar süren, takriben 15 kilometre kadar mesafede bulunan Karahisar Kozlu köyüne oralı bir hacı, sevap için uzak mesafelere boru döşetip su getirmek istiyor. Boruları masraf ederek alıyor (muhtemelen 1948 yılı) fakat muhtarla arası açık, birbirlerine düşman durumda olduklarından muhtar "Hacının suyunu akıtmayacağım." diyor. Anlaşmazlık kaymakama aksediyor. Hacı, "Mademki öyle Tekke köyüne vereyim." diyor. Fakat muhtar ve kaymakam (başka hangi sebepler araya karışıyor, bunu incelemedim), boruların verilmesine de razı olmuyorlar. Hatta muhtar, "Boruları burada çürüteceğim." diye orada burada söyleniyor. Birkaç gün sonra muhtarın oğlu çıldırıyor. Tekke köyüne muhtaç oluyor. Çocuğunu endişe ile oraya götürüyor. Tekke köylülerin kabul edip etmeyeceklerini soruyor.

Tekke köylüleri, arada hiçbir olay geçmemiş gibi, onları, oğlunu kabul ediyorlar. Oğlu yukarıda belirttiğimiz esaslara uyularak tedavi ediliyor. Türbeyi ziyaret ediyorlar. Muhtarın oğlu şifa buluyor. Sonra bir kısım döşenmiş boruları kendi eliyle sökerek: "Aman, alın götürün." diyor. Hâlen Tekke köyünde bu borular kullanılıyor ve oradan köye su akıyor.

Akdere Köyünde Hoşebe:

Nallıhan'a 2-3 kilometre kadar bir yerde, Akdere köyünde bulunan Hoşebe Yatırı (türbe diyorlar) Ankara'da şimdiye kadar incelediğimiz, çevredeki türbe, yatırlardan apayrı bir mahiyet gösteriyor. Ziyaret yeri yüksek bir tepenin yamacındadır. Etrafında, üst tarafında ardıç ağaçlı bir koruluk vardır. Hoşebe'den 10 metre kadar aşağıda, içilebilen bir su vardır. Bu yer, bir mesire yeri olarak kullanılıyor. Bu türbe çevresinde içki içilip oynanıyor. Bu zat hoş görürmüş, eskiden buraya mum diker, bez bağlarlarmış. Bu yer insana büyük bir neşe, eğlence tesiri yapıyor. Hoşebe, neşelenmeye yarıyormuş. Önceleri burada bayram edilirmiş. Hıdırellez günü oraya gidiliyor, o gün orada geçiriliyormuş. Diğer zamanlarda pek seyrek gidiliyor. Tamamıyla bir eğlenme yeri olan Hoşebe'nin mezarına hemen bitişik, düzlük bir yerde oturuluyor, içki içiliyor, hatta içki Hoşebe'nin üstüne bile dökülebiliyormuş. Tasa, acı dağıtmak ve Hoşebe'nin eğlendirici yakınlığı dolayısıyla içki bile yarı şaka, ayarı ciddi oraya sıçratılıyormuş. Dökülmesi hâlinde gülüşüyor, seviniliyormuş. Bütün bunları Hoşebe'nin hoş karşılayacağına, onun neşe muradı ile gidenlere yardım edeceğine inanılıyor, buna karşı sanki bir adak yerine getiriliyormuş gibi toprağına içki dökülüyor.

Gebe Sakızlık:

Nallı Kozlu köyünde bulunan Gebe Sakızlık Türbesi'nin hemen yanında bulunan sakızlık ağacı, bir insan gövdesinin iki üç kulacı kadar büyüklüğünde yabani şam fıstığı ağacı dikkati çekiyor. Çocuk dileyen kadını, bir kocaymış gibi bu türbeye satıyorlar. Kadın, bahsettiğimiz ağacı kucaklıyor. Çocuk olması için bu hareketi yaparken, kurban da adıyor. Çocuğu olursa kurban adağını yerine getiriyor. Çocuğu yaşamayan kadınlar da çocuğunun yaşaması muradı ile burasını ziyaret ediyor ve kurban adıyorlar. Sığır, koyun, horoz kurban ediliyor. Bu ziyaret yerine deliler de getiriliyormuş.

O taraftan olanlar bu dedenin (Cafer Sadık, diğer adı Rahim Baba) olduğunu söylüyorlar. Bayraklı bir çerçeve içinde kitabesi de mevcutmuş.

Sıtmaya tutulanlar, üzerlerinden bir çul, bez koparıp oradaki ağaçlara (ardıç ağacı) asıyorlar. Burada binlerce bez asılı duruyormuş. Bu asılacak bez, iplik, evden de alınıp götürülebiliyormuş.

Öksürük Taşı:

Nallıhan'ın doğusunda, kasabaya 20-25 kilometrelik bir mesafede bulunan Yeşilyurt (eski adı Harami) köyünde bir türbenin yanında bulunan taşı yalıyorlar veya toz hâline getirerek yiyorlarmış. Bunun öksürüğe çok iyi geldiğini, öksürüğü geçirdiğini inançla söylüyorlar. Bu ziyaret yerinin adı öksürük taşı imiş. Burasının etrafı çamlık olup tepemsi, tatlı bir sırtta bulunuyor. Buna adanmıyor, türbeye adanıyormuş.

Hasan Dede:

Nallıhan'a 5 kilometre kadar bir mesafede bulunan Sobran köyünün Hasan Dede'si incelemelerimiz arasında bazı noktalarda farklılıklar göstermektedir. Türbenin çok eski olduğu, erenin Horasan'dan geldiği söyleniyor. Yüksek bir tepede bulunan Hasan Dede Türbesi'nin çevresinde koruluk ve su vardır. Buradan kimse ağaç kesemiyor. Kesilirse kesenin mutlaka cezasını göreceğine, başına bir felaket geleceğine, "iflah olmayacağına" inanılıyor. Köylünün çok saygı gösterdiği bu yerde yağmur duası için toplanılmakta ve yağmur duası münasebeti ile yetmiş bin taş gömülmektedir. Askere gidecek olan köy gençleri mutlaka dedeyi ziyaret ediyor, türbeye 5-10 kuruş para atıyorlar.

Bu yerde Oğlak Bayramı'nda 45-50 kurban kesiliyor. Bu, yazın başlangıcında, haziranın sonuna doğru, "gün dönümünden 10 gün önce oluyor. Hasan Dede Türbesi'nin yanında birkaç ardıç ağacına bez bağlanıyor, adak adanıyor. Türbenin başındaki ağacın gövdesinin insan geçecek kadar olan oyuğundan üç defa geçiliyor. Sonra türbe üstüne para atıyorlar. Ayrıca türbe toprağından da alıp üstlerine serpiyorlar. Kalabalık bir bayram topluluğu gibi oluyor. Sırası ile 100 kişi birbirini takiben bu işe girişiyor. Bez parçası (kıyık), Allah'tan bir şey dilenip, isteyip oraya (ağaca) bağlanıyor.

Oğlak Bayramı ve köyden aynlış ziyaretinden başka oraya gidilmesi pek nadir oluyor. Köyden ayrılıp askere veya uzak bir yere gidenin muradı, hayırlısı ile dönmek, kazaya belaya uğramamaktır.

Hasan Dede Ziyareti'nin (türbe) hemen ayak kısmından şehrin içme suyu çıkmaktadır.

Nallıhan civarında bazı köylerde yapılan kazılarda Roma ve Bizans eserleri bulunmuştur. Bu rahip, rahibe, kutsama işlemini; İncil vs. gösteren kabartma ve heykeller, ortaokulun bahçesine konulmuştur. Bu gibi eserlerin çıktığı yerlerde böyle heykel, kabartma, mezar taşları ile ilgili bir âdet, bir ziyaret adak yeri olup olmadığını soruşturdum, böyle bir davranış, inanış olmadığını temin etmek istediler.

Polatlı

Karaca Ahmet:

Ankara'ya demir yolu ile 119 kilometre mesafede bulunan Polatlı[1] ilçesi, 1923 yılından sonra birden gelişmiş, yeni sayılabilecek bir şehir hâline gelmiştir. Yeni kurulan ve demir yolunda istasyonları bulunan Etimesgut gibi yerlerde de olduğu gibi Polatlı kasabasının içinde bir adak yeri yoktur. Sakarya şehitlerinin anıtı ve mezarlığı (Şehitlik) mevcut olmakla beraber, orası millî günlerde veya ayrıca ruhlarına Fatiha okunmak üzere ziyaret edilmekte, saygı ve sevgi gösterilmektedir. Fakat burasının adak konusu ile hiçbir suretle ilgi ve bağlantısı mevcut değildir.

Polatlı'nın Tekke köyünde, Polatlı'ya 28 kilometre uzaklıkta, köy içinde Karaca Ahmet Türbesi vardır. Sakarya Nehri köyün kenarından geçmektedir. Köy ağaçlıktır. Karaca Ahmet Türbesi tek başınadır. Türbe taştan dört duvar olup uzaktan bellidir. Mescidi yıkılmıştır. Türbedarı, daha doğrusu bekçisi ve bekçinin veya türbedarın köy içinde şahsi evi vardır. Kati tarihi bilinmediği gibi ayrıca kitabeye benzer bir işaret de yoktur. Adak yeri hakkında şu bilgiyi elde edebiliyoruz:

Karaca Ahmet köyde çiftçilik yapıyormuş. Çifte, iki geyik koşarmış. Geyiğinin birini avcılar vurmuş. Geyiği vuran avcılar yıllarca bundan ıstırap duymuş. Karaca Ahmet çok sıcak bir günde, tarlasında kıldığı öğle namazını takiben Allah'tan o mevkinin ağaçlık ve yeşillik olmasını dilemiş, muradı gerçekleşmiş. Karaca Ahmet'in hayatına dair anlatılan, bilinen bir hikâye de onun at arabası ile Sakarya Irmağı'ndan geçmiş olmasıdır.

Bunları, gelenlerin bir kısmı biliyor. Bilmeyenler de türbedardan öğreniyorlar. Hiç bilmeden, yalnız dedenin adını duyarak, övgüsünü işiterek, öğretilen şeyler ve inançla geliyorlar.

---

1 Kandemir, Ankara Vilayeti, s. 237-241. Türkiye Kılavuzu, Ankara İli, s. 315-318.

Bu ziyaret ve adak yerine akli dengesi bozuk olanlarla, çocuğu olmayan veya çocuğu olup da çoğunu kaybetmiş kadınlar gelmekte; hastalar şifa, kısırlar çocuk, çocuğu yaşamayanlar sağlık dileğinde bulunuyorlar. Bu ziyaretin hususi bir zamanı, gelişin gün ve zaman bakımından özelliği yoktur. Fert olarak gelindiği gibi üç-beş kişilik kümeler hâlinde de ziyaret ediliyor. Kıyafetlerde de bir değişiklik yoktur. Buraya günde tahminen 1-3 kişi gelmektedir. Kadınlar çoğunluğu teşkil ediyorlar. Nisbet üç kadına bir erkektir. Gelenlerin geliş yerlerinin uzaklığı veya yakınlığı hakkında da kesin bir şey söylemek mümkün değildir. Uzak yerlerden de gelenler olmaktadır. Bu köye ziyaret için taksi veya kamyon gibi araçlara binilmektedir. Orta yaşlı ve ihtiyarlar çoğunluğu teşkil etmekle beraber, yanlarında çocuklarını getirenler de vardır. Genellikle tahsilsiz veya ilkokul mezunu olmakla beraber yüksek tahsillilerden de gelenler oluyor. Gelenler İslamiyetin sadece genel esaslarını, şartları ile ibadetlerini bilmektedirler. İslamiyet hakkında derin bir bilgiye sahip kimse görülmemektedir. Hristiyanların veya başka dinlere mensup kimselerin ziyaret edip etmediklerine ait bir bilgi almak mümkün olmadı. Böyle ziyaretleri hatırlamıyorlar, bilmiyorlar.

Gelenler yiyeceklerini türbedarın evinden temin ediyorlar. Gelirken kurban da getiriyorlar. Kurbanlar daha ziyade koyun ve keçidir.

Bu yatıra kurban adıyorlar. Türbeye gelenler bez bağlamıyorlar. Tam aksine yatırın neslinden gelen türbedarlar oraya başvuran hastalara okuyarak bez ve iplik bağlıyorlar. Bazı kimselerin yatırın mezarına ellerini yüzlerini sürdükleri de görülüyor. Yatırın etrafında bir dönüş olmuyor. Yalnız yatırın üstüne yüz sürüş bazen yapılmaktadır. Kurban kesmek için hususi bir yer yapılmamıştır. Kurban kesile kesile böyle bir yer kendiliğinden belirmiştir.

Bu ziyaretgâhın türbedarı ibadet ve itaat etmekte, bununla beraber geçimini ziyarete gelen şahıslardan sağlamaktadır.

3. Bölüm

Türkiye'nin Bazı İllerindeki Adak ve Adak Yerleriyle İlgili İnançlara Umumi Bir Bakış ve Karşılaştırma

Adana

Adana çevresindeki yürüklerin adakla ilgili inançlarından, 45 şehri gözden geçirdikten sonra bahsedeceğiz. Burada Kadirli'nin kuzeyinde Hasan Dede adlı evliyanın türbesine, yağmura ihtiyaç olduğu ayda (başka başka köylerden), birçok köylünün toplanıp oraya ziyarete gittiklerini (çok zaman çarşamba ve cuma günleri), dua ve niyazdan sonra kurban kestiklerini, yemekten sonra "taş yazma" sırasının geldiğini, 70 bin kadar taşı dua ile yazıp yaladıktan sonra hususi bir torbaya koyduklarını, daha sonra bunu yağmur yağıncaya kadar akar bir suyun içine astıklarını, yağmurun ardından taşı oradan çıkardıklarını, bazen de çıkarmadıklarını zikretmek[1],evliya, kurban ve taş münasebetini belirtmek istiyoruz.

Bunun Ankara ile benzer tarafları görülüyor. Bununla beraber ayrıntılarda bir fark da mevcuttur.

Zilli Dede:

Adana'da Seyhan Nehri'nin Demirköprü kuzeyinde, sağ sahilde,[2] Dilberler Sekisi'nde, Zilli Dede adı verilen ve evliya olduğuna inanılan bir zat bulunmaktadır. Burası manzaralı, yüksek, havadar bir yer olup evvelce bazı Adanalı hanımların mesire, gezinti yeri imiş. Önceleri bağ ve bahçeleri varmış.

---

1 Mustafa Uz: Taş Yazma, T. F. A., C. 3, Sayı: 65.

2 Yusuf Ayhan, Adana'dan Röportaj: Zilli Dede, Kudret, 15 Haziran 1961.

Bilhassa baharda buraya gelinir, bu yüksek yerde eğlenilir, parmaklara zil takılarak oyunlar oynanırmış. Bu eğlence, gezi yerlerine yakın sırtlarda Zilli Dede'nin çobanlık yaptığına, fala baktığına dair bir söylenti mevcut olduğundan, bazı kadınlar fala baktırmak üzere Dilberler Sekisi'ne Çoban Dede'ye geliyorlar. Böylece Çoban Dede kerametli bir kimse olarak tanınıyor. Zilli Dede ölünce buraya gömülüyor ve mezarı kadınlar tarafından kolay doğum veya çocuk dileği için ziyaret ediliyor. Genellikle, usulüne, adabına göre göbek atmak ve renkli, fantazi mum (bu maksatla hususi olarak yapılmış mum) adanıyor. Usulü ise Zilli Dede türküsü söylenerek oluyor:

Zilli Dede, Zilli Dede,
Kabe yolunda yatan Dede,
Eğer muradımı verirsen,
Kırk göbek atam Dede!

Bu sözlerin ardından "Al sana bir göbek; ver bana bir bebek." deniliyor. Zilli Dede türküsü söylenmeden atılan göbekleri, Zilli Dede'nin kabul etmediğine inananlar olduğu gibi, bu şartlara uyulmadan ziyaret edenler de çıkıyor. Ziyaretçiler, adak adayanlar genellikle ellerine kına yakıyorlar, kirpiklerine sürme çekiyorlar, kaşlarına rastık çalıyorlar. Ayrıca, abdestli, yıkanmış olmak da ziyaretin şartlarından biliniyor.

Türkiye'nin birçok yerinde (bunların bir kısmı ait olduğu iller içinde açıklanacaktır) çocuğu olmayanların ziyaret ettikleri, çocuk sahibi oldukları zaman adak adadıkları, ayrıca çocuklarının adlarını adak adadıkları türbedeki yatıra göre koyduklarını biliyoruz. Ceyhan ilçesine bağlı Durasan Dede köyünde, Durasan Dede'ye göre Dede adını; Islahiye, Osmaniye taraflarında Hasan Dede Türbesi'ne adanan çocukların Hasan veya Dede adını aldıklarını görüyoruz.[1]

Naci Kumahmetoğlu, Osmaniye ilçesindeki Hasan Dede adlı taş ve kitabesi bulunmayan ziyaret yerini, Kırıkkale ilçesine bağlı (o vakitlerde Keskin) Hasan Dede'nin manevi bir makamı olması lazımdır, diyor.[2]

Oğlan çocuğuna sahip olan aileler çok zaman kurban adamakta ve adağını da yerine getirmektedir.

---

1 Naci Kum: Ruhi Tedavide: Karaca Ahmetler Hakkında İncelemeler, Düşünceler. T. F. A., C. 4, Sa. 94, Sf. 1503.

2 Kumahmetoğlu Naci: Anadolu Etnoloji ve Etnografyası: Türkmen Baraklar III, İst. 1948, İş (dergisi), C. 14, Sa. 79. Sf. 57.

Adıyaman

Seydi Vakkas Mezarı:

Sarıkaya köyü ile Emir Haydar köyü arasındaki bu mezarın, Hazreti Muhammed'in sancaktarı Seydi Vakkas'ın mezarı olduğuna dair halk arasındaki inanç kuvvetlidir. Halk bu mezarı ziyarete ve ziyaret yerine karşı saygı göstermekte, çocuklarına da tercihan bu adı koymaktadır. Bundan dolayı Besni'de Vakkas adına çokça rastlanmaktadır. Bu da bize çocuk olması veya erkek bir çocuğa sahip olunması, yahut doğan çocuğun ona göre adlandırılmasını göstermektedir. Aynı şekilde, muhtelif Türk il, ilçe, köylerinde o çevrede tanınmış, inanılmış ve bağlanılmış evliyalara göre adlar takıldığına dair bir diğer örnek teşkil etmektedir.[1]

Afyonkarahisar

Sultan Divani ve Diğerleri:

Bunun efsanesi veya kuvvetli söylentisi, Afyonkarahisar'ın güneyinde kıraç bir dağın zirvesindeki Dede İni adındaki yerden ileri geliyor. Sultan Divani'nin kerametleri babasından başlıyor. Divani'nin babası, Sultan Abâ-Puş-ı Veli'dir. 15. yüzyıla yakın bir zamanda Dede İni'nde yiyeceği yulaf ekmeği olan, kanaatkâr, perhizde bulunan bir derviş. Onun asıl adının Bâlî Mehmet Çelebi olduğunu, Sultan Veled'in kızı Mutahhana Hatun'un torunlarından sayıldığını, Afyon Mevlevi Dergâhı'nın Çılıbilik makamının ona ait olduğunu görüyoruz.[2] Bu münasebetle şunu belirtmek isteriz ki, bu zatın mensup olduğu aile, bir tarikatla ilgilidir. Gene birçok hâllerde olduğu gibi, başka bir adla tanınmaktadır. Afyon'da çıkan bir veba sırasında hemen bütün aile efradının, çocuklarının ölüm haberi ona ulaştırılırken, o sakin bir yüzle dua etmektedir. En çok sevdiği küçük oğlunun da ölüm haberi bu Dede İni'ndeki mahalde kendisine duyurulurken, o, söyleyenlerin yanıldığını anlattıktan sonra, küçük oğlunun yanına gelerek, oğlunun uyuduğunu söylüyor ve ona: "Senin bu dünyada hizmetin var, uyan Mehmed'im!" diyor. Bu keramet o çağda elbette halk üzerinde büyük bir tesir yapıyor. Anadolu'daki evliyaların, ya Hazreti Muhammed ile uzak yakın bir ilgisi bulunduğunu veya Anadolu'yu İslamlaştırmak için uğraşan, iman, fazilet ve gayret sahibi dervişler, dedeler, babalar ya da olağanüstü, destansı,

---

1 Salih San: Her Bakımdan Kısaca Besni, Malatya 1950, Güven Matbaası, Sf. 21.

2 Nezihe Araz: Anadolu Evliyaları, İstanbul 1958, (Sultan Divanî) S. 281-287.

efsaneleşen bir hayata sahip kimseler olduğunu Ankara ile ilgili inceleme ve açıklamamız sırasında belirtmiştik. Bundan başka ziyaretgâh hâline gelmiş veya getirilmiş olanların büyük çoğunluğunun bir tarikata mensup olduğunu da bilhassa belirtmek isteriz. Afyonkarahisar'daki Abâ-Puş-ı Veli, Sultan Divanı ve onun kızı Destina Hatun, hep Mevlevidirler. Nezihe Araz, Afyon Mevlevi Dergâhı, Konya'dan sonra mutlaka uğranılan bir âşıklar makamıydı. Sultan Divanı, Mevleviliğin ikinci piri ya da Mevlâna'yı en aydın şekilde aksettiren bir ayna gibi görülüyordu. Mehmet Çelebi'nin türbesi Afyon dergâhındadır. Üzerinde: "İsa bile baş ucuna gelse senden yadigâr olan derdime deva olamaz." manasında bir beyit yazılıdır.

Sultan Divani'den sonra hilafet, kızı Destina Hatun'a kalmıştır. Destina Hatun, erkekler gibi hırka ve külah giyer, semahanede Mevlevi ayinini idare edermiş.[1] Destina Hatun, Afyon'daki dergâhın yanması neticesinde keramet göstererek babasını rüyada görür ve babası ona bir yerde gümüş ibriğin altınla dolu olduğunu, onunla dergâhı yaptırmasını söyler; böylece dergâh, ikinci defa bu altınlarla yapılır.

Sultan Divani'nin ateş başısı, aşçıbaşısı Furuni Dede'nin de cübbesinin içinden yüzlerce sıcak pide çıkardığı söylenerek hem adı yayılmış hem de kerametine inanılmıştır. Ekmek temini, doyurmak üzere yemekler elde etmek gibi kerametlere dinler tarihinde, Hazreti İsa'dan başka, birçok yerlerde erenler, azizler, evliyalar arasında rastlanılmaktadır. Buna Güdül'de zikrettiğimiz dedeyi hatırlatmakla yetineceğiz.

Bu incelememiz sırasında ortaya çıkan iki ayrı görüşe, dinler tarihi bakımından pek tipik bir hadise olarak dikkati çekerken bu iki ayrı görüşü sunacağız:

Karacaahmed:

İhsaniye ilçesinin Karacaahmed köyünde bulunan türbe, Afyon'a 30 km. kadar uzaklıkta olup Türkiye'de pek geniş bir şöhrete sahiptir. Buraya ruh hastaları getirilmekte, türbede özel bir tedaviye tabi tutulmakta ve çok zaman şifa görüldüğüne inanılmaktadır.

Bir akıl hekimi olan Karacaahmed'in, 773 -1371'den önce öldüğü, Orhan Gazi ve I. Murad zamanında yaşadığı sanılmaktadır.

Edip Ali Baki, Karacaahmed hakkındaki incelemesinde, Seyyit Sahih Ahmed Dede'nin "Mecmuai Tevarihi Mevleviye" ve

1 Nezihe Araz: Anadolu Evliyaları, (Kızı Destînâ Hatun), S. 285-286.

Evliya Çelebi "Seyahatname"sinin 9. cildine dayanarak bilgi vermeye çalıştıktan başka, bu mahal hakkındaki gözlemlerini de ilave etmiştir. Karacaahmed'in, Horasan Türk şehzadelerinden, âlim, hekim bir zat olduğu, Moğol istilası önünde göçtüğü, Selçuklular zamanında Anadolu'ya geldiği ve Bizanslılara karşı savaştığı, Manisa ve Afyonkarahisar'da yaşadığı belirtiliyor (Edib Ali Baki, Eski bir Türk halk hekimi; Karacaahmet ve delilleri tedavi yurdu, İst. Üniv. Tıp Tarihi Enstitüsü 6, İstanbul 1947, S. 5.). Burada tashihi gereken bir yön, Edip Ali Baki: "Anadolu'nun birçok kasaba ve köylerinde gömülmüş aziz yatırların türbelerinden deliler için himmet ve hizmet bekleme âdet olmamıştır." (Sf. 7) demektir ki, bu, yaptığımız incelemeye göre doğru değildir. Birçok türbeler bu maksatla kullanılmaktadır. Nitekim kendisi de 13. sayfada Karacaahmed'in muhtelif yerlerde türbesi olduğunu söylemektedir: "Manisa bölgesinde Karacaahmed'e mal edilen üç türbe bulunmaktadır, 1-Manisa'ya bir saat mesafede Horoz köyünün güneyinde, 2- Akhisar'ın Karan köyünde, 3- Eşme'nin Karacahmed köyünde" "Eşme kazasının Karacaahmed köyündeki türbesine, son zamanlara kadar delilerle, çocukları olmayan kadınlar ziyarete gelirmiş. Bu türbe de Karacaahmed'in annesi Sultan Ana'nın da gömüldüğü söylenir." (S. 13). "Üsküdar'da Karacaahmed mezarlığı ile İstanbul'un fethinden 70 yıl önce ölen Karacaahmed'in nisbet derecesinin ne olduğu hakkıyle bilinmemektedir." (Sf. 13).

Karacaahmed Hakkındaki Efsaneler: Horasan'dan gelen Karacaahmed, Karahisar Tez Hüyük civarında oturuyor. Oranın beyi, kâhyasına: "Git, gör bakalım şu karşıda çadır kuran yörük mü? Nedir? Anla, kimlermiş? Görelim!" diyor. Bahar mevsimi olmasına rağmen Karacaahmed'in söğüt ağacından elma kopardığını görünce şaşırıyor. Karacaahmed beye boş gidilmez, deyip bir mendil elma doldurup yanına alıyor. Bey, bu elmaları sihirli zannedip almak istemiyor, üstelik hakarete niyetleniyorsa da yanında ruhen hasta olan, feryat ve figan içinde ağlayan, çırpınan kızı, Karacaahmed'i görünce birden susuyor. Sakinleşiyor (Sf. 8). Bey şaşırıyor, nereli olduğu sorusuna, Horasan erlerinden, cevabını alınca kızına nefes ve himmet rica ediyor. Karacaahmed kızı sıvayarak ona bir şeyler okuyor, birkaç gün içinde kızı tedavi ediyor. Bey ona geniş arazi bağışlıyor, onlar da şimdiki Karacaahmed köyüne yerleşiyorlar. Diğer bir efsane de şöyledir: Karacaahmed H. 688 1289'da, Manisa şehrinin fethine katılmış. Afyonkarahisar halkı da Karahisar Kalesi'nin fethinde, Karacaahmed'le beraber, Gazlıgöl civarında yatan, Hayran Balı ve İscehisar'da, Seyitler köyünde gömülü Hasan Basri'nin bulunduğunu

rivayet ederler. Hatta, kalenin civarında Olucak Çeşmesi, Karacaahmed, burada su olacak diye asasını vurunca pınar çıkmış, bu sudan gaziler abdest alıp namaz kılmışlar. (Sf. 14).

Bu ziyaretgâhın üstü kapalı, bakımlı bir türbe olup Karacaahmed'in sandukası demir parmaklıklarla çevrilidir. Baş ucunda ay yıldızlı, işlemeli bir sancak vardır. Sanduka üzerinde dualar işlenmiş bir örtü bulunmaktadır.

Karacaahmed'de Tedavi Şekli:

Buraya akıl ve ruh hastaları getirilirler. Karacaahmed sülalesinden şahısların evlerine misafir olarak getirilenler, bağırıp çağırır, üstünü başını yolar, gürültü ederlerse onlar tedaviye alınıyor. Hasta, saralı, bunak ve sükûnet hâlinde ise "Bu bizim hastamız değildir." diye kabul edilmiyor veya birkaç gün sonra tedavi edilmeden iade ediliyor. Muhtelif şahısların evleri tedavi yurdu durumunda olarak evvelce kullanılmıştır. Önce Karacaahmed ve Eşref Sultan'ın ve onların evlat ve maiyetinden kırka yakın mezarı ihtiva eden (Not 5) tekkenin bir köşesinde gündüz tomruğa çekilerek bütün geceyi karanlık ve korkunç geniş kubbeli yerde yalnız başına geçirir. Tomruk, bir nevi sabit falaka, iki kalın ve sağlam kirişten ibaret, alt kiriş yerde çakılı (Sf. 10), üç adet deliklerden uygununa ayak sokuluyor, üstüne kiriş kapatılıyor. Böylece ayaktan prangaya vurulmuş gibi sıkıca bağlanıyor. Sabahleyin gelen iki kadın, hastanın etrafını temizliyor ve sonra hasta bir eve götürülüyor. Buna birkaç gün devam ediliyor. Genellikle 7 gece sürüyor. Hasta bu müddet içerisinde kimseyle görüştürülmez, perhize tabi tutulur, tuzsuz ekmek ve hafif sebze yemeği yedirilir. Et ve ağır yemekler yasaktır. Sorular sorularak iyi olup olmadığı kontrol edilir. Avluda gezdirmek, ışık ve temiz havada da dolaştırmak ve akşam yine tomruğa çekilmek devam eder. Karacaahmed'in sağlığında üzerinde oturup dinlendiği yumuşak bir kayadan getirilen taş parçaları dövülerek toprak hâline getirilir. Bir bardak içerisine atılır, buna "Cüvher" denir, süzüldükten sonra bu su hastaya içirilir.

Hasta lüzumuna göre caminin önündeki kuyudan çıkarılan su ile yıkanır. (Sf. 12). Tedavi en çok 40 gün devam eder. Hastanın adamları hastayı almak üzere gelememişse iyileşme döneminde bağa, çifte götürülür ve hafif işlerde çalıştırılır. Durumu iyice anlaşılır. Karacaahmed'in kız torunları, kadın hastaların tedavilerini takip ederler, bakıcılık ederler. Devlet vaktiyle bu yerlere yardım eder, hatta tedavi ile uğraşanları askerlikten muaf bile tutardı.

Karacaahmed İlahisi:

Özel bir beste ile Karacaahmed için her sabah ezanında ve ramazan gecelerinde, diğer kandil günlerinde Karacaahmed Camisi'nin minaresinde ilahi okunuyor:

Karacaahmed ulu veli,
Akıllanır gelen deli.
Karşısında Hayranbah,
Sultan Karacaahmed Sultan,
Eşref oğlu, kâmil insan.

Türbesinin önü yazı (kırlık),
Etrafı hep koyun kuzu,
Yetişince Bayram Gazi,
Sultan Karacaahmed Sultan,
Oğlu Eşref, kâmil insan.

Türbesinin önü ahlat,
Ahlat değil o bir hikmet,
İmdad eyle Karacaahmed.
Sultan Karacaahmet Sultan,
Eşref oğlu, kâmil insan.

Dervişleri giyer aba,
Onlar gezer tekke türbe,
Karşısında gözcü baba,
Sultan Karacaahmed Sultan,
Eşref oğlu, kâmil insan.

İyileşen hastalar için kurban kesilir, mali durumu müsaitse bazı hediyeler vererek ve çok zaman şifa görerek oradan ayrılır. Çok zaman, tıbbi yolları deneyerek iyileşememiş kimselerin buradan şifa ile ayrıldıkları sabit olduğundan, akıl ve ruh hastalığı uzmanlarından bir grup bu yeri gelip incelemişler ve bazı hastalıklar için şifa sağlanabileceğini teyit etmişlerdir. Bu ilim heyeti, Prof. Rasim Adasal, Profesör Nafiz Uzluk, Doç. Dr. Recep Doksat, Doç. Dr. Coşkun Sarman, Dr. Gülören Ünlüoğlu'dan teşekkül etmişti (Hürriyet, Ruh Hastalarına Yeni Bir Ümit Kapısı, 27 Mayıs 1967 ve gene Hürriyet; Türbenin Akıl Hastalarına Şifa Verdiğini

Doktorlar da Kabul Etti, 26 Haziran 1967 vb.). Gazeteler bu konuya geniş yer verdiler. Prof. Rasim Adasal: "Bu tedavinin esası, bugün yaptığımız elektroşokta olduğu gibi, direkt, yani biyolojik şok değildir. Bu daha ziyade, ruh hastası da olsa inancı bulunan bir insanın, gece yalnızken nefsiyle karşı karşıya gelmesi, nefsiyle savaşması, daha doğrusu psikanalizin de öne sürdüğü ruh savunma makanizmasını uyarmak suretiyle bir manevi temizleme yapması esasıdır ve şifa görenlerin organsal psikiyatrik ruh hastaları (saralı, bunama...) dışında manevi inançları kuvvetli bazı ailelerin, daha çok günlük olaylara bağlı reaktif ruhi bozuklukları olan hastalar, mani ve melankoli gibi affettik ve manevi kamçılamalar ve çöküntüleri olanlardır." demektedir. Tedavide hekime inanç ve güven duyulması gerektiğini ifadeden sonra Karacaahmed köyündeki tedavinin bugünkü şekliyle devam edemeyeceğini, modern ruh hekimliği ilerledikçe günün birinde izleri kalmayacağını ileri sürmekte ve bu köyde Karacaahmed'in adını yaşatacak modern bir akıl hastahanesi açılmasını tavsiye etmektedir. Yapmış olduğumuz incelemeler, modern imkân ve ilaçlarla tedaviye çalışanların, çeşitli türbeleri, yatırları ziyaret ettiklerini, hatta ilaçları oralarda kullandıklarını göstermiştir.

Karacaahmed türbe ve köyünde yapılan tedaviden şifa görenlerin adak kurbanlarını kestikleri bir mekân oluşu, buraya olan rağbetin diğer bir delili olmaktadır.

1933 yılında "Halk Bilgisi Haberleri" dergisinde yayınlanan "Afyon, Eskişehir ve Civarında Halk İnanmaları" incelemesinde,[1] Musa Kâzım, evliyaların kerametine inançtan ve onların canlılara yardımından bahsetmekte ve Afyonkarahisar, Kütahya, Eskişehir'in hemen ortalarına gelen Karacaahmed adındaki bir veli evliyanın mezarından, onun kerametinden sözü getirerek (Sf. 33) bilhassa delileri iyileştirdiğine inanıldığını, evliyanın mezarının yanında büyük tomruklar bulunduğunu, deliyi günlerce o tomruğa bağladıklarını ve evliyanın bunlara şifa verdiğine inanıldığını açıklıyor. (Ankara ve çevresindeki incelemelerimizde buna benzer yerlerden, Haydar ve Bacım Sultanlar vb. bahsetmiştik).

Sultan Divani:

Afyonkarahisar'da Sultan Divani adlı zattan ve ona ait inançlardan bahsederken bilhassa: "Afyon'da halkın hemen hemen hepsi bu velinin mezarını çok arzu ederek ziyaret ederler. Hastalar ve hasta çocuklar burada üfletilir ve ölünün ziyareti ile

1 Musa Kâzım: Afyon, Eskişehir ve Civarında Halk İnanmaları, Halk Bilgisi Haberleri, C. 3, Sa. 26, Sf. 32-38. 15 Temmuz 1933.

ondan hastalıkların gitmesi için istirham edilir. Herhangi bir zat bir işinde muvaffak olmak için ondan yardım ister. Bunun hakkında yüzlerce efsane vardır.

Sultan Divani'nin ayakkabısı büyük bir itina ile saklanır. Bir yeşil çuhaya sarılı olan bu ayakkabıyı erken yürümeyen çocukların ayaklarına geçirmek, o çocuğun bir an evvel yürümesini temin eder.

Bütün hastalıklarda ölünün türbedarı adı geçen ayakkabıyı (ki Basamağı Şerif derler), hastanın başına, omuzlarına ve sırtına sürmekle hastanın derhâl şifa bulacağını zannederler. Herhangi bir hasta, doktordan önce adı geçen mezarı ziyaret eder ve ayakkabı ile başı meshedilir. Çok zaman doktorlara müracaata lüzum kalmaz.

Birçok hastalıkta Sultan Divani'nin mezarı üzerinde bulunan büyük kavuğun suyu çok tesirli bir ilaç gibi kullanılır. Hakikaten "Destar Suyu-Dımışkı Suyu" diye anılan bu su, tekkenin türbedarı tarafından böylece hazırlanır (Sf. 35).

Burada evvela tekkenin bir türbedarı olduğu noktasına da işaret etmek isteriz. Yukarıda naklettiğimiz gibi, Musa Kâzım da Sultan Divanı ölünce erkek evladı olmadığı için, kızının yerine hâlife olduğunu, dergâhın yandığını, rüyasında babasını gördüğünü, ibriğin içinin altın dolu olduğunu, uyandıktan sonra o ibriği tarif edilen yerde bulduğunu, içi altın dolu olan bu ibriğin altınları ile dergâhın tekrar yaptırıldığını anlatıyor. Nezihe Araz'dan farklı olarak onun yazdıklarında olmayan ibrik ve kavukla ilgili su hakkında izahat veriyor: "Gümüş ibrik o zamandan beri içine türbedar tarafından yıkanan 'kavuk suyu' konmak suretiyle kullanılır. Türbedar kavuğu yıkadıktan sonra kullanılmış suyu o ibriğe dolduruyor. Zaten kavuk suyu olmakla mukaddes bulunan o suyun, mukaddes ibriğe girmekle kutsiyeti artıyor ve hastalananların müracaatlarında en iyi ilaçmış gibi türbedar tarafından müracaat edenlere veriliyor." (Sf. 35).

Sultan Divani'nin Diğer Bir Kerameti: Bu kerameti öldükten sonra bilinmiş, adakla ilgili yerlerdeki zatların kerametlerinin bir kısmı vefatlarından önce, bir kısmı ölümlerinden sonra olmakla çok dikkate değer bir mana ve mahiyet arz ediyorlar. Keza yukarıda belirttiğimiz şifalı su, kutsal su üzerine, diğer yerler ve başka dindeki insanlarla, ayazmalarla ilgili karşılaştırmamızda, hemen daima su ibadeti ile bağlantısı olan, suyu şifalı, kutsal sayma ve bu gibi inançlara keza Ankara'nın muhtelif yerlerinde rastladığımızı belirtmiştik. İstanbul ile ilgili açıklamalara gelince, bilhassa

Katolik ve Ortodoks inancındaki insanların ayazmalara verdikleri çok büyük önem ve ilgiden orada bahsedeceğiz.

Kısır Hastalara Şifa Sağlanması: İşte birçok köylü, çocukları olmadığından tekkeye gelir ve orada, yukarıda söylediğimiz Basamağı Şerif ile tutunurlar ve oraya kendilerini satarlar. Eğer çocuk olursa tabi olarak ölünün şerefi ve kutsiyeti de çok artar. Tabii bazen, tesadüf olmayarak çocuk olmayacaktır. Şu hâl ölüye beslenen hürmeti azaltmaz. Erenler vermedi, ne yaparsın, diyerek teselli bulurlar. Eğer çocuk olursa ve kız olursa Satı, oğlan olursa Satılmış derler. (Sf. 35).

Hâlen Mevlevi dergâhında gömülü olan, Hazreti Mevlâna'nın torunlarından sayılan Sultan Divani'nin (Ölümü H. 936, M. 1540) devrin padişahları, ileri gelen aydınları ile olan yakınlığı ve seyahatleri, şiirleriyle ün yapmış hayatı hakkında, söylentiler dışında önemli tarihî bilgiye sahip bulunmaktayız. Sultan Divani'nin mezarının ayak ucundan bir define çıktığı da tarihî bir olay olarak kaydedilmektedir.[1]

Nezihe Araz, "Bugün Afyon'da, Sultan Divani'yi bilmeyen kimse tasavvur edilemez. Her yerde olduğu gibi hastalar, muhtaçlar, bir işi, bir haceti olanlar ona giderler. Sultan Divani'nin bir ayakkabısı vardır. Yürüyemeyen çocuklara o ayakkabı giydirilirse halk size yemin billah anlatır, bu ayakkabının ismi "Paşmak-ı Şerif" tir. Bir de Destan Suyu yahut Demışkı Suyu denilen bir su vardır. Bu su, hani altınların çıktığı gümüş ibrikte dururmuş ve hiç eksilmezmiş derler.

Sultan Divani ile alakalı hoş bir âdet daha vardır Afyon'da. Çocuğu olmayan kadınlar ve erkekler, gidip türbesine kendilerini Sultan'a satarlar. Bu satıştan sonra doğan çocuklar kızsa adını Satı, erkekse Satılmış koymak âdettir. Hem de yine Afyonlular, bu satışın hiçbir zaman boşuna gitmediği, denizde balık pazarlığı olmadığını size yeminlerle anlatırlar.

Böylece Sultan Divani, çevresindeki insanlara manevi bir durak, bir sığınak olagelmiş, olagelmektedir. Mevlevi ayininde okunan birçok bestenin güfteleri çok defa Sultan Divani'den alınmıştır. Çünkü o, duygulu, derin, içli bir âşık olduğu kadar da şairdi.[2]

---

1 H. Fikri Yazıcıoğlu, Haz. Mevlâna'nın Torunlarından Sultan Divani, Konya 1963.

28.8.1965 tarihli Afyon ilindeki incelememiz sırasında, kapısı kilitli olan ve ancak ziyaretçiler için açılan bu mahalle yakın Müftülük makamının ve burada, İslami bilgisiyle muhtelif söylentilere ve âdetlere taraftar olmayan zatların bulunuşu, eski âdetlerin tatbikini güçleştirmiştir.

2 Nezihe Araz: Anadolu Evliyaları (Kızı Destinâ Hâtûn) S. 285-287.

Sultan Divani, Konya dergâhında posta oturmamıştır ama Mevlevîler onu Mevlâna'dan ayıramadıklarından ve ona olan muhabbetlerinin bir ifadesi olarak "Hazreti Sultan Divanı Muhammed Efendina" diye onun da namını zikrederler.[1]

Sultan-ı Divani mi, Sultan-ı Divane mi yolundaki açıklama, onun etraflı hayatı, Bektaşilerle münasebeti, şii-batını meyli, Kalenderilikle bağlantısı, yüzündeki bütün kılları tıraş edişi, kalender, kendinden geçmiş bir hayat ve maceraya sahip oluşu, şaraba ve esrara düşkünlüğü, soyu şeceresi gibi hususlar hakkında Abdülbaki Gölpınarlı'nın "Mevlana'dan Sonra Mevlevilik"[2] ve "Mevlana Celaleddin" adlı eserlerinden[3] etraflı bilgi verilmektedir. Keza Destina Hatun hakkında da bu eserlerde yeteri kadar açıklama vardır. Mevlevilikte kadının mevkisi önemle belirtilmiştir. Bizi, bu bölümde ilgilendiren taraf ne Çelebi Mehmed, Divani veya Divane'nin şeceresi ne de şiirleridir. Onun bir adak yeri olarak tanınışı, adak yeri, ziyaretgâh hâline getirilişi, gelişi ve halkın onunla, tarihini etrafıyla bilerek veya bilmeyerek türlü münasebeti bizim için dinler tarihi bakımından günümüzde mühim olan tarafıdır.

Kırklar Makamı:

Minaresiyle sokak içinde dikkati çeken bir camide mevcut olan büyük bir sandukaya Kırklar Makamı deniliyor. Ayak ucunda, hastaların şifa muradıyla örtülmüş bazı çamaşırları, örtüleri, incelemede bulunduğumuz zaman dikkati çekiyordu. Yer yer sırma, tel bağlanmış, adak mumları bırakılmış. Gene ayak ucu tarafındaki duvarda, önceleri çiviye takılı olan geyik boynuzu ve tokmak, mescidin hocası tarafından kaldırılmıştı. Bu yer yakınında adak kurbanı kesildiğini tespit ettik.

Bu türbede bulunan tokmak, çocuk isteyen ve adak adayan kadınlar tarafından kullanılmıştır. Sandukanın baş ucunda duvara sarılmış olan ağaçtan büyük tomruk başlı bir topuz hâlinde bulunmaktaydı. Bu tokmağa "Kırkların Gürzü" deniliyor. Afyon kalesi fethi ile ilgilidir. Burada fazla olarak, duvara asılmış

---

1 Aynı yazı.

2 Abdülbaki Gülpınarlı: Mevlâna'dan sonra Mevlevilik, Mehmed Çelebi Divane h.: Sf. 99,101,103, 111, 113, 122, 126, 127, 132, 135, 138, 154, 189, 190, 194, 195, 206, 208, 211, 217, 224, 226, 229, 245, 246, 269, 279, 286, 300, 302, 308, 309, 316, 324, 327, 329, 333, 334, 335, 337, 359, 360, 373, 383, 384, 385, 399, 403, 418, 419, 427, 428, 444, 456, 476, 479, 481, 485, 487.

3 A. Gölpınarlı: Mevlâna Celaleddin, 2. bs., İnk. Kit. İstanbul 1952, Mehmed Çelebi (Dîvâne. Sultan-ı Divanî). Sf.: 64, 91, 102, 229. Keza Sultan Abâ-pûş-ı Velî h. Sf. 64.

çatal boynuzlu bir geyik başı da vardır (Geyik de Türklerce erenlere karışmış, kutlu mahluklardandır). Tokmağın topuzunda iki tane delik oyulmuştur. Buraya ziyaretçiler mum parası atarlar ve tekkenişin bu parayı bilahare çıkarır, mum alırmış. Çocuğu olmayan kadınlar ilkin kabrin çevresinde tekkenişin kadın tarafından üç defa dolaştırılır. Sonra sandukanın baş ucuna getirilerek dedenin kavuğunun yeşil sarığı ile bağlanır. Kadına okunur üflenir. Kadın kalbinden (içinden) çocuğu olması için bir şey adar. Bundan sonra bir oğlan çocuğuna kadının bağı çözdürülür. Bağlarken ise tekkenişin bağlamıştır. Tekkenişin bacı bunu şöyle ifade etmiştir: "Biz satarız (yani bağlarız). Kırklara satıldı ve sattık deriz. Oğlan çocuğuna çözdürürüz. Bundan geri yardım dileyen, muradı hasıl olunca adağını nereye ve nasıl yaptı ise öylece yerine getirir."

Görülüyor ki Afyon'daki Kırklar Makamı'na, çocuk doğurmak için adananlar üzerinde gene bir tokmak bağlamak ve bağlanmak ve bir erkek çocuk tarafından çözülmek gibi fetişizm hâkimdir. Burada tokmağa bağlanmıyorsa da Dede'nin topuzlu kavuğuna bağlanıyor. Kadının bağını bir erkek çocuğun çözmesi tabiatıyla daha realist bir hareket teşkil etmektedir.[1]

Furuni Dede:

Dede hakkında bu yazıda Musa Kâzım'ın verdiği bilgi, "Anadolu Evliyaları" eserinde verilenden farklıdır: "Sultan Divani'nin mezarı yanında büyükçe bir mezar daha vardır ki o da Furuni Dede lakabı ile şöhret bulmuş bir keramet sahibidir. Bunun hastaları iyi etmesi yoktur. Onun hakkındaki efsane şudur: Güya İslam ordusu bir mahalde harp ederken o zat da bu ordu içindeymiş. Bir an gelmiş ki bütün askerler fena hâlde acıkmışlar. Hâlbuki erzak yokmuş. İşte o sırada Furuni Dede cübbesinin altından binlerce sıcak pide çıkarmış, askere tamamıyla dağıtmış. Bu sebepten adına Furuni Dede denilmiş." (Sf. 35).

Devrani Baba:

Bir de Afyonkarahisar'ın manevi muhafızlarından, ne zaman öldüğü meçhul olan Devrani Baba vardır. Halk onun mezarına çok hürmet eder, ondan istikbal hakkında haberler alır.

Memleketin tamamıyla, doğusundaki evlerden hariç, yani kırlarda, bir tarafı mezarla çevrili küçük bir çatının altında uyuyan bu zatın mezarı önünde takriben yüz elli okkalık yuvarlak bir taş

1 Naci Kum: Ruhi Tedavide Karaca Ahmetler Hakkında İncelemeler, Düşünceler. T. F. A. C. 4, Sa. 94, Sf. 1501-1502.

vardır. İstikbalini öğrenmek isteyen, o taşın önüne gelerek istikbalde işinde, başarılı olup olmayacağını sorduktan sonra o taşı süratle döndürmeye teşebbüs eder. Eğer taş dönerse, baba, o kimseye müstakbel işinde başarılı olacağını, dönmezse olamayacağını haber vermiş olur. (Sf. 35-36).

Ankara çevresindeki incelememizde taşla istikbali öğrenmek inancının bulunduğunu daha önce göstermiştik. Bu, taşla istikbali öğrenme işi, taş yapıştırma, delikli taş ortasından veya iki taş sütun arasından, iki taş, kaya arasından geçme olduğu gibi, yukarıda anlatılan şekilde taş döndürme, taş çevirme suretiyle de olabiliyor.

Mısri Sultan:

Afyon'un Mısri Sultan nam velisi de meşhurdur. Herkes çetin bir işinde başarılı olmak için ona adaklar adar ve başarılı olursa derhâl adağını yerine getirir. Bu arada Mısri'ye çocuk da adanır.

Mısri'nin yanında aynı zamanda Kasım Paşa, Niyazi Sultan, Sofu hazretleri namlarında üç zat daha yatıyor. Bu dört zatın bütün o mahalleye büyük manevi müzaheretleri olduğunu halk söyler, o civardan geçen, dördüne birden adlarını söyleyerek bir Fatiha okuyup üflerse kabul edilmezmiş (Sf. 36). Burada çok türbeli bir adak yerini görüyoruz. Bunların hepsinin ayrı ayrı saygı istediği yukarıda anlatılmak isteniyor.

Tekke ve türbedarlann bu gibi adak, ziyaretle ilgilerine işaret ederken, türbedarların hastaları tedaviye çalıştığını da görüyoruz. Yukarıda belirttiğimiz yazıda bu hususa dair şu bilgi verilmektedir: "Kuduz için Hayran Veli Tekkesi'nin türbedarı dedeli okumuş" gibi ad ve inançlarla, ekmek verip hastayı bekletiyor. Buraya Afyonkarahisar, Uşak, Kütahya, Eskişehir, hatta Konya'dan kuduz tedavisi için gidiyorlarmış (Sf. 36).

Merdik (Mürdümek, Merdiyek):

Merdik Sultan adlı bir dedenin çocukları iyi ettiğine inananlar olduğu belirtilerek şöyle deniliyor: "Mezarın yan tarafından bir küçük duvar deliği vardır. Orada bir geyik boynuzu bulunur. Hasta çocuğu getirirler. Yere yatırıp birkaç Elham, Kulhüvallahi okuduktan sonra Dede'nin geyik kemiğini alıp çocuğun başını ve vücudunu o kemikle meshederler. Eğer çocuk ölürse, Dede, çocuğun acı çekmesini önlemiş olur." (Sf. 36-37). Musa Kâzım-'ın bu incelemesi, yayın tarihi olan 1933'ten 8-9 yıl önce olması gerekiyor. Bu incelemelerden 30 yıl kadar sonra oralardaki adak yerlerinin ancak birkaçını inceleyen Nezihe Araz'da daha önceki incelemede rastlanılan bazı noktaların bulunmadığını görüyoruz.

Yaptığımız incelemede, Kabaklı Mahallesi'nde Merdik (Mürdümek) veya Merdiyek adı verilen ziyaret bir mezarlık içerisinde bulunmakta olup ip bağlamak ve sütun üzerine üç taş atmak suretiyle beliriyor. Ziyaretgâh yakınlarında 2, 5-3 metre yüksekliğinde, bir karış çapında, silindir şeklinde bir taşın üzerine, tutulan niyetin gerçekleşip gerçekleşmeyeceğini anlamak üzere, oralardan alınan üç küçük taş atılıyor. Bunlardan birisi şayet o sütunun üstünde durursa niyetin gerçekleşeceğine inanılıyor. Buradaki adak mum ve horoz kurbanıdır.

Su Adağı:

Afyon'dan geçen Akarçay üzerinde tarihî Altıgöz Köprüsü yanında, su adağı yapılıyor. Eber Gölü'ne dökülen bu çayın üzerine, tespit edilen dilek bir kâğıda yazılarak bırakılıyor. Böylece pusulaya yazılan niyetin, akıp giden su üzerinde gerçekleşeceğine inanılıyor. Bu su adağı her su başında yapılmayıp Altıgöz Köprüsü'ne mahsustur.

Bir hayli yer tutan Afyon ziyaretgâhları içinde Medirse (Eskiden medrese imiş) adlı mezar ziyaret edilip dua ediliyor, mum adanıyor.

Sanat okulu bahçesinde Cenkçi Dede'nin mezarı ovunan, ruhen hasta, sancılı, havaleli çocuklar tarafından şifa niyetine ziyaret ediliyor. Mezarın önündeki mum yakmaya mahsus yerde adak mumları yakılıyor.

Olucak semtinde, Çavuş Dede'nin mezarı rağbet görerek ziyaret ediliyor. Mum adanıyor. Gene Olucak semtinde Çavuş Dede'ye yakın Karababa Dedesi'nin mezarı ziyaret ediliyor. Buraya da hasta çocuklar getiriliyor. Bir oyuk içinde adak mumları yakılıyor. Burada ayrıca iki mum feneri bulunmaktadır.

Öksürük Dedesi:

Öksürüklüler tarafından ziyaret edilen, okunup dua edilen, öksürük geçerse adak mumu yakılan ve buna mahsus bir yer olan bir ziyaretgâhtır.

Şakalak Dede:

Şakalak Dede cami içine alınmış olmakla beraber, halk dilekte bulunmak üzere ilk bulunduğu yere ziyarete gider. Orada bulunan geyik boynuzunu türbedar hastaya sürüyor. Afyon'da geyik boynuzu çok dikkate değer bir önem ve mevki gösteriyor. Hemen her türbe veya ziyaret edilen mezarda geyik boynuzu görülüyor.

Genellikle geyik boynuzu mezar üzerine bırakılıyor, oradan şifa niyetine alınıp kullanılıyor, gene aynı yere konuluyor.

Deve Dede (Mustafa Dede):

Kale önünde bulunan bu ziyaret yerine öğrenciler ilgi gösteriyorlar, dilekleri gerçekleşirse mum yakıyorlar.

Mustafa Dede'ye, çok ağlayan çocuklar götürülerek bilhassa dua ediliyor.

Sarıkızlar:

Afyon'da hikâyeleri aynı olmakla beraber iki Sarıkız görülüyor.

Birisi Sarıkız olup büyük bir kayadır. Kalenin karşısındaki büyük kayaya genç kızlar, kadınlar gidiyorlar. Evlenme dileği veya kocalarına karşı sabırlı olmak niyetiyle gidip ziyaret ediyorlar. Daha önceleri buralarda adak mumları yakılmış.

Sabırkız da kale eteğinde bir taş mezar olup kızların evlenme ve kadınların sabır niyetiyle ziyaret ettiği bir yerdir. Burada mum adanıp yakılıyor.[1]

Ziyaret Edilen Ağaç:

Afyon çevresinde, Gazlı Göl Kaplıcası yakınındaki tek ağaç ziyaret ediliyor. Yeri değiştirildiği hâlde gidilip onun dallarına bez bağlanması olayı devam ediyor.

Kız Kulesi:

Afyon'da Kız Kulesi de genç kız ve dulların ziyaretgâhıdır. Tekfur kızının gergef işlediği ve Beyböğrek'i kaçırdığı bu kuleyi ziyaret eden kızlar, tepeye çıkarak şöyle seslenirler:

Altın tahtım,
Açılsın bahtım.
Evlenmeye,
Geldi vaktım.

"Bildiğimiz şey, yüzlerce yıldır kuleye kızların, kadınların taşındığıdır."[2]

---

1 Mehmet Seçkin, Afyon Ziyaretgâhlarında Dilek ve Adaklar. 16/1 Mehmet Önder, Anadolu Efsaneleri, Ankara 1966. S. 114.

2 Mehmet Önder, Anadolu Efsaneleri, Ankara 1966. S. 114.

Amasya

İlyas ve Diğerleri:

Doç. Dr. Şükrü Akkaya, Amasya izlenimleri ve incelemeleri ile ilgili olarak ortaokulun üst tarafında Yukarı Beller denilen yerde bulunan (yatan) Pir İlyas'ı, kekeleyenlerle (kekez) topalların kırk gün sabah zamanından önce ziyaret ettiklerini, kırkıncı gece orada yattıklarını, uyurlarsa iyi olacaklarına inanıldığını söylüyor. "Kekez konuşur, topal Ermeni Mekân oğlunun çocuğu iyi olduğundan, çifte tosun kurban kestirdi. Hacı Osman oğlu Mustafa da kekezdi, iyi olmadı, türbeden dışarı atıldı."[1] diyerek kendisine bilgi verildiğini kaydediyor.

Amasya'da, yukarıda naklettiğimiz incelemeden 20 yıl sonra yayınlanmış diğer bir eserde türbe ve yatırlar hakkında tamamlayıcı şu bilgiyi buluyoruz:

Pir İlyas:

Pir İlyas (Yukarı Pirler Türbesi) denilen türbenin hâlen Pirler Parkı'nda bulunduğu, ilk defa Gümüşlüzade Ahmet Paşa tarafından bir hücre olarak yaptırıldığı, 1486 da Sultan II. Bayezid tarafından taştan bir bina olarak inşa edildiği, üç bölümlü olduğu, ortasında türbe bulunduğu, batı tarafının erkeklere, doğu tarafının kadınların ziyaretine tahsis edildiği görülüyor. Türbede gömülü olanların adlan, kim oldukları bilinmektedir: Gümüşlüzade Pir Şecaeddin İlyas, damadı Pir Celaleddin Abdurrahman, torunu Pir Hayreddin Çelebiler, ayak tarafında da bunların aile ve kızlarından dört kadın gömülü bulunmaktadır. Bu itibarla "Pirler Türbesi" denmiştir. Bu türbenin 1689 yılında onartıldığı, depremden harap olunca 1895'te halkın ve II. Abdülhamid'in yardımıyla iyi bir şekilde onarıldığı anlatılıyor.[2] Halkın, türbenin tarihine ait bilgi ve ilgisi dikkate değer bir seviye gösteriyor. Ankara'daki incelememizde hem kadın hem erkek bulunan yerlerden erkeklerin erkeği, kadınların kadını ziyaret ettiklerini ve adak adadıklarını açıklamıştık (Nallıhan'da). Aynı durumla burada da karşılaşıyoruz.

Türbesi hâlen Pirler Parkı -Amasya Parkı'nda- bulunan Gümüşlüzade Pir İlyas Çelebi'nin halk arasında Sultan Mehmed'in hocası olarak tanındığına ve Amasya'yı Timur istilasından ilmi ve faziletiyle kurtardığına inanılıyor. Etrafında ağaçlar bulunan bu türbe tarihî bir hüviyet arz ediyor.

---

1 Doç. Dr. M. Şükrü Akkaya: Orta Anadolu'da Bir Dolaşma, Ankara, 1934, Hakimiyeti Milliye Matbaası, Sf. 44.

2 Ahmet Demiray: Resimli Amasya, Tarih, Coğrafya, Yıllık-Kılavuz ve Kazalar, Ankara 1954, Güney Matbaacılık ve Gazetecilik T. A. O. Sf. 85.

Bektaş Baba:

Gene bu eserde Aşağı Pirlerin kuzeybatısında, Kırşehirli Bektaş Baba'nın türbesinin bulunduğunu, bunun baş ucunda (Hacı Bektaş Baba-i Veli) levhasının bulunduğu, Pir eşiğini ziyaret ettiğinden Hacı denildiğini, Aleviler tarafından 1868'de önce on bir türbe yaptırıldığı, 1897 yılında da onarıldığını görüyoruz.[1] Bu her iki türbenin de ziyaret yeri olduğu hakkında bilgi buluyoruz.

9.8.1961 tarihli incelememizde, Aleviler tarafından rağbet gören ve duvarda yemeniler, elbiseler asılı bulunan türbenin pencerelerinde de bezler asılı. Bütün bunlar esasen pek bol olan Amasya ziyaretgâhlarıyla, murat ve adak yerlerinin çokluğunu gösteriyor. Bektaş Türbesi'nin türbedarlığını, bakımını vb. yapan kendisinin Alevi bir aile olduğunu bildirdiler.

Amasya ve çevresindeki diğer yatırlar, tekin sayılmayanlar hakkında Dr. Ş. Akkaya'nın verdiği bilgi (ki bazılarını aldığı gibi, bazılarını yerinde görerek nakletmiştir), dikkate değer bir durumdadır. Bilhassa Hristiyan azizlerin tekin sayılmamakla beraber, ayrıca bir adak yeri hâlinde kullanıldığına dair belirgin ve ilmî bir bilgiye rastlamıyoruz. Adak yerleri, Hristiyan azizler ve ziyaret meselesi hakkında sonuç bölümünde açıklamada bulunmaya çalışacağız.

Amasya çevresinde tekin olmayan yerler arasında Pir İlyas'ın kardeşi Aşağı Pirleri görüyoruz. Buradan gece geçilirse çarpılacağına inananlar oluyor. Kurtboğan-Kızıl Paşa Türbesi de tekin sayılmıyor. Onu yıkmak isteyenlerin başına felaket geliyor. Koçlu Fuliya da tekin sayılmıyor. Bu kabirlerin üzerinde boynuzlu resimler, koç başları görülüyor.

Kurtboğan:

İstasyon'da, gazinoya yakın bulunan ve yanından demir yolu geçen türbenin dört tarafı demir parmaklıklarla çevrili, yan tarafları açıktı. Bu demirlerin baş ve ayak uçları bezlerle doluydu. Etrafını ağaçların çevrelediği, yakınında suyu da olan bu mezarın kitabesi de mevcuttu. Baş uçta mezar taşı altında ufak taş parçaları bulunuyor. Ayrıca mum yerleri, izleri vardı.

"Kurtboğan yahut 'Kızıl Paşa' Türbesi hakkında muhtelif efsaneler vardır. Kurtboğan'ın türbesine giren bir kurt, onun cesedini yemek istemiş. Ertesi gün, kurdu boğulmuş olarak cesedin yanında bulmuşlar."[2]

---

1 Aynı eser, Sf.106.

2 Mehmet Önder, Anadolu Efsaneleri, Ankara 1966. S. 132.

Yorgan Baba:

Üçler yolunda, Kral Kızı'nın türbesi karşısında bulunan bu Yorgan Baba türbesinde taşın gâvurunun olmayacağına, mermerin işe yaradığı yerde kullanılacağına ve bunda Hristiyanlık izi aranmayacağına dair bir örnek görülüyor. Zira bu Hristiyanlıkla ilgili, yazılı taştaki izler gizlenmiyor.

Halkalı (Halkalı Dede):

Yüzevler Mahallesi'nin üstünde, yüksekçe olan yol kenarındaki bu türbe halka şeklinde olup mezarın baş ve arkası, sağ yanı açık, üstü kapalıdır. Duvar kenarlarını adak mumları karartmış. İncelediğimiz zaman da orada mumlar duruyordu. Mumun yanmasına elverişli bir hâle getirmek üzere bir tarafa taşlar yığılmıştı. Burada mum âdetinden başka bir arada bir yığın bez de durmaktaydı.[1]

Seyit Hoca:

Yüksek bir tepe üzerinde, İhsaniye Mahallesi'nde bulunan bu türbeye de ziyaretçiler gelip dilekte bulunuyor ve adak adıyorlar.

Yukarı Türbe (Şirvanlılar Türbesi), Şirvanlı Camii:

Şamlar ve İhsaniye Mahallesi'nin yukarı tarafında bulunan, 1870'te yaptırılan bu türbenin etrafı ağaçlarla ve duvarlarla çevrili, yakınında çok soğuk sulu kuyusu mevcut. Ayrıca bir türbedarı da var.

Tepenin eteğinde Şirvanlılar Camisi'nin içindeki yatırları Şirvanlılar arife günü ziyaret ediyorlar. Azeriler Cami (Şirvanlı Camii) nin yanındaki türbenin Şeyh Hacı Hamza ile oğlu Siraceddin ve medrese hocası Mir Hasan Efendilere ait olduğu[2] belirtiliyor. Pencere önünde adak mumları yakılıyor.

Kuba Dede, Şeyh Hüsameddin Hazretleri:

Dere Mahallesi'nin en üst kısmında ağaçlı, sulu yüksek bir tepe üzerinde, şehre hâkim bir noktada cami içinde bulunan türbede havlu, peçete, fanila, iç gömlek, süpürge sıralanmıştı. Sıralanmış muhtelif eşyanın şifa niyetine oraya bırakıldığı görülmüştür.

---

1 Resimli Amasya, s. 92.

"Amasya Emiri Şadgeldi Paşa'nın torunlarından Amasya Beylerbeyi Sadi Paşa'nın kızı Saru Hatun" yatmaktadır, deniliyor.

2 Resimli Amasya, S. 108.

Dilek Kuyusu (Cehennem Kuyusu):

İstasyon civarındaki kuyuya dileği olan gelip sesleniyor. Sonra dikkatle aşağı bakıyor. Bu arada başı örtülüyor. Kuyu içinden ışık veya kurbağa çıktığına inanılıyor.

Torumtay (Toruntay) Türbesi (Kılıçaslan Türbesi):

Gökmedrese Mahallesi'nde Çırçır Çeşmesi yakınlarında (M. 1279), Toruntay'ın mezarının sağ tarafında, daha sonra Sivas hâkimi Kılıçaslan gömüldüğünden, Kılıçaslan Türbesi de[1] denilen bu yerden inerken Torumtay'dan sağdan ilk pencereden içerisi kolları açık bir karış büyüklüğünde bir bebek yapılıp atılmış. Bunun çocuk dileği ile ilgili olduğu anlaşılıyor.

Selamet Hatun:

Tünelin üstünde, kayanın içindeki bir mezarla, çocukların yaşayıp yaşamayacağı anlaşılmak isteniliyor. Bu maksatla oraya ziyarete gidiliyor. Çocuk ağlarsa öleceğine inanılıyor. Yolcusunu uğurlayanlar da uğruyor.

Hamdullah Baba:

Aleviler tarafından çok rağbet görüp burada adak kurbanları kesiliyor. Kanuni Süleyman zamanında buraya sürgün geldiğine inanılıyor. Türbede on iki imamın adları yazılı bulunuyor.

Alevilerin ilgilendikleri, çok önem verdikleri türbeler ve çilehaneler burada bir hayli çokluk gösteriyor.

Ambarlı Evliya:

Şeyh Garik mevkiinde bulunan bu kemikler, Alevi babası, astırılan Baba İshak'a ait olarak biliniyor.[2]

Amasya'daki muhtelif türbelerde Gökmedrese Mahallesi'nde, Halifet Gazi (Hilfetgazi) de Sanduka'nın üzerinde kıvırcık boynuzlu koç kafası dikkate şayandır. Kral Kızının türbesinde lahdin üzerinde, ayak ve baş uçta boynuzlar durmaktadır. Mermer kabartmada görünen koç boynuzlar, dinler tarihi bakımından ayrıca dikkati çekiyor.

Şeyh Şerafeddin Hamza:

İstasyon'da Gazino'nun yanında büyük bir türbe içinde bulunan Evliya'ya ziyaret bir hayli yoğunluk gösteriyor. Etrafı yaşlı ağaçlarla çevrili ve yakınında suyu da bulunan bu ziyaret yerinin biraz ilerisinden Yeşilırmak akıyor. Tarihçesi hakkında

1 Amasya Tarihi, S. 51.

2 Amasya Tarihi, S. 44, 45.

Amasya tarihinde bilgi verilen ve H. 818'de vefat ettiği bildirilen[1] Şeyh Şecaaddin Hamza'nın türbesinin pencereleri murat bezleriyle doluydu, içeride büyük bir sanduka ve yanında seccadeler vardı. Sanduka üzerinde mumlar, paralar, peçete ve tülbentler nasıl bir murat ve adakta bulunulduğunu 9.8.1961 tarihli incelememiz gösteriyordu.

Hz. Ali'nin İzleri:

Anadolu'da Hz. Ali'nin ayak basmadığı birçok yerde olduğu gibi, Amasya'da da Çoban Dede tarafında sert bir kayada Hz. Ali'nin atının izleri bulunduğuna inanılıyor ve ilgi görüyor.

Burada, Amasya çevresindeki incelemede çok dikkate değer bir gözleme işaret etmek istiyoruz. Amasya'nın Şeyhcu köyü yakınındaki yokuş çıkılıyor. Kireçli toprağı, çamlarla örtülü bir dağın eteğinde dağ ile köy arasında derenin tam çatal kısmında, suyu tatlı ve çok gür bir kaynak bulunuyor. Dr. Ş. Akkaya buraya gidiyor. Bu gözlemini ve derlediği bilgiyi kitabında "Eski Türk Akidelerinin Kaynaklarında" başlığı ile açıklıyor: "Vaktiyle bu köyde bir de tekke varmış. Şeyhcu, buradaki yatırın ismi. Kendisi Hazreti Ali sülalesinden imiş. Öleceği vakit, benim ayrıca mezarım yoktur; beni ziyaret etmek isteyen, bu dağdaki çamları ziyaret etsin, demiş. Dağı örten çamlardan ayrı, Öküz Çam denilen tek bir ağaç var. Halk, evliyanın bu çamı özümsediği inancında. Bilhassa, bu çama dua ediliyor, bu çama adak adanıyor. Su kaynağının üstüne türbemsi bir çatı kurulmuş. Kaynağın yanındaki direğe üzerlikten bir nazarlıkla bir çift boynuz asılmış. Bu su, yalnız köyün tabii ihtiyaçlarını gidermekle kalmıyor, aynı zamanda şifalı, kutsi bir su olduğu için bu suyun koruyucusunu memnun etmek lazım. Asılı olan nazarlık bu koruyucuya karşı minnettarlığın daimi bir sembolü olmakla beraber bazen herkese malum olmayan sebeplerden dolayı su kesiliyor. O vakit bu kaynakta kurban kesiliyor ve su derhâl çoğalıyor. Çamlar mukaddes olduğu için kesilmiyor. Bir kere Pertev Bey çamları kestirmek için emir vermiş de ertesi gün kesilmemesini söylemiş (Sf. 46).[2] Eski Türklerde, Şamanlıkla ilgili durumlarda, çam ağacının kutlu tanındığını, çamı kutlu tanıyan diğer dinlerin (Cermen dini) de bulunduğu dinler tarihi içerisinde belirtilmektedir. Ağacın, çınar, çam, dut, iğde vb. bir adak yeri olarak kullanılışına dair Ankara'dan da örnekler vermiştik. Çubuk, Güdül hatırlanacak olursa bu inancın yaygınlığı belirmiş olur.

---

1 Amasya Tarihi, C. 3. S. 187.

2 Mehmet Önder; Şeyhcu adlı evliya hakkında "Benim mezarım olmayacak, beni ziyaret etmek isteyenler, bu dağdaki çamları ziyaret etsinler ben bu çamlarda gömülüyüm. Çamlara balta vuran bana vurmuş olur." inancını zikrediyor. Mehmet Önder, Anadolu Efsaneleri, Ankara 1966. S. 132.

Merzifon Yatırları

Gani Baba

Gulu köyünde Gani Baba yatırının baş ucunda bir iğde ağacı dikili olup bu iğde ağacının dalından, çekirdeğinden (göz) nazar değmemesi için nazarlık yapılır. Ayrıca yatırın iğde ağacının yakınından akan Yeşilırmak'tan alınan su, dinlendirildikten sonra buraya ziyarete gelen, getirilen ağır hastalara içiriliyor. Şifa bulunduğuna inanılıyor. Şifanın ardından kurban kesiliyor.

Burada a) yatır b) ağaç c) su dini inancının birleşik bir şekilde ve aynı maksada uygun kullanıldığını görüyoruz. Bunların her biri ayrı ayrı kullanıldığı gibi, hepsi beraber, bir arada kullanılmaktadır. Nitekim Ankara ve çevresindeki incelememizde aynı durumla karşılaşmış bulunuyoruz. Esasen adak ve ziyaret yerlerinin çoğunda bu üç unsuru bir arada bulduğumuz gibi, dağ, yamaç, yol gibi unsurların da bağlantısına işaret etmiştik.

Bakırbaş:

Üç saatlik mesafede Gergides'te yüksek bir yerde bir yatır vardır. Buna "Gelin Giresi" derler. Adı "Rum Dede" dir. Mezar taşının üstünde bakırdan bir taç vardır. Harp çıkınca bu taç kaybolur. Harp bitince bu taç delik deşik olduğu hâlde gene görünür. Bakırcıya tamir ettirilir fakat delikler gene açılır.

Bir de Bakırbaş Tekkesi vardır ki yarım saatlik yerdedir. Başı ağrıyanlar burada tacı giyerler. Ağrı geçer.

Ankara ve çevresinde böyle bir taçlı dedeye, yatıra rastlamadık. Bununla beraber tedavi edici olarak tokmak, taş, toprak, ayakkabı yanında gene bu yatırın bir eşya olan ve aynı mahiyeti haiz bir tacın da aynı işi gördüğü anlaşılıyor.

Kurtboğan Dede :

Hızırlık Tepesi'nin eteğinde bir yatır vardır. Vaktiyle burada ufak bir köy varmış. Köyün davarını bir düzine kurt yermiş. Bir sabah yatır, türbeden elini çıkararak kurtu boğmuş. Kurtulan kuzuyu almışlar. Fakat el dışarıda kalmış. Kadıya danışmışlar, sabunla yıkayın, çeker demiş. Yıkamışlar, çekmiş.

Hacı Veli Yatırı :

Bir buçuk saatlik mesafede (yaya) Hacı Veli Sultan köyünün Hacı Veli Yatırı vardır. Sivaslıdır. Yanından soğuk bir pınar akar. Yağmur yağmadığı vakit burada kurban keserler.

Fenerli Dede:

Hacı Veli'den bir çeyrek beride Fenerli Dede vardır. Sağlığında arkadaşları ile sözleşmiş. Göçersek (ölürsek) nereye yatalım, demişler. Hacı Veli, ben bir taş atarım, nerede kalırsa orada ben yatarım demiş. Bugün mezarı başında duran, kırk adamın kaldıramadığı taşı atmış. Fenerli Dede de, fenerim nerede sönerse orada yatarım, demiş. Feneri tepenin başında söndüğünden orada yatıyormuş.

Abdürrahim, Kaşe Sultan:

Hırha köyünde yatmakta olan Kaşe Sultan hakkındaki söylenti ve inanç kısaca şudur: Mekke'ye giden hacılara, Şeyh Abdurrahim Rumî ile Kaşe Sultan'ı ziyaret etmeden buraya neden geldikleri sorulurmuş. "Yarım hacı olmak isteyen kurban bayramında geceleyin gider, ziyaret eder. Güneş doğduktan sonra döner. Bayramlarda bütün cemaat namazdan sonra ilkin burasını ziyaret eder. Sonra eve dönerler." (Orta Anadolu'da Bir Dolaşma, Sf. 47).

Üçler:

Sofular Camisi'nin yanında bir kubbe altında bulunan Üçler yatırına yürüyemeyen çocukların götürüldüğünü, yüksekçe bir yere arpa, buğday serpildiğini, ayın ilk çarşambasında ziyarete getirilen çocukların taşın etrafında yürütüldüğünü görüyoruz (Sf. 47).

Piri Baba:

Mesçi çırağı olarak bu yerlerde çalışırken, Hicaz'da bulunan ustasının helvayı sevdiğini bildiğinden efsanevi bir seyahatle sıcak helvayı namazda bulunan ustasının yanına koymuş. Usta yemek kabını çiçeklerinden tanıdığından ve Piri'nin nasıl ermiş bir kimse olduğunu anladığından, dönüşte ona saygı göstererek iyi muamele ediyor. İhtiyar bir Merzifonludan bu söylenti, efsane ve inançları, ziyaret yerlerindeki davranışları tespit eden Doç. Dr. Şükrü Akkaya, bilhassa, çayırlık bir yer olan namazgâhtaki çok büyük bir çınar ağacına dikkati çekmek istiyor. Halkın bu ağaçta büyük bir kutsiyet gördüğünü, hastalıkları iyi etmek için (daha çok baş ağrısı) burasının ziyaret edildiğini, buradan yardım dilendiğini, kurban kesildiğini, bez bağlandığını, ağaca çivi çakıldığını anlatıyor (Sf. 47).

Amasya çevresindeki bazı Bektaşi köylerindeki söylentileri tespit etmeye çalışan Dr. Ş. Akkaya: "Merzifon civarında Alıcık'ta Gül Ali, Kenan elinden gelen Kenan Baba, Osmancık'ta Koyun Baba, Kum Baba; Dip Hacı köyünde Rumî Hoca, Oymaağaç'ta Kemal Baba, bu sürekli harplerde (İslamı yayma, Anadolu'yu

İslamlaştırma gayretinde) şehit düşmüşler. Sağ kalan babalar halka İslamiyeti kabul ettirerek birer mıntakaya yerleştirmişler." (Sf. 48) demektedir.[1]

Abdullah Ağa'nın Anlattığı Yatırlar:

Sucu Hatun (Şucaeddin):

Çorum yolu üstündeki Şucaeddin (Sucu Hatun) adlı mezarın yanında gene alışkanlık üzerine bir pınar çıktığını, bunun yanındaki topraktan (halk cevher diyor) tuza karıştırılarak demreği, duvar, kara bohçası (ötürü), ishal hastalıklarına iyi geldiğine dair bilgi ile Ankara ve çevresindeki topraktan faydalanıp şifalanma arasında bir benzerlik bulmaktayız (Sf. 51).

Ali Cebbar:

Abdullah Ağa'nın anlattıkları içinde Ali Cebbar suyu hakkındaki bilgi de dikkate değer. Sarıköy'den yaya üç saat kadar ilerdeki, abıhayat diye vasıflandırılan "Ali Cebbar Suyu", beş lüleden akan bol bir sudur. Bir muharebede Ali Cebbar'ın askeri susuz kalınca Ali Cebbar'a boyunlarını bükerek bakmışlar. O da: "Bana darlık mı var?" diyerek asasını vurduğu gibi bilek kalınlığında su çıkarmış. Bu zatın türbesi olmamakla beraber burası kutlu sayılıyor.

Gani Baba:

Abdullah Ağa, Robert Koleji müdürünün: "Gani Baba yatırına giden hastaların iyi olduklarını ben de biliyorum, bize zararı olur diye yatırı tavsiye etmiyorum." dediğini söylüyor (Sf. 50).

Su çıkarma, susuzluğu giderme, dinler tarihinde muhtelif örneklerine rastlanılan bir keramet, bir mucize olarak görülegelen olaylardandır. Bir Hristiyan, arzu ettiği, bir şeyler dilemek, adamak istediği hâlde çekindiğine (ortodoks), ancak teminat aldıktan, manevi bir zarara (yatır, dede tarafından) uğramayacağına inandıktan sonra bu gibi İslam ziyaret yerlerine gidebiliyor. İstanbul'da bunun örneklerini gördük. Fakat dikkate değer bir nokta, bu ziyaret edilenler bir Hristiyanlıkla, Bizans'la mücadele edenden ziyade, efsanesi, söylentisi ve inancı bundan ayrı olan kimselerdir. Bilhassa onlara mum yakıyorlar.

---

1 Dr. Ş. Akkaya'nın bu incelemesindeki coğrafi adları, Ahmet Demiray'ın hazırladığı "Resimli Amasya, Tarih, Coğrafya, Yıllık-Kılavuz ve Kazaları" adlı eseriyle karşılaştırdık. Dr. Akkaya'nın Ahcık dediği diğerinde Alicik, Akkaya'nın Gergiras diye kaydettiği Demiray'da Geigiros'tır. Bundan başka Dr. Akkaya'nın Haciveli, Sarı (köy), Gelgiras, Diphacı adları diğerinde mevcut olduğu hâlde, yukarıda naklettiğimiz bazı köy adlarının(Hırka, Şeyhcu) bulunmayışı ad değişikliği veya il bağlantısı sebebiyle değişmiş olabileceği ihtimalini düşündürüyor. Ahmet Demiray'ın eserindeki bibliyografyada, Dr. Akkaya'nın bu kitabının bulunmadığını da belirtmek isteriz.

Gül Ali Baba, Alicik (Alicük):

Alıcık bucağının bir köyünde bulunan Gül Ali Baba, Kenan Baba ile gelmiş, köyün suyunu Kenan Baba getirmiş. Yatır; öksürük, sıtma hastalıklarını iyi edermiş (Sf. 51). Bu yatıra genellikle dua ediliyor, mum yakılıyor.

Rumi Hoca:

Bu türbenin bir tepede bulunduğu, hatta civarın en hâkim tepesi olduğu, çamla örtülü bulunduğu, iki çeşmenin akıp durduğu, bir Bektaşi türbesi olduğu anlatılıyor (Sf. 52). Nakledildiğine göre Rumi Hoca da Horasan'dan gelen Ahmed Yesevi halifelerindendir ve Keçikalesi muharebesinde bu tepeyi zaptetmiştir. Daha bugün kale kalıntısı görünen bu tepede şehit düşmüştür (Sf. 53).

Dr. Ş. Akkaya, bu ziyaret yeri hakkında şu düşüncesini öne sürüyor: "Türbenin duvarında nakışlı Rumca bir kitabenin bulunuşu ve eski kale kalıntısı, buranın da vaktiyle bir Hristiyan azizinin ziyaretgâhı olduğunu akla getiriyor." (Sf. 53).

Yaptığımız muhtelif incelemelere, araştırmalara dayanarak bu iddianın yeteri kadar ilmî bir delil içermediğini burada belirtmek isteriz. Bu konu üzerinde, Hristiyan azizleri ve İslam yatırlarına çevrilme meselesinin tahlilini "Sonuç" bölümünde arz edeceğiz. Şunu şimdiden söylemek isteriz: Eğer eski bir Hristiyan azizi olması gibi bir neticeyi duvarda nakışlı Rumca bir kitabe araştırıcıya göstermişse, bu gibi bir yerden ilk defa böyle bir kitabeyi kaldırmaları, işi örtmeleri gerekirdi. Böyle bir değişmeden o zaman şüphelenilmezdi. Nakışlı, süslü, mermer taş ihtiyacı gibi hâllerde böyle bir kullanma oluşunu da dikkate almak lazımdır. Hele eski bir kale kalıntısı olması neyi izah edebilir? Eski bir kalede bir İslam yatırının, türbesinin olmaması gerekeceğine dair bir gelenek mi mevcuttur?

Bu eski Türk âdetlerini hâlâ koruyan ve yaşayan kimseler arasında, Dr. Ş. Akkaya inceleme yaparken, kaynak, su anlamına "Öz" şehit karşılığı "harpte (düşük) kalmak," yanlışlık yerine "baturuk" gibi çok önceki bir dile, kelimelere rastlandığı gibi: "Binlerce yıl eski olan Türk inançları Anadolu'da canlı olarak yaşıyor." diyerek kapalı bir inanç ve cemiyet hayatı ile yüzyılların olaylarını birbirine dille aktaran bu Türk toplumlarının, geçmişe bağlılıklarını gösteriyor. Tarihî kökleri kuvvetli bir topluluğun üstelik gizli, kapalı bir tarafı da olursa onun şu bu Hristiyan azizini, Müslüman sayıverme gibi, çeviriş, döndürüş cephesini

açıklamak kolay olmaz. Horasanlı bir Türk derviş olmasına dair deliller daha kuvvetli görünüyor.

Merzifon ilçesinin köylerinde (Sünni, Bektaşi) eski Türk inanç ve geleneklerinin kalıntılarını bulduğunu söyleyen Dr. Ş. Akkaya: "Etrafın dağlık, ormanlık oluşu, birçok su kaynaklarının bulunuşu, peri, evliya efsanelerine çok müsait." diyor (Sf. 54).

Burada bir Hristiyan beyinin kızına dair bir efsane anlatılıyor. Müslümanlar buraları fethedince bu genç kız kaçmış. Gaziler, biz kır atlı birini gördük, onu er sandık demişler. Meğerse bu kız pehlivanmış, herkesi yenmiş. Haydar Çavuş'tan nakledilen bu bilgi üzerine şu neticeye varılıyor: "İşte bu Kızkayası'nın üzerinde mübarek bir karaağaç vardır." Bu civarda çamdan ziyade karaağaç kutsiyeti temsil ediyor (Sf. 54-55). Ankara'da Mamak'ta Karaağaç Dede'sini hatırlıyoruz. Bu Ersandık efsanesi devam ediyor. Balkayası diye, içerisinde üç tane taş oda bulunan ve iki minare yüksekliğindeki kayanın cephesindeki bir delikten, önceleri bal sızdığı anlatılıyor. Bir diğer söylentiye göre Hristiyan beyin kızının burada saklandığı ve burada öldürüldüğü söyleniyormuş. "Bu kız kaçıp da kayaya geldiği vakit, açıl kayam açıl demiş, kaya açılmış, kız girince kapanmış. Fakat saçlarından bir kısmı kayaya takılı kalmış. Bugünkü kaynak oradan sızar." deniliyor (Sf. 55).

Burada Hıristiyan kızına dair bu söylentinin İslamlaştırılmadığı görüldüğü gibi, ayrıca ona olağanüstü bir olayın da kahramanı gözü ile bakılıyor. Saçlarından pınar çıkıyor, kaya buyruğuna uyuyor, hatta bu Kızkayası'nın üzerindeki karaağaç mübarek sayılıyor. Fakat bütün bunlara rağmen burasının bir adak yeri hâline geldiğine dair herhangi bir kitapta bir bilgi bulamıyoruz. Nitekim, Elvan köyünün içinde bulunan bu yerleri fethe gelen ilk Müslüman şehitlerden birisinin mezarı bulunmasına rağmen o da adak yeri hâline gelmemiş görünüyor.

Karaağaç:

Elvan köyünde bol suyun kaynağı olan ağaçlıklı yassı bir tepedir (ağaçlar, tepe, su üçgeni). Bu kaynak başında önceleri minare boyunda bir karaağaç varmış. Ona kimse dokunamazmış. Bu ağaç, Peygamber zamanında, Ebu Cehil inanmayınca şahitliğe gitmiş. Bir saygısızın oraya sığır dökümtüsü dökmesi ile mübarek kurumuş (Sf. 55). Çeşmelerin gür akmalarından kaynağa Gürdek, yahut Gördek denir (Bu köyün yakınındaki oymaağaç da Gürdek Gürdede demek olup yatır manasındadır deniyor).İşte bu gördeğin sahibi, mübarek, göbeğine kadar sakallı, siyah cübbeli, şalvarlı, geçenlerde akşamleyin benim

dokuz yaşındaki kıza görünmüş. Köyde bir deli kız var. Gürdeğin başında dışarılı küfrü etmiş (Anlaşılan Bektaşi köyünde Sünnilere has olan bir küfür edilmiş). Mübarek eliyle yaklaşmalarını işaret ederek, bu kadar saygısızlık ederek küfür etmeyin, gidin, demiş. İşte göbeğine kadar uzun sakallı diye tasavvur edilen insanüstü mahluk, kavağın sahibi, hamisi olarak nitelendiriliyor; kendisine karşı hürmetsizlik yapılırsa gazap ediyor. Zarar vereceğinden korkuluyor (Sf. 55).

Kemal Baba:

Kemal Baba, Merzifon'un Türmük bucağına bağlı bir köydeki yatırdır. Sarası olan ve bir şey kaybetmiş olanlar buraya adak adamaya geliyorlar. O çevredeki inanca göre kaybolan bulunur ve sara da geçermiş. Bu yatırdan da cevher (toprak) alma ve suya konularak içme ve hastalığı iyi etme gibi davranışları görüyoruz. Bunların şifa verdiğine inanılıyor. Dr. Akkaya: "Adak dolayısıyla yapılan merasim Türklerin çok eski millî bir âdetini göstermesi dolayısıyla fevkalade dikkate değer. Türbenin aynı zamanda girişini teşkil eden yer geniş bir salon. Salonun asıl ismi Kurbanlık. Burada kurbanın kesileceği taşlık, parçalanacağı masa, pişirileceği ocak, yeneceği sofra yeri ve takımları için dolaplar bulunmaktadır. Kurban burada kesilip pişiriliyor, cemaat buraya davet edilerek bir nevi şölen yapılıyor." (Sf. 57) diye yazmaktadır.

Dr. Ş. Akkaya, Bektaşi köylerindeki türlü âdetlerden bu yatır, adak münasebetiyle de yer vererek kısaca bahsediyor. Ankara çevresinde Bektaşi köyünde yaptığımız incelemeye, 25 yıl sonra da olsa uygunluk açık şekilde görülüyor.

Gene bu eserde Hırlas köyündeki pınarın bazen azaldığında, onun gürlemesi için kurban kesildiğine dair bilgiye rastlıyoruz. Kurban kesildikten sonra suyun çoğaldığı yazılıyor (Sf. 59).

Su kültü ile ilgili bu âdetleri birçok yerde görmek mümkündür.

Antalya

Ekrem Reşit, "Antalya Notları"nda, tespit ettiği evliya anlayışı ile adak yerleri hakkındaki inancın nasıl bir anlam ve kökü olduğuna dair şu bilgiyi veriyor: "Erenler vaktiyle insandılar. Allah'a ibadet ettikçe, dünyanın bütün fenalıklarından uzaklaştıkça erdiler ve istedikleri şekle girebildiler: Rüzgâr, kuş vs. Erenler istedikleri bir dağın başına gelir, konarlar. Oraya derhâl bir türbe yapılır ve

ibadetgâh orası olur. Hemen her dağın tepesinde bir eren vardır. Mübarek zatlar yüksek ve havadar yerleri seviyorlarmış. Erenler herkese görünmezlermiş. Onları ancak her zaman ibadet ile meşgul olan, Allah'a yaklaşan müslüman adamlar görebilirler. Görülen ve malum olan erenlerin hepsi de çok eski zamandan kalmışlardır. Onun için pek muhterem ve ulvidirler."[1]

Gene bu incelemede "ehl-i keramet olanların vücutlarının çürümediklerine, bunların mürşid-i kâmil olduklarına" dair inancı gördüğümüz gibi (Sf. 311), dağ, taş, dere vesairenin dahi ruhlarının varlığına inanıldığı hakkındaki dikkate şayan inancı da buluyoruz (Sf. 311). Ağaç hakkında da Hazreti Ali'nin, bir boynuz ağacında saklı iken ona ettiği dua ile boynuz ağacının meyvesini döker dökmez çiçek açtığı, meyve ve çiçeğin onun üzerinden hiç eksik olmadığı inancını görüyoruz (Sf. 312).

İhsaniye Köyü:

Girit göçmenlerinin yerleştiği bu köy, Antalya-Serik şosesinden takriben 18 km mesafede Aksu bucağının kuzeybatısındadır. "Köyün civarında üç ziyaret vardır. Bunların birinde bir kızın yatmakta olduğuna, bazı geceler beyaz entarisi ile dışarıda gezdiğine inanılır. Bir kayıp, kaza ve zarar sonunda adak adanır. Adayanın malı durumuna göre bir keçi, koyun yahut tavuk gibi bir hayvan veya lokum, şeker gibi tatlı bir şeydir."[2]

Akseki

Çivi, demire okunmuş, üflenmiş suyun şifalı olacağına, perşembe, cuma günlerinin uğuruna, eşiğe saygı ve çekinme, gece aynaya bakmama gibi inançlar yanında Akseki'nin bazı köylerinde türbelere ait pek kısa da olsa bir bilgi edinmek mümkün olmaktadır. Dutluca (Gelves) köyünde Hacı adağına Hacet Kanı diye ziyaret edilen, kurban kesilen türbenin Pir Ahmed'e veya müritlerinden birisine ait olması çok muhtemeldir. Vaktiyle Pir Ahmed tekkesine zemin, bahçe ve değirmenler vakfedilmişti.[3]

Ankara'da, Bâlâ, Keskin, Kırıkkale ilçesinde Hasan Dede köylerindeki türbelerin de vakıfları bulunduğunu daha önce görmüştük. Gene türbe çevresinde su vesaire yeri olan bir yerden bahsedilmektedir.

---

1 Ekrem Reşit: Antalya Notları, Halk Bilgisi Haberleri, C. 4, Sa. 48, 9 Mayıs 1935, Sf. 309.

2 Dr. Cavit Orhan Tütengil: İhsaniye Köyü İncelemesi, Sosyoloji Dergisi, İst. Üniv. Ed. Fa. Yayını, Sa. 9, İst. 1954, Fakülteler Matbaası, Sf. 47.

3 Kemal Özkaynak: Akseki Kazası, Ankara 1954, Akgün Matbaası, Sf. 89.

Yılancık Ocağı:

Ormana köyünde, önceleri Yılancık Ocağı denilen bir ziyaret ve şifa yeri olduğunu görüyoruz (Sf. 103).

Uzun Dede:

Türkmenler arasına yayılmış kolonizatör dervişlerden olan, yayla zamanında vefat ettiğinden Uzun Dede mevkiinde gömülen Çatal Seydi'nin (kitabesiz iki mezardan) birisinde olması muhtemel deniliyor (Sf. 108).

Muhtelif Yatırlar:

Manavgat ve Akseki'de dağlar arasındaki köylerde, bilhassa Kepez'e konup göçen Türkmenlerin muhtelif tekkeler kurdukları (Seyyid Cemaleddin, Seyyid İbrahim), Karavca'da Yunus Şeydi gibi zatların veya müritlerinin mezarlarının yatır sayılarak ziyaret edildiğini görmekteyiz. Bu yerlere dair vakıflar oluşu, vakıf kayıtlarının bulunuşu, yatırların Türklüğünden ve Müslümanlığından şüphe bırakmamaktadır. Köylüler tarafından bu çevrede ziyaret edilen yatırların az olmadığını görüyoruz (Sf. 108).

"Kolonizatör Türk dervişlerinden Seyyid Harun'un müridi İshak Şeydi'nin Hisarlık'a yakın beldede vefat ederek buraya iki saat mesafede bir boyun noktasına defnedildiğini biliyoruz. Bundan başka Yunus Şeydi de buralarda dolaşmış, Karavca Köyünde karar ederek zaviyesini kurmuştur." (Sf. 109). Devam eden sayfalarda kolonizatör dervişlerin Şeyh İdris, Ferti Dedemlerin zaviyeler kurdukları birçok köye Türkmen dervişlerinin yayıldıklarına dair bilgi elde etmekteyiz (Sf. III vb.).

Antalya tahtacılarının dede, mum hakkındaki düşünceleri, dedeyi en üstün makama sahip kimse tanıyış, mumu kutlu biliş[1] ve "Elmalı'nın Tekke köyünde gömülmüş olan Abdal Musa'yı ziyaret ederek orada kurban" kesişleri[2] incelememiz bakımından zikre değer bir maddedir. Teke (Antalya) Yürükleri[3] içerisinde yapılan incelemeler de konumuza birer madde teşkil etmektedir. Muhtelif yerlere yayılmış Türkmen, Yürükler (Toroslar, Antalya, Burdur, Isparta vb.), yatır, ziyaret gibi gelenekleri devam ettirmişlerdir. Bunlar içerisinde günlerce kalarak çalışan Ali Rıza Yalman'ın

1 Naci Kum Atabeyli: Antalya Tahtacılarına Dair Notlar, Türk Tarih, Arkeoloji ve Etnografya Dergisi, Sa. IV, İst. 1940, Sf. 208.

2 Aynı inceleme, Sf. 211.

3 Naci Kum Atabeyli: Teke (Antalya) Yürükleri Hakkında Notlar. Türk Tarih, Arkeologya ve Etnografya Dergisi, Sa. IV, ist. 1940, Sf. 213-222.

"Cenup'ta Türkmen Oymakları" incelemesinden, Türkiye'nin 40 ilini gözden geçirdikten sonra bahsedeceğiz.

Aydın

Nazilli - Mehmed Zühtü Efendi:

Uşaki tarikatına merkezlik etmiş Nazilli'de, önceleri Nakşı ve Rüfai tekkeleri vardı. İstiklal Savaşı sırasında Yunanlılar tarafından çıkarılan yangınlarla okullar, medreseler yanında birçok tekke de yanmıştır.

Aşağı Nazilli'de bulunan Uşaki tekkesinin içindeki türbede Uşak, Şeyhi Mehmed Zühtü Efendi, Şeyh Hüsameddin-i (Uşaki'nin halifesi) ile eşi ve çocukları yatmaktadır. Şeyh Mehmed Zühtü Efendi, eliyle 230 yıl önce Uşaki tarikatının merkezini kurduğuna göre çevrede saygı duyulan, ziyaret edilen bir kimsedir. Uşaki Şeyhi Süleyman Rüştü Efendi'nin, Karacasu'da uşaklığı yaydığını, bir tekke yaptırdığını, mezarının da tekke içinde olduğunu öğreniyor.[1] Genellikle, bu tarikat mensuplarının tekke içinde veya yanında olan mezar veya türbeleri ile ilgili birer kitabesi, yazılı mezar taşı bulunmaktadır. Bundan da böyle yerlerde yatan zatların tarihçesi hakkında oldukça bilgi edinmek mümkün oluyor. Bu itibarla bir Hristiyan azizden bozma yatırı, türbe hâline getirmek sanıldığı gibi kolay değildir.

Hıdır Baba:

Bozdoğan ilçesinde Madran Dağı eteğindeki bir tepede Hıdır Baba ile okçu komutanının mezarları vardır (Sf. 154). Madran Dağı su kaynakları ile zengindir.

Balıkesir

Üç yüz yıl önce ilmî faaliyet bakımından ileri bir dereceye sahip olan Balıkesir, birçok zaviye, tekke yanında türbe, evliya bakımından da zenginlik arz etmektedir. İshak Baba (Mahkeme-i şer'iye sicil kayıtlarına nazaran 10. yüzyıl[2] hâlen, türbesi yıkılmış olup yerine dükkânlar yapılmasına rağmen tarihî bir mana ve değer taşımaktadır. Karaoğlan Mahallesi'nde Paşa Sultan (Şah Sultan) Türbesi (hicri II. yüzyıl) sicil kayıtları ile tespit edilebilen türbelerdendir. Kâmil Su: "Hâlen mevcut olan türbesi

---

1 Gani Dikmen: Nazilli Tarih ve Coğrafyası, 1952, Sf. 93, 115, 116.

2 Kâmil Su: XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Balıkesir Şehir Hayatı, Balıkesir Halkevi Yayınlarından, Sa. 14, ist. 1937, Resimli Ay Matbaası, T. L. Ş., Sf. 21-22.

Karaoğlan Mahallesi'nde ufak bir mezarlık içindedir, üzeri kubbelidir, içerisinde Paşa Sultan'a ait olması lazım gelen bir büyük ve birkaç küçük sanduka var. Halk arasında Töm Dede adı ile anılır" (Sf. 23) demektedir.

Çelebi, Ahi adları ile vakıflar (mescit), Balum Sultan vakfı (Sf. 27) gibi, çeşitli inançları ihtiva ettiğine, tekkeler, zaviyeler ve türbedarlar bulunduğuna göre, bunların ardından ziyaret ve adak olaylarına rastlamamak imkânsızdır. Hatta türbe ile su münasebetini burada da görüyoruz: Oruçgazi Mahallesi'nde (hicri XI. veya XII. yüzyıllardan kalma) bugün dahi türbe çeşmesi mevcut olup suyu kullanılmaktadır. (Sf. 31).

"Karesi Vilayeti Tarihçesi" adlı eserinde, kitaplar üzerindeki araştırmalar yanında, yerinde yaptığı incelemelerle İsmail Hakkı, Balıkesir'in tarihçesi hakkında etraflı bilgi vermekte, mezar, ayazma, çeşme kitabelerine dair örnekler göstermektedir.[1] Bu eserdeki Roma ve Bizanslılardan kalma eserler, kısaca, kilise harabeleri, şifalı su, vaftiz taşı gibi bilgiler üzerinde, Hristiyan azizleri ve İslam evliyaları, erenleri kısmında duracağız. Burada yalnız, Gönen ilçesinin Sarıköy çevresindeki Öyücek adlı bir tepe üstündeki bir dedenin ziyaretinden bahsediliyor (Sf. 66). Bunun eski mezarlarından olduğunu, ilerisinde bir dutluk bulunduğunu söylüyor.

Balıkesir'in Paşa Camii civarındaki türbede bulunan Karesi Bey ve ailesinin büyük saygı görmesinden başka, Karaisa Dede adı ile anılan yer halk tarafından bir ziyaret yeri olarak sayılıyor (Sf. 76).

Töm Dede:

Mustafa Salman, Balıkesir Tarihi ve Coğrafyası adlı eserinde, ilde birçok dedenin bulunduğunu, halkın çoğunun dedelerin kerametine inandığını, bunaldıkları zamanlar onların ruhlarından yardım dilediklerini bildiriyor.[2]

Karaoğlan Mahallesi'nde, kapalı bir türbe içinde, ayrı ayrı sandukalarda ve aile hâlinde yatmakta olan bu adak yerine muhtelif dilekler için gidilmektedir (Sf. 80). En çok baş ağrıları için gelindiğini, türbeye açılan pencereye baş sokularak iki tarafa sürülürse ağrının geçeceğine dair bir inanç bulunduğunu, adak için gelenlerin mum diktiklerini görüyoruz.

---

1 İsmail Hakkı Karesi Vilayeti Tarihçesi, ist. 1925, Hüsnü Tabiat Matbaası.

2 Mustafa Salman: Balıkesir Tarih Coğrafyası, Balya İlçesi, Sf. 104-105.

Kızdedesi:

Balıkesir ilinin kuzeyinde, Üçpınar Köyü yolu üzerinde ve bir türbe içinde bulunmaktadır. En fazla genç kızların dilek ve adakta bulundukları, Kızdedesi'ne gidip önceden mum diktiklerini, orada asılı bulunan seccadeyi alıp namaz kıldıklarını, dilekleri yerine gelince bir defa daha giderek şükran ziyaretinde bulunduklarını öğreniyoruz.[1]

Çırpıl Dede:

Balıkesir'in batı yönünde, üstü açık bir mezarda bulunan Çırpıl Dede ilkbaharda ziyaret edilir. "Çocuk ve ev sahibi olmak isteyenler burada dilekte bulunurlar." (Sf. 80). Mum ve kurban adanır.

Bardakkıran Dede:

Kısır kadınlar, Bardakkıran Dede adlı evliyaya, Hıdırellez günü cumartesiye geldiği vakit, bir hafta evvelki ve sonraki cumartesiyle beraber, üç cumartesi günü güneş doğmadan önce giderler. İki rekât namaz kılıp Yasin okurlar. Dedeye: "Bir çocuk verirsen bir testi kırarım." diyerek mezarın üzerinden üç taş alırlar. Bunları yastık altına koyarak üzerinde üç gece yatarlar. Sonra taşları bir beze bağlayıp sandıkta saklarlar. O yıl çocuk olursa ertesi sene yine Hıdırellez günü taşları mezarın üstüne bırakırlar ve mezarın başında yeni testi kırarlar.

Bardakkıran Dede, testicilerin piri imiş. Sağken kendi meslektaşlarına: "Ben öldüğüm zaman bir dileğiniz olunca mezarıma gelip isteyin, dileğiniz olursa mezarımın başında bir testi kırın." demiş.[2]

Ruhi Sadi, Balıkesir'de Hıdırellez Merasimi adlı incelemesinde (bu makale yukarıdakinden 8 yıl önce yayımlanmıştır): "Hıdırellez günü sabahleyin erkenden Bardakkıran Dede'ye gidildiğini, gidenlerin hepsinin orada Kur'an okuduklarını, Allah rızası için iki rekât namaz kıldıklarını ve dileklerini söylediklerini, "Eğer dileğim olursa gelecek Hıdırellez gününde bir testi kırayım." dediklerini belirtiyor.[3] Bu, iki rekât namazın "Allah rızası için kılınışı" mana bakımından ayrılık gösteriyor.

---

1 Aynı eser, Sf. 80.

2 Mehmet Halit Bayrı: Balıkesir'de Kısırlığa Dair Âdetler ve İnanmalar, Halk B. H. C. 7, Sa. 76, Şubat 1938, Sf. 76.

3 Ruhi Sadi: Balıkesir'de Hıdırellez Merasimi, Halk B. H., Sa. II, Sf. 181, I Eylül 1930.

Mehmet Halit Bayrı, "Halk Âdet ve İnanmaları" adlı eserinde, yukarıda açıkladığımız bilgiyi aynen tekrarlıyor, önceki yazısına yeni bir ekleme yapmıyor.[1]

Sarıkız:

Edremit körfezine bakan 1800 rakımlı Kazdağı'nın hörgücünde[2] Sarıkız Tepesi[3] denilen yerde üstü çakıl yığını bir yatır bulunmaktadır. Bu Sarıkız ziyaret yeri hakkında Mustafa Salman'ın ve Nezihe Araz'ın eserleri arasında yatır, efsane hakkında birbirinden oldukça farklı bilgiler verilmektedir. Nezihe Araz, bu konuda birçok ayrı ayrı hikâye dinlediğini ve Anadolu'da birçok Sarıkız efsane, yatır ve ziyaretlerine rastladığını söylemektedir. Mustafa Salman, Sarıkız'ı Güreköylü bir adamın çok güzel bir kızı olarak anlatırken, Nezihe Araz "Eski Yunan şairi Amiros'tan beri buralardan geçen kaç yazıcı, Sarıkız'ın üzerine geceleri nur indiğini yazmış, herkes bunu kendi kavlince izaha kalkışmıştır." demektedir.

Kazdağı'ndaki Sarıkız hakkında ise rivayet birbirinin zıttı: "Çepnilere[4] sorarsanız onlar Sarıkız'ın Hz. Ali'nin kızı olduğuna inanırlar" diyor. Ve bu anlatışın kendisini inandırmadığını söyleyerek orasını görmüş olan birisinden dinlediğini benimsiyor. O zat, bizim oralarda, dedi, hiç değilse yedi senede bir Sarıkız'a gitmek, dağdan dağa ona seslenmek âdettir. Bu evliya sayılan kızın efsanesi Mustafa Salman ve Nezihe Araz'da anlatılanların birbirini tutan taraflarına göre şöyledir: Birisinin çok güzel bir kızı vardır. Birçok kimse evlenmek ister. İstekliler reddedilir. Nihayet bunu çekemeyenler kızın kötü yola saptığı hakkında iftira atarlar. Babasına da bu lekeyi temizlemesi için tesirde bulunurlar. Babası kıyamaz, kızı birtakım kazlarla beraber, kaz gütme, odun kesme bahanesiyle Kazdağına çıkarır. Babası kızını dağ başında bırakarak kaçar. Onun dağda sağ kalmayacağı sanılır.

---

1 Mehmet Halit Bayrı: Halk Âdet ve İnanmaları, İst. Eminönü Halkevi Dil, Tarih ve Edebiyat Şubesi Neşriyatı XI, ist. 1939 Burhaneddin Basımevi, Sf. 87.

2 Nezihe Araz: Anadolu Evliyaları -Sarıkız-

3 Mustafa Salman: Balıkesir Tarih Coğrafyası, Sarıkız Efsanesi (Edremit), Sf. 80-83.

4 İ. Hakkı Akay: Çepniler Balıkesir'de, Halkevi neşriyatından: 4, Balıkesir 1935 Vilayet Matbaası. Bu eserde Alevilik, Bektaşilik, Kızılbaşlık, şeyhler, dedeler, babalar hakkında dikkate değer bilgi verilmekte ise de gerek Sarıkız ve gerek diğer baba, dede ziyaret ve adaklarına temas edilmemektedir. Cenaze merasimi (Sf. 63, 65, 66), ölümün kırkıncı gününden sonra yapılan hayırdan, bu hayırların ziyafet şeklinde olduğundan bahsediliyor: "O gün nezir denilen bir keçi veya kurban keserler ve yemekler yenildikten sonra matem başlar. Ve o gün akşama kadar ağlarlar." (Sf. 65) denilmektedir. Hamit Z. Koşay, Manisa, Akhisar ve Çevresi Halk Bilgisine Dair Notlar, Türk Yurdu I, 2 (234), Ağustos 1954. S.112-118. Tahtacılar ve Çepniler hakkında geniş bilgi bulunmaktadır.

Hâlbuki kıza bir şey olmaz. Kışın yolunu kaybedenlere yol gösterir, onun bulunduğu yer ışıklı, nurludur. Nihayet babası kızının sağ olduğunu öğrenir. Zaten içi yanmaktadır. Gelir kızını bulur. Kızının yaptığı birtakım kerametlere hayran olur. Kartaltepe'de babası ölür.[1] Oraya, Babatepe, Sarıkız'ın yattığı tepeye de Sarıkız Tepesi denir.[2]

Sarıkız'a bilhassa ağustos ile eylül (13 Ağ.- 11 Ey.), aylarında birçok kafileler ziyarete gitmektedir. Burada çadırlar kurularak, alışveriş edilir. Ticari bir hayatla birlikte eğlence tabi sayılır. Sarıkız'a giden Alevi Tahtacı Türkmenleri hacı olurlar. Antalya'da yaşayan Tahtacı Türkmenlerinin pir ocağı orası, mukaddes dağı Kazdağı'dır.

Türkmenlerin babası sayılan bu çevre ile Narlıdere'ye kadar sözü sayılan Mustafa Özcan, Türkmenlere iftira edildiğini, ayinin meydanda veya kapalı yerlerde yapılacağını, buradakinin zaten iş dolayısiyla buralarda, orman işlerinde çalışan Türkmenlerin sadece ziyarette bulunduklarını anlatıyor. Sözü edilen tarihin, bilhassa Temmuz ayının, Kazdağı ve Sarıkız'a çıkışa en elverişli zaman olduğunu söylüyor.[3]

Dilekler dinlenir, dualar edilir ve adaklar adanır. Mustafa Salman: "Sarıkız'ın temiz ruhu önünde dilekte bulunanlar, dileklerinin er geç yerine geleceğine yürekten inanırlar. Sarıkız'ın yaptıklarını duyduktan sonra buna kim inanmaz." diyor (Sf. 35).

Kazdağı'nda Kutsal Ağaç:

Homer'in "İlyada"sını Kutsal Ağaç'ın altında yazdığı söylentisi devam etmektedir.

---

1 Mustafa Salman, Balıkesir Tarih Coğrafyası. Sf. 83. Bu eserin bibliyografyasında M. Halit Bayrı'nın Halk Âdet ve İnançları kitabından bahsedilmemektedir. Hâlbuki bu eser Balıkesir ile ilgili etraflı bilgi vermektedir. (Bibliyografya: Sf. 135-136).

2 Tabir Harimi Balcıoğlu: Tarihte Edremit Şehri, Balıkesir 1937, Balıkesir Vilayet Matbaası. Kazdağı'nda Sarıkız Efsanesi (Sf. 84-86), Sarıkız Ayini (Sf. 87 v.s.). İbrahim Gökçen: Makedonya Yürük Folkloru XVII, Türk Folklor Araştırmaları, C. 3, Sa. 52. (Sarıkız ve Yörüklerde kutlu sayılan sarı renk h.) Ayrıca Türk Yurdu, Sa. 24, Sf. 484.

3 Ekim 1964 ve 1965 yılı yaz ayında Edremit ve çevresinde yaptığımız incelemenin bir kısmını "Türklerde Taşla İlgili İnançlar" adlı kitabımızda yazmış bulunuyoruz. Ayrıca Sarıkız hakkında muhtelif resimlerle birlikte geniş bir incelemeyi yayınlayacağımızdan burada bunun üzerinde daha fazla duracak değiliz, önemli birkaç kaynağı zikretmekle yetineceğiz: Gıyas Yetkin, Edremit, Balıkesir 1939. (Sarıkız Efsanesi, S. 77-78, Kaz Dağı S. 73-77.)

Gıyas Yetkin, Sarıkız Efsanesi, Sohbet Gazetesi, (Edremit), 8 sayı yayımlandı. Gıyas Yetkin, Röportaj: Sarıkız-Mehpare Sultan ve Medyum Nuriye Pınar, Sohbet.

Kadri Yetkin, Edremit Coğrafyasından Yapraklar, Edremit, 1952. S. 2. Gıyas Yetkin, Edremit Âdetleri, Gıyas Yetkin, Edremit Tarihinden Yapraklar, İst. 1949.

Mukaddes Koruluk:

Kazdağı çevresinde kutsal bir koruluk olduğu söylentisi çok önceden beri mevcuttur.[1]

Kılavuz Dede:

Sındırgı'da,[2] Kara İsa çocuklarından sayılan Kılavuz Dede adında bir ziyaret yeri vardır. Oraya dilekte bulunulur, adak adanır (mum, kurban).

Hızır İlyas:

Gene kasabaya yakın bir mezarlıkta Hızır İlyas yeri vardır ki buranın eski adı Kalemaalan'dır. Burada türbe içinde bir mezar vardır ki "Okumuş Kadın" mezarı derler. Halk buraya arabalarla gider. Mevcut iki büyük çınarın altına yayılır, yemek yaparlar. Çocuklar, kadınlar salıncak kurarak sallanırlar. Burada eylülün son beşinde panayır kurulur ve beş gün devam eder.[3]

Gene Balıkesir ve ilçelerinde taş ile ilgili bazı inançları da görüyoruz. "Delik taş aşılırsa yağmur yağmaz."[4]

Yağmur duası ile ilgili olarak Dua Taşı mevkiinde toplanıldığı yerden 20 .000 taş toplandığı, her taşa bir "Kulhüvallahu" okunduktan sonra taşların temiz torbalara doldurularak suya salındığını görüyoruz.[5]

Taş ile ilgili inancın tahlili üzerinde ayrıca durmak gerekiyor.

Edremit Yatırları:

Edremit'in fethi sırasında şehit olan, Gazi İlyas, Gazi Celal, Hacı Tuğrul, Turhan Bey'in mezarları birer ziyaret yeri olup cuma akşamları mezarlarında sıra sıra mumlar yakılır, adaklar adanır.

Evlenmeyen, kısmeti açılmayan kız ve erkekler Gelin Dede'nin mezarını dönerler. Cuma günü henüz güneş doğmadan kabrin yanında, nasipsizin başında kilit açılır.

---

1 Astyra, Türk Ansiklopedisi, Ankara 1950. C. 4. S. 2.

2 Balıkesir'in diğer kazalarından, konumuzla ilgili bilgilere rastlayamadık. Ancak yararlı bilgi bulduklarımıza genel olarak temas edebiliyoruz. Ayvalık ilçesi hakkında, Hıfzı Erim (Ayvalık Tarihi, Ankara 1948, Güney Matbaacılık ve Türk A.O) eserinde Ayvalık tarihi ve bilhassa yakın çağlar üzerinde çok dikkate değer bilgi verdiği hâlde ziyaret, adak yerleri hakkında tarihî bilgi verilmediğinden üzerinde durmuyoruz.

3 M. H. Bayrı: Halk Âdet ve İnançları, İst. 1939, Sf. 125.

4 Mustafa Salman: Balıkesir, Sf. 79.

5 Ragıp Beyceli: Dursunbey Kasabasına Ait Birkaç Not, H. B. H. C. 9, Sa. 106.

Ankara'da tespit edemediğimiz ciğer adağını, Edremit'te buluyoruz. Murat ve maksadına nail olmayanlar Ciğer Dede'ye bir ciğer adak ederler. İlk hıfza başlayan çocuklar, Hafız Dede'nin başına elinden tutulup götürülür. Kabirden alınan bir taş, çocuğun hıfzı dinletmesinden sonra iade edilir.

Sıtmalılar da Deli Hafız'ın mezarından alınan toprağın ıslak suyunu içerler. Gene muradına eremeyenlerin Köse Mustafa Efendi'nin mezarına mum adadıklarını görüyoruz. Bunlardan şifa bulunmaz ve dilekler yerine gelmezse Kırk Üç Sultanlara veya Kırk Beş Sultanlara adaklar adanıyor. Ümit kesilmiyor. Burada bir başka çeşit adak yapma şeklini belirtmek istiyoruz. "Henüz altı yaşlarında hıfza çalışır bir çocuktum. Mahalle ve civarımızda kırklara adak oldu mu benim bulundurulmaklığım sanki bir farzdı. Çünkü hafız idim. Evvela yirmiyi mütevaziz bir kadın takımı, adak yapan evin pencereleri simsiyah perdeler örtülü bir odasında toplanırlar. Bu odanın mutlak ocaklıklı olması lazımdı. Çünkü Gazilerin helvasını, sultanların ruhlarına okunurken pişirmeleri şarttır. Bu karanlık odanın içerisinde mumlar yanmaya başlar. Ortaya konulan bir iskemlenin üzerine bütün sultanların isimlerini ihtiva eden "cüz" konulur.

Söyleyici olan kimse ilk Yasin-i Şerif suresini kendisi okur. Diğerlerini de okuyuculara dağıtır. Karaca Ahmet Sultan, Alaca Sultan, Kızıl Sultan, Altı Parmak Sultan, Gaygusuz Sultan, Tezveren Sultan, Baba Abdal Musa, Kara Donlu Can Baba gibi bilinir bilinmez birçok sultan ve babanın ruhlarına hediyeler edilir. Kavrulmakta olan helva veya şerbet dökülür. Helva yenilir. Böylece dileklerin yerine geleceğine ve kötülüklerden kurtulunacağına inanılıyor. Bu arada gaziler, şehitler aşkına "Deyelim birdir Allah" la biten bir topluca dua okunuyor.

Şıp-Şıp Dede:

Kadıköy civarında Çamlık ve körfeze nazır bir tepede olan Şıp-Şıp Dede'ye adak için gidilir. Bir ayazma yanında bulunan ve yanından su akan Şıp-Şıp Dede adlı yatıra bilhassa kısır kadınlar dileklerde bulunuyorlar. "Adanan horozlar burada kesildikten sonra baş ve ayakları buradaki taş yığınının kenarındaki çalılara asılır ve horozun geri kalan kısmı köyün fakirlerine verilir." (Gıyas Yetkin, Edremit, S. 69). Burada akan sudan da Murat Taşları alınıyor. Bir mesire yeri olan bu yerde çam ağaçları doludur ve oraya ilkbaharda ve yazın gidilir.

Gene şehit olmuş ve fetih şehidi namını kazanan bir yatır da Saflıca Paşa'dır. Onun kabrin de de önceleri mum yakılırdı.

Yusuf Dede (Çitlenbik Dede):

Bir Bektaşi babası olduğu söylenilen dedeye, kimliği bilinmeden adak adanmakta, mum yakılmaktadır.

Arap İbrahim Dede:

Yanında ağaç ve evler bulunan yüksekçe bir yerde, yol kenarında olan, Yusuf veya Çitlenbik Dede mezarına yakın olup ona da adak adanıyor, mum yakılıyor.[1]

Güre Başa (Çam Ağacı):

Güre köyünün yakınında Kavurmacılar köyünde "Ekseriya Gürebaşı diye anılan çamın dibine bir kazanı ters olarak kapatırlar, gelin bu kazana basarak atına biner ve oğlan evine gider." (Giyas Yetkin, S. 42).

Edremit dedelerinin hemen birçoğu tepelerdedir. Köylerin çoğunda da birer yatır vardır.

Erdek :

Dilek Tepesi, Murad Dede (Seyit Gazi):

Erdek'in yakınlarında bulunan dedeyi ziyaret edenler pek çoktur. Bu dedenin en mühim hususiyeti, ona, bilhassa aydınların, turistlerin özel arabalarıyla gitmesidir. Ona inanç çok kuvvetlidir. Tarihçesi bilinmemekle beraber şehit olduğu, taşlarda atının izlerinin kaldığı söylenmektedir. Yerli halk Hıdırellez'de kafileler hâlinde dedeyi ziyaret ediyor ve kurban kesiyor. Genellikle ev, garaj, otomobil, evlenme, çocuk dileğinde bulunuluyor ve dileklere uygun, civardan toplanan taşlarla ev, garaj dizilmek suretiyle numuneler yapılıyor. İstenen evin şeklini, oda sayısını ve diğer bölümlerini taşlarla aynen yapanlar çoğunluktadır. Ev ile garajı birlikte yapanlar da vardır. Dileğe karşı kurban adanır ve dilek yerine geldikten sonra, genelde ertesi yıl, adak yerine getirilir. Kurbanı mezar üzerinde kestirenler vardır. Yakındaki çalılara binlerce bez bağlanmıştır.

Dilek Ağacı:

Apostol veya Çifteoluklar denilen koruluktaki çınar ağacı, Dilek Ağacı adıyla ziyaret ediliyor. Bazıları üç, bazıları yedi defa beş adım kadar gelen oyuktan niyet tutularak geçiliyor. yedi defa geçenler ağızlarında su tutuyorlar.

Dilek ağacının yanında bir çeşmenin iki büyük oluğundan su akıyor. Bir yaşlı kadın yedi defa ve ağzında su ile bu dar oyuktan geçmesine rağmen:

---

1 Gıyas Yetkin, Edremit Cami ve Yatırları, Sohbet 1963, yayımlandı.

"Allah'tan diledim, ağaç ne versin!" demekten de geri kalmadı.

Balıkesir ve çevresindeki inançlarla Ankara ve çevresindekileri karşılaştıracak olursak;

1. Ankara ve çevresinde doğrudan doğruya bir şükran ziyareti, ciğer adağı, garaj, otomobil tespit edemedim.

2. Balıkesir'de olduğu gibi evliya ziyaretinde cumartesi günü de çok mühim görülüyor. Hacı Bayramı Veli'ye cumartesi öğleden önce gidilirse dileğin olacağı inancı var.

3. İlkbaharda veya yazın ziyaret edilen yerler de mevcut.

4. Yatırdan, onun mezarından taş almak var. Fakat onun taşlarının üzerinde yatmak inancına rastlayamadım.

5. Dilek ağacı tipik bir şekil gösteriyor.

Bolu

Kemal Ümmî:

Bolu'nun en meşhur türbesi ve evliyası olarak Halveti şeyhlerinden Kemal Ümmî'yi görüyoruz. Bolulların evliyalığına ve kerametlerine inandıkları Kemal Ümmî'nin türbesi, Bolu'nun Sazak bucağının Tekke köyündedir.[1] Büyük hazırlıklardan sonra yaya 4-5 saat mesafedeki yere her yıl temmuz ayında ziyarete gidiliyor. Bu, artık çok öncelerden kalma bir gelenek hâlindedir. Kemal Ümmî'nin türbesinde bir taş vardır ki, baca içerisinde ve havada asılı durur ve hiç düşmez. Kemal Ümmî, tekkesini kurarken bu taşı eliyle oraya koymuş ve: "Dur ya mübarek!" demiş. Taş da bu suretle kalmış, herhangi bir tesir asırlardan beri taşın vaziyetini bozmamıştır.

Kemal Ümmî'nin başka kerametleri olduğu da söylenmektedir. Her derde ilaç bulabilmesi, nefesinin her hastalığa deva olması Padişah Orhan Gazi bile gelip şir-i pençesini tedavi ettirmiş. Postunu su üstüne atıp namaz kılmak gibi hareketleri dillere destan oluyor. "Padişah kim ki?" diye onu bile umursamıyor. Bolu yıllığında Sultan Murad'ın Bolu'ya geldiği zaman Kemal Ümmî'yi ziyaret ettiğinin sabit olduğunu, Ali Vahit yazıyor.

Taş hakkındaki bu durum Ankara'da ziyaret yerlerindeki erenlerle yakınlık gösterdiği gibi, kerametleri de benzemektedir. Hacı Bayram Veli gibi. Gene Ankara ve çevresinde ziyaret edilen ve büyük saygı gören türbelerin kapatılışı ve yıkılışı gibi olayların

1 Ali Vahit: Kemal Ümmî Hakkında, H. B. H. C. 3, Sa. 31, 15 Aralık 1933, Sf. 212-215.

benzerlerini Kemal Ümmî türbesinin kapatılmasında da görüyoruz. Tekkelerin kapatılmasının ardından ziyaret günlerinde Kemal Ümmî'nin türbesinin kapısı kendiliğinden açılarak akşama kadar kapanmazmış (Sf. 214): "1932 yılında temmuz ayında yüzlerce köylü ile Tekke köyüne yaklaştık, burası taşlık ve çok arızalı, hakikaten fakir bir köydü. Köye girerken dilekleri ve adakları için kurban getirenlerin köyün girişinde kurbanlarını kesmeleri icap ediyormuş. Böyle bir kurban kesilme merasiminde bulundum. Kurban kesen adam, hayvana bıçağı sürdüğü dakikada etrafının bir sürü yağmacılarla dolduğunu ve ortadaki hayvandan bir zerre bile kalmadığını, kapışılan parçalardan her birinin hemen bir kişinin koynuna girdiğini gördüm."

Bilhassa önceleri bu kurbandan faydalanmak isteyenleri, bir kısım adak yerlerinde görmek mümkün oluyor. Bir de türbedar veya başka bir adla bir şahıs bu işlerle uğraşıyorsa bu bilgi ve menfaatlenme daha belirli oluyor. Bu adak yerinde köylüler birbirleriyle sohbet ediyor. Abdestini alarak türbe ve tekkenin bulunduğu yere geliyor. "Burası bir meydan ortasında etrafı duvarla çevrilmiş iki daireden ibarettir. Dairelerin biri Kemal Ümmî'nin türbesi, diğeri de tekkedir ki şimdi cami olarak kullanılmaktadır. İşte bu mahşeri bir kalabalıkla ve ufacık yere pazar kurulur ve hemen hemen meyve alım satımı yapılır. Cuma namazına kadar vakit, söz ve sohbetle geçer. Bu arada Kemal Ümmî'nin kerametleri anlatılır. Cuma namazı kılındıktan sonra Sakal-ı Şerif çıkartılır, ilahilerle camiye getirilir ve ziyaretçiler onu öperler. Yeni adaklar yapılır, dua edilir ve ahali dağılır" (Sf. 215).

Ankara'daki ziyaret yerlerine çok zaman abdestle gidilir. Abdestli olmayanlar da vardır. Nallıhan'daki, Keskin'deki gibi. Tekke yerine ufak mescit onun yerine geçmiş veya mezar, türbe yanına bir mescit yapılmıştır. Mamak'taki gibi. Sakal-ı Şerif çıkartılan camiler varsa da bunların adakla hiçbir ilgisi yoktur. Türbe, mezar veya bir ziyaret yeri ile ilgili olarak çıkarılan hiçbir Sakal-ı Şerif'e rastlamış değilim. Ancak ramazan veya dince pek mübarek günlerde çıkarılır. Eğer yukarıdaki tespit tamamen gerçekse, Sakal-ı Şerif'ten sonra adak adanıyorsa, böyle bir durumu naklederken bu hususta başka yerlerde hiçbir söylenti dahi duymuş değiliz. Bu farklılığı bu itibarla kaydetmek isteriz.

Tekke Baba:

Bolu'nun Tekke köyündeki Tekke Baba'ya bilhassa cuma günü gidilerek (muhtelif dilekler için), adağı olanlar mezar başında kurban keserek, köy halkına dağıtır, köy halkı da buna karşı

yemekler pişirerek dağıtırlar. Bu karşılıklı dağıtıştan sonra camiye gidilerek cuma namazı kılınır. Namazdan sonra Tekke Baba'ya gidilerek türbesinin etrafında üç defa dönülür.

Aftal Dede:

Bolu'nun Ulumescit köyünde, "Her kim ne isterse onun isteğini yerine getireceğim." diyen Aftal Dede'ye, çocuklar ve gençler için dileklerde bulunuluyor. Yaramaz çocuk, yeni elbisesiyle, Aftal Dede'ye götürülüp sırtüstü yatırılıyor. Önceden hazırlanıp içine para konulmuş bir çörek, çocuğun karnı üzerinde kınlıyor ve çocuklara veriliyor. Dua ediliyor ve çocuk arkasına baktırılmadan evine götürülüyor.

Evlenme dileğinde bulunan kızlar, sabah namazından önce yeni elbiseler giyerek dedeye geliyor ve sabah ezanıyla namaza başlayıp dua ediyorlar. Sonra elbiselerinden bir parça bezi oraya bağlıyorlar.

Dilekte bulunan kızın 40 gün sonra evleneceğine inanılıyor. Erkekler de aynı istekte bulunabiliyorlar.

Aftal Dede'ye giderek evlenenlerin çocuğu olur ve iki yaşına girerse muhakkak Aftal Dede'nin üzerine yatırılıyor. Eğer böyle yapılmazsa o çocuğun öleceğine inanılıyor.

Mukaddes Su:

Bolu'da Ilıca yolunda Mukaddes Su adlı bir su birikintisinde istekte bulunurlar. Bu su aslında ılıcadan gelen ve sızan sulardır.

Fındıcak Türbesi:

Bolu'ya bir saat mesafedeki bir mezarlıkta dilekte bulunurlar. Burada da adak adanan, mum dikilen bir türbe vardır.

Türbe Kırı:

Düzce'nin 8-9 km. ötesinde Çapayak köyünde, Türbe Kırı denilen bir ziyaret yeri mevcuttur. Ovada, üstü kapalı, dört köşe, önünde büyük bir ağaç bulunan bu türbedeki sanduka ziyaret ediliyor. Ziyaret için zaman önemli değildir. Her zaman buraya mum, kurban adanıyor. Türbe Kırı'nın önünde de bir su akmaktadır. Türbenin bekçisine, halk derviş (dervişler) diyor.

Davut Baba:

Düzce'nin Çapayak köyünün ilerisindeki tepede, üstü açık, tek mezar da bir ziyaret yeridir. Büyük bir orman içinde olan bu ziyarete, Davut Baba deniliyor.

Kırkkızlar:

Düzce'nin Akpınar köyünde Kırkkızlar adlı türbeye, her taraftan ziyarete geliniyor, hastalar şifa diliyorlar.

Ziyaretçiler abdest alıp 2 rekât namaz kıldıktan sonra dileklerinin kabul edilmesi için dua ediyorlar. Mum kurban adanıyor. Türbeyi bekleyenlere, bakıcılara hediyeler veriliyor.

Buranın bekçiliğini herkesin yapamayacağına, yalnız "Kırkı da birden doğan 40 kız kardeş"in soyundan gelen bir kadının buraya bakabileceğine inanılıyor.

Düzce'de dikkate değer ziyaretgâhlardan birisi de Karaköyü'nde, bekçisi de olan bir türbeyi yıktıran kaymakamın ağzının, boynunun çarpıldığına inanılıyor ve bu kaymakamın adı bildiriliyor. Sonra bu kaymakam tekrar türbeyi yaptırıyor. Bu türbenin bir söylentisi de "geyikler gelir, bakıcı kadın sağarmış."

Düzce'nin Bayramcı köyünde, yanında büyük bir ağaç (Karaağaç) bulunan türbe de ziyaret ediliyor.

Yağmur Duası Zamanında Ziyaret Edilen Türbe:

Düzce'nin Kışla köyünde, şose üzerinde solda, Düzcelilerin bilhassa yağmur duası zamanında gittikleri, kulübe şeklinde bir türbe de dikkati çekiyor. Burada dua ediliyor. Karaağaçlarla kaplı olan bu saha da ilgi çekiyor.

Düzce'ye 7 kilometre mesafede Akçakoca yolu üzerinde Üskübü bucağında türbe ve yatırlar ziyaret edilerek mum ve kurban adanıyor. Yakınında havuz ve ağaçların bulunduğu, cami yanındaki, üstü kapalı ve içi bakımlı türbenin, yardım kumbarası çalınıyor. Bu hususta türbenin bir kerameti zikredilmemekle beraber halk bu hareketi çok kınıyor.

Üskübü'deki yamaçta verem hastanesinin çevresindeki El Hamza, karaağaç yanında, tek olarak bir kulübede bulunuyor. Bu türbeden halı çalan şahıs kötürüm oluyor.

Bolu'nun diğer ilçelerinde de türbeler, ziyaret yerleri bulunmakta ve halk bunların evliyalığına ve keramet sahibi olduklarına inanmakta, bu yerlere saygı göstermektedirler.

Bursa

Bursa'da, hacca giden bir kimse: "Selametle dönersem bir kutlama yapayım." diye bir nezirde bulunuyor. Bunu, önceleri adayanlar, nezredenler yaparken, sonraları âdeta bir âdet hâline gelmiştir. Bu hac dönüşü, bir düğün gibi merasimden ibarettir.

Hacı, akraba veya bir dost evinde veya camide üç gün üç gece kalıyor. Bu sırada evinde, genç bakire kızlar (3-10), beyazlar giyerek, taçlar takınarak, elmas incilerle süslenerek misafirleri karşılıyorlar. Hazırlanan büyük bir masa etrafında toplanıyorlar. Masa üzerinde zemzem, nüs, şeker bulunuyor. Misafirler gece yemeğe de davetlidirler. Hatta çok zaman çağırma bile olmaksızın kutlamaya isteyen geliyor. Zemzem içme, koku sürme ve bir de şeker alma gibi bir merasim yapılıyor. İçeride bir odada bekleyen hacının zevcesi tebrik ediliyor. Üç gün üç gece süren bir tebrik merasiminden sonra hacıyı arkadaşları, akrabaları üçüncü günün akşamı hava kararırken evine getiriyorlar. Şerbetler içiliyor, dua ediliyor. Ve ertesi gün pencere, kapı, bazen bütün ev yeşile boyanıyor. Merasim böylece bitmiş oluyor. Hacı dönüşü için yapılan bu nezr (adak), şimdiye kadar incelediklerimizden tamamen ayrılık gösteriyor.[1]

Zekeriya Sofrası:

Zekeriya Sofrası veya Zekeriya Peygamber sofrası, bir vakitler Ankara'da da pek sık yapılan, pek çok yerlere yayılmış bir adak adama, adağını yerine getirme, yeni dileklerde bulunma için yapılan bir toplantı idi. Ankara'da bugün de kültür farkı gözetmeksizin yapılan bir yemekli (çerez, yemiş, vs.) toplantı hâlinde görülmektedir.

Bursa'da tespit edilen şu şekildedir:

Dileği olan, adağını yerine getirmek üzere, şabanın ilk pazartesi gecesi, "mevsime göre yaş, kuru ne kadar yemiş tedarik olunursa onların hepsi, bakırdan büyük bir tepsi içine yerleştirilir. Yemişlerin etrafında ev sahibinin ahbaplarından herhangi birinin olması istenilir. Niyet ederek birer mum dikilir. Her murat sahibi diktiği mumun ışığında "Meryem Suresi"ni okur. Ara yerde birçok secdeler yapılır. Kur'an bitince herkes ayrı ayrı duasını yapar. Eğer ev sahibi varlıklı ise ayrıca "duahan" tutar. Dua yapıldıktan sonra herkes telaşla tepsiye hücum eder ve neşe ve iştahla yemişler yenir. Orada olmayanlara, muradın gerçekleşmesi için, dua etsin diye yemişler aynlır. Bilhassa hastalara götürmek âdettir. Eğer Zekeriya sofrasına mum dikenlerin, gelecek senenin şaban ayına kadar muradı olursa Zekeriya sofrasını kurmak ona düşer. Fakat ayrıca her isteyen de o gece kurabilir, yalnız muradı olursa o sene kendisi mutlaka sofra yapacaktır.[2]

---

1 Faika İsamettin: Bursa Âdetleri, H. B. H. Sa. I, İst. 1929, Sf. 10-11.

2 Aynı eser, Sf. 11.

Faika İsamettin, bu âdetin kaynağını araştırdığında, tespit ettiği tarihten 20-30 yıl kadar önce Hicaz'dan gelen ihtiyar bir hacı kadının eseri olduğu hakkında bir bilgiye rastlıyor (Sf. 11).

Ankara ve çevresindeki adak yerleri kısmında, Ankara'daki Zekeriya sofrasından etraflıca bahsetmiştik. Ankara'da genellikle şaban ayının 15. gecesi bilhassa makbuldür. Bunu takip eden günlerde de yapılır. En az 41 türlü yemiş, çerez, (yaş, kuru) olması lazımdır. 41'i doldurmak mümkün olmazsa, tuz, yoğurt, sirke gibi şeyler dahi konulur. Adamak niyetiyle gidenler abdestli olduklarından başka, mum dikinceye kadar hiç konuşmayacaklardır. Zaten daha önce 2 rekât namaz kılınır. Akşamla yatsı arasında, yatsı ezanı okunmadan niyet edilir ve sofra açılır. Mum dikilmeden konuşulması adağı bozar. Konuşulursa tekrar abdest almak lazımdır. Yeniden niyetlenmek gerekir. Ankara'da usul böyledir. Hatta baş örtülür, dekolte bir vaziyette bulunulmaz. Hangi muhit ve mizaçtan olunursa olunsun buna uyulur. Bir sefahat havası ile Zekeriya sofrasını tasvir etmek hayali romanlara mahsustur. Yalnız Ankara'da daha önce kadınların toplantısı ayrı olurdu. Şimdi bazı semtlerde (Yenişehir), bazen erkeklerle birlikte oluyor. Bir sosyete âdeti hâlinde yapılıyor. Bununla beraber manevi bir hava da verilmek isteniyor.

Emir Sultan:

Emir Sultan, Somuncu Baba gibi zatların efsaneleşmiş hayat hikâyeleri hakkında Nezihe Araz, Anadolu Evliyaları adlı eserinde edebî bir ifade ile bilgi veriyor. Biz adak ve adama işi ile ilgili olarak ilmî bir tespit ve tahlile uyarak yalnız, ne maksatla ve nasıl adandığı üzerinde durmaya çalışacağız. Yukarıda bahsettiğimiz eser, bu bakımdan çok zaman bilgi vermeyi amaç edinmediğinden, daha çok başka kaynaklara dayanacağız. Faika İsamettin, "Bursa'da Çocukluğa Dair Âdetler ve İtikatlar" adlı incelemesinde, kadınların çocuk sahibi olmaları için Emir Sultan'a adak adadıklarını, bu evliyadan okunmuş pamuk ipliği alarak bellerine bağladıklarını kaydediyor.[1]

Aysel Okan, Emir Sultan'ın kerametlerini, nasıl ziyaret yeri olduğu ve türbedarı hakkında bilgi veriyor.[2]

Kara Mustafa:

Kara Mustafa'ya giderek kurban adandığı gibi, evliyanın ayak izinin bulunduğuna inanılan kurnadan bir avuç su içiliyor,

1 Faika İsamettin: Bursa'da Çocukluğa Dair Âdetler ve İtikatlar. H.B.H., C. 7, Sa. 74, Aralık 1937, Sf. 42-46.

2 Aysel Okan, Bursa Evliyaları, Akşam, 7 Şubat 1962 ve devamı.

sonra el, büyük havuza daldırılarak eline ne geçerse, kısmetinde ne varsa onu yutmaya teşebbüs ediyor. Bu gayretlerle, adaklarla çocuk sahibi olunmaya çalışılıyor.

Yürüyen Dede:

Çocukların erken, kolayca yürümesi için Yürüyen Dede'den yaprak alınarak çocuğun beline bağlanıyor. Yatıra adanan mum ve süpürgedir.

Faika İsamettin, bu incelemesinde çok dikkate değen: "Bursa'da hemen her köşebaşında bir yatır var. Her evliyadan bir şey isterler." (Sf. 46), gözlemini naklederek bu çeşit evliyalar üzerine ayrı ayrı durmadan, oldukça farklılık gösteren diğer bir evliyaya geçiyoruz.

Abdal Murad:

Esnafın peştamal kuşanması sebebiyle bir nevi ayin, eğlence, kutlama hareketi karışık olarak yapılıyor ki, buna "tânie" veya halk dilinde "tehniye, tâmie" deniliyor. Bu merasimin bizi ilgilendiren cephesi, tehniyenin Abdal Murad veya Akçağlıyan mevkilerinde yapılmasıdır. Bu yerlerin Uludağ eteklerinde ağaçlar, subaşları olduğunu görüyoruz. Çınar ağaçları, su başları yüksek yerlerde bulunan ziyaretgâhlar, oyun, yemek, eğlencenin de karıştığı bu törenlerde konumuzla ilgili bazı noktaları görüyoruz:

Önce dinî ibadet yapıldı, sonra "önde şeyh efendi, arkasında usta olacak kalfalar ve kalfa olacak çıraklar olduğu hâlde Abdal Murad'ın türbesine girildi."[1] Dinî mahiyette olan duadan sonra (salavat vb.), şeyhin şu ifade tarzı evliyaya verilen değeri, önemi apaçık ortaya koymaktadır:

"Testini testime vergil testikeremdir, Allah bir dedik, pervane geldik, yönümüz dergâha döndük, kıblemiz dergâh, gün kubbe altında, yeşil seccade üzerinde, erenler meyanında, sizler huzurunda peştamal kuşanıp bir murat almaya geldik. Şeyh efendi, Ahi Baba, yeğit başlı ihtiyar ustalar ne buyurursunuz?" (Sf. 48). Bu konuşma, tekbirlerle devam ediyor. Tarikat, hakikat, marifet sözlerinin de sık sık yer aldığı uzun dua içerisinde evliyaların sayıları hakkındaki bilgiyi dikkate değer buluyoruz:

"Dört bin dört yüz kırk dört erenlerin ruhları için."[2] Uzun duadan sonra "Şeyh efendinin işareti üzerine kalfalar ve çıraklar esnafın en yaşlısının ve ustasının ellerini öptüler, ihtiyar usta:

---

1 Dr. Osman Şevki Uludağ: Bursa'da Tânieler-Müşahede. H. B. H. C. 9, Sa. 98, Aralık 1939, Sf. 46-48.

2 Dr. Osman Şevki Uludağ: Bursa'da Tânieler-Müşahede, H. B. H. C. 9, Sa. 99, Sf. 56.

'Allah mübarek etsin oğlum, sanatında doğru ol!' dedi.

Türbeden çıkıldı, yine önde şeyh bulunduğu hâlde tekbirler alınarak namaz kılınan çınar ağacının altına gelindi." (Sf. 57).

Esnafın peştamal kuşanması Anadolu'nun birçok ilinde de önceleri vardı. Burada bilhassa bir türbe ziyareti ile peştamal kuşanılmışı gibi tarihçesi olan bu tören dikkati çekiyor. Ayrıca gene Konya ile ilgili bölümde de göreceğimiz gibi, erenler hakkında bir sayı ileri sürülüyor. Nitekim Keskin'de Hasan Dede türbesini incelerken yaptığımız konuşmalarda erenlerle Horasan yiğitlerinin bir tutularak verilen bilgiden bahsetmiştik. Burada dikkate değer bir nokta da bu dua ve 4444 eren sayısı ile sanki evliyalık mertebesinin sınırı bu imiş ve evliyalık tespit edilmiş gibi bir anlam çıkıyor. Yirminci yüzyıl içinde bir türbe veya mezarın bir adak yeri hâline gelmesinin pek ender oluşu, erenlik ve evliyalığın birden kesilmiş görünmesi incelenmeye değer bir nokta olarak beliriyor.

Sultan Baba veya Geyikli Baba, Geyikli Sultan Baba:

Gürsu bucağında Baba Sultan köyünde, cami çatısı altında kabri bulunan Sultan Baba'ya, "geyik sakladığı ve geyiğe bindiğinden Geyikli Sultan Baba da denilmektedir. "Geyikli Sultan Baba, Ebu Vefai Bağdadi'nin tarikatından ve Baba İlyas'ın müritlerinden olup Babailere mensuptur. Karaca Ahmet, Duğlu Baba ve diğer evliyalar gibi zamanın otoritesi ve en çok şöhret yapmış simasıdır."[1] Geyikli Baba (H. 701-778) Baba Sultan köyüne H. 778'de gelmiş ve 733'te Sultan Orhan'ın kendisini ziyaret ettiği belirtilmiştir. "726 hicri 6 Nisan Cemadal-ula Pazar günü Bursa fethedilirken Geyikli Baba, geyiğine binerek ve 60 okkalık kılıcını sallayarak ordunun önüne geçiyor, yine kâfirler ile harp ederken darda kaldığı sırada, zeytin ağacı yarılarak içine girmek suretiyle kendisini gizleyip ve emniyete alıyor. Caminin önünde takriben 50 kilo ağırlığında olup 1954 yılında kırılan yuvarlak bir taşın Geyikli Baba'dan kalma olduğu ve bu taşı bir top mermisi gibi kullanarak bulunduğu yerden düşman üzerine, İstanbul'a ve Makedonya'ya attığı yine rivayetler arasındadır." (Aynı kaynak, Sf. 31).

Gösterişten hoşlanmayan, inzivada kalan, cesareti, kuvveti, iman ve ibadeti dolayısıyla efsaneleşen Baba Sultan'a ilahî bir kudret verildiğine inanılıyor. Sultan Orhan'ın, İnegöl ve köylerini ona verdiği hâlde, dünya malına değer vermeyerek odun kesmekle geçindiği ve pek az bir kısım araziyi dervişler namına kabul ettiği ileri sürülüyor.

---

1 Cevdet Damar, Gürsu Nahiyesi Monografyası, Bursa 1955. S. 30-35.

Kabri ziyaret edilen Baba Sultan'ın türbesini, cami ve zaviyeyi, Sultan Orhan'ın yaptırdığı biliniyor. Baba Sultan köyündeki bu camiye yakın olan ve çevresi 16 metre gelen çınarın Baba Sultan tarafından H. 718 yılında dikildiği ileri sürülüyor. Hâlen oyulan çınar 20 kişiyi içine alabilecek bir genişliktedir (Aynı eser, Sf. 35).

Kral Kızı (Gemlik):

Gemlik Armutlu kaplıcaları semtinde, otel çevresinde bulunan bir çukurun adı Kral Kızı'dır. Halkın söylentisine göre Kral Kızı, ermiş bir kimsedir. İnanışa nazaran bu evliyayı ziyaret ederek oradaki çalılıklara bez düğümleyenlerin sıtması derhâl geçermiş. Eski dinî inanışların uydurmasından başka hiçbir kıymeti olmayan bu mezarın kaplıcalar ile yakın bir ilgisi olsa gerektir. Yukarıda çeşitli hastalıklara şifalı geldiğini işaret ettiğimiz kaplıca tedavisindeki önemli rolü, bu Kral Kızı çukuruna nakledilmiştir.[1]

Ankara ve çevresinde de okunmuş pamuk ipliğini, sıtma için koluna, çocuk olması için adak adayan kadın, beline bağlıyor. Ankara'da çocukların yürümesi için yaprak alıp beline bağlamak hemen hemen hiç duyulmamış gibidir. Yalnız sala vakti -cuma günü öğle namazı okunurken- minarenin dibinde çocuğu üç defa iki ele alıp sallama usulü veya cuma namazından ilk çıkan zata, ayakları bağlı çocuğun iplerini kestirme âdeti vardır.

Çalılıklara bez düğümlenmesi ve kaplıcalara, hamamlara yakıştırılan efsaneden daha önce bahsetmiştik; Bursa ile bu hususta uygunluk görülüyor.

Orhaneli:

Demirkaynak Dede:

Huban Danişmentli köyünde, ağaçlarının kesilmesi çok günah sayılan bir korulukta harap bir hâlde bulunan türbede, vaktiyle bir demir parçasını boynuna koyup ısıtmış ve ısınan demiri dizine yumruğu ile vurmak suretiyle bir ayna yapmış[1] olduğuna inanılan yatıra Demirkaynak Dede denilmektedir. Memluk aynalarına benzeyen bu Türk aynası bugün ağız,göz çarpılmalarına (felçlere) şifa olarak kullanılmakta ve elden ele gezmektedir.[2]

"Her yıl harman sonu (kasım), kış başlangıcında bu ziyaret yerinde adaklar adanır, kurbanlar kesilir. Bilhassa kurban kesme âdetleri arasında Türk natüralizm ananesine uygun olarak sığır kurbanları kesilmesi pek önemli değildir.

---

1 Veli Orkun: Gemlik Tarih ve Coğrafyası, Bursa 1947, Aysan Basımevi, Sf. 21-22.

2 A. Rıza Yalgın: Anadolu'da Türk Damgaları, Bursa Halkevi Neşriyatı: 14, Bursa 1943, Bursa Yeni Basımevi, Sf. 49-50.

Biliyoruz ki eski Türkler senenin ilk üç ayında koyun, yaz aylarında horoz, senenin ilk kış aylarında sığır, senenin tam kışı içinde köpek kurbanı kesmek töresine sahiptiler. İşte Demirkaynak Dede'de yalnız kasım aylarında sığır kurbanları ve adakları kış başında merasim ile yapılır." (Sf. 49-50).

Bu Türkmen çevresindeki dedenin aynasına benzer bir adak şekline Ankara çevresinde günümüzde rastlayamadık.

Burdur

Burdur'da yatırlar ve ziyaretler hakkında etraflı ilmî bir inceleme bulmak mümkün olmamakla beraber, sıtmayı, ip bilezik yaparak bileğe bağlamak suretiyle boğmayı ve nazara büyük yer veren inançları[1] burada görmekteyiz.

Dr. Şerif Korkut'un "Hayattan Çizgiler, Tanıdıklarım" adlı eserinde, Burdur ve çevresiyle ilgili birçok olaydan, gözlemden bahsedilmektedir. Bir kısım yörüklerin, Tahtacı adı ile Burdur'a geldiklerini, hususi ibadetleri olan bu Türklerin, Şamanizmden kalıntıları devam ettirdiklerini belirtirken, bu arada: "Bunların yeşil çamlar arasında yeşilliklerle örtülmüş türbelerini ara sıra Seyid adlı dervişler ziyaret ederdi." diyor.[2]

"Evde ve tarlalarda o kadar çok işimiz vardı ki arka arkaya ekleniyor, bir türlü bitip tükenmiyordu. Yalnız bir defa falan dağdaki çamlar arasındaki bir tekkeye parpılanmak (hastalığın giderilmesi için yapılan bir nevi mistik muamele) ve ondan sonra Kurna köyünde Sıtma pınarında, çardaklar altında yıkanmak için sıtmamızı okuyan Hoca Hasan Çavuş'tan sağlık alarak ve ellerimize de 25'er tane sigara kâğıdı içerisinde sarılmış sulfato hapları verilmiş olarak sıtmalı mahalle çocukları ile birlikte yollara düşmüştük. İşte o zaman çamlıklar içerisindeki yatırı ziyarete ve sıhhat dilenmeye gittiğimiz Hasan'ın emisini görmüştük." (Sf. 13).

Dağ, çam, sıtma için yatırı ziyaret gibi önceki illerin incelenişinde gördüğümüzden başka ve Ankara'da Beypazarı'nda tespit ettiğimiz ve daha önce açıkladığımız gibi, bir yandan ellerde sulfato olduğu hâlde gene dedeyi ziyarete gidiliyor.

---

1 İnal Ataç: Burdur Folkloru Hakkında, Türk Folklor Araştırmaları Dergisi, C. 4, Sa. 86, Eylül 1956.

2 Dr. M. Şerif Korkut: Hayattan Çizgiler- Tanıdıklarım, Ankara 1949, Yeni Matbaa, Sf.11.

Çankırı

Çankırı'da yıllarca önceki bir yemin şekli dikkati çekiyor. Yemin ederken "Kaledeki dört türbe çarpsın!" deniliyor.

Akkız Çalısı:

Eldeki siğillerin geçmesi için bir mezar, türbe yanında duran çalıya gidiliyor. O, koparmaksızın kesiliyor ve: "Bu çalı kuruyuncaya kadar siğilim de kurusun." deniyor. Kaledeki dört türbeye en çok ziyarete gidiliyordu.

Gene önceleri, içinde birçok mezar bulunan (tepe bir yerdeki) mevlevihaneye halk murat için gidiyordu.

Sıtma Çalısı:

Sıtma Çalısı diye çalı veya tekke pençelerine sıtma için bezler bağlanıyor, adaklar adanıyor. Gene Çankırı'da Karaköprü tarafında Uzun Evliya'ya gidilerek (10 metre kadar uzunlukta) yanlama yatılıyor. Niyet olacaksa mezar üzerinde, mezarın ayağına kadar yuvarlanırmış. Bulgur pilavı yenirken yer sofrasına dökülenler bir çıkına konuyor. Sonra ocaktaki kurumluğa bırakılıyor. O kuruyuncaya kadar siğilin kuruması dileniyor.

Çorum

Çorum'da da dede ve yatır kelimelerini ve bunların aynı anlamda kullanıldığını görüyoruz.[1]

Dağ, taş, ağaç, üç yol ağzı, mum, mezar ziyareti ve inanışı bakımından Çorum'dan nakledeceğimiz kısımlarla Anadolu'da muhtelif şehirler arasında benzerlik bulunmaktadır. Bilhassa ziyaretteki şahsın düşünce ve psikolojik durumunu belirtmesi bakımından üzerinde durmak istiyoruz: Kadir gecesi, tam sabah ezanı okunacağı zaman bütün kadınlar sokaklara çıkarlar ve üç yol ağzı dedikleri yere gelirler. Orada herkes bir defa "Kaderim, kaderim! dağda mısın, taşta mısın? Ulu ulu ağaçta mısın? Neredeysen çık gel!" diye bağırırır.[2] O sırada gelen, duyulan şeye göre mana verilir.

"Arife günü sabahleyin her kadın yanına çocuğunu alır, abdestli oldukları hâlde kabristana giderler. İçeri girerken evvela sağ ayaklarını atarlar. Onlar da akraba mezarlarının başında

---

1 Çorumlu Ömer: Çorum'da Derlenmiş Kelimeler. H.B.H. C. I, Sa. 7.

2 Çorumlu Ömer: Çorum'da Ramazan ve Bayram Âdetleri .H.B.H. C. 2, Sa. 18, Sf. 127.

Kur'an ve dua okurlar. Şehrin yarım saat mesafesinde Hızırlık denilen bir türbe vardır ki kabristandan çıkan her kadın mutlaka burayı ziyaret eder. O gün burası kadınlarla dolar. Mezarı yıkılmış veyahut yaptırılmamış olanlar, arife günü amele tutarak mezarı yaptırırlar. Başka zamanlarda yaptırılmaz. Mezarın üstüne de bastırmazlar. Çünkü mezarın üstüne basılırsa içindeki cenazenin göğsüne basılıyor gibi ağrırmış. Kadınlar ekseriya kabristana giderken yüzlerini kapatırlar. Çünkü burada erkek ölüler de olduğundan mahrem sayarlar" (Sf. 128).

Arife günü, eğer nişanlılar varsa güvey tarafından süslenilen koç; kıza, yani nişanlıya takdim olunur. Bu koç, evvelce kına yakılmış ve boynuzuna mumlar dikilmiş ve envaiçeşit ipliklerle süslenilmiştir. (Sf. 129).

Hıdırlık Sultan:

Hıdırlık semtinde, mezarlık yakınında, Hıdırlık Camii içinde sağ tarafta bulunan ziyaret çok önemli görülüyor. Kubbeli bir yerde iki sandukadan kapıya yakını, Suubu Rumî, ötekisi Übüdü Gazi olup, her ikisine de Hıdırlık Sultan diyorlar. 60 metre kadar ileride ayrı bir binada Yusuf Bahri ve Çelebi Gazi adlı iki zat yatıyor. Hazreti Muhammed'in öncüleri, bu yerleri İslamlaştırmaya, fethetmeye gelmişler. Başlarında tarihî bir sancak var. "Kelle koltukta gelmişler". Mezarın demir parmaklıkları yeşil renkte. Bu ziyaretgâhların üzerleri yemeniler, peşkirler, havlu ve örtülerle doluydu (14.8.1961). Temiz, bakımlı odada seccadeler yerlere serilmişti. Sancak'ta Nusreti Fethi Garip ve Kelimeişehadet yazılı, ortada kılıç ve büyük bir ay yıldızdan başka dört küçük, dört büyük yıldız daha vardı. Beş köşeli büyük yıldızın her üçgeni içine en üste Allah, sağdakine Muhammed, alttakine Ebubekir ve soldakine Ömer ve onun üstündeki yıldızın köşesine Osman yazılmıştı. Yıldızın ortasında Ali yazılıydı. Ay'ın üzerinde Kelimeişehadet yazılıydı. Ayrıca sancakta "İnna fethna..." da yazılıydı. Önü yeşil, arkası sarı, sırma işlemeli bu sancak bu yere ayrı bir ifade veriyordu. Pencere içinde duran mumlar ziyaretçilerinin çokluğuna ve adanan şeylere bir örnek teşkil ediyordu. Tepe üzerinde bulunan, yanında başka mezarlar da olan bu yerin kuyusu, şadırvanı ve ağaçları onu tamamlıyordu.

Çelebi Gazi:

Yusuf Bahri Türbesi'ne bitişik olan Çelebi Gazi ziyaretgâhı, kuyusu, çeşmesi, yol ve ağacı ile bir ziyaretgâhın bütün unsurlarını barındırıyordu. Ayrı bir bina içindeki Çelebi Gazi'nin mezarı 10 metre kadar uzunluğunda, 1,5 metre genişliğinde, baş tarafı 2,5 metre kadar yükseklikte beton olarak yapılmıştı.

Sağında solunda mum yakmak için yerler vardı. Mum izlerinden siyahlaşmıştı. Kadınlar bu ziyaretgâhta taş yapıştırıyorlar ve dileklerinin olup olmayacaklarını denetliyorlar. Baş tarafta alttaki delikten toprak, şifa niyetine alınıyor. Bu türbe içinde de seccadeler ve gerekli eşyalar vardı. "Bu mezar daha uzunmuş, arkası öbür tarafta kalmış. Bir günde, bu zat bir deve yiyormuş. Öyle heybetliymiş."

Çelebi Gazi'nin taşı, iki karış çevresinde beş kiloluk gülle gibi olan bu taş, ağrıyan yerlere, sırta vb. üç defa sürülmek suretiyle şifa veriyormuş.

Bu semtte birçok ziyaret yeri dikkati çekiyor. Çelebi Gazi türbesine bitişik diğer bir türbe içinde de iki mezar var. Solda küçük olan (Şecaattin Efendi 1329) sağında asıl ziyaret edilen üç mezar ve yükseklik ve genişliğinde, beton bir mezar üzerine binlerce ziyaretçi adlarını yazmıştı. Bu yazıların tarihleri 1931, 1938, 1943 vb. olduğuna göre burasının devamlı ziyaret edildiği anlaşılıyor. Ziyaretgâhın baş ve yan tarafının ziyaretçiler tarafından kazınmış olması, baş kısmında mum oyukları bulunuşu adakla ilgili bağlantıyı gösteriyor.

Mehmet Paşa ve Yusuf Bahri:

Yukarıda belirttiğimiz türbeye, 40-50 metre kadar mesafede diğer bir türbenin üzerinde "Elhac" "Mehmet Paşa sene 1246" yazılı olup penceresine birkaç bez bağlanmış, gene pencereye birkaç taş konulmuştu. Etrafında mezarlar bulunuyor.

Gene içinde tek bir mezar bulunan ve mezar taşında "Elhac Yusuf Bahri" yazılı olan ve 1245 tarihinde taşı dikilmiş olan ziyaret yerinin duvarlarında ölüme ve Yusuf Bahri'ye dair çok dikkate değer beyitler, kıtalar yazılmıştı. Mezarın ortasındaki toprak şifalı tanınarak yalanıyor. Yandaki iki pencereye de pek fazla bez bağlanmıştı. Ayrıca mum da yakılmaktaydı. Burayı ziyaret eden binlerce insanın yazısı, imzası, dört duvarı kaplamış durumdaydı. Bu yazıların bir kısmında, onun mutasavvıflığına, kerametine işaret ediliyor. Bu ziyaret yerinin de yakınında kuyu, çeşme bulunmaktadır.

Bunlardan başka aynı semtte muhtelif ziyaret yerleri vardır. Bunlar üzerinde ayrı ayrı duramayacağız.

Diyarbakır

Sultan Şeyhmus:

Diyarbakır ve çevresi de türbe ve tarih eserleriyle zengin bölgeler arasında, ziyaret ve dilekte bulunma ve adak adama

hususunda da önemli bir yer alıyor. Bunlar içerisinde yalnız bu çevrenin değil, hemen güney bölgesine etki yapan ziyaret yeri "Sultan Şeyhmus" türbesidir. Diyarbakır'dan Mardin'e gidiş istikametinde 70. kilometrede bağlık, ağaçlık bir yerdeki durağa gelince yolcular başlarını sağa çevirerek duaya başlarlar. "Sırt ve tepelerinde yedi köy bulunan bu semtin adına Sultan-Şeyhmus denilmekte ve senenin on iki ayında bilhassa cuma geceleri buraya dünyanın her tarafından ziyaretçiler taşınmakta. "Güneydoğunun ise daimi ziyaretgâhı" olmaktadır.[1] Bu hususta verilen bilgi, ziyaret yerinin önemini belirtiyor: Köylerin hemen altında, asırlık ağaçlar arasında Sultan Şeyhmus türbesi bulunmaktadır. 800 sene önce inşa edildiği söylenen bu türbenin ismi dillere destan olmuştur. Buraya şifa bulmak ümidiyle, yılda yüz bine yakın insan taşınır. Bunların içinde hastalar, evlenmek isteyen genç kız ve delikanlılar, çocuk isteyen evli kadınlar ekseriyeti teşkil eder. Yalnız köylü değil aynı zamanda şehirli, hatta ismini duymuş turistler bile uğrar. Bilhassa cuma geceleri tertiplenecek dinî ayine iştirak için 3-4 günlük yoldan gelenler olur. Gelenler arasında yemek, kurbanlık keçi ve yatak getirenler bile vardır.[2]

Sultan Şeyhmus'un tarihçesi, birçokları gibi efsanevi bir mahiyet arz ediyor. Bazı söylentilere göre Arabistan kökenli, bilgin bir zatın oğlu olup babasıyla Mardin'e göç etmiş, dinî bilgisi, İslamiyetin yayılması ve şeyh yetiştirmesi ve kerametleriyle ün yapmıştır. Yirmi iki yaşında iken Mardin'deki büyük bir yangın günlerce söndürülememiş ve nihayet bir kısım halk Şeyhmus'u köyünde ziyaret ederek yardım dileğinde bulunmuşlardır. Şeyh, sırtındaki abayı gelenlere vererek:

Alın bu abayı götürün, yangının en fazla hasar gören yerine "bismillah" diye bırakın, umarım ki yangın sönecek ve hiç kimse Allah'ın izniyle zarar görmeyecektir, diyor ve gerçekte de yangın sönüyor. Bundan sonra şeyhin kerameti kısa zamanda etrafa yayılmış ve her tarafta söylenmeye başlamıştır. Buna benzer, yüzlerce efsaneleşmiş kerametlerden hürmet artmış, ona karşı sevgi ve saygı günden güne fazlalaşmıştır. 800 seneden beri süregelen ananelerle zamanın şeyhi ta bugüne kadar yaşatılmıştır.

Türbenin ziyaret tarzı ve bununla ilgili olmakla beraber ayrı ayrı 5 çeşit dilek yerinin bulunuşu adak yerleri bakımından önemli bir özellik gösteriyor.

---

1 Ömer Karacadağlı, Sultan Şeyhmus Türbesinde, Sabah, 15 Temmuz 1962. S. I. İlk sayfada 1001 lik teşbih ve resimlerle çerçevelenen yazı serisinin ilki.

2 Yukarıdaki kaynak. S. 5.

Senenin ilk zikri, perşembe veya cuma gecesine rastlatılarak burada ayrıca dikkati çekici zikir merasimleri, dualar yapılıyor.

Temiz kıyafetli, başlarına, yeşil, kırmızı, beyaz pusular takılmış, boyunlarında sıra sıra, Reşat altınları, beşi birlikler takılı genç kızlar, kadınlar, binlerce erkek, çocuk ziyaretçi bu yerin ne derece önemli olduğunu belirtiyor. Önce abdest alınıyor, dere kenarında ağaçlıklı yerde keçiler kurban ediliyor. Karanlık bastırınca dileğin kabul saatinin geldiğine inanılıyor, dileğin mahiyetine göre ayrı ayrı dilek mahallelerine gidenler taksim ediliyor.

Üç Demir Çubuğa Halka Geçirilmesi:

Birinci dilek mahalli: "Beyaz taşlı Arap tarzında inşa edilmiş bir binanın küçük kapısından küçük bir odaya giriliyor. Tahminen üç metre yüksekliğinde, yarımşar metre aralıkla duvara üç demir çubuk çakılmış. Bu demirlerin aksi tarafında bulunan duvarda ise üç çember aynı ölçülerde asılı idi. Dilekte bulunacak olan (kız veya kadınsa başı örtülü olacak) halklardan birisi alınarak kısa bir duadan sonra, halka, karşı duvarda bulunan demir çubuğa atılıyor. Şayet halka, demir çubuğa geçerse bu dileğin olacağına işaret sayılıyor. Bu dilek mahallinde başlıca iki dilekte bulunuluyor: Çocuk sahibi olmayanlara çocuk bağışlatmak, koca bulamayanlara kısmet buldurmak.

Sultan Şeyhmus'un Birinci Halifesi:

Büyükçe bir oda içerisinde yeşil örtülerle üstü örtülmüş, gene keramet sahibi olarak bilinen Sultan Şeyhmus'un birinci halifesi, şifa dileğiyle ziyaret edilen ikinci dilek yerini teşkil ediyor. Şubenin adı: Delileri iyi etmek, hastalara şifa buldurmaktır. Burası da diğer oda gibi hınca hınç dolu idi. Türbenin önüne ve yan taraflarına sırtüstü yatırılmış, şifa bulmak isteyen birçok erkek, kadın ve çocuktan yer olmadığı için daha fazla ileri gitmek kabil olmuyordu.[1] Felçliler, sakatlar, yaralılar çokluğu teşkil ediyor. Bu dilek yerlerinin girişinde ve sandukaya yakın yerlerinde, hizmetle görevli muhafızlar bulunuyor.

Sultan Şeyhmus'un Bulunduğu Yer:

Üçüncü dilek mahallini Sultan Şeyhmus'un sandukasının bulunduğu, kıymetli halılar, şallar, duvarlarında dinî yazılarla süslü oda teşkil ediyor. Sandukanın etrafını demir parmaklık çevreliyor. Sandukanın üzerindeki ipekli şalların arasında, üzerinde eski bir yazı bulunan yeşil ve siyah zeminli bir bayrak göze çarpıyor. Bu üçüncü dilek şubesi, adakların gerçekleştiği

1 Ömer Karacadağlı, Sultan Şeyhmus Türbesinde, Yeni Sabah 16 Temmuz 1962. Ziyaret yerleri ve ziyaretçilerin resimleri de mevcut.

bir teşekkür yeri olarak dikkati çekiyor ve bu mahalde dua ediliyor, şükran bildiriliyor.

Tövbe Mahalli:

Diğer bir oda, bir suç işleyen, kazara birisini öldüren, çocuklarına eza cefa eden kimselerin, tövbe etmek, af dilemek üzere geldikleri yerdi. Buraya gelenlerin çoğunluğu erkekler olup sayıları da fazla tutmuyor. Ekseriya bir suç işleyip firar edenler buraya gelip tövbe ve af talebinde bulunduktan sonra teslim olmayı tercih ediyorlar.

Çocuk Dileği Mahalli:

Beşinci dilek mahalline gelenlerin çoğunu yeni evliler ve çocuklar teşkil ediyor. Çocuğu olmayanlar çocuk dileğinde bulunuyorlar. Buraya gelen çiftler yeni doğacak çocuklarını türbeye adar, şayet çocuk dünyaya gelirse ilk beşiğini, anne buradaki türbenin beşiği ile sallar, şayet kız ise adını Sultan, erkek ise Şeyhmus koyar ve her sene buraya gelir.

Türbeye adanan bütün çocukların isimlerini Sultan ve Şeyhmus koymak şarttır. Aksi hâlde doğacak çocuk, inanışa göre fazla yaşamaz.

Türbe ziyaretinde, dilek ve adakların yerine getirilmesinden sonra, dilek sahipleri gruplar hâlinde büyük bir ateşin etrafında grup grup toplanıyor. Ezanın ardından cami ve dergâh kısmına gidilerek her biri limon büyüklüğünde olan 1001'lik tesbihi çekmeye başlıyorlar, sonra bir yöneticinin yönetimi altında zikretmeye "La ilâheillâllah" "Allah" sesleriyle saatlerce zikre başlıyor, Allah'tan af dileniliyor, tövbe ve istiğfarda bulunuluyor. Duaları müteakip "Arabana" denilen büyük def getirilerek ahenkli bir şekilde ilahiler söyleniyor. Erkekler bir tarafta, kadınlar ayrı bir tarafta zikrediyor. Kadınlar kısmına erkeklerin girmesi yasak ediliyor.

Uzun süren ve coşku içinde geçen zikirden sonra sabah namazı kılınıyor. Cuma geceleri bu mahaldeki güvenliği sağlamak üzere yirmi kadar jandarma görevlendiriliyor.

Arapça ve Kürtçe konuşulan bu yerde Sultan Şeyhmus huduttları dâhilinde hiçbir zaman insan kanı dökülmüyor.

Edirne

Kaleiçi semtinde Darülhadis yanında bulunan ve etrafını birkaç mezar taşının çevirdiği türbeye ziyaretçiler geliyor, murat ve

adakta bulunuyorlar. Ziyaretçiler, türbenin etrafında üç defa dönerken bir yandan da dualar okuyordu. Bu okuma ve dönme hareketi beraber oluyor. Bundan sonra türbenin yanında bulunan harap bir binaya giderek mum yakıyorlar. Binanın altını dışarıdan, bir mağara gibi oymuşlardır. Buraya girerler ve bir taş alarak[1] niyette ve adakta bulunurlar. Dilekleri gerçekleşirse diğer yılda, taşı aldıkları aynı günde getirip aldıkları yere bırakırlar.

Mezar, harap binaya yakın üçüncü bir ziyaret yeri de dikdörtgen şeklinde büyük bir taştır. İçlerinden tuttukları bir niyet ile taşın üstüne çıkarak dileklerinin gerçekleşip gerçekleşmeyeceğini anlamak üzere merak ve heyecanla bekliyorlar. Dilekleri gerçekleşecekse üstüne çıktıkları taşın döneceğine inanıyorlarmış.

Dönen Taş ve Dilek:

Edirne'de yapmış olduğumuz incelemelerde, farklı ziyaret yerleri tespit ettik. Bu dilek yerlerinden birisi de Selimiye Camii yakınlarında olan Dönen Taş'tır.[2] Burada bu maksatla kullanılan iki yuvarlak taş bulunmaktadır. Kıbleye doğru ayakta durulan ve dua edilerek niyetlenen bu yere genç kızlar ve kadınlar rağbet gösteriyor. Murat olacaksa taşın sağa doğru döneceğine inanılıyor. Muratlar, çocuk, evlenme vb. dir.

Hıdır Baba:

Yıldırım semtinde bir tepe üzerinde bulunan Hıdır Baba da bir ziyarettir. Bilhassa cumartesi günü ziyaret edilen ve mezarı etrafında üç veya yedi defa sağdan sola dönülen mezarın baş tarafında mum yakılacak bir yer bulunuyor. Hıdır Baba'nın beş metre kadar ötesinde, 40 santimetre kadar çapında yuvarlak bir kara taş da (20 santimetre kadar yerden yüksek), üzerine çıkılarak niyetin kontrol edildiği bir mahal olarak rağbet görüyor. Bu taşın üzerine çıkılarak dualar okunuyor (İhlas ve Kuleuzübirabbin nas, Elham ve Hıdır Baba'ya Esselâmü Ya ey ehli kubur denilerek selam). Adak olarak Horoz da kurban ediliyor. Horoz Hıdır Baba'nın etrafında üç defa dolaştırılarak kesiliyor. Hıdır Baba'dan ayrıca ufak bir taş alıp muratlar gerçekleşince geri getirip bırakıyorlar. Niyet gerçekleşirse Hıdır Baba'daki taşın sağa döneceğine, olmazsa sola döneceğine inanılıyor. Hıdır Baba'yı ziyarete Yahudiler de gelmektedir. Hıdır Baba türbesi bekçisine veya herhangi birisine para verilerek 40 Yasin okutanlar da vardır.

---

1 Din Terbiyesi ve Bâtıl İtikatlar, Bilgi (dergisi), C. 9, Sa. 100, temmuz 1955, Sf. 7. Bu yeri din dersleri öğretmeni Dr. Neda Hanım'ın teşviki ile inceleyen Edirne Kız Öğretmen Okulu'ndan Ü. Tuncalı'dır.

2 Tafsilatlı bilgi için "Türklerde Taşla İlgili inançlar" adlı araştırmamızın "Edirne" kısmına ve resimlere bakılması.

Edirne'de muhtelif ziyaret ve adak yerlerinden ancak birkaçından bahsettik. Bu çevrede Hıdırellez sabahı güneş doğmadan önce çay kenarına gidilerek ufak bir ev modeli yapılmak suretiyle ev dileğinde bulunanlar da görülüyor.

Elazığ

Yıllık ve il tarihlerinde, seyahatlerde[1] konumuz dışında kalan önemli bilgiler bulunmakla beraber, adak ve adak yerlerinin gözlem ve açıklanmasına yarayan bir bilgiyi çok zaman içermektedir. Ziyaret, türbe, adama ile ilgili bilgiyi veren kitapları, o ilin eski bir ilçesi, yeni bucağı olsa bile önemle ele almak mecburiyetindeyiz.

Harput Ziyaret Yerleri:

Arap Baba'nın cesedine ve hayatına dair bir efsanenin halk üzerinde nasıl bir tesir yaptığını görüyoruz.[2]

Kesik başlı ceset, yıllarca durduğu hâlde vücudun çürümemesi vs. hep türbeye dikkati ve ilgiyi çekici bir rol oynuyor.

Ankuzu Baba:

Harput'un 7-8 km. uzağında bulunan Ankuzu veya Eykuzu adlı ziyaretgâh çok yüksek bir kayalığın tam zirvesinde bulunmaktadır. Önceleri bu türbenin yanında bir de zaviye varmış. Yazın bu türbeye kafileler hâlinde ziyaretçiler gelmekte, kayalara akın akın tırmanılmakta, türbeye kurban adanmaktadır. Adakları yerine gelenler ise kurbanlarını keserek fakirlere dağıtmakta, sonra türbeyi ziyarete gitmektedirler. Evliya Çelebi de burasını ziyaret etmiştir.

Bu türbeye bakan, hizmet eden kimsenin oğlu olmadığı için hizmet, kızına intikal etmiştir. Bu türbedarlar türbedeki zatın torunu olduklarını ifade etmektedirler. Ziyaretçiler türbedara bir miktar para verirlermiş. Bu türbede yatan bir İslam derviş ve şehidi olarak tanınmıştır.

Genellikle şehit olduğu yere gömülme âdetini burada da görüyoruz. Bununla beraber bu zat hakkında yeniçerilerin zulmüne uğrayarak buraya geldiği ve öldürüldüğüne, bir insan ve bir at ayağı izinin kayalıklarda damga gibi kaldığına inanılarak türbeyi ziyaretten sonra ziyaretçiler burada da saygı ile durmaktadırlar (Sf. 322-323).

---

1 Hurşit Nazlı: Elazığ İlinin Coğrafi, Zirai, Ticari Tarih, Nüfus ve Jeolojik Durumu, Ankara 1939. Zerbamat Basımevi. Nahit Sırrı: Bir Edirne Seyahatnamesi, Ankara 1941, Ulusal Matbaa.

2 İshak Sunguroğlu: Harput Yollarında, I. C, İst. 1958, Sf. 314-315.

Seyyid Ahmed Kürdi Türbesi ile Beşik Baba ve Celal Baba türbeleri hep ziyaretgâhtırlar. Görünür yerlerde, yol başı ve tümseklerde bulunmaktadırlar.

Fatih Ahmed Türbesi:

Harput'un doğusunda 1-1,5 km. mesafede yüksek bir tepede, yola yakın, çevresinde çeşmesi olan bir türbedir. Bu türbenin yakınında bir mezarlık, ağaçlar bulunmaktadır. Bu türbedeki zat da İslam dervişi ve şehitlerindendir. Türbenin tarihçesi hakkında mühim kaynaklar vardır.

Esasen bu Harput'taki türbe ve ziyaretgâhların tarihleri, inanılır kaynaklara dayanmaktadır. Fatih Ahmed Türbesi hakkındaki kaydın Türkçesi şudur: "Kâinatın şeyhi, ariflerin efendisi, Tanrı'nın velisi büyük Fatih Ahmed Herberdi (Harputi) 713 yılı cemaziyelahirinin (Arap aylarının 6. sı) beşinci günü ölmüştür." (Sf. 326). Bu çevrenin Ermeniler elinde bulunduğu bir sırada aynı mevkide şehit olduğuna dair deliller mevcuttur.

Harput'ta bazı türbelerin kabir keşfi usulü ile tayininin de yapıldığını görüyoruz. Ankara ve çevresinde böyle kabir keşfi usulü ile orada gömülü bulunan zatın kimliğinin tespiti işine rastlamış değiliz.

Nakşibendilerde bu kabir keşfi usulünde, büyük mahareti anlamış olanlar ileri sürüyor. Bu dua ve uzun gözlem, sezgi, coşku gibi bir amaçla yapılmaktaydı ki, bunun isabetine dair birçok deliller öne sürülmüştür (Sf. 328, Not 9). Bu şekilde bir diğer yerdeki mezarın bir Hristiyan'a ait olduğu hakkında keşifte bulunulmuştur (Sf. 331).

Fatih Ahmed'in türbedarları vardı. Bu zatlara Bektaşi veya Melami diyenler bulunmaktaymış.

Fatih Ahmed'in türbesinin etrafı ağaçlık ve âdeta bir mesire yeri hâlinde bulunuşu dolayısıyla buraya gelenler akşama kadar oturur, eğlenirler, sonra türbeyi ziyaret ederler, kurban kestirip etini dağıttıktan sonra dönerlermiş (Sf. 330).

Ankara ve çevresindeki türbelerde de gördüğümüz gibi, buraya da dil uzatanlar, tahribe çalışanlar birçok felakete uğramış (Sf. 330). "Harput Yollarında" adlı eserde bu hususta, ad ve zaman açıklama suretiyle, ispatlanmış deliller zikredilmektedir.

İbrahim Baba Türbesi:

Bu ve Mansur Baba türbesi de hep o çevrenin türbelerindendir. İbrahim Baba Türbesi hakkında kabir keşfi usulü ile merak edilen bu yerin muammasını çözmek istemişler, bu muamma ve keşf-i ayani ile çözülmüştür.

Eğer oradaki zatın Hristiyan olduğu ifade edilirse o zat, saygı görmekle beraber genellikle bir ziyaretgâh olmaktan, daha doğrusu adak yeri olmaktan çıkmaktadır.

Mansur Baba türbesi yanında, önceleri tekke olarak kullanılmış ve efsanelerle insanüstü bir mahiyet aldığı anda bir ziyaretgâh hâline gelenleri burada da görmekteyiz (Sf. 332-333).

Nadir Baba:

Bu türbenin tarihçesi hakkında tatmin edici hiçbir kayda rastlamayan İshak Sungurlu, şu dikkate değer bilgiyi vermektedir: "Yalnız türbenin muhafızı, Alacalı Camisi'nin alt tarafındaki sıra evlerde oturan Morali veya Mor Ali Mahmud Efendi ailesiydi. Türbenin anahtarı bu Mahmud Efendi'nin annesinin ve sonra da eşi Hayriye Hanım'ın elindeydi. Ziyarete gelenler evvela bu eve haber verirler, bu hanımlar da gidip türbeyi açarlardı. Türbenin hususiyetlerinden birisi Ermenilerin büyük bir inanışla türbeye bağlanmaları idi. Bilhassa hasta olan çocuklarını türbenin içerisine yalnız olarak bırakır, kendileri dışarı çıkarlardı. Hasta çocuk beş on dakika türbede tek başına kalır, sonra çocuğu alırlardı. Pazar günleri, gerek şehirden gerekse civar köylerden gelip türbenin önünde sıra bekliyen Ermenilerin haddi hesabı yoktu" (Sf. 333).

Nazır Baba:

Evliyadan bilinen bu zatın türbesi, yol kenarında bulunuyor. "Bitişiğinde bir de aynı isimle bir Kadiri Tekkesi vardı." (Sf. 334). Bu tekkede evvelce toplanılıp zikredilirmiş.

Şeyh Hacı Osman Bedreddin Efendi: Mezarlık yakınında bulunan bu türbe, müritleri ve hayıranları tarafından yaptırılmış (Sf. 334-335).

Şeyh Şerafeddin Türbesi: Fatih Ahmed'in yakın akrabası olarak biliniyor. Fatih Ahmed'in diğer tarafta şehit düştüğünü görmüştük. Bu zat da kalenin önünde şehit olmuş ve buraya getirilerek gömülmüş. Bu türbeye de ziyaret için gelinmektedir.

Uryan Baba:

Harput'un güneyinde, şehre çok yakın, kayalıklar önündeki taşlık bir yerde Uryan Baba'nın türbesi bulunmaktadır. Kayalıklar, ağaçlık yerler, yüksekte bulunan ve manzarası güzel olan bu türbenin etrafını badem ağaçları sarmıştır. Yakınlarında bir mezarlık daha vardır. Buna rağmen diğer yerlerde de gördüğümüz gibi ziyaret edilen Uryan Baba'dır: "Türbenin yanında bir de mescit ve hücre vardı. Mescitte ceviz büyüklüğünde (Binlik) bir tespih vardı ki, murat ve şifa isteyenler bu tespihin içinden geçerlerdi.

Bir zamanlar bu mescit tekke hâlinde de kullanılmıştı. Türbenin yan tarafında ufak bir çeşme göze çarpar. Hariçten gelen ziyaretçiler bu çeşmenin bir akar çeşme olduğunu zannederlerdi. Hâlbuki değildi." (Sf. 337).

Uryan Baba'nın da bir İslam dervişi olduğu, cesedinin çürümediği, gömüldüğü yerde çok eski devirlere ait bir deste ok çıktığı görülüyor. "Halkın yardımı ile üzerine bir türbe, yanı başına bir mescit ve bir de sübyan mektebi yapılıyor. Lahdin içinde hüviyetine ait bir şey bulunamadığı için ismine de Uryan Baba deniliyor ve o günden beri de ziyaretgâh oluyor." (Sf. 338).

İshak Sunguroğlu şehir dâhilinde 15 zaviye ve ziyaretgâh saydıktan sonra köylerde de böyle türbe ve ziyaretgâhların olduğunu yazmaktadır: Seyyid Kasım, Mehmed Siyah, Ali Beyaz kardeşler; Kesirik'te (Harput'a 5 km. kadardır) Garip Hüseyin Baba, Hızır Baba, Hacı İbrahim Hakkı Ef., oğlu Şeyh Rıza Ef., Hacı Ömer Ef., diğer köylerde: Şeyh Mehmed Ef., Şeyh Ali Ef., Ahmed Peykerci, Hacı Ömer Hüdayi Baba, Şeyh Hasan Baba, Şeyh Musa Hervi, Şeyh Şazili (bu zatın türbesinin etrafı meşe ağaçları ile çevrilmiş olup çok ilgi gösterilen bir ziyaretgâhtır). İshak Sunguroğlu, böylece 15 ziyaret yeri daha saymıştır. (Sf. 340-341).

İğneli Baba:

Asıl adı Hacı Ahmed olan İğneli Baba hakkındaki bilgiyi, yakın bir zamanın ereni gibi kabul edildiğinden üzerinde durmaya değer buluyoruz. İğneli Baba'nın annesi Hintli, babası Buharalı olup annesinin ölümünden duyduğu acı ile "Suriye, Bağdat, Mısır, Hicaz'ı dolaşmış ve Bağdat'ta iken Abdülkadir Geylani'nin zaviyesine komşu olarak yıllarca kalmış ve bu tarikatı kabullenmiştir." (Sf. 341-342). Perhizle yaşayan, hiç et yemeyen, yalnız yoğurt ve ayranla beslenen bu zatla görüşen İshak Sunguroğlu, ağzına aldığı bir kâğıdı, bir çöp parçasını iğne hâline getirdiği hakkındaki söylentilere inanmadığını, bunu bir el çabukluğu ve hokkabazlık saydığını söyledikten sonra bir gün çalıştığı daireye (Elazığ Adliyesi) geldiğinde, arkadaşları İğneli Baba'ya bir kâğıt parçası vererek onu bir demir veya maden hâline getirmesini istiyorlar. İğneli Baba bu kâğıdı dilinin üzerine koyuyor, İshak Sunguroğlu, bunu hayretle takip ettiğini söylüyor: "Bir şeyler okumaya başladı. Okudukça yüzünde garip kasılmalar meydana geliyordu. Bir aralık yüzü kıpkırmızı kesildi. Bu hâl on dakika kadar devam etti. Nihayet ağzını açtı, biraz evvel dilinin üstüne koyduğu beyaz kâğıt parçaları, şimdi madeni iki tane hilal olmuştu.

Elime aldığım zaman bu madeni hilal sanki bir demir ocağından çıkmış gibi kızgındı. O zaman ben de bu işe inanmıştım. Hakikaten harikulade bir erişmeydi. Bana verilen bu hilali hâlâ saklarım." (Sf. 342, Not: 6).

"İğneli Baba 1914-1330 R. tarihinde 110 yaşında Elâzığ'da öldü. Harput caddesinin sağ tarafındaki mezarlığın yol kenarında ve dut ağaçlarının hizasında gömülüdür. Kabri ziyaret edilirdi." (Sf. 342).

İğneli Baba'ya bu kadar yer verişimizin sebebi, bir keramet hâlinin tasvirinden ziyade, XX. yüzyılda nadir görülen bir erenliği ifade etmektir. Ankara ve çevresinde, hatta Anadolu'nun birçok yerinde yakın yıllarda evliya olmuş, hayatı apaçık belli bir kimseye rastlamak pek mümkün olmamaktadır.

Şeyh Hasan Dede:

Baskil ilçesinin Şeyh Hasan köyündeki Şeyh Hasan Dede (H. 630-M. 1232) türbesi bir ziyaret yeri hâlindedir (İçinde iki mezar var, biri kardeşi Şeyh Ahmed'e aittir.). Türbe çevresinde Selçuk tarzında mezarlar görülüyor. "Diğer Alevi ve Kızılbaş türbe ve ocaklarında olduğu gibi Şeyh Hasan Dede'nin mezarının baş tarafında açık olan yerden alınan toprak, su içinde eritilerek ağrı ve sızısı olan hastalara şifa verici bir ilaç olarak içirilmektedir."[1]

Şeyh Hasan Dede türbesi Fırat Irmağı'na yakındır. Bu toprakla ilgiyi Ankara ve çevresindeki adak yerlerinde görmüştük. Çubuk, Keskin gibi... Burada, Ankara'da Hasan Dede köyündeki Hasan Dede ile kökteş, ırmak (Kızılırmak) yakınlığı ve bağlı bulunduğu tarikat bakımından benzerlik göstermektedir. "Efsaneye göre Garbı Dersimliler, büyük Türk mutasavvıfı Hoca Ahmed Yesevi'nin neslindendir. Bu soydan gelen Şeyh Hasan Dede, Moğol akını önünde aşiret halkı ile beraber Horasan'dan Bağdat'a gelmiş, bir hayli dolaşmadan sonra sırasıyla Hicaz, Mısır, Bağdat, Konya'da bulunmuş ve son olarak şimdiki eski Malatya'ya yerleşmiştir (H. 630- M. 1232).

Bu söylenti tarihî olaylara uymaktadır.[2]

---

1 Nazmi Sevgen, Memleket Tetkikleri: Efsaneden Hakikata. T.M.O. Dergisi, Yıl I, Sa. 10, sf, 53-58.

2 Alaeddin Keykubad'ın cülusu 122, Anadolu'ya Moğol akını 1231, Sultan A. Keykubad'ın ölümü 1237.

Erzincan

Terzi Baba:

Erzincan yer sarsıntısında yıkılmayan nadir binalardan birisi de Terzi Baba'nın büyük bir bahçe içindeki türbesidir. Sandukası çok büyük olan Baba'ya, bayram ve kandil zamanlarında, onu halk ayrıca ziyaret ettiği gibi, adak adamak isteyenler perşembe günü türbesine giderek dilekte bulunur ve adaklarını adarlar. Bundan başka mühim işlerde (evlendirme vb.) onu ziyaret bir âdet hâlindedir. Onun kerametleri, iman gücüne, bir anda bir başkasını Kâbe'ye kadar yollayacak kudretine dair hikâyeler vardır.[1]

Erzurum

"Mesirelerin isimleri vardır. Mesela, Sığırlı köyünün mesiresi Ali Baba denilen ziyaretgâhın bulunduğu yerdir."[2]

Huy Kesen Yatırı:

Huy Kesen yatırı denilen yerde, huysuz çocukların yaramazlığını gidermek için çocuğun boynunun etrafına bir bez geçirilerek yatır etrafında devredilir. Bu maksatla adak adanır.[3]

Abdurrahim Şerif Beygu'nun "Erzurum Tarihi, Anıtları, Kitabeleri"[4] adlı eserinde, türbelerin kimi devirlerde nasıl (mesela Şah Tahmas tarafından) yıktırıldığını, böylece birçok devirde tahribe uğradıklarını, buna rağmen halkın gene ilgisinin kesilmediğini görüyoruz.

Bu eserde 103. sayfadan başlayarak birçok evliyanın türbelerinden, kitabelerinden ve tarihçelerinden bahsedilmektedir. Bunların türbedarları olduklarını görüyoruz. Fotoğraflarından, oralarda mum yakıldığı da anlaşılmaktadır. Bu arada türbenin Gümüşlü Kümbet zaviyedarlığı yüzünden şeyhler arasında anlaşmazlık çıktığını (Sf. 143) görüyoruz. Genellikle vakıfları olan, geniş zaviyeleri bulunan bu yerlerin büyük bir menfaatlenme ile ilgisi olduğunu da isbat etmektedir. Selçuk türbelerinin kimlere ait olduğunu belgelerle açıklayan bu eserden, Kanuni'nin Erzurum'a gelişinde bu çok eski mezarları, türbeleri ziyaret ettiğini anlıyoruz (Sf. 156).

Erzurum köylerinde Pir Ali Baba, Ahi Yusuf, Taptuk Emre, Yunus Emre'nin olduğu ileri sürülen mezarlar birer ziyaret yeridir (Sf. 170-174).

---

1 Nezihe Araz: Anadolu Evliyaları, Her Sualin Cevabı. Havadis 26-27 Ocak 1957.

2 Sırrı Numan: Erzurum Köylerinde Yaz Gezintisi. H.B.H., İst. 1930, Sa. 6, Sf.8 6-87.

3 Doç. Dr. Necati Öner'den alınan bilgi.

4 Abdurrahim Şerif Beygu: Erzurum Tarihi, Anıtları, Kitabeleri, ist. 1936, Bozkurt Basımevi, Sf. 102.

Düzcü köyü civarında birçok evliya bulunmaktadır. Özbek Baba, Kandil Baba, Umudum Baba gibi. Evliyadağı, Tevricik'te; Haydarhan, Haydarı köyünde; bu ziyaretler Düzce köyüne yakın ve bu Türk sofi ve evliyaları hep orta zaman devrinde yaşamış zatlardır. Yunus'un, böyle her biri, o zamanın, halk sofi ve velileri olan, bu simaların sağ ve ölmüşlerinden manevi hazzını almak için Erzurum ovasına gelip de Düzcü köyünde ölmesi hakikata yakındır. Yunus'un şeyhi olan Taptuk Emre, rivayete göre Tokat'tan gelmiştir (Sf. 173). Buradaki Yunus'un mezarı, (Yunus mezarlarını Ankara bölümünde görmüştük) halk tarafından saygı ile ziyaret edilmektedir.

"Folklor, tarihî anıtlar, kümbetler vesaireyi kitaplarda daha fazla bulmak mümkün olmaktadır. Hâlbuki ziyaret ve adak yerleri hakkında bilgi edinmek çok zaman mümkün olmamaktadır."[1]

Eskişehir

Dede Baba:

Musa Kâzım, 1337 yılında Seyitgazi'de Dede Baba'ya kesilen kurbanların ne olduğunu soruyor. Aldığı cevap şudur:[2] "Bu kurbanların etleri türbeyi bekleyen birkaç dervişle türbenin şeyhi olan Şükrü Efendi adlı 35 yaşlarında bir sarhoşa veriliyormuş. Bu mezar hastalıklara iyi geliyormuş."

Şücaeddin Veli:

Seyitgazi'nin iki saat batısında bir de Şücaeddin Veli vardır. Anadolu'da en çok hurafat neşreden Abdal Musa'dan sonra gelir. Halk onu büyük bir veli bilir. Ondan da hastalara şifa beklenir. Afyonkarahisar'dan hareket ederken birçok kimse bana Şücaeddin Veli hazretlerinin mezarını ziyaret ettikten sonra bir avuç toprak alarak yutmamı ve eğer mezarından alınan bu toprağı yutarsam büyük bir âlim, fâdıl, kâmil olacağımı söylediler. Hakikaten mezarı gezerken her tarafı tahta ile kapatılmış olan mezarın bir parçasının kesilmiş olduğunu ve toprakların çoğunun eksildiğini gördüm. Meğer halk oradan toprak alır ve Şücaeddin'in toprağı şifalıdır, diyerek yutarmış (Sf. 38).

Şücaeddin Veli'nin türbesine Babailer, Aleviler tarafından çok önem verilmiş. Şücaeddin ocakları şöhret yapmış bulunmaktadır.[3]

---

1 Tahsin Akgün: Erzurum, 1955.

2 Musa Kâzım: Afyon, Eskişehir ve Civarında Halk İnanmaları. H.B.H. C. 3, Sa. 26, Sf.- 38.

3 Prof. Yusuf Ziya Yörükan: Tahtacılar, Dinî ve Sırrî Hayat Ayine Hazırlık, Darülfünun İlahiyat Fak. Mecmuası, Yıl 5, Sa. 19, Sf. 78, Mart 1931.

Ankara ve çevresinde ve başka illerde, hastalıklara şifa için toprak alınıp verildiğini veya toprağın suyla eritilip içildiğini görmüştük (Ayaş). Bu türlü inancın Türkiye'ye değil, Avrupa'ya da mahsus bir tedavi olduğundan önce bahsetmiştik.

Gene Eskişehir'de de yatırlara saygısızlığın hastalık sebebi olabileceği inancını görüyoruz.[1]

Türkmen Baba:

Türkmen dağlarının zirvesindeki Türkmen Baba Türbesi, Seyit Gazi çevresindeki köylerin yağmur duası mahallidir.

Çoban Baba:

Seyit Battal Gazi'nin mezarının bulunmasında erenlerden, bu zat için evvelce bir türbe yapılmıştı (XII.-XIII. yüzyıl). Çoban Baba'nın halk arasındaki adı Kutluca veya Kutlu'dur. Fakat Çoban Baba diye anılır.[2] Mezarı düşman (Yunan) işgalinden evvel sağlamdı ve bir türbe hâlinde idi. Emsali gibi sandukası üzerinde kıymetli şallardan, ipeklilerden örtüler vardı. Baş ve ayak uçlarında çifter çifter mumlar yanardı. Taş hâlinde, baş tarafında duran bir de ekmeği vardı. Buna "Çoban Baba'nın ekmeği" denirdi, alınır bu ekmek öpülürdü. Ziyaretçilerden birbirinin sırtlarına, vücutlarına sürenler de olurdu. Bununla manen ve maddeten şifa geleceğine inanılırdı.

Seyit Battal Gazi:

Bu zat tanınmış İslam dervişlerden ve şehitlerindendir. Türbe, mescit ve binaları ile bir bütünlük arz eden yerin tarihi birçok menkıbelere konu olmuştur. Seyit Battal Gazi'nin kabrinin uzunluğu, Evliya Çelebi'nin de ziyaretine göre 10 adımdır. Evliya Çelebi (C. 3, Sf. 13) burayı ziyaretle onun aziz ruhu için Yasin-i Şerif okuduk, diyor. Burasını Murtaza Paşa ile ziyaret ediyorlar. Murtaza Paşa, fakirlere yüz altın dağıtıyor. Ayrıca merdivenin ortasındaki şadırvanda üç kurban kesiyor. Buranın iki yüzü geçen haluk selim, halim dervişleri vardır (Bektaşi tekkesinin faal olduğu devir), ki her geleni ağırlar ve ikram ederler. Gece ve gündüz canı gönülden hizmet ederler. Sanatkârane yapılmış kaşık vesaire gibi hediyeler de verirler. Her bir derviş burada mutlaka bir işe memurdur. Meydancılıktan başlayarak payeleri yüksele yüksele

1 Eskişehir, 1938.

2 Muhittin Aslanbay: Seyyid Battal Gazi'nin Hayatı ve Bazı Menkıbeleri, Eskişehir, Kardeşler Matbaası, Sı. 105.

türbedarlığa çıkar. Türbedar olduktan sonra da bütün bu Asitâne-i Aziz'in şeyhliğine yükselirler.

Evliya Çelebi'nin verdiği bu bilgiden de türbedarlık, şeyhlik gibi vazifelere ne derece önem verildiğini 300 yıl önceki ziyaretin gözlemiyle de tespit etmiş bulunuyoruz. Aynı durum Ankara ve çevresindeki türbelerle de ilgilidir.

Kral Kızı:

Seyit Battal Gazi'nin sol yanında Kral Kızı adı ile anılan bir tabir daha vardır. Evliya Çelebi: "Kendisine (Seyit Battal Gazi'ye) âşık olan Kral Kızı'nın kabri dahi malumdur, Şarl Teksiye: "Yanındaki diğer bir kabir Kral Kızı unvanı verilen bir prensesin naaşını muhtevidir. Türkler kral unvanını Moskof ve Sırp hükümdarlarına verirlerdi. Bunun da Müslüman emirlerinden biri ile izdivaç etmiş bir hükümdar kızı olduğunda şüphe yoktur." demektedir (Küçük Asya Tarihi). Kral Kızı adı ile bir başkasından daha önce de bahşetmiş, Anadolu'nun muhtelif yerlerinde böyle kral kızı adları ve ziyaretgâhları olduğunu zikretmiştik.

Valide Sultan'ın Türbesi:

Seyit Battal Gazi Türbesi çevresinde birçok tarihçe belli kimselerin türbesi bulunmaktadır. Ankara ve çevresindeki türbeler içerisinde bu şekilde olanını tespit edemediğimizden bu türbedeki bir tastan bahsetmek istiyoruz: "Lahdin bir ucunda parlak mermerden küçük bir sütun vardı. Bu sütun, lahdin seviyesi yüksekliğinde idi. Üzerinde pırıl pırıl yanan, tatlı sarı renkte zarif ve büyücek bir tas vardı. İhtimal Konya Selçuk sarayından getirilmişti ve belki de Valide Sultan'a aitti. Çok hassas bir madenden yapıldığı anlaşılan bu tasa, fiske ile bir defa dokunulduğunda, sinesinden kalplere ve ruhlara işleyen uzun bir inilti peyda olur, kabrin bulunduğu dehlizden dış dehlizlere akseder, bütün bölümleri lahzada dolaşarak kubbeye yükselir, orada sabitleşir (Sanki bir ah ve bir of hâlinde) inler ve inlerdi. Sonra da boğuk, hıçkırıklı seslerle uzaklaşmaya başlar, büyük kapıdan dışarı, enginlere, semalara doğru uçuyor hissini verir, yavaş yavaş her şey biter ve sessizliğe dönüşürdü... Bu sesi, Medine'de Hazreti Peygamber'in işittiğine ve sesin manevi yüce varlığına ulaştığına inanılırdı. Bu sebeple her ziyaretçi bu tasa[1] bir fiske vurmadan, onun ahenkli sesine kalbini ve ruhunu bir an vermeden ziyaretini tam yapmış saymazdı.[2]

---

1 "Bu taşın da Etnografya Müzesi'nde bulunduğu bilinmektedir" (Sf. 122). (Muhittin Aslanbay'ın notu.).

2 Muhittin Aslanbay: Seyyid Battal Gazi'nin Hayatı ve Bazı menkıbeleri, Sf. 121-122.

Kırkkızlar veya Kırgızlar:

Kırgız Tepesi'nde gömülü bulunan Kırkkız'ın mezarı (Kırkkızlar Mezarlığı), genç kızlar tarafından bir dilek yeri olarak ziyaret edilmekte ve adak adanmaktadır.

Söylentiye göre Battal Gazi'nin hüküm sürdüğü zamanlarda Rum beylerinin zulmünden bıkmış 40 kız buraya sığınıp bir manastır vücuda getirmişler ve başlarında da güzelliğiyle meşhur Aspasya adlı bir Rum kızı ve gene aralarında Elenora adlı bir kral kızı bulunuyormuş. Onlara göz koyup hücum eden Rum beyleri ve maiyetlerinin karşısında mücadele ederek öldürülmüşler. Manastırı da yıkmışlar. Bugün her dine mensup insan tarafından bilhassa "tek ayakta duran Aspasya Ana'nın odası" birçok renkli bezlerle bir ziyaret ve adak mahalli oluyor. Baharda genç kızlar, dertli anneler ve turistler tarafından ziyaret edilip mezarların etrafında çevrelenerek dilekte bulunuyorlar. Bu mezarların yanında adak mumları yakılıyor. Mezarların üzerine çiçek bırakılıyor.[1]

Gaziantep

Yılın bahar mevsiminde, arzu edilen günlerde ve muayyen, hususi günlerde, il merkez ilçesinin kuzey ve güney sırtlarındaki Kurban Baba, Dölük Baba ziyaretlerine kurban ve mum götürmek suretiyle merasim yapılır. Bu merasime en ziyade kadınlar hususi günlerde devam ve iştirak ederler.[2]

Şeyh Fethullah tarafından yaptırılan Şeyh Camii ve hamamının yılda üç gün Hristiyanlara tahsis edilmesi ve bu günlerde Hristiyanlarca hamamın tavaf edilmesi ve ona bir kutsiyet izafe edilmesi dikkate şayandır.[3] Bu hamamın bir adak mahalli olarak kullanıldığını da görmekteyiz. "Herhangi bir arzunun gerçekleşmesi için kadınlar Şeyh Camii Hamamı'na giderek külhanına gübre atarlar. Bilhassa kocalarını rakıdan vazgeçirmek isteyen kadınlar bu inanca pek bağlıdırlar." (Sf 128). "Şeyh Camisi'nde bir siyah amud (taş direk) vardır. Başı ağrıyan kimse camiye giderek bu amuda başını sürer ve bu suretle şifa bulacağına inanır." (Sf. 129).

1 İsmail Sadık; Kırk Rum kızının mezarını genç kızlar ziyaret ediyor, Akşam, 18 Şubat, 1965.

2 Türkiye'nin Sıhhi ve İçtimai Coğrafyası, Gazi Ayıntab Vilayeti, ist. 1926, Hilal Matbaası, Sf. 25.

3 Hurşit Sait: Gaziantep'te Halk İnanmaları, H.B.H. C. 3, Sa. 29, 29 Ekim 1933.

Ankara'da buna benzer bir adak mahalli ve tarzının tespiti mümkün olmamıştır. Bilhassa cami içinde bir adak yeri, bir taş sütuna şifa niyetiyle başvurma gibi bir inanç yoktur. Yalnız Hamamönü tarafında bulunan Karacabey Hamamı, tekinlik bakımından ve efsane bakımından zikredilir. Hamam külhanına gübre atmak suretiyle bir adağın yerine getirilişi ve rakıya karşı iğrenme aşılaması gibi bir isteğe Ankara'da yaptığımız araştırmada rastlanmamıştır.

"Boğmaca öksürüğüne tutulan çocuğu bir maktulün mezarı etrafında dolaştırırlar. Delikli bir kayadan geçirirler." (Sf. 129). Bir maktulün mezarını bir adak yeri hâline getirmek gibi inancı Ankara ve çevresinde yaptığımız araştırmada tespit etmiş değiliz. Boğmacalı çocuğun delikli bir taştan geçirilmesi gibi bir inanç Ankara'da da mevcuttur.

Tiksinim hastalığını, daha doğrusu tiksinme hususundaki aşırı hassasiyeti gidermek üzere, tabakhaneye götürmek, bağırsak pisliklerinden, hastanın bir parmak alarak burnuna sürmesi gibi hareketler dışında bu gibi muameleleri müteakip üç defa yanındaki değirmen taşını dolaşması gibi bir inancı Ankara'da tespit mümkün olmamıştır. Eski Ankara dabakhanesinin civarında bir adak yeri, türbe, ziyaretgâh mevcuttu.

Fakat böyle bir olay hiç duyulmamıştır. Hurşit Sait: "Bu taş esasen ziyaretgâhtır. Bu suretle tedavi edilmiş olur." demektedir (Sf. 129). Gaziantep'te bunlardan başka muhtelif ziyaretler olduğunu, Pınar'da ziyaretgâh olan Sıtma Pınarı gibi ağaç veya bazı çalılıklara halk tarafından horoz kesildiğini, çaput bağlandığını ve ağaç veya çalının altına taş atılmasını, bu incelemede buluyoruz. Hatta böylece atılan taşlarla yol üzerindeki ağaç ve çalılıkların altında taş yığınından ibaret tepeler belirdiğini görüyoruz (Sf. 130). Ankara'dakilerle benzerlik görülüyor.

Hallac-ı Mansur:

"Haral nahiyesinin Badna köyünde Hallac-ı Mansur'un mezarı vardır. Bir zaman bu mezar açılmış ve içinden muhtelif eşya ve bu arada bir de haç çıkmış. Buna rağmen aynı mezarı halk yine Hallac-ı Mansur'un mezarı tanır ve o suretle hürmet eder." (Sf. 130).

Böyle bir olguya Ankara'da rastlamış değiliz.

Dedelere, mukaddes tanınan "Bektaşi taşı"na olan saygıyı Gaziantep'te bulunan Aleviler arasında da görüyoruz.[1]

1 Abdülkadir İnan, Gaziantep'te Aleviler ve Muhtelif İnanmalar, H. B. H. C. 10, Sa. 110.

Ökkeş:

Gaziantep'te, hatta güney çevresinde "Ükkaş" yahut "Ökkeş" adının çok oluşu derhâl dikkati çeker. Bunun sebebi Gaziantep'e 12 saat mesafede sivri bir tepe üzerinde Ükkaş adlı bir türbenin bulunuşu (asıl adı için Akkaş diyenler vardır) ve çocukların ona adanışıdır.[1] Çocuğu olmayanlar bu türbede kurban keser, dilekte bulunurlar. Dilekleri yerine gelirse çocuklarına onun adını (Ökkaş, Ökkeş) koyarlar. Keza Gaziantep'te beş altı saat kadar uzaklıkta bulunan Memik Dede'ye de gidilerek dilenir, kurban keserler, dua ederler, çocukları olunca da adını Memik koyarlar.[2] Çocuğu olup da düşürenler veya ölenler de adak adarlar. Çocuklarına Durdu adını koyarlar.

Abdülkadir İnan, vurulma suretiyle ölenlerin, öldüğü yere gömüldüğünü ve dağlarda, vadilerde tesadüf edilen tek mezarların bu gibi zatlara ait olduğunu ve bunlara "Düşek" adının verildiğini söylüyor.[3] Ankara ve çevresinde, bu bir âdet hâlinde değildir.

Müdevvir:

Kilis'in Alıcı köyünde Kürt Dağı'nda Müdevvir adlı bir türbe ziyaret yeri olarak şöhret yapmıştır: Bir kadıncağız ziyarete gitmiş, oraya bir süpürge ve bir kazık götürmüş. Kazığı yere kakmış. Süpürgeyi de orada bırakarak bir parça toprak alıp evine gelmiş. Toprağı su koyduğu küpe atmış. Kadınların rivayetine göre Mustafa Müdevvir balık olarak küpte yüzmüş. Anası bu suyu içmiş. Mustafa Müdevvir de doğmuştur. Mustafa Müdevvir'in annesi çocuksuz imiş, böylelikle bir çocuk sahibi olmuş. Onun için kadınlar bu ziyarete çocuk sahibi olmak için giderlermiş.[4]

Buna benzer adak yerlerinden Ankara bölümünde etraflıca bahsetmiştik. Burada dikkate değer ve ilerde ayrı bir bölümde üzerinde duracağımız, toprak alıp yeme, suyla karıştırıp içme inançlarının nasıl bir inanma ve düşünme temeline sahip olduğuna dair bu araştırma bize tipik bir örnek vermektedir.

---

1 Naci Kum, Ruhi Tedavide: Karaca Ahmetler Hakkında İncelemeler, Düşünceler, T.F.A. C. 4, Sa. 94, Sf. 1502-1503.

2 Ali Rıza Yalgın, Gaziantep'te Ad Verme Âdetleri, H. B. H. C. 10, Sa. 112.

3 Abdülkadir İnan, Gaziantep Köyleri ve Barak Oyunları. H. B. H. C. 10, Sa. 112.

4 Müşfika Abdülkadir İnan, Cenup Vilayetlerinde Derlenen Bazı Maddeler, H.B.H.C.3, Sa. 29, Ekim 1933, Sf. 163 (Kilisli Naime Hanım).

Yukarıda bahsettiğimiz Ökkeş Türbesi'nin Suriye tarafında kalışına ve Kilis'e yaya olarak uzaklığı 9 saat olmasına rağmen ziyaret edildiğini, bundan başka muhtelif veli, nebi sayılan zatların mezarları ziyaretle adaklar adandığını, çocuk olunca onların adlarının konduğunu görüyoruz.[1] Ökkaş'a burada Hazreti Ökkaş denilmektedir. Bütün bu ziyaret yerleri Ankara'dakilerle tam bir uygunluk göstermektedir.

Şurahbil Bin Hasene:

Kilis'in içinde Şurahbil tepesinde Şurahbil bin Hasene adlı ziyaret yeri vardır. Her türlü dileğin olacağına kuvvetle inanılıyor. Bu zat Hz. Muhammed'in vahiy kâtibi imiş. Dileğin gerçekleşip gerçekleşmeyeceği, küçük taş yapıştırma denemesiyle yapılır. Taşa, önce Fatiha okunur. Bunu daha çok kadınlar ve öğrenciler (sınıf geçme dileği için) ziyaret ediyorlar. Adakları sanduka üzerine yeşil örtü, süpürge, mum, ampul ve yaygıdır. Cuma günü kurban kestirip mevlit okutanlar ve fakirlere yemek dağıtanlar vardır.

Etrafında cami bulunuyor. Burada adak mevlidi de okutulur. Bunun yanında Altın Dede'nin türbesi vardır. Dış durumundaki oyuklara taş koyuluyor. İkisine de bez bağlanıyor, mum yakılıyor. Evvelce türbedarı, şeyhi vardı.[2]

Küt Küt Dede (Samson, Şemun Dede):

Evliya sayısının pek çok olduğu Kilis'te Küt Küt Dede veya diğer adıyla Samson, Şemun Dede çok şöhret yapmış bir ziyaretgâh durumundadır.

Türbenin bakıcısı Arap İpekçi, Küt Küt Dede hakkında şu bilgiyi veriyor: "Buradaki yazılardan da anlaşılacağı üzere Peygamber'den (Hz. Muhammed) çok evvel yaşamış. O tarihlerde buralarda çok yaygın olan trahoma ilaç bulmuş. Kuvvetine izafeten de "Küt Küt" demişler. "Küt Küt" çok kuvvetliymiş. Bir defasında bin kişiyle tek başına savaşmış ve hepsini öldürmüş. Bütün kuvvetini saçlarından alıyormuş. Bunu öğrenen karısı bir gün saçlarını keserek kendisini düşmanlara teslim etmiş. Onlar da gözlerini kör edip bir zindana kapatmışlar. Saçları uzayıncaya kadar burada kalmış. Bir gün binanın iki sütununu yıkarak hem kendisi ölmüş hem de düşmanlarını öldürmüş. Bu söylenti ile Yahudilerin Samson'u daha doğrusu Şimşon'u arasında bir benzerlik görülüyor. Hâlen taş bir türbe içinde bulunan

1 Sait Tazebayoğlu: Kiliste Ad Verme Âdetleri, H. B. H. C. 9, Sa. 99.

2 Ali Mazhar Uygur'dan derlenen bilgiden.

Küt Küt Dede'yi ziyaret edenler, dilekte bulunanlar ve penceresine mum dikenlerin sayısı pek fazladır.[1]

Şimşon'un hikayesi Tanah'ın "Hâkimler" kitabında (14.15.16. girişler) anlatılmaktadır. Buradaki olayla Küt Küt Dede'nin söylentisi arasında benzerlik vardır. Fakat Şimşon'un gömülüşü hakkında Tanah'ın Hâkimler kitabında şu bilgi sunulmaktadır: "Onu Tsora ile Eştaol arasında babası Manoah'ın kabrine gömdüler. Ve o İsrail'e yirmi yıl hükmetmişti."[2] Hâkimler'in 13. girişinin 24 ve 25. cümleleri Şimşon'un doğumu hakkında:" "Ve kadın bir oğul doğurdu ve onun adını Şimşon koydu ve çocuk büyüdü ve Rab onu mübarek kıldı. Ve Tsora ile Eştaol arasında Mahanedan'da Rabb'in ruhu onu ileri sürmeye başladı." deniliyor.

Yaptığımız incelemeye göre bu yer Kudüs'ün (Yeruşalem) batısına düşmektedir.[3] Duruma göre Kitabı Mukaddes'le, gömüldüğü söylenilen yer arasında (Küt Küt Dede ile) tarihî, coğrafi bir ilişki kurulamamıştır.

Küt Küt, halk arasındaki bir göz hastalığına delalet etmekte, göz çukuruna yakın bir yerde göz kapağı üzerinde beliren küçük bir yara şeklinde olmakta ve hastalığın devamı üç hafta sürmektedir. Bu türbeye hastalığa şifa için üst üste üç cuma günü gelinmektedir. Bu türbenin herhangi bir tarafından parmakla alınan toz, göz üzerine sürülmektedir. Türbenin süpürgesiyle toz alınıp üç defa göz üzerine sürüldüğü de olur.[4]

Şifa bulan kimse buraya mum, ampul veya bir süpürge getirmektedir.

Muhammed'ul Ensari:

Kartalbey Parkı'nın içindeki türbede bulunan Muhammed'ul Ensari'nin türbe penceresine cuma akşamı mum yakılıyor.

Akıl hastası, felçli, sancılı, romatizmalı hastalar mezar etrafında üç defa dolaştırılıyor. Hasta, cuma akşamına rastlatılarak türbede yatırılıyor. Şifa nasip olursa mum, sandukaya yeşil örtü veya kurban adanıyor.[5]

---

1 Kaler Güven, Kilisteki "Küt Küt Dedeye" "Samson" ismi de verilmiş, Akşam 13, Ekim, 1962.

2 Kitabı Mukaddes- Eski Ahit, Hâkimler, 16: 31.

3 Elias Auerbach, Wüste und Gelobtes Land, Berlin 1932, Bd. I. Şimşon S. 28, 29, 166. 2. Cilt Berlin 1936, Karte: I.

4 Doğan Özer'den naklen alınan bilgi.

5 Doğan Özer'den alınan bilgiden.

Karababa:

Kilis'in dört kilometre doğusunda sebze bahçelerinde mezarı olan Karababa'yı ziyarete gelenlerin bahçeleri tahrip etmeleri üzerine, türbe kaldırılmışsa da aynı âdet buna rağmen devam etmekte, çok yaşlı bir incir ağacı ve pınar ziyaret edilmektedir.

Burayı ziyarete gelen kızlar, evlenme dileğiyle; kadınlar, çocuk veya erkek çocuk dileğiyle gelmektedirler.

Ziyaret sırasında niyet tutulur, incir ağacına, çok zaman kırmızı bir bez parçası bağlanır. Ayrıca yakındaki pınardan üç yudum su içildikten sonra Kıble'ye dönülerek dua edilir.

Burada beş veya yedi ciğer adanışı bir özellik arz ediyor. Dilek gerçekleşirse davetli komşularla beraber gidilerek ciğer pişirilir, orada eğlenceyle yenilir. Bu ziyaret yeri aynı zamanda bir gezi yeri sayılır.

Hz. Talha ve Zübeyr:

İslamiyeti ilk benimseyenlerden ve Hz. Ebubekir'in damadı ve Hz. Muhammed'in bacanağı olan ve cennetle müjdelenen, Kureyş kabilesinden olan Cemel Savaşı'nda şehit olan Talha'nın Kilis'te gömülü olduğuna inanılmaktadır. Gene Hz. Muhammed'in akrabası ve Ebu Bekir'in damadı bilinen Zübeyr bin Avvam'ın da Cemel vakası dönüşü şehit olup burada gömüldüğüne inanılmaktadır. İslam dininde çok ehemmiyetli bir mevkii olan bu zatları ziyaret daha çok dinî bir şekil ve hüviyette olmaktadır. Genellikle cuma akşamları türbenin iki penceresinde mum yakılmaktadır. Ayrıca ruhları için dua edilmekte, dilek gerçekleşirse mevlid okutulmakta ve fakirlere sadaka verilmektedir.

Hulk Dede:

Kilis'te Hasan Bey bahçesi içinde, kapısının önünde dut ağacı bulunan bir türbede Hulk Dede yatmaktadır. Buraya cuma günü sinirli, hırçın, gayritabii çocuklar getirilmekte, türbenin etrafında önce üç defa dönülmekte, sonra türbe içine girilerek sandukanın baş tarafında bulunan ve üzeri çengelli iğnelerle dolu olan fes, takke alınarak çocuğun başına giydirilmektedir. Fesin giydirilmesi sırasında türbede açık bir kapta bulunan zeytinyağına parmaklar sokularak el yağa bulaştırılmakta hasta çocuğun alnına sürülmektedir. Türbe terk edilirken hasta çocuğun başına giydirilen takkeye bir çengelli iğne saplanmaktadır. Böylece bir şifa elde edileceğine inanılıyor.

Dilek gerçekleşirse bu yere zeytinyağı adanıyor.

Hulk Dede Türbesi'nin penceresine bez parçaları da bağlanmaktadır.

Pancarlı Dede ve İncir Ağacı:

Eski şehir mezarlığının bir yamacında bulunan ve seller sebebiyle türbesi ortadan kalkan Pancarlı Dede'nin yerini ona yakın olan bir incir ağacı almış bulunmaktadır. Bir müddet evvel bu incir ağacı da kesildiği hâlde ondan çıkan fidanlar aynı rağbete mazhar olmakta ve ziyaret edilmektedir.

Şifa bulmak niyetiyle buraya gelen ve çoğunluğunu kadınların teşkil ettiği ziyaretçiler, ellerindeki bez parçasına bir Fatiha okuduktan sonra ağacın bir tarafına bağlıyorlar. Birkaç gün sonra buraya hasta ile tekrar geliniyor ve topluca, bulgur ve pancar karışımından yapılan ve adına pancarlı denen yemek yeniyor. Yemekten sonra Kur'an okunuyor veya okutuluyor. Hep beraber şifa niyetine dua ediliyor. Hastanın bulunduğu tarafa dönülerek üfürülüyor.

Şeyh Ahmed ve Şeyh Burhaneddin:

Şehit oldukları rivayet edilen bu zatlara yakın okul yapılmazdan önce pek fazla rağbet görüp ziyaret edilmekte ve cuma akşamları mum yakılmakta ise de günümüzde bu âdet burada azalmıştır. Önceleri burası şehir mezarlığı iken türbenin giriş kapısına yakın olan dut ağacı yanına sıtmalı hastalar getirilerek ağaca çivi çaktırılır ve bir paçavra bağlatılır, ayrıca türbe içinden alınan bir ip parçası, hastanın kollarına bağlanarak dua edilirdi. Gene aynı yere, sancılanan hayvanlar getirilerek türbe etrafında üç defa dolaştırılırdı. Günümüzde bu âdetler yerine az da olsa cuma akşamları buraya gelip mum yakanlar olmaktadır.[1]

Şeyh Mansur:

Kilise, 3 kilometre mesafede bulunan, zatının şehit olduğu söylenilen, bu türbenin çevresinde bulunan ve Dua Tepe denilen mahal, ziyaretçiler tarafından önce ziyaret edilmektedir.

Muhtelif dilekler için ziyaret edildiği gibi, askere gidenler de burasını ziyaret etmektedirler. Bu mahal yağmur duası için de ziyaret ediliyor.

Mum yakılan ve bez bağlanan bu türbede, niyet gerçekleşirse kurban kesilip mevlid okutulmaktadır.

---

1 Şerbetçi Hacı Ali'den naklen (94 yaşında).

Şeyh Yusuf Aziddin Ebu Hamra:

Kilis'e yedi kilometre mesafede Oylum köyünde bulunan Şeyh Yusuf Aziddin Ebu Hamra'nın türbesi iki defa yıkılmışsa da yeniden yapılmıştır.

Köy halkı tarafından, köyü felaketlerden koruduğuna inanılan bu türbeye dair anlatılan kerametlerden birisi, İstiklal Savaşı sırasında Kilis'i top ateşine tutan Fransızların halka ve evlere hiçbir zarar veremeyişidir. Köylüler dedenin kendilerini koruduğunu sanmakta ve boğmaca, kızamık hastalığına şifa bulmak için burası ziyaret edilmekte, hasta çocuklar türbe etrafında dolaştırılmakta, adak olarak da sandukaya yeşil bir örtü örtülmektedir.

Hakkari

Beytüşşebap (Şeyh Abdullah):

Şeyhlere ve ağalara büyük saygı ve inancı belirten bir yazıda bir şahıs, oraca tanınmış olan Şeyh Abdullah'a, şeyhin sağlığında bir adak adıyor, vaka şöyle cereyan ediyor: Rupinli bir köylünün bir ineği hastalanmış. Şayet bu inek iyileşirse Şeyh Abdullah'a vereceğim, diye adakta bulunmuş. Zamanla inek iyileşmiş. Adam da ineğini kesmekten vazgeçmiş. O sene ineği doğurmuş. Bu dana büyüyüp inek olacak; bunu kesmem, yaşlısını keserim diye düşünmüş, ikinci sene şeyhe gidip: "Şeyhim! Ben bir adakta bulundum. Benim ineği yarın sabah keseceğim." demiş. Şeyh de "Bu akşam kesersen iyi olur." demiş. Fakat köylü inat edip ineğini o akşam kesmemiş. Ertesi sabah köylünün keseceği inek ölmüş. Bu hadiseyi duyan köylüler, şeyhin sözünü dinlemememin sonu böyle zararlı olur, demişler. Şeyhlere halk inanmış olup onların sözünden başkasını yapmamayı doğru bulmuşlardır.

Şeyh Abdullah'ın Rupin köyünde muazzam bir türbesi var. Köylüler sık sık bu türbeyi ziyaret etmektedirler.[1]

Bu incelemede, yaşayan bir şahsa adak adandığını da görüyoruz. Bu, açıklandığı gibi bir hediye değil, şarta bağlı bir adaktır. Şeyhlere bağlılık ve bunun sebepleri hakkında bu yazı aynı zatın bu kadar sevilmesi ve inanılması için şu sebepleri de saymaktadır: Çok dindar, iyiliksever, akıllı olmak, bazı kerametler göstermek... Bu, Şeyh Abdullah'ın vasıflarındandır. Aynı saygıyı ve inancı onun oğluna geçmiş görmekteyiz.

---

1 Mehmet Gökalp: Beytüşşebap Civarında Şeyhler ve Ağalar. Türk F.A., C. 5, Sa. 107, Haziran 1958 (Yazar bu bilgiyi, öğretmen Tevfik Uğraş'tan alıyor).

Bir türbenin ziyaret yeri oluşunun yakın bir hatırasına Ankara ve çevresinde rastlayamadığımızdan, üzerinde durmak istedik.

Önceden sevilen, çevrenin ulusu, sözü geçen büyüğü olmak yetmediğinden, mutlaka ona bazı keramet şartı gerekiyor. Din bilgisinin iyi oluşu, üstün, faziletli bir hayatı oluşu yetmiyor. Ankara ve diğer illerde de görüldüğü üzere, yatır, bilinmeyen bir kimse olduğu hâllerde mutlaka mezarı, türbesi, toprağı, taşı ile bir keramet göstererek ilgi ve dikkati üzerine çekiyor.

İçel

İçel'de de yurdun birçok yerlerinde olduğu gibi muhtelif ziyaret, adak yerleri vardır. Bunlar millî veya dinî bir kahramandır. Hayatları birer efsane hâline gelmiş veya getirilmiştir.

Mukaddem Dede:

Silifke'dedir. Torosların Silifke'ye kavuştuğu yerde, dağın eteğinde ve bir harnup ağacının altındadır. Türbenin arkasında kaynağını Toroslardan alan bir pınar vardır.[1]

Yüksek bir yer, ağaç ve pınar üçgenini burada da buluyoruz. İslam'ın yayılışı sırasında şehit olan Dede "aradan yüzyıllar geçtikten sonra Silifke'de bir hocanın rüyasına girerek türbesinin burada yapılmasını istemiştir." (Sf. 887). Türbenin bulunduğu yer, yeşillik, havadar olduğundan halkın bir mesire hâline getirdiği bu yerde ziyaretçiler, mezarın etrafını üç defa saygı ile dolaşarak dualar okurlar. Adanan mumları pencerede yakarak Dede'nin ruhu aydınlatılır. Daha sonra arka taraftaki ziyaret toprağını üç defa dillerine götürerek ziyaret merasimi bitirilir. Türbenin anahtarı aynı adı alan mahallenin yaşlı ve emin bir kadınında bulunur. Son ziyaretçi, anahtarı bu kadının evine götürerek teslim eder (Sf. 887).

Üç sayısı ile yapılan hareketler Ankara'da ve yurdun birçok yerinde görülen makbul sayılardır. 3, 7, 9, 40 ve 41 sayıları inançlar içerisinde makbul sayılar olarak görülmektedir. Bu türbede de aynı kutlu sayılardan üç defa yapılan hareket makbul tutulmaktadır.

Muğdat:

Ziyaret, adak yerlerinin yalnız dinî veya millî kahramanlara ait denilmesi yerinde olmamaktadır. Nitekim, aşk, masal kahramanı olan şahısların da birer türbe ve ziyaret yeri hâline geldiği veya

1 Tevfik Pişirici, İki Evliya, Türk F. A., C. 3, s. 56.

getirildiğine dair bir örnek de Muğdat'tır. Mersin'in Silifke Caddesi üzerinde şehire bir iki kilometre yakınlıkta, etrafı portakal bahçeleri ile çevrili, deniz kıyısında bir ziyaret yeridir. Aşkı uğruna fedakârlıklara katlanan, sevdiği kızla evlenmek uğruna türlü mücadeleli bir hayat geçiren, Hazreti Ali zamanında yaşadığı söylenen bu genç, bu yoldaki mücadelesi sırasında öldürülmüş ve buraya gömülmüştür. Bunun hikâyesi yıllarca sürmüş, nihayet Mersinli bir hocanın rüyasına girerek mezarının hâlen bulunduğu yere yapılmasını söylemiş, dileği yerine getirilmiş. Bir aşk kahramanı olarak da daha ziyade âşıklar tarafından ziyaret yeri hâline getirilmiş (sf. 887).

Eshabı Kehf:

Tarsus çevresinde ziyaret ve adakta bulunulan bir yerdir. Dilekler, genelde çocuk (küçük beşik yapılır); adaklar ise kurban ve mumdur.

Bilali Habeşi:

Tarsus içinde küçük bir mescit ve içinde türbe vardır. Mevlit adanır. Çeşitli dilekler için gelinir.

"İçel Folkloru" adlı eserde[1] konuşması geciken çocukların, yatırları ziyarete götürüldükleri, adaklar adadıkları (Sf. C. 2. 9), yatır bulunan evlerde geceleri nur yağdığına inandıkları ve böyle evlerde oturmadıkları (C. 2. Sf. 29) hakkında bilgi edinmekteyiz. Yatırın mezarının kaldırılarak, hatta bazı kemikleri orada kaldığı hâlde, çekinme ile ilgili bir inançta olmaksızın, mezarın bulunduğu yerin duvar altında bırakılarak ev yapıldığını daha önce Çubuk kazasındaki araştırmalarımızı açıklarken söylemiştik. Buralarda da adak olarak başta mumu, fakirleri doyurmayı, sadakayı, sonra kurbanı görüyoruz.

Isparta

Ayak Dedesi:

Çocuğun yürüme zamanına yakın Ayak Dedesi adındaki türbe etrafında, cumartesi veya çarşamba günü, yedi defa döndürülür, kısa bir müddet ara verilerek bu yedi defa dönme hareketi üç defa tekrarlatılırdı. "Üçüncü ve son dolaşmada türbeye bir kaç mum hediye edilir ve kurban kesilerek fakirlere dağıtılırdı."[2]

---

1 Sait Uğur, İçel Folkloru, C. II, Halkevleri Yayınları, Millî Kültür Araştırmalar: VIII., Ankara 1948, Ulus Basımevi.

2 M. Halit Bayrı, Isparta'da Doğum ve Çocukla İlişikli Âdetler ve İnanmalar ,H. B. H., C. 10, s. 120.

Şeyh Muslihiddin Türbesi:

Eğirdir Gölü'ndeki adada türbesi bulunan Şeyh Muslihiddin'in türbesinde duran keten ipliğinden örülmüş bir gömlek, zayıf, sıska çocuklara giydirilmek suretiyle onların şifa bulacağına ve şişmanlayacağına inanılırdı. Bu maksatla oraya götürülen çocuk önce gölde yıkanırdı. Burada da mum, sadaka, kurban adanıyordu.

Abdülkadir Türbesi:

Bu zatın türbesi önündeki delik taştan sıska çocuklar "al çürüğü, ver sağı" denilerek, gün aşırı üç, beş yahut yedi defa geçirilirdi ve dönerken yolda tesadüf edilen yedi fakire sadaka vermek adeti de vardı.

Fakat, gerek Ayak Dedesi Türbesi'nin etrafında dolaştırmak gerek Eğirdir Gölün'de yıkamak ve gerekse delik taştan geçirmek adetleri şimdi unutulmuş gibidir (Sf. 271).

Bu yazıda görülmeyen, gidilmeyen, yalnız adı duyularak yapılan bir âdetten bahsedilmektedir: "Doğmadan önce Mekke veya Medine'ye yahut diğer bir türbeye nezredilmiş olanlar olursa onlara Mekke, Medine, yahut nezredilmiş olduğu türbenin ismi verilir." (Sf. 270).

Isparta'daki sayı, gün, delikli taş, gömlek giydirme gibi inançlarla Ankara'dakiler birbirlerine uymaktadır. Yalnız sahile yakın yerdeki türbelerin kıyıda, göl çevresinde olanların ise kıyı ve bilhassa bu yazıda görüleceği gibi bir ada içinde oluşu tipik bir örnektir. Bundan başka su kültü ile ilgili bir durum arz eden gölde yıkanma fiili de dikkate değer bir anlam arz ediyor.

Isparta'daki bu âdetlerin unutulması meselesi ayrıca incelenmeye değecektir. Yasak ve bu gibi engellerden ziyade burada adak yerinin dar konulu oluşunun da mühim bir tesiri görülebilir. Çocukları yürütmek ve tombullaştırmak gibi maksatlarla ziyaret edilişi, adak çeşitliliği bakımından kısırlık gösteriyor.

Mehmet Halit Bayrı'nın bu incelemesinde başka bir maksat ve anlam da ifade edilmesine rağmen konumuz bakımından önem verdiğimiz bir durumla karşılaşmış bulunuyoruz. Bunun tahlil ve değerlendirilişi kısa olmakla beraber dikkate şayandır. Görmediği bir türbeye çocuğunun adını adamak, uzaktan adak adamak tarzları mevcutsa da bunun yukarıdaki şekli mesafe bakımından önem kazanabilir. Burada ayrıca aynı adak mahallini inceleyen iki tecrübeli zatın bile tam birer tespitte bulunamadıklarını, bu ayrı ayrı incelemelerin birbirini tamamladığı görülürse

böyle bir incelemenin çetinliği belirmiş olur. Ali Rıza Uysal delikli taş hakkındaki incelemesinde şu bilgiyi veriyor: Bu taş Hasan Efendi Mahallesi'nde, Üyü Tekkesi karşısında, Üyü Pınarı önünde, takriben yarım metre çapında, halka şeklinde, yere dik olarak konmuştur. Halk bu taşa fevkalade bir kudret atfetmektedir. Hasta ve cılız çocuklar cumartesi veya perşembe günleri gün doğmadan evvel kadınlar tarafından buraya getirilir, birinin elinde hasta çocuk bulunan iki kadın karşılıklı olarak dururlar, "al çürüğü ver sağı" diye çocuğu üç veya yedi defa elden ele taşın deliğinden geçirerek birbirine verip alırlar, evlerine arkalarına dönerlermiş. Hasta çocuklar bu suretle iyi olur ve zayıf çocuklar da semizlenirmiş. Bu taşa atfedilen keramet o civardaki tekkede yatan Hoca Abdülkadir Geylani'ye nisbet edilmektedir. Bu zat Şekayik'e göre hicri 916 tarihinden evvel yaşamıştır (Isparta Tarihi).[1]

Piri Efendi:

Akıl ve sinir hastalarının bir vakitler getirilerek tedavi edilmeye çalışıldığı, buradaki yeşil direğin hasta tarafından kucaklandığı, orada ottan yapılmış bir müshil ilacının hastaya içirildiği, hastanın boynuna zincir takıldığı Piri Efendi evinden bahsedilmekte, yakın vakitlere kadar kabrin halk tarafından ziyaret edildiği bildirilmektedir. Hâlen yerinde bir eser kalmamıştır (Sf. 276).

Sıtma Dedesi:

Piri Efendi'nin müridi olduğu söylenen ve onun evinin yakınında gömülü bulunan bu zat, sağlığında sıtmaya yakalananları, söğüt yaprakları içine yatırarak terletir ve söğüt yaprak ve kabuklarını kaynatarak içirirmiş, sıtmalının hastalığı iyi olurmuş (Sf. 277). Bu zatın ölümü üzerine, onun kabri üstüne sıtmalılar boylu boyunca yatırılarak tedaviye çalışılırmış.

Ali Rıza Uysal, tekke ve türbelerin kapatılması, kaldırılması sırasında, bu zatın türbesinin de yıktırıldığı ve böylece bu âdetin kaybolduğunu yazıyor.

Sarılık Dedesi:

Bu zat da sarılık hastalığını sağlığında dil altından veya burun üstünden keserek kanatmak suretiyle tedavi edermiş. Ölümü üzerine müritleri olan türbedarları bu usulü devam ettirmişler, bir yandan ziyaret arasında bir yandan da bu suretle

1 Ali Rıza Uysal, Geçmiş Zamanlarda Isparta'da Halkın İnandığı Bazı Hurafeler, H. B. H., C. 10, Sa 120 s. 276.

tedaviye çalışmışlar. Bu türbe de yıktırılarak ortadan kaldırılmış, üzerine okul inşa edilmiştir.

Ankara ve çevresinde de önceleri sıtma tedavisi bakımından bu türlü hareketler olmuştur. Sıtmayı giderici, kati netice alıcı tedavilerle, tek taraflı olan bu adak tarzı azalmıştır. Fakat henüz tedavisi olmayan veya çok çetin olan hastalıklar, türlü dilek ve ihtiyaçlar için adak mahallerine akın akın gidilmektedir.

Polat Dede:

Isparta'nın Yalvaç ilçesine bağlı Genceli-Gençali köyü mezarlığında ağaçtan bir türbesi olan Polat Dede'ye adaklı çocuklara bu ad verilir veya sadece Satılmış adı -yani Dede'ye satılmış, adanmış demek- verilir.[1]

Isparta'da da ayrıca bunları mahallinde sabırlı ve uzun süren bir inceleme ile nasıl davranıldığını, başka hangi adak mahallerine rağbet edildiğini gösteren başka bir kaynağa rastlayamadık.

İstanbul

İstanbul ziyaret, adak yerleri bakımından çok büyük bir zenginlik gösterir.

İstanbul'da yılda bir buçuk milyon mum dikildiği, bunların tutarının 450 bin lira tuttuğu ileri sürülüyor.[2] İstanbul adak yerlerinde elbise veya başka bez parçaları, iplikler koparılıp bağlanmakta, tuz konmakta, tel alınmakta, para atılmakta, yemek dökülmektedir. Bunlar ağız tadı, tuz, bereket (yemek dökme), borçları ödemek (para atma), çocuk sahibi olma vb. türlü maksatlarla yapılmaktadır.

İstanbul'daki adak yerleri, genellikle gidilmeleri, incelenmeleri kolay yerlerde bulunmaları, ayrıca inceleme yapılacak çevrelerden daha kolayca bilgi edinilmesi bakımından birçok gözlemle ilgili araştırmalara, yalnız gözlemi ifade eden incelemelere, kitaplara konu olmuşlardır. Bu şehirle ilgili kaynakların bolluğu ilmî bir inceleme için büyük faydalar sağlayabilir. Biz de belirtilmeye değer olanlarını ayrıca incelemiş bulunuyoruz. İstanbul'daki ziyaret yerlerinden çok tanınmışlarını, Ankara'dakilerle benzer noktalarının ve farklılıklarını göstermek ve karşılaştırmak üzere zikredeceğiz:

---

1 Naci Kum, Ruhi Tedavide: Karaca Ahmetler Hakkında İncelemeler ve Düşünceler, T. F. A. C. S. 94 s. 1500.

2 İstanbul Adak Yerleri; Büyük Gazete, Sayı 12, 26 Mayıs 1960.

Bağdat Köşkü Önündeki Dilek Havuzu:

Topkapı Müzesi'ni gezerken Bağdat Köşkü'nün önündeki dilek havuzuna, daha önce Sovyet Başkanı Kosigin'in de yaptığı gibi, 125 kuruş atan Şah ve eşi (Rıza Pehlevi, Ferah Diba) beş dilek dilemişlerdir. Bu arada Şahbanu kendisine ne dilediği şeklindeki soruyu cevaplandırmamış ve "Dilek söylenirse olmazmış, hâlbuki ben olmasını çok istediğim iki şeyi diledim. Eğer havuzun sihiri doğruysa müsaade edin söylemeyeyim de dileklerim kabul edilsin." demiştir (Yeni İstanbul, 21 Haziran 1967, sf.7. Sayı 6567, Hürriyet 21. Haziran 1967. sf. 1. 6876).

Koyun Dede:

Galata, Balıkpazarı'nda bir meyhanenin[1] arka tarafında yatar. Ziyaret yerine meyhane içinden geçilerek gidilir. Koyun Dede yaramaz ve haşarı çocukları uslandırır. Çocuk; anası, babası yahut yakınlarından biri tarafından götürülür. Ziyarete gidilirken bir miktar kandil yağı alınır. Ziyaret yerinde dua edildikten, götürülen çocuğun haşarılıktan vazgeçmesi istenildikten sonra kandil yağı meyhaneciye verilir. Bu yağ, Koyun Dede'nin baş ucunda yakılan kandile konur. Kandil yandıkça yaramaz çocuğun titizlikten vazgeçeceğine inanılır.[2]

Koyun Dede'nin mezarını kaldırmak isteyen meyhanecinin başına işler geliyor. Bir gece Dede meyhaneyi altüst etmiş (Sf. 136). Meyhaneci korkarak artık saygı göstermeye karar vermiş.

Buraya götürülen çocuklar korku içerisindedirler, üstelik bir de loş bir yerde bulunan mezarın, zaten telkin içerisinde gelen çocuk üzerinde psikolojik bakımdan tesiri büyük oluyor.

---

1 İstanbul Evliyaları (25 Evliya) hakkında Aysel Okan, dikkate değer edebî bir eser yayınladı. Bu kitap daha önce gazetede yayımlanmıştır. Bunun 183-188. sayfalarında Koyun Baba adıyla yaramaz çocukların uslanması için ziyaret edilen evliyadan bahsedilmekte ve yer olarak Vatan Cad. Hırkayi Şerif yolu çevresi olduğu zikredilmektedir.

2 Mehmet Halit Bayrı, İstanbul Folkloru, İst. 1947, Türkiye Basımevi, S. 136. Mehmet Halit Bayrı'nın eserinde, 136-159. sayfalarda ziyaret, adak yerleri anlatılmaktadır. Bu ziyaret yerleri hakkında, Muammer Önus adı ile (Haziran, Temmuz 1940) Halk Bilgisi Haberleri Dergisinin C. 9 s. 104, 105 de İstanbul'da bazı ziyaret yerleri adı ile bir inceleme yayınlanmıştır. Bu inceleme ile M. H. B. nin yazıları arasında birçok noktalarda, cümle ve sıra uygunluğu vardır. Muammer Önus adının M.H.B. nin takma adı olması mümkündür. Yalnız Muammer Önus adı ile yayınlanan yazıda kimden bilgi alınmışsa ayrıca kaydedilmiştir.

Ankara ve çevresinde, meyhane içinden geçilen veya meyhanecinin bir çeşit türbedarlıkta bulunduğu bir adak yeri yoktur.[1]

Tezveren Dede:

Divan Yolu'nda İkinci Mahmut Türbesi yakınında bulunan Tezveren Dede'ye çeşitli isteklerde bulunulur. Dede'ye mum, kuru üzüm, yazma, mendil, yemeni, şal, seccade gibi hediyeler götürülür. İstek sahibi küçük ve dar türbeye girerek iki rekât namaz kılar, namazın sonunda dua eder, adakta bulunur. Tezveren Dede istek sahibini çok bekletmeden muradının husulüne yardım eder; dileğine kavuşan, adağını yerine getirir (Sf. 137). Türbedarlıkların kaldırılmasından önce buranın da bir türbedarı vardı. Ziyaretçiler ona bozuk para verirlerdi. Türbedar genellikle kendi hâlinde, Kur'an okumak, dua etmek, tesbih çekmekle meşgul olurdu. Bazen türbedarların bu isteği yerine getirmeye yardım ettiğini görmekteyiz. Bu zatın da bazen isteyenlere okuduğu anlaşılıyor. Türbesinin kapatıldığı, türbedarın kulübesinin kaldırıldığı zamanlarda da halk yine bu türbeye büyük ilgi göstermiş, şöhret ve rağbet azalmamıştı. İstanbulluların çoğu bunu yakından bilirler.

Kahhar Baba:

Halıcıoğlu'nun Turşucu Mahallesi'nde yıkık bir türbede bulunan Kahhar Baba, İstanbul'un en büyük velilerinden sayılır, ziyaret edilir. Türbesi kapatıldığı zaman halk bu viran türbeye giremeyerek türbeyi pencere dışından ziyaret ederler. Adakçılar önce Kahhar Baba'nın ruhuna üç İhlas bir Fatiha okuduktan sonra dilekte bulunur ve adak adarlar. Bu adak çok zaman Kur'an okumaktır. Fakat ziyaretçiler ayrıca pencerenin tellerine bağlanmış binlerce bez parçasından bir iki tanesini çözüp attıktan sonra, yeniden kendileri için bir bez parçası bağlarlar. Dilekleri olunca bu adanan Kur'an'ı ya bez parçaları ile örülmüş bir hâle gelen pencere önünde veya evlerinde okurlar. Pencere önünde okumak daha makbuldür. Türbenin arkasındaki Kahhar Baba tekkesi gibi türbesi de tamamen yıkılınca mezarı bir harabe hâlinde kalmasına rağmen ziyaretçileri yine eksilmemiştir. Keza türbe içine girme veya pencere önünde durma arasında büyük bir fark gözetilmediği gibi, türbesi olma veya viran bir hâlde bulunma hâlinde de mühim bir fark gözetilmiyor.

---

1 16. yüzyılda, camilere yakın ev yapılmaması -meyhane akla gelmiyor-, Eyüp Türbesi çevresinde Hristiyanların yerleşmemesi gibi yasaklardan başka "Müslüman mahalleleri arasında Hristiyanların meyhane açmamalarına" dair belgeler görülüyor. Ahmet Refik, 16. Asırda İstanbul Hayatı (1553-1591), İst. 1935, Devlet Basımevi, ikinci basım, s. 50, 51.

Bunun benzerlerini Ankara ve çevresindeki incelemelerimizde görmüştük.

Zikir ve ibadeti ile meşhur Kahhar Baba'nın coşkuya geldiği zamanlar "Ya Kahhar!" diye coşup haykırışının, kilometrelerce uzak mesafelerden duyulduğuna inanılıyor (Sf. 137).

Horoz Baba:

Önceleri Unkapanı'nda bulunan ve hâlen türbesi kaldırılmış olan Horoz Baba[1] Fatih ordusunun mücahitlerinden olup sabahları erkenden horoz gibi öterek arkadaşlarını uyandırması ve kılıcı elde İstanbul'un fethi mücadelesi sırasında önceleri bulunduğu yerde şehit olmuş bir eren olarak tanınır. Ona da her istek için başvurulur, üç İhlas, bir Fatiha'dan sonra Kur'an veya mum adanırdı. Türbedarı olmadığından çevredekiler -sevaplarına- bakarlar, mum adayan akşamüstü gelerek kendi eliyle mumunu yakardı.

Ankara ve çevresindeki incelemeler bize mumun mutlaka akşam veya geceleyin yakılması gerektiğine dair bir işaret göstermemiştir. Gündüz yakılanları da tespit ettik. Türbedarı veya mumu yaktıracak birisi varsa ona vermek suretiyle yakıldığı gibi, bu mümkün olmazsa, yangın ve bu gibi sebeplerle yasak edilirse bir komşunun evinde o ziyaret yeri niyetine yakıldığı da oluyor (Ankara'da, Esen Park yakınındaki yer).

Baba Cafer:

Zindan Kapısı'nda, hâlen İpçiler denilen yerde bir zindanda bulunan ve çok saygı gören bu zatın hayatı hakkında muhtelif söylentiler mevcuttur. Bizans İmparatoruna gönderilen bir Arap elçisi olduğu, İmparator tarafından zindana attırılıp zehirletildiği söylentisi yaygındır. II. Mahmut onun türbesini tamir ettirmiş, zindanın kapısına da "Hazreti Cafer Kapısı" yahut "Baba Cafer" adı verilmiştir (Sf. 139). Bu türbede önceleri beş türbedar nöbet tutarmış. İstanbul kadınları bu türbeye çok bağlıdırlar. Bir kadın çocuk doğurmadan önce bir deste mum alarak buraya gelir ve türbedara okutarak giderdi. Bundan başka çocuğuna ilk giydireceği çamaşırı da bez bohça içinde doğuma kadar türbede bırakırdı. Çocuk doğup 8-9 yaşına gelinceye kadar senede hiç olmazsa bir defa buraya getirilerek okutulur ve tespihten geçirilirdi.

1 Nezihe Araz, Anadolu Evliyaları; Yavuz Ersinan, başlıklı yazısında, Horoz Baba'nın Unkapanı'nda yattığını, Mehmet Halit Bayrı kaldırıldığını yazıyor. Anadolu Evliyaları adlı eserde, Fırıncı Baba, Horoz Baba, Yıldız Baba, Yavuz Er Baba hakkında hikâyeleri ile ilgili bilgi vardır.

Özellikle yaramaz çocukların Baba Cafer türbedarına okutulmadıkça huysuzluktan vazgeçmeyeceklerine inanılırdı.

Bundan başka türbe içinde bir de kuyu vardır. Baba Cafer'i ziyaret edenler bu kuyudan alınmış suyu içmeden ve Zindancı Ali Baba'yı (Türbedeki diğer kabirde yatan) da ziyaret etmeden türbeden dışarı çıkmazlardı. (Sf. 139).

Çocuk olması için kadınlar Baba Cafer'e mum adarlar (Türbe karanlıktır.), mum götürürlerdi.

Nalıncı Dede:

Unkapanı'nda, Yeşil Tulumba civarında, Mevlevi veya Halveti tarikatından olduğu söylenilen Dede'nin cenazesinde III. Murat -rüyasında görüyor- bulunuyor. Büyük bir yangında onun eski dükkânı yanmamış. Geceleri türbesinden çıkar, çeşmeye gidip abdest alırmış.

Nalıncı Dede'nin asıl adının Mehmet olduğu, tahminî 1540 yılında Bergama'da doğduğu ve nalıncı dükkânında oturduğu söyleniliyor. Nalıncı Dede'nin yoksullara yardım ettiğine, dilekleri yerine getirdiğine inanılıyor.[1]

Elekli Baba:

Türbesi bir harabe hâlinde bulunan Elekli Baba İstanbul Kuşatması'nda bulunmuş; Ebu Eyyüp'ün bayraktarı imiş. Elekçilikten kazandığı parayı fakirlere dağıtırmış. Vasiyeti gereğince öldükten sonra türbesinin duvarlarına elekler asılmış. İsteklerinin olup olmayacağını anlamak isteyen oraya gelerek: "Eğer istediğim şey olacaksa elekler sağ tarafa, olmayacaksa sol tarafa dönsün." diye niyetlenir; elekler de ya sağa ya da sola dönermiş. Bu türbede evvelce adaklar adanır ve yerine getirilirken artık harabe hâline gelmiş olan bu Silivri Kapı dışındaki adak yeri ilgiyi kaybetmiştir (Sf. 140).

Böyle elek tarzında bir niyetin olma şekli Ankara ve çevresinde yoktur. Esasen İstanbul'da da bunun rağbeti kaybetmesine sebep eleklerin sağa veya sola gitme vaziyetindeki nadir durum olsa gerektir.

Yıldız Baba:

Bahçe kapısının IV. Vakıf Han'ın karşısındaki sokakta, Yıldız Hamamı'nın arkasında yatmaktadır. Fatih, ordusu ile İstanbul'a gelmiş ve Yıldız Hamamı'nı yaptırmış. Yıldız Baba,

1 Aysel Okan, İstanbul Evliyaları S. 170-175.

daima hamamın külhanında yatarmış. Allah tarafından duası kabul edilen bir de Yıldız Baba imiş. Yıldız Baba kendi hamamının bir kurnasında dua ettiği cihetle bu kurnada yıkanan hastalar, özellikle çocuklar mutlaka iyi olurlarmış (Sf. 141). İkinci Mahmut, Yıldız Baba'nın kabrini de yaptırmıştır.

Çifte Sultanlar:

Koca Mustafa Paşa'da türbesi bulunan "Hazreti Ali'nin oğulları Hasan ile Hüseyin'in kızları" olduğu söylenilen, Bizans İmparatoru tarafından Hristiyan olmaları için kiliseye kapatıldıkları sırada ölen bu kızların türbesine herhangi bir sıkıntı ve güçlük içinde bulunanlar başvururlar, adak adarlar, dilekleri olunca adaklarını yerine getirirler (Sf. 142).[1]

Yavuz Er Sinan:

Fatih'in kapıcısı imiş. Padişah şehre gecikince kapıyı zorlamaya rağmen açamamış. Fatih de ona bu adı vermiş. Unkapanı semtinde Sağrıcılar Camisi'nin mihrabı önünde yatmakta olan Bu zatın veliliğine çevre halkı tarafından inanılmış ve sıkıntıya düşen bir kimse ona başvurmanın hayırlı olacağına inanmıştır. İsteği olanlar mum ve kandil yağı hediye ediyorlar (Sf. 142).

Gül Baba:

Ankara ve çevresindeki gibi bir ziyaret yeri olup ayrı bir hususiyeti yoktur. Yalnız bunun kim olduğu hakkında kesin bir sonuç alınmamıştır. Böyle kim olduğu bilinemeyenlere "mübarek bir veli" denilip geçilmek istenilir. Ankara'nın Çubuk kazasında da bir Gül Baba yatırı olduğunu evvelce açıklamıştık. Bu zat hem Müslüman hem de Hristiyanlar tarafından ziyaret edilmektedir.

Galatasaray'da olan Gül Baba, Galatasaraylıların sembolü sayılır.[2] Gül Baba'nın tarihçesi hakkında Aysel Okan "İkinci Beyazıt" zamanında yaşadığı ve Padişahla bir ormanın ortasında, sarı kırmızılı güllerle çevrili bir kulübe önünde bir ihtiyarla karşılaştığı ve kim olduğu sorusuna, adına Gül Baba denildiği cevabının verildiğini yazıyor ve güllerinin neden sarı kırmızı olduğu sorulunca, "Sadece sarı ve kırmızı rengi severim de onun için." karşılığını verdiğini belirtiyor. Padişah dileğini sorunca "Bir mektep yaptır, 'padişahım', arması sarı kırmızı olsun!" diyor. Böylece şimdiki Galatasaray Lisesi kurulmuş. Hâlen gül bahçesi olmayan iki ulu ağacın mezarının üzerinde yükseldiği Baba gençleri

1 Aysel Okan: İstanbul Evliyalan, S. 114-117.
2 Aysel Okan: İstanbul Evliyaları, S. 152-157.

sevindirir. Gelinlik kızlar ve öğrenciler: "Bizim babamız." derler. Rivayete göre o, ziyaretçilerinden bir Fatiha'nın yanı sıra sadece kırmızı ve sarı renkli güller istermiş.[1]

Terler Direk:

Ayasofya Camii müze hâline getirilmeden önce bir ziyaret yeri olan Terler Direk daimi baş ağrısına, mide ve bağırsak sancısına ve sıtmaya tutulanlar bu sütuna giderler, camide Allah rızası için iki rekât namaz kıldıktan sonra iki ellerinin iç tarafını önce sütun üzerindeki bakır levhalara, sonra yüzlerine sürerler ve bu hareketi üç defa tekrarlarlar. Elleri terleyenler de bakır levhalardaki deliğe parmaklarını sokarak iyileşmeye çalışırlardı. Ayrıca Ayasofya Camii içindeki kuyunun suyundan içerlerdi. Bu su da kalp hastalığına şifalı sayılırdı. Geliş günleri arka arkaya üç cumartesi sabah namazı zamanı idi.

Hamamlardan (Süleymaniye Hamamı) şifalı, mübarek sayılan taslarla su içerek sarılık hastalığını iyi etmeye çalışmak gibi (ayazma vs. ziyaretleri) adakla karşılanmadığı takdirde konumuz dışında kaldığından üzerinde durmayacağız. Ayazma veya bazı yatırları, azizleri ziyaret eden İstanbul'daki Müslüman ve Hristiyanları daha sonra gözden geçireceğiz.

Yuşa Nebi:

Beykoz'da Yuşa Tepesi'nde Yuşa Peygamber sanılarak ve inanılarak tarihen öyle olmasa bile ziyaret edilen, adak adanan yerlerden birisi de budur. "Tarihî hüviyeti bilinmeyen bu zatın kabri çok uzun ve halkın söylediğine inanılırsa kırk adımdır. Yuşa Nebi'ye her istek için başvurulur, dua edilip adak adanır. Bu adaklar, süpürge, mum, koyun, keçi ve horoz gibi şeylerdir. İsteği gerçekleşenler adaklarını yerine getirirler (Halit Bayrı, İst. Folkloru Sf.144).

İstanbul Evliyaları adlı eserde daha etraflı bilgi veriliyor: "Yuşa Hazretleri" adıyla, mezarının 17 metre uzunluğunda 4 metre genişliğinde olduğu belirtilmektedir (Sf. 129). Bir rivayete göre Musa Peygamber'in hem kız kardeşinin oğlu olduğu hem de Musa Peygamber'in sancaktarlığını yaptığı, sonra Musa'nın öleceğini anlaması üzerine, Yuşa'yı yerine reis bıraktığı, İsrailoğul-

---

1 "Galatasaray isminin uzun ve eski bir tarihi vardır. Zira bu isimle ilk defa olarak tesis edilen mektebin tarihi 1481-1485 (H. 886-890)dir." Selim Nüzhet Gerçek: Galatasaray Tarihi, İst. 1931. S. 13.

Bu tarih II. Beyazıd'ın padişah oluşunun ilk yıllarıdır. Fethi İsfendiyaroğlu: Galatasaray Tarihi, ist. 1952. C. I. S. 76.

larının başına geçerek onları Filistin'e ulaştırdığı ve bu harpler arasında sol elini kaldırarak güneşi durdurduğu ve güneşin batmayıp bir saat daha ortalığı aydınlattığı ve böylece Musa'nın ordularının galip geldiği söyleniyor (Sf. 132, 133). Onun bu kerameti, çok sonraları bir taş üzerine yazılıp anlatılıyor (Sf. 132, İstanbul Evliyaları). Söylentiye göre, Yuşa İstanbul'da savaşmış, fakat Boğaziçi'nde, Sarıyer'in karşısında bulunan Sütlüce köyü civarında vurulmuş ve belinden aşağısı Sütlüce köyünde kalmış ve yaralı Yûşa, şimdiki bulunduğu yerde ruhunu teslim etmiş. Bu 17 metrelik mezar da sadece belinden yukarı kısmına aitmiş. Yuşa'nın ayaklarının kaldığı yerde, fışkıran ve akan su, şifalı sayıldığından bu suya Abıhayat suyu da deniliyor. Bu sudan içmek için dereler, tepeler aşıp buralara gelenler bile vardır (İstanbul Evliyaları, S. 131).

Yuşa'nın mezarının baş tarafı, o zamanlar Kudüs yönündeymiş. Ne zaman ki İslamiyet doğmuş, Kâbe belirmiş, Yuşa'nın baş tarafı da yer değiştirerek kendiliğinden Kıble'ye doğru yönelmiş (İstanbul Evliyaları, S. 133).

Beykoz'dan iki saatlik yolu yaya yürüyerek burayı ziyarete gelenler çok zaman geceyi de burada geçirirlermiş. Yuşa'yı Erzurum'dan, Kars'tan, Sivas'tan ziyarete gelirler; her gün en az on, on beş kurban kesilirmiş.

Yuşa'nın, her dileği yerine getiren bir veli olduğuna inanıyorlar. Hâlen yasak bölge olduğundan ziyaretçiler gelemiyorlar. Yuşa'yı Beykozlular, koruyucuları, kurtarıcıları tanıyarak: "Beykozluları evvel Allah, sonra Yuşa Hazretleri korur." diyorlar (İstanbul Evliyaları, S.134).

Kitabı Mukaddes (Tanah)'in, Yeşu kitabında, Nun oğlu Yeşu'nun Musa'dan sonra İsrailoğullarının başına geçtiği (Bölüm 1) ve zaman zaman Yehova'dan emir aldığı (Bölüm 5) yazılıdır. Kitabı Mukaddes Yeşu kitabının 10. bölümünde: Yeşu Rabb'e söyledi ve İsrail'in gözü önünde dedi:

Dur ey güneş, Gibeon üzerinde;

Ve ay, sen Ayyalon deresinde.

Ve millet düşmanlarından öç alıncaya kadar.

Güneş durdu ve ay yerinde kaldı (12,13. Cümleler). Ve güneş göklerin ortasında durdu ve tam bir gün kadar batmakta acele etmedi. Çünkü Rab İsrail için cenk etti (Cümle 14). Ve Yeşu Filistin bölgesinde tam bir imha harbine girişiyor ve kadın erkek öldürtüyor.[1]

1 Kitabı Mukaddes, Yeşu, Bölüm 10: 40, Bölüm 8: 34, Bölüm 11: 11. S. 227.

MÖ muhtemelen XIII.-XII. yüzyıllarda yaşayan Yeşu'nun, İslamiyetle bir ilgisi olamayacağı ve o zaman İstanbul'un tarihî mevkii ve kuruluş zamanı da dikkate alınacak olursa ne derece farklı söylenti ve inançlar içinde bulunulduğu apaçık belirir. Bilhassa Yeşu'nun ihtiyarlığı zamanında ölüşü ve gömülüşü, Kitabı Mukaddes veya Yahudilerin kısaltılmış ifadesiyle Tanah'ta, Musa'ya atfedilen 5 kitaptan sonra gelen 6. kitap Yeşu'da şöyle anlatılmaktadır:

"...Rabb'in kulunun oğlu Yeşu, yüz on yaşında öldü. Ve onu Efraim dağlığında, Gaaş Dağı'nın şimalinde olan Timnat-Serah'da, kendi mirasının sınırı içinde gömdüler."[1]

Bu duruma göre Yuşa ile Yeşu'nun başlarından geçen bazı olaylar arasında dikkate şayan benzerlik bulunmasına rağmen İslamiyeti takiben, İstanbul'a karşı seferlerin birisinde bulunmuş ve efsaneleşmiş bir kimse olarak incelenmesi gerekmektedir.

Yavedud Sultan:

Buhara erenlerinden olup İstanbul'un fethine iştirak eden bu zatın mescit, tekke yaptırdığı ve sabahlara kadar ibadet ve "Ya Veduda" diye zikrettiği söylenilir. "Yavedud Türbesi İstanbul halkı için çok tanınmış bir ziyaret yeridir. Ayvansaray'daki bu türbeyi ziyaret için yalnız civardan değil İstanbul'un uzak semtlerinden de gelenler çoktur (Sf. 145).

Bir zamanlar memleketin dört bir yanından gelen ziyaretçilerle dolup taşan türbe, bugün için özellikle civar halkın büyük rağbetine mazhar olmuştur (İstanbul Evliyaları, Yavedut Sultan, S. 176-182).

Sümbül Efendi:

Halvetiye tarikatının Sümbüliye şubesini kuran bu zatın Koca Mustafa Paşa'daki türbesi çok meşhurdur ve büyük bir rağbetle adak adanır (Ölümü 1529, H. 936). Tekkesi de mevcuttur. Sümbül Efendi Türbesi'nin yanındaki kuyunun çok şifalı olduğu, muharrem ayında taştığı hakkında söylentiler vardır. Önceleri türbedar bu suyu şişelere doldurarak ziyaretçilere dağıtır, para verenlerden alır, vermeyenlerden istemezdi. Muharremin onuncu günü güneş doğmadan, su dağıtıldıktan sonra, önce Sümbül Efendi'nin, sonra da kızı Rahime'nin türbeleri açılır ve orada bulunanlar her ikisini de ziyaret ederler. Rahime'nin kabri üzerinde birçok yemeni vardır. İsteyen bunlardan birini alır ve yerine bir yenisini bırakır. Alınan yemeni murat için alınmışsa kıbleye karşı asılır,

1 Yeşu: Bölüm 24: 29, 30.

hasta için alınmışsa hastanın başı altına konur ve ertesi sene türbeye getirilir.

Arabi aylarının ilk cuma günleri cuma namazı vaktinde birçok kimse Koca Mustafa Paşa Camisi'nin avlusunda toplanır. Muratları olanlar, kendilerine ait bazı ufak tefek eşyayı (mendil, yemeni, kuşak, tespih, baş örtüsü, kalem, defter, anahtar ve benzerleri) müezzine verirler, müezzin bu eşyayı bir torbaya doldurur ak minareye çıkar. Cuma selasını verirken bu torbayı da arkasında dolaştırır. Sala bittikten sonra torbayı minareden indirir ve herkes verdiği şeyi geri alır, bunu muradı oluncaya kadar saklar.

Arabi aylarının ilk cuma günleri müezzin minarede cuma salası verirken kısmet isteyen kızlar, çocukları yürüyemeyen kadınlar (çocukları kucaklarında oldukları hâlde) ve başka muratları olanlar, Sümbül Efendi'nin türbesi etrafında acele acele üç defa dolaşırlar. Arabi aylarının ikinci, üçüncü ve son cuma günleri de yukarıda anlatıldığı tarzda sümbül Efendi Türbesi'ni ziyaret edenler olursa da bunlar ayın ilk cuma günü ziyarete gelenler kadar büyük bir kalabalık teşkil etmezler (Sf. 148).[1]

Sümbül Efendi'ye süpürge adandığını, Muharremin onuncu günü çok kalabalık olduğunu, sabah namazında orada bulunmak gerektiğini, meşhur adak yerleri mülakatında görüyoruz.[2]

Selami Dede:

Üsküdar'da Kısıklı yakınlarında bulunan, halkın Selamet Dede dediği (adı Selami olmasına rağmen) dedenin mezarından taş, toprak alınır, niyet tutulur, sonra dilek gerçekleşirse oraya geri verilir. Adak olarak da mum yakılır; horoz, kurban (koyun) kestirilir. Adaklar bunlardır. Ziyaretçiler "bir taraftaki ocağın içine mumlar dikip, ismin gibi bizi de selamete çıkar, diye dua ederler"[3]

Aynı zamanda mezara yakın hasırlar üzerinde iki rekât namaz kılınır, Yasin okunur. Türbe etrafını bir veya üç kere dolaşmak ve bu arada muradını içinden söylemek âdeti de vardır. Burada başka bir inancı daha buluyoruz. Eğer Selami Dede'nin toprağından alınıp oracıkta eve benzer küçük bir model yapılırsa Selami Dede onlara nasip edermiş.

---

1 Nezihe Araz, Anadolu Evliyaları, İstanbul 1958, S. 266-279.Sümbül Sinan Efendi hakkında hikâyesi ile Kenan Rıfai ve Prof. Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Sümbül Efendi hakkındaki fikirlerinden bahsetmektedir.

Aysel Okan İstanbul Evliyaları, S. 18-29.

2 Azize Erten, Meşhur Adak Yerleri, Hafta, S. 219, 4 Aralık 1953.

3 Din Terbiyesi ve Batıl İtikatlar, Bilgi Dergisi, C. 9, S. 100, Temmuz 1955. s. 6. Bilgi veren: H. Nacar.

Aziz Mahmut Hüdai:

Celvetiye tarikatının pirlerinden (ölümü 1628, H. 1038) olan Hüdai, tekkesinin yanındaki türbede gömülüdür. Sağlığında Padişah I. Ahmet ziyaret ederek elini öpmüş, IV. Murat'a da Eyüp Türbesi'nde kılıç kuşatmıştır. Her şeyini fakirlere veren bir veli olarak tanınır. "Hüdai'nin birçok ilahileri olduğu gibi türbesinin ziyaretçileri ve tekkesinin dervişleri de eskiden âdeta sayısızdı. Bugün bile ismini saygı ile ananlar ve isteklerinin gerçekleşmesi için ona Kur'an adayanlar az değildir (İstanbul Folkloru Sf. 148) (İstanbul Evliyaları, Sf. 81-95).

Merkez Efendi:

İstanbul'da halkın en fazla rağbet gösterdiği her hafta bin kişinin ziyaret ettiği bu türbe İstanbul'un en meşhur adak yerlerinden biridir.[1]

Yeni Kapı Mevlevi hanesi yakınında bulunan Merkez Efendi (ölümü 1552, H. 959) Türbesi ve önündeki kuyunun suyu sıtmaya tutulanlar için şifalı sayılmış, niyet ve istekler için de niyet kuyusuna başvurulmuştur. Merkez Efendi de birçok keramet sahibidir (toprağı altın yapmak gibi). Toprağı kazdırarak aldığı, Sümbül Efendi'ye altın olarak yolladığı yere uyan bu derin toprak çukur da bir ziyaret yeridir. Buraya bir merdivenle inilir, dar bir yoldan geçilerek derin bir kuyuya varılır. Merkez Efendi'yi ziyaret edenlerin buraya girmeleri de bırakılmayan bir gelenektir. Merdivenden indikten sonra geçilen dar yolun günahlıları sıkacağı iddia edilir. Dar yoldan geçmek ve nihayetindeki kuyuya varmak isteyenlerin önüne bir zenci kadın -elinde yanan bir fener olduğu hâlde- düşer. Yolu geçip kuyuya varanlar oradan bir taş alır ve geri dönerler. Bu taş hangi murat için alınmışsa o murat gerçekleşince tekrar kuyuya atılır.

Merkez Efendi, halkın saygı gösterdiği velilerdendir. Türbelerin açık olduğu sıralarda ziyaretçilerinin ardı arkası kesilmez, her ziyaretçi türbedara okunduğundan ve bazıları bir hediye de getirdiğinden türbedarlar bundan faydalanırlardı. Bugün bile Merkez Efendi'yi türbesinin dışından ziyaret edenlere rastlanmaktadır (İstanbul Folkloru, Sf. 150, 1947).

Merkez Efendi'ye niyet kuyusundan taş alınıp adak adanırken muhtelif usuller göze çarpıyor. Taş, evde yüksek bir yerde kıbleye karşı saklanır veya kadının yastığı altına konulur. Maksat hasıl olduktan sonra adak yerine getirildiği gibi, taş da kuyuya bırakılır.

1 Olcayto, Merkez Efendi Türbesi, Hafta Dergisi, S. 13, 30 Mart 1956. Aysel Okan, İstanbul Evliyaları, S. 30-43.

Ayrıca niyet kuyusuna bakmak, bazen hilal (pırıl pırıl hilal görülürmüş), ışık görmek, ses almakla niyet yorumlanıyor. Ayrıca kuyunun çevresinde etrafı parmaklıklarla çevrilmiş bir toprak parçasından, niyet kuyusunu ziyareti ardından buradan biraz (bir avuç kadar) toprak almak, saklamak, niyet gerçekleşirse bu saklanan toprağı yerine bırakmak bu ziyaret yerinin âdetlerindendir. Ayrıca kuyunun yanındaki ağaca da bir bez parçası bağlamak gerekiyor.

Evlenmek, çocuk sahibi olmak gibi niyetler başta gelen bu ziyaret yerinin, dinler tarihi ve din fenomenolojisi bakımından, türbe, kuyu, toprak, ağaç gibi çeşitli unsurları bir arada bir ihtiva etmesine işaret etmek isteriz.

Burada da dilek, çocuk olması için manevi bir kuvvete müracaat şeklinde tezahür ediyor.[1]

Mehmed Halid Bayrı'nın incelemesinden en az on yıl sonra Olcayto gözlemiyle her hafta 1000 kişinin bu türbeyi ziyaret ettiğini haber almış oluyoruz. Bundan başka diğer bir gözlem, Halit Bayrı'nın gözleminin eksiğini tamamlamaktadır: Merkez Efendi'ye yakın dilek kuyusuna, genç kızların, ellerindeki okunmuş taşları attıklarını, eğer taş kuyudan ses verirse dileklerinin yerine geleceğinin anlaşıldığını, eğer ses gelmezse dilekte bulunan kızın çok üzgün döndüğünü, ayrıca dilekte bulunurken üstten çıkarılan bir iplik parçasının oraya bağlandığını tespit ediyoruz.[2]

Ankara'daki adak yerleri ile birçok hususlarda benzerliği görülmekten başka, türbe kapatıldıktan sonra dahi ilgi ve ziyaretin devam ettiğini teyit eden bir belge de olmuş oluyor.

Tuz Dede (Baba):

Beşiktaş semtindeki bu dede veya baba denilen zatın mezarı çok rağbet görmektedir. Tuz Dede ruhu için tuz dağıtılmasını istediğinden orasının adağı tuzdur. Dileği olan ona tuz atar (İstanbul F. s. 155). Tuz Baba'ya imtihanda başarı elde etmek için gelen öğrenciler çoğunluğu teşkil etmektedir. Hatta dileğin yerine getirilmesi beklenilmeden Dede'ye, Baba'ya onun gönlünü, ruhunu memnun etmek üzere bir paket tuz getiriliyor. Biraz dua edildikten, Kur'an okunduktan sonra, tuzu, Tuz Baba'nın türbesine serpiyorlar.[3] Tuz Baba murat verip, şifa dağıtıp tuz alır.[4]

1 M. Halit Bayrı, İstanbul'da Doğum ve Çocukla İlişikli Âdetler ve İnanmalar, H.B.H. C. 10, S. 111. Ocak 1940.

2 Azize Erten, Meşhur Adak Yerleri, Hafta, S. 219, 4 Aralık 1953.

3 Aynı Eser

4 Aysel Oğan, İstanbul Evliyaları, s. 67-73

Ankara ve çevresinde buna benzer birisini tespit etmiş değiliz.

İstanbul'daki adak yerlerinden, Tokmak Dede'ye, Ayvansaray'da, kızların evlenmesi (kısmet) için anneler veya kızlar gider, bu dedenin türbesindeki tokmağı omuzlarına alarak merkadin etrafında üç defa dolaşırlar.

Karacaahmet Sultan (Üsküdar, Kısıklı):

Her nevi murat için başvurularak, murat olursa, mum, zeytinyağı gibi şeyler adak olur. Tencere parmaklıklarına bez bağlarlar ve önce bağlananlardan birkaçını çözüp atarlar.

Karacaahmet Sultan'ın yedi yerde türbesi olduğu söylenmektedir. Bilhassa akıl hastalarına şifa vermesiyle tanınmıştır. Sağlığında keramet sahibi, ermiş kişi tanınan Karacaahmet Sultan akıl hastalarını iyileştirmede başarılı kabul edilmiştir.

Karacaahmet'in Atı:

"Karacaahmet Türbesi'nin az ilerisinde onun çok sevdiği ve Anadolu illerine sırtında geldiği atı yatmaktadır. Dört ayaklı büyük bir kubbenin altındaki bu mezar, öteden beri yürümeyen çocukların talim yeridir. Küçücük adımlar arasına serpilen arpalar ve üç cuma sonra yürüyen bebekler dışında Karacaahmet'in atının da ayrıca bir şöhreti var. Köhne mezarlar arasında bile onun heybetli kubbesi bu velinin atının bile değeri hakkında bize kâfi bir bilgi vermekte. Zaten Karacaahmet Sultan da atına karşı olan bağlılığını, sevgisini şöyle anlatmak istemiş:

"Beni ziyarete gelenler, önce atıma gitsinler."[1]

Bu şekilde, yürüyemeyen çocukları, iyi koşan bir at mezarına getirmek, tipik bir olaydır.

Emir Buhari'ye (Fatih'te) her nevi murat için gidilir. Kur'an okunur ve mezarın baş ve ayak ucunda mum yakılır.

Adları yüzü bulan ve genellikle mum, zeytinyağı adanan, bez bağlanan birçok adak yerlerinden kısaca bile bahsetmek uzun yer işgal edebilir.

Biz ayrıca İstanbul'da bazı adak yerlerini Ankara'dakilerle karşılaştırmak üzere günlerce devam eden inceleme ve araştırmalarda bulunduk. Bunlardan, kaynakların üzerinde pek durmadığı Lohusa Hatun adak yerinden bahsedeceğiz:

---

1 Aysel Okan: İstanbul Evliyaları, (Karacahmet Sultan: 44-52.) 51. Sf. atla ilgilidir.

Lohusa Hatun:

Lohusa Hatun'un tarihçesi de söylentilerle dolu bulunuyor. Bir evde evlatlık olan Lohusa Hatun evin erkeği tarafından zorla hamile bırakılıyor. Sonra da dövülüp evden kovuluyor. O da gidip Küçük Çamlıca'daki kuyuya kendisini atarak intihar ediyor. Niçin, neden ve nasıl evliya oluyor? Çocuğunu doğurmadan mı kendisini kuyuya atmış, bunlar ayrıca incelenmeye değer. Ankara'nın merkezindeki İtfaiye Garajlarına yakın Karyağdı Hatun'la cinsiyet bakımından bir benzerlik gösteriyor. Küçük Çamlıca Gazinosu'nun yanındaki patikadan çıkılıyor, serviler ve çamlar arasındaki patikadan geçiliyor, nirengi işaretine hemen 100 metre kadar bir mesafede, sıra sıra bir yığın ufak taşların yığıldığı (15-20 taşla) tümseklerle dolu bir alana çıkılıyor. Bazıları kule gibi yükseltilmiş, üzerine bir de sopa dikilmiş, sopaya bir bayrak gibi bez parçası asılmış. Bu taş yığınlarının bazısı ocak gibi yapılmış, üzerine çöplerle güya bir çatı yapılmak istenilmiş. Oradaki bir ağaç, servi, çam, baştan başa bağlanan bezlerle sarılmış. Bu ağaçta patiskadan, ufacık (10-15 santimetre) bir salıncak yapılmış. Pembe iplerle ağaç dalına asılmış, bu salıncağın içerisine bir taş parçası ve ufak bir çöp konulmuş. Bu, çocuk dileğini gösteriyor. Diğerleri genellikle ev sahibi olmayı ve evlenmeyi işaret ediyor. Toprak üzerine yüzden fazla taş yığınları yapılmış. Aynı zamanda bahçe gibi duvarlarla çevrilmiş. Bir ev maketi hâline getirilmiş, çevre tamamen çamlarla kuşatılmış. Adalardan İstanbul'a kadar her taraf görünüyor. Delik bir yüz paraya bir bez bağlanarak yere bırakılmış (servi ağacının altına). Muhtelif bez parçalarının bağlanması yandaki üç ağaca da sirayet etmiş. Lakin rağbet kuyuya yakın olanında. Bunu binlerce bez, iplik sarmış vaziyettedir. Bu adak yerinde veya yakınında bir mezar görünmüyor. Yalnız serviye 1.50 cm. yakınlıkta bir kuyu var. 70-80 metre kadar ileride, ağaçlar arasında büyük taşlar, temellerle bir harabe beliriyor. Kuyuya "Bismillah" denilerek taş atılıyor. Su sesine benzeyen tek bir ses geliyor. Buraya gelen kadınlar, erkeklerden daha fazladır. Çok zaman yazın, tatil günlerinde geliniyor. Gelenlerin tahsil ve kültür durumları hakkında kesin bir hüküm vermek çok güç. Üniversite mezunu birçok şahıs, bilhassa kadınlar, öğretmenler geldiği gibi seyrek de olsa erkekler de ziyarette bulunuyor.

Bu ziyaret yerinde Ankara ve çevresinde rastlamadığımız bir adak adanıyor ve yerine getiriliyor. Çocuk olduğu takdirde lohusa şerbeti getirerek kuyuya döküyorlar. Böylece lohusa şerbeti adağı oluyor. Bu ziyaret yerinin Lohusa Hatun adını alması

bu sebepten ileri geliyor. Bununla beraber, lohusa iken ölmüş olması ihtimalini düşündürüyorsa da bir mezar olmayıp kuyu ve çevresindeki ağacın ziyaret edilmesi ilk söylentiyi kuvvetlendiriyor. Buraya ev adağı adayanlardan adağı olanlar var. Çok hayırlı olduğu, olumlu netice alındığı kuvvetle temin ediliyor.

Ankara ve çevresinde bulunmayan, hatta Türkiye'de başka bir yerde olduğuna dair hiçbir vesika elde edemediğimiz bir adak yeri de budur.

Lohusa Sultan:

Hamile Kadın adının da verildiği Lohusa Sultan, Şişhane'den Kasımpaşa'ya inen caddenin sağ tarafındaki türbededir. Kendisi bir çocuğa sahip olmamakla beraber, çocuksuz kadınların, çocuk dileğiyle ziyaret ettikleri bir türbedir. Onun da diğer evliyalarda olduğu gibi muhtelif kerametlerinden bahsedilir.

Saka Baba Türbesi:

Edirne Kapı ile Topkapı sur duvarları arasında Sulukule semtinde bulunan bu türbe, evler arasında, bir ağaç altında, tahta kapılı, tahta parmaklıklı bir türbedir. Buraya gelerek veya gelmeden adak adanır. Saka Baba Türbesi'nin diğer adı Göbekbaba'dır. Ona göbek atma adanır. 3 ile 40 defa göbek atılarak bu adaklar yerine getirilir. Bu ziyaret yerine gelenlerin çoğu çingeneler veya o semtte oturanlar olup cinsiyet bakımından da kadınlar başta gelmektedir. Sulukule halkı, kamusallaştırılma edilme ihtimali dolayısıyla Saka Baba Türbesi'ne göbek atmalar adamışlardır.[1]

Eyüp Çevresi Adak Yerleri

Eyüp Sultan:

İstanbul'da ilk başta gelen ve pek çok değer verilen ziyaret yeri burasıdır. Eyüp ziyaretine gelenler iki kısımdır. Bir kısmı ziyarette dinî dualar okur ve ayrılır, diğer bir kısım kimseler bununla yetinmeyerek adak için o mahale gelirler. Türbelerin kapatıldığı zamanda da Eyüp Sultan'ı ziyaret hiçbir suretle kesilmemişti. Yalnız hacet penceresi önüne geliniyordu.

Bu türbeyi ziyaret için hususi bir gün yoktur. Her gün ziyaret edilebilir. En makbul günler dinî bayramlar, kadir, arifeler, cuma günleri ve Arabi ayların ilk cuması gelenler daha çoktur. Hâlen cuma ve tatil günleri türbenin içi de açık olduğundan gelenler çoktur.

1 Hayat, S: 37, 21 Haziran 1957, Sf. 10, 11. Aysel Okan: İstanbul Evliyaları, sf. 74-80.

Halk yüzlerce metreyi bulan bir sıraya girer. Polisler binlerce insana nezaret ederler. Türkiye'de bundan daha çok ilgi çeken ve ziyaret edilen başka bir türbe mevcut değildir, demek bir hakikati ifade olur. Konya'daki Mevlâna Türbesi daha ziyade Şebiarus da binlerce ziyaretçiyle doluyor.

Önce Eyüp Sultan'ı ziyaretin eski şeklinden bahsedeceğiz. Arabi ayların ilk cuma günü öğle namazı vaktinde ziyaretçiler cami avlusunda toplanırlar, muratları olanlar kendilerine ait ufak tefek eşyayı müezzine verirler, müezzin bu eşyayı alıp minareye çıkar, cuma salası verilirken her birini minarenin şerefesinden sarkıtır, sala bittikten sonra bunları sahiplerine geri verir. Cuma salası verilirken caminin iç avlusundaki büyük çınarları çevreleyen demir parmaklığın dört köşesindeki muslukları, işleri ters gidenler ve kısmeti bağlı kızlar açar ve suyu akar bırakarak geçer, arkadan gelen kimse musluğu önce kapar, sonra yeniden tekrar açarak suyu akar bir hâlde bırakır.

Eyüp Sultan'ı ziyaret belli başlı bir usule tabi değildir. Ziyaretçi giriş koridorunu sessizce geçtikten sonra türbenin dış kısmına gelir. Erkekse burada, kadınsa mezarın ayak ucunda dua eder ve gümüş şebekenin etrafını saygı ile üç defa dolaşır. Çocuklar mezarın ayak ucundaki atlas etekten üç defa öperler. Ziyaretin sonunda türbenin iç kapısı yanında rahle üzerinde Kur'an okuyan türbedara çocukların okutturulması, tespihten geçirilmesi ve tütsü alınması âdettir. Mezarın bulunduğu asıl türbeden çıkılırken mezara dönülmüş olduğu hâlde geri geri yürünür ve kapıdan çıkılmaksızın merkade arka çevrilmez. Mezarın ayak ucundaki kuyudan içilen su kalp hastalığının devası telakki edilir.

Eyüp Sultan'ın, çocukları sevdiğine halk tamamıyla inanmıştır. Onun için ana ve babalar senede birkaç defa çocuklarıyla beraber Eyüp Sultan'ı ziyaret ederler. Sünnet ettirilecek, okula başlatılacak çocuklar, hatta yeni işe girecek delikanlılar her halükârda Eyüp Sultan'ın türbesine götürülür. Sinir hastaları, gebe kadınlar da Eyüp Sultan'ı ziyaretten medet umarlar. Eyüp Sultan'a Kur'an, seccade, halı, tesbih, yazı levhası, şamdan gibi şeyler adanır. İstekli olanlar adaklarını yerine getirirler.[1]

Yaptığımız incelemede bu usulde değişmeler olduğunu tespit ettik. Gerek müezzinin, gerek türbedarın yaptığı işler tarihe intikal etmiştir. Eyüp Sultan'ın türbesine olan büyük yakınlık ve

1 Mehmet Halit Bayrı, İstanbul Folkloru, İst. 1947, Sf, 152. Eyüp Sultan hakkında yayınlanmış roman tefrikaları, makale ve röportajlar çoktur. Nezihe Araz, Anadolu Evliyaları adlı eserinde, Eyüp Sultan, İstanbul'u göremeden ölen veli, Resul'ün alemdarı, Türk İstanbul'un ilk ışığı, İstanbul ve Eyüp Sultan adlı yazıları ile onun hayat hikâyesi üzerinde durmuştur.
Aysel Okan, İstanbul Evliyaları. S. 5-17.

bağlılığın onun Hazreti Muhammed'in alemdarı sayılması, İstanbul'u fetih yolunda şehit oluşu, Akşemseddin ve Fatih Sultan Mehmet'le olan ilgisi, bundan başka padişahların bir vakit orada kılıç kuşanmaları ve Eyüp Sultan'a çok büyük saygı göstermiş olmalarının, yıllardan beri yapmış olduğu geniş ve derin tesir ve telkindir. Eyüp Sultan'ı birçok defa ziyaret ettiğimiz için orası ile ilgili etraflı bir gözlem mümkün olmuştur. Yalnız bir cuma günü gelenler ve sıraya girenler on bini aşkındı. Bunun üç bin kadarı yaşlı, üç bin kadarı genç kadınlardı, çocuklar da üç binden fazla idi. Erkek sayısına gelince, ancak bin kadardı (namaza gelenler ve yerli halk hariç, onlar bu kalabalığa karışmıyorlardı). Getirilen çocuklar sünnet kıyafeti ileydi. Ziyaretçilerin hemen hemen yüzde 60-80'i kadındı. Temiz bir kıyafetle geliniyordu. Bazı yüzler boyalı, dudaklar rujlu idi. Yalnız baş, bir eşarp, yemeni gibi bir şeyle örtülüyordu. Avluya girenler besmele ve "Esselamün aleyküm"le giriyorlardı. Güvercinlere atılan mısır tanelerini dua ile toplayan ve adak adamak suretiyle yerden okuyarak alanlar az değildi (yüz kadar).

Eyüp Sultan Türbesi'nin giriş kapısının sağ tarafından "Mum atmak katiyen yasaktır!" diye bir levha asılı duruyordu. Ankara şehrinde de muhtelif türbelerde bu gibi levhaları gördüğümüzü açıklamıştık. Durum aynıydı. Din hocaları burada da bundan şikayetçiydiler.

Türbede ayakkabı çıkarılıyor (Ankara'da Hasan Dede'de olduğu gibi), bazı ziyaretçiler (yarıdan fazlası), içerideki gümüş işlemeye ellerini sürüyor, sonra yüzlerine götürüp orayı sıvazlıyorlardı. Elle temasla arada bir bağlantı kurmak istiyorlardı. Bir ara içerideki ziyaretçi kadınlardan birisi dayanamadı, aynen: "Elle değil dua ile yakın olunur." dedi. Bu çıkışma kısa bir tereddütü mucip olduysa da tesiri kısa sürdü. Gene aynı tarz harekete devam edenler, dua arasında dilekte, adakta bulunanlar (sorma sonunda tespit) oluyordu.

Eyüp Sultan'ın çevresi muhtelif türbeler ve muhtelif adak tarzlan ile doludur.

Caminin avlusunda güvercinlere atılan mısırları toplama ve adama:

Güvercinlere mısır serpiliyor. Bu arada yerden mısır toplanıyor. Kuşların yemedikleri bu yem taneciklerinin 40 tanesini "Kulhüvallahi"yi 40 kere okuyarak yerden toplayıp saklarsak adağımızın olacağını söylediler. Nitekim eski güzellik kraliçelerinden Sevil Nayman: "Benim inancım vardır, eskiden inanmazdım,

başıma gelenlerden sonra dua ve kudretli evliyaların ruhuna inanıyorum." diyerek yere çömeldi. 40 tane mısır tanesini toplayıp çantasına koydu.[1]

İncelediğimiz birçok yazı, adak adama işini böylece yarıda bırakmaktadır. Birçok kadın 40 tane değil, 41 tane toplamaktadır. Avuçta toplanan bu 41 mısır tanesini bir beze veya mendile niyet ederek bağlıyor ve dileğim olursa bunu aynen geri getirip kuşlara atacağım, diyorlar. Her bir taneye bir İhlas (Kulhüvallahi) okunuyor.

Buranın adağı, alınanı getirip geri atmaktır. Muradı olup da bu mısır tanelerini geri getiremeyenler bundan ıstırap duyuyor, ilk fırsatta getirip bırakmayı mühim bir vazife biliyorlar. Bu çeşme önündeki 41 mısır tanesini toplayanların çoğu genç kızlar, kadınlar ve çocuklardır. Cuma namazı sırasında caminin avlusundaki hasırlar dolmuş bir hâlde ibadet için toplanmış halka, hoca şu vaazda bulunurken ve namazla ilgili cemaat bunu dikkatle dinlerken, bunlardan 30-50 metre ötede kızlar, kadınlar ve çocuklar mısır tanesi topluyorlar ve hemen yakında diğer türbelere bezler bağlıyorlardı.

23 Ağustos 1957 Cuma günkü vaazda hoca hoparlörle bütün çevreye yayılan şu konuşmayı yapmaktaydı: "Allah kullarımla aramda vasıta yoktur, diyor; Allah'tan dilemek lazımdır".

Kısmet Çeşmesi: İç avluda, büyük çınar ağaçlarını çevreleyen demir parmaklığın dört köşesinde bulunan muslukları, bilhassa sala vakti açmak gibi bir inançla dilek ve adaklar yapılıyor.

Kısmetinin açılmasını, işlerinin iyileşmesini isteyenler, daha ziyade evlenmek isteyenler, evlenmek üzere kız hesabına, kız tarafından buraya koşarak, musluklar önünde birer birer durarak her birini açıyor ve dönmeye devam ediyor. Su akar bir hâlde bırakılır. Arkadan gelenler musluğu kapatırlar. Açan katiyen kapatmaz, burası kadınlar ve genç kızlar tarafından ilgi görmektedir. 1957 yılında musluklarından su akıyordu. 1958 yılı ağustos ayında buradaki muslukların telle bağlanmış ve suyun akmaz bir hâlde olduğunu gördüm. Eyüp Sultan'ın giriş kapısındaki izdihamı bu muslukları açıp kapamak şekliyle uğraşanların artırdığı, tuhaf (gayriciddi) bir tesir yapması sebebinin de iştirakı ile bu yıl da kapatılmış bulunuyordu.

Bu işi yapanlar suyu akıtmakla, musluğu açmakla kısmeti açmak işi arasında bir benzerlik bulduklarından yapıyorlardı.

1 İstanbul Dergisi, 3 Şubat 1957.

Nezihe Araz'ın Anadolu Evliyaları adlı eserinde: "Şırıl şırıl akan sularla beraber, Hz. Eyüp'ün, niyaz ve ricalara dayanamayarak işlerini kolaylayacağına, onu dardan kurtaracağına imanı vardır." gibi bir inanç belirtilmekle beraber, musluktan su akıtılması, üstelik dört musluğun birden şırıl şırıl akıtılması hâlinde, kısmetle bir benzerlik, münasebet kurulduğu hakkındaki açıklamamıza daha çok uyulduğunu, yerindeki incelemelerimizle (soruşturma, gözlem) tespit ettiğimiz kanaatindeyiz. Aksi hâlde Eyüp Sultan bu niyazları, musluk başından değil makamından kabul ederdi. Nitekim aynı şahıslar bütün türbeleri birer birer dolaşmakta, diğerlerinde de adak adamaktadırlar.

Üç Kardeşler (Çifte Gelinler):

Eyüp Türbesi'nin dış avlusunda çıkış kapısı yanındadır. "Üç Kardeşler" denilen yarı parmaklıklı türbeye bezler bağlanmıştı. Onun başında elindeki bıçakla bezleri kesen kadınla konuştum. O kadın az önce, başkalarına hiç çocuğu olmayanların, bir oğlan çocuğu eliyle bez bağlatılırsa dileğin olacağını, kendisinin dört çocuğunun öldüğünü, ancak bu adak yerini ziyaretten sonra doğan çocuğunun yaşadığını, şu an çocuğunun subay çıkmak üzere olduğunu söylemişti. Mistik, dalgın bakışlı ve süzgün yüzlü bir kadındı. Ona bu türbenin adını ve ne işe yaradığını, neler için adak adanacağını sordum: Her şey için, dedi. Çocuk, evlenmek vs. bu bezler nedir? dedim, "Sorma işte, bağlıyorlar!" dedi. Belediye altı ay geçince hepsini kestiriyor. Ben altı ay duranları birer birer kesiyorum.

Bu adak yerinden biraz ileride bir kadın adak horozunu kestirmek için adam arıyor (Adak için horoz lekesiz olacak, ya simsiyah veya bembeyaz). Avlu dışında caminin yan duvarları kenarında kurban edilmiş horozlar yerde ve kanları duruyor.

Üç Kardeşler yan yana üç mezardan 20 metre kadar yanda. Kadınlar birkaç basamak indikten sonra dua ediyorlar. Orada su satan, ihtiyar bir kadından aldığım bilgiye göre, orası "Çifte Gelenler, Çifte Gelinler" türbesiymiş. Üç İhlas (Kulhüvallahi) bir Elham okunuyormuş. Evlenmek, sınıf geçmek, işe girmek, çocuğu olmak vs. adak olarak Yasin, Elham gibi bir sure okunacaktır. Bunun az ilerisinde gene bez bağlanmış bir yer vardı. Mendil yırtıp bağlayanları gördüm. Buna sordum. O da bunun devamı imiş. "Yasak ama kızlar bez bağlıyor" dedi. Çifte Gelinler iki kız kardeş olup evlenecekleri gece ikisi birden ölmüş. Bunun önceki ziyaret ve adak tarzı hakkında M. Halit Bayrı, "İstanbul Folkloru" adlı eserinde şu bilgiyi veriyor:

Çifte Gelinler; nişanlı kızlar, gebe kadınlar tarafından ziyaret edilir ve bunlara kırmızı ve yeşil gaz bezleri adanır. Bu türbeye yaramaz çocuklar da getirilerek sandukaların etrafında üç defa dolaştırılır. Fakat erkeklerin bu türbeye girmeleri âdet değildir (Sf. 153).

Türbelerin kapısına dileğinizi yazmanız lazım. Kapıda yazacak yer kalmamış ama okunamayan yazıları üst üste, bir kurşun kalemle karalıyorlar (İstanbul Dergisi, 3 Şubat 1957, s.9).

Çifte Gelinlerde de bu toprak münasebeti Ankara ve çevresinde görüldüğü üzere mevcuttur; fakat günümüzde burada toprağa pek fazla rağbet edilmemektedir. Türbedarlıkların kaldırılmadığı zamanlara ait aşağıdaki bilgi toprakla ilgili seremoni bakımından dikkate değer görülebilir.

Toprak, türbedar tarafından bir sene için verilir ve evde yüksek bir yerde saklanır yahut kadının yastığı altına konulur. Bu ziyarette de adak adanır. Bundan sonra kadın gebe kalır ve doğurursa adağını yerine getirdiği gibi, aldığı toprağı da türbeye iade eder. İstenen şey, eğer bir sene içinde olmazsa ilk defa alınan toprak geri verilerek yeniden toprak alınır ve bu üç kere tekrarlanır.[1]

Ankara ve çevresinde, hem toprağı yerine iade hem de adağını ayrıca yerine getirme, şayet muradı olmazsa aynı işi toprak değiştirmek suretiyle üç defa tekrarlama gibi bir hareket tarzını tespit edebilmiş değiliz. Bu itibarla bunu dikkate şayan bulmaktayız.

Niyet Kuyusu (Can Kuyusu):

Eyüp'te Zeynep Hatun Mahallesi'nde bulunan Niyet Kuyusu bir vakitler pek büyük bir ilgi çekmiş ve ziyaretçiler sıra hâlinde buraya gelerek dileklerini söylemişler, gaipten haber almak istemişlerdir. Evliya Çelebi'nin ziyaret ettiği bu kuyunun o zamanlardaki adının Can Kuyusu olduğu biliniyor. Bu kuyuya eğilip kayıp olan insan ve eşya, mal hakkında, hırsızlık hakkında bilgi almak isteyenler tarafından bilhassa ziyaret edilmiştir. Niyet Kuyusu'na seslenilerek oradan, seslenişe tiz sesle cevap verildiğine inanılmıştır. Yalnız "Kur'an'da zikredilen beş gaipten başka her şeyi bilir, söyler." denilen bu Niyet Kuyusu H. 1048 yılında Evliya Çelebi tarafından ziyaret edilmiş ve şu bilgi verilmiştir: "Eyüp'ün şimalindeki mezaristan içinde birkaç hane vardır. Orada eski bir

1 M. Halit Bayrı, İstanbul'da Doğum ve Çocukla İlişikli Âdetler ve İnanmalar, I., H. B. H. C. 10, S. III, Ocak 1940, s. 50. Aynı bilgi, Mehmet Halit Bayrı, istanbul Folkloru .İstanbul 1947, Kısırlığa dair başlıklı bölümde, 190. sayfada tekrarlanmıştı.

odada bir su kuyusu vardır. Birinin bir şeyi kaybolsa evvela pak abdest alıp kuyunun yanındaki musalla üzerinde iki rekât namaz kılar ve sonra bir fatiha okuyarak sevabını Hazreti Yusuf Aleyhisselam'ın ruhu şerifine hediye eder. Sonra da:

Ey sahibi pir! Hazreti Yusuf Sıddık aşkına olsun, benim filan akrabam yahut filan evladım veyahut zayi olan türlü eşyam nice oldu, diyerek kuyunun ağzından aşağı bağırır. Derhâl sual ettiği kimse hayatta mı veya kaybolan eşya, isim ve resmi ile nerede ve kim uğurladıysa ve deryada ise açıktan açığa bildirir. İnce bir seda zahir olur. Gayet garip bir hikmeti vardır ki sırrına akıl erdirmek mümkün değildir. Bu kuyu her neden sual edilse haber verir. Lakin bilinmeyen beş şey Kur'aniye'den sorulsa istihzadan başka cevap şudur etmez. Mesela:

'Karnımdaki erkek midir, kız mıdır?' diye sual eden kadın:

'Aracık ye!..' cevabını alır. Hatta bunu birkaç kere müşahede ettim. Görmezden evvel vukuuna iyice inanamazdım. Hatta bir kere kuyudan:

'Osman dayım hayatta mıdır?' diye sordum:

'Edincik şehrinde un alıyor, yakında gelir.' cevabı zahir oldu. On üç gün sonra Osman dayım gelince:

'Şubat ayının yedinci pazar günü nerede idiniz ve ne yapıyordunuz?' diye sordum:

'Edincik şehrinde un alıyordum.' diye yemin etti. 'Vallahü alem esrarehu' İbrahim Hakkı Konyalı bu hususta şu bilgiyi veriyor:[1]

Hadikatülcevami Sahibi Hüseyin Efendi Zeynep Hatun camisini yazarken bu Niyet Kuyusu'ndan da şöyle kısaca bahseder: "Ve bu mahallede bir hanede bir kuyu olup her ne niyet için nazır olunur ise görünür diye söylenir. Hâlâ çok kimse nazar eder. Arka tarafında Gümüşsuyu nam mahalde vaki çeşmeden Gümüş sakaları saraya kahve için su götürürlermiş."

Evliya Çelebi, Can Kuyusu'ndan bahsederken "kadim bir ev"in içinde olduğunu söylüyor. Ayvansaraylı Hüseyin Efendi 12. Hicret asrında kuyunun ziyaret edildiğini kaydediyor. Tekkeleri ve türbeleri kapatan kanun yürürlüğe girmeden evvel bu kuyunun dertli seslere cevap verdiğini her İstanbullu bilir(!) dedikten sonra bu mahalli ziyarete gittiğini, 27 çeşit sümbül arasında bulunan bu yerdeki bahçede iki kuyu bir mezar taşı ve bir de namazgâh

1 Evliya Çelebi, C. I. S. 399.

mihrabcığı bulunduğunu ve kuyu hakkında kendisine bilgi verildiğini anlatıyor: "Kuyu çok derindir. 40 kulaç urgan sarkıttık, dibini bulamadık. Vaktiyle kuyuya bir bakraç düşmüş, Eyüp kuyusundan çıkmıştır."[1]

İ. Hakkı Konyalı, yanında kuyuya seslenen ve kendisine piyangodan büyük ikramiye çıkıp çıkmayacağını soran kadının cevap alamadığını kaydettikten sonra yosunlu suyu ve bir ölü gözü parlaklığı olan kuyunun Bizanslılardan geçip yaşadığını ileri sürüyor.

Evliya Türbesi'nin toprağı, taşı yanında önceleri türbenin kapı anahtarının bile mühim bir mevki aldığını, Ankara'da olduğu gibi diğer illerde de görmekteyiz. Bu meselenin tahlilinde, üzerinde durulmayı gerektirdiğinden belirtiyoruz: Eyüp Türbesi'ne bitişik bulunan Beşir Ağa Türbesi'nin kapı anahtarı çocuğun ağzına sokularak birkaç defa çevrilir. Ve bu suretle kilitli olan dili açılmış olur.[2]

Eyüp Sultan'da bir de çarşıya doğru Havlucu Dede'ye başvuranlar ona havlu, renkli peçeteler adamaktadırlar. Oraya yalnız havlu adanırmış. Bu şekilde yalnız havlu adanan dedeye Ankara'da rastlamadık. Havlucu Dede'nin sandukasının üstü havlularla dolu idi.

Henüz neşriyata intikal etmemiş "Evliya Servisi" murat ve adağına dair gözlemlerimizi de kısaca sunmak istiyoruz: Eyüp çevresindeki bir evliyanın servisinden, evliya yanındaki servi ağacından dal koparılıyor, sonra da türbe başında dua ediliyor, "Şu işim olursa..." diye adak adanıyor. Servi dalını alıp evlerine götürüyorlar. Dilekleri oluncaya kadar o dalı evlerinde saklıyorlar. Muratları olunca servi dalını alıp mezara geri götürüyor ve oraya bırakıyorlar. Burada da servi dalını geri verme bir adama şeklinde tezahür ediyor.

Eyüp'te taş, tuğla yapıştırılan, kurban adanan, mum yakılan muhtelif türbeler mevcut. Halkın birçoğu bunların kim olduğunu bilmeden geliyor. Hatta sorulduğu zaman yanlış adlar ileri sürüyorlar. Üzerlerindeki kitabeye hiç dikkat etmeyen bu türlü ziyaretçilerin psikolojilerinin gözlemi üzerinde durulmaya değer.

Eyüp Sultan bahsini, buraya gelenlerin kültür, zenginlik bakımından karışık olduğunu, hususi arabalarla, çok şık kıyafetlerle zengin kimselerin geldiklerini, Eyüp Sultan'a Bizans devrinde de

1 İ. Hakkı Konyalı, Niyet Kuyusunda Gaipten Haber, Her Hafta, C. 7. Sa. 84, 5 Şubat 1949.

2 Mehmet Halit Bayrı, İstanbul'da Doğum, Çocukla İlişikli Âdetler ve İnanmalar, H. B. H. C. 10, S. 113, Mart 1941, s. 104.

(şifalı suyuna vs.) bağlılık gösterildiği gibi, Ankara'da Hacı Bayram semtinde bir sokakta komşumuz bulunan bir rum kadınının bir işinin olması için "mevlit" adadığını kaydederek bitiriyorum.

Ahmet Turani Hazretleri:

Battal Gazi'ye yenilerek önce Hristiyan'ken sonradan Müslüman olan Ahmet Tartar'ın bakımsız hâldeki türbesi Dolmabahçe çevresindedir. İslam uğrundaki mücadelesinde şehit olan Ahmet Turani'nin türbesi önünde 9 Mart'ta seyyar bir kilise kuruluyor ve buraya yüzlerce Hristiyan gelerek bu türbeden ve ayazmadan şifa diliyor, muratta bulunuyor, mum adıyorlar. Burası hem Müslümanlar hem de Hristiyanlar tarafından ziyaret ediliyor.[1]

Telli Baba (Telli Dede):

Hakkında türlü söylentiler olan, Boğaziçi'nde Sarıyer'e yakın Telli Gelin, daha çok Telli Baba diye bilinen kimse, babasına hasım birisiyle evlenmek üzere kayıkla Karadeniz'e ilerleyince babasının adamları tarafından kayık devrilerek öldürülüyor veya kendisi ölüyor. Sonra duvaklı ve telli hâliyle getirilip bu yere gömülüyor. Telli baba, denize nazır yüksek bir yerde gömülü olup yanında ufak bir mescit, ağaçlar ve su bulunmaktadır. Bilhassa genç kızlar veya anneleri kızlarının evlenmesi dileğiyle adak adıyorlar. Burada ikinci olarak ev veya daire sahibi olmak üzere dilek ve adakta bulunuluyor. Üçüncü olarak burası şifa için ziyaret ediliyor.

Sanduka üzerindeki telden alınıyor. Müslümanlar tarafından yakındaki mescitte 2 rekât namaz kılınıyor, dua ediliyor, tel sallanıyor, dilek gerçekleşirse tel iade ediliyor. Adaklar, telin iadesinden başka; mum, süpürge, kurban ve bağıştır. Burası her dine mensup kişiler tarafından ziyaret edilmektedir.

Helvacı Baba:

Helvacı Baba'nın Şehzadebaşı Camii bahçesindeki boş mezarı da ziyaret edilmekte, dilekte bulunulmakta ve adak adanmaktadır.

Helvacı Baba'nın kemikleri, 1960 veya 1961 yıllarında, halkın akınından önlemek maksadıyla gece yarısı buradan meçhul bir yere taşınıp götürüldüğü hâlde buraya aynı ilgi devam etmektedir. Cuma günleri helva adağı dağıtılan bu yer hakkında hemen bazı şahıslar, muhtemelen çıkarları olanlar tarafından

1 Aysel Okan, istanbul Evliyaları, 1961, S. 124-128.

bir rivayet yayılmıştır. Mezarın naklinden sonra adağı olan ve Helvacı Baba'yı ziyarete gelen bir kadın boş mezar karşısında ne yapacağını şaşırmış ve bir zatın "Ruhu mübarekleri o civardadır. Yine aynı mahalle gidip adağını yerine getirebilirsin." denmesi üzerine bu kadın orada helvasını dağıtmış ve böylece yeniden bu ziyaret rağbete mazhar olmuştur. Helvacı Baba'ya adanan helvalardan en fazla çocuklar istifade etmektedir. Önceki günler de yüzlerce ziyaretçi, takım takım boş mezarın yanında çınar ağacının etrafında 7 tur yapıp dileklerini ve adaklarını söylemişler, ev ve evlenmek isteyenler taşlardan planlar çizmişler, çocuk isteyenler de çınarın dallarına minyatür salıncaklar asmışlardır."[1]

İstanbul'daki türbe, kuyu, ziyaret yerleri, taş toplama, taş bırakma âdetleri, cuma günleri ziyaretler, türbe, mezar etrafında 3 veya 7 defa dönüşler ve bunlar arasında benzerlik gösteren taraflar vardır: Laleli Baba, Şeyh Vefa, Şeyh Yahya Efendi, Selami Ali Paşa Hazretleri, Takkeci Baba, daima yanan mumlar içinde "askerlerin evliyası" Sofu Baba (İstanbul Evliyaları, S.144-147), "işçiye kuvvet, esnafa rızık veren" Deryali Ali Baba (İstanbul Evliyaları, S. 148-151), Zembili Ali Efendi, Yavuz Er Sinan, Çarşamba'da Zincirlikuyu'da "Borçluların Babası" Nurettin Cerrahi (İstanbul Evliyaları, S. 189-191)... çevrelerinde şöhret yapmış, ermiş kişiler sayılırlar.

Azizler, Azizeler, Ayazmalar:

İstanbul'da Hristiyanlar tarafından ziyaret edilen ayazmaların sayıları 126'nın üstündedir.[2]

Rumlar bu ayazmaları kutlu, sularını şifalı (göz hastalıkları, meme ve süt hastalıkları, sıtma, mide ve bağırsak hastalıklarını iyi ettiklerine inandıkları gibi; zengin olmak, işlerinin iyi olması, kısmetinin açılması gibi maksatlarla ziyaret edilen, suyu içilen, kutlu sayılan kuyu ve kaynak pınarlar vardır. Bunlar bir Hristiyan azizinin veya azizesinin adını taşırlar. Kuruçeşme'de Dimetriyos ayazmasının sağ duvarı ortasında meme şeklinde kabartmalar mevcuttur. Ayazmaya gelen kadınlar rahip tarafından taziz edildikten sonra bu kabartma memeleri üç defa öperler. Bu hareket bir saygı nişanesi olup kadınların meme ve süt hastalıklarından kurtulmalarına yararmış (Sf. 747). Burada üç defa öpme hareketini görüyoruz. Yedi defa yapılan hareketler de vardır.

1 Helvacı Baba'nın Boş Mezarı Ziyaretçilerin Akınına Uğruyor, Yeni Sabah, 6 Nisan 1963. (Resimlidir).

2 Mehmet Halit Bayrı, İstanbul ilinde yer adları X-Ayazmalar, kaynaklar, T.F.A.C. 2, S. 47, Haziran 1953.

Hasköy'de Çıksalın Ayazma'sının suyundan yedi kere içenlerin yahut bu su ile yıkananların sıtmadan kurtulacaklarına inanılır (Sf. 748). Kasım Paşa'da Aya Parazköy Ayazması'nın suyu ise mide ve bağırsak hastalıklarının tedavisinde kullanılır. Mide ve bağırsak hastalıklarından şikâyeti olanların, bu ayazmanın suyunu fasılasız yedi defa içtikten sonra dertlerinden kurtulacaklarına inanılır (Sf. 748).

Ankara'da hâlen ziyaret edilen bir ayazma tespit etmiş değiliz; yalnız, elli yıl kadar önce, Hisar önündeki bir kiliseye gidildiği, orada ayrıca para yapıştırıldığını öğrenmiş bulunuyoruz. O zamanlar Ankara'daki Hristiyan azınlık bununla ilgilenirmiş. Günümüzde bu kaybolup gitmiştir.

Ankara'dan Ermeni ve daha küçük bir azınlık teşkil etmiş olan Hristiyanların (Rum, Katolik vs.) ayrılması üzerine Ankara'nın bazı bağ semtlerindeki ayazmalar da (Dikmen, Keçiören, Etlik) unutulup gitmiştir.

İstanbul'daki ayazmalar ve azizlerle azizelerin bulundukları yerler yalnız birer ziyaret yerleri olarak değil aynı zamanda birer adak yeri olarak da meşhurdur. Yalnız, buralarda adanan genellikle mum ve paradır. Bunlar içerisinde incelediklerimizden ikisini burada açıklayarak Müslüman adak yerlerine benzeyen ve benzemeyen taraflarını ortaya koymak istiyoruz:

Yeniköy Ayazması (Yukarı Yeniköy):

Bir tepenin yamacında, yol kenarında, ağaçlıklı bir yerdedir. Bir parmaklıkla çevrili yerde iki büyük çınar ağacı bulunuyor. Ayazmaya yakın olan ağacın üzerine yüzlerce, iki ad, bir erkek bir kadın, yan yana ve bir kalp şekli içerisinde yazılmış. Daha doğrusu bıçakla kazılmıştır. Bir kapıdan ayazma kısmına giriliyor. Tam karşıda bir buçuk metre kadar genişlik ve yükseklikte bir oyuk vardı. Bu oyuğun üstünde haç işareti vazedilmişti. Zemin kısımdaki kuyunun üstü taşla örtülmüştü. Kuyunun suyundan almak üzere bir alüminyum taş, yanda duruyordu. Su epeyce soğuk, biraz kekremsi bir kuyu suyu idi. Kuyunun su almaya gelene göre sol tarafında bir kap içinde iki mum yanıyordu. Ön tarafta mum yakmaya mahsus (mumluk) yer vardı. En çok Hristiyanlar (çoğunluk Ortodoks), nadiren Hristiyan olmayanlar bu kuyudan aldıkları su ile ellerini yüzlerini yıkıyorlardı. Gözü, vücudu ağrıyanlara iyi geliyormuş. Odanın sol yanında para atmak için kilitli, duvar içi bir kasa vardı. Gene köşede mum yakmak için bir yer bulunuyordu. Duvardaki izlerden buralarda, ikonlar,

resimler, süsler bulunduğu anlaşılıyordu. Evvelce boncuklu süsler de varmış. Ayazmanın her tarafı açık olduğundan kıymetli olanlar kaldırılmış. Buraya kadın, kız ve çocuklar teker teker veya kafileler hâlinde geliyorlardı; işinin olması, kısmetinin açılması için geliyorlarmış. Bu ayazmaya mum ve para adanıyor ve oradaki kasalara atılıyor. Bununla beraber köşede bağlanmış bir bez de sallanıyordu (beyaz). Ayazmadan şişelerle su taşımak için iki çocuk, bir genç kız ve bir kadın geldi. Bu suyu evlere dağıtıyor ve buraya kadar gelemeyenleri şifa niyetine yıkıyorlarmış. Bu su çok mukaddes sayıldığından bunu diğer sulara da katıyorlarmış. Zemzem gibi elden ele dolaştırılıyor. Aynı su kilisede de bazı ayinlerde kullanılıyormuş. Tarihçesi bir rivayet de olsa buna büyük bir taassupla inanıyorlardı. Hz. İsa burada çomağını, asasını vurmuş, su çıkmış. Yakın bir tarihte burasını bir Müslüman yaptırıp hayrına arazisinden ayırmış. Ayazmanın dış camının üzerinde haç işaretleri ve dili çıkmış iki ayaklı kurt gibi kuyruklu bir ejder resmi vardı.

Orada durup ayazmaya bakan bir Müslüman kadınına, uygun bir taktikle, bu ayazmaya inanıp inanmadığını sordum: "Hayır, hiç inanmıyorum. Yalnız, İsa'yı peygamber tanırım, o kadar." dedi.

Ayazmaya en yakın olup bilhassa sevdalılar tarafından çok büyük bir rağbet gören çınar ağacındaki adları inceledim. Pek yakın kazındığı belli olan ad (bir kalp içinde yer almış) "Nadya-Despina" idi. Yazıların çoğu Rumca yazılmıştı. Baş harfleri gösteren rumuzlar da doluydu. Yüzlerce addan yalnız iki Türk adı buldum: "Suna-Mehmed, 7.8.1955". Kapıya yakın olan öbür çınar ağacında hiçbir ad, rumuz yoktu. Âşıkların adak yeri bu çınar ağacı imiş. Adağı da yandaki ayazmaya mum ve para idi.

Bu ayazmanın yakınında bir mezar olup olmadığını soruşturdum, olumsuz cevap aldım. Araştırdım, mezara benzer bir şey bulamadım.

Panayia Ayazması, Azizi:

Aşağı Yeniköy'de, Sudolabı Sokağı'nda epeyce tanınmış Panayia Ayazması denilen yeri de inceledim. Dışı temiz bir şekilde yapılmış (1950 yılında onarılmış), ufak bir türbe tarzında idi. Rumların azizlerinden Panayia burada gömülü imiş. 8 yıl önceye kadar burası harap bir ahır hâlinde bulunuyormuş. Bir papaz bu mezarı oradan kaldırtıp kiliseye naklediyor. Üst üste iki gece Panayia rüyasına girerek eski yerine naklini istiyor. Böylece tekrar önceki yerine nakledildiyor. Kilitli kapıyı ihtiyar bir Rum kadınına açtırdık.

İçerisine altı basamak merdivenle iniliyor. Mermer yapı. Tam karşıda bir oyuk ve üzerinde haç işareti vardı. Bu oyuğun çevresi, ikonlarla süslüydü. Hz. İsa'nın ve Hz. Meryem'in birçok çerçeveli ve renkli resimleri vardı. Birçok gümüş kabartma da bulunuyordu. Sol tarafta sıra sıra mumlar dizilmişti. Üzerlerinde fiyatları 10 ve 15 kuruş olarak yazılı idi (Ağustos 1957 rayici). Onların yanında para atmaya mahsus kumbaralı bir kasa vardı. Tek oda hâlindeki bu yerin bütün duvarları Hristiyanlar tarafından, kendilerince muteber resimlerle, ufak işleme ve kabartmalarla süslü, tavan kısmında büyük avizeler vardı. Rumca olarak, sol tarafta mozaik bir kitabe, 1950 tarihli bir yazı vardı. İhtiyar Rum kadını yarı bir Türkçe ile: "Bu bizim milletten. Ne murat var, dile, yak mum. O hemen olur, mutlak olur. Bu bizim milletten." diyerek iftihar ediyordu. Benim girişimi gören 8 yaşında, ilkokul birinci sınıftan ikinci sınıfa geçmiş, Müslüman bir Türk kızı, o çevrede öğrendiği Rumcası ile: "Burada Allah yatıyor." dedi. Panayia, Allah demekmiş. Onun hatasını düzeltiyorum. O anlama gelirmiş. O sırada içeriye giren o semtten olup bunun methini duyan fakat bir fırsat zuhur edip içeriye girerek bakamamış olan elli yaşlarında kadar bir Müslüman kadın, Rumların ve manzaranın tesiri ile: "Mum yakıp adasak mı?" diye sordu. Merak ederek içeri giren 60 yaşında bir diğer Müslüman kadın ise günah işlemekten endişe ederek bana sordu: "Acaba günah mı işlemiş olduk?" "Hayır, tarihî bir eser, bir müze gibi ziyaret ediniz." diyerek onu teselli ve tatmin ettim. Beraberce dışarı çıktığımız zaman bu kadınların İslamiyet ve diğer dinler hakkındaki bilgi durumunu inceledim. 60 yaşındaki hanım, "Ben İsa'dan bile dilekte bulunmam, peygamberdir. Dilersem Allah-'ımdan dilerim." diyordu. Bu hanım Yeniköylü değildi. Orada bir akrabasına misafir olarak gelmiş. 50 yaşındaki diğer hanım Yeniköylü'ydü buraya yerleşmişti. Rumlardan buraların daima övüldüğünü işitmiş. Onların şifa bulduklarına, muratlarının olduklarına dair konuşmalarını dinlemiş. Adak adamakta bir mahzur görmüyor. Fakat İslamiyet hakkındaki bilgisi zayıf. Hz. İsa ile Hz. Muhammed'i çağdaş sanıyor. 8 yaşındaki kız çocuğunun anneannesi de geldi; o bana bizim türbelerimiz mi daha güzel, bu mu, diye soruyordu. Bu ziyaret yerine nadiren de olsa muhitteki Ortodoksların telkin ve tesiri ile gelen Müslümanlar mevcutmuş. Bir adak adıyorlarmış. Yaptığım araştırmada, Romanya'dan göçmüş, üniversite tahsili olan bir Türk kadınının ayazmalar hakkındaki şu gözlem ve düşüncesi ile karşılaştım: "Romanya Türkleri hiçbir ayazmaya gitmiyorlar. Burada ayazmalara gidip adak adayanlara şaşıyorum!" dedi. Bir ayazma önünden geçerken bazı

Müslüman olması muhtemel kadınların ellerini açıp dua ettiklerini, adak (mum) adadıklarını gördüğünü söyledi (Beşiktaş çevresinde bir ayazma). Papazın buraya nakli için de "Hristiyanların ziyaret edeceği kilise yerine herkesin gidebileceği bir yeri tercih etmesi mümkün; rüyayı da kendi kendine yaptığı bir telkinle görmüş olacak." diye bilgi vermek istiyordu.

Panayia'da su yok. Mum yakmaya mahsus yerler ve mumlar var. Para atmaya mahsus kasadan yukarıda bahsetmiştim. Ayrıca ihtiyar Rum kadın masa üstüne bir tepsi koymuş. İçeri girenler oraya da para bırakıyorlar. Bu para türbedarlık, bekçilik yapana mahsus. Kasa adakla ilgili. İçeride ayrıca bir kanepe ve üç sandalye vardı. Zeytinyağı kabı içerisinde haç şeklinde, dört yapraklı bir çiçeğin üzerinde yanan iki mum vardı. Aynı zamanda bu yağın içinde yüzüyordu. Yeniköy'deki mutaassıp Rumlar her meslek ve kültürden, bilhassa kadınlar, kızlar, çocuklar, Yukarı Ayazma suyunun şifasına inandıkları gibi buna da taassup derecesinde inanıyorlar. Adak adıyorlar. Ayrıca burasını kim olursa olsun övüp propaganda ediyorlar. Büyükada'daki Aya Yorgi Ayazması'na da bazı Müslümanların gittiklerini övünerek söylüyorlar ve herkesi çağırıyorlar.

Burada Çengelköy'deki, çok büyük şöhreti olan ayazmadan da bahsetmek faydalı olacaktır. Ortodoks halk (Rumlar) yılın belirli bir gününde akın akın Çengelköy'deki ayazmaya giderler. Laternalar çalınır, topallar, değnekle yürümeye çalışanlar ve binlerce Rum, şifasına inandıkları sudan içmek üzere, oraya koşarlar. Burayı ziyaret ve adama Bizans devrinden beri aynı ilgi ile devam ediyor. Vapurlar, sandallar, otobüsler, dolmuşlar, hususiler, yaylılar, motosikletler, İstanbul'un zengin, fakir bütün Rumlarını, çocuklarını, hatta yatalak hastalarını buraya taşıyıp duruyorlar... Ortodoks olsun da bugün bir lahzacık için bile olsa buraya gelmesin, bu mübarek ayazmanın parıl parıl musluklardan gürül gürül akan suyundan doya doya içmesin, bu mümkün mü? Hatta ayazmaya adını veren azizin şefaatına nail olarak şifa bulmak ümidi ile ta bilmem nerelerden gelen nice nice topallar, inmeliler, sakatlar var ki, geceyi bile burada, bu ayazmanın altında, gözlerini kırpmadan geçiriyorlar ve sonra... "İşte bakın! Koltuk değnekleri şurada duruyor. Kendileri sapsağlam olarak yürüye yürüye biraz evvel gittiler." Şüpheye düşüp de sahi mi, demeye kalmıyor: "Tam 4 sene yatakta idim. Bu yıl tavsiye ettiler de geldim. Daha doğrusu sedye ile getirildim. İşte, dünden beri ayaktayım. Bu işe siz de şaşarsınız ben de. Ne denir, mucize!" diye karşınıza dikilen canlı, dünyaya yeniden gelmiş gibi keyifli keyifli

gülüp duruyor. Fakat ayazmaya gelenlerin hepsi dertli değil... Sapasağlam, hatta, hiç gam ve kasvetleri olmadığı her hâllerinden belli, şen ve şatır çiftler, yeni evliler, nişanlılar, sevdalılar da bu yolun yolcusu: "Sevaba girmek günah mı? İnsan ne kadar mesut ve bahtiyar olsa yine Allah'tan bu saadetinin devamını istemez mi? Sağlık ve afiyet dilemez mi?"

Sevaba girmek için ayazmayı erkan ve adabına riayetle ziyaret etmek gerek. Kapıdan içeri girerken, bayramlıklarını giyinmiş güler yüzlü kızların sundukları boy boy mumlardan dilediğiniz kadar alıp parasını da parıl parıl pirinç tepsiye bırakıp bu mumları içerideki, yanıp duran diğer mumların yanına kum satıha yerleştireceksiniz. Ondan sonra, ayazmanın durmadan akan billur gibi suyundan kana kana içecek, isterseniz yüzünüze gözünüze de avuç avuç serpip sürecek ve duvarlarda sıralanmış aziz ve azizelerin çerçeveler içindeki resimlerini ve bu arada ayazmaya adını vereninkini tekrar tekrar öpüp köşede heykel gibi dimdik duran kara cübbeli, sakallı papazın karşısında saygı ile duracaksınız. Papaz sağ elindeki gümüş haçı, okuya okuya, alına, omuzlara ve göğse, nihayet dudaklara dokundurarak, dinî merasimi yapıp bitiriyor. Bu merasim ve dua esnasında, "Dile Tanrı'dan ne dilersen; kısmetin mi kapalı, bahtın mı yer değil, işlerin mi bozuk, kalbin mi yanık, ümidin mi kırık, eşin mi vefasız?.. Ortodoksluğun namlı lokman hekimi yüzyıllardan beri olduğu gibi, yine şefaatçi..."[1]

Bu ziyaret, dilek ve adak seremonisinden sonra alkollü bir eğlence faslı başlıyor. Bazı şahıslar Çengelköy'deki ayazma ve kiliseye ve azizine karşı, bunlar uydurmadır, asıl hakikisi bizim Kuzguncuk'takidir, diye bir iddiada bulunuyorlar. Kuzguncuk'taki Ortodokslar kendi (Aya Pandelimo) ayazmaları, kiliseleri ile iftihar ederek gerçek, şifalı ayazmanın kendi semtlerinde olduğunu ısrarla söylüyorlar. Bu şüphenin giderilmesi için ilmî bir tahlil ve araştırmadan ziyade, şahıslar, aynı günde bir de Kuzguncuk'taki ayazmayı ziyaret ediyor, mum yakıyor, dileklerde bulunuyorlar.

Ankara ve çevresinde hocaların riyaseti altında bir adak ayini yapıldığına dair ufak bir işarete rastlamış değiliz. Bilakis, Ankara camilerinin, türbelerinin birçoklarında, Güdül'de, Eyüp Sultan'da, din adamları, hocalar, mum yakma ve bu tarzdaki adaklarla mücadele etmektedirler. İstanbul'daki adak yerleri ile Ankara'dakileri mukayese ederken bu noktayı da belirtmemiz gerekiyor.

---

1 Kandemir, İstanbul'da bir Panayır, İnci Dergisi, S. 21/5,8 Eylül 1952, s. 43-45. Burada aynı zamanda bir panayır kuruluyor. Bu röportajda bütün merasime, seremoniye dair fotoğraflar çekilmiştir.

Mehmet Halit Bayrı İstanbul Folkloru hakkında dikkate şayan bir ayazmadan bahsetmektedir. Bu ayazma, Hasköy'de Yahudi mezarlığı içinde olduğu hâlde burasını Museviler değil de Rumlar ziyaret etmekte, ayazmanın suyundan yedi kere içerek veya bu su ile yıkanarak sıtmadan kurtulmak istemektedirler. Söylentiye göre sıtmaya karşı çok tesirli imiş, Museviler, Rumların bu ziyareti ve ayazma ile hiç ilgilenmiyorlarmış.[1] Tabiatıyla, mum adama da bu suretle yerine getirilmiş oluyor. Ankara çevresinde de başka dinden bulunanlara ait bir mezarlıktaki yer, ziyaret maksadıyla kullanılmakta, adak adanmamaktadır. İstanbul'daki adak, ziyaret yerleri ile karşılaştırmada bu ciheti de belirtmek isteriz. İstanbul'daki ayazmalarla bazı Müslüman halkın öteden beri bu ayazma şifasına inandıklarına dair Evliya Çelebi'nin[2] Eyüp'ten Kâğıthane'ye giden yol üzerinde yüksekçe bir tepede, ağaçlar arasında bulunan Küplüce Ayazması hakkındaki övgü dolu "abıhayattan nişan verir" sözü ile suyun lezzetini övüşüne rastlamaktayız. Halkın rivayetine göre sıtmaya tutulanlar, sabah namazı vaktinde üç defa bu sudan içtikleri takdirde sıtmadan kurtulurlarmış. Ayazmalar, azizler ve adakla ilgileri dolayısıyla kısaca üzerinde durduğumuz bu yerlerin mahiyeti hakkında M. Halit Bayrı'nın: "Ayazmaların kutlu sayılması ve sularının şifalı telakki edilmesinin sebebi Türk fethinden önce sık sık kuşatmaya ve baskıya uğrayan İstanbul'da surlar dışında su tedarikine imkân kalmadığı zamanlarda halkın su ihtiyacını mümkün mertebe karşılamış ve şehri susuzluktan doğabilecek tehlikelerden korumaya yardım etmiş olmasıdır,[3] gibi dinler tarihi, din psikolojisi ile ilgisi ve bağlantısı dışında, apayrı bir kaynağa dayandırmasını yaptığımız incelemelerle pek de doğru bulmadığımızı itiraf etmek isteriz. İstanbul Kuşatması'nda halkın su ihtiyacını gideren birçok sarnıç ve kuyular da mevcuttu. Onların da böyle bir dinî ziyaret, murat ve adak yeri hâlinde kullanılması gerekirdi. Bundan başka İstanbul surları dışında kalan birçok ayazma da mevcuttur. Anadolu'nun birçok yerinde de ayazma vardır. Üstelik tarihen de eskidir. Gerek Boğaziçi'nde gerek Yakacık ve birçok yerdeki ayazmaların kuşatmalarla değil, kilise, mezar, keşişler, tepe, ağaçlık, havadar yerler vs. olması gibi birçok sebeplerle, hatta, su kültü ile ilgisini düşünmek gerekir.

---

1 Mehmed Halid Bayrı, İstanbul Folkloru, İst, 1947, Sf. 144.

2 Evliya Çelebi, Seyahatname, C. I, 1314,

3 Mehmed Halid Bayrı, İstanbul İlinde Yer Adları-X-, Ayazmalar, Kaynaklar,T.F.A., C. II, S: 47, Haziran 1953, s. 747.

Zuhurat Baba:

Bakırköy'de ünlü olan, sıkıntı, dert içinde olanların, başlarına zor bir iş gelenlerin, ziyaret ettikleri evliya, Zuhurat Baba Sokağı'nın bir yanında, ağaçlar altında bulunan Zuhurat Baba'dır. Ziyaretçisi boldur. Ziyarete gidenlerin dinlenme ve namaz kılmaları için bir oda vardır. Her gün ziyaretçiler gelir. Başarı dileği, çocuk dileği vb. dilenir ve adak adanır. Ayrıca dileklerin olup olmayacağını anlamak üzere, oradaki büyük bir taşa, küçük taşlar yapıştırma denemesinde bulunmak suretiyle uğraşılır.

Çatalca'da Ziyaret ve Adak Yerleri:

"İtikadatı Batıla" başlığı altında Çatalca ve çevresindeki birçok inaçları, bilhassa sıtmalı hastalara söğüt dalı içirilmesi, kollara ve ayak bileklerine iplikler bağlatılması, maruf dedelere, babalara gönül bağlanması gibi hususlar kısaca belirtildiği gibi, Garip Dede, Emir Sultan, Terkos'ta Kasım Baba, Hadım köyünde Hadım Baba, dede, baba adlı 6 zatın daha adları sayıldığı gibi, daha birçoklarının bulunduğu açıklanıyor. Bunlar ziyaret ve adak yerleridir. Balkan Savaşı sırasında bu türbelerin bulunduğu ve bazılarına Bulgarlar hakaret etmek istemişlerse de başlarına birtakım mahiyetini tahlil edemedikleri vakaların gelmesi üzerine papazlarına müracaatla, onlardan, oralarının mübarek yerler olması, dokunulmaması gerektiği hakkında talimat aldıklarını, bazılarını yıktıkları hâlde, bazılarını parmaklıkla çevirmek zorunda kaldıklarını ve ayrıca daha önce bunların birçok kerametleri, efsaneleri hakkında bilgi verilmekte ve bilhassa "Bulgarlar zamanında bile türbeler civarında domuz beslemek ve barındırmak mümkün olmadığı da rivayettendir." denilmektedir.[1]

Yalova'da Adak Yerleri:

Göz suyu adıyla anılan çeşme yanında adakla ilgili demir kafesli parmaklığa iplikler, bez parçaları bağlanmıştır (Göz Ayazması). Göz suyu, göze iyi geliyormuş. Oraya adak adanıyor, ip, bez bağlanıyor. Dileği olursa adak olarak sonra ipi çözüyor veya bırakıp gidiyor (muradı müteakip bez bağlıyor).

Murat Köprüsü:

Üstü tünel gibi olan ve içerisinden sıcak su akan yere ilk daldırılışta bir taş parçası alınarak sonra hemen biraz ileride ufak mağara oyuğu gibi olan yerin tavanına, bu taşı bir niyet tutup

1 Türkiye'nin Sıhhi, İçtimai Coğrafyası, Çatalca Vilayeti Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Müdürü Dr. Mehmet Ali, Türkiye Cumhuriyeti Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekaleti Neşriyatından, İstanbul, 1925-1341, Kâğıtçılık ve Matbaacılık Anonim Şirketi, s. 27-28.

"olacaksa yapışsın" diyerek tavan kısmına taş bastırılıyor. Muradı olacaksa o taş oraya yapışıyor, olmayacaksa düşüyor. Bu muamelede adanmamış, yalnız murat dilek dilenmiş olur. Şu duruma göre muratla adak açıkça ayrılmış oluyor. Bu mağaranın nihayetine kadar gittim (15-16 Ağustos 1957). Yerlerde bir yığın taş bulunmaktaydı. Herhâlde taş sıcak bir hâlde iken kimyevi bir dönüşüm ile tutuyor. Orada yaptığım incelemede, taşın büyüklüğü, ağırlığı, sıcaklık tesiri (hemen soğumadan çabucak götürüp yapıştırmak), soğuma hâlinin tesiri gibi sebeplerle taşın tuttuğuna kanaat getirdim. Gecikme, taşın yapıştırılmadan gereken sıcaklığı kaybedişi, cinsi, büyüklüğü ve temas sahası gibi sebeplerin tesiri olduğu neticesine vardım. Bu mağara astımlılarla da ilgili idi. Köşeye çömelmiş, teneffüs tecrübeleri yapan iki ihtiyarla karşılaştım. Şifa görüp görmediklerini sordum. Kendilerine iyi geldiğini söylediler, içerisi sıcaktı. Yerdeki üç delikten hafifçe buhar yükseliyordu. O sırada delikte bulunanların taşları tutmadı. Dilekler, çeşitli idi. Hususi, buraya mahsus bir dilek tarzı yoktu.

Taş otel arkasındaki kaplıca sinemasının hemen arkasında Bizans'tan kalma bazı tarihî eserler var.[1] Bu arada 30-40 metre kadar, duvarlarının sol ve sağ tarafında iki kapı olan ağız kısımları biraz daha açık at nalına benzer, kemer şeklinde ufacık iki kapılı bir yer var. Mağara kapısı, mazgal deliğini andırıyor. Burası ayazma imiş. İçerisi karanlık, dar bir koridorla devrediyor. Bir niyet tutularak kapının birisinden girilip diğerinden çıkılacak. Niyet olursa bu defa tekrar çıkılan kapıdan girilerek aksi istikamette kapıya doğru gidilerek üç defa dönülecek. İçerisinin karanlık oluşu, bilhassa kadınların yalnız girerken muhtelif sebeplerle korkuşu, birden çökme tehlikesi gibi sebeplerle birçok şahıslar dışarıdan bakınıp duruyor, pek az kimse içeri girmeye cesaret edebiliyordu. Bu eski bir Hristiyan mabedi (?), hâlen kuru ayazmanın Hristiyanlar tarafından ziyaret edildiğini merak ve murat tesiri ile sayıca az da olsa Müslüman kadınlar tarafından bu seremoniye uyulduğunu gördüm. Bilhassa çocuklar için bu devir bir oyun, bir eğlence hâline gelmişti. Türk çocukları bu oldukça uzun devri, karanlık da olsa kovalamaca oyunu havası arasında yapıyorlar, yaşlı ziyaretçiler de onlardan cesaret alıyorlar. Muratlar tahakkuk ederse oraya mum adanıyormuş. Bazıları peşin olarak mum yakıp karanlık, loş koridora koyuyormuş. Benim incelediğim zaman mumla aydınlatılmamıştı.

1 Kerim Yunt, Yalova Kaplıcaları, Ülkü, seri 3, C. III, S. 35, s. 33-36, Kasım 1959.

Bu çeşit ziyaret, adak yerlerine de Ankara ve çevresinde rastlayamadık.

Zekeriya Sofrası:

İstanbul'da "Peygamber sofrası", "Zekeriya sofrası"nın birkaç nevi görülüyor:

Niyet edilen gün, Arabi ay olarak bir kâğıda yazılıyor. Niyeti o yıl olursa niyet ettiği ay ve günde peygamber sofrası kuruluyor. Arkadaşlarını, komşularını çağırıyor: "... günü ... saatte sofra kuracağım, buyurun, arzu ederseniz niyet için mum getirin."der.[1] Niyetleri olan mum alarak gider. Sofra şu şekilde tertip olunur: Yere ufak bir iskemle ve bunun üzerine büyük bir sini konur. Sininin orta yerine ev sahibi hanımın vadettiği adak için bir mum dikilir. Mumun dört tarafına birer tabağın içinde peynir, zeytin, ekmek, yoğurt konur. Sofra etrafına dizilirler. Ev sahibi üç İhlas ve bir Fatiha okur. Bunun arkasından şu tarzda Türkçe bir dua okunur: "Çok şükür niyetime erdim, vadettiğim şu sofrayı kurdum, inşallah burada bulunan hanımlar da emellerine nail olurlar." Bu duaya herkes "âmin" der, kendi istediği şey için içinden niyet ederek: "Benim de şu muradım hasıl olursa senesinde inşallah böyle bir sofra kurayım." dedikten sonra getirdiği mumu yakar ve sininin üstüne oturtur.

Sonra besmele ile bir zeytin tanesi yoğurt, peynir ve ekmekten birer lokma alınıyor, mumlar yanmaya devam ediyor. Bunu merakla takip ediyorlar. Hangi mum önce biterse onun muradının daha önce olacağına inanıyorlar. Bu tarif edilen sofra fakirhane peygamber sofrasıdır. Yalnız peynir ekmekle yetinilir.

İkinci nevi peygamber sofrası şöyle oluyor: Gene muradı olan, sofra kuruyor, yılında sofrasına ahbaplarını çağırıyor. Kendisi sofra kurulduğu gün oruç tutar. Bir masanın veya bir sininin tam orta yerine muradı olanın mumu dikilir. Mumun etrafına yaş ve kuru her çeşit meyve ve yemişle dolu ufak çerez tabakları dizilir. Bu yemişlerin herhâlde 41 türlü olması şarttır. Bir tabakta yoğurt, biraz ekmek ve zeytin bulunur. Davetli olanlar akşam ezanına yarım saat kala muhakkak gelmiş bulunmalıdır. Çünkü akşam ezanına 5 dakika kala dua bitecektir. Dua için davetlilerin hepsinin abdestli olması icap eder. Muradına eren ve sofrayı kuran kimse Kur'an-ı Kerim'i rastgele açarak besmele ile okumaya başlar. Kur'an'dan Yasin okumak en iyisidir.

1 Müşfika Abdülkadir, İstanbul Âdetleri (Peygamber yahut Zekeriya sofrası). H. B.H.Ç. 2, S. 19, s. 152-155, 1 Mayıs 1931.

Kur'an bittikten sonra hatim duası gelir. Hazır bulunanlar "âmin" derler. Bu iş bitince akşam ezanı beklenir. Ezan okunur okunmaz, oruçlu olan zeytin tanesi ile orucunu bozar. Ekmek ile yoğurt, arkasından da yemişler yenir. Ezanın okunduğu anda ve zeytin tanelerinin yenildiği sırada niyeti olan mumunu yakıp diker ve sofra adağını içinden söyler.

Peygamber sofrasının üçüncü nevi, ikincisinin aynı ise de peygamber sofrası yerine" Zekeriya Sinisi" namını alır. Siniyi kuran o gün oruç tutar ve akşama kadar kimse ile konuşmaz. Tutulan oruca "lal orucu" diyorlar. Sini, 41 türlü yaş ve kuru yemişle süslenir. Yemiş tabaklarının arasına birer parça tere, dere otu, maydanoz gibi yeşillikler, ekmek, zeytin, tuz ve şeker konuluyor. Siniyi kuranın çağırması diğerleri gibidir. Akşam ezanının okunuşunu müteakip tuz veya zeytinle orucunu bozduktan sonra misafirlerle konuşur. Böylece davetlilerle, niyet mumlarını yakıp diker ve yemeye başlarlar. Yemek bitince Kur'ân'dan Sureyi Zekeriya'yı ev sahibi okur, okumayı bilmiyorsa başkasına okutur. Sureyi Zekeriya'nın hitamında hatim duası edilerek sevabı Zekeriya Peygamber'in ruhuna bağışlanır. Zekeriya sinisi her hâlde şaban ayının ilk haftasında ve ikinci nevi peygamber sofrası ise şabanın birinci günü kurulur. Birinci tertip fakirane peygamber sofrasını kurmak için muayyen vakit yoktur.

Bu âdetin İstanbul'da ne vakitten beri olduğu kesinlikle tespit edilemiyorsa da oraya başka taraflardan, Anadolu'dan geldiği, Anadolu'ya Şam'dan geçtiği ileri sürülüyor. Şam'da bu âdet pek makbul olup her aile yapıyormuş.

İkinci tertip peygamber sofrasının âdetinin de nereden geldiği bilinemiyor.

Ankara'daki bu âdet hakkında ve Bursa ili ile ilgili bahiste bilgi sunmuştuk. Ankara'da sofra başına abdestli iken oturuluyor ve mum dikilinceye kadar konuşulmuyor. Ankara'da fakirane peygamber sofrasına rastlanılmamıştır, diyebiliriz. Oruç tutma da esas değildir, isteyen tutar. Yalnız abdest alınır, hiç konuşmadan niyet edilir. İki rekât namaz kılınır. Meryem (buna İstanbul'da Zekeriya Sûresi, Ankara'da Kâh, Ha suresi diyorlar) suresi okunuyor. Mumu dikerler. Muradı olan sofrayı kuranın mumu ortaya dikilir. 41 türlü yemiş, çerez olması şarttır. Ankara'da bu sofra akşamla yatsı arasında kurulur. Akşam ezanından önce gidilir. Yatsı ezanı okununcaya kadar bu dualar tamamlanır.

Ortak olarak da (iki kişi yan yana ikişer tabak konarak 82 tabaklı) yapılıyor. Niyeti olmayan da gidip yiyebilir. Niyeti olan mum diker. Ankara'da hep Zekeriya sofrası denilir. Peygamber sofrası denilmez.

İzmir

Polikarp:

İzmir de ziyaret yerlerine çokça sahip şehirlerimizden birisidir. İzmir tarihi içerisinde M. S. 80 yılında Polikarp adlı bir esir çocuğun İzmir'e geldiği, bunun zengin bir kadın tarafından (Kallestos) alınıp okutularak gizlice Hristiyanlığın öğretildiği ve Polikarp'ın 34 yaşında İzmir piskoposu olarak Hristiyanlığı yaymaya çalıştığı M. S. 155'te (165, 166 diyenler de var) düşmanları tarafından yakalanıp Kadifekale (Pagus)'de stadyum içinde odun yığınları üzerinde yakılmak istenildiği anlatılıyor ve alevlerin onu yakacağı yerde, rüzgârın tesiri ile aksi istikamete dağıldığı belirtiliyor. Yanmadığını gören cellat bu defa onu göğsünden vurur." Bağrından o kadar kan çıkar ki alevler söner. Orada bulunan Hristiyanlar Polikarp'ın kemiklerini toplayarak bir kap içine koyup Kadifekale'nin tepesindeki bir yere gömerler. Polikarp öldükten sonra Saint (aziz) ilan edilir. Çok semereli anlamına gelen Polikarp'ı "Hristiyan âlemi İzmir'in patronu gibi telakki etmekte İzmir'i yangın ve depremlerden ve daha birçok felaketlerden kurtardığı kanaatine sahip bulunmaktadır."[1]

Günümüzdeki Turan'ın çevresindeki bir kaya platformunun Hıristiyanlarca evvelce bir mezarla ilgilendirilip adak yeri olduğu ileri sürülmektedir.[2]

Bugün bunlar Müslümanlarca hiç ilgi görmemektedir.

Testili Dede:

İzmir Mersinli'de Testili Dede adlı üstü açık bir ziyaretgâh, civar illere (Manisa) kadar tanınmıştır. Ziyaretçileri pek fazla olup çoğunluğunu kadınlar teşkil etmektedir.

Testili Dede, 70 yıl kadar önce yaşamış, iyiliksever, kimsesiz bir eren olup susuz evlere elindeki testisiyle su taşımış; bilhassa küçük çocuklara yıllarca su dağıtmıştır. Testili Dede yürüyemeyecek hâle gelince bu defa o taraftaki halk, testilerle su ve yiyeceği Dede'ye taşımıştır.

Ziyaretçiler daha çok kaynanası ile geçinemeyen gelinler ve evlenemeyen genç kızlar, çocuğu olmayan kadınlar, sevgilisini kaybetmek istemeyenlerdir. Bunlar, içi su dolu bir testiyi niyetlerinin yerine gelmesi için götürmeyi şart tanımış, testisiz dileğin kabul olmayacağına inanmış kimselerdir, içi su dolu düzinelerce testi, yatırın mezarının kenarına bırakılmaktadır.

---

1 Hakkı Gültekin, İzmir Tarihi, İzmir 1952. S. 41.

1 Aynı kaynak, S. 52. Dr. Cemil Toksöz, İzmir Tarih ve Arkeoloji, Ankara 1960. S. 43. 44.

Buraya gelen kadınların tahsil durumları farklıdır. İzmir sosyetesine mensup kadınlar küçük testilerle burasını ziyaret etmektedir. Dilekler; kısmetlerinin açılması, barış ve huzur temini, mutlu olmak, sevgi sağlamaktır.[1]

Narlıdere Yatırları:

İzmir'e 6 kilometre uzakta bulunan Kızıldağ'ın denize bakan yöresinde, dağla ovanın birleştiği yerde, Kocadere kıyısında denize yakın olan Narlıdere'dir. Burası; suyu, havası, meyveleri ile İzmir'in bir yazlığı, mesire yeri hâlinde aynı zamanda Alevi Tahtacılardan "Yanını Yatır" ocağının merkezidir.[2] Bunlar aslen Horasan'dan kalkıp gelen Türkmenlerdir. Ankara'da Keskin'de Hasan Dede'den bahsederken bu Horasan'dan göçüp gelme üzerinde durmuştuk. Alevi Tahtacıların biri Narlıdere köyünde Yan Yatıroğulları, öteki Aydın'ın Reşadiye nahiyesindeki Emiroğulları olmak üzere iki ocakları vardır (Sf. 17). Bu ocaklar üstünde ve altında başka bir ocak daha yoktur.

Yanyatırlar:

Horasan, Basra, Bağdat, Selmanpak, Samara ve Meşhed sahibi zamanında uğruyor, Musul hattından Nusaybin'de Zeynelâbidin'in ziyaretini yaptıktan sonra Mardin, Maraş yolu ile Adana'ya geliyorlar. Güvercinlik'te İbrahim Sami ve Adana'nın Dur Hasan köyünde Durhasan Dede gömülüdür. (Sf. 16-17). Aleviler; yatır ziyaretlerine, dede, baba türbelerini, mezarlarını ziyarete çok düşkündürler. Nerde Aleviler varsa o çevrede mutlaka bir dedenin, bir babanın türbesi, ziyaret ve adama, kurban kesme, tığlama vardır.

Burada, Bulgaristan'ın Tuna kıyısında kutsal türbesi bulunan ve hâlen türbesi ziyaret edilen Sarı Saltık (Saltuk) Aktav Türkmenlerindendir. Sarı Şaman mezhebinden olan Aktavlıların Müslüman olmaları üzerine kadim ilahların ve ilahelerin merkezi Kazdağı[3] İslami perdeye bürünerek kutsallaşıp Sarı Kız karargâhı ve

---

1 Testili Dede, Gelin-Kaynana Meselesini Hâllediyor, Hürriyet, 2 Ağustos 1963.

2 A. Yılmaz, Tahtacılarda gelenekler, Halkevleri Yayınları: Milli Kültür araştırmaları: -X-, Ankara, 1948, Ulus Basımevi, s. 9.

3 Yunanlıların hâkim bulunduğu çağda Kazdağı'na İlyada ve Toruğuna "Ayda" denilmekte idi. Kadim Yunan tarihlerinde Ayda'nın Toruğu ilahların ve ilahelerin kutsal merkezi olan bir yer di. Sarı Şaman dininden olan Aktav Türkleri buraya gelip yerleşince eski inançlarını Türk İslam perdesine bürüyerek Ayda Toruğuna Sarı Kız ve asıl dağa da Kazdağı dendiğini anlıyoruz. Kazdağı, Tahtacı denilen Türkmenlerce kutsal tanınıyor. (Sf. 13-14).

Çapraz iki kaz ayağı her Türkmen'in iş elbisesinin yaka ve omuzlarına dikiliyor, ilahî ve uğur getiren bir sembol olarak tanınıyor (sf. 14).

bütün Alevi Türkmenlerinin mabedi olmuştur ki 23 Ağustos'tan güzün ilk gününe kadar her Alevi Türkmen'in yedi yılda bir defa burayı ziyaret etmek ve kurban tığlamak (kesmek) yükümlülüğünde. (Sf. 15) olduğunu hatırlatmak isteriz.

Narlıdere Dağlarının Tepelerinde Beş Yatır:

Kuş Baba, Teke, Külahlı Baba, Teke Burnu ve Sucak Baba. Bunlardan en çok ziyaret edilen Külefli-Külahlı Baba sekiz, öbürleri ise birer evciklidir. Bunlardan başka "Niyaz Taşı" adında Çatalkaya'ya giden yolun kıyısında bir yatır daha vardır ki, gelen geçen, yolculuğunun hayırlı olması için ona niyaz etmeden ve hiç olmazsa bir kahve adamadan geçip gitmez. Yerli Tahtacılar köyünün üstünde Bayazıt Dede, Kazdağı'nda Sarı Kız Türbesi bulunmaktadır.[1]

Ankara ve çevresinde kahve adağı tespit edebilmiş değiliz. Bu belki önceleri Bektaşi köylerindeki türbe ziyaretlerinde de yapılırdı. Yatırları ziyaretin bir usulü vardır. Bu ziyaret üç gün sürer. Kıyafetlerin yeni ve temiz olmasına önem verilir. Yanlarına dolu ve meze alırlar. Yolda dinlendikleri yerde saz çalar, nefes söylerler ve semâ yaparlar. Eşyalar, hayvanların sırtlarından indirilir indirilmez yatır ziyaret edilir. Türbe kapısından şöylece seslenmek âdettir; bu evliyaya hürmettir. "Esselamü aleyküm ey erenler, can gözü ile daim Hakk'ı görenler, dünya varlığının terkin kılanlar (Teveffeni müslimen ve el hıknı bissalihin) Bercemali zati pak."

Ziyaret şekli bakımından da büyük farklılık göstermektedir. Ziyaretçi diz çökerek sürüne sürüne ilerler, türbeye girince (türbeli bir ziyaret yeri ise Kur'an, Yasin, Elham, Fatiha, okur: "Cemalin senin nuru ilahi yüzünden âlemin güneşle ayı, ayağın toprağı ey masharımen erenler, başımın tacı külahı hem olsun sana dünya ve ahiret, sensin dinî dünya padişahı (Rabbülmaşrık vel mağrıb feeynema tevecllû ecsemme vechüllahu innallehe vesiun âlim) bercemali zati pak ayiabarresselavat." derler (Sf. 90). Evliya makamına gelindikte: "Esselam ey miri bab barigâhı gibriya esselam ey can hüdayi der tariki evliya esselam ey sahibanı şeriatı ahdü murteza esselâm ey tabianı şeriatı Mustafa bercemali zati paki aliabara salâvat" (sf. 90) dedikten sonra yatırın baş ucundan başlayıp dilekler dileyerek evciğin her yanına niyaz eder ve yine diz üstü sürünerek dışarı çıkar.

---

1 A. Yılmaz, Tahtacılarda Gelenekler, Ankara, 1948 Halkevi Yayımları, Millî Kültür Araştırmaları: -IX-, Ulus Basımevi (Yatırlar başlıklısı) Sf. 88-91.

Prof. Yusuf Z. Yörükan, Anadolu Alevileri ve Tahtacılar, (Tahtacılar-İzmir), Darülfünun İlahiyat Fakültesi,. S. 15, s. 66-80, 1930.

Gene Adana ve (İzmir-Narlıdere) Alevileri H. Darülfünun İlahiyat Fak. Mecmuası, S. 8, s. 107-150, 1928.

Ziyaret tamamlandıktan sonra yatırın çevresi temizlenir, taşları onarılır. Eğer içi bozuk birisi yatıra taş dikerse yatırın onu parçalayıp atacağına inanılır. Bunu takiben kurbanlar kesilir, yemekler pişirilir, meze ve içki ile cem âyinine başlanır. Yatırların çevresinde bulunan çamlardan birkaç yük çıra getirilerek akşam hazırlığı yapılır. Akşamleyin yatırın duvarları üstüne beş on tane meşale dikilir. Bir dedenin işareti ile başlayan cem yapılır. Sabahlara kadar içilir ve semâ oynanır.

Yatırdan ayrılış ziyareti evvelki gibi yapılır (Sf. 91)."

Adaklar:

Şunlar için adak yaparlar:

1. Dertlerden, belalardan kurtulmak,
2. Kazalardan kurtulmak,
3. Muhtelif dilekler.

Evliyalara, horoz, koyun, dana ve birkaç kilo dolu adanır. Bu adakların yerine getirilmesi, erkekli kadınlı (cem yapmak suretiyle) toplantılarda olur. Bunun için bir tören yapılır. Ayrıca yalnız kadınların kendi aralarında yaptıkları veya yerine getirdikleri kahve-katmer adağı vardır. Bunun hususi bir töreni yoktur. "Kahve içildikten ve katmer yendikten sonra, Allah kabul etsin, diye bulundukları yere niyaz, yani secde ederler ve dağılırlar. Bu kahve-katmer adağı evliyaların, erenlerin küçük bir adaklarını kabulü hâlinde yapılır. Başka sebeplerle de kahve pişirdikleri ve katmer yedikleri günler vardır. Ocağa, ocağın hakkı olarak bir damla kahve damlatılır (sf. 91).

Bu topluluğun erenlerin hissettikleri, dünya olaylarını bildikleri işlere müdahale ettikleri hakkında (bir canlılık hâlinde gibi) bir inançları vardır. (sf. 89)

Bu Tahtacılar: "Dileğimizin yerine getirilmesi için Tanrı'ya veya onun yarattığı kutsal erenlere, evliyalara kahve, katmer pişirir veyahut çok değerli ve eti tatlı hayvanlarımızdan (dana, koyun, horozdan) birini boğazlar, dedenin başlığı altında bir yere toplanır, törenle dağıtır ve yeriz. Sonra ellerimizi gök tümbeğe açar, yere kapanır, Tanrı'ya ve kutsal yarattıklarına erenlere, evliyalara içimizden mırıldanmak suretiyle sevinçlerimizi belirtiriz." (Sf. 95) derler.

Evliyayı, Tanrı'nın kutlu yaratığı olarak tanıdıkları gibi, "ağırbaşlı, temiz yürekli ve okumuş insanlar" olarak bilirler (Sf. 97). Dedeyi ise Peygamber ve evliyanın yolunda yürüyen ağırbaşlı, temiz yürekli kimseler olarak tanırlar. O, Peygamberin,

evliyanın ve hakikatin âşığı olup saz ve sözle onların menkıbelerini terennüm ederek köklerine doğru yolu gösteren bir varlık sayılır. Hayattaki dede ile eren arasındaki bağlantı belirmiş oluyor.

Evvelce mezarlık tepede bulunan bir tekkede, "Kuraklıkta adak keserler, bazlama ve yemek pişirirler, lokma dağıtırlarmış." (106) deniliyorsa da hâlen bu âdet devam eder.

20 Ağustos 1959'da yaptığım incelemede Bulgurca köyünde (Hacı) Emiroğulları, Narlıdere'de Yanyatırlar hakkında Mehmet Özkoçu adlı yaşlı bir zat geniş bilgi vererek Bayat dedelerinin Narlıdere'de mevcut olduğunu, lakabına Arzuman veya Karayunusoğulları denildiğini, hâlen Sivas'tan gelme Irza Dede'nin hayatta olup o soydan geldiğini belirttikten sonra ziyaretgâhlardan, Külahlı Baba'nın Narlıdere'ye yaya altı saat mesafede olduğunu, Sucuk Baba şeklinde kullanışın yanlış olduğunu, doğrusunun Sucak Baba ziyareti denileceğini, başkaca Ciğer Dede (Ciğer Mustafa), İzmir Karafatma semtinde Bozyaka'da da Mızraklı Dede'nin bulunduğunu söyledi. Mızraklı Dede, Salih, Yusuf Dede üç kardeş olup en büyüğü Yusuf Dede'dir. Hepsinin türbeleri vardır. Çıra, mum yakılması işi cuma akşamı (perşembe gecesi) yapılır. Zikrolunur, muhabbet edilir ve cumaya gidilir.

Kahve-katmer adağı, cuma akşamları oluyor. Kadınların bu meclisini idare eden ocakzadenin bir anası vardır.

Mehmet Özkoçu, niyaz taşının yanlışlığını, bu adın Bayat dedelerinin bulunduğu Şehitlerde olduğunu ileri sürüyor.

Yaptığımız incelemede Şehitler adı verilen, Narlıdere köyünden birkaç kilometre ileride çeşmeye doğru asfalt yolun sağındaki bir mezarlıkta muhtelif mezarların mevcut olduğunu ve bunların bir kısmının etrafının duvarla çevrili bulunduğunu, 23 Şubat 330 (1. Cihan Harbi)'da şehit olan kimselere ait olduğunu tespit ettik. Burası millî bir ziyaretgâh olup bez ve mum yakma âdeti yoktur.

Tekke Dede:

Narlıdere köyü arkasında, İnciraltı'nda, denize nazır üstü açık bir mezar çok rağbet görmekte ve ziyaret edilmektedir. Tarihçesi hakkında kesin bir bilgi bulunmamakla beraber, bunun çok eski bir Horasan eri olduğu ileri sürülüyor. Tekke Dede'nin başında bir sırık mevcut olup üzerinde bezler asılıdır. Ayrıca mezar üstünde bir testi ve baş tarafında da mum yakmak için camlı bir yer var. Hakkındaki önemli efsane de, baş taraftaki iri bir taşı yoğurduğu, çok güçlü bir insan olduğudur. Her türlü dilek için ziyarette bulunuluyor, mum adanıyor.

Deliktaş:

Selçuk, Urla asfaltı üzerinde Bademler köyü halkı, deliktaştaki bir oyuktan niyet tutarak geçmeye çalışmaktadır.

Burası, evlenme, sınıf geçme, işlerinin iyi olması vb. gibi niyetlerle ziyaret edilmekte ve tuttukları niyet olacaksa bu deliktaştan geçeceklerine inanmaktadırlar. Bu bakımdan bu deliktaştan geçme niyetinde olanlar şişmanlamamaya çalışıyorlar.

Meryem Ana Tapınağı, Mukaddes Su:

Aladağ tepesinde bulunan "Meryem Ana Evi" ziyaretgâhı ve onun yanında kilise teşkilatı tarafından geliştirilen "Bazilika" ve buradaki görevli papazlar nezaretinde, çınar ve akasyaların yanında "Mukaddes Su", Hristiyanlar ve bazı Müslümanlar tarafından ziyaret edilmektedir. Bu su "Mucize Yaratan Mukaddes Su" başlığıyla, işe turizm menfaati karıştırılarak muhtelif dergi ve gazeteler tarafından tanıtılmakta ve ilgi çekilmek istenilmektedir.

Meryem Ana evi ve tapınağı durumundaki yer, Meryem Ana'nın heykeli ile önünde, üzerinde Hristiyanlıkla ilgili semboller ve mumlar duran bir masa ve birkaç sandalyenin sığdığı çok ufak bir odadan ibarettir. Bu odanın bir köşesinde ziyaretçiler tarafından uzun bir direğe bağlanmış niyet kurdele ve bezleri, bir yığın teşkil etmektedir. Burada her türlü dilekte bulunulur, mum adanır ve türlü altın, gümüş bağışlar yapılır.

Tarihî gerçekliği ayrı ve tartışmalı bir konu olan bu yerin, dinler tarihi bakımından hakikaten Meryem'in yaşadığı ev olup olmadığı ve Meryem'in buralara gelip gelmediği ayrı bir konudur. Yalnız 1950 yılında papalığın kararıyla Meryem, eti ve kemiğiyle (Allah doğuran= Teotokos) hüviyetiyle asli suçtan muaf tutulduğundan ölmemiş, dirilmiş olarak ilan edilmiş ve artık bilhassa Katoliklerce bu akideye iman zarureti ortaya çıkmıştır. Bu itibarla, bir ara halk arasında Meryem'in mezarı olarak yayılışını, bizzat papalık makamı reddetmiş ve onu gökyüzüne dirilmiş olarak belirtmiştir.

Buna rağmen başka art sebeplerle Papa 6. Paul, 27 Temmuz 1967'de Efes'i, Meryem Ana Evi denilen yeri ziyaret etmiş ve şifalı denilen sudan içmiştir.

"Mukaddes Su" için, burada görevli rahip: "Yerli olsun, yabancı olsun, Müslüman olsun, Hristiyan olsun, Tanrı'nın şefaatine ve merhametine sığınanlar gelip burada dualarını ediyor ve Mukaddes Su'dan inançla içiyorlar. Sadece mayıs ayı içinde

17.000 kişinin burayı ziyaret ettiğini söylersem durumun önemini belirtmiş olabilirim. 1961 yılı istatistikleri buranın 71.000 kişi tarafından ziyaret edildiğini göstermektedir."[1] demektedir.

Rahibeye bu Mukaddes Su'daki fevkalade iyileştirici özelliğin nereden geldiği sorulunca elini kalbinin üzerine koyarak; "Mucize, her şeyden önce Tanrı'ya olan inançtadır. İnanmasını ve sevmesini bilenlerin çoğu buradan iyileşip gittiler, işte size isim ve adresleri..." diyerek, Müslüman, Hristiyan, karaciğer hastası, kemik veremli, felçli, safra kesesi iltihaplı vb. kurtulanların adlarını söylüyor ve bunlardan bazılarının suyla yıkandığını ilave ediyor. Bu suyun yapılan tahlili herhangi bir sudan farklı olmadığını, mikroplu hastalardan bulaşmış mikroplar da ihtiva ettiğini göstermesine rağmen alaka, propaganda ile devam etmekte ve telkinle buralardan şifa aranmaktadır.

Meryem Ana ziyaretgâhına hem iyileşmeden önce hem de iyileşmeden sonra gidilmekte, bez bağlanmakta, mum adanmakta, buraya altın, gümüş muhtelif eşyalar hibe edilmektedir. Ayrıca baston, değnek bırakılmaktadır.

Bergama'da Niyet ve Adak Yerleri:

Eğrigöl köyünde, Hıdırellez zamanında "Dede Hayrı" yapılarak kurban kesilir, keşkek, nohut, pilav gibi yiyecekler yenilir. Çevre köylerden, Bergama'dan gelenler olur.[2]

Bölcek Köy:

Gül Adağı, Kırmızı Gül, Al Krep ve Çömlek Âdeti:

6 Mayıs Hıdırellez gününde yüzük gömerler, kırmızı gül kimde varsa onun evinde bir gün önce akşamüstü toplanırlar, bir çömlek içine yarı yarıya su koyarlar. Oradakiler suyun içine kendilerinden birer eşya atarlar. Çömleğin üzerine al krep örterler. Bunun üzerine kırmızı gül döşerler. Kırmızı gülün dibine gömerler. Çömlek gece orada kalır. Hıdırellez sabahı çömleğin olduğu yere toplanırlar. Çömlek gülün dibinden çıkarılır. Avluya kilimler yayılır. Orta yere başına al krep örtülmüş bir çocuk oturtulur. Güller alınır, krep kalır. Önce şu mâniyi söylerler:

Martıfal martıfal,
İçindedir her bir hâl.[3]

1 Hayat Ekibi Mucize Yaratan Mukaddes Suyun Başında, Yıl 7, Sıra Sa. 297 (25), 1962. S. 3-5 ve müteakip sayı.

2 Bergama'da Köyler: Eğrigöl, I. Kitap, İzmir 1944, S. 13.

3 Bergama'da Köyler, Bölcek-Köy, Bergama Halkevi Yayını, İzmir 1945, S. 38, 39.

Sonra birer birer çömlekten eşyalar çıkarılır. Her mâniden sonra çocuk bir eşya çıkarır. Mâni, eşya sahibine aittir, bu çömlek açmaya "martıfal açma" derler.

Kısmeti kapanıp evlenememiş kızların kısmetini açmak için gün doğmadan önce gül dibinde o kızın başında kilit açarlar.

Genellikle Hıdırellez'den bir gün evvel kâğıttan altınlar keserler, onları gül dalına asarlar, evler yaparlar. Bunların sonra sahici para ve ev olacağına, bu dileklerinin gerçekleşeceğine inanırlar.

Kırmızı Bez, İlk Lokma ve Rüya:

Kızlar, Hıdırellez'den bir gün önce akşam yemeğinde ilk lokmalarını yemeyerek kırmızı bir beze sarar, yatarken baş yastıklarının altına koyarlar, niyetlenip yatarlar. O gece düşlerinde gördükleri oğlan nasipleridir. Onunla evleneceklerine inanırlar.

Anadolu'nun birçok yerinde Hıdırellez günü çok önemlidir, süpürülmez, sonra mallar süpürülüp gider; un ellemezler, böcek yapar; urgan ipe ellemezler, yılan olurmuş vb.[1]

Kastamonu

Kastamonu'da da diğer şehirlerde olduğu gibi o çevrede tanınmış, ziyaret edilen türbeler vardır.[2] Kastamonu'da Pîr'in türbesi, Araç'ta Melik Gazi, Daday'da Ali Danışman Türbeleri (Sf. 77), Taşköprü'nün Tokaç köyünde Yavlak Aslan (Büyük bir meşe ağacının altında), (Sf.83), Taşköprü'de Kornapa'da Şeyh Musa (Sf. 134), Araç'ta Abdal Paşa Türbeleri (Sf. 121), Kastamonu'da Dayı Sultan (Zaviyesi ve Rüfaî Tekkesi) (Sf. 135), Taşköprü'nün Abdal Hasan köyünde, Abdal Hasan Türbesi (Tekkesi de var) (Sf. 145) vb. Çoğunun tarihi, kaynağı tespit olunmuş yerler vardır.

Bunların çoğu şehit veya gazi olmuş, İslamlaştırma veya fetihte kahramanlık yapmış kimseler, dedeler, şeyhler, efsanevi bir şöhrete ermiş şahıslardır. Tepe, ağaç, su münasebeti ile, taş toprak ve ağaçla ilgili aynı inançları burada da bulmaktayız.

Kayseri

Kayseri zengin bir tarihçeye sahip ve meskûn olduğundan, burada çok önemli ziyaret mahalleri vardır.

---

1 Bergama'da Köyler, (Pınarlıköy, Narlıca, Tepeköy), İkinci kitap, Bergama Halkevi Yayını, İzmir 1944, s. 14, 20, Bu dört köy aynı aşiretten olup dil (şiveleri) ve âdetleri aynıdır. Çepni'dirler. Alevi Türkmenler. Rıza Yetişen, Naldöken Tahtacıları, Naldöken'de Alevi âdetleri Ve İzmir Havalisi Alevi Köyleri, T. F. A. C. 3. S. 53, s. 55.

2 Talat Mümtaz Yaman, Kastamonu Tarihi, İstanbul 1935, Ahmet İhsan Matbaası Ltd. İhsan Ozanoğlu, Kastamonu Kütüğü, İst. 1952, Şirketi Mürettibiye Basımevi.

Battal Gazi:

Kayseri'nin Battalaltı semtinde, eski Selçuk Emiri Çakaloz adına uyularak Çakaloz Mahallesi de denilen yerde Battal Gazi Türbesi bulunmaktadır.

Türbenin 1341 tarihli kitabesi yeni olmakla beraber türbe eski bir tarihe sahiptir. Bir müddet önce askerî bir depo olarak kullanılmışsa da sonradan asker terk etmiştir. [1]

Türbe, tepe üstünde olup 100-130 metre kadar ilerisinde bir kuyu mevcuttur. Türbenin arka kısmına, şeytan taşlar gibi taşlar atılmış ve bu taşlar bir tümsek teşkil etmiştir. Her ziyaretçi üç taş atıyor. Dileği olan şahsın attığı bu üç taş aşağıya düşmeyip orada durursa o muradın olacağına bir işaret sayılıyor. Türbe önündeki çukurda mum da yakıldığını gösteren izler bulunmaktadır. Dileklerde, evlatların askerden sağ salim dönmesi, hastalıktan kurtulmak başta geliyor. Kadın erkek herkes burayı ziyaret ediyor.

Hazreti Ali'nin İzleri:

Battal Gazi Türbesi'nin bulunduğu semte Hz. Ali'nin yaslanarak oturduğu ve sırtının iz bıraktığı bir kaya da kutsal tanınıp ziyaret ediliyor.

İbrahim Tennuri Hazretleri:

Şeyh Camisi'nin hemen yanında, batı tarafında üstü kapalı bir türbe içinde bulunan İbrahim Tennuri hazretlerinin türbesi ve yakınında başka sandukalar da mevcut. Şeyh Tennuri ve iki kişinin türbesi daha önce Cıncıklı Cami'nin gündoğusundaki hâlen bir ev olarak kullanılan bir yerde iken türbelerin kapatılıp kaldırılması zamanında hükûmetin emri ile Şıh Cami yanına getiriliyor. Bu zat Tennuriye tarikatına mensup kimselerce keramet sahibi bir evliya sayılıyor. Halk arasında Yunus Emre'ye atfedilen; kahrın da hoş lütfun da hoş, Tennuri hazretlerine de atfediliyor.

Türbenin kapalı olduğu zamanda idareten (1939-1940) açılıyor ve bir kısım halk ilgi göstererek uğur sayıyor ve öpüyorlar.

Tennuri hazretlerine yaramaz çocuklar, konuşması gecikenler götürülerek kafasına kara tencere geçiriliyor ve üç defa vuruluyor, tencerenin karası başına akıyor.

Muhtelif adaklar adanıyor, mum başta geliyor.

Şıh Camii önünde bir çeşme ve ileride ağaç vardır.

---

1 4.8.1961 tarihli incelememizi tamamladık. Bu incelememizde Lise Müdürü Tarih Öğretmeni Nurullah Berberoğlu da beraberdi.

Kule Deliği:

Cıncıklı Camisi'ne yakın, caminin doğusunda 150-200 metre ileride, caminin solunda kalan bir bahçeye oradan bir evin içine geçiliyor. Hâlen harap taş bir oda hâlinde bulunan yer, önceleri İbrahim Tennuri'nin türbesi imiş. Odaya girince karşıda bir karış kadar derinlik ve 15 santimetre genişlikte, kesme siyah granit bir taş içinde üç mum yakılmaktaydı. İbrahim Tennuri'nin sandukası burada bulunurken bu delik onun sağ tarafında kalıyormuş. Burada hiçbir mezar, evliya bulunmadığı hâlde, felçli, sinir hastaları tarafından ziyaret edilmekte ve şifa umulmaktadır. Burada bakıcı olarak duran 75-80 yaşlarında Elmas adında bir hanım: "Buraya her gelişte bir mum yakmak ve sonra mumlar yanarken deliğe bakmak, Tennuri hazretlerinin ruhuna üç Kulhüvallahi ve bir Fatiha okumak lazımdır, hastalık geçer diyor ve üç gün zarfında buraya üç defa gelmek ve her gelişte bir mum yakmak gerekir." diyordu. Şayet üç gün vakti olup gelemezse iki gün üst üste gelecek ve iki mum birden yakmak gerekecekti. Çok şifalı sayılan bu yer, hâlen bir evliya bulunmadığı hâlde, ondan ileri bir ehemmiyet taşımaktaydı.

Hasta veya muratta bulunan kimse, isterse ayrıca Tennuri hazretlerinin türbesini ziyaret ederek mum yakıyor, Fatiha okuyor. Lakin bu şifa için zaruri sayılmıyor. Zira Kule Deliği özel bir mevkiye sahip bulunuyor.

Seyid Burhaneddin:

Talaş yolunda, kendi adıyla anılan ve hâlen gömülme olmayan, şehrin en büyük mezarlığında, muntazam, bakımlı bir türbe içinde bulunan ve Mevlana'nın hocası olarak tanınan, Seyid Burhaneddin hazretlerinin de bir murat ve adak yeri olarak ziyaret edildiği görülmektedir. Geniş kubbeli türbe içinde başka Mevlevi ileri gelenleri de bulunmaktadır.

Dilekler buraya tahsis edilmiş olmayıp geneldir. Bahçede kuyu ve ağaçların bulunduğu bu türbeyi bilhassa kadınlar ziyaret ediyorlar. Başları örtülü, temiz giyinmiş hanımlar, ellerini sandukanın üstüne koyarak sıvazlayıp dua ediyorlar. Bu türbe ziyareti dinî bir mahiyet arz ediyor. Burada Yasin okunuyor.

Temiz ve çok bakımlı olan bu türbede her nevi iyiliğe murat dileniyor, mum adanıyor. Tekrar ziyarette bulunuluyor.

Helvacı Baba:

Serçeönü Mahallesi'nde, Helvacı Sokağı'nda, kimliği meçhul olan ve beton sandukası tam sokak ortasında bulunan, Helvacı Baba'nın baş ucundaki tümsekte mum yakılıyor ve muratlar gerçekleşirse baş ucunda helva dağıtılıyor.

Eski Ocak Yeri:

Honat Camii güneyinde, bahçesinden su akan bir yerde, Mollaoğulları ailesi (Ocakçı) şöhret yapmış bir eski ocak yerinde, su içirtip uzun kıvrılmış terlikle hastalara, ağzı çarpılmış, felçli kişilere vuruyor, dokunuyor; böylece şifa sağlamaya çalışıyor.

Kırklareli

Muradiye Baba, Kaygusuz Baba, Gül Baba,

Ahmed Baba, Hamza Baba:

Merkez, bucak ve köylerinde, Muradiye Baba'dan murat edilerek ziyaret edilir, mum adanır, mum yakılır. Kaygusuz Baba, Gül Baba, Ahmet Baba, Hamza Babalar ziyaret edilerek muhtelif dileklerde bulunulur, sıtma hastalığı var ve kurtulmak isteniliyorsa türbeden toprak alınır, pencerelere de iplik ve paçavra parçaları bağlanır. Helva Baba ile ilgi ve bağlantı ayrıca dikkate değer bir keyfiyet alıyor. Çocukları üç aylık olunca aileler helva yapıyorlar ve bu helvayı Helva Baba'nın baş ucunda dağıtıyorlar. Çocuğun vaktinde yürümesi için de ayrıca bu türbeden alınan toprağı çocuğun üzerine serpiyorlar.

Kırklar ve Çömlek Baba:

Kırklar ve Çömlek Baba'ya, çocuk 40 gün içinde hastalanırsa veya 40 günlük çocuk hasta ise getirilerek, Baba'dan şifa dileyerek, beraberlerinde getirdikleri testi veya bir çömlek suyu türbelerin üzerine dökerler. Bu ziyarette adağın peşin yerine getirilmesini ve bu arada dilekte bulunulmasını görüyoruz.

Âriz Baba:

Âriz Baba türbesine gelen, hastaların şifa dileği ve adağı Ankara'dakinden farksızdır. Fakat Bin Bir Oklu Ahmet Baba türbesini ziyaret ve şifa talebi, adağını yerine getiriş şekli bakımından dikkate şayandır. Ayakları tutmayan bir hastanın, iyileşmesi için ayaklarını türbe sandukasının içine alarak bir müddet tutarlar, sonra derhâl kurban[1] keserler, Kur'ân okurlar. Ahmet Baba'ya gösterilen inanç ve saygı pek fazladır.

Balaban Baba:

Balaban Baba'ya (çevresi yeşillik, badem ve ceviz ağaçlı, mesire yeri) ilkbaharda, öğleden sonra halk topluca gider.

---

1 Dr. Ahmet Hamdi, Türkiye'nin Sıhhi ve İçtimai Coğrafyası, Kırk Kilise (Kırklareli) Vilayeti, Türkiye Cumhuriyeti Sıhhiye ve Muaveneti içtimaiye Velaleti Neşriyatından, İstanbul 1925-1341, İst. Kâğıtçılık ve Matbaacılık A.Ş. s. 25,26

Hem akşama kadar eğlenir hem de akşamleyin türbeyi mumlarla aydınlatırlar.

Hızır Baba, Mahye Baba:

Hızır Baba, Mahye Baba türbeleri hem ziyaret hem de gezi mahalleridir.

Halk bunlara pek ziyade hürmet ve riayet eder ve bu zatları Kırkkilise'nin (Kırklareli) ve civarının fatihi addederler. (Sf. 26)

Kırşehir

Ahi Evren Veli, Süleymanı Türkmani ve Diğerleri:

Kırşehir çevresinde, taşa kutsiyet atfetmek (Hacıbektaş Taşı) (Yeşim: Teslim Taşı) iplik bağlama, bazı ağaçlara nüsha bağlama toprakla ilgili inançları görüyoruz.[1]

Ahi Evren Veli, Âşık Paşa Veli, Hacı Bektaşi Veli, Süleymanı Türkmani, Balım Sultan türbeleri büyük birer ziyaretgâhtırlar.

Kırşehir'in 15 kilometre batısındaki Emirbur dağının eteklerinde Karakurt adlı bir kaplıcanın çevresinde Karakurt Baba adlı bir türbe ziyaret ediliyor.

Karakurt Baba:

Karakurt Baba (Tekke de var), bilhassa Bektaşiler tarafından büyük saygı ve inançla ziyaret edilmekten başka, çeşitli dileklerde bulunulur adaklar adanır.

Buradaki zatlar Bektaşiliğin en büyük simalarından tanınmıştır. Hepsinin birçok kerametleri vardır (Uçmak, taşların selamlaması, kurbağaların ötmemesi vs.). Türbe ve yatırlar genellikle Horasan erlerine mahsustur.

Hacı Bektaş, Balım Sultan:

Bektaşiler tarafından ikinci pir sayılan Balım Sultan (Hızır Bali) Hacı Bektaş Türbesi'nin kırk metre kadar yakınındadır.

---

1 Dr. İbrahim İsmail, Türkiye'nin Sıhhi İçtimai Coğrafyası-Kırşehir vilayeti. Türkiye Cumhuriyeti Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekâleti Neşriyatından, İstanbul 1925-1341 Kağıtçılık ve Matbaacılık T.A.Ş., Sf. 5,15,33 (Itikadatı Batıla ve Hurafat) başlığı altında. 39.

Cevat Hakkı Tanm, Kırşehir Tarihi, Kırşehir Halkevi Kitapsaray Yayın Kolu, Neşriyatından: I, Kırşehir 1938, Kırşehir Vilayet Matbaası. S. 75. V.

Cevat Hakkı Tanm, Kırşehir Tarih ve Coğrafya Lügati, Kırşehir 1940, Kırşehir V. Matbaası, s. 50, 51, 82.

Cevat Hakkı Tarım, Tarihte Kırşehri-Gülşehri, Babailer, Ahiler, Bektaşiler, İstanbul 1948, İst. Yeniçağ Matbaası, s. 116 v.b.

İlk incelememizden sonra Nevşehir iline bağlanan ziyaretgâhlar, Hacı Bektaş hakkında 1965 yılında mahalli geniş bir inceleme yaptık. Bunu ayrıca yayınlayacağız.

Türbenin girişi önünde Bektaşilerce kutsal tanınan Dut Ağacı (Sf. 98) bulunmaktadır. Bektaşi dervişleri her şeyden soyutlanmaya alamet olmak üzere onun türbesi eşiğinde kulaklarını deliyorlar.[1]

1921 yılında Hacı Bektaş'a Çelebi Cemalettin Efendi'ye bir ziyaret yapan eski Vali Cemal Bardakçı "Hacıbektaş'ta İntizar Günleri" başlığı altında, hayatta bulunan bir zatın 'cümle kapısı' önünde adak kurbanları kesilmesi hakkında verdiği bilgi başka bir önem taşıyor"... Asıl adı Suluca Kara Höyük olan Hacıbektaş'a vardım. Çelebi Cemalettin Efendi'nin selamlığına misafir olduk, o zamanlar kendisine inananlarca Allah'ın cemali sayılan ve iki milyondan fazla yurttaşın kalplerinde saltanat süren bu zatın konağı hiç de iç açacak, imrenilecek bir durumda değildi. Cümle kapısının eşiği kan içindeydi. Her gün türlü yerlerden getirilen adaklar, koçlar, inekler, tosunlar, bu eşiğin üstünde kurban edilirmiş.[2]

Yaşayan bir zata adak kesmeyi tespit edemedik. Hediye, bağış ve böylece verişler (din adamına, şeyhe vs.) olabilir.

Kırşehir'de de şifalı hamam ve türbe münasebetini görüyoruz.[3]

Âşık Paşa:

Âşık Paşa Türbesi üzerinde durulmaya değecek derecede; taş, ip, dilek taşı, çeşme-su münasebetini gösteren bir inceleme mevcuttur: Kırşehir'in kuzey taraflarındaki yamaçlardan birinde[4] bulunan Âşık Paşa Veli'nin türbesinin etrafı ağaçlıklı olup ışık yandığı, yatırın kalkarak abdest aldığı, Kur'an okuduğu ve mezarlıktaki ölülerle birlikte namaz kıldığı, etrafta onlarla beraber dolaştığı hakkında kuvvetli bir inanç görülüyor. Onun için türbenin içinde daim dolu su testileri, Kur'an, kibrit ve lamba bulundurulur. Âşık Paşa Veli, memleket halkı darda veya harpte olduğunda kalkar, türbede bulunan iki mızrağını alır, savaşa gidermiş (Sf. 1355). Âşık Paşa'nın da önceleri türbesinin bekçisi varmış. Bu zat onu savaşa giderken görürmüş. Bunu başkalarına söylediği için beddua alarak gözleri kör olmuş.

---

1 Ş. Sami Kamus-ul Âlâm, 1306, Mihran Mat. 2. C. s. 1219.

2 Cemal Bardakçı, Alevilik-Ahilik-Bektaşilik, 2. bs. Ankara 1950, Ankara Yeni Matbaa, s. 10. Hacı Bektaş Veli hakkında (Türklerde Taşla İlgili İnançlar) adlı kitabımızda geniş bilgi sunulmak istenilmiştir.

3 Veysel Arseven, Karakurt Hamamı, T.F.A. C. IV, S. 77.

4 Veysel Arseven, Kırşehir'de Yerlere Atfedilen İnanışlar; Âşık Paşa Türbesi, T. F. A., C. IV, S. 85, Ağustos 1956.

Halk pencere demirlerine ip veya bez parçaları bağlamakta, dilekte bulunmaktadır. Derdi olanın derdine derman bulunurmuş.

Dilek Taşı:

Türbenin önündeki mezarlardan birinde, yastıklı beşik şeklinde bir taş vardır. Çocukları yaşamayan anneler, evlatlarını bu taşın üzerine yatırırlarsa çocukların yaşayacağına inanırlar. Gene türbenin ön tarafında bir de dilek taşı vardır. Dilekte bulunacak kimse, şu iki hareket şeklinden birini tercih eder: Ya bu taşın yanına gelerek üç defa Kulhüvallahü ve Fatiha suresini okur, taşın üzerine çıkar, gözlerini yumar, ondan sonra dilekte bulunur. Eğer dileği olacaksa taş mihveri etrafında dönermiş, olmayacaksa dönmez veyahut aynı dilek taşına başka bir taş yapıştırılacak olursa dilek yerine getirilecek demekmiş. Dilek yerine getirilmeyecekse taş yapışmazmış (Sf. 1355).

Aynı taş üzerinde iki çeşit hareket yapılıyor, bundan başka, İslami kısımla, ayrıca göz yumma, taşa çıkma gibi hareketler, yerleştiriliyor. Ankara ve çevresindeki adak yerleri ile ince bir farklılık gösteriyor.

Âşık Paşa'nın türbesi yapılırken de bir türlü kubbesini tamamlayamamışlar. Bunun üzerine sabırsızlanan Âşık Paşa Veli kalkmış, bir gecede üstünü yapmış ve tekrardan yatmış (Sf. 1355).

Ankara ve çevresinde ve Türkiye'nin bir çok yerinde dede, baba, yatırın; türbeden, türbe yapılmasından hoşlanmadığı hâllere de rastladığımızı, üzerine yapılan bu gibi türbeleri, taşları yıkıp attığını daha önce söylemiştik. Türbenin avlusunda bir çeşme vardır (yeni yol inşaatı dolayısıyla yıkılmış, yerine başkası yapılmış). Her kim bu çeşmenin suyunda yıkanırsa derhâl onun taş kesileceğine inanılırdı (Sf. 1355).

Yakın zamana kadar, Kırşehir'de bezlerle bebek gelinler yapılarak yağmur duasına çıkılır ve bu bebek gelinler dolaştırılırdı.[1]

Konya

Mevlâna:

Türkiye'de ziyaret edilen türbeler içinde, Hristiyanlar da dikkate alınarak en fazla ilgi ve rağbet gören yerlerden birisi de Mevlâna Türbesi, Mevlana Müzesi'dir. Her din, her kültür ve tahsilde

1 Mâlik Aksel, Anadolu Halk Resimleri, Edebiyat Fak. Yayını. İstanbul 1960. S. 172, 173.

insanın ziyaret ettiği ziyaretçilerinin yılda üç yüz bin kişiyi bulduğu söylenilen Mevlâna Müzesi, muratla, adakla ilgili inançlarda da yer alan bir durum arz ediyor. "Ne zaman müzede bir temizlik yapılacak olsa, halıların, örtülerin altından Mevlâna'ya[1] hitaben yazılmış istidalar çıkar, bazısı sevdiği kızı ondan ister, bazısı bir hayırlı iş.[2]

Bu müze, eski Mevlevi dergâhı olup içerisinde Mevlâna ve yakınlarına ait mezarlar, mescit, semâhane, derviş hücreleri, kitaplık vs. bulunmaktadır. Kendisi "Şu gök kubbeden daha güzel bir türbe tasavvur edilebilir mi ? Ariflerin türbesi sevenlerin gönlündedir."[3] demiş olmasına rağmen büyük bir ihtişam içinde bulunduğu yerde ziyaret olunmaktadır.

"Eşikleri daima ikbal kıblesidir; yüce kişilerin evlatları oraya yönelirler, daima dilekler kâbesidir; dileği olanlar orayı tavaf ederler, dilekler kâbesi olup dursun."[4] denilen Mevlana'nın dilek için ziyaret olunacağının da açık bir burhanı oluyor.

Ankara'da 1925 yılından önce ziyaret edilen türbelerden Taceddin Sultan'a yalnız dilekçelerin yazılı bırakıldığını belirtmiştik. Mevlâna'nın babası, Bahaveledin (efsanelere yol açan sandukası) ile Ankara da Arslanhane'de (Ak Şerafeddin Sultan Hazretleri) denilen zatın durumu birbirine benzerlik gösteriyor. Akşerafeddin de (oturağındadır) oğlunun mertebesi yüksek geldiğinde babasının ayağa kalktığı, oğlunun da saygısından eğilip büküldüğü, onun sandukasının da öylece kaldığı söylentisi ve inancı burada da görülüyor. Bütün bunlar halkın bu erginlere nasıl birer canlı varlık nazarı ile baktıklarını da anlatmış oluyor.

Konya'da da önceleri tekkelerin dilek ve adakla çok bağlı olduğu görülüyor. Tekke hakındaki bilgileri araştırırken orasının aynı zamanda ne olduğu aydınlanmış oluyor. Tekke; bulundukları yerlerde dinî veya tasavvufi tesirlerde bulunmuş (evliya, dede, şeyh, hoca) gibi başka başka tarikat kurup ve saliklerinin yerleştikleri, ibadet ettikleri, yattıkları yerler, zayiyeler, türbeler, dergâhlardır. Bir kısım halk (büyük halk kitleleri) böyle yerlere gider, dua eder, adak adarlar; oralardan verilen bir şeyler yer, içer veya sürünürlerdi.

---

1 (Prof.) Dr. Annemarie Schimmel, Die Bildersprache Dschelaladdin Rûmis, Frankfurt 1949, (Heft 2).

Abdülbaki Gölpınarlı, Mevlâna Celaleddin , II. bs. İstanbul 1952, İnkılâp Kitabevi, İst. Matbaası.

2 Rıdvan Bülbül, Mevlâna Müzesini her yıl 300 bin kişi ziyaret ediyor, Yenisabah, 28 Eylül 1958.

3 Mevlâna, Mesnevi, T. Çeviren: Veled Izbudak, 6 C.

4 Ayni eser, (Mesnevi'ye dahil olmayan) ön söz. C. I., s. K.

Tekke ve türbelerin pencere demirlerine, tellerine, her gelenin (niyaz sahibinin) birer bez parçası bağladığı görülürdü.

Tekke ve türbe işlerine bakanlara para verenler olurdu.

Hasta bulunan kimse; ağrısı, sızısı, çıbanı olanlar okutulur, bezenir, tekkesine götürülürdü. Nüsha takınır, tekkenin çamurunu yüzüne, bacaklarına sürer, toprağını yalar, sarık suyu içerdi. Mesela, başında ağrı varsa gömülmüş olanın üzerine örtülmüş bez veya yaşmağı başına sarardı.[1]

Çocuğu olduğu hâlde sütü azalan veya kesilen kadınların sütlerinin artması için Süt Tekkesi'ne giderek dilek ve adakta (mum, bez) bulunuyorlar. Bu tekkenin içerisinde mezarlar bulunmaktadır.[2]

Konya'nın Meram mesiresindeki Tuz Baba türbesi de halk tarafından rağbet görmekte, içeriye girenler dileklerini yavaş yavaş ve hafif bir sesle söylemektedirler.

Tekkelere giderek dilek ve adakta bulunuşun önceleri Ankara ve çevresinde de olduğunu görmekteyiz. Konya yatırları birkaç yüzü geçmektedir. Efendiler, Çelebiler, Dedeler, Sultanlar, Babalar, Gazilerin adları ve sayıları (bazıları memleket adıyla vs.) hakkında mühim kaynaklardan bilgi edinmek mümkündür.[3] Bunların adakla ve adak çeşitleri ile ilgileri açıklanmadığından üzerinde duramıyoruz.

Konya'nın Akşehir ilçesinde türbesi bulunan Nasreddin Hoca'dan da dilek ve adakta bulunanları, gözü ağrıyanların, oradan aldıkları bir miktar toprağı, su ile çamur hâline getirdikten sonra gözlerine sürdüklerini, baş ağrısı, sancı gibi hâllerde hocanın ziyaretine koşulduğunu bilmekteyiz.[4] Onun hayat hikâyesi dışında, ne gibi adaklar adandığına dair etraflı bir inceleme ve bilgiye ihtiyaç bulunduğunu ifade etmek isteriz.

Çarpık Tekkesi:

Kadınhan ilçesi civarında bulunan "Çarpık Tekkesi" sinir ve akıl hastalıklarıyla ilgili bir şifa ziyaretgâhı olarak tanınmakta, buraya dilek ve adakta bulunulmaktadır.

---

1 Afif Evren, Araştırmalar; Konya'da Ocaklar, Irvatalar, Tekkeler, -I-, T.F.A., C.IL, S.28, Kasım 1951.

2 Afif Evren, Konya'da Ocaklar, Irvatalar, Tekkeler, Türbeler, -II-, T.F.A., C. II., S. 30.

3 Ord. Prof. Dr. A. Süheyl Ünver, Yazma Mecmualara Göre Konya'da Evliya Sayımı, T.F.A., C. IV., S. 89.

Bu yazıda yalnız Konya ve yakın çevresi değil, başka illerdeki yatır ve erenlerin adları da bulunmaktadır.

4 Nezihe Araz, Anadolu Evliyaları, Hoca Nasreddin, İst. 1958, S. 311-334.

Dede Karkın:

Çumra ilçesinin 18 kilometre doğusunda Karkın'a yakın "Dede Kırı" adlı yerde, Horasan tarafından geldiği ileri sürülen Dede Karkın'ın mezarı ziyaret edilir. Derler ki, her cuma gecesi, bu mezardan bir ışık çıkar, köye doğru iner. Bunu birçok çoban görmüş, ışığa koştukları hâlde bir türlü yaklaşamamış, onlar koştukça ışık uzaklaşmış.[1]

Dede Karkın'ın sağlığında yaktığı çıra ışığına dair kerametin, ölümünden sonra da devamına inanılarak buraya murat ve adak mahalli olarak geliyorlar.

Dede Molla:

Çumra'ya yakın "Dedemoğlu" "Dedemolla" köyünde Dede Molla'nın türbesi ziyaret yeridir.

Yavuz Sultan Selim'in Mısır seferinde onunla karşılaşıp bir türlü tükenmeyen bir tencere pilavla bütün orduyu doyuruşu kerameti onun şöhret ve mevkisini yapan sebeplerin başında gelmektedir.

Kütahya

Ergun Çelebi, Acar Sultan, Dede ve Diğerleri:

Hacı Ahmet Sultan, Ahi Erbasan, Ahi Temürliden, Paşam Sultan, Öksüz Oğlan, Acar Sultan, Fatma Ana, Uran, Ergun, Hüda Rabbim makamlarına Kütahya'da inanıldığını görmekteyiz.[2] Dağlardaki, kırlardaki kabirlere inanıp bir hastalık veya bir murat için iplik bağlandığını, Ergun Tekkesi'nin bir vakitler bir tedavi yeri olarak kullanıldığını, türbedarından nüsha alınıp çocuğa takıldığını, kuyuya baktırıldığını, gene Mevlevihâne'de gömülü Ergun Çelebi'ye adamak suretiyle bir kadının çocuk istediğini, şayet çocuk olursa adaklı dendiğini ve Mevlevi olduğunu, sayıldığını, huysuz bir çocuğun huyunu değiştirmesi için Acar Sultan'ın kabrine gidildiğini ve yarım okka kadar üzüm saçıldığını tespit ediyoruz.

Adanan çocuğun Mevlevi sayılması ve mezarın üstüne üzüm serpilmesi dikkati çekiyor. Gene yarık bir çocuğun Çamlıca'daki dedenin ince çamlarından birinin yarılarak onun arasından geçirildiğini ve o taze çamı yine bağladıklarını, onun bitiştiğini, yarık çocuğun da hastalığının geçtiğine inanıldığını, talihsiz

---

1 Mehmet Önder, Anadolu Efsaneleri, Ankara 1966, s. 37-39. Dede Molla: S. 57-59.

1 Hamdi Aydın, Âdet ve İnanmalar: Eski Tıbbi ve İçtimai Folklorumuza dair Kütahya'da İnanmalar, T.F.A., C. II., S. 38, Eylül 1952, s. 597.

kimselerin talihlerinin açılması için Hatuniye Camisi'nin yanındaki kabre giydikleri eşyadan birini koyduklarını, bunun orada bir hafta kaldığını ve nihayet talihlerinin açıldıklarına inandıklarını anlıyoruz. Hamam, türbe ve şifalı su münasebetine, nazar büyü gibi inançlara dair bilgileri, diğer şehirlerde olduğu gibi burada da bulmak mümkündür.

Manisa

Aynî Ali:

Önceleri Soma'da bazı tacirler, mahsulün az olması ve yağmur yağmaması için ekmekten insan resmi yaparak kabirlere ve abdesthanelere koyarlarmış.[1] Böylece ellerinde fazla bulunan malları, zahireyi satacaklarını sanırlarmış. İşe mezarı karıştırma ve bir kaplumbağayı kafasından ip geçirerek ağaca asmak suretiyle yağmurun yağmasına çalışmak gibi türlü inançlar arasında, bilhassa taşla ilgili olan ve bir adak mahiyeti bulunan âdet Ankara ve çevresindekine uymaktadır. Buradaki fark (dualarla dere kıyısından taş toplanması, bir çuvala konması) taşların cami havuzuna konulması ve evliya türbesinin başında mahallelerden toplanan un, yağ ve şekerle lokma dökülerek yolculara dağıtılmasıdır. Bu âdet Rumlarda da varmış. Çok defa Rumlar (bilhassa kadınları) evliya türbelerinde lokma yaparlar ve yağmur için dua ederlermiş (Sf. 299).

Manisa ve çevresindeki zaviye, yatır ve türbelerin adları ve vesikaları, şeyh, türbedar tayinleri ve vakıflarına dair tarihî bilgi ile günümüzde bulunan türbe ve yatırların listesi İbrahim Gökçe'nin "XVI ve XVII. Asırlarda Saruhan Zaviye ve Yatırları" adlı eserinde[2] belirtilmiştir. Burada Anadolu'yu fethe, İslamlaştırmaya gelen Manisa çevresindeki Alperenler hakkında önemli bilgi veriliyor. Dede, baba adlarının çoklukla beraber bulunduğu zatların Bayramî ve diğer tarikatlara mensup şahısların türbe ve zaviyeleri, Akhisar, Alaşehir, Demirci, Eşme, Kula ve Turgutlu türbeleri belgelerle açıklanmaktadır. Fakat dinler tarihi, dinî inanç ve hareketlere konusu bakımından ancak bir yerde dokunan bu eserde bunların bir kısmının yıkıldığı, daha doğrusu yıktırıldığı belirtilmekle beraber, bazılarının eski varlığını ve ilgiyi devam ettirdiği anlaşılmaktadır. Fakat ne gibi ziyaret ve adama tarzları olduğuna

1 M. Nuri Erensoy, Soma'da Yağmur Duası, H.B.H. C. 9. S. 108. Bu bilgi 1929 yılında derlenmiş.

2 İbrahim Gökçen, XVI ve XVII. Asırlarda Saruhan Zaviye ve Yatırları, Manisa Halkevi yayınlarından S. 15. İstanbul 1946 İstanbul Marifet Basımevi.

dair fazla bir bilgi elde edemiyoruz: "Manisa'da Aynî Ali Camii ve türbesi, bugün de mevcuttur. Burada türbenin çevresinde eski bir mezarlık vardır ki, belediyece park hâline konulacaktır. Türbe bu mezarlığın ortasında olup altı kenarlı ve kurşun kubbeli gayet sağlam bir binadır. Bu türbenin yanında vaktiyle hayır için lokma dökülürmüş. Bir de mezarlığın sokak kapısına yakın bir yerde bir kuyu vardır. Eskiden genç kızlar bu kuyuya seslenerek kısmet isterlermiş. Bu gibi gelenekler, halkın Aynî Ali'ye zamanla kutsiyet verdiğini göstermektedir (Sf. 57).

Akhisar'da Kulak Dede:

Akhisar'da Kulak Dede adlı ermiş bir dervişi, Kulak Dede denilen yerde öldürmüşler veyahut ölmüş. Mağaraya kulakları ağrıyan birisi girerek Dede'yi aramış, bulamamış fakat kulaklarının ağrısı geçmiş. Başka bir söylentiye göre kulağı ağrıyan birisi, Kulak Dede civarında gezinirken gaipten gelen bir ses; "İçeri gir, damlayan sudan kulaklarına akıt, şifa bulursun."[1] deyince, o da kulaklarını mağara tavanından sızan su ile yıkamış, iyileşmiş, bunu herkese söylemiş, böylece Kulak Dede bir şifa ve ziyaretgâh olmuş.

Akhisar'da Martifal:

Akhisar'da Martifal denilen, 6 Mayıs günü için hazırlanan bir küpe herkes bir gün önce yüzük, düğme, küpe gibi bir şeyler atıyor. Sonra küp su ile ve onun üzeri de yaprak ve çiçeklerle doldurulduktan sonra ağzı kreple kapatılıyor. Ezan vakti bir gül dalı altına bırakılıyor (Sf. 100). Ev dileği olanlar çamurdan, kiremitten ufacık evler yapıyorlar; bir kısım insanlar, altınlara sahip olmaları için kâğıt parçalarını dizip boyunlarına asıyorlar. Diğer bir kısım halk zenginlik dileği ile ufacık keselere para koyarak onları gül dalına asıyorlar. Güya o gece Hızır gelip onları tavaf edermiş ve herkesin muradı olurmuş (Sf. 100). Martifal gününü (6 mayıs) herkes heyecanla bekler, güneş doğmadan kalkılarak en yeni elbiseler giyilir (gelinler gelinlik elbiselerini giyerler), bir bayram havası içinde def ve dümbelekler çalınır; güneşin doğmasına yakın, küp, genç kızlardan birinin başında açılır. Güya kilit açılınca kızın kısmeti de açılırmış. Kız, bir bir küpün içinden niyetli eşyayı çıkarmaya başlar. Her çıkarışta sıra ile mâniler söylenir. Çıkarma işi bitince oyun faslı başlar ve öğleye kadar devam eder (Sf. 101).

---

1 Ekmel İzdem, Dünkü Bügünkü Akhisar (Tarihi coğrafyasısı folkloru),1944 Ülkü Basımevi s. 105

Bu eserin bibiyografya kısmına "Saruhan Zaviye Ve Yatırları" adlı eser alınmamıştır. Bu eserde Akhisar'la ilgili bilgi vardır.

Karacaahmet:

Manisa bölgesinde Karacaahmet'e ait bulunan üç türbe de ziyaret edilmektedir (Kamus-ul Âlâm, C. 5, Sf. 3623). Eşme'deki muhtemelen Bizans eserlerinden de faydalanılarak taşları türbede ve tekkede kullanılmış olan yer, adak bakımından da ele alınmasını gerektiriyor. Duvarda, renkli, küçük somaki mermere sanki bir sağ el pençesi basılmış da taş yumuşak bir madde iken bu pençe taşa gömülmüş ve derin parmak izleri orada kalmış gibi görünen parlak bir parçası vardır. Türbenin içinde ve yerden bir buçuk metre yükseklikte, duvarda, sıvaların arasında mevzu olan bu taş, Karacaahmet Sultan'ın sağ pençesinin kerametli kalıbıdır. Hacer-ül Esvet gibi ziyaret edilip yüz sürülüp öpülen bir pençe izi de hastalara şifa, dertlilere deva mübarek bir şeydir.[1]

Türbe içinde kapının sol tarafında duvara dayalı, ağaçtan yapılmış 88 santimetre boyunda ve baş çapı 15 santimetre olan ve uca 5 cm kala incelen ve beş köşeli olarak gayrimuntazam yontulmuş olan bu tokmağın başı düz olmakla beraber, dairenin ortası biraz oyulmuş ve buraya mum dikilmiş gibi yanık bir hâl almıştır. Bu tokmağı, çocuğu olmayan dilekli kadınlar sırtlarına bağlıyorlar. Bu hâlde iken bir çocuğa niyetleniyor. Çocuğu olursa dedeye kurban, emir veya yazgı getirmek üzere adanır, adadıktan sonra tokmak sırtından çözülür. Hacetli kadınla varan iki erkek, tekkenin içinde hacet namazı kılar, dua okur. Dedenin mezarının ayak ucundaki çukura elini sokarak bir avuç toprak alır. Bu toprağın içinden canlı böcekler çıkarsa iyi bilir ve inanır ki çocuğu olacaktır. Muradı hasıl olur olmaz adağını yerine getirir, kurban keser, yazgı ve örtü dokur, getirir. Eğer emir denilen yeşil örtü -sanduka örtüsü- adadı ise beyaz patiska veya dokuma kaput bezi alır, gelir. Tekkenişin bacı bu beyazı yeşile -emire- boyar, dedelerin sandukalarına örter. Türbenin içinde böylece adanmış bir çok el dokumaları ve diğer yazma, mendil, çevre gibi şeyler çoktur.

Ankara çevresinde de (Nallıhan gibi) bu türlü örtüler vb. getirilmiş ve türbeleri doldurmuşken, türbelerin kaldırılması ve ilginin devamı üzerine bir kısmı yıktırılırken, ayrıca bu türbedeki eşyalardan bir kısmı Etnografya Müzesi'ne nakledilmiş, birçoğu da satılığa çıkarılmıştı. Çok ucuza verilmesine rağmen

1 Naci Kum, Karaca Ahmetler hakkında incelemeler, düşünceler, T.F.A., C. 4, S. 94, Mayıs 1957

M. Çağatay Uluçay, Sanman Oğullarına ve Eserlerine dair vesikalar, s. 139-140. (Naci Kum zikrediyor.)

dinle ilgili inancı olanlar almak istememişlerdir. Alanların başına felaket geleceğine ve geldiğine inanmışlardır. İsmen bunları anlatmaktadırlar. Emir, yeşil bürgüden birer parça alındığı, onun yerine (iki baş örtüsü, kuşak, seccade) dokuma şeyler getirildiği olmuştur.

Bu tokmak şekline başka illerde de rastlanmaktadır (Afyon vb.). Bunu erkek uzvu kültünden sayanlar mevcuttur.

Malatya

Kara Baba ve Diğerleri:

Eski Malatya'da birçok türbe bulunduğunu, Kara Baba, Ali Baba, Ahmetturan, Emriömer, Kocavayis, Karılık, Kırklar, Hacıbayramıveli, Vahapgazi, Hatemdede, Üçkardeşler, Yedikardeşler, Beşkardeşler, Güllelibaba[1] adlarındaki bu yerlerin önceleri birer tanınmış ziyaretgâh olduğuna dair bilgi buluyoruz.

Eski Malatya civarında ölerek hâlen Elazığ'a bağlı Baskil ilçesinin bir köyünde mezarı ziyaretgâh olan Şeyh Hasan Dede'den (Malatya'ya uzaklığı 21 km, Eski Malatya'ya 12 km.) olmasına rağmen ile bağlılığı yönünden Elazığ ili içerisinde incelemiştik.

Şeyh Hasan Dede'nin, Alevi ve Kızılbaş taraflarından aynı yakınlık ve sevgi ile taş, adak, toprak inancı vb. bakımından dikkati çektiğini arz etmiştik.

Maraş

Sahabiler:

Maraş sahabiler memleketi olarak görülmekte ve dört tepesinde dört sahabi yatmaktadır: Ukkaşe hazretleri, Malik Ejder, Osman Dede, Saad İbni Ebi Vakkas. Halk, Malik Ejder demektedir; Arapça'da j harfi yoktur. Bu ismin aslı Malik ibni Ester olsa gerektir. Ama Maraş halkı, Malik Ejder diye anmakta ve o tepeye de Malik Ejderli tepesi denmektedir. Saad İbni Ebi Vakkas'ın Maraş'a geliş şekli efsanevidir. Yalnız bu nasıl efsanedir ki bu havalinin çocuklarının oldum olası isimlerini tayin etmiş ve etmektedir. Maraş havalisinde görülen isimler arasında Ökkeş,

1 Ekrem Yalçınkaya, Muhtasar Malatya Tarih ve Coğrafyası, 1st. 1940 Cumhuriyet Matbaası, s. 30.

Ukkaşe hazretlerine izafeten verilmiş isimlerdendir. Vakkas ismi de, Saad İbni Ebi Vakkas'a izafeten çok yayılmış bir isimdir."[1]

Malik Ejderli tepesinde bulunan Malik Ejder hazretlerinin kabri tabii kabirlerden çok büyük olup üstü açıktır. Söylentiye göre Hz. Muhammed, Malik Ejder'le Osman Dede'yi Maraş'ı fethetmeye memur etmiş, onlar Maraş dışında bir çeşme başında yorgunluktan uyuyakalmışlar. Maraş kâfirleri gelerek onları görmüş ve aralarında çetin bir muharebe olmuş.

Tarihî gerçeklerle ilgisi araştırılmadan inanılan bu efsane ile sahabiliği kabul edilen zatlar pek büyük bir rağbet görerek ziyaretgâh haline gelmişlerdir.

Maraş'ta evliyalara "öldü" denilmediğini "dünyasını değiştirdi" denildiğini görüyoruz.

Şeyh Ukkaş ve Diğerleri:

Maraş'a bir günlük mesafede Şeyh Ukkaş'ın bir ziyaret yeri olduğunu, gâvurlarla muharebe ederken develere, taş olunuz, diye emrettiğini, develerin hemen taş olduklarını ve kendisinin de dünyasını değiştirdiğini öğreniyoruz.[2] Bu taş şimdi deve şeklinde dururmuş. Bu şeyhe her çeşit murat için adak yapılırsa muradın hasıl olacağına inanılıyor (Milican Dede, Mülkeiler Devletlu); ziyaret ve adak yerlerinden olup onunda muharebede şehit olduğu anlaşılıyor. Bu Alaattin Devletlu demiş ki "Daralıp bana gelen, dar vakitte; acele isteyen, seher vakti gelsin." İnanılan bu söz dolayısıyla ziyaretçiler sabahın çok erken zamanında giderek dilekte bulunur, adak adarlar. Bunlardan başka Derdiment, Alaybey, Şeyh Adil ziyaretgâhları meşhurdur. Bunlara çok adak adarlar, muradına eren derhâl adağını yerine getirir. Adakların başlıcaları Kur'ân ve mevlittir. Mum camiye adanır, evliyalara mum adayıp yakmazlar. Sıtma için bu devletlilerin üzerinden toprak alıp su ile ezerek içerler. Türbenin baş ucuna üzerlerinden bir bez, paçavra koparıp asarlar. Eğer bu devletlilere mevlit adandıysa ziyaretgâh da tenha bir yerde ise kadınlar yemeklerini ve diğer lazım olan şeyleri alıp ziyaretgâha giderler, mevlitlerini orada okurlar. Adaklarını mesela "Şu işim olursa şunu yaparım." demek suretiyle yapmazlar. Muhakkak evliyanın baş ucuna gider, dua eder, sonra adak adarlar. Evdeki adakları evliyalara adamazlar. Evde söylenen adak, camiye mum, fukaraya ekmek, dullara yemek yedirmek, öksüzlere elbise vermektir. Her ne olur-

1 Ergun Göze, Anadolu Sahabeleri-Maraş Sahabileri, Sabah 23 Nisan 1966.

2 Müşfika Abdülkadir İnan, Maraş Âdetleri, (Kadınların giyinişleri, meşgaleleri, ziyaretgâhları, falları), H.B.H. C. 2, S. 14, s. 59-63. 1 Aralık 1930.

sa olsun işleri olanlar, adaklarını derhâl icra ederler. Eğer adak yerine getirilmezse başlarına büyük felaket geleceğine inanırlar (Sf. 60-61).

Ankara ve çevresinde evliya türbesine, yatıra gidilmeden de adak adanabiliyor.

Muğla

Seyyit Kemalettin ve Diğerleri:

Muğla'da da birçok ziyaret yeri arasında Seyyit Kemalettin, Hüdai Dede (Ölümü h. 912), onun oğlu Şahidi Dede (ölümü h. 957), Kazancı Dede, Şemsettin Dede, Şemsi Ana, Şeyh Bedrettin, Buharah olduğu söylenilen Üçler, Kurban Zade Hacı Süleyman Efendi, Hamursuz Dede, Pisili Hoca başta gelmekte, evliyadan sayılmakta, kerametleri olduğu anlatılmaktadır.[1]

Hamursuz Dede, Üçler, Semikoz:

Muğla'ya yakın Hamursuz Dağı'nda bulunan Hamursuz Dede'nin ziyaret zamanı cumartesi günleri ile Hıdırellez Bayramı idi. Bu dedelerin güçlüğü kolaylığa çevirdiklerine, kısırlara çocuk verdiklerine inanılıyor. Adaklar ise kurban, yağ ve mumdur. Bunların önceden götürüldüğü de olur. Çocuğu olmayan kadın ve erkekler bilhassa Pisi köyündeki dedenin mezarına giderek dua ve niyazlarda bulunduktan sonra başı ucunda bulunan taşı kaldırır ve altında zuhur eden haşerata tesadüf edilmezse bir parça toprak alıp yerler ve müteakiben kestikleri kurbanları pişirerek beraberlerinde götürmüş oldukları fakirlerle aynı sofrada yerler, o gün ve geceyi dedenin yanında geçirirlerdi (Sf. 159).

Evlenmek isteyen, kısmetlerinin açılmasını dileyen kız ve erkekler Hamursuz tepedeki Hamursuz Dede'ye, Üçlere, Karabağlardaki Semikoz'a başvurarak, dua, yalvarış, dileklerde bulunuyorlar; adak adıyorlar. Ayrıca orada uçkur, baş örtüsü, mendilden birisini bırakıyorlar. Bunlar birkaç gün orada duruyor. Sonra tekrar giderek oradan alıyorlar.

Kazancı Dede:

Yaramaz, huysuz çocukların uslanması için de dedeye başvuruluyor. Bunun için de Kazancı Dede'ye gidiyorlar. Dikkate değer diğer bir nokta sancılanan hayvanların sancısını geçirmek üzere, Kazancı dedeye başvurulması olayıdır. Bu sancılanan hayvanlar dedenin etrafında üç defa dolaştırılırmış, aynı dedeye götürülen

1 Zekâi Eroğlu, Muğla Tarihi, tzmir 1939, İzmir Marifet Basımevi s. 158, 159, 160.

yaramaz çocuklar, dedenin yanındaki bir taşın üzerine yatırılıyor, uslanması için dua ve adakta bulunuluyor.

Tepe, çeşme, ağaç (ıhlamur, çam, servi veya zeytin ağacı), yol münasebeti buradaki yatırlarda da görülüyor. Sancılanan hayvanların bazı yatırlara götürülmesi olayına diğer illerde de rastlıyoruz. Ankara'da XX. yüzyılın başlarında böyle ziyaretle, dolaştırma ile tedavi edilen bir yer olduğunu çocukluğumda işitmiştim. Bu yeri tespit ve inceleme mümkün olmadı. Ankara'da bilhassa mezarlarla ilgili büyük bir değişme olmuştur. Şehrin içerisi bölüm bölüm mezarlıklarla, yatırlarla dolu idi. Bunların çoğu kaldırıldığından ve bu gibi yerlerin çevresi sokak mahalle arasından tamamen çıkıp cadde, meydana rastladığından artık bu âdetler görülmüyor. İstanbul'da Üsküdar'da at mezarına sancılı, hasta atların götürüldüğünü görüyoruz.

Muğla'da bazı dedelerin cumartesi günü ziyareti Ankara ile bir uygunluk gösteriyor.

Çınar Ağacı:

Yeni doğan ve günden güne zayıflayan çocukları şeytanın değiştirdiğine yorarak, bunları Karabağların batı girişinde bulunan ve Allankavağı namı ile maruf olan büyük ve yaşlı çınara götürür, "al çocuğunu ver çocuğumu!" diyerek çınarda mevcut deliklerden geçirir ve bu işi müteakip çocuğun elbiselerinin orada bırakılması âdet olunurdu. Bu gibi inanmalar az farklarla kazanın diğer yerlerinde geçerliydi (Sf. 160).

Buga Dede:

Milas'ta yağmur yağması için üç gün dua edilişi, yağmazsa bu defa kurbanlar kesilmesi ve gene yağmazsa kasabaya 1 saat mesafedeki tepe üzerinde bulunan Buga Dede'ye gidilerek boğa kesilmesi gibi bir olaya ve boğa kanı yere akar akmaz mutlaka yağmur yağacağına dair eski bir itikadı görüyoruz. (Sf. 198)

Boğanın adak olarak kesilişi nadir adaklardan sayılabilir.

Sarıana:

Marmaris ilçesinde Sarıana adı ile anılan bir türbede keramet sahibi tanınan kadın evliyalardan, aslen Yörük olduğu söylenilen Fatma adında, Kanuni devrinde yaşadığı öne sürülen bir hatun bulunmaktadır. Onun kendisi ile ineğine ait ve ancak ikisinin geçimine yeten bir miktar arpa ile Rodos seferinde Marmaris'ten geçen bütün ordunun beslenmesini temin etmek suretiyle izharı keramet eylediğine inananlar varmış. İneğinin rengine izafeten bu kadına Sarıana denilmiş, olduğu da nakledilenler arasındadır (Sf. 239).

Orduyu pide, ekmekle beslemek suretiyle keramet gösteren evliyalar Ankara'da varsa da bu şekilde ineği ile adlanan bir evliyaya incelememizde rastlayamadık.

Benliler, Şeyhler, Çomaklı Baba ve Diğerleri:

Köyceğiz ilçesinde Benliler ve Şeyhler köyünde Şeyhler Türbesi bulunduğu, Benliler Türbesi'nde gömülü olan kadın, Şeyhler Türbesi'nde ise üç kişinin gömülü olduğu, bu üç kişiden birisinin Çomaklı Baba adı ile tanındığı ve ziyaret yeri olduğunu anlıyoruz. Bunlar ayrı bir özellik göstermiyorlar. Otmanlar köyünde de Çiçekli Baba namını taşıyan birine ait kırk adım uzunluğunda bir kabir bulunduğu ve memleket tehlikeye maruz kaldığı ve halkın harbe gitmesi lazım geldiği zamanlar bunun tarafından top atıldığına inanıldığı söyleniliyor. Bunlar, köylülerin Ağaç Ereni dedikleri erenler de vardır ki bunlarda ağaca küçük taşlar yığılır ve ağacın dalları, gelip geçenin elbisesini yırtarak bağladıkları paçavralarla dolardı. Evvelce her yolcu bunlara üzerinde mutlaka bir şey bırakır ve elbisesinden bir şey koparmazsa, saçından bir tel olsun koparır ağaca asarmış. Evvelce bu ziyaretgâhlara dilek sahipleri tarafından kurban, yağ, kilim, seccade nezredilir ve tamamen yerine getirilirdi.

Köyceğiz kazası dâhilinde tekke ve zaviyelerin şeddinden evvel de hiçbir tarikata ait tekke ve zaviye yoktu (Sf. 255).

Evliya mezarının boy bakımından çok uzun olması, öyle tasavvur edilmesi inancı Ankara ve çevresinde de vardır.

Ağaç Ereni:

Dikkate değer çok önemli hususlardan birisi Ağaç Ereni olarak ağaçlara ad takılışı ve ağaçla ilgili inanca dair halkın davranış şeklinin açıklanmış oluşudur. Bunu Ankara'da ve Türkiye'nin birçok yerinde görmek mümkündür. Buna ait tahlil de ağaç üzerinde ayrıca duracağımızdan, burada yalnız bu noktaya işaretle yetiniyoruz.

Ziyaret edilen şahısların mücahit oluşu, savaşa katılışları veya büyük bir hizmette bulunuşlarının halk üzerine yaptığı tesir beliriyor. Köyceğiz'de tekke ve zaviye olmamasına rağmen ziyaretgâh, adak yerlerinin bulunuşu üzerinde de durmak gerekiyor.

Muğla'da Hudai Salih Dede'nin şair ve fazıl bir zat olduğu, onun oğlu Şahidi İbrahim Dede'nin ise Mevlevi ricali arasında müstesna bir mevkiye haiz, âlim, fazlı ve sahibi kemal bir zat olduğuna dair bilgi buluyoruz (Sf. 283). Keza, Şuhudi Dede de Muğla Mevlevihanesi'nde 40 yılı aşan bir zaman içinde şeyhlik yapmıştır. (Sf. 288).

Muş

Yalpuz (Yahuz) Ağacı:

Muş'un içinde bulunan Yalpuz (yahuz) ağacı bir ziyaretgâhtır. Çarşamba günleri ziyaret edilir. Kadınlar, kızlar gider; yemekler yenir, kız beğenilir. Bez bağlanır. Tatlı dağıtılır.

Karir Baba ve Diğerleri:

Varto: Karir Dağlarının en yüksek noktalarında, tepelerin sivri uçlarında, etrafları taşlarla çevrilmiş Karir Baba, Eser Baba, Kaluş, Zerdikan, Merhik, Bayındır Baba adı verilmiş tepe ve yatırların Türk kumandanlarına ait Doğu Romalılar zamanında şehit düşen erenlere ait olduğunu görüyoruz. Halk bu makberlere ibadet ederdi. Halk bunlardan mucize görmüştür. Bu tepeler ve yatırlar çevresinde 5 Haziran 1332-1916'da Rusların saldırısı karşısında büyük savaşlar yapılmış, üstün sayıdaki Rus kuvvetleri perişan bir şekilde kaçmış, ağır bir bozguna uğrayarak Karir Dağlarının meşelerinde gizlenmeye çalışmışsa da mevcudunun yarısını kaybederek buralardan uzaklaşmıştır.[1] Bu gibi olaylar şehit yatırların hayırlılığı ile de o çevredeki yatırları daha ziyade kıymetlendirmişti.

Köşkâr Baba:

Varto'nun kuzeybatısına düşen ve merkeze 3 saat uzakta olan Köşkâr köyü üzerindeki Bingöl Dağlarında bulunan bu üç bin rakımlı Köşkâr Baba Tepesi'nde, Köşkâr Baba adlı bir eren yatmaktadır. Tepenin ucu dar ve bir harman yeri kadardır. Bu yüce noktada, 5 metre uzunluğunda ve 1 metre eninde büyük bir makber vardır. Bu makberin çevresi büyük taşlarla örtülmüş, düzenli bir setle çevrilmiştir (Sf. 58). Köşkâr Deresi son zamana kadar Varto ve Hınıs ilçelerinin bütün köyleri, Köşkâr Baba'yı bir mabet ve şehit tanımışlardı. Bu halk, yaz aylarında atalardan süregelen örf ve âdetlere göre yaylalarında güzel giyinerek, kuşanarak gelin alayları hâlinde bu makberi ziyarete gelir; delikanlı, kız, gelin, erkek, kadın kafileler dere geçidinde atlarını bırakır, yaya olarak Köşkâr Baba Tepesi'ne çıkar, bu makberi ziyaret ederek beraber getirdikleri, helva, söğüş, kapama ve peyniri birbirine ikram eder ve lokma sunarlardı. Ziyaretçiler önce şehidin başında bir fasıl ziyaretten sonra saatlerce buradan (Sf. 58-59) karşı manzaraları seyrederlerdi. Köşkâr Baba'yı ziyarete giderken her aile toplu gider ve en çok genç gelinler ve kızlarla delikanlıları beraber götürmek ve gayet temiz giyinmek şarttı.

1 M. Şerif Fırat, Doğu İlleri ve Varto Tarihi, İstanbul 1948, Şaka Matbaası, s. 137.

Köşkâr Baba'nın bu yönleri vasiyet ettiğine ve hatta hiç kimsenin makber başında neşesiz olmasına razı olmayacağına itikat edilirdi. Bu şartlar altında giden ziyaretçiler, edep erkana son derece riayet eder ve ilk önce yüreklerinde saklı olan dileklerini makberin taşını öperek şehide söyler ve biraz ibadetten sonra ziyafetlere ve daha sonra neşeli konuşmalara dalarlardı. Bazı kız ve delikanlılar şehidin başında tanışır, sonradan evlenir ve bu muratlarının Köşkâr Baba'dan hasıl olduğuna inanırlardı .Ziyaretçiler aşağı düzlükte at koştururken araziden davul gümbürtüsü gibi bir ses gelirdi. Onlar şehidin gaipten saz çaldığına inanırlardı (Sf. 59).

Buna benzeyen bir ziyaret şeklini Nallıhan çevresinde (Hoşebe) buluyoruz.

Nevşehir

Hasan Dede:

Nevşehir'in içinde Hasan Dede adında üstü kapalı bir türbe vardır. Buraya her çeşit murat için geliyorlar. Pencerelere bez bağlıyor ve ekseriya mum adıyorlar. Keza Nevşehir'in bağ yollarında vs. ziyaret çalıları vardır, buralara da bez, çaput bağlanır.

Herhangi bir yerde, türbeye bağlı olmaksızın da kurban, horoz adanıyor. Bunlar evlerde kesiliyor. Kurban adayan ve kestiren katiyen onun etinden yemiyor.

Ellerdeki siğillerin kaybolması için dua okunuyor. Ve genellikle tenha, ayak basmayacak yerlere, toprağa, bir torbaya konulmuş tuz (bir avuç tuz) gömülüyor. Bu tuz böylece eriyince siğilin de beraber eriyeceğine inanılıyor. Bağırsak düğümlemek, keven kesmek veya soğan üzerine siğil sayısı kadar arpa saplanıp toprağa gömmek suretiyle iyileşeceği sanılıyor. Bu gömmeden sonra arkaya bakmadan eve dönme hareketine geçiliyor. Bu davranış sırasında şahıs isterse ayrıca bir adakta bulunuyor (sadaka, mum).[1]

Rize

Şehitler Mezarı:

Rize ilindeki Hemşinlilerin en büyük ziyaret yeri, Elevit köyü yaylasında Şehitler mezarlığıdır. En çok kadınlar ve genç kızlar, burayı ziyaret eder, adak adarlar.[2]

---

1 Necmeddin Sefercioğlu'dan derlenen bilgi.

2 Kırzıoğlu M. Fahrettin, Eski-Oğuz (Arsaklı -Part) Kalıntısı Hemşenliler, T.F.A., X, 203. Haziran 1966. S. 4099,4104. S. 4103.

Samsun

Seyid Kudbeddin:

Samsun eski mezarlığında Kabristan Sokağı'nda bulunan Seyid Kudbeddin Camii yanındaki türbenin çevresi sırayla mezarlarla çevrili.

1885 yılında Samsun'da hastalanıp ölen Tokatlı halk şairi Âşık Nuri (asıl adı Mahmud), Samsun'da Şeyh Kudbeddin Türbesi yanına gömüldüğüne göre, onun yanına gömülmenin değeri görülüyor.[1]

Bu çevrede yer yer mumlar yakılmış olarak duruyor. Gene burada şehit subayların iki mezarından birisinin üzerinde bezler, iplikler vardı. Bu bezler, iplikler Kudbeddin için olmasına rağmen, orada müsait yer bulunmadığından diğer bir yere bağlanmakta mahzur görülmemiş. Seyid Kudbettin türbesinin hiç açık penceresi bulunmamasına ve hepsinin kapatılıp örülmesine, sıvanmasına rağmen bu ilgi kesilmemiştir. Türbe üzerinde ufak bir minare mevcut olup caminin sağında kalan, önünden hâlen merdivenli yol geçen ufak bir ev, tekkenin ocağı, aşhanesi olarak bir vakitler kullanılmaktaymış.

2.8.1961 tarihinde inceleme yaptığımız bu yeri temiz kıyafetli bir genç hanım ile bir kız ziyaret etmekteydi. Muhlelif dilekler için ziyaret edilen bu yere hanımlar, kızlar daha çok evlenme dileğiyle geliyorlardı. Bu arada türbeye ziyarete gelen bir zat, onun ruhuna Fatiha okuduktan sonra bu mahalde namaz kılmaya durdu. Türbe yanındaki cami evvelce tekke olarak kullanılmış. Dış kapı üzerinde onun zincirleri asılı idi. Daha önceleri Seyid Kudbeddin'in türbesi önünde iki büyük top duruyormuş. Bunun oradan kaldırılması ve bu mahallin tahribi emrini alan yüzbaşı, burasını yıktırdıktan sonra ölüyor. Bu bilgiyi veren yaşlı, sakallı bir zat: "Böyle şeylerin şakası olmaz!" diye ilave etti. Ziyaretçi kızın tepkisini denetlemek için: "Allah'tan dileyin, evet bu evliyadır, ona da Fatiha okuyunuz!" dedim. "Evet efendim, bu zat Allah katında makbuldür; fakat dileğim Allah'adır!" cevabını verdi.

Geylani tarikatına mensup sayılan bu türbeye ilgi gösterilmekte ve bir adak mahalli olarak etkisini devam ettirmektedir.

Seyid Kudbeddin kapısının önünde mezarı bulunan subay 1332'de (1916) şehit oluyor ve buraya gömülüyor. Onun mezarı üzerinde mum parçaları durmaktaydı.

---

1 Fethi Günesen, Tokatlı Halk Şairi Âşık Nuri, Topçam (Aylık dergi), Yıl I, S. 2.

Caminin (tekkenin) hemen 30 metre kadar yakınında yeni bir çeşme vardı, önceleri burada büyük bir kuyu bulunduğunu tespit ettim. Kuyunun suyunun hâlen çeşmeye geldiğini, akşama doğru suyun kesildiğini söylediler. Etrafta yaşlı ağaçlar da bulunduğuna göre tekke, türbe, su, ağaçlar ve yamaçta, yol yakınında bulunuşuyla bir bütünlük vücuda getiriyordu.

İsa Baba (Ese Baba):

İlicek Mahallesi'nde İsa Baba geçidinde ufak bir tepe üzerinde İsa Baba'nın halkın deyişiyle Ese Baba'nın 10 metre kadar uzunluğunda bir buçuk metre genişliğinde, etrafı taşla çevrilmiş , yerden bir metre kadar yükseklikte olan mezarı, bir dilek ve adak yeri durumundadır. Mezarın tam ortasında çok yaşlı, çok iri gövdeli (söylenilene göre 200-300 yıllık) bir meşe ağacı bulunmaktadır. İsa Baba'nın başında başkasına ait 1237 tarihli bir taş dikilmişti. Etrafında eski mezarlar da vardı. Samsun limanına karşı olan bu yerde ufak kubbeli (minaresiz) bir cami yapılmıştı. Evvelce burada dört köşe bir oda hâlinde İsa Baba namıyla anılan bir tekke bulunduğunu tespit ettik. Arka tarafta bir çeşme mevcuttu. Buradaki hoca, yaptığımız inceleme sırasında, ziyaretçileri, yakılan mumları işaret ederek: "Kuldan ne beklersin!" diyordu.

Mezarın baş tarafı yakılan mumlarla simsiyah olmuştu. Gene mezarın baş ucundaki yeni dikilmiş bir çam ağacına ve yanındaki ufak direklere bezler bağlanmıştı. Keza baş uçtaki eski bir kütüğe de bezler bağlanmıştı.

Bir kısım halkın her türlü dilek için ziyaret ettiği, bez bağladığı ve mum adadığı bu mahal, o çevre halkı tarafından muhabbet ve saygıyla benimsenmişti.

Kılıç Dede:

Ziyaret yerleri içinde, niyetin olup olmayacağını anlamak üzere taş yapıştırma âdeti olan Kılıç Dede, Kılıç Dede Mahallesi'nde, Samsun istasyonunun arka taraflarında Irmak Caddesi'nde, 19 Mayıs İlkokulu yanında Kılıç Dede Camisi'nin mihrap tarafındaki bahçede ağaçlar arasında, üstü açık, fakat etrafı beton ve mozaikle çevrilmiş geniş büyük bir mezardır. Baş tarafta: "Fatiha Kılıç Dede Burada Gömülüdür" yazılıdır. Önemli bir ziyaret ve murat yeri olduğu, çevresinde (mezarın kitabesi) yakılan mumlarla dolu oluşundan anlaşılmaktadır. Ayrıca bu yeni beton, mozaik üzerine mumların aktığı yere iri taşlar yapıştırılmıştır (13.8.1961). Mum yakma ve tekrar adamadan başka, taş yapıştırmanın rağbette olduğu görülüyor.

Ziyaretgâh yol kenarında olup yakınında çeşme, incir ağaçları vardır. Yatırın sağ tarafında (Tekel Yaprak Tütün Bakım ve İşletme Atölyesi) hizmetinde olan büyük bir bina bulunmaktadır. Göz önünde olan bu yerin gördüğü rağbet, dileklerin, çeşitli maksatlarla yapılışıyla da önem kazanmıştır.

Samsun ve köylerinde muhtelif ziyaretler görülmektedir. Canik köyünde Yörgüç Baba, Ordu köyünde büyük bir ziyaretgâh olan Gazi Hasan ve gene çevrede önemli tanınan Ovalı Baba, td, Numan Baba, Dede Baba, ve Alaçam'da ortada ve dere kenarında büyük çam ağacı, düğüm, bayram ve toplantılara merkez olmakla dikkati çekmektedir.

Sinop

Seyid Bilal Dede ve Diğerleri:

Sinop'ta çocuk olması ve hastalıktan kurtulmak için adak adandığı daha çok dikkati çekiyor; hasta, türbeye götürülür ve türbenin eşiğine yatırılır, uyutulur. Burada gördüğü rüyaya göre hareket edilir, türbede kurban kesilir."[1]

Sinop'ta Seyit Bilal Dede, Taybuhan, Yeşil Türbe, Aynalı-Kadın, Selamet Dede adındaki evliyaların türbesi birer ziyaret yeridir. Peygamber soyundan tanınan Sinop'ta şehit olan ve kendi adındaki camide gömülü bulunan Seyit Bilal Dede'nin sandukasının yanında kestane iriliğinde doksan dokuz tane dizilmiş bir tesbih bulunur. Bunu üçe katlayıp okuyarak üç kere başından geçirip ayağından çıkaranların hastalığı geçermiş.[2] Bu Seyit Bilal Camisi'nde adak mevlidi de okutturuluyor.

Sinop'taki bu türbeler çevrede çok tanınmış olup niyetlerin gerçekleşeceğine inanılıyor. Ziyaretçiler cuma günleri geliyor, mum dikiyorlar, kurban kesiyorlar, adak mevlidi okutturuyorlar.

Sazlı Dede:

Sazlı Dede, Sinop'un Sazlı köyünde bulunan Sazlı Dede'nin mezarı kaybolduğundan onun yerinden çıkan şifalı suda yıkanılarak ağrılardan kurtulmaya çalışılıyor.

Buraya hastalar şifa bulmak niyetiyle gelip adak adadıktan başka, yaramaz huysuz çocuklar da buraya getirilerek uslandırılmak isteniyor.

---

1 M. Şakir Ülkütaşır, Sinop ve Çevresinde Sıhhat Hakkında İnanmalar, H.B.H.C.4.S. 45.15,.Şubat 1935. sf. 203-207.

2 Din terbiyesi ve Batıl İtikatlar, Bilgi C.9.S.100. sf 6,7. Temmuz 1955. B. Can'ın incelemesi.

Sivas

Hızır Direk:

Ulu Cami Sokağı'nda Ulu Cami (Camii Kebir) binası içerisinde muhtelif taş sütunlardan birisi ziyaret ediliyor. Hastalar, devamlı baş ağrısı olanlar buraya ziyarete gelerek şifa diliyor ve adak adıyorlar.[1]

Şeyh Çoban:

İstasyon semtinde Şeyh Çoban Mahallesi'nde bulunan büyük bir türbe olup kenarları taş duvarlarla çevrilmiştir. İçerisinde bulunan iki sandukadan sağdaki Şeyh Çoban'a aittir.Türbenin hemen yanında ağaçlar ve çeşme bulunmaktadır. Şeyh Çoban'ın meşhur tokmağının Gökmedrese'de (müzede) bulunduğu belirtiliyor. Sandukanın üzeri renkli yemenilerle örtülü olup daha ziyade yeşil örtüler dikkati çekiyor. Sandukalar normalden dört misli büyüklüktedir. Tavanda güzel bir avize ve duvarlarda, sanduka üzerinde dinî yazılar, dinî şiirler duruyor. Bunlardan birinde Şeyh Çoban'ın kerametinden bahsedilmektedir (6.8.1961).

Şeyh Çoban'ın 1934 yılında bile ziyaretine gidiliyor,[2] çocuğun yaşayıp yaşamayacağı, hastalıktan kurtulup kurtulamayacağı hakkında bilgi alınmak isteniyor. Bu maksatla bir kapla su götürülüyor, şayet bu su azalırsa çocuğun öleceği veya su çoğalırsa iyileşeceğine, çocuğun büyüyeceğine hükmolunuyor.

Gene o yıllarda yapılan bir incelemede, XI. yüzyılda yaşadığı söylenilen Şeyh Çoban'ın mezarının başında ağaç kökünden büyük bir tokmak bulunuyor. Tarih boyunca bir savaş çıktığında bu tokmak ortadan kayboluyor. Bundan da Şeyh Çoban'ın savaşa gittiği anlaşılıyor. Savaşın sonunda tokmak tekrar fakat kanlı olarak yerine geliyor.

Şeyh Çoban'ın tokmağı Gökmedrese'ye götürülmüş. Orada bir metre kadar uzunlukta baş tarafı yumruk büyüklüğünde iki tokmak var. Uzuncasının ona ait olduğu şüpheli görünüyor. Zira Ali Baba'nın tokmağı daha büyükmüş. Bu hâlde tokmağın orada mevcut olmadığı ileri sürülüyor.

Bu türbeye sarılık olanlar da şifa niyetine gidiyorlar.

---

1 Hikmet Tanyu, Türklerde Taşla İlgili inançlar, adlı kitabımıza bak.

2 Doçent Dr. Şükrü Akkaya, Orta Anadolu'da Bir Dolaşma, Ankara 1934, Hakimiyeti Milliye Matbaası, Sf. 39.

Ali Baba:

Ali Baba Mahallesi, Zaviye Sokağı'nda bulunan Ali Baba'ya "Ali Babayı Kebir" deniliyor.

Asıl Ali Baba zaviyesi adı veriliyor. Nakşibendiler tarafından benimseniyor. Türbe Ali Baba Camisi'nde, sağda dört sandukadan ikincisi kızı, Ali Babayı Kebir ve oğlu Ali Babayı Sagir ve akrabası biliniyor. Ali Babayı Kebir, Horasan eri olarak tanınıyor. Bazı Aleviler, buna Horasanlı diye sahip çıkmak istemişlerse de reddedilmişlerdir. Türbenin ve caminin etrafında bahçe ve karşıda bir çeşme bulunduğuna göre klasik bir ziyaret yeri bütünlüğü arz ediyor.

Genellikle evliyalarla padişahlar arasında bir münasebet ve bir keramet görülmesi olayına burada da rastlanılıyor. Rivayete göre, Padişah, Ali Baba'ya: "Dünyanın tadı nedir?" deyince, "Yiyip, içmek, yellenmek, defi hacette bulunmak." cevabını alınca öfkelenip hapsettiriyor. Nihayet abdestte bulunamayan Padişah onu getirtmek zorunda kalıyor. Ali Baba da padişahın karnına dokununca abdest edebiliyor. Böylece hem hapisten kurtuluyor hem de ona bir köy vakfediliyor. Gaz çıkarmak için de bir köy daha vakfettiriliyor.

Evvelce Ali Baba'nın türbesine (1934), ağzı çarpılanlar götürülüyor ve Ali Baba'nın türbede duran pabucu, çarpılan ağıza üç gün sıra ile vuruluyor. Bu pabucu ocaktan bir kadın alıp vuruyor. Burada ocakla, ocakçılıkla türbe arasındaki bağlantı da görülmektedir.

Pabuç hâlen (6. 8. 1961), Mehmet Âma Kör Hafızgil'de duruyor. Türbede bulunmuyor. Pabucu Hafız'ın anası muhafaza ediyor. Ara sıra bu âdet tekrarlanıyor.

Şeyh Şemsi Aziz Dede:

Meydan Camii yanında, Şeyh Şemsi avlusunda bulunuyor. Aziz Dede, Halvetiye'den biliniyor. Onun türbesine bitişik diğer bir türbede, mezar kitabesi 1246 tarihini gösteriyor. Pek tanınmış olmadığı hâlde ziyaretine gelen ve mum yakanlar mevcut.

Yügrükşah (Yürük Şah):

Çay yakınında, Yürük Sokağı'nda olan bu türbenin etrafı ev bahçe ile çevirli olup hemen sağ tarafta bir çeşme vardır.

Bir buçuk yaşına geldiği hâlde yürümesi geciken çocuklar bu ziyaretgâha, cuma günü sala verme zamanında annelerinin kucağında geliyor ve sala verilirken onları belinden tutup kaldırıyor ve kıbleye doğru: "Sala verilsin, kütler (yürüyemeyen) yürüsün."

diyerek üç defa sallıyor, türbeyi gösteriyor, bunu müteakip dairevi şekilde olan türbenin etrafında çocuğun ellerinden tutarak üç defa dolaştırıyor. Sırayla üç cuma bu hareketi tekrarlıyor. Üçüncü ziyarette, helva pişirilip burada dağıtılıyor ve burada helva yeniyor.

Niçin başka yere götürmedikleri ve buraya getirdikleri sorulunca şu cevap alınıyor: "Bunun adı Yügrük Şah (çok yürüyen), yani çabuk yürüyen şah demektir." Mübarek sağlığında iken birisinin hizmetkârı imiş, efendisi hacca gitmiş, bir gün hanımına: "Hanım, bir helva pişir de efendiye götüreyim, yesin." demiş. Helvayı bir sahana koymuş, Yügrük Şah aldığı gibi Mekke'ye götürmüş. Efendisi namaz kılarken yanına koymuş. Namazdan sonra kendi sahanını tanımış. Helva da daha sıcakmış. Hacdan dönüşte işi evine anlatmış.[1]

Hâlen bir duvar altında olan, yıktırılmış bulunan, arkasında kavak ağaçlarının sıralandığı bu türbeye ziyaret devam etmektedir.

Mor Ali Baba:

1300'de vefat ettiği bildirilen Mor Ali Baba, Kızılırmak Mahallesi'nde olup cami yanında bir türbe içindedir. Mor Ali Baba'nın, Kadiri tarikatından olduğu belirtiliyor. Sağında iki sanduka daha var. Buraya halk arasında Seyfeddin Tekkesi deniliyor. Mor Ali Baba'nın en solunda küçük oğlunun adıyla onu tanıyanlar var. Seyfettin, onun yerine şeyh oluyor. Halktan onu bilenler mevcuttur. Buraya her zaman ziyarete geliyorlar. Hoca, türbeyi bu türlü ziyaretçilere açmak istemiyor. Fakat kadınlar hocayı dinlemiyorlar. Pencere dışına gelip yalvarıyorlar. Genel olarak dilekte bulunuluyor. "Mor Ali Baba yetiş, yetiş!" diye yalvarıyorlar. Hocanın da tesiriyle burada mum yakılamıyor.

Türbenin dışında kabirler, ağaçlar (kavak) ve yakınında çeşme vardır.

Kadı Burhaneddin:

Kadı Burhaneddin Mahallesi'nde, Kadı Burhaneddin Tekkesi'nde, evvelce üstü kapalı bir türbe iken sonra yıktırılıyor. Türbeyi yıkanlar, taşlarını parçalayanlar sıkıntı çekiyorlar, buna halk böyle inanıyor. Bu defa tekrar aynı yerde, fakat üstü açık olarak mezarı bırakıyorlar. Hemen yanında bir ilkokul ve bahçesi var. Parmaklıkları mezara zarar vermemek için geriye almışlar. Bu ilkokulun adı da bu ziyaretgâhtan geliyor: Kadı Burhaneddin İlkokulu.

---

1 Aynı kaynak, Sf. 25.

Yüksekçe bir tepe üzerinde bulunan ziyaretgâha gelenler mezar üzerine ufak murat taşları koymuşlar. Gene burada mum yağları ve bol isten, ziyaretgâhın rağbet gördüğü anlaşılıyor. Ayrıca mezarın ayak ucunda mum yakmak için yıkılmış mezar taşlarından bir yer yapılmış, çok zaman mumlar burada yakılıyor.

Çocuklar da dilekte, daha ziyade sınıf geçmek için buraya gelerek mezarın yanına niyet taşlarından yapıştırmaya çalışıyorlar. Taşlardan tutanlar görülüyor.

Mum Baba (Bumbaba):

İstasyon Caddesi'nde Kayseri-Kapı Mahallesi'nde Kadı Burhan Sokağı'nda üstü kapalı, basit beton ve taş yapıdan ibaret bu türbenin de bulunan zatın Keykâvus devrinden kalma olduğu ileri sürülmektedir. Hemen yakınında çeşme ve ağaçlar bulunan ve geniş bir tümsek üstünde olan türbenin 30-40 metre kadar ilerisinden Tünzürük Çayı geçmektedir.

Tekrar 1952 yılında yapılan türbenin içinde koyun postu seccadeler durmakta, baş uçtaki mezar taşına taş yapıştırılmaktadır. Ayrıca taşın üstünde mum yakılıyor. Mezar taşı mum yakılmasından siyahlaşan bu yerde, Fatiha ve Yasin de okunmaktadır. Türbedarlığını çok saf, fakir, çocuğu ölmüş mümin bir kadın yapmakta ve kendisini bu işe tahsis etmiş bulunmaktadır. Muhtelif dilekler için ziyaret olmaktadır.

Emir Ahmet Dede:

Kurşunlu Sokağı'nda, Selçuklulardan kalma olduğu ileri sürülen taş yapı olup bir evin bahçesinde bulunmaktadır. Etrafında ağaçlar ve çeşme vardır. Mum adanıyor ve pencerelere bez bağlanıyor.

Arap Şıh:

Yukarıda adı geçen semtte, bir evin içinde bulunan mezar da ziyaret ediliyor.

Dönbaba:

İstasyon semtinde, Kayseri-Kapı Mahallesi'nde uzun yolda bulunuyor. Hâlen avlusundan tren geçiyor.

Hastalıktan kurtulunması, şifa bulunması niyetiyle o kimse veya namına bir başkası burayı 3-7 gün sırayla akşam ezanı okunurken orada bulunmak şartıyla ziyarete gidiyor. Ziyaret sırasında akşam ezanı okunuyor. Bu gidiş ve geliş sırasında hiçbir suretle konuşulmuyor, konuşmak yasak ediliyor.

Dabaz, Güdük Minare, Dabaz Tekkesi:

Dikilitaş Mahallesi, Çıkmaz Sokak'ta bulunan bu türbeye halk arasında Güdük Minare deniliyor. Türbe içinde taş mezar bulunmaktadır.

Dabaz olan (vücudunda yarası, çıbanı olan) pencere önüne üç gün geliyor.

"Ben dabaz oldum, oynamaz oldum, eller içersine çıkamaz oldum." diyor. Dua ediyor, okurken taşı atıp kaçıyor. Daha çok taş atılıyor.

Çoğunlukla kadınlar geliyor. Ayrıca mum adama ve pencere tellerine bez bağlama âdeti de vardır. Fakat burada bilhassa pencereden içeriye ufak taş atma âdeti fazladır.

Abdülvehap Gazi:

Yukarı Tekke namıyla bilinen, Sivas'ın kuş bakışı göründüğü, yüksek Akkaya semtinde gömülü Abdülvehap Gazi, Abdülvehhap Gazi Camisi'nin içinde üstü yeşil örtülü bir sandukanın bulunduğu türbede yatmaktadır.

Söylenildiğine göre bu mezarın bu semte kaldırılıp türbe hâline getirilişi H. 1160'ta Sultan Mahmud Han zamanında olmuş ve cami de miladi 1460 yılında yapılmış. Hicretten 200 yıl kadar sonra bu Rum diyarı fetholunarak Abdülvehhap Gazi Malatya'ya geliyor. Seyid Battal Gazi ile görüşüyor. Birçok yerin fethinden sonra Sivas'a gelip Soğuk Çermik mevkiinde Ahmed Duran Gazi (bu zat o yerde gömülü) ile şehit oluyor. Bu zat sele düşüyor, Sivas'a kadar sürüklenip bir kumlukta kalıyor. Sultan Mahmud zamanında bir veli rüyasında görüyor ve yerini bu suretle tespit ediyorlar. Sultan Mahmud Han bu yere kaldırılıyor ve Zaralı Zade Mehmet Paşa (Sivas valisi) bu türbeyi yaptırıyor. Böyle Abbasiler devrinde 9. yüzyılda şehit oluyor.

Camiye girerken ayrı bir mahalde iki, önde iki, arkada dört sanduka var. Öndeki iki sanduka büyük, arkadakiler küçük. Bunlar da ziyaret ediliyor.

Abbdülvehap Gazi adına izafeten Abdülvehap. Gazi Tekkesi veya hâlen Yukarı Tekke denilen bu yerde bir Nakşibendi tekkesi ziyaret ediliyor.

Evlenmek dileğinde olan kızlar buraya tan vaktinde giderek "Dalehim (talihim) dağda mısın, taşta mısın, su da mısın, çölde misin, nerede isen gelişin, bu gece beni bulasın." diyorlar.

Yandaki pencereye küçük bez parçaları bağlanmıştı, içeriye küçük, fasulye kadar taşların atıldığı görülüyordu. Bu pencereler

türbenin arka kısmına isabet ediyor. Mezarlıkta bazı mezar taşlarına rastgele, murat olacak mı, düşüncesiyle taş yapıştırılıyor. Bu caminin hocası: "Bunlar hurafat, kocakarı aklıdır!" diyerek tenkitte bulunmaktan geri kalmıyordu.

Abdülvehap Gazi'nin geniş vakfı mevcut iken vakıf tarafından satılmış olması ve şehir içinde Kepçeli Caddesi'nden Dikilitaş'a kadar fırın ve dükkânların geliri bu türbe ve camiye ait iken satılması, halk arasında çok olumsuz karşılanıyor ve manevi bakımdan da saygısızlık addediliyordu.

Kırklar:

Yukarı Tekke'de Abdülvehap Gazi Türbesi'nden 20 metre kadar aşağıda, Sivas'a nazır, üstü kiremitle örtülü Kırklar denilen bir türbe de ziyaretgâh hâlindedir. İçindeki mezarda kimin gömülü olduğu bilinmiyor. Buraya kadın erkek ziyaretçi geliyor. Buraya bilhassa eskimiş Kur'an-ı Kerimleri çiğnenmesin diye bırakıyorlar. Kırklar'ın arka kısmında bulunan taş ve tuğla örgülü duvarların içine eskimiş Kur'an-ı Kerim'leri bırakıyorlar.

Buraya gelen ziyaretçiler daha ziyade dua ediyorlar.

Evvelce buraya Sivas için alarm düdüğü konulmuş, hâlen demirleri duruyor.

Kılavuz Baba:

Kılavuz Mahallesi'nde, Kılavuz Camisi'nin yanında, minarenin dibinde Kılavuz Baba yatıyor. Meçhul, açık bir mezar hâlinde olan bu yere de ziyaretçiler geliyor.

Gene bu semtte Abdülvahhabi Rahatı hazretlerinin mezarı ziyaret ediliyor.

Ahmed Duran:

Soğuk Çermik kaplıcasında bir tepenin üstünde bulunan Ahmed Duran ziyaretgâhı da rağbet görüyor. Onun da kerametinden bahsediliyor; bir kurşun atımı uzaklıktaki Çermik'e kolunu uzatarak su alıyor, deniliyor.

Çocuğu olmayanlar buraya gelerek bu ziyaret makamında dua ediyorlar. Şayet ziyaretten sonra çocukları olursa adını Duran (Baki) koyuyorlar. Ahmed Duran'ın atının dört nalının izinin de kayalarda öylece durduğu söylenir. Bu ziyaret yerinde çocuk dileği olan kadınlar, ufak ölçüde ılıncak (salıncak) yapıyorlar ve bu salıncağa taş koyarak sallıyorlar. Çocuk olursa adanan kurban bu ziyaretgâhta kesiliyor, kestiriliyor.

Çeltek Tekkesi ve Hacetpınar:

Karaçay bucağında bulunan bu ziyaretin üstü açıktır. Onu kilitleyemiyorlarmış. Her türlü hasta, ziyarete gidiyor. Orada Hacetpınar denilen kaynağın suyu çok soğuk olup mübarek sayılıyor ve şifa niyetiyle yıkanılıyor.

Ozmuş Tekkesi:

Sivas'a yaya üç dört saat mesafedeki Ozmuş köyündeki Kümbet Tekkesi'ndeki türbeye de ziyarete gidiliyor ve önünden dere akan bu türbede dilekte bulunuluyor.

Sivas çevresinde Huy Kesen de dikkati çekiyor. Bir vakitlerde bunun Ermeni kilisesinde Huyu Fena bulunduğu, huyu fena olanların, titizlerin, delilerin evvelce papaza okunduklarını haber alıyoruz. Burası adak yerinden farklı olarak bir tedavi yeri hâlinde kullanılmak isteniliyor. Hastanın çenesinin altına papaz çamur sürüyor, aklını oynatanlardan papazla dövüşenler çıkıyormuş. Yalnız cin tutanların cini gâvursa Rum kilisesine gidiliyor, keşişlere okunuyormuş.

Birezi köyünde, yer altında bir mağaraya deliler tedavi maksadıyla götürülüyorsa da bunun hakkında bilgi elde edemediğimizden, Ankara çevresinde olan adak yeriyle mukayese edemiyoruz.

Sivas'ın üç saatlik bir mesafesinde Karacalar Tekkesi'nde de çolak ve kötürümlü felçlilerin, cine çarpıldığına inananların götürüldüğü ve devletlinin yanında yatırıldığı, bunlar yarı uyku hâlinde iken ak sakallı birisinin gelerek üç defa hastanın sırtını okşadığı büyük postu alayım da küçük sırtına örteyim dediğini, sonra hastanın bağırarak "Ben yürüyorum!" diye bağırdığı ve kapıyı açtıklarını, hastanın yürüdüğünü görüyoruz. Genellikle sıhhate kavuşulunca kurban kesildiği anlaşılıyor.

Neşeyi seven Gücük yahut Güdük minaredeki bir türbenin yalnız neşelenmeye yaradığı, bu gibilere şifa sağladığını da görüyoruz. Ayrıca tekkelerin de birer şifa ve adak yeri olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır.[1] Ankara - Nallıhan'daki Hoşebe'yi bu vesile ile tekrarlayacağız.

Sivas'ta da evliyaların çoğunun tepe üstünde olduğu, atlarının nal izlerinin kayalara çıktığı, bir salıncak benzetmesi yapılarak çocuk muradının husulü için sallandığı inancını buluyoruz. Üstelik bu salıncak içerisine taş koyuş, taşla ilgili diğer inançla olan bağlantıyı da hatırlatıyor.

---

1 Sivas Rehberi, Kadri Erdim, Sivas 1953, Sivas Kâmil Matbaası, Sivas Türbeleri başlıklı yazı, sf. 28-31. de yukarıda adı geçenlerden Şeyh Çoban Türbesi, Güdük Minare Türbesi hakkında bilgi veriliyor.

Tokat

Timurlenk Türbesi (Lenk Timur Tekkesi):

Tokat Caddesi'nde bulunan bu türbe önce vali tarafından yıktırılıyorsa da sonra valinin rüyasına girerek tekrar yaptırılıyor.

Yanından su akan, ağaçlarla çevrili bulunan türbeye , çocuğu olmayan, yürümeyen, hasta olanlar vb. gelip türbe içine girerek (hergün; fakat cuma, salı, perşembe tercihen) dolaşıyorlar.[1]

1- Kuş yemini getirip mezar üzerine döküyorlar. Bunları kuşlar girerek almış değillerdi. 2- Taş yapıştırıyorlar. Mum yapışığı da görülüyor. 3-Mum Yakılıyor. 4- Başı ağrıyanlar tülbentlerini getiriyorlar (8.8.61).

Sümbül Dede:

Sıtma mücadelesi binası yanında olan bu türbenin içinden mezarı kaldırmışlar. Yanında tekke ve arkada kuyu bulunan bu ziyaretgâh yüksekçe bir yamaçta bulunuyor.

Penceresinden ufak taşları atmışlar, bez bağlamışlar. Pencereye epeyce küçük taşlar yığılmıştı. Bu ziyaret âdeti devam etmektedir.

Zeğzencane veya Boyunbaba:

Şeyh Zencani = İshakı Zencane: Tokatlı bilgin bir zat olan İshak (H. 1100-M. 1688- 1689) da Tokat'ta ölmüş, Hacdağı eteğine gömülmüştür.[2] Tokat şehrinin batısında olan bu ziyaretgâh sahibinin birçok kitabı, haşiyesi ve dört eseri vardır. Halk bu zatı İshak Zencani olarak tanımaktadır.[3]

Gijgij Baba:

Yüksek bir tepede bulunan, üstü açık, etrafı çevrili ve önünde pınar bulunan ve akrabası onun yakınında yatan yatır da dilek ve adak gayesiyle ziyaret edilmektedir.

Şeyhi Şifane (Şeyh Şirvani):

Tokat dışında Çay Mahallesi'nde, Şeyh Şirvani mezarlığında bulunan bu mezarın üstü açık olup etrafı iki metre yükseklikte duvarla ve ayrıca çevresi 10 metre kadar uzunlukta duvarla

---

1 Halis Turgut Cinlioğlu, Osmanlılar Zamanında Tokat, 3. Kısım 1951, Sf. 87'de. 17 Şaban 1233 (1818) de Sümbül Baba Türbesi Hankahır'ın Sivas valisinin emriyle tayin edildiğine dair bilgi vardır.

2 Halis Turgut Cinlioğlu, Osmanlılar Zamanında Tokat, 2. Kısım, Tokat 1950. Sf. 76.

3 Halis Turgut (Asarkaya) Cinlioğlu, Tokat Vilâyeti Meşhurları, I. Kısım, Samsun 1949 (Dış kapak 1950), Sf. 55.'te kitapları hakkında bilgi vardır.

çevrilmiş olan Şeyh Şirvani, halk deyişiyle Şeyhi Şifane, ağaçlar arasında bulunup ilgiyle ziyaret ediliyor. Birçok mezar arasında bulunmasına rağmen ondan dilek ve niyazda bulunuluyor ve adak adanıyor. Yakınında mum yakacak mahalde mum yakılıyor ve ağaca da bez bağlanıyor.

Abdülmecit Şirvani'yi, Zileli Şemseddin Ahmed (Halveti tarikatının Şemsiye şubesini kuran) rüyasında görerek onu Tokat'a çağırıyor:

"Gel, altınını sikkelet!" diyor; bu molla Tokat'a geliyor ve parlak bir şekilde karşılanıyor fakat Şemseddin Ahmed rüyasını unutarak Abdülmecit Şirvani'ye soğuk muamelede bulunuyor. Hoca ayrılıp giderken Abdülmecit Şirvani'nin: "Bu kadar varlığı evliyaullah sevmez. Rüyasında kendisine altınını sikkelet, demişlerdi. Sikkeletmeden nereye gidiyor?" diyor. Şemseddin Ahmet dönüp Şeyh'in teklifi ile camide vaaza başlıyorsa da bir türlü hafızasında birşey bulup konuşamıyor. Cemaate: "Aklımda hiçbir şey yoktur, bugün konuşamayacağım." diyor ve kitabı kapatıp kürsüden inerken Abdülmecid Şirvani hazretlerinin sesi duyuluyor:" Aç kitabını, tefsirini yap, şems gibi ziya ver." diyor. Bunun üzerine derhâl kitabını açıp vaaza başlıyor, güneş gibi fikirleri ortalığa yayılıyor. Kürsüden iner inmez Şeyh'in ayağına kapanıyor. Şeyh Abdülmecid Şirvani: "Haydi artık buradan git, Sivas'ta dergâhını aç, altının sikkelendi." diyor. 16. yüzyılın ikinci yarısından sonra olduğu belirtilen bu olaydan sonra Molla Ahmed, Şemseddin adıyla tanınıyor.[1]

Gebelik zamanında Zile'de çocuğun evliyaya götürülerek satıldığı ve bir tayım var satıyorum; kulun isteyen bunu alsın, denildiği biliniyor. Çocuk yaşarsa evliyaya kurban kesilir. Bu kurban davar olduğu gibi horoz da olabilir.[2] Bu evliyaların adları da dikkate şayandır: Koca Kayse, Sarı Kaya.

Turhal'da da bir tepe üzerinde Pehlivan Baba adlı bir yatır bulunuyor ve ziyaret ediliyor.[3]

Yatırlarda, söyleme tarzlarında farklılık oluyor. Çocuğu adamak vb. Tokat çevresi adak yerleri bakımından zenginlik göstermektedir.

---

1 Halis Turgut Cinlioğlu, Tokat Vilayeti Meşhurları, 1. Kısım. Samsun 1950, Sf. 114, 115, 116. Bu bilgiyi yazar, Sivas Şairleri kitabından aldığını bildiriyor.

2 Cahit Öztelli, Zile'de Doğum ve Âdetleri, T.F.A.C.2.S.42. Ocak 1953.

3 Dr. Şükrü Akkaya'nın yukarıda adı geçen eseri, sf. 42.

Tunceli

Çoban Baba (Çobandede) Türbesi:

Mazgirt ilçesinde Karapınar mevkisinde bulunan Çobandede Türbesi, Sivas Suşehri'nde bulunan Çoban Baba Türbesi'ne benzemekte, muhtelif kerametlerine inanılarak ziyaret edilmektedir.[1]

Uşak

Adakçılar:

Uşak'ta Ankara ve çevresinde, hatta başka illerde pek fazla rastlanmayan eski bir âdet mevcuttur. arife günleri sabah ezanından önce çok erkenden Uşak çocuklarının Adağa çıktıklarını, her evden çıkan çocuğun (erkek çocuk olması şart) her mahallede âdeta tespit edilmiş bir adak mahallinde[2] toplandığını, bir gün önceden kararlaştırılmış bir sıraya göre yapacakları işleri, ev ev toplayacakları adakları, hep bir araya getirdiklerini görüyoruz. Kümelerin elebaşısı vardır, adağa çıkan her çocuk ya eline söğüt dallarından örülmüş küçük bir sepet veya ağzı uçkur tabir edilen iple açılıp büzülebilir bir bez kese alır. Toplanan gruba adakçı başı, hangi sokakların gezilebileceğini ve nasıl bağıracaklarını tekrarlar:

Adak, adak
Yağlı dudak,
Kestane kabuğu,
Armut sapı,
Leblebi kırığı,
Üzüm çöpü,
Gıli Gıli gıllangaz.

Bağırışları ev sahibini uyarır: Adakçı geldi. Beklenilir. Bazı evler bu sesi iki defa dinlemek isterler, mahsus gecikirler. Böylece küçük koro tekrar "Adak, adak..." nağmesini tutturur.

Âdettir. Her ev bir gün önceden adakçılara ne vereceğini kararlaştırmış, bunu bir bakır kaba koyup hazır etmiştir. Verilen adaklar her mevsime göre değişmekle beraber çocuk çerezi olabilecek şeylerdendir. Mesela; leblebi, üzüm, fındık, fıstık vs. olabilir. Çocukların yiyebilecekleri her şey adak olabilirse de

1 Dr. İlhan Akçay, Hiç Bilinmeyen Bir Türk Kenti, Mazgirt, Ülkemiz, S.9. Şubat 1967. Hayat Ansiklopedisi, C.4. S. 2253.

2 Ali Tunç, Uşak'ta Arife sabahı, Adakçılar, T.F.A.C.4.S.86. Eylül 1956.

mahalli meyvelerin -hele kendi bahçe ve bağından getirilenleri- verilmesi makbul sayılır. Nevale adakçı başı tarafından avuçla taksim edilir. Bu arada en ufak bir hoşnutsuzluk sezilmez. Kalan kısım -diğerlerinden biraz fazla olur- kendisine kalmıştır. Tabak, sahibine boş iade edilirken hep birden: "Adağınız kabul olsun!" diye bağırırlar.

Önceden adak hazırlamamış olanlar bunun yerine para verir. Bu da toplanır, sonra eşit olarak bölüşülür. Bu adakçı çocuklar dolaşma ve adak toplama, bölüşme işinden sonra cepleri paralı, ellerindeki sepetleri dolu olarak dağılırlar, evlerine dönerler. Bazı muzipler adakçılara dedikleri gibi kabuk ve süprüntü vererek şaka yapıyorlarsa da sonra gene bir şeyler veriyorlar. Bu tipik adak toplama işinde de yasak meselesini, bir inanca karşı ne derece bir tesirde bulunduğunu kısaca açıklayalım: Adak, bir zamanlarda yılda iki defa olmasına rağmen bazı ailelerin, sabah uykusunda rahatsız ediyor, demesiyle polisçe yasak edilmişti. Ama adak her türlü yasağa rağmen gene terk edilmez bir anane olarak yapılırdı. Sokağın bir başında adakçılar "adak, adak..." derlerken sokağın öbür başından bekçi, düdüğünü öttürüverirdi. Bu anda adakçılar, bekçi geliyor, diye dağılırlar; biraz sonra kapılarda gene görünürlerdi (Sf. 1866).

Çocukların yatır olmaksızın bilhassa kendi malından verme şekli ile halktan yemiş, para toplamaları; türbesiz, ağaçsız, taşsız, susuz bir adak durumu gösteriyor. Bayrama çıkışın sevinci ile maldan, paradan çocuklara bir adak veriş manası ile izah edilebilir.

Hacım Sultan:

Hacım Sultan, çocuğu olması için bilhassa kadınlar tarafından ziyaret edilen, adak adanan ve doğan çocuğa Hacım adı verilen, Hacım Sultan makamıyla aynı adı taşıyan bir köydedir. Hacı Bektaş halifelerindendir. Bektaşi erkânının (Kilerci) hizmetinin piridir.[1]

Urfa

Tekke ve türbelerden hastalar için şifa beklemek, türbelere ermişlerin kuvvetini katma gibi[2] inançlara, sıtma için pamuk bağlatma şeklinin önceleri buralarda da büyük bir tesir sahasına

1 196 Naci Kum, Ruhi Tedavide: Karaca Ahmetler hakkında incelemeler düşünceler, T.F.A. C. 4. S. 94. sf. 1502.

2 Dr. Şefik Arif, Türkiye'nin Sıhhi İçtimai, Coğrafyası, Urfa vilayeti, T.C. Sıhhiye ve Muvaneti içtimaiye Vekâleti Neşriyatından, 1st. 1925-1341 Kağıtçılık ve Matbaacılık Anonim Şirketi, sf. 28. Urfa Hakkında Tabii Coğrafi, içtimai, İktisadi, Tarihî, Mülkî, Malumatı cami.

sahip olduğunu müşahade ediyoruz. Bilhassa çocuk doğurmayanları ziyaretgâha götürüp ziyaretgâhın toprağını suya koyup içirmek (sf. 28) gibi bir inanç, Ankara ve çevresindekine uymaktadır. "Halilürrahman" namı verilen mağarada Hazreti İbrahim'in beşiği olduğu, rivayet eden taş bir beşiğin eshabı müracaatın niyetinin kabul edilip edilmeyeceğini kendi kendine sallanmak suretiyle ihbar edebileceği kanaati mevcuttur. Ve keza Halilürrahman Gölü'ndeki balıkları, ermişlerin kuvvetine haiz oldukları inancıyla katiyen ekletmezler (sf.29).

Urfa yıllığında, bazı çocuk hastalıklarını, dimağı veya, korkudan meydana gelmiş hastalıkları, sarılığı, sıtmayı, okutma, bazen türbe ve mezarlara götürme, tütsüleme gibi usullerle tedavi ettikleri açıklanmaktadır.[1]

Kutlu Göller, Balıklar:

Urfa, da Aynî Zeliha ve Abdurrahman gölleri kutlu tanınıyor. Yukarıda bahsettiğimiz Halilürrahman Gölü de dâhil bu kutlu göllerin balıkları da mukaddes tanınıyor. Bu göllerdeki balıklara insanlar muratta bulunarak yem attıklarından insanlara alışıktırlar. "Halilürrahman Gölü'nde eskiden gayet büyük bir ak balık varmış. Kadir gecesi yahut cuma gecesi, isteyen abdest alıp niyet ederek her ne muradı varsa bir kâğıda yazar, kâğıdı götürüp Halilürrahman Gölü'ne atarmış, eğer muradı hasıl olacaksa balık suyun yüzüne çıkarak kâğıdı alır, götürür; muradı hasıl olmayacaksa kâğıt suyun üstünde kalırmış. Şimdi bu ak balık yoksa da yavrusu vardır. Büyük balık öleli dört sene oluyormuş, bir gün gölde top sesine benzeyen bir ses işitilmiş. Âlimler ve şeyhler derhâl gölün etrafında toplanmışlar, bakmışlar ki gayet büyük bir ak balık suyun üstünde duruyor. Balığın öldüğünü anlamışlar ve gölden çıkarıp kefenleyerek ilahilerle balığı gömmüşler. Balığın ziyaretgâhı, Halilürrahman Camisi'nin içindedir."[2]

Burada çok dikkate değecek bir mahiyeti bulunan bu balık ziyaretgâhı ve balıklara yem adağı gibi bir şekli Ankara ve çevresinde tespit edebilmiş değiliz. Keza Urfa ziyaretgâhlarında da adakla beraber toprak, çamur, mum, yedi taş, horoz kesme iplik bağlama, ziyaret yerinden taş alma, ziyaret yerinde gömlek giyme inançları ve türbedarı (kaldırılmasından önceki zamanlarda) görmekteyiz.[3]

1 Salname, 1927. İst. Ilhami-Fevzi Matbaası, sf. 90.

2 Müşfika İnan, Urfa'da Ziyaret Yerleri, H.B.H.C.9.S.99.

3 Müşfika İnan, Urfa'da Ziyaret Yerleri, H.B.H.C.9.S.100.

Hacı Taş Bekir Ocağı:

Sağlığında nefesiyle, okumasıyla hastalıkları iyileştirdiğine inanılan bu zata öldükten sonra da gidiliyormuş. Muhtelif adaklar adanarak, onun yeşil papucu hastaya dokunduruluyormuş. Bu türbe yıktırılınca oğlu alkole düşkünlük gösteriyor. Halk bundan anlamlar çıkarıyor.

Bedri (Bedii) Zaman, Abdurrahman Dede:

Hastalık için gidilir ve yanındaki çukurda, türbenin üstünden alınan toprak (tebrik) ıslatılır, hasta olan yere bu çamur sürülürmüş (bel, ayak, baş ağrısına). Türbedara para verilir, türbeye de mum adanırmış. Abdurrahman Dede'ye çocuğu olmayan kadınlar giderek her çeşit adak adıyorlar, türbedarın okuduğu bir pamuk ipliğini de alıp bellerine bağlıyorlar.

Şeyh Tüfh:

Hastalık için ziyaret ediliyor; kurban, horoz adanıyor. Hasta iyileşince adağını yerine getiriyor.

Zeve:

Zeve genç bir kızdır. Buraya her murat için giderler. Buraya gidenler der ki: Zeve sana mum adadım, benim müşkülümü hallet. Zeve için bu ziyaretgâh canı tez yaratır, derler ki muradı tez verir, demektir (sf. 78).

Hakim Dede:

Hakim Dede'nin her hastalığa iyi geldiği sanılır, yalnız hasta gömleğini sandukanın üstünde bir gece bırakır, ertesi gün giyer veya giydirilir. Cuma geceleri Hakim Dede'nin türbesinde, ilaç dövmesinden ileri gelen havan sesi gelirmiş.

Nebi Efendi:

Erkek, kadın herkes bu zatın ziyaretine gider. Ziyaret zamanı, ikindiden sonra gurup vaktidir. Bu zatın ziyaretine gidecek kadınlar sokak kapısından çıkarken hiç konuşmazlar, yolda Lâilâheillallah diyerek yürürler, ziyaret yerine yaklaşınca ayakkabılarını çıkarırlar. Kabrin önüne varınca ne muratları varsa isterler, sonra kabrin baş ucundan ufak bir taş alıp dönerler ve dönüşte yine konuşmazlar, kalben "Muhammedün Resulullah" diyerek evlerine giderler. Kabirden alınan taş, evde saklanır; yedi gün sonra yedi taşa yedi Yasin okunur. Ve bunlar kabirden alınan taşla beraber tekrar kabre gidilip bırakılır ve adak adanır. Ziyaret edenlerin muradı olunca adaklar ifa edilir. Kadınlar Nebi Efendi'yi çocuk için ziyaret ederler, erkekler de kazanç için giderler. Kırk gün mütemadiyen ziyaret edenler olduğu gibi, muradı olanlar da pek çoktur.

Kırk gün devam eden, kabirden kırk taş alır, kırk Yasin okur, kırk birinci gün ziyaret yerine gidip kırk birinci Yasin'i orada okur ve muradı mutlaka hasıl olur (sf. 78, 79.).

Koç Ali, Latif Efendi:

Siverek'te Koç Ali ile Latif Efendi ziyaret yerleri hakkında da bilgi buluyoruz. Latif Efendi'nin ziyaret yeri ve şekli, üzerinde durulacak önemdedir. Abdest almaya başlayan kocasını, su bitince tekrar su getirmeye giden hanımı, dönüşte yerinde bulamaz. Sol ayağını yıkayamamıştır. Yerde yalnız tek bir pabuç durmaktadır. Bunun üzerine Latif Efendi'nin abdest aldığı yere bir sanduka yapmışlar, orada cuma geceleri mum yakıyorlar. Latif Efendi'nin tek pabucunu da ailesi saklamış. Ağzı, burnu çarpılanları bu ziyaretgâha götürürler; Latif Efendi'nin tek pabucunu hastanın yüzüne, gözüne sürerler; derhâl çarpıklık yok olur (sf. 79).

Urfa'da bütün bu ziyaretlere "Ocaklı" diyorlar. Bu zatlara mensup kimselere de "Ocaklı" ismini veriyorlar. Bunun sebebini öğrenmek istedimse de: "Bunlar velidir, onun için ocaklıdır." tarzında bir cevap aldım. Fakat ailelerine Ocaklı denmesinin sebebini kimse bilmiyor (Sf. 79).

Hacı İbrahim Efendi:

Urfa halkı tarafından büyük bir saygı gören İslam dini bilgini, Vaiz Hacı İbrahim Efendi'nin Halil İbrahim Camisi'ndeki mezarı "Urfa halkı tarafından tavaf edilir."[1] deniliyorsa da bu tavafın mahiyeti hakkında bir bilgi edinemedim.

Hazreti İsa'nın Mendili ve Adak Kuyusu:

Dikkate değer bir söylenti şudur: Hazreti İsa zamanında Urfa'da hükümdar olan birisi hastalığını iyileştirdiği takdirde Hristiyan olacağını Hz. İsa'ya bir haberle bildirir ve onu yanına çağırır. Hz. İsa gelemez, fakat yüzüne sürdüğü mendilini ona yollar. Urfa'ya yarım saat mesafedeki, günümüzde Eyüp Peygamber'in makamı denilen yerdeki kuyuya mendili düşürürler, sonra tekrar çıkarırlar. Hükümdar mendili vücuduna sürerek iyileşir. "Urfa bir Müslüman memleketi olduktan sonra mendil de Müslümanlara geçer ve Me'mun zamanına kadar Urfa'da saklı kalır. Me'mun Bizanslılara yaptığı bir harpte mağlup olunca yapılan sulh müzakeresinde, Rumlar esirleri iade etmek için İsa'nın mendilini isterler. Mendil verilerek esirler geri alınır.

1 Salih San, Her Bakımdan Besni, Malatya 1950, Güven Matbaası 52.

Bu mendilin vaktiyle düştüğü kuyu, Urfa Müslüman ve Hristiyanları için mukaddes tanınır. Mendilin kuyuya düştüğü günün seneyi devriyesinde Hristiyanlar geceden oraya koşarlar, nezirler yaparlarmış.

Nezir yapanların oraya yalın ayak gidenleri de çokmuş. Bu seneyi devriye, büyük paskalyanın 20. gününe tesadüf edermiş.[1]

Zonguldak

Demirci Dede:

Karadeniz Ereğlisi'nde liman rıhtımı çevresinde Keşif Tepesi denilen yer halk arasında Çestepe adıyla anılmakta ve orada Demirci Dede adıyla bir yatır bulunmaktadır. Halkın bir gezi, eylenti yeri olan bu tepedeki zatın efsanesi ve yaptığı iş, üzerinde durulmayı gerektiriyor: Bu zat demircilikle, kazma, sapan vs. tamirciliği ile geçiniyor. Herkese iyilik ediyor, çok zaman bu emeğine bir karşılık bile beklemiyormuş. Bu sözlerle kendisini övenlere: "Evladım, ben bu iyiliği, dünyadaki insanlara, öldükten sonra da yapacağım" demiş.[2] Demirci Dede öldükten sonra mezarını onarmak istemişler bu arada bir kazma kırılmış, kazmayı o gece orada bırakmışlar, ertesi gün kazmayı sağlam bulmuşlar, bu iş böylece devam etmiş: "O zamandan beri çiftten dönen köylüler bir Fatiha ile saban kazma vesairelerini oraya bırakır, sabahleyin bilenmiş, tamir edilmiş olarak, alır işlerine giderlermiş (1096). Bir gün türbeyi kapı deliğinden gözleyen birisine Dede; "Gözün kör olsun!" demiş. Adamın gözü kör olmuş ve artık tamir işini bırakmış.

Bir evliya hakkındaki görüş ve inancı belirtmesi bakımından üzerinde durduğumuz bu yerin günümüzde gene ilgiyi çektiğini (tamir işi dışında) anlıyoruz.

Bu çevrede mağara, pınar da mevcuttur (Dım Dım Su).

Köstepe Dede:

Ereğli'de bu addaki üç tarafı denizle çevrili, üzeri çam ağaçları dolu bulunan Köstepe'de, zirvede, Köstepe adlı bir yatır bulunmaktadır. "Yatırın kerameti insanlara niyetlerini bildirir. Niyetini anlamak isteyen kimse yatırın türbesi önünde durur; bir Fatiha okur ve mum diker. Niyetini tutar. Yerden düz bir taş alır.

1 Mithat Atakurt Urfa Folklöründen Bir Demet, Ankara 1951. II. Erkek Sanat Enstitüsü Matbaacılık Bölümü, sf 10, 11.

2 Vasfi Akarsu, Demirci Dede Efsanesi, T.F.A.C.3.S.69.

Ermişin başı veya ayağı tarafında bulunan şakuli taşlardan birine elindeki bu düz taşı sürer. Şayet tuttuğu niyet olacaksa sürülen taş şakuli olan taşa yapışıp kalır. Niyet olmayacaksa yapışmaz ve yere düşer.[1] Bir dilekte bulunmak isteyenlerin evlenmek isteği ile taş yapıştırdıkları, bunların daha çok kızlar oldukları ve taş yapışırsa oradan, bayram sevinci içinde ayrıldıkları anlaşılıyor.

Mersin Dede:

Sahilde Mersin Dede adlı bir yatırın bulunduğu, iki büyük ağacın üzerini örttüğü, yakınında akar bir su (dere) bulunan ve balıkçılara görünen, onlara uğurlu olan bu Pir de (kendisi balıkçı olmayan) balıkçılara görünür. Onlar tarafından bilhassa ziyaret edilirmiş. Çevresi kumsal olduğu için denizle ilgili eğlenti yeri olarak da kullanılıyormuş. Bunlar bir mesleğin kendisine mahsus bir yatır, eren benimseyişini de göstermiş oluyor.

Güneyde Türkmen Oymaklarında Adak ve Adakla İlgili İnançlar

Türkiye illerinden bazılarını gözden geçirirken, kendilerini tanıtıştan veya farklı adlarla anılan Türkmen, Yörük, Tahtacılar, Alevi, Bektaşi, Çepni köylerindeki adak ve adağa ilgilerden, bağlılıktan bahsetmiştik. Rumeli'nin Horasan'dan bir kısmı sürülüp bir kısmı göçüp gelmek suretiyle çoğu Anadolu'nun muhtelif yerlerine yerleşmiş bulunan ve köy kurmuş olan, az çok çevresi belli olanlardaki adakla ilgili inançları görmüştük. Bütün bunlarda tespit edebildiğimiz noktalarda, dede, baba ve yatırlara, türbelere büyük bir saygı ve bağlanış olmuştur. Çoğu zaman topluca türbe ziyaretlerini ve adak adamayı, adağını yerine getirmeyi müşterek bir vasıf olarak görmüş bulunuyoruz. Adakla çok yakından ilgili taş, kaya ziyareti, toprak, su ve ağaç hakkındaki görüş ve geleneklerinde apaçık bir benzerlik beliriyor.

Anadolu ile hemen hemen 1000 yıla yakın bir geçmişi bulunan, bilhassa çoğu II. yüzyıldan sonra Anadolu'ya göçen bu Türkmen, Yörük aşiretleri aradan yüzyıllar geçmiş olmasına rağmen geleneklerinde, alışkanlıklarında ve dinî bağlılıklarında Şamanizmin izlerini taşımakta ve kendilerine göre bir şekil ve mahiyet verilmiş İslami inançla eski gelenekler uzlaştırılmaya, birleştirilmeye çalışılmıştır. Bunu Ali Rıza Yalman Yalgın'ın "Cenupta Türkmen Oymakları" adlı eserinde bir defa daha müşahade etmekteyiz. Ali Rıza Yalgın'ın güneydeki Türkmenlerin

1 Vasfi Akarsu, Demirci Dede Efsanesi, T.F.A.C.3.S.69.

bilhassa göçebe oldukları ve yeni yerleşme zamanlarındaki, bir dereceye kadar, iktisadi diğer şartlar ve tesirlerle karşılaşmadan, içlerinde yaşamak suretiyle yaptığı incelemeler, adak konusundaki Ankara ve çevresi ile birlikte, mukayesesine çalıştığımız bazı illerimiz arasında bile bir uygunluğu, bir benzerliği teyit etmektedir.

Çoğunluğu fetih şehitleri, gazileri ve keramet sahibi olduğuna inanılan dede ve babaların teşkil ettiği bu adak yerlerindeki davranış şekli, eski Şaman Türklerinin hareketlerine büyük bir benzerlik göstermektedir.[1]

Torosların sivrilmiş tepelerini mukaddes addedmişler ve hepsine birden dede adını vermişlerdir (Cenupta Türkmen Oymakları kısım 2. sf. 81). Tepelere kutsiyet izafesini, Türkistan ve diğer Türk ülkelerine yapılan seyahatlerde de görmekteyiz (Radloff, Sibirya'dan T.C. Ahmet Temir 1 = 132,1 sf. 348, Şiiler vb.). Bulgar dağında en büyük dede Bulgar Bozoğlan dedesidir. Bu dedenin türbesi Ereğli'ye nazır ve Bulgar dağlarının yüksek bir tepesindedir.

Bozoğlan Dede ve Diğerleri:

Bozoğlan tepesi üstünde bir türbe ve türbenin içinde bir mağara vardır. Türbe tahtadan yapılmıştır. Her sene yeni "Tahtacılar" tarafından tamir edilir. Bulgar Bozoğlan üç kardeş imiş: Bozoğlan Dede, Köy Dedesi (Ereğli'nin bir köyüdür) ve Yüğlük Dede (Yüğlük bulgar dağlarında yüksek bir tepedir). Bozoğlan Türbesi'ni ilk yapan ve onu ihya eden adam Ereğli'nin Divle nahiyesinde Halim oğlu imiş ve Bozoğlan'ın adına bu zat Hasan Basri dermiş (Cenupta Türkmen Oymakları, kısım - 2, sf. 81).

Çocuğu olmayan kadınların, Bozoğlan mağarasına girerse mutlaka çocuğu olacağına inanılır ve ekseriya Bulgar Bozoğlan-'ın adaklı çocuğu erkek doğarmış (sf. 82).

Bununla beraber Bozoğlan Tepesi ve türbe her adaklıya, her muradı olana yardım edermiş (sf. 81).

Yüreklerde hastalıkları tedavi için "ziyaretlerde türbelerde gece yatması" gerektiği inancı da vardır (sf. 86).

---

1 Ali Rıza Yalman Yalgın, Cenupta Türkmen Oymakları, I. Burhanettin Mat. 2, Ankara 1933.

Hakimiyeti Milliye Matbaası, 3. Hakimiyeti Milliye Mat. 4. kitap Türk Sözü Mat. 5. kitap, Adana 1939, Türk Sözü Basımevi.

Türkmenler, Aleviler, Yörükler, Çepniler vs. gibi adlarla tanınanlar hakkında ilgili kaynaklar bibliyografyada zikredilmiştir.

Bozgeyik Dede:

Bozgeyik Dede adında var olduğu sanılan meçhul bir evliyaya hürmet etmek ve başına yemin içmek aşiretler arasında âdettir. Bu dedenin marifeti aşiretteki kavgaları halletmekmiş.

Vaktiyle bu isimde birtakım derviş aşiret arasında gezermiş, bu dedelerin işi gücü küskünleri barıştırmak ve her iki taraftan ücret almak imiş. Şimdi bu âdetten yalnız şöyle bir yemin kalmıştır: "Bozgeyik Dede çarpsın".

Geyik kafasının nasıl kutlu tanındığını Asya'da Türkler arasında yapılan seyahatlerde görüyoruz.

Bu incelemede dikkate değer diğer bir taraf Bulgar dağındaki Bozoğlan Dede gibi bir başkasının, Kozandağı Saimbeyli'nin kuzey dağlarında "Büzoğlan" (Bozoğlan) Dede adında bir yatırın bulunduğu, bu yatırın çobanlara yol gösterdiği, yolda kalanlara, yolunu kaybedenlere kılavuzluk ettiğine inanılıyor. Onun kerametleri ölümünden sonra da böylece devam ediyor (Cenupta Türkmen Oymakları kısım-IV, sf. 87).

Mürsel Dede:

Saimbeyli'nin güneyinde gene bir dağ başında, Mürsel Dede adında, bilhassa çocuğu olmayan kadınların ziyaret ettikleri ve çocuk diledikleri bir yatırı görüyoruz. Rağbet gören bir adak yerinde ziyarete ve adak adamaya gelen kadınlar bir yandan adak adar bir yandan da çaputlardan bir yapma bebek (kukla) yaparak kurdukları küçük bir salıncakta sallarlar, bu suretle Mürsel Dede'nin maneviyatından himmet beklerler (Cenupta Türkmen Oymakları, kısım. IV, sf.87).

Bu Türkmen oymakları arasında taş, kayanın ne derece önemi olduğu anlaşılıyor. "Taşa tüküreyim" diye, doğru söylediklerine dair bir ant, yemin tarzı ayrıca dikkati çekiyor (Cenupta Türkmen Oymakları, kısım- 2, sf. 40). "Taşa Tükürdüm" deyip taşa tükürmek ve sonra bir söz vermek, oymaklar arasında (umumi değil) yemindir (sf. 81). Bunlar arasında ateş, kül, demirle yapılan büyü (sf. 86), bazı pınarları mübarek addetmek ve hasta çocuğu orada yıkamak (uyuz) (sf. 89), nazarlıklar, ocağa saygı, onu uğurlu bilmek, kurak zamanlarda bir bebek yaparak kapı kapı dolaşıp bu bebeği her kapı önünde ıslatmak, "Bodi... Bodi..." duasını, türküsünü çağırarak dolaşmak (Anadolu'nun birçok yerlerinde olduğu gibi) (kısım-IV, sf. 53, 54) uğurluluk vb. birçok noktadan hem dış Türk illeri hem de Türkiye'nin muhtelif yerleri ile benzerlik göstermektedirler.

Birtakım dinî inançların kaynak araştırmalarında Sünni Türkler üzerinde İslami tesir ve kaynaşmadan farklılık gösteren bu Türkmen, Yürükler birer köprü olarak bu inançların köklerini sezdiriyorlar.

4. Bölüm

Sonuç

Ankara ve çevresini takiben diğer illerde yapılan araştırmalar niyet, murat, dilek, istek ve hacetin aynı anlamda kullanıldığını, "Adak"la "Nezir" arasında bir anlam farkı gözetilmediğini, halk çoğunluğunun "Adak" kelimesini benimsediğini göstermiştir. Keza, genellikle yatırlar, erenler, evliyalar, dedeler (bir türbe içinde yatan veya açıkta bulunan) birbiriyle anlamdaş olarak belirtilmektedir. Büyük bir çoğunlukla en eski yatırların, çoğu zaman o ülkeyi Müslümanlaştırmak için mücadele eden, fetih veya İslamlaştırma yolunda şehit olduğuna inanılan mücahitlerdir.

Dedeler, babalar, şeyhler, pirler ve böylece adlanmış kimseler içinde şehit ve gaziler olduğu gibi bilhassa dikkati çeken nokta, bunların çoğunun birer tarikata bağlı zatlar olduğudur.[1] Yalnız şehit, gazi, tarikat mensubu olmak gibi sebepler, bir yerin ziyaret ve bilhassa adak mahalli olması için yeter sebepler değildir. Onların hizmet ve mevkilerinden çok daha baskın sebep, riyazette şöhretli, keramet ve fazilet sahibi, bilgide çağına göre yüce bir mertebede oluşudur. Bu zatlar Allah uğruna pervasız, dünya malına kayıtsız, "abdi kâmil, dini şehvetine galip" kimselerdir. İbadette örnek, sabırda tek, kibirden uzak, ahval ve sırlara, zahir ve batına vakıf olduğuna inanılan, yılmazlık, aşk ve muhabbette, kendini kaybedercesine veren, şeklen de nurlu bir yüze sahip zatlardır.

---

1 Hocazade İbrahim Hilmi Hadikat-ül Evliya, İstanbul, 7 C.C.6.1318, C. 7. 1319. 7 ayrı kısımda yayınlanmış bu eser de şeyh, pir, dede, evliya, baba vb. adlarla anılan zatların çoğunluğunu bir tarikata bağlı kimseler teşkil etmektedir. Bilhassa İstanbul velilerinin bir kısmı fetih şehitleri, bir kısmı da muhtelif tarikatlara bağlı kimselerdir. Bunların dışında kalanlar varsa da diğerlerinden çok azdır. Bu eserde kimin hangi tarikata bağlı olduğu açıklanmıştır.

Buna böylece inanılıyor. Onların cesareti, yardımcılığı, sezgisi, merhameti, çağlarında ileri bir seviyeye yükselmiş görünüyor. Başlıcalarını yukarıda saydığımız bu vasıflarla bir şahıs, bir ziyaretgâh ve adak yeri hâline gelebiliyor. Yalnız şu noktayı da arz etmek isteriz ki, bir önceki şeyh bir sonraki halifeyi, çevresinde müritleri arasında övüp onu yüceltiyor, onu değerlendirip benimsetmeye çalışıyor. Müritlerin bir dede, baba, çelebi, pir vb. bir ziyaretgâh ve adak yeri hâline getirmekteki türlü sebeplerle gayretleri açıkça anlaşılıyor. Hele tarikatın nüfuz ve tesirini artırmak üzere keramet ve bu gibi birçok dikkati, ilgiyi, rağbeti çekici noktaların muhtelif hikâyeler, menkıbeler, efsaneler hâlinde mütemadiyen söylenişi, yayılışı ziyaret ve adak yerinin bir tekke, dergâha yakın oluşu veya sıkı bir şekilde ona bağlanışı, ilgi ve inancı besleyen çeşitli faaliyetler arasında kendisini kuvvetle belirtiyor, keşf-keramet hikâyeleri sürekli bir yayılma sahası buluyor.

Evliya, eren ve tanınmış zatlar: 1-Hz. Muhammed 2-Hz. Ali soyundan (kızları ve oğlu Zeynelâbidin'e bağlanan) 3- Bizanslılarla çarpışmak ve İslamiyeti yaymak üzere savaşmaya Arabistan'dan gelen 4-Horasan eri bilinen ve Horasan'dan, Türkistan'dan gelen 5- Anadolu'ya yerleşmiş, evliyalık için gereken esas ve şartları haiz mücahit, fetih şehidi kahramanlar, Türkler 6-Keşfi keramet, riyazet, fazilet vb. vasıfları haiz olan veya olduğuna inanılan, tarikatlarla ilgili, onların öncüleri, reisleri, dedeleri, şeyhleri, babaları... (Çok zaman Horasan erleri de, Bektaşi, Alevi vb. dir veya böyle tanıtılanlardır.) 7- Olağanüstü bir olayın, bir hayatın, bir efsanenin kahramanı şahıslar (kız, kadın, erkek), masallaşmış bir hayatı yüzyıllar boyunca anlatıla anlatıla soydan soya geçmiş kimselerdir. Hz. Peygamber ve Hz. Ali soyundan gelme yanında gene evliyalığa ait vasıfların, şartların -yukarıda sayılan- bir kısmının bulunması da gerekiyor. [1]

Adak yerlerinden bahsederken ağaç, taş, kaynak vb. gibi yerlerin de ziyaret edildiğini, oralarda da muratta bulunulduğunu söylemiştik. Bu gibi yerler çok zaman bir efsaneye karışmış veya bir evliya ile bağlantı kurmuş, onun hayatına girmiş veya veliye,

1 Hocazade Ahmet Hilmi (Maarif Nezareti Celilesi Teftiş Ve Muayene Hey'eti Âzasından), Ziyaret-i Evliya, İstanbul 1325, Cihan Kütüphanesi Matbaası, 176 s. Bu eser de Hadikatül Evliya eserinin bir zeyli durumundadır. İstanbul'da türbeleri bulunanları Ramazan'da ziyaret ediyor. Bu ziyaretler önce Cevelanı Dindarane başlığı altında Tercümanı Hakikat gazetesinde yayınlanıyor. Sonra genişletilerek bir kitap hâline getiriliyor. Hakdikatül Evliya'da, Nakşibendi'ye, Kadiriye, Çiştiye, Rüfaiye, Mevleviye, Bedeviye, Desukiye, Sadiye, Şaziliye v.b., Ziyareti Evliya'da da, "Tarikatı âliyei Halvetiye ve şuabatı meşayihinin silsileleriyle menakibi şerifeleri" ilave ediliyor (s. 3,4.). Ziyareti Evliyada bulunan Hocazade Ahmet Hilmi bu ziyaretinde ihlas ve Fatiha okuduğunu açıklıyor.

yatıra çok yakın olmakla kutluluk kazanmış olduğu gibi tarih boyunca birçok ülkelerde görüldüğü gibi ağacı, kaynağı, taşı; türlü sebep ve şartlarla kutlu tanıma gibi inançların kalıntı ve devamı gibi görmek gerekiyor.

Dinler tarihi, din fenomenolojisinde bunlara dair örnekleri, bol bol bulmak mümkündür. Dinler tarihinin hemen her safhasında adak olayına rastlanmaktadır. Adak üzerinde belirli sahalarda yapılacak incelemeler sonunda, ancak adağın maddi ve manevi mahiyetine ve onunla eski kalıntıların münasebetine, dinle büyü arasında tuttuğu yere dair kesin bir hükme varmak mümkün olabilir. Adak, zaman zaman büyüsel usullerle ilgili olarak tezahür etmektedir. Herhangi bir insanda; kendinden daha kuvvetli olan, hayatında maddi ve manevi kahramanlıkla şöhret kazandığı gibi ölümünden sonra da bir bakıma manasının veya başka bir ifade ile kudret ve tesirinin fazla oluşu dolayısıyla her zaman faal olarak tasavvur edilen bir varlıkla arasında bir bağlantı kurmak, onun gücünden, toprağından, gömüldüğü yerden, onunla münasebeti olan eşyalardan yardım beklemek fiili kendisini belirtmektedir. Çok zaman İslamiyetin ruhuna muhalif olmakla beraber, dinî niyaz şekline, insanın kayıtsız ve şartsız güvenip bağlanacağı Allah yerine, böyle bir aracıya yönelerek, bir nevi pazarlığa girişerek, adanan şeyi alıp başka bir şey vereceği inancı açık şekilde görülmektedir. Bazı insanların, bir vasıl olana, yardımcıya, türlü sebeplerle ihtiyaç duyması, kendisine daha anlaşılmış olan evliya ve azizlere çeşitli sebeplerle başvuruş; acılarından, kederlerinden kurtuluş, dileklerine ulaşmak için maddi ve manevi bir pazarlığa girişme fiilinde, birçok eski kalıntıların veya benzer noktaların izlerini aramak ve bulmak mümkündür. Bunları sıra ile şöylece arz edebiliriz:

1- Animizin ve animatizim. Mana (Kudret, şefaat, güç ve mevkisine sahip oluş) 2- İcra ve fonksiyon sahibi yer ilahları, (Lokal İlah) 3- Ecdada itibar (evliyaperestlik). Bunların ruhlarının faal şekilde dünyaya bağlı ve ilgili olarak tesirine devam ettiği 4- Ölüm ve ölüler kültü 5- Ağaç kültü 6- Su kültü (Irmak, Pınar, Kuyu, Çeşme, göl vb.) 7- Dağ Kültü 8- Ateş kültü (mum vb.) 9-Kurban kültü 10-Büyü (İplik, bez vb.) 11-Falla ilgili hususlar 12- Taş, kaya kültü 13- Hayvanlarla ilgili inançlar.

Başlıcalarını belirttiğimiz kalıntılar adak konusunun ne derece bir kapsama sahip olduğunu göstermektedir. Adak bu derece çok taraflı ve muhtelif izleri, kalıntıları hatta şekillendirme ve alışkanlığa, kolaylığa, telkine müsait psikolojik unsurları da ihtiva etmektedir. Bu izlerin ve inançların ayrı ayrı tahlili, konumuzu aştığından bunlara burada yalnız işaretle yetineceğiz.

Adak Yerleri, Niyetler ve Adaklar

Adak Yerleri Şunlardır:

1. Dede, yatır, türbe, evliya (veliler olmasına çoğul şekline bakılmadan yurdumuzda tekil hâlinde kullanılmaktadır).
2. Taş (düz, dörtgen şeklinde), delikli taş, kaya, yuvarlak taş.
3. Kuyu, kaynak, pınar, çeşme (Susuz kuyu da dâhil). Havuz.
4. Tekke ve çevresi.
5. Cami, minare çevresi.
6. Ağaç (Ardıç, gül, yabani gül, karaağaç, çam, çitlembik, çalı, dut, kızılcık, sakızlık, servi, kayınağacı, çınar, boynuz, harnup, ıhlamur, zeytin.)
7. İki kuru ağaç direği (Arasından geçmek için).
8. Baca, ocak.
9. Dörtyol, üçyol ağzı.
10. Bir evin dört köşesi.
11. Ev, oda.
12. Herhangi bir yer. (Veya bir yere bağlı olmayan Hıdırellez adağı gibi).
13. Mağara.
14. Hamam.
15. Yaşayan şahsa adak (Şeyhlere, bektaşilere, çelebilere vb.).
16. Dağ (Kazdağı) gibi.
17. Göl, ırmak.
18. Balık (Halilürrahman gölündeki ak balık) mezarı.
19. At Mezarı (hayvan hastalıkları ve yürümek için).
20. Murat köprüsü.
21. Kız kulesi.
22. Tutuşmaya elverişli toprak (Kerkük).

Niyetler Şunlardır:

1. Her nevi dilek, niyet.
2. Çocuk sahibi olmak.
3. Evlenmek, evlendirmek.
4. Hastalıklardan kurtulmak, şifa niyeti; sıtmadan, baş ağrısından, öksürükten, akıl ve ruh hastalıklarından, boğmacadan, felçten, çarpılmaktan, saradan kurtulma, şifa bulma niyeti.

5. Çocuğunun yaşamasını dilemek (Çocuğunu kaybedenlerin niyeti).

6. Huysuz, yaramaz, aksi çocukları uslandırma niyeti.

7. Ev sahibi olmak.

8. Otomobil, garaj sahibi olmak.

9. Bir tehlikeden kurtulmak.

10. Sınıf geçmek, terfi etmek.

11. Zengin olmak.

12. Kayıp eşyasını bulmak veya bulunmasını dilemek.

13. İşinin düzelmesi, nakil vb.

14. Kısmetini açmak, işini hayırlı bir şekilde geliştirmek.

15. Herhangi bir engelden kurtulmak.

16. Kolay doğum yapmak.

17. Davayı kazanmak, hapisten kurtulmak veya yakınını kurtarmak.

18. Çocuklarının rahat uyumalarını temin etmek.

19. Çocuklarının veya çocuğunun toprak yeme âdetini bırakması niyeti.

20. Yağmur dilemek.

21. Üzüntüden kurtulmak, neşelenmek niyeti.

22. Seyahat etmek.

23. Askere veya uzak bir yere giderken hayırlı yolculuklar dilemek ve kavuşma isteği.

24. Yolcusunun gelmesi.

25. Kötü yollardan, şeytanın şerrinden kurtulmak.

26. Kısır ineklerinin, ineğinin doğurması.

27. İstikbal hakkında haber almak.

28. Kekeleyenler, topallayanların iyileşmesi dileği.

29. Hacı olmak, hacca gitmek.

30. Suyu (akar) çoğaltmak.

31. Çocuklarının veya çocuğunun erken yürümesini, vaktinde yürümesini veya konuşmasını dilemek.

32. Kocasını rakıdan vazgeçirmek niyeti.

33. İşe girmek.

34. Hayvanlarının hastalıktan, sancıdan kurtulması niyeti.

35. Sütünü çoğaltma niyeti.

36. Sevgi elde etmek.
37. Boşanmak.
38. Koyunlardaki hastalığa şifa.

Adaklar Şunlardır:

1. Yasin adağı (1 veya 41 Yasin).
2. Oruç adağı (Üç gün).
3. İbadetle ilgili adak, 700 besmele çekme, dua etme.
4. Mum.
5. Süpürge.
6. Ampul.
7. Takunya.
8. Müslüman olma adağı.
9. Kurban (koyun, keçi, sığır, kuzu, oğlak, koç, dana, tosun, inek, boğa).
10. Horoz adağı, hindi, nadiren tavuk.
11. Su adağı (Akar veya büyük bir suya dua yazılı kâğıt atma).
12. Öksüz sevindirmek, fakir birisini giydirmek.
13. Fakir birisini beslemek.
14. Pide, francala, ekmek dağıtmak.
15. Üç makara ipliğini ortadan kesip suya atmak, ayrıca kurban, mum vb. adamak.
16. Taş almak, bir müddet sonra geri bırakmak (Adak, geri vermek).
17. Türbeden alınanı geri getirme (Eşya, tel koparıp alma, sonra bırakma.)
18. Sadaka.
19. Helva adağı.
20. Tülbent.
21. Süt adağı (Sütlü mevlit adağı).
22. Mevlit adağı.
23. Parayı mendil veya beze sarmak, sonra dağıtmak (fakire), para adağı.
24. Zekeriya Sofrası kurma adağı (Kırk bir çeşit yiyecek, Meryem Suresinden âyetler okumak, dinî ibadet vb.).

25. Bulgur serpmek.

26. 7 veya 41 taşın her birine bir İhlas okuyup bu taşları saklama, muradı olunca aynı yere bırakma.

27. Mendil, gömlek, kravat, iç fanilası sallama (şifa için), adama.

28. Çocuğun adını adamak. (Yatır veya dede adını doğan çocuğa koymak), çocuk adamak.

29. Baş örtüsü.

30. Yazma (Yemeniden büyükçe ve uzun).

31. Yemeni (Baş örtüsü)

32. Eşarp.

33. Örtü.

34. Seccade.

35. Halı.

36. Para.

37. Köpeğe ekmek doğramak, ekmek vermek, köpeği doyurmak.

38. Şamdan.

39. Arpa, buğday serpmek.

40. Testi kırmak.

41. Mezardan üç taş almak, bir beze bağlayıp sandıkta saklamak, çocuk olunca Hıdırellez günü, taşları tekrar mezarın üstüne bırakmak ve bir de testi kırmak adağı.

42. Ciğer.

43. Üç gece yiyecekli, şekerli, zemzemli toplantı.

44. Hamam külhanına gübre atmak.

45. Şeyhe inek adamak.

46. Kandil yağı, zeytinyağı.

47. Kuru üzüm.

48. Yazma mendil.

49. Şal.

50. Tuz (Bir paket).

51. Lohusa şerbeti dökmek, lohusa şerbeti adağı.

52. Göbek atma adağı, 3 ila 40 göbek atmak.

53. Tesbih.

54. Yazı levhası (Dinî yazılar).

55. 41 mısır tanesini her birini bir İhlas okuyarak toplamak, muradı olunca getirip kuşlara atmak.

56. Havlu adağı, renkli peçeteler.

57. Servi dalı koparmak (Evliya Servisi), dilek olunca servi dalını mezara geri bırakma adağı.

58. Kahve adağı, katmer adağı.

59. Bazlama.

60. Yemek pişirip dağıtma.

61. Lokma dağıtma, tatlı dağıtma.

62. Testi veya çömlek suyunu yatır, mezar üstüne dökme.

63. Adakçılara verilen adaklar: Leblebi, fındık, fıstık, türlü kuru yemişler, meyveler vb.

64. Balıklara yem.

65. Kaplumbağalara yiyecek.

66. Bayrak.

67. Testi.

68. Kuş yemi.

69. Çiçek.

70. Bez, iplik adakları.

71. Yedi mahallenin yoksulunu doyurmak.

72. Yedi mahallenin yoksulunu giydirmek.

73. Yedi dedeye mum dikmek.

74. Türbe yaptırmak, türbe onarmak.

75. Zeytinyağlı, mercimekli bulgur pilavı.

76. Şeker, lokum dağıtmak.

Atla İlgili Ziyaretgâhlar, Adak Yerleri

Adak yerleri arasında hayvan hastalıkları için birer şifa ve ziyaretgâh hâline gelen, biri Osmanlının kurucusu Osman Gazi'nin kardeşi Gündüzalp'ın oğlu Aydoğdu'nun mezarıdır. H. 701 yılında Koyunhisar muharebesinde şehit olan ve kale civarında, yolun üzerinde mezarı bulunan Aydoğdu, at sevgisi çok fazla olan, ata

düşkün bir zat olarak tanınmıştır. Atların bazı hastalıklarını iyi etmek mahiyesine haiz olduğu meşhurdur ve söylenir.[1] İkincisi III. Sultan Osman'ın çok sevdiği "Sisli Kırat" adıyla meşhur olan ve Üsküdar'da İhsaniye'de Çiçekçi Kahvesi'nin karşısında bir yere gömülen ve yazıtı da bulunan yere, bazen sancılı hayvanları getirip gezdirdiklerini, şifa dileğinde bulunduklarını, oradaki taşa "Sisli Kırat mezarı, at taşı" denildiğini görüyoruz.[2]

Çok şöhret sahibi olmuş, sahibinin sevgisini kazanmış atlara, mezar inşa eylemek eskiden beri âdet idi, deniliyor (s. 513). Gerçekte de böyle olmakla beraber her at mezarını, sancılanan atların getirildiği ve şifa dileğinde bulunulduğunu tespit edemiyoruz. Atın mezarından, at için şifa dilemek gibi bir inanç ve düşüncenin tahlili dikkati çekiyor. O atın nasıl, ne suretle bir şifa dileğini yerine getirdiğini, ilgili şahıslar etraflı bir inceleme ve düşünmeye ihtiyaç hissetmeden görgü ve alışkanlık gibi sebeplerle böyle bir yola başvuruyorlar. Şöhretli atların hemcinsine bir faydası olabileceğini sanıyorlar. Bu gibi âdet ve inançlar ister istemez hayvan totemlerinin çok uzaklarda kalan varlıkları hakkında düşündürücü bir tesir yapıyor. Hiç şüphesiz bir totem münasebeti kuracak değiliz. Fakat 20. yüzyılda attan yardım ve şifa dileme pek sınırlı sayıdaki kimseler tarafından da yapılmış olsa ağaçperestlik gibi üzerinde durulmaya değer bir keyfiyet arz ediyor.

Gerek savaş gerek gündelik hayat içinde -önceleri- atın çok fazla bir değer ve rolü oluşu, uğurlu uğursuz sayılışı, üzerindeki renk ve işaretlerinin bir anlam taşıması, bilhassa atla yakın bir ilgi ve bağlantısı olan cemiyetlerde müşahede ediliyor.

Türklerde atla ilgili inanç; atın cenaze merasimlerindeki, aile ve mirastaki yeri, atın kurban edilişi vb. üzerinde ayrıca durulmayı gerektiren hususlardandır. At mezarının bir ziyaretgâh hâline gelişi bütün bunların etrafıyla bilinmesinden sonra mümkün görülebiliyor.[3] Atların ayinlerdeki rolü ve onlar için yapılan âyinler, Şamanizm içindeki mevkisi ve adakla ilgisi de önemle beliriyor.[4] Bütün bunlardan sonra Karacabey harasında yüksekçe bir

1 Kamusul-Âlâm, C.I.s. 518. Aydoğdu maddesi.

2 At mezan maddesi, Yeni Muhit'ül Maarif, Emrullah (Tahrir heyeti Reisi), C. I. s. 513. İstanbul 1330-1328, İstanbul Hürriyet Matbaası.

3 Ziya Gökalp, Türk İli Eski Türklerde Din, Darülfünun Edeb Fak. mec. sene 1, sa 5. Teşrinisani 1332. İstanbul Matbaai Âmire. s. 46 9.

Rıza Çavdarlı, İslamiyet'ten Evvel Türklerde Atın Ehemmiyeti ve Tarihi. Birinci Kitap, s. 9. İstanbul 1936, Ülkü Basımevi.

4 Aynı eser, s. 24-34.

Uno Harva, Die Religiösen Vorstellungen, der Allaischen Völker, Porvo-Hclsinki 1938, s. 548, S. 549, 562-565.

yerde bulunan Baba Kuruş adlı haranın, en değerli en güzel atının mezarının ziyaretgâh oluşunu, oranın ziyaretinde hafifçe at gibi kişneyişini yadırgamıyoruz.[1] Bu arada Karacaahmet'in atının mezarını da hatırlatmak isteriz.

İslamiyetten Önce ve Sonra Adak

Adama fiilinin Türklerde Şamanizmden kalmış, onlara mahsus bir âdet olarak görülmesine sık sık rastlanmakta ise de bunun ilmî olarak ispatı mümkün değildir. İslam'dan önce ve sonra da İslam memleketlerinde nezirle ilgili olaylar olmuştur. Adama inanç ve davranışını hemen dünya yüzündeki halkların, toplulukların çoğunda gözlemliyoruz.

Dr. Walter Gottschalk'ın "Das Gelübde Nach Alterer Arabischer Auffassung"[2] adlı eserinde, ikinci fasılda "İslam'dan önceki zamanda Adak: A. Cahiliye Devrinde adak için dinî şartlar; yabancı dinlerin İslam'dan önceki, perhiz, oruç adağına tesiri" (s. 106); "B. Dinsiz adağın şekilleri: I-Adağın kökenine dair, 2-Cahiliye'nin kurbanı olarak adak kurbanı (s. 114-117), 3- Kurban'ın nevileri: A. Hayvan kurbanları (s. 118) B. Ayniyat vergileri (mahsulden bir kısmını vermek) (s. 123) C. Çocuk kurbanları (s. 123) D. Ganaim kurbanı" (s. 132) hakkında etraflı bilgi verilmek istenilmekte, İslamiyet'in zuhuruyla bu gibi adakların kaldırıldığı (s. 134) açıklanmaktadır.

J. Welhausen'in "Reste Arabischen Heidentums" adlı çok tanınmış eserinde kurbanlar, mukaddes şahıslar, adaklar hakkında geniş bilgi bulmaktayız.[3]

Jod Petersen, İslam Ansiklopedisi'ndeki[4] Nezir (Adak) maddesinde, İslam'dan önce adağın olduğunu, sürünün 100 hayvanından birisinin adandığını, Abdülmuttalib'in küçük oğlunu adayışını, çocuğu olmayan kadınların çocuk dileğiyle muratları olursa çocuklarını Kâbe'ye hizmet için adadıklarını, bir hadise göre birisinin oğlu olursa 50 kuzu keseceğim diye adadığını, çöllerde, denizlerin tehlikeli zamanlarında kurban veya oruç adandığını, adaklar arasında İslam'ın ilk zamanlarında saç kesmemenin de

1 N. Bulgurlu, Yeşil Cennet Karacabey, Yeni Sabah, 21 Mayıs 1958. (Baba Kuruş'un Mezarı).

2 Dr. Walter Gottschalk, Das Gelübde nach âlterer arabischer Auffassung, Berlin 1919, Verlag von Mayer und Müller, Universitâts-Buchdruckerei-Göttingen. s. 106-134. .106-134. v.b.

3 J. Welhausen, Reste Arabischen Heidentums, Zweite Ausgabe Neudruck, Berlin und Leipzig Verlag von Walter de Gruyter Co. 1927. Gaben und Opfer (s. 112-129); Heilige Perso-nen (s. 130-140); Vergleichender Rückblick (141-147) v.b.

4 Jod Petersen, Nadhir, Handworterbuch Des İslam, Leiden 1941, s. 564-565.

bulunduğunu, İslamiyetin ilk zamanlarında hac veya bir camide vakit geçirmek için adak adandığını belirtiyor ve eski Arabistan'da muharebelerden önce insanların bazı şeylerden adak niyetiyle sakındıklarını, ilahlarını tazyik altında bulundurmak lüzumunu hissederek; oğlum şunu yapmazsa ben saçlarımı taramayacağım, diye adak adadıklarını, İslamiyette Sure. 2. Â. 225 te ve 5. Sure 91. ayetlerde nezirin faydasızlığı, açıklandığı ve Allah'ın iradesi üzerine (nezir ve yemin) (beraber) tesir icra etmediği bilhassa kaydedilmektedir.

Corci Zeydan "Medeniyeti İslamiyet Tarihi"nde İslam'dan önce Arabistan'da, ilahların Yunanlılarda olduğu gibi beşerileştirildiğini; kâhinlik, falcılık, efsunculuk, büyücülük, hastaları okuma, üfleme, üfürme, sihir suretiyle iyileştirmeye çalışma ve böylece olduğu gibi tapınılana kurban da adandığını belirtiyor.[1] Bunu diğer İslam tarihlerinde de görmekteyiz.[2]

Prof. Dr. Neşet Çağatay "İslam'dan önce Arap Tarihi" adlı eserinde putlara adanan adaklardan,[3] adakları gösteren yazıtlardan bahsetmektedir.

Nihayet "İslam Medeniyeti'nde Putperestlik Devrinden Artakalan, Yaşayagelen İtikatlar" adlı Prof. Westermarc'ın eserinde bunlar üzerinde etraflıca bilgi bulunmaktadır.[4]

İslam'dan önce yatırları ziyaret ve ondan medet ummak âdeti vardı. Hazreti Muhammed bunu yasak etmiş "Yalnız Allah'tan dileyin." demişti. Ziyareti Kubur dahi iyi karşılanmamıştı. Bu, İslam'dan önceki âdeti önlemek içindi. Fakat İslamiyet kuvvetlenince kabir ziyareti, ahireti hatırlattığı için fatiha okunmasına müsaade etmiştir, diyor ve hadis notlarında:

«كُنْتُ نَهَيْتُكُمْ عَنْ زِيارَةِ القُبُورِ أَلاَ فَزُورُها

hadisinin zikrediyor.[5]

---

1 Corci Zeydan (1861-1914), Medeniyeti İslamiyet Tarihi, T. çeviren: Zeki Mağamiz, 5. Cilt. Dersaadet 1328 İkdam Mat. C. I. 1328, 1. 15. C. III. 1329, s. 27, 29, v.b. s. 34-35, 36. C. 5. 1330 Kanaat Basımevi, s. 81.

2 Leon Kaytano, İslam Tarihi, T. çeviren: Hüseyin Cahit (Yalçın), 10 C. 1st. 1924, Tanin Matbaası. C. I. Medhal, s. 61, 62, 63, s. 210, 211, 217.

3 Prof. Dr. Neşet Çağatay, İslamdan önce Arap Tarihi, Ankara 1957, s. 19, 31-32, 37, 47,48,62,63.

4 Prof. Westermarch, İslam Medeniyetinde Putperestlik Devrinden Artakalan, Yaşayagelen İtikatlar, T. Çeviren: Ş.N.C. (Kötü Göz bahsi) İst. 1947, Marifet Basımevi. İkinci Basım.

5 Prof. M. Tayyip Okiç'in Hadis Notlarından. "Ben en kabirleri ziyaretten sizi men etmiştim. Onları şimdi ziyaret edebilirsiniz."

"İslam Ansiklopedisi"nin nezir maddesinde (Almanca, İngilizce, Fransızca, Türkçe), hangi ayet ve hadislerde nezir; adaktan bahsedildiği gösterilmiştir. Ayrıca yukarıda zikrettiğimiz Dr. Walter Gottschalk bu hususdaki hadisleri toplamış ve bu hadislerin gerçekliği üzerinde de bir tartışma, aykırılık zuhur etmeyişine göre meseleyi vazetmek istemiştir. Hasan Basri Çantay'ın "Kur'an-ı Hakim ve Meal-i Kerim" adıyla yayınladığı kitabın indeksinde adakla ilgili ayetlerin bazılarına işaret edilmiştir.[1] Biz daha ziyade Türkiye'de evliya ziyareti, adak adama gibi hususlarda beliren inanç ve görüşleri, çok zaman tartışmaları belirtmek istiyoruz.

Kur'an-ı Kerim'de adakla ilgili olarak zikredilen ayetler, Tanrı'dan İslam esaslarına uyularak bir dilekte bulunuş ve bu münasebetle Tanrı'ya karşı verilen sözün ibadet, oruç veya kurbanın yerine getirilişinden ibarettir. Bir yatırı herhangi bir ziyaret, adak yerinden dilek, niyette bulunmak gibi bir hâli göstermiyor. Nezir; adak hakkında bazı hadislerin Türkçesi şunlardır: "Ebü Hüreyre radiyallahü anhtan rivayete göre Nebi Sallallahü aleyhi vesellem şöyle buyurmuştur: Âdemoğluna nezri, tahmin ettiğim bir şey getirmez. Lakin Allah'ın takdiridir ki Âdemoğlunu nezir etmemeye sürükler. (Nasıl ki) ben bir şeyin bir malın verilmesini oranlarım. Bu takdirimle o şeyi (o malı) bahilden çıkarmak isterim."[2] Nezir ile kaza karşılanamaz. Sayfa başlığındaki bu hadisten önce

---

1 Kur'an-ı Hakim ve Meal-i Kerim, Tefsir eden ve notlarla yayınlayan: Hasan Basri Çantay, 3. C. İstanbul 1953, İsmail Akgün Matbaası, Dr. Ali Kemal Belviranlı'nın "Kur'an-ı Hakim ve Meal-i Kerim" İndeksi C. I. s. 388. (Adak: Âl-i İmrân: 35. Hac: 29: 7.) Bu indekste bulunmayan 76. Sure: El-İnsân, Ed-Dehr Suresi: Ayet: 7. "(Onlar) adaklarını yerine getirirlerdi, şerri yaygın (ve salgın) olan günden korkarlardı." C. 3. s. 1100. Aynı sayfadaki 23.

Notta bu hususta bilgi verilmekte,hastalıktan şifa olma neticesinde adak orucu tutulduğunu, bu adak orucunu ifa ederken üç gün üst üste gelen bir fakire yiyeceklerini vererek aç kaldıkları hâlde bu adak orucunu yerine getirmişlerdir. Bu ayetin nüzul sebebi "Beyzavi, Medarik, Hazin" e göre bu olaydır, deniliyor. Buradaki adama, Tanrı'ya yapılmış sözü, andı yerine getirmedir.

2 Zeyneddin Ahmet Zebidi, Sahihi Buhari Muhtasarı Tecridi Sarih Tercemesi ve Şerihi, Mütercimi ve Sarihi: Prof. Kâmil Miras, Diyanet İşleri Reisliği Neşriyatından: C. 12. s. 247-248. İstanbul .1948, Hüsnütabiat Basımevi.

"Ölülerden niyaz etmeyiniz." ve En Nahl Suresi 53. ayetin meali: "Size ulaşan her nimet Allah'tandır. Sonra size herhangi bir keder ve musıybet dokunduğu zaman ancak ona tazarru ve feryad edersiniz." 54. ayet: "Nihayet O, sizden bu keder ve musıybeti açıp giderdiği vakit ise içinizden birtakımları bakarsınız ki Rablerine eş tutuyorlar." Meleklerin bile ne emrolunursa ancak onu yapacaklan 50. ayette belirtiliyor.

Böyle insanların, putlardan korkup ümit etmeleri ve ondan dilekte bulunmalarının yanlış ve faydasız olduğu gösteriliyor.

Adak kurbanı hakkında, Kur'an-ı Hakim ve Meali Kerim'de (C. I. S. 207) Notta bazı hadisler zikrediliyor: "Allah'tan başkası namına kurban kesenlere de Hak lanet eder." "İslam'da kabirlere kurban kesmek yoktur." vb.

ve bununla ilgili Buhari'nin bir rivayeti vardır: Abdullah bin Ömer der ki: "Nebi Sallallahü aleyhi vesellem ashabını nezir etmekten, bir şeyi adamaktan menedip; nezir (adak) hiçbir şeyi (şerri ve zararı) defetmez. Ancak nezir sebebiyle bahilden mal çıkarılmış olur, der idi." denmektedir (C. 12.s.248). Bu eserde, "Nezir, mübah olan bir şeyi Allah rızası için kendi nefsine vacip kılmaktır." diye tarif edildikten sonra burada önemli bir meseleyi vazetmek istiyor. "Çünkü bunun memnu olmaması icap ettiği hâlde Hazreti Peygamber'in yasaklaması, mübah olan bir şey iltizam edilip de sonradan yapılmaması çekincesine dayanır." Bununla beraber Sahihi Buhari'nin zeki bir sarihi olan Hattabi: "Nezrin yasağı, ilmin garip bir faslıdır. Bir şey işlemek ilk önce yasaklansın, işlenince de ifade vacip olsun, şayanı hayrettir." diyor.

Bu noktai nazar ileri sürüldükten sonra şöyle bir açıklama yapılıyor: "Resulallah tarafından yasaklanan nezir, kaderden minnetsiz ve bizatihi temini maksada kâfi itikat olunan nezirdir. Hatta halkın birtakım cahil tabakaları vardır ki nezrin mukadderatı değiştireceğini sanmak gafletinde bulunurlar. İşte yasaklanan nezir, nezrin bu nevidir. Yoksa hayır, şer, menfaat ve mazarratın, Allah'ın eseri ve kudreti olduğunu, nezrin yalnız kaderin vücut bulmasına bir vesileden ibaret bulunduğunu itikat ederek yapılan nezir meşrudur." deniliyor. Burada kulun Tanrı'ya edeceği dua ve dileğin Allah tarafından kabulüyle muayyen bir nezir, bir nevi vaatle, bir nevi vaat karşılığında kaderi değiştirmeye gayret, bir nevi bir alışveriş hâli gibi bir duruma götüren neviden bir nezirin yasak edildiği anlaşılıyor. Kulun Tanrı'sına karşı bir dilek ve adakta bulunuştan sonra artık ona karşı, İslam'ın sözünde durmak, doğruluk, dürüstlük esaslarıyla uzlaştırılamayacak şekilde, hem de Tanrı'sına karşı verdiği bir sözden cayışı veya yalancı bir duruma düşme tehlikesi karşısında ferdin ahlak ve faziletini, şahsın dürüst davranışını temin etmek gibi, eğer bir nezirde bulunmuşsa onu yerine getirmesini belirtmesi, nezrini ifayı istemesi ancak böyle bir yorumu da gerektiriyor. Bununla beraber nezrin ne olabileceği de gene İslam ruh ve anlamına uygun olması, onunla asla çelişmeye düşmemesi zarureti beliriyor. Bu noktayı ilave etmek istiyoruz.

Burada şu hadisle önemli bir buyruk karşısında bulunuyoruz: "Aişe radiyallahü anhdan rivayete göre, Nebi Sallallahü aleyhi ve, sellem şöyle buyurmuştur: Her kim Allah'a itaati (mucib bir hayır ve ibadet) nezrederse itaat etsin (nezrini yerine getirsin). Her kim de Allah'a karşı masiyeti (mucibi şer bir iş) nezrederse Allah'a asi olmasın (nezrini yerine getirmesin)" (Sahihi Buhari C. 12. s. 259).

Bu hadiste de açıkça görüldüğü üzere nezrin İslami esaslara uyması, onlarla bir çelişkiye düşmemesi, Allah'a bir söz veriş bile olsa bu sözün iyiliğe, gene Allah'ın buyruğuna uygun olması gerektiği, aksi hâlde Tanrı'nın buyruğuna uymayan, ters, yanlış adakları yerine getirmekle kul isyankâr bir duruma düşmüş olacağından böyle adamaması gerektiğinden başka, şayet adamışsa bunu yerine getirmekte sakınmasını öğütlüyor.

Hazreti Muhammed'in nezrin mukadder bir şeyi menetmediğine, nezrin mahiyetine dair hadisleri yanında nakledeceğimiz iki hadis daha İslam'ın adak anlayışını apaçık bir şekilde ortaya koyuyor: "Sâd bin Übade radiyallahü anhtan rivayete göre, İbni Übade, anası hakkında bir nezri olduğunu, fakat adağını yerine getirmeden anasının vefat ettiğini, Nebi Sallallahü aleyhi veselleme sormuş. Resulü Ekrem de anası namına o adağını kaza edip yerine getirmesini bildirmiştir." (C. 12.s.260).

Hz. Muhammed'in nasıl bir adağı reddettiğini gösteren hadisi üzerinde önemle durmak istiyoruz. İbni Abbas radiyallahü anhümadan şöyle dediği rivayet olunmuştur: Bir cuma günü Nebi Sallallahü aleyhi vesellem hutbe irad ettiği sırada bir kişinin ayakta durduğunu gördü. Bu kişinin hâlini sordu. Ashab: "Bu adam ashabdan ve ensardan Ebu İsraildir. Bu adam ayakta durmak, oturmamak (güneşte durmak), gölgelenmemek, söz söylememek üzere oruç tutmayı nezretmiştir!" dediler. Resulü Ekrem de: "Bu adama söyleyiniz, söylensin, gölgelensin, otursun, orucunu da tamamlasın!" buyurdu. Bu hadiste bize matlub olan adağın vücuda eza cefa veren adaklar olmadığını, yalnız oruç ibadeti olabileceğine dair güzel bir örnek teşkil ediyor (s. 260).

Ömer Nasuhi Bilmen, "Büyük İslam İlmihali"nde, nezirin Allah'a tazim için mübah bir fiilin yapılmasını benimsemek, onu kendi nefsine vacip kılmaktır, diyerek adağın tarifini yaparken, ancak Tanrı'ya ibadet sayılabilecek şeyleri adamanın makbul olacağını, "Nezrim olsun, yarın Allah rızası için oruç tutayım." veya "Fakirlere şu kadar para vereyim." denilmesi gibi hâllerin tabii görüleceğini, yoksa "dünyevi bir maksadın husulü için yapılacak nezirlerin makbul olamayacağını belirtiyor ve buna bir de misal veriyor: "Filan işim yoluna girerse üç gün oruç tutayım." veya "Fakirlere şu kadar para vereyim" gibi. Böyle bir adağın kaderi değiştiremeyeceği bilhassa belirtiliyor. Bununla beraber adakların yerine getirilmesi gerektiği, zira Allah'la arasında bir sözleşme yapmış olduğu noktası üzerinde duruluyor ve nezirlerin, zaman, mekân, şahıs ve nezredilen şey itibarıyla muayyen ve

gayrimuayyen nevilere ayrıldıkları gibi bir şarta bağlı olup olmamak itibarıyla da mutlak ve muallak nevilere ayrıldığı hususu üzerinde duruyor.[1] İslamiyette nezrin şartlarının dikkate alınması, nezredilen şeyin cinsinden bir farz veya vacip bulunması, aynı zamanda onun başka bir farz veya vacibe vesile bulunmaması, iki rekât namaz kılmak adağı sahih oluyor; fakat niyetim olsun abdest alayım, sahih olmuyor. Niyetlenen işin ve adağın zararlı, kötü bir hareket olmaması, adanan şeyin yapılması kul için vazife olan bir ibadetten olmaması (muradım olursa sabah namazını kılayım gibi), adanan şeyin haddi zatında imkânsız olmaması "Geçen filan günde oruç tutayım gibi", adanan şeyin, adayanın mülkünden fazla veya başkasına ait olmaması gerekiyor. Gene İslamiyette nezrin muayyen, gayrimuayyen, mutlak ve muallak gibi çeşitleri de vardır (S. 418-423).

Ömer Nasuhi Bilmen: "Allah Teala'nın rızası için kurban keseyim." veya "Nezrim olsun kurban kesip etini fukaraya sadaka edeyim." diye yapılan nezir muteberdir. Fakat "Şu hastalıktan iyi olursam bir koyun keseyim." veya "Filan türbe için bir kurban keseyim." gibi nezirler, vaatler, bir nezir mahiyetinde değildir. Ve Hakteala'nın rızasından başka bir kimse namına kurban kesilmesi caiz değildir, dedikten sonra "Filan kimseye şu kadar para nezrettim." veya "Filan türbeye şu kadar mum nezrettim." veya "Filan zatın gelmesi için kurban keseceğim." gibi sözler caiz değildir. Hele bir ölü hakkında: "Ey mübarek zat! Sen benim işimi yoluna koyarsan mesela; şu hastama şifa verirsen..." veya "Şu gaip malımı bana iade ettirirsen senin türbene şu kadar şey sarf edeyim." tarzındaki adaklar batıldır, haramdır. Belki: "Allah rızası için şu fakire şu kadar para vermek nezrim olsun." veya "Allah Teala hastama şifa verirse" veya "Şu gaibi bana iade edersе Hak rızası için sadaka vereyim." veya "Kurban kesip etini sadaka olarak vereyim." veya "Onların mescitlerine şu kadar hasır, zeytinyağı alayım." gibi bir tarzda nezredilebilir (S. 422, 421). Ömer Nasuhi Bilmen, adak kurbanından, adayanın ve usul ve furuunun da yiyemeyeceğini ilave ediyor. Ayrıca kabirlerin süslenmesi, mum, kandil yakılması, kısa zamanda kuruyup gidecek çiçeklerle donatılması hoşgörülmüyor; yalnız bu aydınlatmanın çevresindeki yolun bir faydası bulunması gibi bir maksatla yapılabileceğini, kabirlere ağaç dikmenin sünnet olduğunu söylüyor (s. 343, 344).

1 Ömer Nasuhi Bilmen, Büyük İslam İlmihali, İst. 1954, 4 üncü kitap, s. 416-418. vb. Ahmet Sait Mat.

Tarikatlara mensup şahısların çoğunluğunun türbe, tekke ziyaretlerine, murat ve adakta bulunma işlerine çok zaman taraftar oldukları veya bu gibi işlere karşı kayıtsız kaldıklarını tarikatlarla ilgili eserlerde görmekteyiz.[1] Dedelere, babalara, şeyhlere, pirlere büyük bir saygı temin etmek için uydurma hadisler bile görmek mümkündür. "Şeyhi olmayanın dini de yoktur ve kimin şeyhi yoksa o adamın şeyhi şeytandır." gibi peygamber zamanında şeyhlik, dervişlik olmadığı gibi bu adların da bulunduğu ispat edilmiş değildir.[2] Şiilerde türbeler ibadet edilircesine saygı görmektedir.[3]

İslam'da batıl inançlar ve hurafatla mücadele edenlerin, İbni Teymiye ve bu gibi birçok bilginin fikir ve mücadelelerinden, görüşlerinden burada etraflı olarak bahsetmeye imkân yoktur. Yalnız İslamiyetteki bu gibi mücadelelerin tarihçesi bile mufassal bir eser teşkil edebilir.

Kınalızade Ali Efendi'nin "Ahlakı Alai" (1012? Miladi 1603) adlı eserinde Evliya veliye ibadet, itibar etmek batıldır, bu hareket yalnız Hakk'a yapılır, bazı şahıslar putlara, şifa niyetiyle dilekte bulunmak, ibadet etmek (Şirki ekberdir), Allah'a ibadetini yapmakla beraber bu gibi hareketlerle bir menfaat edinebileceğini mülahaza etmek de (şirki asgardır)[4] deniliyor.

Ömerül Fuadi, "Menakibi Şerif Piri Halveti, Hazreti Şaban Veli"[5] (ölümü 1636-37) adlı eserinde aksi tezi savunmak istiyor: Şaban Veli münasebetiyle kerametlerden vb. etraflıca bahsettikten sonra türbe ziyaretleri, türbelerde kandil, mum yakılması, türbelerin süslenmesi, hususi bir saygı ve itibar görmesi gerektiği tezini savunuyor: Ehli kuburdan yardım dilenebileceğini (s. 155),

---

1 Tahir Harimi Balcıoğlu, Türk Tarihinde Mezhep Cereyanları, Mukaddime ve notlar: Hilmi Ziya Ülken, Ankara Kütüphanesi Türk-İslam Filozofları: IV, Kanaat Kitabevi, Ahmet Sait Matbaası. Şiiler ve Alevilerce yatırlar mukaddes makamlardır. Hatta evliyanın bulunduğu dağ ve tepeler bile kutlu tanınır, s.267.

Cemaleddin Server Revnakoğlu, Tarikatlerin Tarihine toplu bir bakış: 10 Erbain Helvası, Yeni Tarih Dünyası, C. 2 S. 12. C. 2. S. 13. Tarikatların Tarihine Toplu Bir Bakış, Helvanın Pişirilmesi. "Nezir-Eyvallah" suretiyle (hediyye adak yoluyla) v.b.s. 551.

Mevlevilerde, Kadirilerde, Bektaşilerde, Alevilerde, Şiilerde ve adak nezirle ilgili hareketler görülüyor.

2 Abdülbaki Gölpınarlı, Burgazi ve "Fütüvvet-Name"si, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, C. 15. S. 1-4. s. 103. 1st. 1955.

3 Musa Carullah, Şiiliğin Hakiki Çehresi, Selamet, S. 66.

4 Kınalızade Ali Efendi, Ahlakı Alai. (H. 1012 = 1603). 326. Kitaplığımızdaki ilk matbu nüshasıdır. Yazma nüshaları Esad efendi ve Mehmet ağa kitaplıklarında No: 126, Halet Efendi kitaplığında No: 77. v.b.

5 Ömer-ül Fuadi (ölümü 1636-37), Menakibi Şerif Piri Halveti Hazreti Şaban Veli, Matbu nüshanın basım tarihi (1294=1877).

Arapça olan kısımları, asistan Dr. Hüseyin Atay tarafından Türkçeye çevrilmiştir. (s. 154-161)

kandillerle aydınlatılabileceği (s. 156), ölülerin ziyaretçileri tanıdıkları, ziyaretçilerden selam alıp selam verdiklerini (s. 159) ölülerin de birbirlerini ziyaret ettikleri, ölü karı kocaların bile birbirlerini ziyaret ettikleri (s. 159, 160), hatta ruhların dirilerin evlerine gelmesi, işlerini bilmeleri, onların kötü işlerinden üzülmeleri, güzel işlerden sevinmeleri, dirilerin hâllerini ya kendilerine arz edilmeden veya yeni ölülerden sormak suretiyle öğrendikleri (s. 161) hususu üzerinde etraflıca durmakta, düşüncesinin doğruluğunu ispat için gerçek olduğu şüpheli hadislerden başka, farklı anlamlara gelen hadisleri ve sözleri kendisini haklı çıkarmak üzere farklı anlam verme ve tanzim yoluna sapmaktadır. Ömer Nasuhi Bilmen, "Büyük İlmihal"inde kabirlerin tezyini, mum, kandil yakılması, ziyaret hususunda ayrı görüştedir.[1]

Arapça eserlerde de bu hususta görüşler ileri sürülmüş ve Ebu Davut, Tilmizi, Nesai de Buhari'den zikredilen hadislerle kabir ziyareti, kabirlerin ziynet mevzuu olmaması gerektiği, Allah'tan dilekte bulunulması ve kabir ziyaretinde bulunulduğu takdirde yalnız dua edilmesi noktası üzerinde durulmuştur.[2]

Bu tartışma ve iki ayrı görüşün XX. yüzyılda da Türkiye'de sık sık tenkit konusu olduğunu görmekteyiz. Eski İzmir mebusu Seyit, İslam mecmuasında, batıl dinlerden bir kısmının bilerek veya bilmeyerek hurafat hâlinde, Müslümanlığa karıştırıldığını, bu cehalet ve taklit yüzünden asıl hakiki şeriatın bunlarla âdeta örtülü hâlde kaldığını yazıyor ve "kabirlere, türbelere mumlar, kurbanlar adamak, onların başında, huşu ile dualar etmek, onlardan hacet dilemek, hastaları berai şifa türbelerde yatırmak, oralarda bulunan sulardan içirmek"[3] gibi hususlar batıldır, "İslam'da Cenabıhak'tan başka hiçbir kimseden, hatta Hazreti Risaletpenah (S.A) efendimizden bile hiçbir hacet talep edilemez." diyor ve bu konu ile ilgili İslam esasları ve hadislerinden deliller göstermek istiyor.

Bu görüşleri Diyanet İşleri Reisliği Mecmuasındaki "Hurafe Ve Bâtıl İnanışlar" yazısıyla teyit edeceğiz. Bu makalede gene yüzyıllardır sürüp gelen bu türlü inançlar tenkit edilmekte "Türbelere mum adama, türbelerin pencerelerine ve bazı ağaçlara iplik bağlama" ve yatıra bir horoz adama, filanın türbesine iplik bağlama ile

---

1 Ömer Nasuhi Bilmen, Büyük İslam İlmihali, İst. 1954, 3.Kitap S. 343. 344, 345.

2 İbnu'l-Hac, Kitab al-Mathal, C.I. s. 203-(Ziyareti Kubur) , Sene 1293. Kitabın telifi H. 732 ve yazarın ölümü ise H. 737 yılıdır. Türkçeye Çeviren asistan, Dr. İsmail Cerrahoğludur.

3 İzmir Mebusu Seyit, İçtihat ve Taklid, İslam Mec. 1330-1332, C. I, S. 5. (4. sayıdan s. 104-107 başlıyor) s. 133-134, vb.

hastalığın geçeceği ve evlenme çağına giren kızların, falan babanın türbesine dua ederlerse bahtlarının açılacağı hususlar, İslam'da yeri olmadığı ve bunların bir fayda temin edemeyeceği hususu üzerinde durulmaktadır.[1]

Bugün Hicaz'da hüküm sürenler Vahhabi akidelerine bağlı olduklarından pek çok türbe ve ziyaretgâh bugün eski hâlinde değildir. Pek az istisna ile hemen hepsi yıkılmış, birçok eshabın mezarı toprakla bir seviyeye indirilmiştir.

Çünkü Vahabilere göre: "Ziyareti Kubur haramdır." Hakikaten Peygamberimiz (S. A.) de en makbul İslam mezarının toprakla bir seviyede olan mezar olduğunu da söylemişlerdir.[2]

Müslümanlıkta Allah ile insanlar arasında "aracı" kabul edilmemiştir. Tanrı'ya ibadeti ve her iyiliği, her şeyin ondan beklenmesi, insanın her an Allah huzurunda kendisini bilmesi ve ona başvurması[3] gerektiğine dair "Hurafe ve Batıl İnanışlar" adlı makalede "Halkımızdan dilekte bulunurken öyle basmakalıp dualarla aramıza birini aracı koymaya katiyen lüzum yoktur. Bize şah damarımızdan daha yakın olan Allah, safiyetle, samimiyetle kendisine yönelen bir kulun duasını kabul eder."[4] hükmünü buluyoruz.

Dr. Lütfü Doğan, nezrin "adamak ve ahdetmek, bir işi yapmak için söz vermek" anlamına geldiğini ve Allahu Teala'ya tazim için, yapılmasında dinî bir sakınca bulunmayan bir işin yerine getirilmesini üzerine almak, bu işin yapılmasında kendini zorunlu kılmak olduğunu belirttikten sonra adağın mutlak olacağını; Allah için iki rekât namaz kılmak nezrim, adağım, veya boynuma borç olsun, demek gibi yahut bir şarta veya murada müteallik olacağını: "Cenabıhak muvaffak eder de sınıfımı geçersem veya terfi edersem bir fakire bir kat elbise almak adağım olsun." şeklini belirtiyor ve Cenabıhak Kerim ayetinde "Adaklarınızı yerine getirin, söz verince sözünüzü yapın!" buyurduğunu, Hazreti Muhammed'in de "Adak yapan ve onu bir şeyle isimlendiren kimse söylediğini yapmalıdır." dediğini kaydediyor. İslami nezirlerin nasıl olması gerektiğini zikrediyor: 1- Nezirde zaman, yer, para ve şahıs tayinine itibar yoktur. 2- Adanan şeyin cinsinden, namaz,

1 A. Hamdi Kasaboğlu-M. Şevki Özmen, Hurafe ve Batıl İnanışlar, Diyanet İşleri Reisliği Mecmuası, C. I. S. I. Nisan 1956. s. 44-46.

2 Müslümanlara Mükemmel ve Mufassal Hac Yolu, (Tam Hac Rehberi), İstanbul 1950, S. 146.

3 Şeyh Muhsini Fani, İstikbale Doğru, İstanbul 1331-1329. İstanbul Ahmet İhsan ve Şürekası Matbaacılık Osmanlı Şirketi, s. 43, 44.

4 Kasaboğlu ve Özmen'in Hurafe ve Batıl İnanışlar makalesi. s. 46.

oruç, sadaka gibi vaciplerden (farzlardan), biri bulunmalı, şu şartla ki beş vakit namaz, ramazan orucu, vitir namazı gibi zaten emr-i ilahi ile vacip olmamalıdır. 3- Kendinden başkasına şart olarak meşru olan bir şey için de adak olmaz (abdest almayı adamak gibi). 4-Adak yapılan şeyi yerine getirmek mümkün olmalıdır. 5-Adak yapılan şey mevcudundan fazla veya başkasının hakkı olmamalıdır (parası az olduğu hâlde yüksek adakta bulunmak, başkasına ait bir koyunu kesip etini adak olarak dağıtmak gibi). 6- Sadaka vermek, adağın sağlam olması için adak yapılan şeyi muhtacına vermektir. 7- Adak bir nevi ibadet olduğundan Hak Teala'dan başkası için caiz değildir: Ölüler için adak yapmak olmaz. O hâlde türbelere mum, para adamak, şeker adamak, makara açmak, süpürge adamak doğru ve güvenilir olmadığı gibi verilen adak parasını kabul edenler de haram almış olurlar. "Allah için filan türbeye mum adağım olsun yahut hastam iyi olursa Allah rızası için bir helva pişirip filan yerin fakirlerine dağıtacağım." diyerek adak yapmak sahih olur. Horoz dinen kurban olmaz, belki Allah için sadaka yapılabilir. Allah'tan başkası adına kurban kesilmez. Böyle bir hayvanın eti yenmez. Türbelere Allah için sadaka edilmiş mumların da bir önemi kalmamıştır. Eskiden elektrik yokken türbenin veya caminin içinin aydınlatılması için kullanılırdı, hâlâ türbelere mum getirilmekte fakat bunlar kullanılmamaktadır. Manen de orada yatan, Allah'ın inşallah rahmetiyle merzuk olan o veli ile hiç münasebeti yoktur. Çünkü o velinin onlara ihtiyacı yoktur. 8- Muallak, yani bir şarta bağlı bir nezrin yerine getirilmesi, talep edilmeyen bir şarta bağlanarak nezredilip de bu şart vuku bulsa adak yapan kimse, adak ile arınma yemini arasında ikisinden birini seçmekte ve onu uygulamakta serbesttir.[1]

Zekeriya sofrasının ve adağının İslam dinî ile hiçbir ilgisi olmadığını, bunu yapanların İslami bir adak yapmış olmadıklarını söyleyen Dr. Lütfü Doğan, çok zaman şaban ayında, akşamla yatsı arasında, 41 çeşit yiyecekle kurulan ve konuşmadan önce kılınan iki rekât namazı müteakip Kur'an-ı Kerim'in bilhassa Zekeriya Suresi, halkın deyimi ile Kaf, Ha, Ya, Ayın, Sad suresi okunduğunu söylüyor ve sofraya gelenlerin muratlarını dileyerek, isteği yerine gelmeden: "Eğer muradım olursa gelecek yıl şaban ayında böyle bir sofra kurmayı adıyorum." diyerek her dileğine göre bir mum dikişini, 41 çeşitten ayrı ayrı yemeye çalışmasını, yatsı ezanı okunmadan bu Zekeriya sofrasının sona erişini tenkit etmenin, dinle hiç ilgisi yoktur.

1 Dr. Lütfü Doğan: Adak Kitabı, Ankara 1966, 7, 8, 9, 13.

Ayrıca namaz kılınması, Kur'an-ı Kerim'in okunması, dua yapılması, dolayısıyla dinî bir veçhe de verilmiş, sofraya mum yakarak dinî esaslara uymayan bir yol takip edilmiştir. Zekeriya sofrası adağı diye bir şeyi Kuran-ı Kerim emretmemiştir. Resulü Ekrem Efendimiz yapmamıştır. Dinde böyle bir ibadet tarzımız yoktur. "Mumla niyet tutarak Allah'tan isteme yolu müminin manevi hayatına yakışmaz."[1] demektedir.

Bütün bunlara rağmen araştırma ve incelememizde de gösterdiğimiz gibi insanlar murat, niyet, dilek, istek veya hacetlerini, bir adak yerine başvurarak, adaklarla elde etmeye uğraşmaktadırlar. Bu açık ve kesin bir olgudur, insanlar niçin adak yerlerine gitmek ve adamak suretiyle maksatlarına erişmek istiyorlar? Bunun açıklanmasını, adamanın biraz daha sebep ve içyüzünün tahlilini, müteakip bahislerde, adama fiiline dair İslami noktayı nazardan başka iktisadi, kültürel vb. gibi sebepler göstermek isteyenlerin delillerini değerlendirdikten sonra tamamlamaya çalışacağız.

Türbe ve Yatırların Menşei Meselesi

Bazı eserlerde hâlen bir Müslüman yatırı, evliyası olduğu sanılan kimselerin evvelce bir Hristiyan azizine ait olduğu ve bunun sonradan İslamlaştırıldığı, bir İslam ziyaretgâhı hâline getirildiği hakkında iddialara rastlamaktayız. Türkiye'de bilhassa Hasluck'un tesiriyle çevresinde veya yakınlarında bir Bizans eseri veya taşı bulunması, herhangi Latince bir yazıt görülmesi veya yakınında bir kaynak, ayazma benzeri yer bulunması hâlinde böyle bir yakıştırmada bulunulmak isteniliyor. Bu ileri sürülen fikirlerin ilmî delili üzerinde durmamız gerekiyor. Bir Hristiyan ziyaretgâhına bir Müslüman'ın veya bir İslam ziyaretgâhına bir Hristiyan'ın muradı, dileği için gitmesi ve adak adaması gibi olaylar eksik değildir. Fakat önceleri şöhretli, aziz olarak tanınan ve ziyaret edilen bir yeri, mahiyeti bakımından tamamen değiştirivermek için bazı şartların vücudu ve bazı noktaların ispat edilmesi zaruridir. Bu hususta öne sürülen delilleri inceleyecek olursak şöyle bir durumla karşılaşırız. Ancak ondan sonra bir Hristiyan azizinin İslam ereni hâline getirilmesinin ne derece kolay veya mümkün olduğunu göreceğiz. 1- Bu tarzda önce Hristiyan mezarı iken bir İslam yatırı sayılması ve içinden haç çıkmış olması gibi iddialar hep ifade edilmekte, şuradan buradan duyulmuş fakat mahallinde tahkik ve tespit edilmemiş olarak kalmaktadır. 2- Bir Müslüman yatırının mezarında Rumca bir yazıtın, taş duvarlar arasında bulunuşu ile hemen o mezarda gömülü olan kimsenin eski bir Hristiyan veya aziz olduğunu da ispat etmek kolay değildir.

1 Yukarıdaki broşür, s. 11, 12.

Zira eğer o yeri İslamlaştırmak gibi bir maksat ve gaye olsaydı buna teşebbüs eden kimselerin en basit kurnazlık eseri olarak önce bu gibi yazıtları mezar taşları arasından kaldırmaları gerekirdi. Onu kaybetmek en basit bir mantık icabı olurdu.

Türkiye'de şehirlerin tarihleri ayrı ayrı gözden geçirilecek olursa bunlarda birçok Hristiyan mezarı, yazıtı vs. nin hâlen olduğu gibi korunduğuna dair deliller pek çoktur. Bütün Bizans devrinin ve Avrupa halklarının yakın teması bulunan ve tarihçesi üzerinde sarih bilgiler mevcut olan İstanbul'da Hristiyan azizler tarih boyunca kalmıştır; keza ayazmalar devam edegelmiştir. Keza Anadolu'da da sayısı yüz bini aşan ve kilise teşkilatları, gözetmesi devam eden yerlerde, Ermeni, Rumlar vb. onların gözleri önünde böyle bir işi yapmak nasıl mümkün olabilirdi? Eğer böyle bir harekette bulunulsaydı, ki Osmanlı devleti içerisinde, hatta ondan önce Selçukiler Devrinde muhtelif dinî zümreler arasında tam bir müsamaha ve dostluk hüküm sürmüştür. Muhtelif dinlere karşı müsamahalı, karşılıklı saygılı bir davranış hâlini görüyoruz. Selçuk ve Osmanlı imparatorlukların da Müslüman ve Hristiyanlar arasında tam bir kardeşlik ve ahengin hüküm sürmesi de bu eski devirden intikal eden tarihî bir meziyettir. Gerçekten de bu ahenk her iki din mensupları arasında daha derin kaynaşmalara vesile oldu; birçok Müslüman ve Hristiyan veli ve azizlerin türbeleri her iki din mensuplarının ziyaretgâhları hâline geldi. Hatta her iki dine ait birtakım tarikatlarda İslam ve Hristiyan fikir ve akidelerinden gelen unsurlar bile birbirine karıştı."[1]

Anadolu ve İstanbul'un fethinde bazı kiliselerin camiye çevrilmesi yanında, Hristiyan dininde ve başka dinlerde olanlar için ayrıca mabetler bırakılmıştır. Ankara ile olan sayfalarda XX. yüzyıla kadar gelmiş kiliselerden bahsetmiştik. Zaten dinler tarihi içerisinde de mabetler arasında, her hâkim dinin o mabette bir değiştirme yapmış olduğunu görmekteyiz. Üstelik bu gibi değişmeler tarihen de mahal ve adıyla sabit bulunmaktadır. Yatır ve evliya mezar veya türbelerine gelince bu noktada birden bir mahiyet değiştirmesi, istismar, aldatma gibi başka ölçüden bir olay iddiası mevcuttur. Zaten Hristiyan Bizans mezarları çok zaman tespit edilmektedir. Hatta yer yer eski mezarlar bile ortaya çıkarılmaktadır (Şart Harabeleri, adlı kitap s. 23, Lidyalılara, Roma ve Bizansa ait mezarlar); nitekim birçok kitabe şehirden hariçte kalan köy evlerinin duvarlarında kullanılmıştır. (s. 21). Taş, süslü, sütun vb. gibi sebeplerle kime, hangi çağa ait olursa olsun,

1 Prof. Dr. Osman Turan, Milliyet ve İnsanlık Mefkurelerinin Tarih Tedrisatında Ahenkleştirilmesi, Ankara Üniv. Dil ve Tarih Coğrafya Fak. Dergisi, C.X., S. 3-4'ten ayrı basım. Ankara 1952, Türk Tarih Kurumu Basımevi, s. 218.

imkân bulunursa inşaatlarda bunlar malzeme olarak kullanılmaktadır. Böyle bir hâl karşısında faraziyeler öne sürmek, ilmî bakımdan tatmin edici olamıyor. Kırşehir'de kilise vb. kalıntılardan (1925, s. 19), eserlerden önce bahsetmiştik. İzmir'de Metropolitler, kiliselere, Hristiyanlara, ibadet, vicdan hürriyetine ait bilgiler (İzmir, s. 40), Kastamonu'da Taş Kaya oyuğundaki mezarlar, Kastamonu kütüğünde Bizans mezarlarına dair bilgi, eski kiliselerin köylüler tarafından bilindiğine, Hristiyanlığa dair eserlere ait malumat (Karesi Vilayeti, s. 33, 44), cami önündeki musalla taşı (Yunanca ve Latince) (s. 47). Bizanslılarda, Romalılarda, mezarları, lahitleri taşlarla süsleme (s. 49), Vaftiz Taşı (s. 51), Akhisar (s. 126), Muğla, hemen hemen Anadolu illeri ile ilgili eserler incelenecek olursa o yerlerdeki Hristiyan mezarları, lahitler vb. bol bilgi bulmak kabildir. Bundan başka Anadolu'ya batılılar tarafından yıllarca önceden beri seyahatler yapılmıştır, Bizans tarihleri yazılmıştır; geçmiş yıllara ait böyle bir iddia bu eski eserlerde görülmüyor. Bütün bunlardan başka Hristiyanların gömülüşü Müslümanlardan farklıdır. Bunlar üzerinde bir hafriyat yapılmadan, kemikler, mezarın iç yapısı, tahta vs. incelenmeden hemen umumi bir hükme gidivermekten sakınmayı gerektiren hususlar mevcuttur. Bundan başka bazı soruların cevaplandırılmasına da ihtiyaç vardır: Eski bir azizin mezarını herkesin içinde, Hristiyanların gözü önünde çevirmenin tahlili bir tarafa, acaba evliyaların Müslümanlardan zuhur etmemesi için ne gibi ilmî deliller öne sürülmektedir? Bir aziz, bir keşiş mezarı yanına veya çevresine başka dinden birisinin mezarı veya türbesi kurulamayacağına dair, dinler tarihi ve din psikolojisine aykırı nasıl bir sebep vardır? Bir mezar yakınında bir manastır olması, orada dinî bir mabet, bir manastır olmasından başka neyi ispat eder? Üstelik azizin değiştirilmesi iddiası tarihin karanlık sayfalarında değildir. Nihayet X. yüzyıldan bu tarafa da tarihî olaylara dair daha ziyade bilgiye sahibiz. Bizans gibi ilgili bir devlet 1453 yılına kadar hükümranlığını muhafaza ettiğine göre böyle bir değiştirme bir istihza, bir alay konusu da olabilirdi. İstanbul'un fethi sırasında İslam görüşünün Bizans tılsımı hakkındaki inancı da bellidir (Evliya Çelebi Seyahatnamesi. C. 1. S. 60, 66).

Bu hususta batılı kaynaklar genellikle, Evliya Çelebi ile Hacı Kalfa'ya (Kâtip Çelebi) dayanmaktadırlar. Bunların eserlerinde de Hristiyan azizin İslam evliyası olduğuna dair bir kayıt mevcut değildir.

Eğer böyle bir değiştirme ileri sürülüyorsa aynı şekilde İslam evliyası için de bir iddiada bulunulacak, Müslüman milletlerin yüzyıllarca hâkim olduğu yerlerde türbeler yıkılarak Hristiyan azizleri hâline getirilip getirilmediği sorulacaktır. Elbette böyle bir

hareket tarihin aydınlığı içerisinde kolaylıkla yapılamaz. Yalnız bazı türbelerin yıktırıldığını bilmekteyiz. (Gülbaba türbesi; Girit'teki türbeler vb.)

15 Mayıs 1919'dan 9 Eylül 1922'ye kadar, üç yıl müddetle Anadolu'nun bir kısmı Yunanlılar tarafından işgal altında bulunduğu zamanlarda, Yunan subay ve askerleri tarafından birçok türbe, yatır tahkir konusu edilmiş, buralara saygıdan uzak hareketlerde bulunulmuştur. Bunlar tarihen sabittir (Seyit Battal Gazi Türbesi vb.). Bu menfi hareket yanında, eski Hristiyan azizini ihya etme, ortaya çıkarma gibi bir harekette de bulunulmamıştır. Şayet böyle bir inançları olsaydı bu tarz bir hareketi benimseyebilirlerdi. Yukarıda da belirttiğimiz gibi Ankara ve çevresindeki incelemelerimizde aksi iddiayı teyit etmek mümkün olamamıştır. Genellikle yatır, evliyanın Arap ve çoğunun Türk asıllı olduğuna dair deliller fazladır. Bu arada keramet, fazilet vb. sahibi muhtedi olmuş, İslamlaştırma mücadelesinde vazife ve hizmeti görülmüş kimselerin, Anadolu'nun bazı yerlerinde sayıları birkaç tane olmakla beraber anıldıklarını (Amasya vb.) gördük. Fakat onların öncesi de o mahalde bilinmektedir. Tarihin çok karanlık devrinde, çok tenha, çok ıssız yerlerde kalmış birkaç istisna mevcutsa, bunu, aydınlanmış farz ederek büsbütün genel bir hüküm hâline getirmede ihtiyatkârlık tavsiye etmek isteriz.

Yatır, eren, evliyanın çoğunluğu Anadolu'yu fetih ve İslamlaştırma mücadelesinde kahramanlıkları, kerametleri, faziletleri bulunan kimselere ait olarak tezahür ediyor. Bunu müteakip tarikat öncüleri, şeyhleri, pirleri, babaları, dedeleri geliyor. Bunların içinde İslamlaştırma savaşına katılanlar da az değildir. Masallaşmış, efsaneleşmiş, fevkalade hayat hikâyeleri, kerametlerle de ilgili ziyaret yerleri zuhur ediyor.

Süslü, nakışlı vb. taş, mermer ihtiyacını giderme için bir köy evinin duvarında, bir cami yanında, bir musalla taşı hâlinde veya bir mezar kenarında, üzerindeki yazıları görerek genel bir hükme varma yerine, tarihî deliller ve hafriyatın lüzumuna işaret etmek istiyoruz.

Adak ve Adama Sebeplerine Dair Muhtelif Görüşlerin Tahlil ve Tenkidi

1. Adak ve adamayı iktisadi, sağlık ve kültür şartlarıyla ilgili görerek, iktisadi, sıhhi ihtiyaçların karşılanması veya bu konudaki ihtiyaçların giderilmesi hâlinde adağın kalkıvereceğini sanmak yeni ve çetin meselelere yol açıyor. Bir sağlık tesisi vücuda getirmekle dua, muska ve adağın kalkacağını sanmak[1] ilmî bir

1 Dr. Mediha Berkes, Elvan Köyünde Sosyal Bir Araştırma, (Doktora Tezi) Dil Ve Tarih-Coğrafya Fak. Dergisi C. 3. S. 1. s. 135, 1943.

hakikati ihtiva edemiyor. Bir defa bu görüşte ihtiyaçlar, istekler pek dar bir çerçeve dâhilinde görülmüştür. Adak yerleri, niyetler ve adaklar bahsi (s. 302-306) ihtiyaç ve adakların çeşidini, dolayısıyla genişliğini belirtmeye de eğilmiştir. Bu tarz görüşleri tenkit ederken, başlangıçta ihtiyaçların ne olduğunun tayininden başka, ihtiyaçların doğuşu ve artışı yanında, ihtiyaçların sınırı ve sınırlandırılabilmesi meselesinin, iktidarının ne olduğunu veya ne olacağını anlamak gerekiyor. Bunun isabet ve imkânı uzun tartışmaları doğuracak, karışık konulara yol açacak bir keyfiyettedir. Zira batılı; iktisat, teknik ve ilim sahasında ilerlemiş ve muhtelif ihtiyaçları karşılayan müesseleri bulunan memleketlerde (Katolik, Ortodoks, Protestan vb.) Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa'nın, Asya'nın (Japonya) ileri seviyedeki memleketlerinde sayılar; uğurlu, uğursuz günler; fallar, adak ve adama gibi birçok inançların bulunduğunu görmekteyiz. Bize göre yalnız maddi ihtiyaçların giderilmesi, bir doktor vs. ile inançların kalkıvereceğini sanmak isabetli görünmüyor. Bunlardan başka dinler tarihi, din psikolojisi, din fenomenolojisi bakımından meseleyi ele almak, ilmî araştırma ve çok çeşitli sebep, tesir ve tahlilleri dikkatle incelemek gerekiyor. Bu itibarla son senelerde o civarda kurulan bir sıhhat merkezi köyün hastalık derdini hallettiğinden, artık dualara ve muskalara rağbet azalmıştır[1] ve yatırlara başvurma, adama gibi hareketlerin de doktor temini ve iktisadi şartlarla kalkacağını ileri süren görüşün, yaptığımız araştırma, isabet ihtimalini çok zayıflatmıştır. Eczane, doktor vb. gibi tesisler yanında bu adama ve adak yerlerine rağbet, değil yalnız köylerde, büyük şehirlerde (Ankara, İstanbul vb.) de mevcuttur. Üstelik her hastalığın şifasının bugünkü tıp tarafından temin edilmiş olduğunu sanmak mümkün değildir. Bundan başka bazı kimseler ilaçla tıbbi tedavi ile adak yerini, kaynağı vs. yi ziyaret, ilacı içmek gerekiyorsa oraya gidip bunu neticelendirmek veya tedaviden önce veya sonra gene adak yerlerine, türbe, yatır, evliyaya başvurarak, dua ederek bu gibi yerleri ve dinî inançları işe karıştırma, birbiriyle meczetme gibi düşünce ve fiilleri görüyoruz. Nihayet şunu da ilave etmek isteriz ki insan ihtiyaçları ve faaliyetleri, iktisadi, sıhhi olmaktan başka, cinsi, fikri, manevi, (dinî, mistik vb.) hissi ve birçok cepheye sahiptir.

2. Doç.Dr. İbrahim Yasa: "Bugün rollerine devam eden gelenek ve inançlara gelince, baskıları kaldırmak ve bu inançlarla geleneklerin mahiyetlerini köy halkına anlatabilmekle bunlar da rollerini kaybedecek gibi görünmektedirler. Ne demek istediğimizi bir misalle açıklamaya çalışalım: Kurak yıllarda yağmur için

1 Aynı araştırma.

yatırların başında kurbanlar kesen, dualar eden halka yağmurun bu gibi dualarla ilgili olmadığını fizik yolu ile izah ettikten, üstelik köylünün arazisini sulama imkânını temin ettikten sonra öyle sanıyoruz ki, köy halkını yatırlara sürükleyen bu inançlar da ortadan kalkmış olacaktır."[1] diyor. İlk bakışta, bir incelemede bulunmaksızın bu mütalaaya bakan birisinin bu düşünceye hak vermesi ihtimali olmakla beraber, hakikat bambaşkadır. Almanya, Belçika, Japonya, İsrail gibi memleketlerde gerek kültür gerek sulama meselelerinin halledilmemiş olduğunu sanmak elbette kolay değildir. Bununla beraber bu memleketlerde ve böyle seviyede başka memleketlerde adama, azizleri ziyaret ve bu gibi inançları görmekteyiz. Hatta, toprakla, yağmurla, tarla ile bir ilgisi olmayan İstanbul'daki Ortodoks cemaate mensup kimseler; aziz, ayazma ziyaret ve adak işlerinde büyük bir alakaya sahiptirler. İnsan ihtiyaç ve ihtiraslarının mütemadi çeşitlenmesi, artması karşısında meseleyi yalnız iktisadi veya kültür bakımından ele alıp başarılı bir netice elde etmek mümkün değildir. Bir defa yatırlara gidiş, onları ziyaret birkaç hastalık veya yağmur duasından ibaret değildir. Üstelik dinî inançların veya taassubun şevkiyle böyle bir harekete sürükleniş de ileri sürülemez. Zira Ankara'da ve Türkiye'nin bazı şehirlerinde dinî bilgiye sahip olmayan veya eksik bilgilere sahip kimselerin de türbe ziyaretlerinden, adak adama inancından bol bol örnekler göstermek mümkündür. Yatır, türbe, aziz, ayazma ziyaretleri ve adaklar için o kadar çok ziyaret ve istek sebepleri mevcuttur ki, bunları ayrı ayrı gözden geçirdikten sonra genel bir hükme ulaşma ihtimali belki mümkün olur. Ayrıca şunu da ilave etmek isteriz, dinî konularla ilgisiz veya dine karşı düşünceleri olan bir kimsenin uzak yakın, az çok dinle beraber veya dinle ilgili konularla karşısındaki şahsı inandırma ve akıl yoluyla veya kendisine göre doğru sandığı bazı delillerle, inanca, imana, metafiziğe ve mistik bazı noktalara karşı, ayrı ölçülerle tartışma ve giderme hamlesi yapmanın ne derece başarı sağlayacağı da ayrıca tetkike değer. Nitekim, mantıki tahliller, mesela alkol ve sigaranın, hatta uyuşturucu maddelerin zararlarını ilmî usullerle açıklamanın bunlardan şahısları vazgeçirmekte (hatta hekimlerin kendi üzerinde) ne derece rolü olduğu üzerinde de açıkça ve samimiyetle düşünmek gerekir. Üstelik bünye üzerinde, kesin ve çabuk zararlı neticeleri gözlem ve deneme ile tespit edilemeyen bazı noktalarda çabucak başarılı bir sonuç ummak, meselenin derinliğine nüfuzun üzerinde zaafı gösterebilir.

1 Doç. Dr. İbrahim Yasa; Hasanoğlan Köyünün İçtimai-İktisadi Yapısı, Ankara 1955, s. 224.

Adak yerine gidiş ve adamada bulunuşu kültürlü oluş sebebiyle de çözümlemek kolay olamıyor. Adak yerine, yüksek tahsil görmüş kimseler de zaruret hissettikleri anda başvurmaktadırlar.

Gerek iktisat gerek sağlık ve kültür şartları ile adağın ilgisi ve farklılaşması, daha başka isteklerin belirmesi gibi, doğrudan doğruya ilk ana sebep ve kaynak olarak değil de bu ana kaynağı muhtelif yollara (istek, ihtiyaç vb.) yöneltici bir rolü bulunduğu hususta mütalaa edilmesi daha isabetli görünüyor.

Suyu, kaynağı kutlu bilme, suyla, taşla ilgili inançlar, ağaca (çam, çınar, ardıç, kayınağacı, karaağaç vb.) bez bağlama, yatıra gidiş ve adakta bulunuş gibi inanç ve hareketleri eski Şamanist denilen Türklerde görmekteyiz.[1]

Şamanizm üzerinde yapılan birçok inceleme, bu gibi inançları ve bu inancın tatbiki ve devamındaki Şaman'ın rolünü açıkça ortaya koymaktadır.[2]

Abdülkadir İnan, gerek Şamanist gerek Müslüman Türklerde, Şamanizm üzerine dikkate değer incelemeler yapmış ve yayınlamış bulunmaktadır. Bütün bu bilgiler Ankara ve çevresinde ve

---

1 Prof. Fuat Köprülü, Türk Tarihi Dini, Darülfünun İlahiyat Fakültesi Talebe Cemiyeti Neşriyatından, İstanbul 1341, Darülfünun matbaası, s. 91. (Suya bir keçi veya bir horoz kurban ederler.), "Muhtelif renkli paçavralar... Taşlara ağaçlara taptıkları da müşahede olunuyor. Kayın ağacı, mukaddes ağaç...(s. 85)...nezir, kurban, eksik değildir." (s. 97) Ziya Gökalp, Türk Medeniyeti Tarihi, Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekaleti Neşriyatından, (Birinci Kısım, İslamiyetten Evvel Türk Medeniyeti), İstanbul 1341, Matbaai âmire. Muhtelif yerlerde ve s. 275.

Ziya Gökalp, Türk Türesi, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti Maarif Vekaleti Neşriyatından. Adet.: 12, İstanbul 1339, s. 28-33.

Dr. Rıza Nur, Türk Tarihi-Resimli ve Haritalı, Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekaleti Neşriyatından, Adet: 54, C. 12. İstanbul 1926-1344, Millî Matbaa, s. 209-234. vb.

2 Y. Ziya, İslam menabiinde Şamanlık "Sümeniye" veya "Şemeniye", Darülfünun İlahiyat Fak. Mec. Sene 5., S. 20. Nisan 1931, İstanbul 1931, s. 36-58) Prof. Necati Akder, Tanrı Fikrinin Ana Kaynağına Dair Eserler Serisinden 8. Cilt Üzerine Tahlili Düşünceler, Ankara Üniv. Dil ve Tarih-Coğrafya Fak. Dergisi, C. VIII, S. 4. ayn basım., Ankara 1951, T.T.K. Basımevi, s. 667. "Her evin bir perisi vardır. Bu peri kendisine muntazaman horoz, tavuk cinsinden hayvanların kurban edilmesini bekler." vb. Rıza Çavdarlı, İslamiyetten Evvel, Türklerde Atın Ehemmiyet ve Tarihi, Birinci Kitap, öğretmenler Gazetesi Yayımından: 7, İstanbul 1936, Ülkü Basımevi, s. 25. Çam'dan adanmış yiyecek ve şeritler bahsi. S. D. Maynagaşer, Türkellerinde: Bekir'lerde Tanrı'ya (Göğe kurban Merasimi), T. çeviren: Prof. Andülkadir İnan, Çığır Dergisi, S. 52. Temmuz 1937. "Dereden çıkarken yakında bir mezarlık görünür. Bu mezarlığın karşısında yolcular tevakkuf ederler. Büyükler fincanlara rakı koyar, yerden bir ot alıp bununla mezara ve etraftaki dağlara karşı rakı serperler. Nezirlerini kabul etmelerini dileyip ölü akrabalarını ve dağ ruhlarını çağırırlar (resim: I) vb. "Bükülmüş ipi bağlamak, ardıç ağacı ile tütsülemek, kayın ağacına bağlamak vb. yüksek tepelere, nehirleri müşahhas ilahlar şeklinde tasavvur etmek, saygı göstermek,"göklü (mukaddes paçavralar "ak kuzu kurbanı", hep mukaddes varlıklara dağ, ırmak v.b. "Adaklanmızı size takdim ediyoruz." Beltirlerin dualarında geçiyor.

Uno Harva, Die Religiösen Vorstellungen der Altaischen Völker, Helsinki 1938, s. 232, 233, 403 (Heilige Çuelle-mukaddes kaynak), 475, 480, 562-577. Nevzat Ayaş, Türkler ve Tabiat Kanunu, İkinci Türk Tarih Kongresi, Türk Tarih Kurumu Yayınlarından IX. Seri Nu: 2. İstanbul 1943, Kenan Matbaası, 8. 817-833.

bunu müteakiben Türkiye'nin 45 ilinde göstermeye çalıştığımız incelememizde teyit edilmiş bulunmaktadır.[1] Fakat bu gibi inançlar Türklerde İslamdan sonra bir Şamanizm kalıntısı olarak görülse ve dinle karmaşık bir mahiyet arz ederek devam ettiği ileri sürülse bile bu adama ve adak inancının Türklere ait bir seyrini gösterir; yoksa adama ve adak inancının asıl kaynak ve kökünün, asıl mekanizmasının ne olduğunu apaçık ortaya koymuş olmaz. Zira adak olgusu bütün topluluklara geçmiş ve devam eden dinlere kol atmış yaygın bir tesir sahası ve manzarası gösteriyor.[2] Şu hâlde bu kaynak nasıl bir tahlile tabi tutulacaktır? Şamanizmde

---

1 Abdülkadir inan, İslam Türklerde Şamanizm Kalıntıları, Doğu Dergisi, S. 4. Sonkanun 1943, s. 17.

Abdülkadir İnan, Müslüman Türklerde Şamanizm Kalıntıları, ilahiyat Fak. Dergisi, C. I. S. 4. Ankara 1952, s. 19-30. "Çoban Ata" tepesinde yapılan bir dinî törende bulundum. Törenden sonra herkes ağaçlara paçavra bağladı. Yanımda bulunan aydın bir Özbek bana başka bölgelerdeki ziyaretgâhlar hakkında şu malumatı verdi: I) Üsmat yanında (Semerkant'tan iki günlük mesafede) Pağmezar pınarı vardır. Pınar üzerinde tuğ asılmış, burada her yıl kurban keserler; 2) Yeni Kurgan istasyonu civarında Sadu Vakkas mezarı vardır. Çevresi bağlı paçavralarla doludur. Mezar üzerinde tuğ vardır. Paçavra bulunmazsa hiç olmazsa bir boncuk yahut atın yelesinden, kuyruğundan bir kıl bırakılmalıdır. 3) Hocai Sengi Hak, taş olmuş bir velidir (hâlbuki üzerinde Sanskritçe Buda formülü yazılmış bir Buda heykelidir). Buna kurban keserler; paçavralar bağlarlar; 4) Hocant şehri civarında "Evliya Tirek" (yani evliya kavak) vardır. Çocuğu olmayan kadınlar bu ağacın altında dua ederler, paçavra bağlarlar. (Şamanist Yakut kadınları muayyen bir çam ağacına tapınarak çocuk dilerler, vb.) 5) Ürgüt kasabası civarında Hazreti Beşir mezarı vardır. Yanındaki ihtiyar çınar ağacı mübarek (kutluk) sayılır. Bu ağaca o kadar çok paçavra bağlanmıştır ki dalları görünmez; 6) Şir-Abad kasabası civarındaki Karatağ kutlu sayılır. Dağın tepesinde bir evliya mezarı bulunduğuna inanırlar. Burası Özbek-Lakay boyunun ziyaretgâhıdır. Her yıl buraya toplanıp kurban keserler, ağaçlara yine paçavra bağlarlar. Özbekler arasında hastalara bakan ve Şamarı ayini yapan bahşılar da vardır." (s. 22, 23). "Mezarlara ve ağaçlara nezir olarak paçavra bağlamak en iptidai Şamanizmin geleneklerinden biridir ve bütün Müslüman Türklerin halk tabakası içinde dinî bir vazife imiş gibi telakki edilmektedir. Şamanist bu nezri dağ, orman, ağaç, su ruhlarına, genellikle 'Yer Su' dediği Tanrı'ya bağışlar, 'Yer Su' ruhları merhametli ve koruyucu ruhlardır; az şeye kanaat ederler. Darılmadıkça kanlı kurban istemezler. Müslüman Türkler ise bununla bir velinin ruhundan istimdat ederler. Yani 'Yer Su' tanrıları gerçek veya uydurma velilerin mezarlarına yerleşerek eskiden Şamanlık devrinde hakettikleri paçavraları almakta devam ediyorlar." (s. 25) A. İnan, Ankara Kızılcahamam çevresinde, yalnız bir pınarın bulunduğu yerin kenarındaki bir çalıya binlerce paçavra, bez bağlandığını, bunların "pınar izisi"ne "su ruhuna bağışlanmış nezirler" olduğunu, bunu yapan Müslüman Türk'ün, dinî bir huşu duyduğunu ve Şamanizm âdeti yaptığının farkında olmadığını, söylüyor (s. 26) "Anadolu Türklerinde Şamanizm kalıntıları başka Müslüman kavimlerindeki kalıntılardan hiç de az değildir. Anadolu'da kaybolmakta olan eski Şamanizm kalıntılarının Moğol istilası devrinden sonra çok canlandığı anlaşılmaktadır. Bu devirden sonra Şamanizm kalıntıları örf ve âdet şeklinden çıkarak yarı Şaman olan şeyhlerin kurdukları tekkelerde dinî bir unsur gibi yerleşmeye başlamıştır." (s. 28). Abdülkadir İnan, Tarihte ve Bugün Şamanizm (Materyaller ve Araştırmalar) Türk Tarih Kurumu Yayınlarından V. Seri No. 24., Ankara 1954, Türk Tarih Kurumu Basımevi, s. 62, 207. v.b.

2 Mircea Eliade, Die Religionen und das Heiüge, (Elemente der Religionsgescihte), Salzburg, 1954, Otto Müller Verlag. s. 247-,299-, Joachim Wach, Religionssoziologie, 4. basımdan çeviren: Helmut Schoeck, Tubingen 1951. s. 68-

Ahmet Mithat Efendi, Tedrisi Tarihi Edyan, C.I., İstanbul 1329, S 52, 69-,. 77-,. M. Şemseddin, Tarihi Edyan, Dersaadet 1338, Kanaat Matbaa ve K. si. s. 114.

adak olgusu, inancı niçin vardır ve keza diğer dinlerde, diğer toplumlarda bunu neden görüyoruz?

Bu araştırma bizi "Dinler Tarihi"nin[1] ışığında, "Din Fenomenolojisi"nin olguları tasnifinden,[2] "Din Psikolojisi"nin[3] tahliline sevk edecektir.

Şamanist denilen Türklerin mezar veya ağaçlara veya her ikisine birden bezler bağladıkları, dağ, orman, ağaç , su ruhlarına genellikle "Yer Su" dediği Tanrı'ya kurban adadıklarını (Not: 36), Müslüman Türklerde ise bu "Yer Su" Tanrısı ruhları yerine velilerin, erenlerin geçtikleri ve onların ruhundan, varlığından faydalanmak üzere adaklar adandığı, bezler, iplikler, paçavralar asıldığı belirtilmekte ve bunun Moğol İstilası devrinden sonra çok canlandığı, Abdülkadir İnan tarafından etraflıca açıklanmaktadır. Atalara, dağlara, ırmaklara, ruhlara taparcasına saygı ve kurban kesmek (Tarihte ve Bugün Şamanizm, s. 5,8); suyu, ağacı, dağı, mezarı kutlu biliş (s. 8, 9, 10); bunların hepsinin üstünde en büyük bir Tanrı tanımakla beraber (s.10), ağaçlara vs. bağlanan paçavra, kıl, tüy gibi nezirler de hep birer fetiş sayılıyordu (s. 47, 68, 69). Altaylılar adak olarak et bağışlarlar, at adağı, at sürülerini koruyan ruhlara bağışlandığı gibi bazı hastalıkları gönderen ruhlara da bağışlanır. Yağız ve al ızıklar (adaklar) dağ ruhuna bağışlanır. Bir adam hasta olursa yağız bir atı direğe ızık olarak bağlarlar ve koyun keserler. Böyle yapılırsa hastanın iyileşeceğine inanırlar (s. 107, 108). Bazı hâllerde ızık hayvan bırakılır, o hususi olarak beslenir. Eğer bu ızık (adak) hayvanı kurt yerse yerine hemen bir başkası bağışlanır. Izık bağışlayan adam ölürse kardeşinin ızığı olur. Kimsesi yoksa ızık salıverilir, ona kimse binmez ve dokunmaz. Izık, Şaman tarafından yapılan ayin ile bağışlanır. Bu ayin için Şaman, özel ilahiler okur. Izık kötü ruhların başbuğu Erlik'e de bağışlanır (s. 108).

Görülüyor ki Şamanizmde adak, aynı zamanda Şamanların da sevk ve idaresinde birtakım ayinleri ihtiva eden bir dinî manzume teşkil ediyor, usul ve erkânı bulunuyor.

---

1 Prof. Dr. Annemarie Schimmel, 1955-1958 yılları Ders Notları. Ve (Prof. Dr. Annemarie Schimmel, Die Religionen der Erde (Religiongeschichte im Abriss), Wiesbaden 1951.

Prof. Dr. Annemarie Schimmel, Dinler Tarihine Giriş, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fak. Yayınları XI., Ankara 1955, Güven Matbaası. S. 12, 16, 39, 40-.

2 G. Van der Leev, Phanomenologie der Religion, (ikinci Gözden geçirilmiş ve genişletilmiş basım) Türbingen 1956. s. 465-468.

3 Prof. Dr. Bedi Ziya Egemen, Din Psikolojisi (Saha, kaynak ve metot üzerine bir deneme). Ankara Üniv. İlahiyat Fak. Yayınlarından III. Ankara 1952, Türk Tarih Kurumu Basımevi, s. 18-20. Din Psikolojisi Notları 1955-1957. Prof. Dr. Konrad Zucker, Psychologie des Abergalubens, Heidelberg 1948, Scherer Verlag. 205-261-, 282.

Bazı dinî reisler, Şamanlar, kâhinler vb. kendilerinin nazım bir rol oynadıkları inanç ve davranışları devam ettirmekte fayda görmüşlerdir. Dinler Tarihi'nin ilk kaynaklarından sayılabilecek yerlerden birisi olan Bâbillerde, kötü ruhlar ve hastalık ruhlarının mevcut olduğuna inanıldığını, bunlardan ancak kâhinlerin yardımıyla kurtulunduğunu dua, kurban, efsun ve kendi kuvvetleriyle kötü ruhların zararının önlendiğine inanıldığını görüyoruz.[1] Birtakım tedavi tarzları, sihir, vb. Şamanlarda da mevcuttu. Uğurlu uğursuz sayılar, kötü ruhlar, fal, büyü ve türlü inanç ve davranışların tarih boyunca dinler içerisinde veya dinler yanında yer aldığını gözlemliyoruz.[2] Babillerdeki bir inanç dikkatimizi çekiyor. Heykel başlangıçta birtakım kuvvetlerin iştirakiyle dualarla, o noktaya tevcih edile edile nihayet bir kutsiyet mahiyeti alıyor, ilahın gökten inerek heykelde ikamet ettiğine inanılıyor. Artık heykel cansız olmaktan çıkmış, ilahın ikametiyle canlı bir hâle gelmiştir.[3] Kâhin, Şaman, rahip, tarikat şeyhlerinin de gayretleriyle dinî esaslarda farklılıklar olmakla beraber büyü, sihrî noktalar, uzaktan tesir etme veya ziyaret edilen yere bir eşya, bir bez bırakarak kendi arasında bir bağlantı kurma, temas tesis etme gibi sihrî davranışları görüyoruz. Zamanımızda kötü ruhların zararından korunma gibi bir durum bir hayli değişiklik göstermekle beraber, şahısların mezar, yatır, ağaç, kaynak vb. ile aralarında sihrî bir temas ve tesire çalışmaları, bundan faydalanmak istemeleri ve bir alışveriş şeklinde adaklarda bulunmaları, verdikleri sözü yerine getirmeye çalışmaları gibi hareketleri tespit edebiliyoruz. Bir yandan dinî motifler, İslami birtakım şekiller, dualar da işe karıştırılmakla beraber bu fiilde dinî cinsten olanlar yanında sihrî cinsten olanlar daha manevi bir mevkidedir. Bez bağlama, küçük ev modeli yapma, kısmet çeşmesi açma vb. gibi hareketlerde benzetme, benzeyiş tarzı bir nevi sihri, büyüsel bir durum düşünülebilir. Yatırlarda yapılan dualar yanında "Yatır baba bir çocuk ver." gibi dinî olmayan şifai formülle (s. 10) yatırdan taş, toprak, iplik vs. gibi maddeleri alarak eve götürüp çocuk olduktan sonra bunları tekrar iade etme, yatırda bulunan hayvancıkları yutma, yatır sandukasına entari temas ettirme, arkaya bakmamak vs. gibi sayısız motiflerden maksat, yatırla teması ve etkiyi temin etmektir. Böylece yatırın veya ziyaret edilen yerin çocuk yapma hassası -şimdiye kadar gördüğümüz pratiklerdeki sihrî esaslara uygun olarak- çocuk isteyen kadına geçer.

1 Prof. Dr. Annemarie Schimmel, Dinler Tarihi Notlan, 1956.

2 Aynı Notlar.

3 Aynı Notlar.

Dua yazılı kâğıdı yutmakla da kadın, çocuk yapabilmek hassasını kazanmış olur(s. 12).[1] Burada yatıra bırakılan eşyanın aynı zamanda evliyanın kudret ve manevi mertebesiyle takdis edilmiş, dileğe elverişli, şifaya uygun bir hâle gelmiş bir anlamı ve kendisine başvurulan zatla arada eşya ile bir yakınlık, bir bağlılık tesis ederek şifayı, dileği, çocuk olma niyetini gerçekleştirme gibi bir manevi güvenci (himaye, garanti bağı) birlikte gözlemlemek de gerekiyor. Bazı dualaların, duadan ziyade niyeti yerine getirecek sihrî bir tesir veya bağ gibi görülmesi ve gene 3,7,9,40,41 gibi sıhrî birtakım uğurlu sayılarla niyet ve adakta bulunulması gerçeğe uygun görünüyor. Büyüsel prensiplerden benzeme, benzetme ile temas, bağlantı kurma uzaktan tesir gibi hareketler, bu ziyaret yerlerindeki bazı davranışları kısmen izah edebiliyor. Orhan Acıpayamlı'nın "Din, etkisini kuvvetlendirdikçe pratikler (majik) bozulacak ve işe yaramaz hâle geleceklerdir." düşüncesi, eğer o dinin bünyesi sihrî davranışlara elverişli değilse -mesela İslam dininde olduğu gibi, fal, büyü vb. yasak edilmişse- bir hakikati ifade edebilir. Hâlbuki, burada ayrı ayrı bahsi gerekmemekle beraber, bazı toplumlarda din olarak benimsenmiş inançların, bünyesinde bu gibi sihrî prensiplere elverişli bir zemin mevcuttur, ayrıca bu gibi pratiklerin o din tarafından kesin olarak yasak edilmemiş bulunması, bu gibi dinlerin önderliğini yapanların böyle sihrî davranışları mabetlerde de idame ettirmeleri hâlinde Prof. Dr. Acıpayamlı'nın hükmü pek de kolay gerçekleşemez. Üstelik İslam dininde büyü, fal, bahsettiğimiz İslamiyet dışında kalan adak tarzı dinin esasları içerisinde açık şekilde reddedilmişken, benimsenmiş oluşu ayrıca dikkati çekiyor.

Bilhassa Hristiyanlık, Konfüçyüslük, Hinduizm, Budizm, Şintoizm bu türlü hareketleri teşvik etmektedir. Hristiyanlıkta bütün azizlerin günü (1 Kasım), bütün ruhların günü (2 Kasım) ve Meryem Ana ziyaretleri ve hatta heykellerini, resimlerini kutsal tanıyarak; yanında, önünde mum ve dualarla dilekte bulunuş ve aziz kemiklerinde mucizeler olduğuna inanç pek yaygındır. Nitekim martirlerin mezarları, kemikleri üzerinde kiliselerde sunaklar yapılmaktadır. Hristiyanlar (bilhassa Katolik ve Ortodokslar), azizlerden, ayazmalardan şefaat, şifa beklerler ve bu hareket din görevlilerince de teşvik edilir (Meryem Ana ziyaretgâhı ve kutsal,

1 Prof. Dr. Orhan Acıpayamlı, Doğum Âdetleri (Habilitasyon tezi), 1958

Prof. Dr. Orhan Acıpayamlı: Türkiye'de Doğumla İlgili Âdet ve İnanmalar, Ankara 1962. Prof. Dr. Orhan Acıpayamlı: Anadolu'da Nazarla ilgili Bazı Âdet ve İnanmalar, Dil ve Tarih-Coğrafya Fak. Dergisi, C. XX, Sa. 1-2. Ocak-Haziran 1962, 1963. S. 1-40.

şifalı tanınan su ve çam ağacında olduğu gibi). Esasen kiliselerde azizler günü ve ayinleri olduktan sonra bu hususta nasıl bir davranışta bulunulabileceği kolaylıkla anlaşılabilir.

Çin'de de yakın zamanlara kadar ecdat ruhlarına kurban takdim etmek ve onlara yalvarmak, dileklerde bulunmak görülmekteydi. Eski ve yeni Hindistan'da da büyüsel şekiller pek fazla görülmekte ve insanlar büyüsel yollarla bir şeyler elde etmeye çalışmaktadırlar. Hindistan'da bu hususta en mühim rolü kurban oynamaktadır. Kurbanla, insan, ilahı tatmin etmeye çalışıyor.

Eğer Prof. Dr. Orhan Acıpayamlı, İslam dini toplumda kuvvetlendiği, gerçek anlam ve esasları milletçe tamamen kavranıldığı takdirde, yukarıdan beri bahsettiğimiz türlü davranışların bozularak işe yaramaz hâle geleceği fikri öne sürülmüşse bunda isabet ihtimali kuvvetli olarak belirebilir. Nitekim gene bir inceleme sonunda Prof. Dr. Orhan Acıpayamlı, bir din ve sihir mücadelesi konusunda "din bugün için sihrî mekanizmayı bozamamış olup orada âdeta sihirsel bir unsur gibi vazife görmektedir."[1] demektedir.

Dinle, eski inanç kalıntılarının, sihir, büyü pratiklerinin karışması, kaynaştırılması kadar, insanın dinî idraki -burada İslam dini- seviyesi nisbetinde, ihtiyaçlar, istek ve ihtiraslarını gerçekleştirmek zorluğu veya imkânsızlığı, güvensizlik vb. gibi sebeplerle kendi varlığını aşan, kendisine imkânlar sağlayabilecek türlü yerlere veya varlığa, varlıklara yönelmesi gibi din psikolojisi bakımından çok dikkate değer bir olgu ile karşılaşıyoruz. Din de -tam dinî bilgiye sahiplik hâlinde- Allah'a yöneliş ve ondan bir şeyler beklemek yerine, bir nevi, sihrî (büyü) bir yolla, kendi kuvvetiyle veya başka bir insan gücüyle -sağ, ölü, veya herhangi kutlu, mübarek bir araçla istekleri, niyetleri, ihtiyaçları, ihtirasları için bir şeyler elde etmeye çalışmak, kaderini bu yolla değiştirmek veya bu yola götürmek ve kendisine yardımı, faydası dokunan varlığa adaklar sunmak, hemen bütün buna uygun itikatlarda beliriyor.[2] Türbelere, yatırlara, ağaçlara, pınar kıyısındaki çalılara bez bağlamak -önce kendi eşyasından ve üzerinden- bir şeyi, bir parçayı bu uğurlu, kutsal tanınan yerde bırakmak suretiyle,

---

1 Prof. Dr. Orhan Acıpayamlı: Türkiye'de Yağmur Duası, Dil ve Tarih-Coğrafya Fak. Dergisi. C. XXII, S. 3-4. 1964'ten ayrı basım, S. 250.

Prof. Dr. Alfred Lehmann: Abergaube und Zauberei von den altesten Zeiten an bis in die Gegenwart, Stuttgart 1925, S. 42-135.

Prof. Nureddin Şazi Kösemihal: Büyü ve Din Probleminin Bugünkü Durumu, Sosyoloji Dergisi 1952, S. 7, s. 25, 26, 28.

Bronislav Malinowski: Büyü, Bilim ve Din. Çev. Ender Gürol, İst. 1964. S. 19, 53, 55.

2 Prof. Dr. Annemarie Schimmel, Dinler Tarihi Takrirleri (15, 3. 1958). Hind'de Din. (Din ve büyü tahlili)

teması muhafaza etmek ve kendisini hatırlatmak üzere, kendi eşyasıyla, başvurduğu yerle kendi arasında bir bağlantı kurduğu görülüyor. İhtiyaçlar, Allah'ın varlığı ve İslamiyetin anlam ve ruhu üzerinde gereken etraflı bilgiye sahip olmamak kadar, alışkanlık, görenek (Propaganda, menfaat tesiri vb.) insan psikolojisinin, insan varlığının zaaflarını, telkin altında kalışını da dikkate almamız gerekiyor. Şahıs niyetinin karşılığını bir adakla ödemeye veya başlangıçta bir armağanla kutlu tanıdığı ve başvurduğu yeri tatmine çalışıyor. Adak adama âdeta bir nevi mukavele, bir nevi pazarlık şeklini alıyor. Şahıs niyeti gerçekleştiği hâlde adağını yerine getirmezse kendisini borçlu hissediyor, sözünde durmamış olmanın azabını, sıkıntısını duyuyor, yaşıyor. Bir daha niyette bulunmaya ve adak adamaya yüzü olmadığını sanıyor. Hatta borçlu olduğu zamanda büyük bir zaruret hâlinde tekrar böyle bir ziyaret yerine başvurmuşsa, adağını yerine getirememenin suçluluğu dolayısıyla dileğinin yerine getirilmesi ihtimalini de çok az görüyor. Zira bu davranışı bir bakıma mükelleflik altına girişi, alış ve veriş münasebetini ortaya koymuş oluyor ve ödenmemiş adağın, niyete tesiri olacağını sanıyor.

Şahıs, genel kültür, hatta ilim bakımından şu veya bu durumda bulunabiliyor. Bilgisiz bir köylü ile bilgili bir kimse arasında fark olmuyor, ikisi de adakla ilgilenebiliyor. Burada elbette çaresizlik hâline karşı çok uzak da olsa bir çare arama ve alışkanlık, genel akım gibi sebepler rol oynayabiliyor. Bununla beraber bilhassa, İslamiyetin adak ve yeri hakkında, İslami sınır üzerinde tam ve kesin bir bilgi ve inancın bulunmayışı daha baskın bir seviyede görülüyor. Şehirlerde tam bir dinî bilgiden mahrum, fakat tahsil ve kültür sahibi kimselerin, bilhassa kadınların, böylece müspet bir sonuca ulaşacaklarına dair inanç ve rağbeti, köydeki bir kimseden veya tahsili olmayan birisinden daha az değildir. Bundan başka Allah ve din inancının nefsindeki boşluğunu duyanların gelişigüzel batıl inançlara sapması da kolay olmaktadır. Bütün yaptığımız araştırmalar, incelemeler şunu göstermektedir ki doktor, okul, içtimai temas, yollar açılışı ve taşıtların devamlı faaliyeti ve bu gibi bir sıra sebeplerin mutlak bir tesiri olacağını ispat etmek mümkün değildir. Bilhassa şehirlerde (Ankara, İstanbul vb.), okuma yazma nisbetinin yüksekliği ve okul, sağlık tesisleri ve diğer içtimai, kültür, teşkilat ve müesseseleri olduğu hâlde bu adama faaliyeti devam etmektedir. Üstelik lise, üniversite mezunları, hatta müspet ilimle ilgili öğretmenlerin bile adak yerlerine inanarak gittiklerini tespit etmiş bulunmaktayız. Bu itibarla bunun ne müspet bilgi, ne tahsil hayatıyla doğrudan doğruya bir bağı olduğunu ileri süremiyoruz.

Servet, zenginlik, lüks bir hayat içerisinde oluşun da bu hususa dair tesiri görülmemektedir. Nitekim hususi arabalan ile böyle yerlere gelen, kürk mantolu hanımlar bu gözlemimizi teyit etmiş bulunmaktadır. Şüphesiz bunların niyetleri iktisadi gayelere erişmekten ziyade, çocuk, şifa, sevgi, sıhhat gibi hususlardaki arzularının gerçekleşmesidir.

İlerlemiş ve muhtelif ihtiyaçları karşılayan, emniyet, sigorta vb. müesseseleri bulunan memleketler de Amerika Birleşik Devletleri, Almanya, Belçika vb. gene bu gibi inançlara rastlandığına göre, bazı maddi ihtiyaçların giderilmesi ile batıl inançların kalkıvereceğini sanmak isabetli görünmüyor.

Araştırmalarımızda tespit ettiğimiz bir nokta da bu ziyaretgâhlara gelenlerin İslamiyetin yalnız şartları, amelleri, şekilleri hakkında basit bir bilgileri bulunuşudur. Kur'an tefsiri, İslam felsefi düşüncesi ve bu taleplerinin, müracaatlannın dinî bakımdan derinlemesine tetkikini yapacak bir bilgiye sahip bulunmadıkları açık olarak anlaşılmaktadır. Hatta fakülte mezunu bazı hanımlar (hukuk, iktisat, felsefe, matematik, tıp) bir türbede yatan zat için -kendileri namaz kılmasını bilmediklerinden- iki rekât namaz kılmalarını, yaşlı bir hanımdan rica etmişler, o da namazın ölüler için ve onlar adına değil, Allah rızası için kılınabileceğini bildirince bundan bu hanımlar pek bir şey anlamayarak şaşırmışlardır.

İslamiyetin kesin ve aydınlatıcı buyruğu bilinmemekteydi: "Ölülerden niyaz etmeyiniz."; "Size ulaşan her nimet Allah'tandır."

Büyük bir şehirde tanınmış bir gazetenin yazı işleri müdürlüğünü yapan bir arkadaşımla gazetelerdeki yıldız falları üzerindeki konuşmamızda, onun kendi gazetesinde, bu günlük yıldız fallarını uydurarak yazdığını fakat birçok kimse tarafından daha bir gün önceden telefon edilerek müteakip günkü fallarının ne olduğunun söylenmesini istediklerini, sık sık bu maksatla rahatsız edildiğini tespit etmiş bulunuyoruz. Ahmet Mithat Efendi "Tarihi Edyan"ında "Ervaha Perestiş" başlıklı bahiste: "Her milleti mütemeddine anın yalnız ruhuna değil, cismine, külüne bile hürmet eder. Türbeler yapar. Ruhuna hediye eder. Dinsizlikleriyle müftehir olanlar bile o büyük adam nesyen mensiyen (büsbütün unutulmak) hükmüne rıza gösteremeyip onun heykelini yapar. Namına abideler inşa eder. Bu hâlde fetişlik, putperestlik mertebesi altında kalmış olan sınıfı insanın canları perestliğine şaşılır mı?" diye sormaktadır.[1]

1 Ahmet Mithat Efendi, Tarihi Edyan, C. 1. İkinci Tabı, İstanbul 1329, s. 53.

İnsandaki ecdada saygı, tapma derecesine yakın bir mertebede görüş, ruhun, varlıkların ölümden sonra da yaşama ve müspet, menfi tesirlerinin devamı inancı, sezgisini, tanınmış, zaman-mekân kayıtlarıyla görünür varlıklara dileme gibi, soyut, zaman mekânı ve şartlarını aşan, bir yüce varlık idrakine ulaşıp Tanrı'dan dileme yerine, bazen gündelik hayatta da alışılan büyükten küçüğe, veli, yatır vb. den ihtiyaçlarının giderilmesi, dileklerinin yerine gelmesi için Tanrı katında araya itibarlı olduğuna inandığı bir elçi koyma inanç ve psikolojisini de görmüş bulunuyoruz. Allah'a teveccüh edileceği yerde, gidip bir türbeye bez bağlıyorlar, ruhu mücerretle temasa gelemeyerek, Allah'la temasa gelemeyerek bir bezle işi halletmeye, duygularla idrake çalışıyorlar. Allah tasavvuruna, yalın kavrama yükselemiyor, ulaşamıyorlar, ya bir şeyhe ya bir tekkeye bağlanıyorlar. Münevverler içinde de bu şekilde hareket edenler çoktur, görüşünü tespit ettiğimiz vakalar tamamen teyit etmiş durumdadır.[1]

Meseleyi dinler tarihi yönünden ve yalnız Türkiye bakımından düşünürsek İslam dininin gerçek anlam ve talimatını bilen örnek, aydın din bilgini önderlerin ve diğer bilginlerimizin, insanların (Allah inancı ve İslamiyetin esaslarını geniş ve müessir tahlillerle yapabildikleri nisbette), dilek ve ihtiyaçlarını yalnız ALLAH'a yöneltmek ve ondan dilemek doğrultusuna çevireceklerini ummak mümkün olabilir.

2 Prof. Dr. Bedi Ziya Egemen, Din Psikolojisi Semineri, II. 4. 1957. Abdülkadir İnan: Hurafeler ve Menşeleri, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınlan: Batıl İnanışlar No. 1, Ankara 1962. s. 62.

Abdülkadir İnan, Müslüman Türklerde Şamanizm Kalıntıları, İlahiyat Fakültesi Dergisi, Yıl 1952, S. 4. Ankara 1952, s. 30.

Bibliyografya

A) Kitaplar

Abu Hayyan, Kitab-al İdrak li Lisan-al Atrâk. Çev: [Prof.] Ahmet Caferoğlu, İstanbul, 1931, Evkaf Matbaası.

Acıpayamlı, Prof. Dr. Orhan, Doğum Âdetleri (Doçentlik Tezi)

Adıvar, Dr. Abdülhak Adnan, Tarih Boyunca İlim ve Din, İstanbul, 1944, Remzi Kitabevi. C. I, II.

Ahmed Dede Efendi, Şeyh, Karahanlılar ve Anadolu Selçukları, Çev: Necati Lugal-Hasan.

Fehmi Turgal, İstanbul, 1940, Türkiye Yayınevi, Not: Kitapta Nihal Atsız'ın, "Ahmet Dede Efendi'nin Hayatı ve Eserleri" adlı makalesi ile Hasan Fehmi Turgal'ın biyografisi var.

Ahmet Hamdi, Kırkkilise (Kırklareli) Vilayeti. İstanbul, 1341 (1925) Kâğıtçılık ve Matbaacılık T.A.Ş. "Türkiye Cumhuriyeti Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekaleti Neşriyatından. Türkiye'nin Sıhhi ve İçtimai Coğrafyası"

Ahmet Mithat Efendi, Tedris-i Tarih-i Edyan, İstanbul, 1329 Hürriyet Matbaası.

Ahmet Refik, bak: Altınay, Ahmet Refik.

Ahmet Vefik Paşa, Lehçe-i Osmani Tab-ı Cedid, Dersaadet [İstanbul] h. 1306 (1888) Mahmutbey Matbaası.

Akay, İ. Hakkı, Çepniler Balıkesir'de, Balıkesir, 1935, Vilayet Matbaası.

Akder, Prof. Necati, Tanrı Fikrinin Ana Kaynağına Dair Eserler Serisinden 8. Cild üzerine tahlili düşünceler, Ankara, 1951, Türk Tarih Kurumu Basımevi (Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi VIII/4 den ayrı basım).

Akgün, Tahsin, Erzurum, (y.y.) 1955.

Akkaya, Doç. Dr. Şükrü, Orta Anadolu'da Bir Dolaşma, Ankara, 1934, Hakimiyeti Milliye Matbaası.

Aldan, Mehmet, Türlü Yönleriyle Ayaş, Ankara, 1965, Ali Seydî, Resimli Kamus-ı Osmani, İstanbul, 1330, Matbaa ve Kütüphanci Cihan.

Alpay, Köy Devamsız ve Köyün İç Yüzü. Ankara, 1952, Örnek Matbaası.

Altınay, Ahmet Refik, Anadolu'da Türk Aşiretleri (966-1200), İstanbul, 1930, Devlet Matbaası.

Altınay, Ahmet Refik, Büyük Tarihi Umumî, İstanbul, 1328 Kitabhanei İslam ve Askerî, İbrahim Hilmi. 2 C.

Altınay, Ahmet Refik, 16. Asırda İstanbul Hayatı (1553-1591) 2. bs. İstanbul, 1935, Devlet Basımevi.

Altınay, Ahmet Refik (Çev.), Prof. Seignolos, Charles, Tarihi Medeniyet, İstanbul, 1324, Kitaphanei Askerî İbrahim Hilmi.

Altınay, Ahmet Refik, (T.C.) Seignolos Charles, Tarihi Medeniyet; Kurunu Vusta ve Ezmenei Cedide, İstanbul, 1328, Kitabhanei Askerî İbrahim Hilmi.

Altınay, Ahmet Refik, Tarihi Medeniyet; Asrı Hazır, İstanbul 1328 Kitaphanei Askeri İbrahim Hilmi, Mat. Ankara, 1933, Matbaacı Şeref.

Ankara Telefon Rehberi, 1958, Ankara, 1957, Türk Tarih Kurumu Basımevi.

"Ankara Vilayeti" seyahatnamesi Resmîsi, İstanbul, 1918.

"Ankara Vilayeti "seyahatnamesi, 15. bs. (y.y.), 1325, Matbaai Vilayet.

Aran, Sadri, Evedik Köyü, Bir Köy Monografisi, Ankara 1938... "Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Vekâleti Neşriyatı".

Arık, Prof. Remzi Oğuz, Halkevinde Müze, Tarih ve Folklor Çalışmaları Kılavuzu.

Ankara 1947 Ulus Basımevi, "C.H.P. Halkevleri Yayınlarından, Kılavuz Kitapları XXI".

Arseven, Prof. Celâl Esat, Sanat Ansiklopedisi, İstanbul, 1943, Maarif Matbaası.

Aslanbay, Muhittin: Seyit Battal Gazi'nin Hayatı ve Bazı Menkıbeleri. Eskişehir (t.y.), Kardeşler Matbaası.

Âsım, Kamus Tercümesi, İstanbul h. 1305, Bahriye Matbaası.

Aşkun Vehbi Cem, Sivas Folkloru, Sivas, 1941, Kâmil Matbaası, Sivas Halkevi N. VI.

Atakurt, Mithat, Urfa Folklorundan Bir Demet, Ankara, 1951, II. Erkek Sanat Enstitüsü Matbaacılık Bölümü.

Atalar Sözü, Haz: Veled İzbudak, İstanbul, 1936.... "Türk Dil Kurumu".

Atalay, Besim, Bektaşilik ve Edebiyatı, İstanbul, 1340, Matbaai Amire.

Ayas, Nevzad, Türkiye Cumhuriyeti Millî Eğitimi, Kuruluşlar ve Tarihçeler, Ankara, 1948, Millî Eğitim Basımevi.

Aynî, Prof. Dr. Mehmet Ali, Hacı Bayram-ı Veli, İstanbul, 1343, Evkafı İslamiye Matbaası.

Balaban, M. Rahmi (derle.), İlim-Ahlak-İman, 2. bs. Ankara, 1950, Yeni Matbaa.

Balcıoğlu, Tahir Harimi, Tarihte Edremit Şehri, Balıkesir, 1937, Balıkesir Vilayet Matbaası.

Balcıoğlu, Tahir Harimi, Türk Tarihinde Mezhep Cereyanları, Önsöz ve notlar, Prof. Hilmi Ziya Ülken, İstanbul (t.y.) Kanaat Kitabevi. Ankara Kütüphanesi, Türk İslam Filozofları: IV.

Baltacıoğlu, Prof. İsmail Hakkı, Sosyoloji, İstanbul, 1939, Sebat Basımevi.

Bardakçı, Cemal, Alevilik-Ahilik-Bektaşilik, 2. bs. Ankara 1950 Yeni Matbaa. Barthold, Prof. Dr. W., İslam Medeniyeti Tarihi, İstanbul 1940 Kanaat Kitabevi, Çev., F. Köprülü.

Bautrau, Emile, İlim ve Din. çev. Hüseyin Cahit Yalçın, İstanbul 1927, Akşam Matbaası.

Bayatlı, Osman, Bergama Tarihinde Asklepion. İstanbul, 1954, Anıl Matbaası.

Bayrı, Mehmet Halit, Halk Âdet ve İnanmaları, İstanbul, 1939, Burhanettin Basımevi, İstanbul Eminönü Halkevi Dil, Edebiyat ve Tarih Şubesi Neşriyatı: XI.

Bayrı, Mehmet Halit, İstanbul Folkloru, İstanbul, 1947, Türkiye Yayınevi.

Bergama'da Köyler, Pınarlı Köy, Narlıca, Tepeköy, İzmir, 1944, İzmir Güneş Basım ve Yayımevi, Bergama Halkevi Yayını.

Berkes, Doç. Dr. Niyazi, Bazı Ankara Köyleri Üzerinde Bir Araştırma, Ankara 1942 Uzluk Basımevi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Felsefe Enstitüsü Neşriyatı, Sosyoloji serisi No: 2.

Berki, Prof. Dr. Şakir, Kur'an'da Peygamberler Tarihi, Ankara, 1957, Güzel Sanatlar Matbaası.

Bertholet, Alfred, Wörterbuch der Religionen, Stuttgart 1952.

Beygu, Abdurrahman Şerif, Erzurum Tarihi, Anıtları, Kitabeleri, İstanbul, 1936, Bozkurt Basımevi.

Bilmen, Ömer Nasuhi, Büyük İslam İlmihali, İstanbul, 1954, Ahmet Sait Matbaası.

Bhattacharyya, Swaprasad, "Religions Practices Of The Hindus". The Religion Of The Hindus yay. Kenneth W. Morgan, New York, 1953.

Bodrumlu, Avram Galanti, Küçük Türk Tetebbular, İstanbul 1341 (1925), Kâğıtçılık ve Matbaacılık Anonim Şirketi.

Bozkurt, Hikmet, Ege Kültüründen Yaprakla, İzmir, 1952, Teknik Kitap ve Mecmua Basımevi.

Brockelmann, C, İslam Milletleri ve Devletleri Tarihi Çev: Doç. Dr. Neşet Çağatay, Ankara, 1954, Örnek Matbaası, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınlarından: IV.

Budda, Prof. A. Hilmi Ömer, Dinler Tarihi, İstanbul, 1935, Vakit Gazete-Matbaa-kütüphanesi. 1. C.

Buharalı, Süleyman Efendi (Şeyh), Lügat-ı Çağatayi ve Türkü Osmani, İstanbul h. 1298 Mihran Matbaası.

Bursalı Mehmet Tahir, Osmanlı Müellifleri, İstanbul 1333. de Busbecq, G. Kanuni Devrinde Bir Sefirin Hatıratı; (Türk Mektupları). Ankara, 1953, İstiklal Matbaası, Serdengeçti Neşriyatı No. 5.

Caferoğlu, Prof Ahmet, Folklorumuzda Millî Hayat ve Dil Bakiyeleri, Ankara, 1940, Recep Uslusoğlu Basımevi, C.H.P. Konferanslar Serisi Kitap 16.

Cansever, Dr. Hasan Ferid, Tevrata Göre Yakın Şarkta Yamyamlık,İstanbul 1952, Işıl Matbaası.

Çağatay, Prof. Dr. Neşet, İslam'dan Önce Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı, Ankara, 1957, Mars Ticaret ve Sanayi Anonim Şirketi Matbaası, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: 20.

Çağatay, Prof. Dr. Ş. Saadet, Türk Lehçe Örnekleri, 8. Yüzyıldan 18. Yüzyıla Kadar Yazı Dili, Ankara, 1950.

Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları No: 62, Türk Dili ve Edebiyatı Enstitüsü No: 9.

Çavdarlı, Rıza, İlk Türkler, İstanbul, 1938, Zaman Kitabevi, Akyıldız Neşriyatından.

Çavdarlı, Rıza, İslamiyetten Evvel Türklerde Atın Ehemmiyeti ve Tarihi, İstanbul, 1936, Ülkü Basımevi.

Danişment, İ. Hami, İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, 4 Cilt. Türkiye Yayınevi Tarih Serisi: 1. Türkiye Basımevi 1947-1954.

Damar, Cevdet, Gürsu Nahiyesi Monografyası, Bursa, 1955, Yıldız Matbaası.

Das Neue Testament. Çev. Von B, Kostantin Rosch, New York 1928.

Demiray, Ahmet, Resimli Amasya, Tarih, Coğrafya, Salname, Kılavuz ve Kazalar. Ankara, 1954, Güney Matbaacılık ve Gazetecilik Türk A.O.

Demiray, Tahsin, Anıt Kabir ve Türbeler Meselesi, İstanbul, 1949, Türkiye Basımevi.

Denker, Arif Cemil, Dr. Bülent Davran, Almanca-Türkçe Büyük Lügat, İstanbul, 1947, Kanaat Kitabevi.

Dikmen, Gani, Nazilli Tarih ve Coğrafyası, (y.y.) 1952.

Doğrul, Ömer Rıza, İslamiyetin Geliştirdiği Tasavvuf, İstanbul 1948, Ahmet Halit Kitabevi.

Doğrul, Ömer Rıza, Yeryüzündeki Dinler Tarihi, İstanbul, 1947, İnkılap Kitabevi.

Durkheim, Emile, Din Hayatının İptidai Şekilleri, Çev: Hüseyin Cahit Yalçın, İstanbul, 1923-1924, Tanin Matbaası.

Eberhard, Prof. Dr. W., Çin'in Şimal Komşuları, Bir Kaynak Kitabı. Çev:, Nimet Uluğtuğ. Ankara 1942 İdeal Matbaası, Türk Tarih Kurumu Yayınlarından 7. Seri No. 9".

Edom, M., Tarihi Esatir, Çev. Mustafa Nuri, İstanbul, 1329, Arakas Matbaası.

Egemen, Prof. Dr. Bedi Ziya, Din Psikolojisi Ders Notları, 1955-1957.

Egemen Prof. Dr. Bedi Ziya, Din Psikolojisi, Saha, Kaynak ve Metot Üzerine Bir Deneme, Ankara, 1952, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınlarından 3.

Eliade, Mircea, Die Religionen Und Das Heilige, Salzburg 1954, Otto Müller Verlag.

Encyclopaedia Britannica, Chicago, 1955, Encyclopaedia Britannica Inc, Vol XXIII.

English-Persian Dictionary (Fehreng-i İngilizi-Farisî) 1322. Erdim, Kadri, Sivas Rehberi, Sivas, 1953, Kâmil Matbaası.

Erim, Hıfzı, Ayvalık Tarihi, Ankara, 1948, Güney Matbaacılık ve Gazetecilik Türk Anonim Ortaklığı.

Ergin, Osman, Türkiye Maarif Tarihi, İstanbul, 1939-1943 Osmanbey Matbaası. 5 C.

Ergin Dr. Muharrem, Dede Korkut Kitabı, Ankara, 1958. T.T.K.B.

Erk, Hasan Basri, İslami Mezhepler-Tarikatlar, İstanbul, 1954, Varol Matbaası.

Eroğlu, Zekâi, Muğla Tarihi, İzmir, 1939, Marifet Basımevi, Eskişehir, (y.y.) 1958.

Evliya Çelebi, Evliya Çelebi Seyahatnamesi, İstanbul, 1314, Dersaadet İkdam Matbaası.

Fırat, M. Şerif, Doğu İlleri ve Varto Tarihî, İstanbul, 1948, Şaka Matbaası.

Freud, Totem ve Tabu, Ankara, 1947, Millî Eğitim Basımevi, "Dünya Edebiyatından Tercümeler, Yeni Alman Edebiyatı No. 4".

Gazi Ayıntap Vilayeti, İstanbul, 1926, Hilal Matbaası, "Türkiye Cumhuriyeti Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekâleti Neşriyatından, Türkiye'nin Sıhhi ve İçtimai Coğrafyası."

Gennep, Arnold Von, Folklor, Ankara, 1939, Ulus Basımevi.

Glayes, A. -A. Hes, İçtimaiyat Dersleri, Çev: Mehmet İzzet, İstanbul, 1924, Matbaai Âmire, İstanbul Darülfünunu Edebiyat Fakültesi Neşriyatından.

Ottschalk, Dr. Walter, Das Gelübde Nach alterer Arabischer Auffassung, Berlin, 1919, Werlag Von Mayer Und Müller.

Gökçen, İbrahim: 16 ve 17. Asırlarda Saruhan Zaviye ve Yatırları, İstanbul, 1946, İstanbul Marifet Basımevi, Manisa Halkevi Yayınlarından S. 15.

Gökyay, Orhan Şahik, (yay), Dede Korkut Masalları, İstanbul, 1938, Arkadaş Basımevi, Aylı Kurt Yayını.

Gölpınarlı, Abdülbaki, Mevlâna Celaleddin, 2. bs. İstanbul, 1952, İnkılap Kitabevi.

Gölpınarlı, Abdülbaki, Melamilik ve Melamile, İstanbul, 1931, Devlet Matbaası, İstanbul Darülfünunu Türkiyat Enstitüsü Yayını.

Gölpınarlı, Abdülbaki, Mevlâna Celaleddin, 2 bs. İstanbul, 1952, İnkılap Kitabevi.

Gölpınarlı, Abdülbaki, Mevlâna'dan Sonra Mevlevilik, (y.y.). (t.y.)

Gölpınarlı, Abdülbaki-Pertev Nailî Boratav, Pir Sultan Abdal, Ankara, 1943, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Türk Dil ve Edebiyatı Enstitüsü No. 5, Halk Edebiyatı Serisi 1.

Die Grossen Nichtchristhiclen Religionen Unsere Zeit, Studgart, 1954, Alfred Kroner Verlag.

Gubaydulin, K.S. Azerbaycan Vakıfları, Çev. Y. Kalantay, Ankara, 1938, Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı, Vakıflar 1

Gülekli, Nurettin Can, Ankara, Tarih-Arkeoloji, Ankara, 1948, Doğuş Matbaası.

Günaltay, Ord. Prof]. M. Şemseddin, Felsefei Ula, İstanbul, 1341, Evkafı İslamiye Matbaası, Tetkikat ve Telifatı İslamiye Heyeti Neşriyatı: 5.

Günaltay, Ord. Prof. M. Şemseddin, Maziden Atiye,Dersaadet İstanbul, 1339, Kanaat Kitaphanesi.

Günaltay, Ord. Prof. M. Şemseddin, Tarihi Edyan, Dersaadet İstanbul, 1338, Kanaat Matbaası.

Günaltay, Ord, Prof. M. Şemseddin, Yakın Şark, Ankara, 1937

Günaltay, M. Şemseddin, Yakın Şark II; Anadolu, En Eski Çağlardan Ahamenişler İstilasına kadar, Ankara, 1946, Türk Tarih Kurumu Basımevi Türk Tarih Kurumu Yayınlarından 8. Seri No. 3-11.

Güngör, Kemal, Cenubi Anadolu Yürüklerinin Etno-Antropolojik Tetkiki, Ankara, 1941, İdeal Basımevi, "Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Antropoloji ve Etnoloji Enstitüsü Neşriyatı No. 24".

Hüseyin Kâzım Kadri, Türk Lügati. 4. C.

Hac Yolu. İstanbul 1950, Gün Basımevi, Yeni Sabah Neşriyatı.

Harva, Uno, Die Religiösen Vorstellungen Der Altaischen Völker, Helsinki, 1938, Werner Söderström Osakeyhtiö Porvoo, F F Communication No. 125.

Hasluck, F. W., Bektaşilik Tetkikleri, Çev. Ragıp Hulusi, İstanbul, 1928, Devlet Matbaası, Anadolu'nun Dinî Tarih ve Etnografyasına dair Tetkikat Merkezi Neşriyatı: 1".

Hasluck, F.W., M. A. Christianity And İslam Under The Sultans. Oxford 1929, The Clarendos Press. Volum, 2. Hirschfeld, Dr. Magnus, Cinsiyet Dünyası, Çev, Mar-Şal ve Dr. S. Oktay, İstanbul 1946, Tanin Matbaası, Bilgi Serisi: 2 Batı Yayını.

Hocazade, İbrahim Hilmi, Hadikatül Evliya, Hacı Bayram Veli, İstanbul (t. y.).

Hocazade, Ahmed Hilmi, Ziyaret-i Evliya, İstanbul, 1325, Cihan Kütüphanesi.

Hoffman-Krayer, V. Edvard und Hans Bachtold-Stabli (Hz.), Handworterbuch des Deutschen Aberglaubens, (Gelübde). Berlin, 1927.

Hüdavendigâr Vilayeti Salnamei Resmisi, Bursa 1325, Matbaai Vilayet Defa 34.

Irmak, Prof. Dr. Sadi, Anadolu Yörüklerinin Antropolojisine Dair Tetkikler, Ankara, 1937, Türk Tarih Kurumu Neşriyatı, Tebliğler Kitabı-Türkçe-Fransızca.

İbnü Haldun, Mukaddemei İbnü Haldun, Çev, Ahmet Cevdet, 2. C. (Ulumu sihir ve tılsımat) s. 148, 157 İbni Haldun Mukaddime 2, Çev. Zakir Kadri Ugan, İst. 1954, Maarif Basımevi.

İbn-ul Hac (-h. 737), Kitab-al -Medhal, İstanbul, 1293.

İbrahim Hakkı, Marifetname. İstanbul, 1330, Matbaai Ahmet Kâmil Tabı ve Naşiri Kırimî Yusuf Ziya.

Dr. İbrahim, İsmail, Kırşehir Vilayeti, İstanbul, 1341 (1925), Kâğıtçılık ve Matbaacılık Türk Anonim Şirketi, Türkiye Cumhuriyeti Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekâleti Neşriyatından, Türkiye'nin Sıhhi ve İçtimai Coğrafyası.

İnan, Andülkadir, Tarihte ve Bugün Şamanizm, Ankara, 1954, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Türk Tarih Kurumu Yayınlarından 7. Seri No: 24.

İsmail Hakkı, Karesi Vilayeti Tarihçesi, İstanbul 1925, Hüsnü Tabiat Matbaası.

İstanbul Kütüphaneleri Tarih Coğrafya Yazmaları Katalogları, İstanbul, 1943, Maarif Matbaası, Maarif Vekâleti Kütüphaneler Katalogları Yayınları Seri 1. No: 1

İz, F. and Hony, Turkish-English Dictionary, Oxford, 1957.

İzdem, Ekmel, Dünkü-Bugünkü Akhisar, Tarihi -Coğrafyası-folkloru, 1944, Ülkü Basımevi.

İzmirli, Celalettin, İslam Âleminde Yetişen Filozof, Tabip, Naturalist ve Biyologlar, İstanbul, 1951, Hilmi Kitabevi.

İzmirli, İsmail Hakkı, İslam Mütefekkirleri İle Garp Mütefekkirleri Arasında Mukayese, Ankara, 1952, Yeni Matbaa.

Kakan, A. Vefik, İslam Evliyaları, Ankara.

Kandemir, Ankara Vilayeti, Ankara, 1932, Başvekâlet Müdevvenat Matbaası, "Türk Maarif Neşriyatı No: 2".

Kâtip Çelebi, Kitab-ı Cihannüma, (Y.Y.) 1145 (1732) Darul tıba-tıl Âmire.

Kaşgarlı Mahmut, Divanı Lügat-it Türk. Çev: Besim Atalay, Ankara, 1939, Alaeddin Kıral Basımevi, "Türk Dil Kurumu Yayınlarından".

Caetana (Kaytano) Leon, İslam Tarihi, Çev: Hüseyin Cahit Yalçın, İstanbul 1924 Tanin Matbaası. 10 Cilt.

Kınalızade Ali Efendi, Ahlakı Alai (h. 1012-1603).

Clacvio (Klavio), Kadis'ten Semerkant'a (Timur Devrinde Kadis'ten Semerkant'a Seyahat) 2 Ks. Çev: Ömer Rıza Doğrul, İstanbul (y.y.) Ankara Kütüphanesi

Kitabı Mukaddes, Yani Ahdi Atik ve Ahdi Cedit, İbrani ve Geldani ve Yunani Lisanlarından Tercüme, İstanbul, 1885, Boyacıyan Agop Matbaası, Koçu, Reşat Ekrem, İstanbul Ansiklopedisi, I. C. İstanbul, 1958, Tan Matbaası.

Korkut, Dr. M. Şerif, Hayattan Çizgiler, Tanıdıklarım, Ankara 1949, Yeni Matbaa.

Koşay, Prof. Dr. Hamit Zübeyir, Ankara Budun Bilgisi, Ankara, 1935, Ulus Basımevi, "Ankara Halkevi Dil-Tarih-Edebiyat Şubesi Neşriyatı No:14".

Köprülü, Prof. Dr. M. Fuat, Abdal, Türk Halk Edebiyatı Ansiklopedisi, İstanbul, 1935, Burhaneddin Basımevi. S. I. s. 23-26.

Köprülü. Prof. Dr. Mehmet Fuat, Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, İstanbul, 1918, Matbaai Âmire. (1919)

Köprülü Prof. Dr. M. Fuat, Türk Tarihi Dini. İstanbul, 1341, "Darülfünun İlahiyat Fakültesi Talebe Cemiyeti Neşriyatı".

Kösemihal, Prof. Nurettin Şâzi, Büyü ve Din Probleminin Bugünkü Durumu, İstanbul, 1952, Hüsnü Tabiat Matbaası.

Köymen Prof. Dr. Mehmet Altay, Büyük Selçuklu İmparatorluğunun Kuruluşu, Ankara, 1957, Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Köymen, Prof. Dr. Mehmet Altay, Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi İkinci İmparatorluk Devri, Ankara, 1954, Türk Tarih Kurumu Basımevi, "Türk Tarih Kurumu Yayınları: 7. Seri No: 23".

Kuran, Ahmet Bedevi, Din Nedir ve İtikatlar Nasıl Gelişmiştir, İstanbul (t.y.) Türkiye Basımevi.

Kur'an-ı Hakim Ve Meal'i Kerim, (Tefsir ed. ve not haz. yay), Hasan Basri Çantay, İstanbul, 1953, İsmail Akgün Matbaası. 3 C.

Kurgan, Şükrü, İzahlı Eski Metinler Antolojisi, Ankara, 1943, Maarif Matbaası, "Maarif Vekâleti Yayını".

Lalizade Abdülbaki, Esseyid, Tarikatı Bayramiyeden Taifei Melâmiyenin Ananei iradetleri beyanındadır. (y.y.) (t.y.)

Lalizade Abdülbaki, Esseyid, Tarikat-ı Bayramiye-i Melamiye, İstanbul, 1156.

Lehmann, Prof. Dr. Alfred, Aberglaube und Zauberei, Stuttgart, 1925, Verlag Von Ferdinand Enke.

Leeuw, Prof. Dr. G. Van Der, Phânomenologie der Religion, Tubingen, 1956, J.J.B. Mohr (Paul Siebek).

Littmann, Enno, Arabischer Liebeszauber Aus Aegypten, "İnsti-tut Français de Damas, 1957".

Makal, Mahmut, Memleketin Sahipleri, istanbul, 1954, Varlık Yayınevi.

Dr. Mehmet Ali, Çatalca Vilayeti, İstanbul, 1341 (1925) Kâğıtçılık ve Matbaacılık Anonim Şirketi, "Türkiye Cumhuriyeti Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekâleti Neşriyatından, Türkiye'nin Sıhhi ve İçtimai Coğrafyası".

Dr. M. Şükrü, Eti Tarihi Ve Medeniyeti, Ankara, 1934, Hâkimiyeti Milliye Matbaası.

Mac gahan Mogaman, Amerikalı, Hiyve Seyahatnamesi ve Tarihi.

Musavver. Çev, Ahmet Efendi, Dersaadet (İstanbul), 1292, Basiret Matbaası.

Malinowski, Dr. Bronislav, Süte und Verbrechen Bei den Naturvölkern. Çev., Dr. H. Schwarz. Wien 1940 Humbold Verlag.

Mehmet Ferit, Sadettin Nüzhet (Ergun), Konya Halkiyat ve Harsiyatı, Konya 1926, Konya Vilayet Matbaası.

Mehmet Salâhi, Kamus-ı Osmani, İstanbul, 1329, Kanaat Matbaası.

Mevlâna Celaleddin, Mesnevi, 2. bs. Çev: Veled İzbudak, İstanbul 1956. Maarif Basımevi, 6 C. "Dünya Edebiyatından Tercümeler Şark-İslam Klasikleri 1".

Möller, Prof. Dr. Clemens, Alnian Halk Bilgisi, Ankara, 1939 Recep Ulusoğlu Basımevi, "Konferans: 7".

Muhsini Fânî, Şeyh C .(Hüseyin Kâzım Kadri), İstikbale Doğru, İstanbul 1331, Ahmet İhsan ve Şürekâsı Matbaacılık Osmanlı Şirketi.

Dr. Muslihiddin Saffet, Ankara Vilayeti. İstanbul 1925 Hilâl Matbaası, "Türkiye Cumhuriyeti Sıhhat ve Muaveneti İçtimaiye Vekâleti Yayınlarından, Türkiyenin Sıhhi ve İçtimai Coğrafyası No: 17".

Mübarek, Galip, Ankara, Birinci kısım, Kabristanlar-Camiler-Mescitler, İstanbul, 1341, Matbaai Âmire "Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekâleti Hars Dairesi Neşriyatından: 2".

Mübarek, Galip, Ankara, İstanbul, 1928, Devlet Matbaası, "Maarif Vekâleti Neşriyatı".

Nahit Sırrı, Bir Edirne Seyahatnamesi, Ankara, 1941, Ulusal Matbaa.

Nazlı, Hurşit, Elazığ İlinin Coğrafi, Zirai, Ticari, Tarih, Nüfus ve Jeolojik Durumu, Ankara, 1939, Zerbamat Basımevi.

Necatigil, Behçet, Küçük Mitologiya Sözlüğü, İstanbul, Ekim 1956, Varlık Yayınevi.

Muhyiddin Nevevî, Riyazüssalihin Hadis, Çev: Hasan Hüsnü Erdem-Kıvamüddin Burslan, Ankara, 1949, Güney Matbaacılık Ve Gazetecilik Türk Anonim Ortaklığı, "Diyanet İşleri Başkanlığı Yayın Nu: 25".

Nur, Dr. Rıza, Türk Tarihi, İstanbul 1344-1926, Mîllî Matbaa C. 12 "Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekâleti Neşriyatından adet: 54".

Okhan, Mehmet Ali, Hacı Bayram-ı Veli Münakaşaları Münasebetiyle, Ankara, 1950, Biricik Basımevi.

Orkun, Hüseyin Namık, Eski Türk Yazıtları, İstanbul, 1936. Devlet Basımevi 4 C "T.D.K.".

Orkun, Hüseyin Namık, Türk Efsâneleri, İstanbul, 1943, Cumhuriyet Matbaası, "Çınar Yayını: 3".

Orkun, Hüseyin Namık, Türk Tarihi, Akba Kitabevi, Ankara 1946. 4 C.

Orkun, Veli, Gemlik Tarih ve Coğrafyası. Bursa 1947, Aysan Basımevi, Otto, Walter F.: Theophania, Hamburg, 1956, Rowolts Deutsche.

Oytan, M. Tevfik, Bektaşiliğin İçyüzü, İstanbul, 1956, Maarif Kitaphanesi.

Ozanoğlu, İhsan, Kastamonu Kütüğü, İstanbul, 1952. Şirketi Mürettibiye Basımevi.

Ömer-ül Fuadî(?)-1636-37), Menakıbı Şerif Pîri Halveti Şaban Velî, İstanbul, 1297.

Özkaynak, Kemal, Akseki Kazası, Ankara, 1954, Akgün Matbaası.

Pakalın, Mehmet Zeki, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, İstanbul, 1946, Millî Eğitim Basımevi. C. 1.

Pakalın, Mehmet Zeki, Tarihe Malolmuş Fıkralar ve Nükteler, Peçevi, Tarihi Peçevi, İstanbul, 1273.

Petersen, Jod: Nadhir, Handworterbuch des İslam, Leiden, 1941.

Polat, Dr. Ziya, Çocuk ve Genç Ruhu, 2 bs. Ankara, 1955, Yeni Matbaa.

Radloff, Dr. W., Aus Siberien, (Sibiyadan), Çev: Ahmet Temir, Istanbul, 1956. Maarif Basımevi, 4 ks. "Maarif Vekâleti Yayını".

Radlof, W., Versuch eines Wörterbuches der Türk-Dialekte, Sankt-Petersburg, 1893.

Redhouse, Yeni Redhouse Lügati, İstanbul, 1956. Die Religion İn Gescihte und Gegenward, Tubingen, 1927. (R.G.G.)

Salkaya, Ş. Melek: Adak Pınarı, Bursa, 1949.

Salman, Mustafa, Balıkesir Tarih, Coğrafyası, Balıkesir, Türk Dili Matbaası.

Salname, İstanbul, 1927, İlhami, Fevzi Matbaası,

San, Salih, Her bakımdan Kısaca Besni, Malatya, 1950. Güven Matbaası.

Sauvaget, Jean, İslam Dünyası, Kısa Kronoloji, Çev: Prof. Suut Kemal Yetkin-Faik Reşit Unat, Ankara (t.y.) Yeni Matbaa, "Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınlarından: 1".

Schimmel, Prof. Dr. Annemarie, Die Bildersprache Dschelâleddin Rûmis, Frankfurt, 1949. Heft: 2.

Schimmel, Prof. Dr. Annemarie, Dinler Tarihine Giriş, Ankara, 1955, Güven Matbaası, "Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınlarından 2".

Schimmel, Prof. Dr. Annemarie, Die Religionen der Erde, Wiesbaden, 1951, Kesselringische Verlagbuchandlung.

Seyahatname-i İbni Batuta, Çev: Mehmet Şerif, İstanbul, 1335, Matbaai Âmire.

Sezgin, Doç. Dr. Fuat, Buhari'nin Kaynakları Hakkında Araştırmalar, İstanbul, 1956, İbrahim Horoz Basımevi, "Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınlarından 13".

Su, Kâmil, Balıkesir ve Civarında Yürük ve Türkmenler, İstanbul, 1938.

Su, Kâmil, 17. ve 18. Yüzyıllarda Balıkesir Şehir Hayatı, İstanbul, 1937, Resimli Ay Matbaası Türk Limited Şirketi, "Balıkesir Halkevi Yayınlarından".

Sunguroğlu, İshak, Harput Yollarında, İstanbul, 1958.

Suphi Paşa, Hakayık-ul Kelâm Fi Tarih-ül İslam, İstanbul, 1297.

Süleyman Hüsnü Paşa, Tarih-i Âlem, İstanbul, 1293, Mektebi Fünun Harbiyei Hazreti Şahane Matbaası.

Dr. Şefik Arif, Urfa Vilayeti, İstanbul, 1341 (1925) Kâğıtçılık ve Matbaacılık Türk Anonim Şirketi, "Türkiye Cumhuriyeti Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekâleti Neşriyatından", Türkiyenin Sıhhi ve İçtimai Coğrafyası.".

Şemseddin Sami, Kamus-ul Âlâm, İstanbul, 1306, Mühran Matbaası. 6 C.

Şemseddin Sami, Kamus-ı Türkî, Dersaadet (İstanbul), 1317, İkdam Matbaası.

Ş. Sami, Esatir. İstanbul 1311 Mihran Matbaası, İkinci Tabı, "Cep Kütüphanesi adet: 2".

Şeyhülislam Esad Efendi, (Kitabı) Lehcet-ül Lügat.

Şiiler, Amerikalı, Musavver Türkistan Tarih ve Seyahatnamesi, Çev: Ahmet Efendi, Dersaadet (İstanbul), 1294, Basiret Gazetesi Matbaası.

Şinasi, Durub-ı Emsal-i Osmaniye, (y.y.) 1268.

Tanpınar, Prof. Ahmet Hâmdi, Beş Şehir, Ankara, 1946, T.C. Ziraat Bankası Matbaası.

Tarım, Cevat Hakkı, Kırşehir Tarihi, Kırşehir, 1938, Kırşehir Vilayet Matbaası, "Kırşehir Halkevi Kitapsaray Yayın Kolu Neşriyatından".

Tarım, Cevat Hakkı, Kırşehir Tarih ve Coğrafya Lügati. Kırşehir, 1940, Kırşehir Vilayet Matbaası.

Tarım, Cevat Hakkı, Tarihte Kırşehri -Gülşehri, Babailer, Ahiler, Bektaşiler, İstanbul, 1948, İstanbul Yeniçağ Matbaası.

Togan, Ord. Prof. Dr. Zeki Velîdi, Bugünkü Türkili (Türkistan) ve Yakın Tarihi, İstanbul, 1947, Arkadaş Matbaası.

Togan, Ord. Prof. Dr. Zeki Velîdi, Umumî Türk Tarihine Giriş, İstanbul, 1946, İsmail Akgün Matbaası, "Tarih Araştırmaları No: 2".

Tuğrul, (Dr.) Mehmet, Ankara Örencik ve Ahi Köylerinin Türküleri, Ankara 1945, Recep Ulusoğlu Basımevi, "Halkevi Neşriyatı No: 28".

Turan, Prof. Dr. Osman, Prof M. Fuat Köprülü, İstanbul, 1953 Osman Yalçın Matbaası, Not: Fuat Köprülü Armağanından ayrı basım.

Turan, Prof. Dr. Osman Milliyet ve İnsanlık Mefkurelerinin Tarih Tedrisatında Ahenkleştirilmesi, Ankara, 1952, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Not: Ankara Üniversitesi Dil Ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi X/3-4 den ayrı basım.

Turan, Prof. Dr. Osman On iki Hayvanlı Türk Takvimi, İstanbul, 1941, Cumhuriyet Matbaası. "Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınlarından, Tarih Servisi Nu: 3

Türk Atasözleri, Der: Mustafa Nihat Özön, İstanbul, 1952, İnkılâp Kitapevi.

Türkay, Cevdet, İstanbul Kütüphanelerinde Osmanlılar Devrine ait Türkçe-Arapça-Farsça Yazma ve Basma Coğrafya Eserleri Bibliyografyası, İstanbul, 1958, Maarif Matbaası.

Türkiye Kılavuzu, C. 1. 1946.

Taberi, Milletler ve Hükümdarlar Tarihi, çev. Zâkir Kadîrî Ugan Ahmet Temir, Ankara, 1954, Maarif Basımevi, "Maarif Vekâleti Yayınları, Şark-İslam Klâsikleri: 32".

Uğur, Sait, İçel Folkloru, Ankara, 1948, Ulus Basımevi, 3. C. "Halkevi Yayınları, Millî Kültür Araştırmaları: 8".

Uraz, Murat Küçük Mitoloji, Yunan-Roma, İstanbul (t.y.), Nurgök Matbaası.

Uzunçarşılı, İ. Hakkı, Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri, Ankara, 1937.

Ülken, Prof. Prof. Hilmi Ziya, Dini Sosyoloji, İstanbul, 1943, İbrahim Horoz Basımevi, "İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi yayınlarından No: 204, Edebiyat Fakültesi Felsefe Zümresi Neşriyatı".

Ülken, Ord. Prof. Hilmi Ziya, İslam Düşüncesine Giriş, İstanbul, 1954, İbrahim Horoz Basımevi, "İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınlarından, İslam Düşüncesi 1".

Ülken, Ord. Prof. Hilmi Ziya, İslam Felsefesi Tarihi, İstanbul 1957 Osman Yalçın Matbaası, "İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınlarından İslam Düşüncesi 2".

Ülken, Ord. Prof. Hilmi Ziya, İslam Medeniyetinde Tercümeler ve Tesirler, İstanbul, 1948, Vakit Basımevi.

Ülken, Ord. Prof, Hilmi Ziya, Sosyoloji, İstanbul, 1943, Kenan Matbaası.

Ülken, Ord. Prof. Hilmi Ziya, Sosyolojiye Giriş, İstanbul, 1947, Üçler Basımevi, "İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınlarından No: 341".

Ülken, Ord. Prof. Hilmi Ziya, Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü, İstanbul, 1935, Vakit -Gazete-Matbaa-Kütüphane, Not: İslam Medeniyetinde Tercümeler ve Tesirler adlı, yukarda bahsedilenin ilk şekli.

Ülkütaşır, M. Şakir, Türkiye Etnografya ve Folklor Sözlüğü Üzerine Bir Kalem Tecrübesi, İstanbul, 1937, Burhaneddin Basımevi.

Vasiliev, Prof. A.A. Bizans İmparatorluğu Tarihi, Çev: Arif Müfit Mansel, Ankara, 1943, Maarif Matbaası.

Wach, Joachim, Religionssoziologie, Tubingen, 1951.

Welhausen, J., Reste Arabischen Heidentums, Ztveite Ausgabe Neudruck, Berlin, 1927.

Westermarch, İslam Medeniyetinde Putperestlik Devrinden Artakalan, Yaşayagelen İtikatlar, Kötü Göz. Çev: Ş. N. C. 2. bs. İstanbul, 1947, Marifet Basımevi.

Wundt, W., Milletler Ruhiyatı Esasları, İptidâi İnsan, Çev: Dr. Ziya Dalat, İstanbul, 1934, Remzi Kitaphanesi.

Yalçınkaya, Ekrem, Muhtasar Malatya Tarih ve Coğrafyası, İstanbul, 1940, Cumhuriyet Matbaası.

Yalgın, Ali Rıza, Anadolu'da Türk Damgaları, Bursa 1943, Yeni Basımevi, "Bursa Halkevi Neşriyatı : 14".

Yalgın Ali Rıza, Cenupta Türkmen Oymakları, Adana, 1939 Türksözü Basımevi. 5 C.

Yaman, Talât Mümtaz, Kastamonu Tarihi, İstanbul, 1935, Ahmet İhsan Matbaası Ltd.

Yanıkoğlu, Seçmeler, İzmir, 1945.

Yasa, Doç. Dr. İbrahim, Hasanoğlan Köyünün İçtimâi -İktisadi Yapısı, Ankara, 1955, Doğuş Limited Ort. Mat. "Türkiye ve Ortadoğu Amme Enstitüsü Yayımı".

Yaşaroğlu, Naime Halit, Dedemin Masalları, İstanbul, 1953. Tan Mat.

Yâzır, Muhammed Hamdi, Hak Dinî Kur'an Dili, Yeni Mealli Türkçe Tefsir, İstanbul, 1935, Matbaai Ebüzziya.

Yazıcıoğlu, H. Fikri, Hz., Mevlâna'nın Torunlarından Sultan Divâni, Konya ,1963.

Yılmaz, A., Tahtacılarda Gelenekler,. Ankara, 1948, Ulus Basımevi, "Halkevleri Yayınları. Millî Kültür Araştırmaları: X".

Yunus Emre Divanı, Haz: Abdülbaki Gölpınarlı, İstanbul, 1948, Ahmet Halit Kitabevi, 2 C. (3 ks.) "Türk Klâsikleri Serisi 4".

Yunus Emre Divanı, Hz. Burhan Toprak, İstanbul, 1953, İnkılâp Kitabevi.

Zeydan, Corci, Medeniyeti İslamiye Tarihi, Çev: Zeki Magamiz, Dersaadet (İstanbul), 1328-1330, İkdam-Kanaat Matbaası. 5 C.

Zeyneddin, Ahmet Zebidî, Sahihi Buhari Muhtasarı, Tecridi Sarih Tercümesi ve Şerhi, Çev: ve Şerh ed. (Prof.) Kâmil Miras, İstanbul, 1948, Hüsnütabiat Basımevi, "Diyanet İşleri Neşriyatından: 9".

Ziya Gökalp, Türk Medeniyeti Tarihi, İstanbul, 1341 Matbaaî Âmire "Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekâleti Neşriyatı".

Ziya Gökalp, Türk Türesi, İstanbul, 1339 Matbaaî Âmire, "Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti Maarif Vekâleti Neşriyatından aded 12".

Zucker, Prof. Dr. Med. Konrad, Psychologie Des Aberglaubens, Heidelberg, 1948 Scherer Verlag.

B) Makaleler

A. Rıza, Cenupta Bozdoğanlılar, Ülkü Dergisi, 1934, S.17.

Açılan Türbeler (Tarih Haberleri), Tarih Dünyası Dergisi, İstanbul, 15/5/1950 1/3.

Adak Maddesi, Türk İnönü Ansiklopedisi, Ankara, 1945, Maarif Matbaası 1. C. S. 109.

Adak Maddesi, Sanat Anksikİopedisi, İstanbul, 1943, Maarif Matbaası. 1. c. s. 15.

Ağaoğlu, Ahmet, İslamiyetten Evvel Araplar, Bilgi Mecmuası, İstanbul, 1329 1/1 (53-62).

Akarsu, Vasfi, Demirci Dede Efsanesi, Türk Folklor Araştırmaları (T. F. A.) Dergisi İstanbul, 3/69.

Aksu, E., Horzum Yörükleri, Ün İsparta Halkevi Dergisi, Isparta, 1935, 11/17.

Alangu, Talir, Bizans ve Türk Kahramanlık Eposlarının Çıkışı Üzerine, Türk Dili Dergisi, Ankara, 1 /Mayıs /1953 II /20 (541-557).

Alevilik Maddesi. Türk Ansiklopedisi, Ankara, 1948, Millî Eğitim Basımevi 11/ Cilt s. 46-48.

Ali Vahit, Kemal Ümmî Hakkında, Halk Bilgisi Haberleri (H.B.H.) Dergisi, İstanbul, Aralık 1933 3/31 (212-215).

Alman Halk Bilgisi Takvimi. H.B.H. s. 9.

Ankara Maddesi, Türk Ansiklopedisi, Ankara, 1949, Millî Eğitim Basımevi Cilt 3. s. 42.

Araz, Nezihe, Bugün Yunus Emre Günü, Hadiselerin Işığında Yeni Sabah Gazetesi, İstanbul, 25/5/1958.

Araz, Nezihe, Anadolu Evliyaları, Havadis Gazetesinde tefrika edilen Cimcime Sultan, Hacı Bayrami Veli, Her Sualin Cevabı, Hoca Nasreddin, Karyağdı Hatun, Sultan Divani, Kızı Destina Hatun, Kul Derviş Dede, Sarıkız, Sümbül Sinan, Yavuz Ersinan, Not: Bu Tefrika "Anadolu Evliyaları" adlı kitapta toplandı ve İstanbul 1958'de yayınlandı.

Arseven, Veysel, Karakurt Hamamı, T.F.A. İstanbul. IV/77.

Arseven, Veysel, Kır şehir de Yerlere Atfedilen İnanışlar, Aşık Paşa Türbesi, T.F.A. İstanbul, Ağustos, 1956 4/85.

Ataç, İnal, Burdur Folkloru Hakkında, T.F.A. İstanbul, Eylül 1956, 4/86. Aydın, Hamdi, Eski Tıbbi ve İçtimai Folklorumuza Dair Kütahya'da İnanmalar (Âdet ve İnanmalar), T.F.A. İstanbul, Eylül 1952. 11/38 (597)

Aynî, Mehmet Ali, Sami Dinlerde Kurbanın Mahiyet ve Faaliyeti, Mukaddes Vergi, Görüşler, Darülfünun İlahiyat Fakültesi Dergisi, İstanbul, 3/İl (81-109).

Ayaş, Nevzad, Türkler ve Tabiat Kanunu, İkinci Türk Tarih Kongresi (sunulan tebliğler) İstanbul, 1937 s. 817-833.

Azer, Anadolu'nun Dinî Tarihi, Konya (Halkevi Mecmuası), Konya, Mayıs 1940 4 /32 (1723-1730).

Azer, Garbi Asya ve Anadolu Akvamı Kadimesinin Din Tarihi, Konya Halkevi Mecmuası, Konya, Kasım 1940-Nisan 1941 5/34-36.

Baba, Yusuf Fahir, Bektaşilik ve İç Yüzü, Tarih Dünyası, İstanbul, 31/Ocak/1952 111/28-29.

Babinger, Anadolu'da İslamiyet, Çev: R. Hulusi, Edebiyat Fakültesi Dergisi, İstanbul, 2/3.

Baha Sait, Anadolu'da Alevi Zümreleri, Kızılbaş Meydanı, Türk Yurdu, Ankara, 5/28-30.

Balcıoğlu, Tahir Hilmi, Mukaddes Tuba ve Zeytin Ağaçları Hakkında Mitolojik Nakiller (Mitoloji), Kutlu Bilgi, Ankara, 1 /Ekim/1944 1/3 (86-88).

Bayram, Hacıbayramı Veli (Maddesi), Türk Ansiklopedisi, Ankara, 1952, Millî Eğitim Basımevi C. V. s. 474.

Bayramilik (Maddesi), Türk Ansiklopedisi, Ankara, 1952, Millî Eğitim Basımevi, C.V.s. 475-476

Bayrı, Mehmet Halid, Ayazmalar, Kaynaklar (İstanbul İlinde Yer adları: 10). T.F.A. (İstanbul) Haziran 1953, 11/47.

Bayrı, Mehmet Halit, Balıkesir'de Kısırlığa Dair Âdet ve İnanmalar, H.B.H. (İstanbul), Şubat 1938, 7/76.

Bayrı, Mehmet Halit, İsparta'da Çocuk ve Doğumla İlişkili Âdet ve İnanmalar, H.B.H. İstanbul 10/120.

Bayrı, Mehmet Halit, İstanbul'da Derlenmiş Atasözleri, H.B.H.

Bayrı, Mehmet Halit, İstanbul'da Doğum ve Çocukla İlişkili Âdet ve İnanmalar, H.B.H. (İstanbul) Ocak, 1940 10/111-113.

Bekata, Hıfzı Oğuz, Devam. Çığır. Ankara, Ocak 1946 S. 158.

Berkes, Dr. Mediha, Elvan Köyünde Sosyal Bir Araştırma, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, Ankara, 1943 2 /1 (35).

Beşe, M. Enver, Anadolu'da Göçebe Türkler, T.F.A. İstanbul, Şubat 1952 11/31.

Beyceli, Ragıp, Dursunbey Kasabasına Ait Birkaç Not. H.B.H. İstanbul, 1. 11/106.

Budda, Prof. Hilmi Ömer, Samıl Dinlerde Kurbanın Mahiyet ve Faaliyeti, Darülfünun İlahiyat Fak. Mec, İstanbul, Mart 1926, S. 8. s. 28-49 vb.

Bulgurlu, N., Yeşil Cennet Karacabey, Yeni Sabah İstanbul, 21 Mayıs 1958, (Baba Kuruş'un Mezarı h.) Not: Nezihe Araz'ın takma adı.

Buluç, Sadettin: Şamanizmin Menşei ve İnkişafı Hakkında. Ed. Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, İstanbul, 31 Mayıs 1948 II/3-4 (277-290)

Burslan, Kıvameddin, Alpaslan ve Oğuzların Anadolu'ya Yerleşmesi, Tarih Sayfası Kutlu Bilgi dergisi, Ankara, 1 Ağustos 1944 r /ı._2.

Burslan, Kıvameddin, Alparslan ve Romenus Malazgirt Muharebesi, Kutlu Bilgi dergisi, Ankara, 2 Ekim, Kasım 1944 -/3-4

Bülbül, Rıdvan, Mevlâna Müzesini Her Yıl 300 bin kişi Ziyaret Ediyor, Yeni Sabah İstanbul, 28 Eylül 1958.

Caferoğlu, Prof. Ahmet, Azerbaycan ve Anadolu Folklorunda Saklanan İki Şaman Tanrısı, İlahiyat Fakültesi Dergisi, İstanbul 1956/1-4. (64-75)

Caferoğlu, Prof. Ahmet, Azeri Türk Hayatında Batıl İtikatlar, Türklük İstanbul, 1 Haziran 1939, 1/3 Not: Makalenin "Nezir-Adak" bölümü, s. 206.

Çağatay, Prof. Dr. Neşet, Fütuvvet-Ahi Müessesesinin Menşei Meselesi, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fak. Dergisi. Ankara, 1952, Yeni Matbaa, S. 2-3.

Çorumlu Ömer, Çorum'da Derlenmiş Kelimeler, H.B.H. 1/7.

Çorumlu Ömer, Çorum'da Ramazan ve Bayram Âdetleri, H.B.H-11/18 (127)

Dağlıoğlu, Hikmet Turhan, Ankara'da Cenabi Ahmet Paşa Camii ve Cenabi Ahmet Paşa, Vakıflar Dergisi, Ankara, 1942.S. 2. s. 213-219.

Damacı, Raci, Azeri Türklerinde Niyet ve Fal ile Ölüm ve Ağıt, T.F.A. Mart 1952. 11/32

Darkot, Besim, "Ankara" (Maddesi), İslam Ansiklopedisi, İstanbul 1940. M. Eğ. Ba.

Darkot, Besim, Bâlâ (Maddesi). İslam Ansiklopedisi, İstanbul 1949. M. Eğ. B. C. 2. s. 263.

Demircioğlu, Faiz, Yunus Emre'nin Mezarı Hakkında Notlar, T.F.A. 4/95. Din Terbiyesi ve Bâtıl İtikatlar. Bilgi (dergisi) Temmuz 1955. IX / 100 (7).

Eberhard, W., Şato Türklerinin Kültür Tarihine Dair Notlar, Belleten (Ankara) Ocak 1947 XI/41 (15-26) "Türk Tarih Kurumu Yayımı"

Eflakî, Mevlevi Velileri, Çev: Naci Fikret Baştok, Konya (Halkevi Mecmuası), Konya Mayıs 1940, 4/32 (1762-1766).

Ekrem, Reşit, Antalya Notları, H.B.H. 9 Mayıs 1935 4/48.

Ercin, Lütfi, Gülbaba (fetihte iz bırakan dervişler), Yenisabah 26. Ocak 1956.

Erensoy, M. Nuri, Soma'da Yağmur Duası. H.B.H. IX/108

Erten, Azize, Meşhur Adak Yerleri Hafta (İstanbul) 4 Aralık 1953. S.' 213

Evren, Afife: Konya'da Ocaklar, Irvatalar, Tekkeler, Türbeler. Araştırmalar). T.F.A. 1951 2 /28-30

Evren, Turgut, Adak (Hikâye), Millet Dergisi. Ankara, Ağustos 1952. I. C. S. 4.

Faika, İsamettin, Bursa Âdetleri. H.B.H. 1929 1/1 (10-11).

Faika, İsamettin, Bursa'da Çocukluğa Dair Âdetler ve İtikatlar, H.B.H. Arahk 1937. VII/74 (42-46).

Fındıkoğlu, Prof. Dr. Z. Fahri, Bizde Dinî Sosyoloji ve Tarih Araştırmaları, Folklor Postası. İstanbul, Mayıs 1946 S. 16. s. 7,8,19.

Friedrich Sarre, Anadolu'da Seyahat, (2. Kısım, Dinardan Konya'ya) T. Çev.: Aziz Seyhan, Anıt S.8, 9, 10,11.10 ve 11.

Gaspıralı, Meral, Devrimizin Büyüklerinin de Batıl İnanışları Var, Hafta, 5 Eylül 1958 C. 1958/2. S. 36. s. 14.

Geographicol Magazine, C. I. July. 1956. s. 12.

Gökalp, Mehmet, Beytüşşebap Civarında Şeyhler ve Ağalar, T.F.A. Haziran 1958. V/107.

Gökçen, İbrahim, XIX uncu Asırda Makedonya Yörük Folkloru (Ziyaret Mahalleri, Dilek Taşı. Babu taşı-Hacatlar Taşı), T.F.A. 11/26 (415-416)

Gökçen, İbrahim, Makedonya Yörük Folkloru 17. T.F.A. C. 3. S. 52.

Gölpınarlı, Doç. Abdülbaki, Bayramilik (maddesi), İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 1949 M. Eğ. Bası. C. 2 s. 423-426.

Gölpınarlı, Doç. Abdülbaki, İslam ve Türk illerinde Fütüvvet Teşkilatı ve Kaynakları, İstanbul Üniversitesi. İktisat Fak, Mec. İst. 1949-59. C. 2. S. 1-4. s. 3-354.

Gölpınarlı, Doç. Abdülbaki, Burgazi ve "Fütüvvetname"si. İstanbul Üniv. İktisat Fak. Mec. 1955 15/1-4 (103).

Hancılar, Rifat, Boş İnanç Karşısında Halk Eğitimi (Maarif Şûrası Konuları) Eğitim Hareketleri (dergisi), Ankara, Nisan 1957, 3/28 (22-23).

Hasan, Fehmi, Ahilere Dair Halktaki Bilgiler, Halk B. Mecmuası, Ankara, 1928, C. 1. S. 1.

Hasan, Fehmi, Tanrı'ya Arzuhal, H.B.H. İstanbul, 15 Ey. 1933.

Huart, Ol., Horasan (maddesi), İslam Ansiklopedisi, İst. 1950. M.E. B. 5/I.

Hurşit, Sait, Gaziantep'te Halk İnanmaları, H.B.H. Ekim 1933. C. 3. S. 29

İbni Fadlan Seyahatnamesi, Çev: Dr. Lütfü Doğan, İlahiyat Fak. Dergisi, 1954. 1-2. (59-80).

İç Varlık, Sahibi ve Yazı İşleri Md. Turgut Akkaş, Ankara, 1951. S. 1-50.

İnan, Abdülkadir, "Al" Ruhu Hakkında, Türk Mitolojisinde Kötü Bir Ruh, Türk, Tarih, Arkeologya Ve Etnografya Dergisi İstanbul, Temmuz, 1933 1/1. (160-167).

İnan, Abdülkadir, Beltirlerde Tanrı'ya (Göke) Kurban Merasimi (Türk Ellerinde), Çığır - Ankara, Temmuz 1937. S. 52.

İnan, Abdülkadir, Gaziantep Vilayetinde Türkmenler, H.B.H. IX/102.

İnan, Abdülkadir, Gaziantep Köyleri ve Barak Oyunları, H.B.H. 10/112.

İnan, Abdülkadir, Gaziantep'te Aleviler ve Muhtelif İnanmalar, H.B.H.C.X. S. 110.

İnan, Abdülkadir, Eski Türk Şamanizmine Dair Yeni Tetkikler, H.B.H. C.2. S. 123.

İnan, Abdülkadir, Ongon ve Tös Kelimeleri Hakkında, Türk Tarih, Arkeologya ve Etnografya Dergisi, İstanbul, 1934, Devlet Matbaası, S. 2. Temmuz 1934. s. 277-285.

İnan, Abdülkadir, Epope ve Hurafe Motiflerinin Tarih Bakımından Önemi, Çığır dergisi, Ankara, 1 Kasım 1938. S. 71-72.

İnan, Abdülkadir, Manas Destanı'nın Yeni Toplanmış Metinlerinden Bir Parçasının Rusça tercümesi, Türk Yurdu, İst. 15 /12 / 194.2. XXVI/8 (251-255)

İnan, Abdülkadir, İslam Türklerinde Şamanizm Kalıntıları, Doğu Mecmuası, Zonguldak, Sonkânun 1943, S. 4. s. 17.

İnan, Abdülkadir, Ink mı, ıdık mı? (Belleten), Ankara, 1949, Türk Dil Kurumu Yayımlarından C. 13. S. 50.

İnan, Abdülkadir, Müslüman Türklerde Şamanizm Kalıntıları, İlahiyat Fak. Dergisi, Ankara, 1952 / 4 (19-30).

(İnan), Müşfika Abdülkadir, Maraş Âdetleri, Kadınların Giyinişleri, Meşgaleleri, Ziyaretgâhları, Falları. H.B.H. 1 Aralık 1930 11/14 (59-63).

İnan, Müşfika Abdülkadir, Peygamber Yahut Zekeriya Sofrası, (İstanbul Âdetleri), H.B.H. I Mayıs 1931. 11/19 (152-155).

İnan, Müşfika Abdülkadir, Cenup Vilayetlerinde Derlenen Bazı Maddeler H.B.H. Ekim 1933. 3/29.

İnan, Müşfika Abdülkadir, Urfa'da Ziyaret Yerleri, H.B.H. IX / 99-100.

İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi, İstanbul, 1953 1/ 1-4, "İstanbul, Üniversitesi Edebiyat Fak. Yayınları".

Kaflı, Kadircan, Hacer-i Esved, Din Tarihi Dünyası Mecmuası, İstanbul 1 Mart 1955, 1/3. (12-13).

Kandemir, İstanbul'da bir Panayır, İnci Dergisi, İstanbul, 8 Eylül 1952 21-5 (43-45).

Karahan, Doç. Dr. Abdülkadir, İslamiyette 40 Adedi Hakkında, İst. Üniv. Edebi. Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, İstanbul, 30 Haziran 1951, C. 4. S. 3.s. 265-273.

Kasaboğlu, A. Hamdi-M. Şevki Özmen, Hurafe ve Batıl İnanışlar, Diyanet İşleri Reisliği Mecmuası, Ankara, Nisan 1956 1/ 1 (44-46).

Keçeoğlu, Diamondi, Esrar Dede, Konya (Halkevi Mecmuası). Konya Mayıs 1940, 4 / 32 (1767-1771).

Kırım Atasözleri, Deri, Mustafa Berke, T.F.A. 11/26 111/71.

Kırzıoğlu, M. Fahreddin, Kuzeydoğu Anadolu'da Kullanılan Türkçe Erkek Adları T.F.A. İst. 1949. I. C. 5. S. ve Folklor Postası, İstanbul, Aralık 1946. 2. C. 19. S.

Koçer, Neyyire, Roma'nın Çeşme ve Meydanları, Biz Kadınlar, Milliyet Gazetesi İst. 8/Eylül / 1957.

Köprülü, Prof. Dr. M. Fuad, Bektaşiliğin Menşeleri, Türk Yurdu Mecmuası, Ankara, Mayıs 1341, C. 2. S. 8. s. 121.

Kum, Naci Atabeyli, Teke Antalya Yörükleri Hakkında Notlar, Türk Tarih, Arkeologya ve Etnografya Dergisi, İstanbul 1940. S. IV. s. 213-222.

Kum, Naci Atabeyli, Antalya Tahtacılarına Dair Notlar, Türk Tarih, Arkeolo. ve Et. Derg. İstanbul, 1940. S. 4.

Kum, Naci, Türkmen Barakları 3 Anadolu Etnolojisi ve Etnografyası İş Dergisi, İstanbul, 1948. C 14 S. 79.

Kum, Naci, Ruhî Tedavide, Karaca Ahmetler Hakkında İncelemeler, Düşünceler, T.F. C. IV. S. 94. s. 1500.

Kuşat, Ahmet, "Belleten'de çıkan makalelerin Bibbliyografyası, Mf. V. Tarih Vesikaları Dergisi, İstanbul, Ocak 1958 2(17) s.

Kürkçüoğlu, Kemal Edip, Tasavvufa Dair, İlahiyat Fak. Der. Ankara, 1953 /4.

Levy Bruhl, iptidai Zihniyet. Çev. Halil Nimetullah Öztürk, Darülfünun İlahiyat Fak. Mec. İstanbul, Nisan 1929 3/2... 16-58.

Lisemizin Başarısı, "Şark Telgraf" gazetesi, Muş, 3 Mayıs 1958. Toplu Matbaa.

Malinowski, İptidai Cemiyette Cürüm ve Âdetler, Çev. Ercüment Atabey. Sosyoloji Dergisi, İstanbul, 1942-1946. S. 1-3. "İstanbul Edebiyat Fakültesi Yayımları".

Miltner, Prof. Franz, Haymana Civarında Bulunan Yeni Kitabeler, T.T.A. ve Et. Derg. İstanbul, 1936, Devlet Mat.

Möller, Prof. Clemens:, Alman Halk Bilgisi, 7. Ankara, 1939, Recep Ulusoğlu Basımevi.

Musa, Carullah, Şiiliğin Hakiki Çehresi, Selamet Dergisi İstanbul S. 66.

Musa Kâzım, Afyon, Eskişehir ve Civarında Halk İnanmaları, H.B.H. 15 Tem 1933.

Ogan, M. Raif, Radyoda Mevlit Kur'an, Sebilürreşat Mecmuası, 11/256 (85-86) Not: Adak ve adama h.b.v.

Olcayto, Merkez Efendi Türbesi, Hafta Dergisi, İstanbul 30 Mart 1956 S. 13

Onat, Mimar Hikmet, Bektaşilik ve Son Bektaşiler, Türk Yurdu Mec. Ankara, Haziran 1928, 1/6 (16-25).

Ögel, Prof. Dr. Bahaddin, Selçuk Devri Ağaç İşçiliği Hakkında Notlar, Yıllık Araştırmalar Dergisi, 1. Ankara 1957. "A. Ü. İlah, Fak. Türk ve İslam Sanatları Tarihi Enstitüsü Yayılları. 5".

Önder, Ali Rıza, Tunceli Bölgesindeki Aşiretler ve Kabile Adları, T.F.A. 11/48.

Ötüken, Dr. Adnan Cahit, Darbı Mesel Mecmuaları Kitabiyatı. Atsız Mec. 1932

Öz, Tahsin, Türbeler Açılırken. Tarih Dünyası (dergisi), 1 Mayıs 1950, İstanbul 2. Sayı.

Öztelli, Cahit, Zile'de Doğum ve Âdetleri, T.F.A. Ocak 1953i, 11/42.

Pettazoni, Prof. R., Din İlminde Tarih ve Fenomenoloji. Çev.: H. G. Yurdaydın, İlahiyat Fak. Dergisi, Ankara, 1956/ 1-4 (189-191).

Pişirici, Tevfik, İki Evliya. T.F.A. 3/56.

Royer, Prof. Dr. Tricot, Belçika Tıbbî Folkloru, Çev. Metine Belger, H.B.H. C. 7. S. 83, 85, C. 8. S. 86, 87, 88, 89, 90.

Ruhi, Sadi, Balıkesir'de Hıdırellez Merasimi, H.B.H. İst. 1 Eylül 1930. S. 2

Sakababa (Göbekbaba) Türbesi, h. Hayat, (İstanbul) 21 Haziran 1957. S. 37. s. 10-11.

Schimmel, Prof. Dr. Annemarie, Müslümanlıkta Mutasavvıfane Dua ve Niyazın Bazı Safhaları. Çev., Nurettin Artam, İlahiyat Fak. Der. Ankara, 1953 1/ 2-3 (209-217).

Schimmel, Prof. Dr. Annemarie, 13. Asırda İslam Dini ile Hıristiyanlık Arasındaki Münasebetler, Ankara, 1953/4.

Sevgen, Nazmi, Efsaneden Hakikate (Memleket Tetkikleri) Toprak Mahsulleri Ofisi Dergisi, Ankara C S. 10.

Seyit, İzmir Mebusu, İçtihad ve Taklid. İslam Mecmuası, İstanbul, 1330-1332. 1/4-5.

Sırrı, Numan, Erzurum Köylerinde Yaz Gezintisi, H.B.H. S. 6. S. 86-87.

Sümer, Prof Dr. Faruk, Osmanlı Devrinde Anadoluda Yaşayan Bazı Üçoklu Oğuz Boylarına Mensup Teşekküller, İstanbul Ü. İktisat Fak. Mec. 1949-1950. C. 2, S. 1-4. s. 437-508.

Sümer, Prof. Dr. Faruk, 14. Asırda Anadolu, Suriye ve Irak'ta Yaşayan Türk Aşiretlerine Umumi Bir Bakış, İstanbul Ü. İk. Fak. Mec. İstanbul 1949-50. C. 2. S. 1-4. s. 509-523.

Şapolyo, Enver Behnan, Etnolojik Köy Araştırmaları, Ankara'da Beydili Aşireti, Türk Yurdu 1, 3 (236) Eylül 1954, s. 217-222.

Şevket, Trabzon'da Toplanmış Halk Hikâyeleri, H.B.H. İstanbul, 1930, 5. Sayı.

Tanyol, Prof. Cahid, Baraklarda Örf ve Âdet Araştırmaları, Sosyoloji Dergisi, İstanbul 1953. 8. S. 126-135.

Tavil, Prof. Dr. Tevfik, Gaipten Haber, Mutasavvıflara Göre Gaybı İdrak, Selamet dergisi, İstanbul, 23 Temmuz 1948 -/60 (2).

Tazebayoğlu, Sait, Kilis'te Ad Verme Âdetleri, H.B.H. (İstanbul) IX/99.

Tezel, Naki, Nallıhan ve Yunus Emre, (Rivayetten Gerçeğe), Ülkü dergisi Ankara 1 Mayıs 1944. C. VI. S. 63. Topçu, Doç. Nureddin, Din Psikolojisi, Psikoloji Bahisleri, İslam, Ankara, Nisan 1956 1/1-7.

Tökin, Fürûzan Hüsrev, Bayramilik, Türk Düşüncesi, İstanbul 1957. C. 8. S. 5/38. s. 46-50. Tunç, Ali, Uşak'ta Arife Sabahı, Adakçılar, T.F.A. İstanbul, Eylül 1956. 4/86.

Tunç, Ord. Prof. Sekip, Mistik Muhayyile, Darül. İlâh. Fak. Mec. İstanbul, Aralık 1930 4/17 (1/8).

Türk Atasözleri, Deri. Naki Tezel, Çığır, Ankara, 1943.

Türk Atasözleri, Deri ve Önsözü Yaz., Naki Tezel. T.F.A. C. 4. S. 73.

Türker, T., Kadın, Fal ve Batıl İtikad, Yeni İstanbul Gazetesi, İstanbul 23/2/1952.

Tütengil, Doç. Dr. Cavit Orhan, İhsaniye Köyü İncelenmesi, Sosyoloji Derg. İstanbul, 1954, Fakülteler Mat. S. 9. s. 47. "İstanbul Ü.E.F.Y.".

Ugan, Zakir Kadiri, Mukayese-i Edyan İlmi, (Fikriyat) Türk Yurdu, Ankara, Temmuz 1928, 7-20. S. s. 30-35.

Uğursuzluk Avrupa ve Amerika'daki Batıl İnançlar, Yedigün Mecmuası.

Uludağ, Dr. Şevki, Bursa'daTanieler Müşahede, H.B.H. Dergisi, İstanbul, Aralık 1939. C. IX. S. 98 s. 46-48.

Ulunay, (Ref'i Cevad), Güdül Bey, Tarihten Bir Yaprak, Milliyet. 1958.

Uysal, Ali Rıza, Geçmiş Zamanlarda Halkın İnandığı Bazı Hurafeler, H.B.H. X/ 120 (276).

Uz, Mustafa, Taş Yazma. T.F.A. C. 3. S. 65. Ülgen, Ali Saim, Ankara'da Cenabi Ahmet Paşa Camii ve Türbesi, Vakıflar Dergisi, Ankara, 1942. S. 2. s. 221-222.

Ülken, Ord. Prf. Hilmi Ziya Dinî İçtimaiyat, Felsefe ve İçtimaiyat Mecmuası, İstanbul, T. Evvel 1927, Matbaai Ebüzziya, 1 /4 (264-271).

Ülken, Ord. Prof.Hilmi Ziya, Hristiyanlık ve Puta Tapan Dinler: (Beşeri Dinler, Puta Tapan Eski Dinleri Kaldırabilir mi?-İstanbul dergisi, İstanbul, 15 Haziran 1946 6 / 62 (2-4).

Ülkütaşır, M. Şakir, Ayak kösteğini kesmek, H.B.H. C. 8.S. 95.

Ülkütaşır, M. Şakir, Sinop Çevresinde Sıhhat Hakkında İnanmalar, H.B.H. İstanbul, Şubat 1935. 4 /45 (203-207).

Ünver, Prof Dr. A. Süheyl Türkiye'de Cilt Hastalıklarına Müteallik Halk Bilgisi ve Tedavileri, Uyuz Hastalığı Hakkında Darbı Meseller, H.B.H. Dergisi Ocak 1958.

Ünver, Ord. Prof. Dr. A. Süheyl, Yağmur Taşı Hakkında, İstanbul Üniv. Edeb. Fak. Tarih Dergisi İstanbul Eylül 1952 4/7.

Ünver, Ord. Prof. Dr. A. Süheyl, Yazma Mecmualara Göre Konya'da Evliya Sayımı. T.F.A. IV/89.

Yaltkaya, Prof. Şerafettin, Eski Türk Ananelerinin Bazı Dinî Müesseselere Tesirleri. İkinci Türk Tarih Kongresi, İstanbul, 20-25 Eylül 1937. S. 690-698.

Yalgın, Ali Rıza, Gaziantep'te Ad verme Âdetleri, H.B.H. 10/112.

Yetişen, Rıza, Naldöken Tahtacıları, Naldöken'de Alevi Âdetleri ve izmir Havalisi Alevi Köyleri, T.F.A. III /53 (55).

Yörükan Prof. Yusuf Ziya, Anadolu Alevileri ve "Tahtacılar", Darül. İlah. Fak. Mec. İstanbul, 1928. Evkaf Matbaası, S 8. s. 107-150.

Yörükan, Prof. Yusuf Ziya, Anadolu'da Alevi İtikatları Hars Tetkikleri Hayat (mecmuası) 111/58-60.

Yörükan Prof. Yusuf Ziya, Anadolu'da Alevi Köylüleri ve Bunların İtikat ve Âdetleri (Anadolu'da Dinî Zümreler) Hayat (mecmuası) 22 Aralık 1927, III/56.

Yörükan Prof. Yusuf Ziya, Bir Tenkide Cevap, Hayat (mecmuası) 3/63.

Yörükan Prof. Yusuf Ziya, Tahtacı Oymaklarına Dair Bilgiler, Hayat. 3/68.

Yörükan Prof. Y. Ziya, İslam Menabiinde Şamanlık, Darül. İlah. Fak. Mec. (İstanbul Kanunuevvel 1931. Bürhaneddin Matbaası, 5/20 (36-58).

Yörükan Prof. Yusuf Ziya, Tahtacılar, Dini ve Sırrî Hayat, Ayine Hazırlık, Darül. İlâh. Fak. Mec. Mart 1931. S. 5/19 S. 78.

Yörükan Prof. Yusuf Ziya, Onuncu Asır İptidalarında Yazılmış Olan Ebu Dulef Seyahatnamesine Nazaran Orta Asya'da Türk Boyları ve Bunların Dini Vaziyetleri, Darül. İlâh. Fak. Mec. 1932, 2 (23-64).

Yörükan Prof. Yusuf Ziya:,Vahhabilik, İlahiyat Fak. Der. Ankara 1953/1 (51-67).

Yund, Kerim, Yalova Kaplıcaları, Ülkü. Kasım 1949. Seri 3. 3. Not. Yalova'daki ziyaret yeri h.

Yusufoğlu, Mehmet, Şer'iye Sicil Defterlerinde Türkçe Kişi Adları. Anıt (dergisi). Konya. 4. Sayı. Not, Müteakip sayılarda da tefrika edilmiştir.

Ziya Gökalp, (1876-1924), Türk İli, Eski Türklerde Din, Darül. Edeb. Fak. Mec. İstanbul 1332. 1/5 (457-474).

Acıpayamlı, Prof. Dr. Orhan, Türkiye'de Doğumla İlgili Âdet ve İnanmalar, Ankara, 1962.

Acıpayamlı, Prof. Dr. Orhan, Anadolu'da Nazarla İlgili Bazı Âdet ve İnanmalar, Dil ve Tarih Coğ. Fak. Dergisi, C. XX, Sa. 1-2, Ocak-Haziran.

Acıpayamlı, Prof. Dr. Orhan, Türkiye'de Yağmur Duası, Dil ve Tarih-Coğrafya Dergisi, C. XXII, Sa. 3-4. 1964'den ayrı basım.

Arbak, Perihan, Nasreddin Hoca Bibliyografyası, Türk Kültürü Araşt. I, 2. 1964.

Ayhan, Yusuf, Adanandan Röportaj: Zilli Dede, Kudret, 15 Haziran 1961.

Baki, Edip Ali, Eski Bir Türk Halk Hekimi, Karacaahmet ve Delileri Tedavi Yurdu, İst. Tıp Tarihi Enstitüsü 6, İstanbul, 1947.

Bergama'da Köyler, Bölcek Köy, İzmir 1945, 4. Kitap, Bergama Halkevi Yayını, 18.

Bergama'da Köyler, Eğrigöl, İzmir, 1944, 1. Kitap, Bergama Halkevi, 13.

Cinlioğlu, Halis Turgut, Osmanlılar Zamanında Tokat, 2. kısım, Tokat'a ait kitaplar No: 3, Tokat, 1950.

Cinlioğlu, Halis Turgut, Tokat Vilayeti Meşhurları -Birinci Kısım- Tokat'a ait kitaplar 4, Samsun 1949 (Dış Kapak 1950).

Buluç, Sadettin, Şamanizm, Türk Amacı, Sa. 1, 1st. 1942.

Doğan, Dr. Lütfü, Adak Kitabı, Cami Kültür Serisi, 7, Ankara, 1966.

Harva, Uno, Altaylı Kavimlerde Doğum ve Çocuk Ruhları, Çeviren, Erdem Kayıran, Türk Yurdu, 1, 2 (234), Ağustos 1954. S. 143-149. (Die religiösen Vorstellungen der altaischen Völker, Helsinki 1938) den çevrilen bir parçadır.

Hikmet, Neriman, Hıdırlıktepe'deki Evliya Kimdir, Leyla'sına Kavuşamayan Mecnun Ankara'da Gömülü, Medeniyet 13 Haziran 1966.

Hikmet, Neriman, Ankara Kabristanlarında Açan Güller, Ankara, 1966.

Gültekin, Hakkı, İzmir Tarihi, İzmir, 1952.

Gürses, Remzi, Hacıbektaş Rehberi, Ankara, 1964.

İnan, Abdülkadir, Sovyetler Ülkesinde Din Meselesi, Türk Yurdu C. 2. Sa. 2.

İnan, Abdülkadir, Hurafeler ve Menşeleri, Diyanet İşleri Başkanlığı Ya, Batıl İnanışlar No:1, Ankara, 1962.

İnostrantsev, Eski Türklerin İnançları Hakkında Birkaç Söz, Türkçeye çev. A. İnan, Belleten.

C. 14, Sa. 53. Ankara, 1950.

Karacadağlı, Ömer, Sultan Şeyhmus Türbesinde, Yeni Sabah, 15 Temmuz 1962, 16, 17, 18, Temmuz.

Karahöyük, dergisinin Hacıbektaş-ı Veli Türbesi'nin Açılış Merasimi Dolayısıyle özel Sayı, Yıl 1, Sayı 2. 1 Ağustos 1964.

Konyalı, İbrahim Hakkı, Abideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi, Konya, 1964.

Konyalı, İ. Hakkı, Niyet Kuyusunda Gaipten Haber, Her Hafta, C. 7. Sa. 84, 5 Şubat 1949. Köse, Mürsel: Karstan Derlemeler, Godu Godu (=Kepçe Gelen), TFA. Sa. 187. Şubat 1965. Koşay, Dr. Hâmit Zübeyir: Manisa, Akhisar ve Çevresi Halk Bilgisine Dair Notlar, Türk Yurdu 1, 2 (234), Ağustos 1954, S. 112-118.

Kum, Naci, Hıdırellez Gününün Tarihçesi, Vatandaş (Adana), Yıl 1, Sa. 43.

Malinovski, Bronislav, Büyü, Bilim ve Din. Çev. Ender Gürol, 1964. Müslümanlara Mükemmel ve Mufassal Hac Yolu (Tam Hac Rehberi), İst. 1950. S. 146.

Neftçi, Nermin, O Yakadan Bu Yakaya, İst. 1957.

Noyan, Doç. Dr. Bedri, Hacıbektaş'ta Pirevi ve Diğer Ziyaret Yerleri, İzmir, 1964.

Okan, Aysel, İstanbul Evliyaları, (1961 yılında Akşam'da tefrika edildikten sonra kitap hâlinde yayınlandı.)

Orkun, Hüseyin Namık, İsmin Kutsiyeti, Türk Yurdu, 1, 2 (234), Ağustos 1954, S. 119-122. Önder, Mehmet, Anadolu Efsaneleri, Türk Kültürünü Araştırma Enst. Ankara, 1966.

Özer, Kemal, Balıkesir Halk Adet ve İnanmaları, 1935.

Özer, Kemal, Manisa Mezar Kitabeleri ve Yatırları, (1938 yılında derlenip yazılmış ve bir kısmı, Anadolu İzmir gazetesinde yayınlanmıştır).

Öztelli, Cahit, Yunus Emre ve Şikâri Tarihi, Türk Dili, 1 Haziran 1965, XIV, 165.

Öztelli, Cahit, Yunus Emre ve Şikâri Tarihi, T F A. X, 203. Haziran 1966.

Soyman, Faik, İbrahim, Tungur, Konya Eski Eserler Klavuzu, Konya, 1944.

Tanyu, Dr. Hikmet, Ankara'da Adakla İlgili Sözler ve Adaklar, İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. IX. 1961'den ayrıbasım, Ankara, 1962, S. 153-187.

Tanyu, Dr. Hikmet, Başka Ülkelerde Adak ve Adak Yerleri, Türk Yurdu 1961. III/3-4. Temir, Prof. Dr. Ahmet, (Türkçeye Çev.): Moğolların Gizli Tarihi, Ankara, 1948.

Toksöz, Dr. Cemil, İzmir Tarih ve Arkeoloji, Ankara, 1960. Türk Folklor Araştırmaları, Nasreddin Hoca Özel Sayısı. IX, 192.

Ülkütaşır, M. Şakir, Türk Halk Bilgisine ait Araştırmalar, İstanbul, 1938.

Ülkütaşır, M. Şakir - Öztelli Cahit, Nasrettin Hoca, Ankara Türk Etnografya ve Folklor Derneği Yayınları: 2., 1964.

Yazıcıoğlu, H. Fikri, Hz. Mevlâna'nın Torunlarında Sultan Divâni, Konya, 1963.

Yetkin, Gıyas, Edremit, Balıkesir, 1939.

Yetkin, Gıyas, Edremit Tarihinden Yapraklar, İstanbul, 1949.

Yetkin, Kadri, Edremit Coğrafyasından Yapraklar, Edremit 1958.

Yetkin, Gıyas, Edremit Cami ve Yatırları, Sohbet, 1963.

Yetkin, Gıyas, Kuruluşundan Bugüne Kadar Edremit'te Olup Bitenler, Balıkesir, 1957. Yetkin, Gıyas, Sarı Kız Efsanesi, Sohbet, 11 Nisan 1961 den itibaren tefrika edildi. (Edremit).

Yetkin, Gıyas, Sarı Kız Mehpare Sultan ve Medyum Nuriye Üner, Sohbet'te 8 sayı tefrika edildi.

İndeks

Aftal Dede, 205
Ahibaba, 122
Akdere Köyü, 162
Akpınar Köyü, 206
Ak Şemseddin, 102
Aktaş Camii, 119
Aktav Türkmenleri, 276
Alaca Sultan, 201
Alıcı Köyü, 231
Ali Baba, 225, 245, 295, 305, 306
Ali Baba Zaviyesi, 306
Alişar Suyu, 99
Altıağaç Çeşmesi, 106
Altıgöz Köprüsü, 180
Altın Dede, 232
Amasya Parkı, 182
Ambarlı Evliya, 185
Âmin Tepesi, 120
Anavarza Kalesi, 151
Ankuzu Baba, 220
Apti Hoca, 23
Arap İbrahim Dede, 202
Arap Şıh, 308
Arıklar Yolu, 120
Âriz Baba, 285
Armutlu Kaplıcaları, 211
Arslanhane, 289
Asiye Ebe, 115
Aspasya, 229
Aşağı Pirler, 183
Ata Evliya, 53
Aya Pandelimo, 269
Ayasofya Camii, 247
Ayaş Çayı, 120
Aya Yorgi Ayazması, 268
Aynî Ali Camii, 293
Ayvansaraylı Hüseyin Efendi, 261
Ayvaşık Dede, 123-127
Ayyalon Deresi, 248
Aziz Mahmut Hüdai, 251
Baba Abdal Musa, 201
Baba Cafer, 244, 245
Baba Gürgür
Baba Gürün (Baba Gürgür), 60
Babailer, 210, 226, 369
Baba İlyas, 210
Baba İshak, 185
Baba Kuruş, 332, 374
Baba Nahas, 144
Baba Saltuk, 52
Baba Sultan, 137, 210, 211
Baba Sultan Köyü, 210, 211

Babatepe, 199
Babu Taşı, 58, 59, 376
Bacım Sultan, 97, 154-160
Bademler Köyü, 280
Badna Köyü, 230
Bahçekardalak Köyü, 122
Bakırbaş Tekkesi, 187
Balaban Baba, 285
Balım Gazi, 144
Bardakkıran Dede, 197
Bayat Dedeler, 279
Bayazıt Dede, 277
Bayındır Baba, 300
Bayram Dede, 118, 119
Bayram Gazi, 173
Bayramcı Köyü, 206
Bayramiye (tarikatı), 88, 119
Besim Atalay, 365
Beşir Ağa Türbesi, 262
Bibi Hatun, 54
Birezi Köyü, 311
Bozgeyik Dede, 322
Bozoğlan Dede, 321, 322
Bozoğlan Tepesi, 321
Bölcek Köy, 281, 383
Böyrek Dağı, 147
Bulgar Bozoğlan Dedesi, 321
Bulgurca Köyü, 279
Bursalı Mehmet Tahir, 360
Bünyamin Cami,117
Can Kuyusu, 260, 261
Canik Köyü, 304
Celal Baba, 221
Celvetiye, 251
Cemalettin Efendi, 287
Cıncıklı Cami, 283, 284
Ciğer Dede (Ciğer Mustafa), 201, 279
Cimcime Sultan, 142, 143, 373
Cücük Köyü, 128, 135, 137
Çapayak Köyü, 205
Çarpık Tekkesi, 290
Çeltek Tekkesi, 311
Çet Deresi, 115
Çırçır Çeşmesi, 185
Çiçekli Baba, 299
Çifteoluklar, 202
Çoban Dede, 168, 186
Dabakhane, 230
Dağboğlu, Hikmet Turhan, 375
Dede Hayrı, 281
Dede Molla, 291
Elevit Köyü, 301
Elmadağ, 115
Elvan Köyü, 115, 191, 374
Emir Buhari, 253
Emirbur Dağı, 286
Emir Haydar Köyü, 169
Encik Dede Sultan, 153
Ergun Tekkesi, 291
Eser Baba, 300
Eşref Sultan, 172
Eştaol, 233
Evliyadağı, 226
Eyüp Kuyusu, 262
Eyüp Türbesi, 88, 251, 259, 262
Fatma Ana, 291
Fındıcak Türbesi, 205
Gaaş Dağı, 249
Garip Dede, 271
Garip Hüseyin Baba, 223
Gaygusuz Sultan, 201
Geyikli Sultan Baba, 210
Gökçebağ (Tirke) Köyü, 121
Gulu Köyü, 187
Güdüm Sultan, 121
Gülbaba, 128-130, 137, 345, 375
Güleşçiler Tekkesi, 76
Güre Köyü, 202
Gürsu Bucağı, 210
Hacı Bektaş Veli, 31, 131-133, 135, 148, 150, 151, 183, 286, 287, 315

Hafız Dede, 201
Hamdi Sultan, 131
Hamursuz Dağı, 297
Hasan Bey Bahçesi, 234
Hasandede Köyü, 72, 131, 134
Hatuniye Camii, 292
Hıdırlık Cami, 214
Hırka (Köy), 170, 189
Hırkatepe Köyü, 127
Hırlas Köyü, 192
Honat Cami, 285
Horoz Köyü, 171
Horoz Baba, 244
Hoşebe, 162, 301, 311
Hulk Dede, 234, 235
Hurşit Sait, 230
Irza Dede, 279
İbni Abbas, 54, 336
İbni Batuta, 51, 53, 368
İdris Baba, 122
İhsaniye Köyü, 193, 381
İskender Dede, 120
Kahhar Baba, 243, 244
Kalender Sultan, 128, 131, 134, 135, 137, 138
Karahisar Kozlu Köyü, 161
Karaisa Dede, 196
Karaköprü, 213
Karakurt Baba, 286
Karan Köyü, 171
Karir Baba, 300
Karir Dağları, 300
Kartalbey Parkı, 233
Kartal Dede, 121, 122
Kazancı Baba, 144
Kılavuz Baba, 310
Kılavuz Cami, 310
Kılıçaslan Türbesi, 185
Kılıç Dede Cami, 303
Kırgız Tepesi, 229
Kızıl Paşa Türbesi, 183
Kızıl Saray, 123
Kozandağı, 322
Köstepe Dede, 18, 319
Köşkâr Baba, 300, 301
Kurna Köyü, 212
Kuzguncuk, 269
Kuzukıran Tepesi, 131
Kümbet Tekkesi, 311
Lohusa Hatun, 253, 254
Mahye Baba, 286
Mehmet Çelebi, 169, 170
Memik Dede, 231
Memlik Köyü, 138
Merdik Sultan, 179
Meydan Cami, 306
Murat Köprüsü, 14
Mor Ali Baba, 307
Nahit Sırrı, 367
Nallı Kozlu Köyü, 162
Nazır Baba, 222
Nebi Efendi, 317, 334-336
Numan Baba, 304
Olcayto, 252, 379
Olucak Çeşmesi, 172
Olucak Semti, 180
Ordu Köyü, 304
Öksürük Dede, 180
Öksüzce Çeşmesi, 102
Öküz Dağı, 56
Paşa Cami, 86, 196, 250, 375. 381
Paşam Sultan, 291
Pehlivan Baba, 313
Piri Efendi Evi, 240
Pirler Türbesi, 182
Polat Dede, 241
Rahim Baba, 162
Rum Dede, 187
Sadi Paşa, 184
Sahihi Buhari, 335, 372
Saka Baba Türbesi, 255
Salih Dede, 299
Sarı Dede, 115

Sazlı Dede, 304
Sazlı Köyü, 304
Sobran Köyü, 163
Sultan Baba, 116, 210
Sultan Divanî, 169
Suubu Rumî, 214
Şaban Dede (Sarıkaya), 150
Şahbanu, 242
Şakalak Dede, 180
Şambaz Baba, 110
Şemeniye, 348
Şemsi Ana, 297
Şemsi Dede, 119
Şeyh Buhai, 117
Şeyh Zencani, 312
Tekke Baba, 204, 205
Terzi Baba, 225
Türmük Bucağı, 192
Türünlü Baba, 132
Um-Um Dede, 120
Uşaki Tekkesi, 195
Üyü Tekkesi, 240
Valide Sultan Türbesi, 228
Vank Kilisesi, 103
Veli Dede, 117, 121
Verimli Köyü, 154
Veysel Dede, 121
Yalıncak Köyü, 112
Yalıncak Sultan, 112
Yeşil Türbe, 304
Yeşilyurt (Harami) Köyü, 163
Yıldız Baba, 13, 244, 245, 246
Yıldız Hamamı, 245
Yunus Emre, 154-158, 225, 283, 372, 373, 375, 380, 384
Yurt Dede, 121
Yusuf Dede, 6, 10, 103, 104, 202, 279
Yûşa Nebi, 247
Yüğlük Dede, 321
Yürüyen Dede, 6, 11, 24, 76, 102, 209
Zaviye, 44, 151, 195, 220, 223, 292, 293, 299, 306,362
Zeynep Hatun, 260
Zeynep Hatun Cami, 261
Zıvra Köyü, 122
Zilli Dede, 167, 168, 383
Ziyaret Hazreti Şeyh Sami, 144
Ziyaret Hüseyin Gazi, 107
Ziyaret-i Evliya, 324, 364
Ziyareti Kubur, 69, 333, 340
Zuhurat Baba, 271

Yazar Hakkında

Hikmet Tanyu (09 Ocak 1918 - 11 Şubat 1992), 9 Ocak 1918'de Ankara'da doğdu. Doğduğu kentte Gazi İlkokulu'nu ve Gazi Lisesi'ni bitirdi. Babasının ölümü üzerine öğrenimine ara vererek Kadastro Fen heyetinde memurluğa başlamak zorunda kaldı. Bu arada üç yıl süren vatan hizmetini yedek subay olarak tamamladı. Terhisinden sonra, İç İşleri Bakanlığı'nın açtığı bir sınavı kazanarak, Mahallî İdareler Genel Müdürlüğü Köycülük bürosunda çalıştı. Buradayken Meskûn Mahaller Kılavuzu adlı eserin hazırlanmasıyla görevlendirildi. Türkçü hareketlere katıldığı bahanesi ile 29 Haziran 1944'te tutuklandı ve İstanbul'a götürüldü. Türkçülüğe yönelik devlet terörünün estirildiği o dönemde, "Irkçılık-Turancılık Davası"nın 24 sanığından biri olarak tutuklandı, işkencelere maruz kaldı, yargılandı ve sonunda beraat etti. Bu olaylar yüzünden, öğrencisi bulunduğu Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin Felsefe Bölümü'nü 1948 yılında bitirebildi. Buna rağmen tabiî ve kanunî hakkı olan lise öğretmenliğine atanmadı. Pınarbaşı ve Kayseri'de ilkokul, Osmaniye'de ortaokul öğretmeni olarak çalıştırıldı. Daha sonra Ârifiye İlköğretmen Okulu'nda değişik derslerin öğretmenliğini yaptı. 1955 yılında, uzun mücadelelerden sonra, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ne "Dinler Tarihi" asistanı oldu. Doktorasını, 1955 yılında tamamladı. 1966 yılında doçent, 1973'te profesör oldu. 1960 yılında Almanya'da, 1962-1963 yıllarında İsrail'de, 1971-1972 yıllarında da Almanya, İngiltere ve Fransa'da ilmî incelemelerde bulundu. 1972 yılında üstlendiği Dinler Tarihi Kürsüsü başkanlığı görevini emekli oluncaya kadar sürdürdü. Ayrıca, 1977-1980 yıllarında A. Ü. İlahiyat Fakültesi'nin dekanlığını yaptı. 1980'de başlayan emeklilik dönemini, ilmî çalışmalarını sürdürerek, yeni eserler yazarak ve bazı eserlerin yeni basımlarını hazırlayarak İstanbul'da (Heybeliada'da) geçirdi. Hakk'a yürüyüşü 11 Şubat 1992'dedir.

Yazı hayatına genç yaşında milliyetçi dergilerde şiirler ve yazılar yayınlayarak başlayan Hikmet Tanyu, değişik dergi ve gazetelerde 300'ü aşkın makale yayınladı. Türkçülük, dinler tarihi, Türk tarihi, eğitim-öğretim, halk bilimi ve edebiyat ile ilgili 20 dolayında da kitabı yayınlandı. Başta Orkun olmak üzere, milliyetçi dergilerde çıkan bazı yazılarında Çivicioğlu, *Çivicioğlu Ârif*, A. Çivicioğlu iğreti adlarını kullandı.

Hikmet Tanyu, Türkiye'de Dinler Tarihi sahasında doktora yapan ilk akademisyendir. Dinler Tarihi'nin ilmî esaslara uygun gerçek ve saygın bir bilim dalı hâline gelmesinde emeği büyüktür.

ARAŞTIRMA-İNCELEME

- Demokrasi ve Toplumsal Barış / Abdulbaki Erdoğmuş
- Çağdaş Bir Dervişin Ardından / M. Bedri İncetahtacı
- Bilgeliğe Adanmış Düşünceler / M. Bedri İncetahtacı
- Yürek Sızısı İnce Sözler / M. Bedri İncetahtacı
- Tanzimat'tan Bugüne Batılılaşma ve Avrupa Birliği / Ahmet Özer
- Doğu'da Aşiret Düzeni ve Brukanlar / Ahmet Özer
- İslam Toplumlarında Gelenek ve Değişim / Charles Lindholm
- Devrimci İslam / Ilich Ramirez Sanchez
- Ham Güç: Petrol Politikaları ve Pazarı / Oystein Noreng
- Irak ve Orta Doğu'da Mossad / Şlomo Nakdimon
- Turizm @ Gelecek.tr / Dursun Kuveloğlu
- Can Çekişen Türkiye / Pierre Loti
- Türklerin Manevi Gücü / Claude Farrere
- Türkiye'yi Böyle Gördüm / Ogier Ghiselin De Busbecg
- Türklerin Siyasi Düsturları / Ricaut
- Büyük Sancağın Gölgesinde / Friedrich Karl Kienitz
- İslam Medeniyeti / Will Durant
- Türkler / Baron De Tott
- Haber, Hakikat ve İktidar İlişkisi / Çiler Dursun
- Sultan Galiyev ve Sovyet Müslümanları / Alexandre Bennigsen Chantal Quelquejay
- Hayatta Umulmayanı Beklemek / Kamil Demircioğlu
- Irak'ta Pandora'nın Kutusu Şiiler / Yitzhak Nakash
- 11 Eylül ABD Türkiye ve Küreselleşme / Ahmet Özer
- Bush'ların Savaşları / Stephen Tanner
- 21 Yaşında Fatih / Yalçın Küçük
- Şah Mat / Novroz Hasan Bozalganlı
- Yenilikçi Hareket / Nasuhi Güngör
- Yumuşak Güç / Joseph Nye
- Tutsak Edilmiş Akıl / Czeslaw Milosz
- Ve Tanrı Kek Yaptı / Müjgan Göknel
- Orta Asya'dan Anadolu'ya Yesevilik, Alevilik, Bektaşilik / Ali Yaman
- Türk Romanında Dinler ve İnançlar / Kemal Timur

- Kıyametin Gözyaşları, Petrol ve Nükleer Enerji / Latif Tufan Erdoğan
- Mankurtlar Vadisi, Derin Devletin Askerleri / Necdet Pekmezci
- Seçilmiş Düşünceler / Friedrich Nietzsche
- Küreselleşme ve Türk Kimliği / Mehmet Karakaş
- "Adil Düzen"den "Dünya Gerçekleri"ne Siyasetin Sonu / Mehmet Bekaroğlu
- Darbeler ve Türk Basını / Hayati Tek
- Türk Ulusçuluğunun İnşası / Mehmet Karakaş

İŞ VE YÖNETİM

- Halkla İlişkilerin Gücü / Amanda Barry
- Küçük ve Büyük Ticaret / Timothy Cumming
- Büyüklük Her Şey Değildir / Paul Dickinson
- Adım Adım Girişimcilik / Rachelle Thackray
- Girişimcinin Silahı İş Planı / Paul Barrow
- Müşteri Kraldır / Robert Craven
- Adım Adım Finansman / Paul Barrov
- İşinizi Doğru Yapın / David Hall
- Yüz Günde Şirketinizi Harekete Geçirin / Robert Craven
- Mor İnek Olmanın Yolları / Jurgen Wolff
- Jack Welch'ten İş Dünyası İçin Savaş Planları / Robert Slater
- Can Alıcı Görüşmeler / Kerry Patterson - Joseph Grenny
- Manyetik Servis / Chip R. Bell - Bilijack R. Bell
- Kariyer Savaşı / David F. D'Alessandro

EDEBİYAT – DENEME

- Çağdaş Kazak Hikâyeleri Antolojisi / Orhan Söylemez
- Puya / Yazan Adam
- Umutsuz İnsanlar Terminali / Yazan Adam
- Ah Tamara / Şahin Akçap
- Türkçe Şiirler Antolojisi / Mehmet Ay (9 Cilt, TK 1. Hamur)
- Eylülsüz Sonbahar / Şahin Akçap
- İndus Vadisinin İncirleri / Akif Beki
- Yol Gösterici / Mehmet Fidancı
- Serkisof Ahbabım Olur / Mehmet Aycı
- Fatih Sultan Mehmet / Zuhuri Danışman
- Şiiraze / Mehmet Candoğan
- Deli Petro / Dmitriy Marejkovskiy
- Bir Sepet Kiraz / Sabahat Emir

- Dönüş / Hasan Kayıhan
- Kadın Kalbi / Anton Çehov
- Küre / Zübeyir Tokgöz
- İntibah / Namık Kemal
- Mavide Hüzünlü Yolculuk / Stig Dalager
- Zavallı Necdet / Saffet Nezihi
- Sevenler Yolu / Burhan Cahit Morkaya
- Antikacı Dükkânı / Charles Dickens
- Hoşça Kallar Senin Olsun / Yücel Bayar
- Şafak Sözü / Ş. Adnan Şenel
- Eylül / Mehmet Rauf
- Haristan / Ahmet Hikmet Müftüoğlu
- Cellat / Ahmet Mithat
- Karnaval / Ahmet Mithat
- Henüz 17 Yaşında / Ahmet Mithat
- Mürekkep Ten / Mehmet Aycı
- Bin Bir Gece
- Avrupayı Titreten Musiki Mehter / Necmeddin Şahiner
- Aşk Politikası / Burhan Cahit Morkaya
- Karanlık Bir İş / Honore de Balzac
- Ongay / Zübeyr Tokgöz
- Üvey Ana / Aka Gündüz
- Ergenekon / Necdet Pekmezci
- Safahat / Mehmet Akif Ersoy
- Bir Sipahinin Romanı / Pierre Loti
- Bezgin Kadınlar / Pierre Loti
- Battal Gazi / Murat Sertoğlu
- Battal Gazi'nin Oğlu / Murat Sertoğlu
- Battal Gazi'nin Torunu / Murat Sertoğlu
- General Motor / Rıfat Yörük

EĞİTİM

- Türk Edebiyatı Öğretmen El Kitabı / Kamil Yeşil

İBRAHİM ULVİ YAVUZ

- Küllenmiş Acılar
- Dikenli Yollar
- Son Kavşak

RAGIP ŞEVKİ YEŞİM

- Kızıl Elma
- Dünyayı Güldüren Adam
- Beyaz Atlı Sipahi
- Bizanslı Beyaz Güvercin
- Yaralı Kurt
- Zümrüt Gözlü Sultan
- Ovaya İnen Şahin
- Genç Osman

EMİNE IŞINSU

- Dost Diye Diye
- Bir Gece Yıldızlarla
- Tutsak
- Küçük Dünya
- Nisan Yağmuru
- Sancı
- Azap Toprakları
- Hacı Bayram
- Havva
- Çiçekler Büyür
- Cumhuriyet Türküsü
- Bukağı
- Kafdağı'nın Ardından
- Bir Ben Vardır Bende Benden İçeri
- Cambaz
- Ak Topraklar

CENGİZ AYTMATOV

- Cengiz Han'a Küsen Bulut
- Toprak Ana
- Cemile
- Sultan Murat
- Elveda Gülsarı
- Gün Olur Asra Bedel
- Kızıl Elma
- Dişi Kurdun Rüyaları
- Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek
- Beyaz Gemi
- İlk Turnalar

- Selvi Boylum Al Yazmalım
- İlk Öğretmen
- Deve Gözü
- Yüz Yüze

BİYOGRAFİ

- Murat Karayalçın / Zehra Yılmaz
- Köksal Toptan / Hasan Yılmaz
- Benim Hikâyem / David Beckham
- Madeleine Albright / Bill Woodward
- Fidel Castro / Leycester Coltman
- Son Devrimci Ayetullah Humeyni / Baqer Moin
- Richard Branson / Richard Branson
- Münif Paşa / M. Kayahan Özgül
- Son Başbuğ Alparslan Türkeş / Arslan Tekin
- Angela Merkel / Gerd Langguth
- Cengiz Han / Ralph Fox
- Moshe Dayan / Martin Van Crevld
- Zarkavi / Jean-Charles Brisard
- Enver Sedat / Joseph Finklestone

PSİKOLOJİ

- Her Hâlde İnsan / M. Haluk Özbay - Şenol Göka
- Stres Kaygı ve Depresyondan Kurtuluş / David Servan Schreiber
- Felsefe ve Matematikte Analitik Sentetik Ayrımı / Yücel Dursun
- Tutum - Algı İletişim / Prof. Dr. Metin İnceoğlu
- Önce Niyet Sonra Diyet / Rukiye Duygu

GEZİ

- Göç Yollarında / Hasan Yılmaz-Nihat Kaşıkçı
- Güneşe Doğru / Hasan Yılmaz-Nihat Kaşıkçı
- Tuna Boyunca / Hasan Yılmaz-Nihat Kaşıkçı
- Tarihin Sıkıştığı Coğrafya: Kafkasya / Hasan Yılmaz-Nihat Kaşıkçı
- Çeçen Gülü / Arslan Tekin
- Aynaroz Papazı / Arslan Tekin
- Eski Yurt / Gabriel Bonvalit

SİNEMA

- Türk Sinemasında Düet / Gülşah Nezaket Maraşlı
- Erken Cumhuriyet Döneminde Sinema, Siyaset, Seyir / Serdar Öztürk

ASTROLOJİ

- Türk Astrolojisi / Sofi Tram-Semen (21 Mart - 21 Haziran)
- Türk Astrolojisi / Sofi Tram-Semen (22 Haziran - 23 Eylül)
- Türk Astrolojisi / Sofi Tram-Semen (24 Eylül - 21 Aralık)
- Türk Astrolojisi / Sofi Tram-Semen (22 Aralık - 20 Mart)
- Rüya Tabirleri / Selami Münir Yurdatap

REHBER

- Medya Rehberi
- Finans Rehberi
- Resmî Kurumlar Rehberi
- Sivil Toplum Örgütleri Rehberi (2 Cilt)
- Üniversite Rehberi / M. Fatih Topaloğlu

ARSLAN TEKİN

- Son İsyan
- Edebiyatımızda İsimler
- Edebiyatımızda Terimler

REMZİ ÇAYIR

- Adım Yeşil
- Onlar Diridirler
- Zerafet'in Fal Çiçekleri
- Mamak Mapushanesi
- Koğuş Türkiye Koğuş Dünya

HİKMET TANYU

- Tarih Boyunca Yahudiler ve Türkler (2 Cilt)
- Nuh'un Gemisi ve Ermeniler
- Atatürk ve Türk Milliyetçiliği
- Ziya Gökalp ve Türk Milliyetçiliği
- Yehova Şahitleri

MUSTAFA KARNAS

- Çürük Elma Operasyonu
- Kuzu Kesimi Operasyonu
- Süleyman Mabedi Operasyonu
- Tanrı Denizini Geri Çeksin

ÖMER SEYFETTİN

- Aşk Dalgası
- Beyaz Lale
- Tarih Ezelî Bir Tekerrürdür
- Mahcupluk İmtihanı
- İlk Düşen Ak
- Nokta
- Gizli Mabet
- Yüksek Ökçeler
- Bahar ve Kelebekler
- Asilzadeler

ZİYA GÖKALP

- Yeni Hayat - Doğru Yol
- Çınaraltı Konuşmaları
- Türkçülüğün Esasları
- Hars ve Medeniyet

HOBİ

- Best View From Turkey (S/B Fotoğraflarla Türkiye)
- Su Doku / Mark Huckvale
- Kakuro / Gareth Moore
- Öldüren Su Doku / Mark Huckvale
- Star Su Doku / Mark Huckvale
- Extreme Su Doku / Mark Huckvale
- Extreme Kakuro / Serkan Akyörük
- Yeni Başlayanlar İçin Su Doku / Serkan Akyörük
- Profesyoneller İçin Su Doku / Serkan Akyörük
- Yıldız Su Doku / Serkan Akyörük
- Futbol Su Doku / Serkan Akyörük

Türkiye'de Adak ve Adak Yerleri

HİKMET TANYU

İnançlar, insanoğlunun varoluşundan bu yana birey ve toplumların hayatında hep önemli bir yere sahip olmuştur. Prof. Dr. Hikmet Tanyu da buradan hareketle Türkiye'deki adakla ilgili inançları bütün detaylarıyla okura sunmaktadır.

Tanyu ayrıca Türkiye'de yaşanan inançları diğer dünya toplumlarında yaşanan inançlarla karşılaştırıyor ve bütün dinlerde vücut bulan ortak bir geleneğe dikkat çekiyor. Bu gelenek ki ekonomik düzeyi veya sosyal statüsüne bakılmaksızın tüm insanları tek bir duyguda buluşturuyor: Umut etmek ve umutların gerçekleşmesi için adak adamak...

Okuyacağınız kitap, Türkiye'nin tamamına yakın bölgesinde yapılan inceleme ve bire bir görüşmelerden sonra kaleme alınmış olup; inançların, ister batıl ister dinî olsun, insanların yaşamına nasıl yön verdiğini ortaya koymaktadır. Kitabın şaşırtan içeriğiyle farklı bir okuma tecrübesi edineceksiniz.

20 00₺

ELİPS kitap

ISBN 975-6132-95-7

www.elipskitap.com